

Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı

TKBB
YAYINLARI

EDİTÖRLER: PROF. DR. ŞAKİR GÖRMÜŞ | DR. R. AHMET ALBAYRAK | AYDIN YABANLI

Yayın No:12

Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı

Editörler

Prof. Dr. Şakir Görmüş | Dr. R. Ahmet Albayrak | Aydın Yabanlı

Yazarlar

Prof. Dr. Arif Ersoy, Temel Hazroğlu
Dr. R. Ahmet Albayrak, Şerafettin Özsoy
Prof. Dr. Şakir Görmüş, Aydın Yabanlı
Doç. Dr. Aslı Beyhan Acar, Dr. Okan Acar
Orhan Koyuncu, Mehmet Yuşa Solak
Dr. İsmail Halitoğlu, Bekir Halaçoğlu, Ümit Akkaya
Prof. Dr. İshak Emin Aktepe, Mustafa Dereci
Doç. Dr. Abdullah Durmuş, Dr. Erkan Sevinç, Hamit Kütük
Doç. Dr. Süleyman Kaya, Kenan Dede, Esma Karabulut
Prof. Dr. Hasan Hacak, Dr. Yunus Emre Gürbüz
Prof. Dr. Mehmet Saraç, Umut Çakmak
Prof. Dr. Erişah Arıcan, Prof. Dr. Başak Tanınmış Yücememiş, Dr. Abdurrahman Çetin

TKBB İletişim Adresi

Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Saray Mahallesi Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi Akofis Park C Blok No:8 K:8
Ümraniye/ İstanbul Tel: 0216 636 95 00 (Pbx) Faks: 0216 636 95 49
www.tkbb.org.tr

Sertifika No:44687
ISBN: 978-605-69523-0-2
III. Baskı, Temmuz 2021

Tasarım ve Grafik Uygulama

Cube Medya
www.cubemedya.com

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset
www.secilofset.com.tr
Matbaa Sertifika No: 44903

Sunum Editörü

Elif Ebrar Sezgin

Kitapta yer alan bölümlerin sunumlarına <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/genel-sunumlar-98> adresinden erişilebilir.

©2021 Tüm hakları saklıdır. Bu kitap kanunların izin verdiği durumlar haricinde, Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin yazılı izni olmaksızın; grafik, elektronik veya mekanik hiçbir şekilde (fotokopi, kayıt, bilgi depolama, erişim sistemleri dahil) yeniden üretilemez, çoğaltılamaz. Bu kitapta yer alan yazılar, aksi belirtilmedikçe Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin resmi görüşünü yansıtmaz, yazılarda belirtilen görüşler yazarlarına aittir.

Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Şakir Görmüş

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümünden 1993 yılında mezun oldu. Daha sonra sırasıyla University of Illinois at Urbana-Champaign Ekonomi Bölümünde yüksek lisans (1997) ve Oklahoma State Üniversitesi Ekonomi Bölümünde (2004) "Stock Market and Currency Crises in Emerging Economies: A Simultaneous Approach" (Gelişen Ekonomilerde Borsa ve Döviz Krizlerinin Eşzamanlı Tahmini) adlı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2014 yılında Uluslararası Malezya İslam Üniversitesinde (IIUM) misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Merkezi (İSEFAM) kurucularındandır. 2014-2017 yılları arasında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı ABD Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Birçok kurumda üst düzey yönetici olarak görev aldı. Finansal krizler, politik iktisat, eğitim ve İslam ekonomisi ve finansı üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Dr. R. Ahmet Albayrak

İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünden 1988 yılında mezun oldu. 1993 yılında University of North Carolina at Pembroke'dan (ABD) Organizasyonel Liderlik ve İşletme üzerine yüksek lisans derecesi, 2007 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'ndan Teknoloji Yönetimi üzerine yaptığı çalışmalarla doktor unvanı aldı. Katılım Bankacılığı kariyerine 1988 yılında başlayan Albayrak, 2005 yılından itibaren Kuveyt Türk Katılım Bankası'nda Genel Müdür Yardımcısı olarak çalışmaktadır. 2012'ye kadar Bankacılık Servis Grubunu (IT, Operasyon, İdari İşler, İK & Strateji) yönetmiş aynı tarih itibarıyla Hazine, Yatırım ve Uluslararası Bankacılıktan sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak atanmıştır. Kuveyt Türk iştiraklerinden KT Bank AG (Almanya'daki ilk İslami Banka) ve KT Portföy Yönetimi A.Ş.'de Yönetim Kurulu Üyesidir. Çalışma hayatı boyunca STK ve İyilik Kurumları'nda YK Başkan ve üyesi olarak görev almıştır. Daha önce Sakarya Üniversitesi'nde ve an itibarıyla de Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde İslam Ekonomisi ve Finansı alanında yüksek lisans ve doktora dersleri vermektedir. Dr. Albayrak, 2012 yılında Kuveyt Türk yayımlarından çıkan, Sağlam Bankacılık Modeliyle Katılım Bankacılığı'na Giriş kitabının da editörüdür.

Aydın Yabanlı

1974 Kırşehir - Mucur doğumlu olan Aydın YABANLI, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 1996 yılında "Yetki Devri" konulu teziyle mezun oldu. Türk Philips'te Management Trainee programı kapsamında zincir mağazalar satış departmanında meslek hayatına başlayan YABANLI, 6 yıl aynı şirkette satış temsilcisi olarak çalıştıktan sonra 2005 yılında bankacılık sektörüne geçerek o zamanki adıyla Özel Finans Kurumları Birliğinde göreve başladı. Türkiye Katılım Bankaları Birliğinde son 3 yılı Bankacılık Hizmetleri Yöneticisi olmak üzere toplam 16 yıl çalıştıktan sonra, adigeçen kuruluşun 2021 yılında ayrılarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Başkanlığı Katılım Finans Dairesine Proje Müdürü olarak atandı. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme dalından "Is the interest policy responsible for the 2008 financial crisis?" (2008 finansal krizinin müsebbibi faiz politikası mı?) konulu teziyle yüksek lisans mezunu oldu (2010). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Finansı üzerine doktorasına devam eden YABANLI; İslam İktisadi, katılım bankacılığı, politik ekonomi, kalkınma ve sosyal politika, insan ve toplum alanlarında akademik çalışmalar yapmakta, halen T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisinde Proje Müdürü olarak çalışmaktadır.

*Elinizdeki kitap, İslami bankacılığın
Türkiye tecrübesini ayrıntılı bir şekilde ele
almaktadır.*

*Katılım bankacılığı ile ilgili ders açmak
isteyen bütün üniversitelerimiz, hem teori
hem de güncel uygulamaları içerdiği için
rahatlıkla kitaptan istifade edebilir.*

*Kitabın yazar ve editörleri olarak;
sektördeki binlerce değerli insanı temsilen
bizi seçtiği ve onların emeklerinin önünde
söz söyleme ayrıcalığını bahsettiği için
Rabbimize hamd ederiz.*

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM	1	KATILIM FELSEFESİ VE İNSANİ BANKACILIK	22-37
BÖLÜM	2	İSLAM İKTİSADI VE İSLAMİ FİNANSININ TEMEL İLKELERİ	38-77
BÖLÜM	3	KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ: PAYDAŞLAR, KURUMLAR VE PİYASALAR	78-99
BÖLÜM	4	KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİNİN GELİŞİMİ	100-135
BÖLÜM	5	KATILIM BANKACILIĞINDA ORGANİZASYON YAPISI, KURUMSAL YÖNETİM	136-161
BÖLÜM	6	KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ	162-187
BÖLÜM	7	KATILIM BANKACILIĞINDA MEVZUAT, DENETLEME VE HUKUKİ ALTYAPI	188-217
BÖLÜM	8	İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ VE KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER	218-247
BÖLÜM	9	KATILIM BANKACILIĞI LİKİDİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARI VE KULLANILAN ÜRÜNLER	248-267
BÖLÜM	10	KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SERMAYE PİYASASI ÜRÜN VE UYGULAMALARI	268-295
BÖLÜM	11	İSLAMİ FİNANSTA SİGORTA VE KATILIM SİGORTASI (TEKAFÜL)	296-321
BÖLÜM	12	KATILIM BANKALARINDA MUHASEBE UYGULAMALARI	322-357
BÖLÜM	13	İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ	358-395
BÖLÜM	14	İSLAMİ BANKACILIĞIN KALKINMADAKİ ROLÜ VE FİNANSAL KRİZLERE YAKLAŞIM	396-432

BÖLÜM-1 KATILIM FELSEFESİ VE İNSANİ BANKACILIK

1. BAKIŞ	26
2. İNSANLIĞIN HÂLİ VE YENİ SÖZ	26
2.1. Tarihi ve Sosyolojik Konumlanma	26
2.2. Düşünceyi Yeniden Kazanmak	26
2.3. İnsan ve Ahlak	27
2.4. Modern İktisat Anlayışı ve İnsan	27
2.5. Geleneksel Finans ve İnsan	28
3. KATILIM FELSEFESİ	28
3.1. Yeni Kavramsallaştırma	28
3.2. Katılımın Doğuşu	28
3.3. Katılım Felsefesi	28
3.4. Katılım Felsefesinin Temel İlkeleri	29
3.5. Katılım Ekonomisi: Bir İnsani Finans Modeli	31
4. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMSALLAŞTIRMASI	32
4.1. Yaşanan Sorunlar	32
4.2. Yeni Kavramın Doğuşu	33
4.3. Yeni Kavramın Mevzuata Girişi	34
5. KATILIM BANKACILIĞININ ROLÜ VE KAVRAMSAL ÖNEMİ	35
5.1. Katılım Bankacılığının Rolü	35
5.2. Katılım Bankacılığının Kavramsal Önemi	35
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	36

BÖLÜM-2 İSLAM İKTİSADI VE FİNANSININ TEMEL İLKELERİ

1. GİRİŞ	42
2. İSLAM İKTİSADININ TANIMI VE TEMEL İLKELERİ	42
2.1. İslam İktisadının Tanımı	43
2.2. İslam İktisadının Temel İlkeleri	43
3. İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR	45
3.1. Din	45
3.2. Atâ	46
3.3. Vakıf	46
3.4. Beytü-l Mâl	46
3.5. Fıkıh	46
3.6. Usul-u Fıkıh İlmi	46
3.7. Hak	47
3.8. Yaşama (Hayat)	47
3.9. Çalışma (Emek Harcama)	47
3.10. Faiz-Ribâ	48
3.11. Bey' Bi'l Vefâ	48
3.12. Karz-ı Hasen	49
3.13. Adalet ve Kist	49
3.14. Amel-i Salih (Sulh Sağlayan Eylem)	50
3.15. İktisat ve Ekonomi Kavramları	50
4. İSLAM İKTİSADI DÜŞÜNCESİNİN DAYANDIĞI DÜNYA GÖRÜŞÜ	51
4.1. İlah Anlayışı	52
4.2. Kâinat Anlayışı	52
4.3. İnsan Anlayışı	53
4.4. Hayat Anlayışı	53
4.5. Toplum Anlayışı	53
4.6. Hak Anlayışı	54
4.7. Tarih Anlayışı	56
4.8. Devlet Anlayışı	57
5. İSLAM İKTİSADI DÜŞÜNCESİ: DÜNÜ VE BUGÜNÜ	58

5.1. İslam Dünyasında İktisadi Düşüncenin Tarihi	58
5.2. Yirminci Yüzyılda İslam İktisadi Düşüncesinin Dirilişİ	64
6. İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE PARA, BANKA VE FİNANS	64
6.1. İslam İktisat Düşüncesinde Para	64
6.2. İslam İktisat Düşüncesinde Banka	65
6.3. İslam İktisat Düşüncesinde Finans	66
7. İSLAMİ FİNANSIN TEMEL İLKELERİ	67
8. İSLAMİ FİNANS SİTEMİNDE ÜRETİM ORGANİZASYONU VE HASILANIN PAYLAŞIMI	68
9. ÇAĞIMIZIN EKONOMİK SORUNLARI VE İSLAM İKTİSADININ VADETTİKLERİ	70
10. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	71

BÖLÜM 3- KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ: PAYDAŞLAR, KURUMLAR VE PİYASALAR

1. FİNANSAL PİYASALAR VE KURUMLAR	82
2. FİNANSAL PİYASALARIN İŞLEYİŞİ	82
3. FİNANSAL PİYASALARIN TÜRLERİ	82
3.1. Para Piyasaları	82
3.2. Sermaye Piyasaları	82
4. FİNANSAL SİSTEMİN DÜZENLENMESİ	82
5. FİNANSAL KURUMLARIN TÜRLERİ	82
6. BANKACILIK SİSTEMİ	83
7. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ	84
7.1. Genel İşleyiş	84
7.2. Katılım Bankacılığı Sisteminin Konvansiyonel Bankacılık Sistemi ile Benzeşen ve	85
Ayrışan Yönleri	
8. KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ	85
9. KATILIM BANKACILIĞI PAYDAŞLARI	87
9.1. Hissedarlar	88
9.2. Yönetim Kurulu ve Üst Yönetim	88
9.3. Çalışanlar	88
9.4. Müşteriler	88
9.5. Danışma Kurulu	89
9.6. Kamu Otoriteleri	89
9.7. Rakipler	91
9.8. Hizmet Paydaşları	91
9.9. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)	92
9.10. Üniversiteler	92
9.11. Uluslararası İslami Bankacılık Ağı (International Islamic Banking Network)	92
9.12. Medya	92
9.13. Türkiye Katılım Bankaları Birliğı (TKBB)	92
10. PAYDAŞLIK YÖNETİŞİM MODELİ İLE KATILIM BANKACILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ	93
10.1. Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Olgunluk Seviyesi	93
10.2. Sürdürülebilirlik ve Etik Anlayışı	94
10.3. Katılım Bankalarındaki Ürün ve Uygulamalarla İlgili İslami Eleştiriler	94

BÖLÜM 4-KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİNİN GELİŞİMİ

1. İSLAM'IN İLK YILLARINDA BANKACILIK	104
2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İSLAMİ BANKACILIK	104
2.1. İslami Bankacılığın Fikri Temelleri ve İlk Denemeleri	104
2.2. İslami Bankacılığın Gelişimi	105
3. SAYILARLA GÜNÜMÜZDE KATILIM BANKACILIĞININ GENEL DURUMU	108
3.1. İslami Finans Sektörüne Genel Bakış	108
3.2. İslami Bankacılık Sektörüne Ülke Bazlı Bakış	110
3.3. Sukuk (Faizsiz Bono) Piyasası	111
3.4. Tekafül Piyasası	113
4. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KATILIM BANKACILIĞININ GELİŞİMİ VE GENEL DURUMU	113

4.1. Malezya.....	113
4.2. Bahreyn	116
4.3. Pakistan	117
4.4. İngiltere.....	118
5. ULUSLARARASI İSLAMİ BANKACILIK ÖRGÜTLERİ	119
5.1. İslam Kalkınma Bankası (IDB)	121
5.2. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI).....	121
5.3. İslami Finansal Hizmetler Kurumu (IFSB).....	122
5.4. Uluslararası İslami Finansal Piyasa (IIFM).....	123
5.5. Malezya Muhasebe Standartları Kurulu (MASB).....	123
5.6. İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI).....	123
5.7. İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı (IIRA).....	123
6. TÜRKİYE KATILIM BANKACILIĞI	123
6.1. Modelin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Tarihi Seyir	123
6.2. Dönemsel Zorluklar ve 5411 Sayılı Bankacılık Kanununa Uzanan Süreç.....	125
6.3. Kamu Desteği ve Stratejik Sektör Olma Misyonu	127
6.4. Günümüzde Katılım Bankaları, Ekosistem Vizyonu ve Gelecek Beklentileri.....	128
6.5. Genel Değerlendirme, SWOT Analizi ve Sonuç	129

BÖLÜM 5- KATILIM BANKACILIĞINDA ORGANİZASYON YAPISI, KURUMSAL YÖNETİM

1. ORGANİZASYON'UN TANIMI, TEORİLER VE ORGANİZASYON ÇEŞİTLERİ	140
1.1. Organizasyon'un Tanımı	140
1.2. Organizasyon Teorileri.....	140
1.3. Organizasyon Çeşitleri.....	140
2. KATILIM BANKACILIĞI ORGANİZASYON YAPILARI VE GÖREV TANIMLARI.....	142
2.1. Satış Organizasyonu	143
2.2. Destek Organizasyonu.....	146
3. KATILIM BANKACILIĞINDA KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ	154
3.1. Etkin Kurumsal Yönetim Çerçevesinin Temelinin Sağlanması.....	155
3.2. Pay Sahiplerinin Hakları ve Adil Muamele Görmeleri ile Temel Ortaklık İşlevleri.....	155
3.3. Kurumsal Yatırımcılar, Pay Senedi Piyasaları ve Diğer Araçlar	155
3.4. Menfaat Sahiplerinin Rolü.....	155
3.5. Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık.....	156
3.6. Yönetim Kurulunun Sorumlulukları	156
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	156

BÖLÜM 6- KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ

1. PARA KAVRAMI	166
1.1. Paranın Doğuşu	166
1.2. Banka Kavramı ve Bankacılık Tarihi	167
1.3. İslam Hukukunda Para	168
2. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ	170
3. KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ	170
3.1. Özel Cari Hesaplar	171
3.2. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları	171
3.3. Altın Hesapları	173
3.4. Kâr Zarar Hesapları Akış Süreci.....	173
4. KATILIM BANKACILIĞI KÂR DAĞITIM SİSTEMİ	174
4.1. Kâr Dağıtım Sistemi Ana Akış Şeması.....	174
4.2. Kâr Dağıtım Sistemi Hesaplama Tekniği.....	176
4.3. Kâr Dağıtım Sistemini Bir Örnek Üzerinden Anlatma	176
5. KATILIM BANKACILIĞI FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ	178
5.1. Kurumsal Finansman Desteği.....	178
5.2. Bireysel Finansman Desteği.....	179
5.3. Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı	179

5.4. Finansal Kiralama (Leasing).....	179
5.5. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı	180
5.6. Ortak Yatırımlar	180
5.7. Yeni Yöntemler	180
5.8. Bankacılık Kısıtları.....	181
6. BANKACILIK HİZMETLERİ.....	182
6.1. Genel Bankacılık Hizmetleri.....	182
6.2. Acentelik Hizmetleri.....	183
6.3. Uluslararası Bankacılık Hizmetleri.....	184

BÖLÜM 7-KATILIM BANKACILIĞINDA MEVZUAT, DENETLEME VE HUKUKİ ALTYAPI

I. MEVZUATIN TARİHİ GELİŞİMİ	192
1. Özel Finans Kurumları (ÖFK) Dönemi (Kuruluş Düzenlemesi)	192
2. Bankalar Kanunu İçinde Özel Finans Kurumları Dönemi	192
3. Katılım Bankaları Dönemi	193
II. KATILIM BANKALARININ TABİ OLDUĞU MEVZUAT.....	193
1. Bankacılık Kanunu (Kanun)	193
2. Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu (Finansal Kiralama)	211
3. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	211
4. Diğer Mevzuat Hükümleri	211
III. KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SÖZLEŞMELER.....	211
1. Yurtiçinde Kullanılan Sözleşmeler	211
2. Katılım Bankalarının Uluslararası Faaliyetleri ve Sözleşmeleri	212
3. Sözleşmelerin Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular	212

BÖLÜM 8-İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ VE KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER

1. İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ.....	222
1.1. Akdin Tanımı.....	222
1.2. Akdin Kuruluşu ve Temel Unsurları	222
1.3. Akitlerle İlgili Bazı Külli Kaideler	223
1.4. Akit ve Şart Hürriyeti.....	224
2. KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER	225
2.1. Ortaklık Akdi.....	225
2.2. Satım Akdi (Bey).....	227
2.3. Kira (İcâre)	232
2.4. Finansal Kiralama (Leasing).....	233
2.5. Vekâlet	234
2.6. Kefalet	236
2.7. Tüketim Ödüncü (Karz-ı Hasen)	237
2.8. Döviz Ticareti (Sarf)	239
2.9. Teminat Akitleri.....	242
3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	243

BÖLÜM 9- KATILIM BANKACILIĞI LİKİDİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARI VE KULLANILAN ÜRÜNLER

1. LİKİDİTENİN TANIMI, TEMİNİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	252
1.1. Likiditenin Tanımı.....	252
1.2. Likiditenin Temini ve Değerlendirilmesi	252
1.3. Merkez Bankası Zorunlu Karşılık Uygulamasının Likiditeye Etkisi.....	253
2. PARA PİYASASI TANITIMI VE KATILIM BANKACILIĞINDA PARA PİYASASI ÜRÜNLERİ.....	254
2.1. Para Piyasası Tanıtımı.....	254
2.2. Katılım Bankalarında Kullanılan Para Piyasası Enstrümanları	254

BÖLÜM 10- KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SERMAYE PİYASASI ÜRÜN VE UYGULAMALARI

1. KATILIM ESASLI (FAİZSİZ FİNANS) SERMAYE PİYASALARI KAVRAMI.....	272
2. KATILIM ESASLI SERMAYE PİYASASI ÜRÜNLERİ.....	272

2.1. Kira Sertifikaları-Sukuk.....	272
2.2. Hisse Senetleri (Paylar).....	279
2.3. Yatırım Fonları	282
VAKA İNCELEMESİ.....	287
1. Hisse Senedi İşlemleri ile İlgili Örnek Firma Uygulaması.....	287
2. Kira Sertifikası İhracı ile İlgili Örnek Uygulama.....	291

BÖLÜM 11- İSLAMİ FİNANSTA SİGORTA VE KATILIM SİGORTASI (TEKAFÜL)

1. GENEL OLARAK SİGORTA KAVRAMI, SİGORTANIN ÇEŞİTLERİ VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	300
1.1. Genel Olarak Sigorta Kavramı.....	300
1.2. Sigortanın Çeşitleri.....	300
1.3. Sigorta Sözleşmesi.....	301
1.4. Sigorta Akdinin Bazı Önemli Özellikleri.....	301
1.5. Sigortanın Tarihine Kısa Bir Bakış.....	302
1.6. Kilise Hukukunda Sigorta	303
2. İSLAM KÜLTÜRÜNDE RİSK PAYLAŞIMI İLE İLGİLİ KLASİK BAZI KURUMLAR.....	303
3. SİGORTANIN İSLAM DÜNYASINDAKİ GELİŞİMİ VE FİKHİ TARTIŞMALARIN BAŞLAMASI.....	305
4. SİGORTANIN HÜKMÜ İLE İLGİLİ ÇAĞDAŞ FİKHİ TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	306
4.1. Sigortanın, Ticari Sigorta-Yardımlaşma Sigortası Ayrımı Üzerinden Değerlendirilmesi.....	306
4.2. Ticari Sigorta: İvazlı Akit.....	306
4.3. Yardımlaşma Sigortasında Bedeller.....	307
4.4. Bedel Karşılığı Sigorta Himayesi Sunulması.....	308
4.5. Sigorta Türleri Arasında Tekafül.....	308
5. KATILIM SİGORTASI (TEKAFÜL, İSLAMİ SİGORTA) KAVRAMI.....	309
5.1. Katılım Sigortacılığının Dünyadaki Kısa Tarihi.....	309
5.2. Katılım Sigortacılığının Hukuki ve Finansal Yapısının Analizi (Ticari Sigortadan Farkları, .. Kooperatif Sigortadan Farkları, Kendine Özgü Yönleri).....	310
5.3. Katılım Sigortasının Modelleri.....	310
5.4. Dünyadaki Katılım Sigortacılığının Mevcut Durumu.....	312
5.5. Türkiye’de Katılım Sigortacılığın Tarihi Gelişimi.....	313
5.6. Katılım Sigortacılığı Diğer Meseleleri (Denetim, Pencere Sistemi, Retekafül).....	314
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	317

BÖLÜM 12- KATILIM BANKALARINDA MUHASEBE UYGULAMALARI

GİRİŞ	326
1. GENEL MUHASEBE SİSTEMİ	326
1.1. Türkiye’deki İşletmelerin Muhasebe Mevzuatı	327
1.2. Muhasebeleştirme ve Kayıt Süreci	328
1.3. Bankacılıkta Temel Finansal Tablolar	330
2. KATILIM FİNANS MUHASEBE SİSTEMİ	336
2.1. Türkiye’deki Faizsiz Bankacılık Mevzuatı	337
2.2. Katılım Finans Kuruluşlarında Muhasebe	338
3. FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI	339
3.1. Katılım Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu	339
3.2. AAOIFI Faizsiz Finans Denetim Standartları	339
3.3. AAOIFI Faizsiz Finans Muhasebe Standartları	341
4. KATILIM BANKACILIĞI ÜRÜNLERİ VE MUHASEBELEŞTİRME İŞLEMLERİ	345
4.1. Katılım Bankacılığında Ürünler ve Tek Düzen Hesap Planı	345
4.2. Katılım Bankacılığında Fon Kabulüne İlişkin Yevmiye Kayıtları	345
4.3. Kredi İşlemleri ve Yevmiye Kayıtları	348
4.4. Diğer Hizmet ve Ürünler	350

BÖLÜM 13- İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ

1. İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ	362
2. ÇAĞDAŞ FİNANSAL SİSTEMDE RİSK YÖNETİMİNİN ARTAN ÖNEMİ VE GEREĞİ.....	363
2.1. Risk Yönetimi Standartları ve Gelişim Süreci.....	363
2.2. İslami Finans İçin Risk Yönetimi Standartları Geliştirme Süreci.....	364

2.3. Türkiye’de Risk Yönetimi Standartlarını Oluşturan Mevzuat	365
3. RİSK ÇEŞİTLERİ, TANIMLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	365
3.1. Çeşitlendirme İmkânına Göre Risk Sınıflandırması	365
3.2. Muhtemel Sonuçlarına Göre Risk Sınıflandırması	366
3.3. Kaynağına Göre Risk Sınıflandırması	366
4. BANKACILIKTA TEMEL RİSKLERİN ÖLÇÜLMESİ VE YÖNETİLMESİ	366
4.1. Faiz Riski	366
4.2. Kur Riski	370
4.3. Piyasa (Faiz ve Kur) Riski Ölçümünde Önemli ve Yaygın Bir Yöntem: Riske Maruz Değer	371
4.4. Kredi Riski	372
4.5. Likidite Riski	376
5. RİSK YÖNETİMİNDE TÜREV ARAÇLARIN KULLANILMASI	380
5.1. Risk Yönetiminde Forward Sözleşmenin Kullanılması	380
5.2. Risk Yönetiminde Opsiyon Sözleşmenin Kullanılması	383
6. İSLAMİ BANKACILIK BAĞLAMINDA RİSK YÖNETİMİ	384
6.1. Genel Yaklaşım ve İlkeler	384
6.2. Kredi Riski	385
6.3. İslami Bankacılıkta Sermaye Yeterliliği Ölçüsü	386
6.4. Piyasa Riski	386
6.5. Ortaklık Yatırımı Riski	387
6.6. Likidite Riski	388
6.7. İslami Bankalara Özgü Bir Risk: Kâr Payı Düzeyinin Piyasa Getiri Ortalamasından	388
Aşırı Farklılaşması	
6.8. İslami Bankalar İçin Kurumsal Yönetim ve İtibar Riskinin En Önemli Unsuru:	389
İslami İlkelerle Uyumluluk Riski	
6.9. İslami Finanstaki Risk Ölçümünde Riske Maruz Değer Tekniğinin Kullanımı	389
6.10. İslami Finansta Türev Araçların Kullanılması	390
6.11. İslami Finansta Risk Yönetimi Alanındaki Zorluklar ve Yapılması Gerekenler	391
BÖLÜM 14-İSLAMİ BANKACILIĞIN KALKINMADAKİ ROLÜ VE FİNANSAL KRİZLERE YAKLAŞIM	
1. EKONOMİK BÜYÜME, KALKINMA VE GELİŞİM KAVRAMLARI	400
2. AZGELİŞMİŞLİK SORUNU	401
3. EKONOMİK KALKINMA TEORİLERİ VE İSLAMİ PERSPEKTİFTE DEĞERLENDİRİLMESİ	402
3.1. Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri	403
3.2. İslami Perspektifte Ekonomik Kalkınma Teorileri	407
4. EKONOMİK DURGUNLUK VE ÇÖKÜŞ	409
4.1. Ekonomik Durgunluğun Tanımı ve Özellikleri	409
4.2. Ekonomik Durgunluğun Ortaya Çıkış ve Çöküş Süreci	410
5. İSLAM’IN EKONOMİYE BAKIŞI	412
6. FİNANSAL KRİZ SÜRECİNDE İSLAMİ BANKALARIN ROLÜ	414
6.1. Atıl Tasarrufların Sisteme Dâhil Edilmesi	414
6.2. Reel Sektörün Finanse Edilmesi	415
6.3. İslami Kalkınma Modeli	416
6.4. Rekabetin Geliştirilmesi ve İstihdam	417
6.5. Yabancı Sermaye Transferinin Sağlanması	419
7. MERKEZ BANKACILIĞI VE İSLAMİ BANKACILIK İLİŞKİSİ	419
7.1. İslam İktisadı Bağlamında Merkez Bankası	420
7.2. İslam İktisadında Para Politikası Amaçları	421
7.3. İslam Ekonomisinde Para Politikası Stratejisi	422
7.4. İslam Ekonomisinde Para Politikası Araçları	423
7.5. İslam Kalkınma Bankasının Kalkınmadaki Rolü	425
7.6. Türkiye’de İslami Bankacılığın Kalkınmadaki Rolü ve Geleceğine Yönelik Öneriler	425
8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	427

Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı

SUNUŞ

Katılım bankacılığı, tasarruflarını faizsiz esasa göre değerlendirmek isteyen tasarruf sahipleri ile finansman ihtiyaçlarını yine aynı esasa göre sağlamak isteyen iş sahipleri ve girişimciler için mevcut boşluğu dolduran sektör olarak doğmuştur. Bu sektör, hem ülkedeki âtil kaynakların ekonomimize kazandırılmasını sağlamış hem de bankacılığın asli görevi olan fon toplama ve kullandırma işlevlerinde geliştirdiği yeni ürünlerle sektörün çeşitlilik ve derinliğini artırmıştır. Fon toplamada kâr ve zarara katılma yöntemi bilançonun pasif tarafında yönetime esneklik kazandırırken, aktif tarafında ise finansmanın mutlaka bir proje veya satın alma işlemi ile ilişkilendirilmesi, fonun belge karşılığında kullanılması ve geri ödemelerin müşterilerin nakit akımına göre belirlenmesi gibi kurullarla emniyetli bir yapının oluşmasını sağlamaktadır. Bu esnek ve emniyetli bilanço yapısı, gerek 1997 uzak doğu krizinde, gerek Ülkemizde yaşanan 2001 krizinde, gerekse 2008’de yaşamış olduğumuz global krizde, kendisini sağlıklı ve sağlam bankacılık şeklinde göstermiş ve bunun sonucunda bu tür bankacılık bütün dünyanın ilgisini ve takdirini kazanmıştır.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak görevlerimizden biri de “katılım bankacılığı” modelinin büyümesi ve gelişmesi üzerine çalışmalar yapmaktır. Bu hedefle çalışmalarına başladığımız birçok telif ve çeviri eseri literatüre kazandırıyoruz.

Elinizdeki eser, uygulamacı ve akademisyenlerden oluşan 32 kişilik yazar kadrosuyla, katılım bankacılığının; temel ilkelerini, ekosistemini, mevzuat ve hukuki altyapısını, akitlerini, organizasyon yapısını ve kurumsal yönetimini, para ve sermaye piyasası ürünlerini, tekafül sistemini, risk yönetimini, muhasebe uygulamalarını ve kalkınmadaki rolünü detaylı olarak ele almaktadır. Sektör ve akademinin birikim ve tecrübelerinin bir araya getirildiği bu kıymetli eser Türkiye’de katılım bankacılığını anlatan başucu kitabı olmaya adaydır.

Kitabın oluşumunda katkı sağlayan yazar grubuna sonsuz teşekkürlerimizi sunar, eserin katılım bankacılığının daha iyi ve daha doğru anlaşılmasına vesile olmasını dileriz.

Osman AKYÜZ
TKBB Genel Sekreteri

ÖNSÖZ

Katılım bankacılığı, son otuz beş yıldır Türkiye’de finans sektörünün içinde yer almakta ve kamuoyu tarafından da ilgiyle takip edilmektedir. Bu süre zarfında Türkiye’nin ve dünyanın geçirdiği bütün ekonomik krizlere maruz kalmış ve fakat hayatini devam ettirmeyi başarmıştır. Katılım bankacılığı kavramsal olarak ilhamını İslam’ın iktisadi ve ticari hükümlerinden aldığı için, toplumumuz bu yeni alternatif bankacılık türüne ciddi destek vermiş, hayatında önemli bir yer açmıştır. Katılım bankacılığının toplumdaki bilinirliği, sektörün toplam bankacılık içerisindeki payından çok daha yüksek görünmektedir. Kamuoyunda bu potansiyelden yeterince yararlanılmadığına yönelik tartışma ve eleştiriler vardır. Bununla beraber katılım bankacılığı ekosistemindeki bütün paydaşlar, gün geçtikçe etkilerini arttırmakta ve büyümüyor gözüküyor sektörün içinde ciddi bir potansiyel enerji birikmektedir. Bu kitabı, ekosistemin kalbinde yer alan Türkiye Katılım Bankaları Birliği’nin büyük katkı ve himayeleriyle sektördeki son gelişmeleri de kapsayacak şekilde kaleme aldık. Amacımız; üst yöneticileri, çalışanları, danışma kurulları, sermayedarları, kamu yönetimi ve akademisiyle Katılım Bankacılığı Ekosisteminin yaşadığını ve geliştiğini ortaya koymaktır. Bahsedilen bütün paydaşların, bu kitapta emeği bulunmaktadır.

Editörler olarak bir kısmımız, 2012 yılında Katılım Bankacılığına Giriş adlı kitabın yazılmasına ciddi katkı sunmuştuk. O tarihten bu yana sektörde önemli gelişmeler oldu. Katılım bankalarının sayısında değişiklik olurken, Kamu Katılım Bankaları sektöre girdi. Hatta bu yeni katılım bankaları hem teknolojik altyapılarını ve hem de yetişmiş insan kıymetlerini katılım bankacılığının içinde hazır buldular. 30 sene önceye kıyasla çok hızla kuruldular, büyüdüler ve dahi kâra geçtiler. Katılım bankalarının desteklediği ve sektörün içinde geliştirdiği katılım esaslı sigortacılık görünür hâle geldi. Devletin ciddi teşvikiyle katılım esaslı bireysel emeklilik şirketleri kuruldu, operasyona başlandı. Özellikle kira sertifikaları (sukuk) mevzuatının gelişmesiyle; Türk Hazinesi, katılım bankaları ve şirketlerimiz yurt içinde ve yurt dışında sukuk ihraç etmeye başladı. T.C. Merkez Bankası, Türk Hazinesi’nin ihraç ettiği kira sertifikalarını vadeli alıp geri satarak katılım bankalarını kısa vadede finanse etmeye başladı. Katılım esaslı portföy yönetim şirketleri kurulmaya başlandı. Bu şirketler, hem bireysel emeklilik şirketlerinin topladığı faizsiz esaslı fonları yönetmeye başlarken hem de sektörde eksikliği duyulan kâr/zarar ortaklığı projelerinin altyapısını oluşturacak Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarını kurdu. Katılım bankaları teknoloji girişim projelerini desteklemek ve finanse etmek için kuluçka merkezleri kurdu. Devletin ekonomiden sorumlu bütün birimleri ekosistemin gelişimi için çaba gösterdi. Kendi içlerinde katılım bankacılığı ile ilgili birimler kurdular. Özellikle Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu’nun katkısıyla Türkiye Katılım Bankaları Birliği bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu oluşturuldu. Kurul; önümüzdeki dönemde, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sayıları artan ve çeşitlenen katılım esaslı ürünlerin standardize edilmesini sağlayacak.

Devlet ve vakıf üniversitelerimiz, İslam Ekonomisi ve Finansı Lisans ve Yüksek Lisans Programları açtı. Yurt içinde veya yurt dışına gönderilerek konunun uzmanı akademisyenler yetiştirilmesi için doktora öğrencilerine destek verdiler. Bu çabalar, aynı zamanda Katılım Bankacılığı Ekosistemi’nin ihtiyacı olan insan kıymetlerinin ortaya çıkması ve eğitilmesi için de önem arz etmektedir. Konu ile ilgili yapılan akademik yayınlar ve düzenlenen bilimsel toplantı sayısında gözle görülür bir artış oldu. Katılım bankalarımız, sosyal sorumlulukları kapsamında daha önce olduğu gibi bu dönemde de toplum yararına iyilik kurumlarımız ile beraber çalışarak sanati ve kültürel çalışmalarını desteklemeye devam etti. Kitabın neredeyse her bölümünde, akademisyenlerimiz ve sektör çalışanlarımız küçük takımlar hâlinde beraber çalıştı. Akademi ve uygulamayı, teori ve pratiği yan yana getirmeye çalıştık. Bunu yaparken ki hedefimiz, üniversitelerimizin uygulamayı çok iyi bilmesini sağlayarak, önümüzdeki dönemde toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sektöre yol gösterici bir rol oynamalarıdır. Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı; on dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; katılım felsefesi ve insani bankacılık kavramları üzerinden katılım bankacılığına ismini veren temel yaklaşımı sektörün gelişimi perspektifinden ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, İslam iktisat düşüncesinin temel ilkeleri ve bu ilkeler ışığında para, banka ve finans kavramları incelenmektedir.

Üçüncü bölümde, paydaşların ekosistemde oynadığı roller, sektörün içinde bulunduğu durumu anlamlandırmak adına paydaşlık yönetim modeli kullanılarak anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümde, yurt dışında İslami Bankacılık yurt içinde Katılım Bankacılığı olarak bilinen iş modelinin zaman içerisinde gelişimini ortaya koymaktadır.

Beşinci bölüm bir katılım bankasının uçtan uca nasıl organize olduğunu-modern organizasyon teorisi ve katılım bankacılığı iş modeli baz alınarak ve organizasyondaki her birimin görevlerini ele almaktadır.

Altıncı bölümde, katılım bankacılığı sistem; fon toplama, fon kullandırma ve sunulan bankacılık hizmetleri açısından değerlendirilmektedir.

Yedinci bölüm, katılım bankacılığının mevzuat, denetim ve hukuki altyapısını anlatmaktadır.

Sekizinci bölümde, katılım bankacılığında kullanılan bütün ürünlerin dayandığı akitler, İslam Hukuku bağlamında açıklanmaktadır.

Dokuzuncu bölüm para piyasası ürün ve uygulamalarını incelemektedir.

Onuncu bölüm sermaye piyasası ürün ve uygulamalarını anlatmaktadır.

On birinci bölüm, katılım sigortacılığı (tekafül) kavramı ile Dünya ve Türkiye'deki uygulamalarından bahsetmektedir.

On ikinci bölüm, muhasebe organizasyonu ve uygulamalarını ele almaktadır.

On üçüncü bölüm, risk kavramına İslami perspektiften bakarak, katılım bankacılığı risk yönetimini ortaya koymaktadır.

On dördüncü ve son bölüm, İslami bankacılığın kalkınmadaki rolü ve krizlerdeki performansını, dünya ve Türkiye örneğinde açıklamaktadır.

Elinizdeki kitap, İslami bankacılığın Türkiye tecrübesini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Katılım bankacılığı ile ilgili ders açmak isteyen bütün üniversitelerimiz hem teori ve hem de güncel uygulamaları içerdiği için rahatlıkla kitaptan istifade edilebilir. Bu hâliyle, üniversitelerimizin İslam Ekonomisi ve Finansı lisans ve yüksek lisans bölümlerinde de temel kaynak kitap olarak kullanılabilir. Kullanılmasını kolaylaştırmak amacıyla, her bölümün sonuna konuyla ilgili örnek vakalar ve konu tekrarı için testler ilave edilmiştir. Ayrıca kitabın her bölümünü özetleyen bir sunum hazırlanmış olup TKBB web sitesinde (tkbb.org.tr) güncel olarak bulundurulacaktır. Kitabın, ekosistemde yer alan müşteriler, iş insanları, kamu ve özel sektör yönetici ve çalışanları ile İslam Ekonomisi ve Finansı ile ilgili akademisyenler, öğrenciler, katılım bankacılığını bir meslek olarak seçecekler için faydalı olmasını dileriz. Her an yaşayan ve gelişen bir sistemde kitabımızın şu an için bile eskidiğini, yenisine ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Kitabın yazar ve editörleri olarak; sektördeki binlerce değerli insanı temsilen bizi seçtiği ve onların emeklerinin önünde söz söyleme ayrıcalığını bahsettiği için Rabbimize hamd ederiz. “Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı”nı, şu anda aramızda olsun olmasın, sisteme inanıp onu yaşatmak ve geliştirmek için gayret eden bütün paydaşlarımıza ithaf ediyoruz.

Editörler

Prof. Dr. Şakir Görmüş | Dr. R. Ahmet Albayrak | Aydın Yabanlı

KISALTMALAR

AAOIFI	: İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu	İFK	: İslami Finansal Kuruluş
API	: Açık Piyasa İşlemleri	KAP	: Kamuyu Aydınlatma Platformu
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri	KB	: Geleneksel Banka
DIB	: Dubai Islamic Bank	KDV	: Katma Değer Vergisi
BIMB	: Malezya İslam Bankası Berhad	KFH	: Kuwait Finance House
BIST	: Borsa İstanbul	KGK	: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
BMMB	: Bank Muamalat Malezya Berhad	KKDF	: Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu	KMD	: Kuvvet Merkezli Dünya
BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	KMÇD	: Kuvvet Merkezli Çatışmacı Dünya
BYF	: Borsa Yatırım Fonu	KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
CIBAFI	: İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi	LMC	: Likidite Yönetim Merkezi
CFAR	: Riske Maruz Nakit Alımı	MIFC	: Uluslararası Malezya İslami Finans Merkezi
FED	: Amerikan Merkez Bankası	MASB	: Malezya Muhasebe Standartları Kurulu
EIIB	: Avrupa İslami Yatırım Bankası	MASAK	: Mali Suçlar Araştırma Kurumu
GABV	: Global Alliance For Banking On Values	NCB	: National Commercial Bank
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı	OKS	: Otomatik Katılım Sistemi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler	ÖFK	: Özel Finans Kurumları
GSYH	: Gayri Safi Yurt içi Hasıla	RMD	: Riske Maruz Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla	ROK	: Rezerv Opsiyon Katsayıları
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu	ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
GYF	: Girişim Sermayesi Yatırım Fonları	ROO	: Rezerv Opsiyon Oranı
HMD	: Hak Merkezli Dünya	RORAC	: Riske Göre Düzeltilmiş Sermayenin Getirisi
HMDD	: Hak Merkezli Dayanımcı Dünya	SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
IAS	: Uluslararası Muhasebe Standartları	SPKn	: Sermaye Piyasası Kanunu
IASB	: Uluslararası Muhasebe Standartları Kurumu	STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
IDB	: İslam Kalkınma Bankası	TBK	: Türk Borçlar Kanunu
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Kurulu	T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
IFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları	TEFAS	: Türkiye Elektronik Fon Dağıtım Platformu
IIRA	: İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu	TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
IMF	: Uluslararası Para Fonu	TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
IRTI	: İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü	THP	: Tekdüzen Hesap Planı
IILM	: Uluslararası İslami Likidite Yönetim	TKHK	: Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
INCIEF	: Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi	TP	: Türk Parası
ISRA	: Uluslararası İslami Finans Şeri Araştırmalar Merkezi	TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
ISDA	: Uluslararası Swap ve Türev Ürünler Birliği	TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
IIFM	: Uluslararası İslami Finansal Piyasalar Kurumu	TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
ICIEC	: Yatırım ve İhracat Kredileri Sigortası İçin İslam İş Birliği Örgütü	TMSK	: Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu
ICD	: Özel Sektörün Gelişmesini İçin İş Birliği Örgütü	TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
IDB	: İslam Kalkınma Bankası	TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
ITFC	: Uluslararası İslam Ticareti İçin Finansal İş Birliği Örgütü	THP	: Tekdüzen Hesap Planı
İB	: İslami Banka	TSB	: Türkiye Sigorta Ve Reasürans Şirketleri Birliği
İİT	: İslam İş Birliği Teşkilatı	TTK	: Türk Ticaret Kanunu
		UMS	: Ulusal Muhasebe Standartları
		VKŞ	: Varlık Kiralama Şirketleri
		VUK	: Vergi Usul Kanunu
		YP	: Yabancı Para
		WWF	: Dünya Vakıf Kurumu

BÖLÜM

KATILIM FELSEFESİ VE İNSANİ BANKACILIK

YAZARLAR

Temel Hazroğlu

Temel Hazroğlu, 1955 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. Kabataş Erkek Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Teknik Üniversitesi Matematik Mühendisliği bölümünü bitirdi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İşletme Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. Türkiye Emlak Bankası'nda Programcı, Sistem Analisti, Bilgi İşlem Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 1986-1991 yılları arasında Albaraka Türk'te Bilgi İşlem Müdürü olarak görev aldı. Türkiye'nin ilk faizsiz bankacılık otomasyon sistemi olan Albos'un kurucu müdürlüğünü yaptı. 1992-1995 döneminde serbest ticaret ve müşavirlik yaptı. 1996 yılında Albaraka Türk'te tekrar göreve başlayarak Bilgi İşlem Müdürlüğü ile Personel ve İdari İşler Müdür vekilliği görevlerinde bulundu. 2003 yılında Albaraka Türk Genel Müdür Yardımcısı oldu. 2003 yılından 2018 yılı Nisan ayına kadar Bilgi Teknolojileri, İnsan Kaynakları, Eğitim ve Organizasyon, Finans ve Strateji'den sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 2018 yılı Mayıs ayında seçildiği Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu üyeliği görevini hâlen sürdürmektedir.

KATILIM FELSEFESİ VE İNSANİ BANKACILIK

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. İnsanlığın Hâli ve Yeni Söz
2. Katılım Felsefesi
3. Katılım Bankacılığı Kavramsallaştırması
4. Katılım Bankacılığının Rolü ve Kavramsal Önemi

GİRİŞ

İslam iktisadı ve finansı alanında yapılan çalışmalar ve uygulamalar artarak gelişmiştir. Geleneksel iktisadın karşısına bir İslam duruşu olarak geliştirilmek istenen İslam iktisadının ağırlıklı uygulama alanı olan İslam bankacılığı dünyanın birçok yerinde kabul görmüş ve hâlen görmektedir. Türkiye’de “Katılım Ekonomisi”ni, katılım felsefesinden neşet eden, tam bir insani boyut taşıyan bir finans ve ekonomi modeli ortaya koyuyoruz. Katılım ekonomisi modern dünyanın insana bakışına karşı çıkararak insanı İslam’ın öngördüğü şekilde ele alıyor. Günümüzde cari olan maddi ekonomik anlayış, insanı ve toplumu bozmakta, fitrattan, yaratılıştan ve ahlâktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle dünyayı ve kendisini tüketen küresel kapitalist ekonominin yegâne ve tek alternatifini kanaatimizce insan, ahlak ve hukuk temelli “Katılım Ekonomisi”dir.

1. BAKIŞ

Son bir asırda İslam iktisadı ve finansı alanında yapılan çalışmalar ve uygulamalar artarak gelişmiştir. Geleneksel iktisadın karşısına bir İslam duruşu olarak geliştirilmek istenen İslam iktisadının ağırlıklı uygulama alanı olan İslam bankacılığı dünyanın birçok yerinde kabul görmüş ve hâlen görmektedir. Türkiye’de 1980’lerden itibaren “Özel Finans Kurumları” adı altında hayatımıza girmeye başlayan İslam’a uygun faizsiz bankacılık 30 yılı aşkın süre içerisinde ciddi bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmeler içinde en önemli noktalardan biri faizsiz finans kuruluşlarının bankacılık sıfatını alırken İslam kavramını kullanmadan “katılım” kavramı üzerinden kendilerini ifade etmeleri olmuştur. 1985’te Özel Finans Kurumları olarak faaliyete başlayan faizsiz finans kuruluşları uluslararası ve yurt içi ilişkilerinde isimlerinden dolayı çektikleri sıkıntıyı banka sıfatını alarak gidermeyi düşünmüşlerdir. Birtakım tartışmalar sonucu, İslam kavramının zarar görmemesi niyetiyle kâr ve zarara katılma hesaplarının isminden esinlenerek ortaya atılan “Katılım Bankası” kavramı kabul görmüş ve bu kavram 2005 yılında Bankacılık Kanunu’na girerek mevzuatta yerini almıştır. Bu çalışmada dünyada İslam bankacılığı olarak doğan insani bankacılığın Türkiye’deki tezahürü olan katılım bankacılığının gelişim süreci incelenecek ve bu çerçevede bütün bu gelişmelerin arkasında yer alan katılım felsefesi ve ondan neşet eden katılım ekonomisinin önemli ve taşıyıcı motoru olan katılım bankacılığının felsefesi ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. İNSANLIĞIN HÂLİ VE YENİ SÖZ

Modern dünya olarak maalesef 21. yüzyılda insanlığın en karanlık asırlarından birini yaşıyoruz. Şu anda Batı’nın egemenliği altında bir anlamda insanlığın insanlıktan uzaklaştırılması söz konusudur. Yaşadığımız siyasi, iktisadi ve sosyolojik iklimde “insan”, doğasından (fitratından) uzaklaştırılıp metalaştırılmakta, “toplum”, ifsâd edilip sürüleştirmektedir. “Dünya”, mülke çevrilip kapatılmaktadır. Materyalist iktisat insanı acizleştirip; arz tarafında “kaynağa”, talep tarafında ise “tüketiciye” dönüştürmektedir. Bu yüzden Batı’nın egemenliği artık insanlık bayrağını taşıyamaz hâle gelmiştir. Batı sadece kendi insanını gözeten bir hastalığa tutulmuş ve diğer insanları görmez olmuştur. İş böyle olunca bizim İslam dünyası olarak insana, topluma, kâinata ve hayata ilişkin bir tasavvur oluşturmamız şart olmuştur. Dolayısıyla insanca ve hakça bir anlayış ve muamele geliştirmemiz zorunluluk hâlini almıştır. Burada insan

sesinin yeniden gür bir şekilde çıkması ve hayat bulması için büyük bir mücadelenin kaçınılmazlığı çok açıktır.

2.1. Tarihi ve Sosyolojik Konumlanma

İslam dünyası olarak şu anda içinde bulunduğumuz konum, bugün ne söyleyeceğimizin de ne yapacağımızın da bir işaretidir. Ancak bunu tam olarak kavrar ve zincirleri kırarsak; yeni bir şey söyleyebiliriz. İslam dünyası, 16. ve 17. yüzyıldan itibaren özellikle Endülüs’ten sonra vahiy ve akıl dengesini kaybetti. Batı ise özellikle Ortaçağ’da mezhep kavgaları ve ülke savaşları ile uğraşıyordu. Daha sonra Protestanlık üzerinden bir akıl mezhebi üretti. Akıl mezhebi olan Protestanlık ile beraber Batı, iç konsolidasyonunu sağladı. Avrupa Birliği’nin temelleri bu vesileyle 1789’da Fransız devrimiyle atıldı. Batı hem iç konsolidasyonunu sağladı hem de kapitalizme büyük bir ivme kazandı. Toplu üretime geçişle beraber; köylerden şehirlere göç başladı, fabrikalar kuruldu, ticari kapitalizm ivme kazandı ve gemilerle taşımalar yoğunlaştı. Aydınlanma ve endüstrileşme ile oluşan sanayi toplumu kaosa imkân vermeden birlikte yaşamayı, dayanışma ve norm oluşturmayı öğrendi. Batıda böylece hem sosyolojik hem de ekonomik olarak büyük bir devrim yaşandı. Siyasi ve hukukî olarak toplumsal bir altyapı kuruldu. Bu dönemde ise İslam dünyası, akıl ve vahiy dengesini kaybederek 19. yüzyıldan itibaren bir duraklama dönemine girdi. Böylece iç çatışmalarla boğuşmaya başladı. Özellikle Osmanlı’nın dağılması ile ayrılan İslam ülkeleri, bir asırdır iç konsolidasyon sağlamakta zorlanmaktadır. İslam dünyasının siyasi, iktisadi, sosyolojik ve zihinsel olarak düştüğü durum; özellikle de hukuk ve norm oluşturma hususunda sorgulanmalıdır. Onun için yapmamız gereken en önemli iş, İslam dünyasının konsolidasyonunu/birliğini yeniden sağlamaktır. Bu, tarihi ve sosyolojik olarak kaçınılmaz bir görevdir. Bu birliği sağlamak ise insana, topluma, eşyaya ve dünyaya dair yeni bir düşünce metodolojisi oluşturmakla mümkündür. Tefekkür, tezekkür, tedebbür, taakkul ve tefakkuh ile açıklanmaya çalışılan beşli düşünce sistemi; yeni bir inşa süreci oluşturmak için kapı aralayabilir.

2.2. Düşünceyi Yeniden Kazanmak

Bizim 200 senedir kayıp hazinemiz düşünmedir, tefekkürdür. Tefekkür Türkçemize doğrudan düşünme diye geçmiştir. Oysa tefekkür çok daha derin ve kapsayıcı 5’li düşünce sistematığının parçalarından biridir. Anlık düşünmek yani “tefekkür”; o ana ilişkin sorunu, olguyu ve olayı tespit edip çözüm bulmak. Bu tefekkürün beslenmesi gerekiyor. Beslenmenin bir adımı tarih diğeri ise çağdaş gerçekliğin kav-

ranmasıdır. İkinci “tezekkür”dür. Tezekkür geçmişe bakarak geçmişte olan olayları analiz etmek, zikretmektir. Tarihten bugüne dersler çıkarmaktır. Üçüncüsü ise “tedebbür”dür yani gelecek için yarınları tahmin etmek ve gelecekle ilgili bugünden hazırlık yapmak, tedbir almak için düşünmektir. Dördüncüsü “taakkul”dur. Taakkul akıl etmekten, bağ kurmaktan gelir. Yani geçmişi düşünüp ders almak, geleceği düşünüp önlem paketi hazırlamak ve bu ikisinin arasında bağ kurup bugünü yakalamaktır. Bu düşünce sistematığının beşincisi olan “tefakkuh” ise düşüncenin zirvesidir. Fıkıh etmek yani bu düşünülenler üzerinden çağa özgü bir fıkıh, bir hukuk oluşturup düzenlemektir.

TEFEKKÜR	Ana ilişkin sorunu tespit edip çözmek
TEZEKKÜR	Geçmiş zikrederek bugüne dair dersler çıkarmak
TEDEBBÜR	Gelcek için bugünden “tedbir” almak, hazırlanmak
TAAKKUL	Akıl etmek, geçmiş ile gelecek arasında bağ kurup günü yakalamak
TEFAKKUH	Düşünülenler üzerinden çağa özgü bir fıkıh/hukuk oluşturmak

Aslında bütün geçmiş ve bugün bizim yarınımız için vardır. Yarını olmayan insan yaşayamaz. İnsan yarını inşa etmek için vardır. İnsanı yaşatan yarın duygusudur, yarın olgusudur. Bizim bu olgularla birlikte yarını yeniden inşa etmemiz lazım. Tefekkürle inanç yani akıl ve vahiy ilişkisi İslam dünyası için uzlaşma sağlanması gereken çok önemli bir hadisedir. Tefekkürle inancın ilişkisi ağaç ve su ilişkisine benzer. Ağacı besleyen bir toprak ve bir de su vardır. Biri olmazsa öteki de olmaz, işe yaramaz. İşte inanç da iki tane öge ile beslenmezse kurur ve kuruyan ağaç gibi etrafa zarar verir. İnancın iki kanaldan beslenmesi gerekiyor. Bunlardan bir tanesi inanca uygun amel, eylem hareketidir. Fakat bu yetmez. Bu tek başına insanı dogmatikleştirir. İkinci de tefekkürdür. Yani yaptığımız işin mahiyetini anlamaktır. O açıdan inanç ile tefekkür ilişkisi birbirini besleyen, kuvvetlendiren bir ilişkidir ve 200 senedir kaybettiğimiz bu tefekkürü insanı, toplumu ve dünyayı daha güzel inşa etmek için bugün yeniden kazanmamız gerekiyor.

2.3. İnsan ve Ahlak

Öncelikle insan üzerinde durmalıyız, çünkü biz ne

söylersek söyleyelim insan için söylüyoruz, insana söylüyoruz. Ne hizmet edersek yine insana hizmet ediyoruz. Hakikatin bize söylediği gibi insan “eşref-i mahlukat”tır yani yaratılmışların en şerefliisidir. İnsan bu hasletini bizatihi Allah’tan almıştır. İnsanın yaradılıştaki aldığı bu şerefi taşıyıp taşıyamamak kendi elindedir. Hür iradesiyle ya bu şerefi koruyup insan kalır, “insanı kâmil” olur ya da bu şerefi taşıyamaz “esfeli safilin” olur, aşağıların en aşağısı olur. İnsanın dünyadaki konumu açık ve nettir. Kitapta açıkça ortaya konulduğu gibi insan yeryüzünün halifesidir. (Enam, 6/165) İnsan halifedir derken kastedilen husus ise yeryüzü ona emanettir ve insan onun iman ve ıslahı ile sorumludur anlayışıdır. Burada nazara alacağımız birinci unsur insandır. İnsan ne mutlak iyi ne de mutlak kötüdür. Zira ona iyi ve kötü olarak iki yön verilmiştir. (Şems, 91/7-10) İkinci ise ahlak konusudur. Ahlak bugün yeniden tanımlamamız gerekmektedir. Ahlak etikten farklı bir şeydir. Etik, meslek ahlakıdır, mesleki gereklilikleri en iyi şekilde yerine getirmeyi hedefler. Ahlak ise çok daha derin ve kuşatıcıdır. Ahlak “yaratmak” anlamına gelen “خلق” (halaka) fiilinden türetilmiştir. Ahlak, “yaratılan” manasına gelen “خلق” (hulk) kelimesinin çoğuludur. Hulk insanın yaratılış üzere olmasıdır, kendi varlığının yaratılışla özdeşleştirilmesidir. Bu anlamda ahlak insanın doğasına uygun yaşamasıdır. Bu açıdan ahlak, basit olarak söz ile davranışın uyumu, geniş olarak insanın doğası ile uyumdur.

2.4. Modern İktisat Anlayışı ve İnsan

Modern iktisat anlayışının geleneksel tasavvuru şöyledir: Kaynaklarımız kıt, ihtiyaçlarımız sınırsız. Bu yaklaşımla insanın bencil, çıkarıcı ve maddeci tarafı öne çıkarılmaktadır. Bu durum, modern iktisadın ileri sürdüğü maddi tatmin için maksimum faydayı hedefleyen iktisadi bir insan tiplemesi olan Homo Economicus’u ön plana itmektedir. Modern dünya insanı tamamen bireysel menfaatine yönelik hedefleri olan bir fert olarak tasavvur etmektedir. Modern hayatın tezahürü olan materyalist zihin Batı üzerinden hayatı kuşatmış gayri insani bir iktisat zihniyetini doğurmuştur. Bu, Batı’nın özellikle 19.yüzyılda hem iktisatta hem de sosyolojide bizi düşürdüğü bir tuzaktır. Ancak İslam’a göre Allah Rezzak’tır, bütün rızıkların kefilidir. Dolayısıyla bizde kaynakların kıt olması diye bir şey düşünülemez. Sınırsız ihtiyaç ise normal ve insani bir tanım değildir. Kısırlanmış, tahrik edilmiş bir insanlık tanımıdır. Makul insan içerisinde ihtiyacını görür. O yüzden bizde kanaatkârlık öne çıkar, hadislerde geçtiği üzere kendine yakışanı yapmak, sade yaşamak Müslümanın ilkelerindedir. Bu açıdan sade yaşamak asalettir. İnsan, Allah katında değerlidir. Bütün semavi kitaplarda olduğu

gibi Kur'an-ı Kerim'de de en önemli muhatap odur. Modern iktisadın insana bakışı İslam'ın tanımladığı insan karakterinden çok uzaktır. İnsanı basitleştiren ve nesneleştiren bu tavra karşı İslam, insanı, varlık olarak yüce kılmıştır. Bu yüzden biz insanı hayatın tüm toplumsalında modernitenin zincirinden kurtarıp İslam'ın nuruyla ele almak zorundayız. Unutulmamalıdır ki her insan biriciktir, özeldir ve değerlidir. İnsanın görevi de kendisi için yaratılmış olan dünyayı imar ve ıslah etmektir. Yani dünyayı güzelleştirmek ve bunu yaparken çıkan dengesizlikleri yeniden dengeye getirmek, adaleti sağlamaktır.

2.5. Geleneksel Finans ve İnsan

Şu açıktır ki sermayenin büyüğü problemdir. Allah, ayetinde açık açık sermayenin, servetin sadece zenginler arasında dolaşıp bir devlet olmaması hususunda uyarılmaktadır. Sermaye, sahibini ve yanındakileri bozacak kadar güçlü bir hastalıktır. O yüzden insani finans modelinde sermaye temerküzünün şahıslar üzerinden değil demokratik ve etkin kamuculukla, vakıflar üzerinden yapılması ve bu durumun yeni bir yöntemle yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Geleneksel finansın en etkin aracı olan faiz Allah'ın yasakladığı bir olgu olmakla birlikte toplumsal olarak da insanlık adına ahlaki olmayan bir para kazanma biçimidir. Faiz sonuçta bir toplumda, 100 lira verip 110 lira alarak o 10 liralık alım gücünün bir başka insana emeksiz transferidir. Bu açıkça büyük bir adaletsizlik ve zulümdür. Emek koymadan ve riske girmeden faiz getirisi ile geçinmek Necm suresinde geçen "İnsan ancak emeği ile vardır" ayetine aykırı bir durumdur.(Necm, 53/39) Bu yüzden faizi, sadece Cenab-ı Allah yasakladığı için değil bizatihi toplumun ve insanlığın can düşmanı olduğu için de yasak ve zulüm olarak görmeliyiz. Kaldı ki faiz yasağı bütün semavi dinlerde vardır. Faizin insanın fitratına aykırı bir şey olduğunu tüm kutsal kitaplar doğrulamaktadır. Dünya çapında maruz kaldığımız küresel servet eşitsizliğinin ve sosyal adaletsizliğinin temel sebebi de faizdir. Bu yüzden insanlığa zarar veren geleneksel finansın karşısında ortaklık ve dayanışma sistemiyle işleyen bir insani finans sistemi tüm dünyanın çok acil ihtiyacı olduğu bir modeldir.

3. KATILIM FELSEFESİ

3.1. Yeni Kavramsallaştırma

Yukarıda belirttiğimiz nedenler açısından ilk yapmamız gereken özgün zihin üzerinden yeni bir kavramsallaştırmadır. İnsanlığı zirveye taşıyacak yeni dünyalar keşfetmemiz, diğer insanları etkilememiz lazım. İnsanlık bayrağını yeniden göklere taşımamız gerekir. Bu anlamda iktisat bize çok büyük ufuklar

açıyor. İktisat, etimolojik olarak "kasd" kökünden gelmektedir yani bir kasta, bir amaca bağlılığı ifade eder. Ekonomi ise bunun güncel hayattaki uygulamasıdır. Birisi felsefi bir teoridir diğeri ise uygulamadır. Yeni bir kavramsallaştırma yaparken her şeyin başına İslam koyarak yapacağımız tüm çözümlerin bir anlamı olmadığını aksine bizim tembelliğimizin bir işareti olduğunu asla unutmamalıyız. Burada insana dokunan bir şeyler bulmamız gerektiğini tekrar hatırlatıyor ve yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyacımız olduğunu belirtiyoruz.

Yeni bir kavramsallaştırma aslında üç tane temel özelliğe sahip olmalıdır. Bunlardan bir tanesi bu kavramın "özgün" olmasıdır. İkincisi "bütünlük" içerisinde olmasıdır. Tek başına bir alanı değil hayatın bütünü (tarihi, sosyolojik, ekonomik, hukukî vb.) kuşatması lazımdır. Diğeri ise bu kavramın bugün insana dokunan neyi kast ediyorsa onu da dâhil ederek "özü tarif" etmesidir. Her şeyin başına İslam koyarak tembelliğe kaçılmamalıdır. Bunun en büyük zararlarından biri başına İslam koyarak sanki bir iş yapıyormuş gibi kendimizi rahatlatmamızdır. Diğeri de yapılanların olumsuz sonuçlarının izzet ve şeref sahibi İslam'a mal edilme riskidir. Kaldı ki her şeyin başına İslam koymak gizli bir kopyacılıktır. Dolayısı ile burada özgün, bütünlük içeren ve özü tarif eden bir kavram keşfedilmeli ve bunun üzerinden hareket edilmelidir.

3.2. "Katılım"ın Doğuşu

Bu açıdan şimdi "katılım" kavramının doğuşuna değinmek istiyoruz. Özel Finans Kurumları kuruluşlarından itibaren on beş sene boyunca isminden dolayı yurt dışındaki işlemlerinde, teminat mektubu vermelerinde sürekli sorun yaşıyordu. Birçok özel finans kurumu isminden dolayı banka olarak algılanmıyordu. Yaşanan bütün bu problemlerin etkisiyle yeni bir isim ihtiyacı hasıl oldu. Bilindiği üzere bu kurumların en temel ve en farklı yönü kâr ve zarara katılma hesaplarıdır. Kâr ve zarara katılma hesapları bunları diğerlerinden en bariz ayıncı unsurdur. Ayrıca şu açıktır ki, bu kurumlara faizsiz banka denilse negatif bir tanımlama olmuş oluyor, İslam Bankası denilse İslam'ın arkasına sığınmış oluyor, üstelik bütün olumsuzlukların İslam'a mal olma riski doğuyor. Bu temel farktan ortaya çıkarak "Katılım Bankası" ismi gündeme geldi. Bu kavramsallaştırma insani bankacılık ve finans için çok önemli bir dönüm noktası oldu. Zira bu kavramsallaştırma ile birlikte, yeni bir esinlenme oldu ve "Katılım Felsefesi" ortaya çıktı.

3.3. Katılım Felsefesi

Bu şekilde ilk defa "katılım" kavramı ortaya çıkınca

“

NECM SURESİNDE DE BU DURUM AÇIK BİR ŞEKİLDE BELİRTİLİYORDU: “İNSAN ANCAK EMEĞİ İLE VARDIR.” BURADAN İNSANIN HAYATA İŞTİRAKIYLA BİR “KATILIM FELSEFESİ” ÇIKIYOR ORTAYA.

”

bunun ekonomik ve felsefi boyutu olabilir fikri gündeme geldi. Daha önce bahsettiğimiz “beşli düşünce sistemi”ni burada da uygulamaya başladık. Böylece “katılım” kelimesi bizi etkilemeye başladı. Özellikle Nurettin Topçu’nun söylediği “İş insanın kâinata içten iştirakidir” sözü bizi daha çok düşündürdü. Çalışmanın, iş görmenin ne kadar önemli olduğunu dolayısıyla insanın kâinata, hayata ve topluma emeği ile katılmasının ne kadar stratejik anlam ve derinlik içerdiğini fark ettik. Necm suresinde de bu durum açık bir şekilde belirtiliyordu: “İnsan ancak emeği ile vardır.” Buradan insanın hayata iştirakiyle bir “katılım felsefesi” çıkıyor ortaya. İnsan katılım ile aslında var oluşunu tamamlıyor.

Yerde ve göklerde olanların hepsi insanın hizmetine verilmiştir. İslam aynı zamanda bütün çözümlerimizi barındıran dinamik bir dindir. İslam bize hazır reçeteler sunmuyor, bizi çalışmaya teşvik ediyor. Bu durum İslam’ın şükredilmesi gereken en büyük nimet olduğu gibi aynı zamanda çalışılması, istifade edilmesi gereken büyük bir imkân olduğunun işaretidir. Aynı zamanda İslam en büyük umuttur da. Ayette geçtiği gibi, “Allah’tan ancak kâfirler ümit keser.” İslam yarın için en büyük umuttur, insanın yegâne umududur. Evet, İslam; nimettir, imkândır, umuttur. Katılım felsefesi, özünde insanın hayata, işe ve kâinata katılımını esas alıyor. Tevhid, adalet, mizan, ahlak, toplum ve emek ilkeleriyle hayatın tüm alanlarını kuşatan bir felsefe olarak tanımlanan bu düşünce sistemi insanlık için topyekûn bir yaşam tarzı vad ediyor.

3.4. Katılım Felsefesinin Temel İlkeleri

İslam toplumunun genel yapısını olduğu gibi, iktisadi yapısını da tam olarak ortaya koyabilmek için öncelikle kendine has, özgün bir duruş geliştirmek gerekir. Bu da bir şeyin karşıtı ya da bir şeyin parçası üzerinden değil bizatihi kendi üzerinden bir tasavvur geliştirmekle olur. Bu noktada İslam toplumunun ve iktisadının temel felsefesi aşağıda sunacağımız nedenlerden ötürü “Katılım” olmalıdır. Bu çerçevede katılım felsefesinin esaslarını ve İslam düşüncesindeki temel dayanaklarını gösteren ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür:

a. Tevhit İlkesi

“De ki: “Ey Kitap Ehli, bizimle sizin aranızda ortak (eşit) bir keli-meye gelin: Allah’tan başkasına kulluk etmeyelim. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ı bırakıp bir kısmımız bazılarını Rabler edinmesin.” Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şahid olun, biz gerçekten Müslümanlarız.” (Ali İmran, 3/64) “Hep birlikte Allah’ın ipine sınımsız sarılın, parçalanmayın. Ve Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın...” (Ali İmran, 3/103)

İslam’ın özü, esas “tevhit”dir. “Tevhit”, yani, “La ilahe illallah Muhammeden Resulullah” (sav). Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed (sav) Allah’ın kulu ve Resulüdür. Kanaatimizce “tevhit” ilkesinin en önemli açılımı ve bugüne tekabül eden kısmı “vahdet” ve onun açılımı “Birlik/Eşitlik” fikridir. Bu yüzden toplumsal yaşamda herkes birbirine eşit olmak durumundadır. “Tevhit” ve “vahdet”, bir açıdan da insanları bir, eşit ve kardeş görmek ve bu çerçevede hayatı idame ettirmek demektir. Bu çerçevede İslam’ın en başta kalkış noktası “tevhit” ve onun yansıması olan “vahdet”tir. “Vahdet” yani birlik, bir olmak, beraber olmak ve dayanışma içinde olmak çerçevesinde düşünülürse bizatihi hayatın tüm alanlarında bir ve beraber olmayı emreder, “katılımı” ve ortaklığı öngörür, teşvik eder.

b. Adalet İlkesi

“Ey iman edenler, Allah için hakkı (adaleti) ayakta tutun, adalet timsali şahitler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil davranın. Bu, takvaya daha yakındır. Ve Allah’tan sakının. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Maide, 5/8) “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl, 16/90)

Adalet, her şeyin yerli yerinde olması demektir. Bir başka açıdan, başkalarına zarar vermeyecek biçimde

davranılması ve insanlar arasında hakkaniyete uygun bir ortamın oluşturulması demektir. Adalet mülkün (hükümranlığın) temelidir. Allah adaleti emrediyor ve Müslümanlara yeryüzünde adalet timsali kimse-ler olmaları konusunda hareket hattı çiziyor. Adalet aslında bir açıdan bir denge, bir terazi kurmak demektir. Bu durum da herkesin adalet terazisinden istifade etmesi, bu sürece katılması anlamında doğal olarak “katılımı” öngörür ve hatta zorunlu kılar.

c. Mizan İlkesi

“Mizanda (tartıda) haddi aşmayın. Tartıyı doğru (adaletle) yapın, ölçüyü eksik yapmayın. O yeri yaratıklar için var etti. Onda meyveler, salkımlı hurma ağaçları; yapraklı taneler ve kokulu bitkiler var. Şu hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” (Rahman, 55/8-13).

İslam’ın ve hayatın temel umdelerinden biri olan “Mizan”, denge içinde, adalet içinde bir ve beraber olmak anlamında katılımı ve ortaklığı öngörür, teşvik eder ve gerekli kılar. Allah mizanı, tartıyı, ölçüye uymayı emrediyor ve yeryüzünü bütün canlılar için yarattığını ve orada nimetler var ettiğini belirtiyor. Bu nimetleri hiç kimsenin inkâr etmemesi gerektiğini ve onlardan herkesin istifade etmesinin bir zorunluluk olduğunu söylüyor. Bu da doğal olarak hayata, nimete ve sürece “katılım” demektir.

d. Ahlak İlkesi

“Muhakkak ki sen; büyük bir ahlak üzerindesin.” (Kalem, 68/4) “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” (Muvatta, Hüsnü’l-Hulk 8; Ahmed b. Hanbel, 2/381)

Ahlak bizatihi yaratılışa uygun davranmak, fitrata uyumlu yaşamak demektir. Basit anlamıyla özü sözü bir olmak demektir. Doğal olarak ahlak, insanların “hilkatte eş, hayatta kardeş” olmasından hareketle hem iç bütünlük hem de toplumsal bütünlük açısından birliği, eşitliği, kardeşliği zorunlu kılarak dayanışmayı ve “katılımı” bir yaşam biçimine dönüştürür.

e. Toplum İlkesi

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanmayın. Ve Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın...” (Ali İmran, 3/103) “Muhakkak ki Allah; kendi uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf halinde savaşılan sever.” (Saff, 61/4) “Sizden biriniz kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe (gerçek manada) iman etmiş olamaz.” (Buhari, İman 7)

Toplum olmak, temel bir değer üzerinden var olmak ve bu varlığını kenetlenerek sürdürmek demektir. Yüksek bir amaç uğrunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf hâlinde var olmak, mücadele etmek övülen

ve emredilen bir uğraştır. Bu çerçevede toplum bir olmak, birlikte olmak, birlikte yaşamak, yardımlaşma ve dayanışma içinde olmak anlamında “katılımı” ve ortaklığı öngörür, teşvik eder.

f. Emek İlkesi

“Ve şüphesiz insan için çalıştığından başkası yoktur.” (Necm, 53/39) “Hiç kimse elinin emeğinin kazandığından daha hayırlısını yememiştir.” (Buhari, Buyu 15)

Emek ve hayata iştirak insanlık için çok önemli umdelerden biridir. Zira insan ancak emeğiyle, çalıştığıyla var olabilir. Çalışmak, emek sahibi olmak; insan olmanın ve hakça yaşamamanın en önemli imkânlarından biridir. Emek sahibi olmak, emek içinde olmak insanın hayata ve kâinata iştirakidir. İnsan yeryüzünün halifesi olarak emeği yoluyla doğaya ve topluma katılır, katkıda bulunur; toplumsal emek (üretim) süreçleri içinde doğayı ve kendini mamur kılma görevini yerine getirir. Bu da en büyük “katılım”dır.

g. Servetin Devlet Olmaması İlkesi

“...Mallar, içinizde zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber, size ne verirse onu alın, neden de nehyederse ondan sakının. Ve Allah’tan korkun. Muhakkak ki Allah; azabı şiddetli olandır.” (Haşr, 59/7)

Malların zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlete dönüşmemesi, bir başka deyişle servetin devlet olmaması anlayışı hem servetin temerküzüne ciddi bir itiraz anlamına gelir hem de insanların hür, bağımsız ve eşit olmalarının önünü açar. Bu ilke “katılımı”, paylaşmayı ve ortaklığı teşvik eden bir umdedir.

h. Üçüncüsü Benim İlkesi

“Muhakkak ki, Allah buyurdu ki, “İki ortaktan biri diğerine hıyanet etmediği sürece onların üçüncüsü benim. Şayet biri diğerine hıyanet ederse ben aralarından çıkarım.” (Ebu Davut, 9295)

Yukarıdaki hadiste geçtiği gibi, Allah’ın, “Siz bir araya gelin ve birbirinize hıyanet etmediğiniz sürece üçüncüsü benim” umdesi de katılımı ve ortaklığı teşvik eden, destekleyen bir ilkedir. Öyle ki, Allah, siz bir araya gelin, dayanışın, ortak olun ben de size ortak olayım, katlayım, diyor ve “katılımın” altını çiziyor.

ı. Şura İlkesi

“Ve onlar Rablerine icabet ederler, namaz kılarlar. Onların işleri aralarında şura iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.” (Şura, 42/38) Şura; meşveret, istişare ve danışma anlamına gel-

mektedir. İşlerini aralarında istişare ile yapanlar Allah tarafından mükâfatlandırılacaktır. Bu vasıf müminlerin sıfatları arasında önemli bir yer tutar. Şura İslam'a en uygun bir yönetim biçimi olduğu gibi insanları sürece katan, aktifleştiren bir hak hatta görevdir. İslam Peygamberi vahyin emretmesi dışındaki işlerini istişare ile yaparak bu konudaki tutumunu açıkça belirtmiştir. Nitekim ondan sonraki yöneticiler yani halifeler bir şura sonucu seçilmişler. Şura ilkesi halkın yönetime katılımını ifade etmesi açısından "katılım" felsefesi için önemli bir umdedir.

i. Faiz Yasağı İlkesi

"Faiz yiyenler ancak, şeytan çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların: Zaten alışveriş faiz gibidir, demelerinden dolayıdır. Hâlbuki Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır..." (Bakara, 2/275) "Allah faizi mahveder, sadakaları artırır..." (Bakara, 2/276) Faiz yasağı, insanların oturduğu yerden emeksiz para kazanmasını kapatan, diğer insanların sömürülmesini engelleyen, toplumun ifsat edilmesi önleyen bir prensiptir. Dolayısıyla insanları dayanışmaya sevk eden bir ilkedir ve özü itibarıyla "katılımı" ve ortaklığı teşvik eder.

j. Karz-ı Hasen İlkesi

"Kimdir o ki; Allah'a güzel bir borç versin de Allah onu kat kat fazlasıyla ödesin. Allah, hem darlaştırır, hem de bollatır. Ve O'na döndürüleceksiniz." (Bakara, 2/245) "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (Nahl, 16/90) "Karz-ı Hasen" diğer bir deyişle güzel ödünç verme, insanları birbirine bağlayan ve birbirlerini sevmelerine vesile olan insanca bir haslettir. Toplumunu diri tutan bu ilke bizatihi dayanışmayı ve yardımlaşmayı öngörür ve bu durum da "katılımı" ve ortaklığı gerekli kılar, teşvik eder.

k. Zekât İlkesi

"Onlar ki; namaz kılarlar, zekât verirler ve onlar ahirete de yakinen inanırlar." (Lokman, 31/4) Zekât; artma, çoğalma, artma ve bereket anlamındadır. Zekât, hem veren kişiyi koruyan ve arındıran hem de toplumsal sınıflaşmayı ve ayrışmayı engelleyen bir umdedir. Zekât, tüm toplumsal katmanlarda ve insanlar arasında iletişimi artıran, dayanışma ve yardımlaşmayı emreden bir ilke olup "katılımı" ve ortaklığı teşvik eder, emreder.

l. İhsan ve İnfak İlkesi

"Onlar ki, gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah için harcar-

lar." (Bakara, 2/3) "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe gerçek iyiliğe ulaşamazsınız..." (Ali İmran, 3/92) "Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun." (Kasas, 28/77)

"İhsan ve infak"; yardım etmek, iyilikte bulunmak, güzel davranmak ve başkalarına faydalı olacak şekilde davranmak ve yaşamak demektir. "İhsan ve infak", geniş ve derin anlamda düşünülürse, vermeyi, iyilik yapmayı, güzel davranmayı, hayrı öne çıkaran ve doğal olarak da dayanışmayı ve yardımlaşmayı emreden bir ilke olup "katılımı" ve ortaklığı teşvik eder, emreder.

m. Medine Bilinci İlkesi

"Onlardan önce o diyarı yurt edinmiş ve göğüslerine imanı yerleştirmiş olanlar; kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercih ederler. Her kim nefsinin tamahkârlığından korunabilmişse; işte onlar, felaha erenlerin kendileridir." (Haşr, 59/9)

Bilindiği gibi, Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret edince oradaki "Ensar" adlı Müslümanlar her şeylerini yeni gelen Müslümanlarla paylaşmışlardır. Malını mülkünü geride bırakarak Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlere kapı açan Medine halkı, ettikleri yardımdan ötürü Kur'an'da "Ensar" (yardımcı, sahip çıkan, paylaşan) olarak anılmış ve bu güzel sığata mazhar olmuşlardır. Ensar'ın yapmış olduğu bu yardımı "İsar" hasleti olarak tanımlayan Kur'an, yapılan fedakârlığı, "Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile, onları kendilerine tercih ederler." şeklinde ifade ederek övmüştür. İslam tarihinde sosyolojik bir süreç olarak yaşanan Medine, bizatihi katılımın ve ortaklığın fiilen yaşandığı, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın olduğu zirve noktadır. Medine süreci; sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik hayat noktasında "katılım" ve ortaklık için yaşanan pratiklere en güzel örnektir (Haziroğlu, 2017, s. 187-194).

3.5. Katılım Ekonomisi: Bir İnsani Finans Modeli

Böylece biz, katılım felsefesinden neşet eden, tam bir insani boyut taşıyan bir finans ve ekonomi modeli ortaya koyuyoruz: "Katılım Ekonomisi". Katılım ekonomisi modern dünyanın insana bakışına karşı çıkarak insanı İslam'ın öngördüğü şekilde ele alıyor. Sezai Karakoç'un "İslam insanı ekonomiye değil, ekonomiyi insana bağlamıştır" dediği gibi, bu mo-

del ekonominin, mevcut sistemin insanı ekonomiye kul-köle yapmasına karşı çıkararak, emeğin, sermayenin insana bağlanmasını amaçlıyor (Karakoç, 2015, s. 27). Buna ilave olarak insanı bir kaynak olarak değil, bir değer, bir kıymet olarak görüyor.

Katılım ekonomisinin temel ilkeleri ise kısaca şöyledir: 1. Ahlak, 2. Adalet ve Hakkaniyet, 3. İhsan ve Dayanışma, 4. Emek, Katılım ve Ortaklık, 5. Aktiflik ve Üretkenlik. Bu ilkeler ile katılım ekonomisinin oturduğu zemin ve karşılık bulması gerektiği etki alanı tamamen “insan”dır. Ahlak tabanında yükselen bir ekonominin aktiflik ve üretkenlik tavanıyla insanlığın tüm kesimine hitap etmesi günümüz dünyası açısından oldukça önem arz eder. (Hazıroğlu, 2017, s. 216)

Başka bir deyişle, önce zihinsel bir devrimle “ahlak” temel alınır. Ardından “adalet ve hakkaniyet” üzerinden tasavvura başlanır ve bu tasavvurun başlangıç noktası olarak “ihsan ve dayanışma” gündeme gelir. Başka bir ifadeyle ihsan yani güzel davranmak, vermek, fedakârlık yapmak dayanışmayı ateşler, başlatır, inşa eder, tutar ve geliştirir. Arkasından sürecin “emek, katılım ve ortaklık” aşaması gelir. Bu durum artık ekonominin ete kemiğe büründüğü aşamadır. Burada tetikleyici faktör emektir. Emeğiyle var olma ve takati oranında sorumlu olma bilinci bu tetiklemeyle ateşler. Beşinci ve son aşama ise artık hareketin, işin, çalışmanın başladığı aşamadır. Bu aşamada “aktiflik ve üretkenlik” baz alınarak verimlilikle birlikte iktisadi hayat harekete geçirilir ve böylelikle ekonomik kalkınmanın ve gelişmenin önü açılmış olunur.

Günümüz dünyasında cari olan maddi ekonomik anlayış, insanı ve toplumu bozmakta, fitrattan, yaratılıştan ve ahlaktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle dünyayı ve kendisini tüketen gözü dönmüş gösterişçi küresel kapitalist ekonominin yegâne ve tek alternatifini kanaatimizce insan, ahlak ve hukuk temelli “Katılım Ekonomisi”dir.

Arz ve yeryüzü tüm insanlarındır. Dünya ve üzerindeki nimetler herkesindir. O yüzden hava, su, oksijen vb. her şey tüm insanlarındır ve yüzden bunlar alınıp satılamaz, ticarete konu olamaz. Ayrıca doğa ve kaynakları, insan emeğinin dışında var oldukları için tüm insanların ortak malıdır ve kesinlikle herkesin istifadesine sunulmalıdır. Hiçbir emek sarf edilmeden elde edilen mallar diğer bir deyişle serbest mallar ekonomik mal olarak değerlendirilmemelidir (güneş ve ışığı, hava, su, oksijen vb.) ve ticarete taşınmamalıdır. Eşitsizliğin arttığı, gelir dağılımı giderek daha çok bozulduğu ve adaletin gittikçe yok olduğu dünyanın sürdürülemez hal aldığı akıldan uzak tutulmamalıdır.

Katılım ekonomisinde devlet her ferde çalışma imkânı sağlamalıdır. Herkes kendisine ve aile efradına yetecek düzeyde bir işe sahip olmalı ve hiçbir gerekçe ve koşul bu hakkın kullanılmasını engel olmamalıdır. Kişi, eğer çalışmak için saha ve imkân bulamazsa devletten iş talep etmek hakkına sahip olmalıdır.

Bu anlayış, insanın bizatihi Âdem’in evladı olarak, “eşref-i mahlûkat” olarak onuruna ve haysiyetine yaraşır ve hak edişi es geçmeden temel ihtiyaçları baz alan “yeterli bir yaşama standardı”na uygun hayat sürmesini teminat altına almalıdır. Bu yeni anlayış, insanlar ve toplumlar arasında derin uçurumlar ve farklar olmasına fırsat vermemeli, varlık ve her türlü kişilik özelliklerinden bağımsız olarak herkesin bir “yaşama standardı bandı” içinde kalması için bilinç oluşturmaları ve yaymalarıdır.

Katılım ekonomisi insanın kula kulluğunu kaldırmanın, insanın hür ve bağımsızlığını teminat altına almanın, insan emeğine hak ettiği değeri vermenin yegâne yoludur. Bu ekonomik anlayış bir başlangıç olarak gündeme gelmeli ve üzerinde titizlikle çalışılmalıdır. Bu anlayış insanı, ahlakı ve hukuku merkeze alarak süreç içinde daha çok tartışılmalı, geliştirilmeli ve derinleştirilmelidir. Böyle bir şuur üzerinden inşa edilen bu katılımcı anlayış hem insana ve haysiyetine yakışan bir haslettir hem de bereket getiren bir tutumdur (Hazıroğlu, 2017, s. 220, 226, 228). Kısaca önce insan ve ahlak diyoruz, sonra ekonomi ve finans.

4. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMSALLAŞTIRMASI

4.1. Yaşanan Sorunlar

1985 yılında faaliyete geçen faizsiz bankalar Özel Finans Kurumu ismini kullanıyorlardı. Özel Finans Kurumları faaliyete geçtikten sonra birtakım sorunlarla karşılaştılar. Bunların başında bu kurumların “banka” olarak algılanmamaları sorunu vardı. Bu

“

ÖZEL FİNANS KURUMLARI 1999 YILINDA BANKACILIK YASASI KAPSAMINA ALINARAK YASAL GÜVENÇEYE KAVUŞTULAR VE DAHA GÜÇLÜ BİR MEVZUATA SAHİP OLDULAR.

”

kurumların, bir takım bankacılık işlemleri esnasında muhataplar tarafından banka olarak değil de başka bir kurum olarak algılanmaları bazı zorluklar oluşturuyordu. Öncelikle bir güven müessesesi olan bankacılık sırf isminden dolayı tasarruf sahipleri nezdinde itibar kaybediyor, gerekli ilgi ve alakayı görmüyordu. Ayrıca yurt içi ve yurt dışı teminat mektubu işlemlerinde muhataplardan bazıları teminat mektuplarını kabul etmiyor ve başka bankalardan teminat mektubu istiyorlardı. Özellikle yurt dışı işlemlerde uluslararası sistem, muhatap bankalar, içinde banka ismi geçmemesi ve Türkiye'ye has olması sebebiyle, bu kurumları banka olarak değil de adeta finansal kiralama (leasing), faktöring şirketleri ya da özel şirketler gibi değerlendiriyordu. Bu durum birçok işlemde olduğu gibi dış işlemlerde de sıkıntılar oluşturuyor ve bu kurumların faaliyetlerini kısıtlıyordu.

Yurt dışı işlemlerde muhatap bankalara açılan ithalat akrediflerinde, harici garanti ve teminat mektuplarında, avallı ve teyitli işlemlerde, aynı şekilde ihracat akrediflerinde, ihracat vesaik gönderimlerinde hazırlanan römiz mektuplarında (banka üst yazısı), SWIFT sistemi ve uluslararası dış yazışmalarda finans kurumu (finance house) ifadesi kullanılması yapılan işlemlerde paranın kaynağının güvenilirliği konusunda soru işaretlerine neden oluyor, prestij ve güven kaybına yol açıyordu. Hatta Özel Finans Kurumlarının sermaye ve hacim bakımından sıralamasını merak eden yabancıların başvurduğu kaynaklardan

olan Bankers Almanac'ta Özel Finans Kurumları yeterli sermayesi ve hacmi olmasına rağmen isimlerinde banka ibaresi olmadığı için banka sıralamaları dışında tutulmaktaydılar. Daha da ilginç olanı devletin resmî kurumları, özellikle bazı mahkemeler bu kurumları banka olarak görmüyor ve bu kurumlardan gelen talepleri göz ardı ediyordu. Öyle ki bazı ticari mahkemeler bu kurumların teminat mektubunu kabul etmiyordu. Bu durum da faizsiz bankaların bankacılık yapmalarına engel olmanın ötesinde diğer konvansiyonel bankalar lehine açıkça haksız bir rekabete neden oluyordu.

Özel Finans Kurumlarının faaliyetleri esnasında yukarıda belirtildiği üzere yoğun sorunlar yaşanmıyordu. Bu, bir anlamda isimlendirme sorunu idi. Süreç devam ettikçe bu kurumların hem faaliyetleri kısıtlanıyor hem de büyümeleri engelleniyordu.

4.2. Yeni Kavramın Doğuşu

Yukarıda adı geçen ve benzeri sorunlarla karşılaşan Özel Finans Kurumları kendi içlerinde bunları sürekli tartışmaya başladı. Bu çerçevede Özel Finans Kurumu isminden kaynaklanan sorunu çözmek için birtakım arayışlar başladı. Bu yeni arayışlar esnasında, Albaraka Türk Özel Finans Kurumu'nda yoğun tartışmalar yapıldı ve çözüm önerileri oluşturuldu. Bu arada 1997 yılında kâr ve zarara katılma hesapları isminden esinlenerek kurumun yöneticilerinden biri olan Temel Hazıroğlu tarafından “Katılım Bankacılığı” kavramı gündeme getirildi. İlk olarak kurum içinde bu kavram tartışıldı ancak pek ilgi görmedi. Bu yeni kavram yine de tanıtılmaya devam edildi. Çeşitli tartışmalardan sonra katılım bankacılığı kavramı 1999 yılında Bankalar Kanunu'nun değişimi sürecinde tekrar gündeme getirildi ancak bu teklif erken bulundu ve kabul edilmedi. Konu hakkında biraz daha çalışılması ve kamuoyu oluşturulması gerektiği kanaatine ulaşıldı. Bu arada Özel Finans Kurumları 1999 yılında bankacılık yasası kapsamına alınarak yasal güvenceye kavuştular ve daha güçlü bir mevzuata sahip oldular. Bu kavramı kamuoyuna sunmak amacıyla “Bankacılıkta yeni bir boyut: Katılım Bankacılığı” başlıklı bir yazı kaleme alındı ve bu yazı geliştirildi. Söz konusu yazı Temel Hazıroğlu ve Mehmet Emin Özcan adıyla Albaraka Türk'ün yayınladığı Bereket Dergisi'nde kapak yazısı olarak yayınlandı. Böylece ilk defa bu kavram kamuoyunun gündemine gelmiş oldu. Bu yazının ardından yeni ismin tanıtılması ve kabul görmesi çalışmaları devam etti.

“Bankacılıkta yeni bir boyut: Katılım Bankacılığı” adlı makale, öncelikle isimlendirme sorununun altını çiziyor ve seçenekleri tek tek sıralıyordu. Yazı, Faizsiz

Bankacılık, İslam Bankacılığı ve Özel Finans Kurumu tercihlerini artı ve eksileriyle ortaya koyuyor ve sonuçta da “Katılım Bankacılığı” ismini öneriyordu: “Sonuç ve Bir Öneri: Görüldüğü gibi, mevcut kavramlar ve tabirler, kâr ve zarara katılmayı esas alan bankacılık sistemini tam ve doğru olarak ifade edememektedir. Oysa bir şeyin doğru anlaşılabilmesi her şeyden önce doğru ifade edilmesine bağlıdır. Ayrıca, ifadenin açık ve sade olması, herkes tarafından kolayca benimsenmesini ve anlaşılmasını sağlar. Öyleyse, önce bu tür bankacılığın karakteristik özelliklerini ortaya koymak gerekir.

Bir kere, bu sistemde tasarruf sahiplerinden kâra ve zarara katılma esasına göre fon toplanmaktadır. Buna göre, tasarruf sahibine anapara güvencesi verilmediği gibi, oranı önceden belli bir getiri taahhüdünde de bulunulmamaktadır. Başka bir deyişle, tasarruf sahibi, bankaya bir nev’i ortak olmakta ve klasik bankacılıktan farklı olarak sonuca katılmaktadır. Tasarruf sahibi-banka ilişkisi, klasik bankacılıktaki mudi-banka ilişkisinden tamamen farklıdır ve bariz vasfı katılımcılığdır. Bu ilişki tarzı sadece bu tür bankacılıkta söz konusudur.

İkincisi, kâra ve zarara katılmayı esas alan bankacılıkta, toplanan fonların kullanılmasında da sonuca katılma vardır. Bu tür bankacılıkta her ne kadar kurumsal finansman desteği (üretim desteği), bireysel finansman desteği ve finansal kiralama (leasing) yöntemleri, uygulamada, proje bazında kâr ve zarara katılma yöntemine göre daha ağırlıklı ise de, teoriye nihai hedef, kâra ve zarara katılma yöntemiyle finansmanın baskın (dominant) hâle gelmesidir. Dolayısıyla topladığı fonlarda tasarruf sahibini sonuca iştirak ettiren banka, bu kez kullandığı fonda kendisi girişimciyle birlikte sonuca katılmaktadır. Yani, projenin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan neyse (kâr veya zarar), ona razı olmaktadır. Üçüncüsü, kâra ve zarara katılma esasına göre çalışan bankalar, her türlü bankacılık hizmetini vermektedirler. Bu özellik,

bunların klasik bankalarla olan ortak özelliğidir. İşte bu üç temel özelliği ihtiva edecek yeni bir kavram geliştirmek zorundayız. Bizim önerimiz, Katılım Bankacılığı’dır.” Bu arada “Katılım Bankacılığı” fikrini ortaya atanlar tarafından benzer konular tartışılmaya ve kamuoyuna sunulmaya devam edildi. Yine bu çerçevede, Yeni Şafak Gazetesinin 17 Mayıs 2004 tarihli baskısında Temel Hazıroğlu tarafından “Özel Finans Kurumları veya Katılım Bankacılığı” adlı bir yazı daha yayınlandı. Bu yazı da benzer gerekçelerle yeni kavramı öneriyor ve karakteristik gerekçelere dördüncüsünü ilave ediyor, bu kurumların gerçek ekonomi, verimli ekonomi ve kayıtlı ekonomi açısından önemini vurguluyor ve bu kavramın herkesi sürece katılma davet eden, bir ölçüde zorlayan bir yapıya sahip olduğunun altını çiziyordu. Bu yönüyle de sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan kamuoyunu ve devleti bu konuda daha ilgili olmaya davet ediyordu. “Katılım Bankacılığı” ismini öneren söz konusu makale, yeni isim önerisinin ardından bu kavramın kullanılmasının ne gibi yararlar sağlayacağı konusunda hem sosyal, hem toplumsal ve hem de ekonomik açıdan değerlendirmelerde bulunuyordu:

“Bu çerçevede kanaatimizce iki isim gündeme gelebilir: 1. Katılım Bankası, 2. Finans Kurumu. Bizim önerimiz, “Katılım Bankacılığı”dır. Katılım Bankacılığı kavramının iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, açık, anlaşılır, sade ve kısa olması; ikincisi, kâr ve zarara katılmayı esas alan bankacılığı tam ve doğru olarak ifade etmesidir. Teklif ettiğimiz bu kavramın ileride literatüre girmesi ve gerekli değişiklikler yapılarak mevzuatta Katılım Bankacılığı adıyla yer almasının çağdaş, ileri ve insani bir model olduğuna inandığımız kâr ve zarara katılmayı esas alan bankacılığa katkı sağlayacağı görüşündeyiz.”

Tüm kavramsallaştırma çabalarında olduğu gibi, “Katılım Bankacılığı” kavramsallaştırmasında da dikkate alınması gereken üç önemli umde vardır. Bunlar: 1) Özgün Olmalı: Bu kavram ne bir şeyin karşısı ne de parçası olmalı. Kendine has ve özgün olmalı. 2) Bütünlük İçermeli: Fıtratla ve diğer disiplinlerle uyumlu olmalı. 3) Özü Tarif Etmeli: Hakikatin ışığında bugünkü insana ve topluma dokunmalı.

Bu bağlamda “Katılım Bankacılığı” kavramının özgün, bütünlüğü sağlayan ve özü tarif eden yapısıyla adı geçen üç unsuru içeren bir kavram ve bu çerçevede uygun ve yerinde bir tanımlama olduğu aşikârdır.

4.3. Yeni Kavramın Mevzuata Girişi

Bu arada benzer konular tartışılmaya devam edil-

di. Süreç devam ederken Özel Finans Kurumlarının üst yönetimi ve sahipleri, hissedarları bu yoğun tartışmalara katıldılar. Sonuçta bu kurumlar katılım bankası adıyla 2005 yılındaki Bankacılık Kanununa girmeye karar verdiler. Yapılan yoğun çalışmalar neticesinde Özel Finans Kurumlarının adı katılım bankaları olarak değişti ve bu kurumlar 1999 yılında Özel Finans Kurumu adıyla dâhil oldukları Bankacılık Kanununda 2005 yılında bu kez yeni adla yani Katılım Bankası adıyla yer almaya başladılar. Böylelikle “Katılım Bankacılığı” yeni bir kavram olarak literatürde ve mevzuatta yerini almış oldu.

5. KATILIM BANKACILIĞININ ROLÜ VE KAVRAMSAL ÖNEMİ

5.1. Katılım Bankacılığının Rolü

Katılım bankalarının misyonlarını olduğu gibi ana rollerini de çok iyi tanımlamak, açıklamak ve anlatmak gerektiği çok açıktır. Katılım bankaları finansal hizmet kuruluşlarıdır. Bunlar hakkında bunun ötesinde bir beklenti oluşturmak doğru bir tutum değildir. Elbette bu kurumlar peşin alıp vadeli satmanın (murabahanın) yanında kâr zarar ortaklığı (muşaraka) ve benzeri işler yapmalıdır. Ancak unutmamak gerekir ki, mevduat bankalar gibi katılım bankaları da kısa vadeli fonlarla uzun vadeli finansman sağlamak durumu ile karşı karşıyadır. O yüzden katılım bankalarından beklenen bazı işler var ki bunları biraz tartışmak gerekecektir. Zira bankalar ve doğal olarak da katılım bankaları son tahlilde fon toplayan, topladığı fonu kullandıran ve genel bankacılık hizmetleri yapan kamusal niteliği haiz finansal kuruluşlardır. Katılım bankalarının temel farkı bu üç stratejik alanda (fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri) kendi değerleri üzerinden, yani faizsizlik prensibine bağlı kalarak finansal hizmet sunmalarıdır. Dolayısıyla bu kurumlar ekonomik sistemin finansal dinamolardır. Ancak bu kurumlara bunların ötesinde anlamlar yüklemek ve bunları bir reel kesim şirketi gibi görmek hatalıdır.

O yüzden bu tür beklentileri bu kurumlar üzerinden değil de katılım finans, katılım şirketi gibi asıl işi bu olan, hassaten bu amaç için kurulan şirketler üzerinden karşılamak daha uygun olacaktır. Böylelikle uzun vadeli ve yatırım bilinci taşıyan yeniden yapılanmayla ortaya çıkacak bu tür kuruluşların finansal ihtiyaçlarını da katılım bankaları üzerinden sağlamak mümkün olacaktır. Bu suretle sağlıklı, dinamik, verimli ve gelişmeye açık bir ekonomi için katılım bankaları, katılım finans şirketleri, katılım şirketleri vb. her bir kurum kendi alanına odaklanacak ve kendi ana rolünü üstlenmiş olacaktır. Yoksa katılım

KATILIM BANKALARININ TEMEL FARKI FON TOPLAMA, FON KULLANDIRMA VE BANKACILIK HİZMETLERİ ALANLARINDA, FAİZSİZLİK PRENSİBİNE BAĞLI KALARAK FİNANSAL HİZMET SUNMALARIDIR.

bankalarını finans şirketleri grubuna indirmek ve değerlendirmek, onların değerlerini, fonksiyonlarını ve etkinliğini azaltır. Bu da son tahlilde faizli bankalarla haksız rekabete yol açar.

5.2. Katılım Bankacılığının Kavramsal Önemi

Çağdaş bütün sorunlara her şeyin başına İslam koyarak çözüm bulma kolaylığına karşın, hakikat düşüncesinin bugün neye tekabül ettiği ve bugünkü insana nasıl dokunabildiği noktasında Katılım bankacılığı uygun bir kavramdır. Zira “katılım” kavramı ne bir şeye karşıtıktan ne de bir şeyin parçası olmaktan güç alır. Bizatihi kendinden, kendi özünden, emekten ve insanilikten güç alır. Ayrıca Katılım bankacılığı; terimi içindeki “banka” kavramı hem dünyada hem de İslam ülkelerinde son derece prestijli ve yüksek algılı bir isim olduğu ve yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerde önemli ve etkili bir alan oluşturduğu için uygun bir kavramdır. Katılım ile banka kavramlarının olumlu katkıları yanında kâr ve zarara katılmayı esas alan bankacılık sistemini tam ve doğru olarak ifade etmesi açısından, başka bir ifade ile yapılan işi açık ve net olarak tanımlaması açısından katılım bankacılığı terimi uygun bir kavramdır. Ayrıca unutmamak gerekir ki bankacılık yapma hakkı sadece isim olarak, marka değeri olarak bile belli bir tutara denk gelmektedir. Katılım bankalarından “banka” ismini kaldırıp onları başka bir isimle tanımlamak ve diğer finansal şirketler grubuna indirmek, hem stratejik bir hata olur hem bu kurumları maddi olarak zarar ettirir hem de bu kurumların geleceğini tehlikeye sokar. Bunun yanında uluslararası prestijli bir kavram olan banka kelimesinin kullanılmaması hâlinde bu kurumların güven, güç ve kuvvet algıları zayıflayacaktır. Bu durum da birtakım ilave ve önemli riskler doğurabilir. Zira uygulamada karşılaşılacak bir başarısızlık İslam’ın ekonomi politikasına olan inancı zayıflatacak, nihayetinde çıkabilecek bütün olumsuzlukların İslam’a mal edilme riskini gündeme getirecek ve daha da önemlisi İslam’ın en büyük umut olma algısı zedelenecektir. Evet, bu kurumların “katılım bankası” ismiyle yoluna devam etmesi sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan şarttır, gereklidir, elzemdir.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ortaya konulan bu tarihsel gelişimde görüldüğü gibi Özel Finans Kurumu isminden sonra sektörel ve toplumsal bazda en makul isimlendirme “Katılım Bankası” olduğu kanaatine varılarak mevzuata girmiştir. Aradan geçen on yılı aşkın zaman içerisinde görülmüştür ki, bu isimlendirme halk tarafından da kabul görmüş ve benimsemiştir. Her ne kadar katılım bankacılığı toplumun tüm kesimine hitap etmekte zorlansa da bu isimlendirme adı altında yapılan faizsiz finansal hizmetler hitap ettiği kesimden büyük oranda ilgiye mazhar olmuştur. Katılım bankacılığı kavramsallaştırması kâr zarar ortaklığını ve faizsiz finansı İslam’ın adını olumsuz yönde etkilemeden yansıtmaktadır. Üstelik İslam bankacılığı olarak anıldığı takdirde doğabilecek muhtemel hataların İslam’a mal edilmesi tehlikesini de ortadan kaldırmış olmaktadır.

Katılım bankacılığı kavramının faizsiz finansı yansıtan algısının yanı sıra “banka” tabirinin katkısıyla uluslararası geçerlilik kazanması ona “finans kuruluşu” isimlendirmesine nispetle daha fazla bir güç katmaktadır. Finansal kuruluş isimlendirilmesi altında yapılan işlemler ile banka adıyla yapılan işlemler

aynı olsa dahi banka adının verdiği güven, itibar, geçerlilik ve marka değeri yadsınamaz.

Özel Finans Kurumları olarak faaliyet gösterdikleri zamanda karşılaşılan sorunların tekrar yaşanmaması için Katılım Bankacılığı isimlendirmesinin bugün de, yarın da devam etmesi, oluşturacağı olumlu sonuçlar açısından önemlidir, elzemdir. Aksi takdirde “Banka” isminin kullanılmadığı dönemde yaşanan sıkıntıların tekrar tecrübe edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Netice itibarıyla “Katılım Bankacılığı” işlevsel rolüne göre sürdürülmesi gereken bir kavramdır.

Dünya insan için yaratılmıştır. Onda ve üzerindeki her ayırım yapmaksızın (ırk, din, dil, etnik, cins, renk, makam, mevki vb.) herkesin hakkı vardır. Herkes bu hakkı sürece katılarak kullanılmalıdır. İnsanın görevi yeryüzünü imar ve ıslah etmektir. Yani dünyayı güzelleştirmek, iyiliği yaygınlaştırmak ve adaleti tesis etmek kısaca insanlık bayrağını göndere çekmektir. Sonuç olarak hakikate nispetle oluşan Katılım Felsefesi üzerine bina edilmiş Katılım Ekonomisinden neşet etmiş faizsiz ve insani bankacılığın Katılım Bankacılığı adıyla var olması ve faaliyetlerini sürdürmesi hem İslam dünyası hem de insanlık için önemli bir imkân barındırmakta ve gelecek için büyük bir umut tazelemesi yapmaktadır.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İnsan ve ahlak konusunu modern iktisat anlayışını da göz önünde bulundurarak tartışınız.
2. Yeni bir kavramsallaştırmaya neden ihtiyaç duyulmuştur?
3. Katılım bankacılığı kavramı hangi şartlarda ve nasıl doğmuştur?
4. Katılım bankacılığı kavramını insana ve insanlığa dokunan boyutuyla tartışınız.
5. Katılım bankacılığı kavramının mevzuata girişini anlatınız.
6. Katılım felsefesi nedir?
7. Katılım felsefesinin temel ilkeleri nelerdir?
8. Katılım bankacılığının rolünü ve kavramsal önemini anlatınız.

Kaynakça

- Hazroğlu, T., & Özcan, M. E. (2000). Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı. Bereket Dergisi.
- Hazroğlu, T. (2017). Katılım Ekonomisi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hazroğlu, T. (2004, Mayıs 17). Özel Finans Kurumları veya Katılım Bankacılığı. Yeni Şafak Gazetesi.
- Karakoç, S. (1987). İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Özsoy, M. Ş. (2012). Katılım Bankacılığına Giriş. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası.

BÖLÜM

İSLAM İKTİSADI VE İSLAMİ FİNANSIN TEMEL İLKELERİ

YAZARLAR

Prof. Dr. Arif Ersoy

Çorum'da 1948 yılında doğdu. Orta Öğrenimi Çorum'da tamamladı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İngiltere'de Leeds Üniversitesi'nde mastır derecesini aldı. 1977- 1994 yılları arasında Ege ve Dokuz Eylül Üniversiteleri İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğretim üyeliği görevinde bulundu. Çalışmaları daha çok "İktisadi Düşünceler", "Yeniden Yapılanma" ve "İktisadi Sistemler" alanlarına yöneliktir. 2015 - 2020 yılları arasında İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde öğretim üyeliği görevi yanında İslam Ekonomisi ve Finans Bölüm Başkanlığı ve Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevlerini üstlenen Arif Ersoy, 2020 yılında vefat etmiştir.

Temel Hazıroğlu

Temel Hazıroğlu, 1955 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. Kabataş Erkek Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Teknik Üniversitesi Matematik Mühendisliği bölümünü bitirdi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İşletme Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. Türkiye Emlak Bankası'nda Programcı, Sistem Analisti, Bilgi İşlem Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 1986-1991 yılları arasında Albaraka Türk'te Bilgi İşlem Müdürü olarak görev aldı. Türkiye'nin ilk faizsiz bankacılık otomasyon sistemi olan Albos'un kurucu müdürlüğünü yaptı. 1992-1995 döneminde serbest ticaret ve müşavirlik yaptı. 1996 yılında Albaraka Türk'te tekrar göreve başlayarak Bilgi İşlem Müdürlüğü ile Personel ve İdari İşler Müdür vekilliği görevlerinde bulundu. 2003 yılında Albaraka Türk Genel Müdür Yardımcısı oldu. 2003 yılından 2018 yılı Nisan ayına kadar Bilgi Teknolojileri, İnsan Kıymetleri, Eğitim ve Organizasyon, Finans ve Stratejiden sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 2018 yılı mayıs ayında seçildiği Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu üyeliği görevini hâlen sürdürmektedir.

İSLAM İKTİSADI VE İSLAMİ FİNANSIN TEMEL İLKELERİ

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. İslam İktisadının Tanımı ve Temel İlkeleri
2. İslam Dünyasında İktisadi Düşüncenin Tarihi
3. İslam İktisat Düşüncesinde Para, Banka ve Finans

GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca üretim ve tüketim faaliyetlerini düzenleyen çeşitli müesseseler kurmuş ve bu müesseselerin düzenlediği iktisadi faaliyetlerle beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. İktisat ilmî bir bakıma üretim ile tüketim faaliyetlerini konu edinen bir bilimdir. İktisatta esas olan, kaynakları israf etmeden faydalı mal ve hizmet üretmektir. Bu bölümünde İslam iktisadının temel ilkeleri üzerinde durulacak; İslami finans kurumlarının iktisadi kaynakları üretime yöneltmedeki yeri ve önemi anlatılmaya çalışılacaktır. İslam iktisadının temel hedefi olan üretim ile tüketim arasında dengenin sağlanmasında İslami finansın kendine özgü yönleri özetle anlatılmaya çalışılacaktır.

1. GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarının çokluğu ve farklılığı onu, toplum içinde yaşama zorunda bırakmaktadır. Bundan dolayı insan, sosyal bir canlı olarak da tanımlanır. Bireyin ve onu kuşatan toplumun ilmî, iktisadi, siyasi ve ahlaki-kültürel ihtiyaçları çeşitli aşama ve düzeylerde sağlanan toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ile karşılanır. İnsan yetenek ve sorumluluk bakımından bildiğimiz diğer varlıklardan daha gelişmiştir; hatta “eşref-i mahlûkattır”. Yaratılanların en şerefliisidir. İnsanın diğer varlıklardan daha üstün olması, akıl ve muhakeme gücüne sahip olması ile dört temel yetenekle donatılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yetenekler, hissetme, düşünme, isteme (irade) ve ünsiyet yetenekleridir.

İnsanın iktisadi ihtiyaçları “irade” yeteneğinden kaynaklanmaktadır. İnsan, hayatına süreklilik kazandırmak için “üretmek” ve enerjisini yenilemek için “tüketmek” zorunda olan bir canlıdır. İnsan enerjisini harcayarak üretimle eşyayı yararlı hâle getirir. Tüketmeden insanın yaşaması mümkün olmadığı gibi, üretmeden de tüketmek mümkün değildir (A. Ersoy, 1995, s. 52-3). İnsanlar, tarih boyunca üretim ve tüketim faaliyetlerini düzenleyen çeşitli müesseseler kurmuş ve bu müesseselerin düzenlediği iktisadi faaliyetlerle beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. İktisat ilmi bir bakıma üretim ile tüketim faaliyetlerini konu edinen bir bilimdir. İktisatta esas olan, kaynakları israf etmeden faydalı mal ve hizmet üretmektir. Çalışmamızın bu bölümünde İslam İktisadının temel ilkeleri üzerinde durulacak; İslami Finans kurumlarını iktisadi kaynakları üretime yöneltmedeki yeri ve önemi anlatılmaya çalışılacaktır. İslam iktisadının temel hedefi olan üretim ile tüketim arasında dengenin sağlanmasında İslami Finansın kendine özgü yönleri özetle anlatılmaya çalışılacaktır.

2. İSLAM İKTİSADININ TANIMI VE TEMEL İLKELERİ

Müslümanların dünya görüşü ve değer ölçüleri İslam dininin ilkelerine göre şekillenmiştir. Bu dünya görüşü ve değer ölçülerine göre iktisadi faaliyetlerin amacı, üretim ile tüketim arasında dengeyi sağlamaktır. İktisat biliminin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Kapitalist anlayışa göre, “İktisat disiplini, sınırlı kaynaklar ile sınırsız beşeri ihtiyaçlar arasında denge kurmayı sağlayacak kuralları ortaya koyan bir disiplindir.” Batılı iktisatçıların İktisat disiplini tanımlayan kavramları Batılıların dünya görüşüne göre

geliştirilmiş kavramlardır. Bu tanım, Müslümanların iktisadi anlayışını yansıtmadığı gibi ilmi gerçeklere de ters düşmektedir. İnsanlık tarihi boyunca dünya kaynakları israf edilmeden kullanıldığı, insanların bilgisi arttıkça yeni keşifler yapıldığı ve yeni üretim araç ve yöntemleri geliştirildiği sürece kıtlık sorunu ile karşılaşmamıştır. Bugün karşılaşılan yoksulluğun nedeni, dünya kaynaklarını israf eden, çatışmacı, sömürgeci ve doyumuz tekeli zihniyettir. Çünkü Kur’an’ın ifadesiyle yerde ve gökte her şey insan için yaratılmıştır. İnsan, yeteneklerini fitri bir eğitimle geliştirdikçe, ilim ve irfanını arttırdıkça yeni keşifler yapacak, gezegenimizdeki ve diğer gezegenlerdeki imkânlardan yararlanma fırsatına kavuşacaktır. İslam iktisadi kavramını ele almadan önce “iktisat” ile “ekonomi” kavramları irdelenmelidir. Çünkü İslam iktisadi, fitri ve insan merkezli bir iktisadi düzendir. İslam’ın ve hayatın daha kökeninde olan ve bizatihi oradan neşet eden bir kavramdır.

“İktisat” kelimesi aslında Arapça bir kelime olup “kasd” kökünden gelmektedir. “Kasd” ise hedefe yönelme, doğru yol, amaca uygun, itidal demektir. Bir açıdan da “kıst” (adil olan pay, adalet) kavramını düşünürsek her şeye hakkını verme, her şeyi yerli yerine koyma, diğer bir deyişle adaleti tam anlamıyla tesis etme “iktisat” kavramına derin bir açılım getirmektedir. Bu yönüyle, “iktisat” kelimesi itidal üzere hareket etme, harcamalarda tasarruflu olma, kanaat etme demektir. Başka bir ifade ile iktisatta bir gayeye yönelme vardır; “amaçlılık, ölçü ve ölçülülük” sosyal ve iktisadi kavrayışın temel unsurlarıdır.

“İslâm İktisadi”, yeryüzünü imar ve ıslah etmenin temel ilkelerini ihtiva etmektedir. Dolayısıyla İslam İktisadi, hakikat penceresinden bir maksada, bir gayeye matuf olarak insan, eşya, toplum ve kâinat hakkında bir zihin, bir tasavvur oluşturmak ve hayatı bu zihin üzerinden ahlâki temelde maddi ve manevi olarak yeniden inşa etmektir. Bu çerçevede İslâm İktisadi insanın ihtiyaçlarını sadece materyalist açıdan değerlendirmez. İnsanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını bir bütün olarak ele alır.

İKTİSADİ HAYATTA DA ESAS OLAN ÇALIŞMA İLE YAŞAMA, ÜRETİM İLE TÜKETİM VE ARZ İLE TALEP ARASINDA DENGİYİ SAĞLAMAKTIR

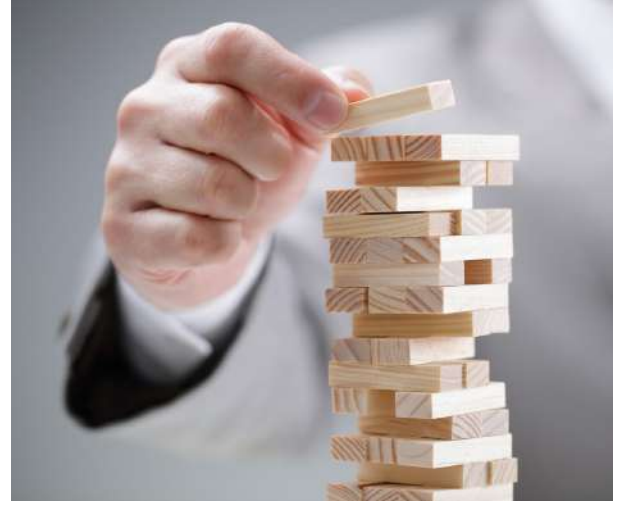

2.1. İslam İktisadının Tanımı

Müslümanların dünya görüşüne göre İktisat ilmi, “çalışma ile yaşama arasında dengeyi sağlamayı amaçlayan” bir disiplindir. Bu anlayışa göre iktisat bilimi, iki boyutu olan bir bilimdir. Birinci boyutu, insanın hayatını sürdürmesi için gerekli mal ve hizmetleri üretme boyutudur. Bu boyut iktisadi faaliyetlerin üretim-arz boyutunu oluşturur. İkinci boyut ise tüketim-talep boyutudur. İnsan çalışarak enerjisini tüketmek suretiyle eşyayı yararlı hale getirir, üretir. Ürettiği mal ve hizmetleri tüketerek enerjisini yenilemek suretiyle hayatını sürdürebilir.

Yaşama, bir bakıma insanın ihtiyaç duyduğu maddeleri tüketerek enerjisini yenilemesiyle sağlanır. Çalışma ise, insanın enerjisini harcayarak ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmesini ifade eder. Bu dünya görüşüne göre evrende denge vardır. İktisadi hayatta da esas olan çalışma ile yaşama, üretim ile tüketim ve arz ile talep arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bütün iktisadi sorunlar, ekonominin bu iki boyutu arasındaki dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Yoksulluk, çalışma gücü ve iradesine sahip olan insana iş imkanı sağlanmamasından kaynaklanır. Yoksulluk ve işsizlik, deprem ve kuraklık gibi doğal bir afet değildir. Paylaşımada adaleti sağlayamayan ve doyumsuz insanların kurduğu sömürgeci iktisadi yapıların ürettiği insan yapısı beşeri bir sorundur.

Paylaşımada adaleti amaçlayan, kaynakların israfını önleyen ve insanı bütün iktisadi faaliyetlerin merkezine yerleştiren İslam İktisadı, işsizliği önleyici çözümleri içeren bir iktisadi sistemin kuruluş ilkelerini kapsamaktadır. Bundan dolayı İslam İktisadı insan merkezli doğal (fitri) bir disiplindir. Kapitalist iktisat sermaye merkezli, sosyalist iktisat ise, devlet (bürokratik) merkezli iktisadi disiplinlerdir. Kapitalizmde geliştirilen iktisadi teoriler sermayedarların ve sosyalizmde ise, devletin (bürokratların) menfaatini öncelleyen teorilerere göre iktisadi faaliyetler tanzim edilir. Bundan dolayı Doğal İktisadın temel ilkelerine ters düşen bu iki sistem bazı alanlarda karşılaşılan sorunlara belli zaman ve dönemlerde çözüm üretmişler ise de, beşeriyet açısından sürekli sorunlara yol açmışlar, çatışma ve savaşılar ortam hazırlamışlar ve gezegeni-

miz kaynaklarının israf edilmesine neden olmuşlardır (A. Ersoy ve M. Büşra Altundere, 2016, s.12). İslam İktisadi ilkelerine göre tanzim edilecek bir düzende esas olan çalışma ile yaşama arasında dengenin sağlanmasıdır. Üretim odaklı olan bu düzende insana çalışarak üretme imkanı sağlanır. Üretilen hasılanın adil paylaşılmasıyla insana makul düzeyde ihtiyaçlarını karşılama imkanı sağlanmak suretiyle tüketerek yaşamasına ortam hazırlanır.

Kâinatta şer'i kanunlar ile denge sağlayan Allah, sosyal hayyatta dengenin adalet ile sağlanacağını Kur'an'da açıkça beyan etmektedir: “Rahman (çok merhametli olan Allah), Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti. Güneş de ay da bir hesap iledir. Yıldızlar ve ağaçlar O'na secde etmektedirler. Göğü yükseltti ve mizanı (dengeyi) koydu. Sakın tartıda (dengede) taşkınlık etmeyin. Tartıyı (ölçmeyi) adaletle yapın, terazide (dengeyi bozmayın) eksiklik yapmayın” (Kur'an: Rahman, 55/1-9). İnsanı sosyal faaliyetlerin merkezine yerleştiren İslam İktisadının temel hedefi, yaşama ile çalışma, üretim ile tüketim ve arz ile talep arasında dengeyi tesis etmektir.

2.2. İslam İktisadının Temel İlkeleri

Kainat ve dünya üzerindeki tüm nimetler, insan için yaratılmıştır. İslam İktisadi, insan merkezli bir iktisadi yapının oluşmasını sağlayan ilkeleri içer. İnsan hem üretimi belirleyen temel faktördür, hem de kendisi için üretim yapılan üstün bir varlıktır. İnsan, üretim biriminde, tarlada, fabrikada ve işyerinde üreticidir. Tüketim biriminde evde ve tüketim mekanlarında ise tüketicidir. Emeğini kullanarak eşyayı faydalı hale getiren insan, elde ettiği hasılanın bir kısmını kendi enerjisini yenilemek için tüketir. Diğer kısmını ise, bakmakla yükümlü olduğu kişilerin beslenmesi ve eğitimi için harcar. Bu bakımdan emeğin payı

emek sahibinin iyi beslenmesine elverişli olmalı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin beslenmesine ve iyi eğitilmesine imkân sağlayacak düzeyde olmalıdır. Emek sahibi yani işçi, aldığı ücretin bir bölümünü toplumun geleceğini belirleyen yeni neslin sağlıklı beslenmesine ayırmakla bir bakıma sosyal yatırım yapmaktadır. İnsan, hem ekonominin arz cephesinde, hem de tüketim cephesinde aktif rol üstlenen bir varlıktır. O, diğer üretim faktörlerinden farklıdır. Klasik iktisatçıların diğer üretim faktörleriyle ilgili geliştirdikleri teoriler, emek faktörü için geçerli değildir. Emek faktörünün fiyatı olan ücret, klasik iktisatçıların savunduğu gibi arz ve talep kanunlarına göre piyasada belirlenemez.

İslam İktisadının belirgin vasıfları şunlardır:

a. Doğal Kaynaklar ile İlgili İlkeler

- Yeryüzü insan için yaratılmıştır.
- Yeryüzünün bütün kaynakları beşeriyetin ortak malıdır. Kur'an bu hususu şöyle açıklamaktadır: "Görmediniz mi ki, Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize vermiş, gizli ve açık olarak nimetlerini üzerinize yaymıştır." (Kur'an: Lokman, 32/20).

b. İktisadi ve Sosyal Kurumlar ile İlgili İlkeler

- İslam iktisadı insan merkezli bir ekonomik yapının tesis edilmesini esas alır.
- Sosyal kurumların gayesi, insanın mutlu ve huzur içinde yaşamasına ortam hazırlamaktır.
- İslam iktisadında ekonomik ilişkiler menfaat çatışmasına değil, menfaat uyumuna (paralelliğine) dayanır.
- Üretim faktör sahipleri iktisadi faaliyetlerin karını da zararını da paylaşırlar. Emek zarara katılmaz.
- Firma; emek, sabit sermaye, döner sermaye temsilcilerinin kendi aralarında irade ve rızalarıyla akt ettikleri sözlü veya yazılı sözleşmeler ile tesis edilir.

c. Üretim ve Paylaşım Süreci ile İlgili Karar Alma İlkeleri

- İslam İktisadında akli ve nakli delillere birlikte başvurulur.
- İslam İktisadında, başkalarının zararına olmayan taraflar arasında yapılan bütün anlaşmalar ile ilgili meydana gelen ihtilaflar, tarafların irade ve rızaları ile seçtikleri hakemlerden oluşan tahkim kurulu tarafından çözümlenir.
- Üretilen hasılanın nasıl paylaşılacağını da yine kendi irade ve rızalarıyla sözlü veya yazılı mukavelelere göre kararlaştırırlar. Bundan dolayı İslam iktisadı doğal ve fitri bir iktisadi düzendir. Üretim faktör sahiplerinden birinin diğerleri üzerinde baskı veya tahakküm kurmasına izin verilemez.
- İslâm İktisat Nizamı, nimet ve külfetin adil pay-

laşıldığı Ortaklık Ekonomisidir. Üretim faktör sahiplerinin nimetteki payları katlandıkları külfet ile orantılı olması esastır.

- Kapitalizmde üretim ve paylaşımın kurallarını sermaye tekel konumunda olanlar tayin ederler. Sosyalizmde ise üretim ve paylaşımına ilişkin karar ve kuralları siyasi tekel konumunda olan bürokratlar belirler.

d. Hasılanın Paylaşımı ile İlgili İlkeler

- Hasıla dört temel üretim faktörünün biraraya getirilmesiyle gerçekleştirilir. Bunlar;
 1. Emek,
 2. Toprak ve Sabit Yatırım,
 3. Döner Sermaye
 4. Devlet.
- Emeğin hasıladan aldığı pay ücrettir.
- Toprak ve sabit yatırımın hasıladan aldığı pay kiradır.
- Döner sermayenin payı ise kardır.
- Rizikoya katlanarak ticaret yapanların payı olan kar, rizikoyu üstlenmenin karşılığında elde edilen kazançtır.
- Sabit yatırımın amortisman karşılığı kira meşru sayılmıştır.
- Ticari faaliyetlerde karın da, zararın da paylaşılması esastır.
- Riziko olduğu yerde kar meşrudur.
- Kar, bir bakıma paraya mal kazandırmakla elde edilir. Kar mal olarak devreye girer.
- Kur'an da, ihtiyaç sahiplerinin zenginlerin malları üzerinde hakkı olduğu belirtilerek zekat farz kılınmıştır. İslama göre zekat oranları; ticari sermayeden %2,5, tarımsal hasıladan %10, madenlerden ve sanayi üretiminden 1/5 olarak belirlenmiştir.
- Devletin yerine getirdiği temel görevlere ilaveten yapacağı hizmetlerin maliyeti hizmetten yararlananlardan tahsil edilir.
- Diğer faktör sahiplerinin hasıladaki payı serbest sözleşme ile belirlenir ve değiştirilebilir.
- "Vergi" yeryüzünün kaynaklarını kullananların ödedikleri bir çeşit kiradır; güvenliği sağlayan ve altyapı hizmetlerini yerine getiren devletin ve yoksulların payıdır.
- Vergisi ödenen mal, devletin koruması altındadır.
- Her türlü kamu kredi ve teşvikleri ödenen vergi oranına göre belirlenir.
- Yukarıda belirtilen üretim faktör sahiplerinin dışında kalanlara üretimden payın ayrılması haksızlıktır. Bu üretimin rizikosuna katlanmayanlara pay ayırmaktır. Başka bir ifadeyle başkasının kazancına belirsiz yol ve yöntemlerle el koymaktır.

e. Mülkiyet Hakkı ile İlgili İlkeler

- Esas malik Allah'tır.

- Herkes emeğinin ürünü olan eşya üzerinde mülk edinme hakkına sahiptir.
- Kamuya ait olan toprak üzerinde ihya yoluyla tasarruf hakkı ihdas edilir.
- İki tür mülkiyet söz konusudur. Bunlar; a) yararlanma, b) işletme haklarıdır.

f. Değer ve Emek ile İlgili İlkeler

- Emek, eşyaya değer kazandıran temel üretim faktörüdür.
- Emeğin hem üretim, hem de tüketime bakan yönü vardır.
- Allah insanlara emekleri karşılığı rızık vermiştir.
- Emek sahibi, emeğini doğrudan kullanarak üretim yaptığı gibi emek saatini ücret karşılığında başkasına irade ve rızası ile kiralayabilir.
- Emek saatinin fiyatı olan ücret, serbest piyasa mekanizması ile oluşmaz.
- Değer oluşturan emek/nüfus arttıkça, istihdam imkanı sağlandığı sürece toplam hasıla artar ve toplumun refahı yükselir.

g. Faiz ve Tekelleşme ile İlgili İlkeler

- Faiz, rizikoya katlanmadan para sahibinin başkasının ürettiğinden aldığı paydır.
- Enflasyonun para ve benzeri mübadele araçlarının alım gücünün azalması bir borçluya karşı alacaklının hakkının erimesidir.
- Paranın vadeli ticaretinden elde edilen kazanç faizdir.
- Faizli işlemler elde edilen kazanç, başkalarının zararına yol açtığı için haksız kazançtır.
- Faizli işlemler tekelleşmeye yol açar.
- Her türlü tekel güçlüyü haklı konuma getirir.
- Tekel konumunda olanlar, kendi menfaatlerini diğer insanlara zorla, hile ve baskı ile kabul ettirdiklerinden dolayı bir bakıma despotlaşır ve tağutlaşırlar.
- Faizli işlemler, irade ile yapılırsa bile rızaya dayalı bir işlem değildir.

h. Para-Mal Dengesi ile İlgili İlkeler

- Para, değerleri ölçme aracıdır. Emeğin ürettiği değerleri ölçen bir senettir, bir belgedir.
- Emeğin ücreti ve malın fiyatı para ile ölçülür.
- Para ile mübadele yapılır. Değişim ve borçlanma aracıdır.
- Metrenin kısaltılıp ölçülmesi uzunluğu değiştirmedeği gibi üretim artırılmadan salt paranın artırılıp azaltılması malın gerçek değerini değiştirmez.
- Malın maliyet değeri, harcanan emek saatine ve girdilere ödenen para ile belirlenir.
- Aynı zamanda bir malın piyasa değeri bulunmaktadır.
- Para arzı karşılıksız artırılır ise, fiyatlar artar ve enflasyon yükselir.
- Karşılıksız para, bir bakıma faiz karşılığı piyasaya arz edilen paradır.
- Emeğin ürettiği değeri temsil etmeyen para karşılığı olmayan paradır.

- Doğrudan para ticareti ile değil de, para ile üretilen malın satışından elde edilen kazanç kârdır, bolluktur ve berekettir.

1. Devlet ve Piyasa Mekanizması ile İlgili İlkeler

- Mal ve hizmetlerin fiyatlarının piyasada serbestçe oluşması esastır.
- Her malın maliyet değeri yanında bir de malın piyasa değeri bulunmaktadır.
- Miktarı ile marjinal faydası arasında ters yönde ilişki bulunan malların piyasa fiyatına müdahale edilemez.
- Piyasaya müdahaleler arz ve talep dengesini bozar.
- Tekelleşmeye yol açmayan serbest yarış (rekabet) esastır.
- Devlet tekelleşmenin her çeşidini engellemekle yükümlüdür.
- Dışarıdan müdahalenin olmadığı ve arz talep kanununun işlediği piyasada malın arz miktarı ile mala karşı olan talep düzeyi piyasa fiyatını tayin eder (A. Ersoy, 2015a, s. 44- 48).

Yukarıda belirtilen iktisadi ilkeler İslam İktisadının temel ilkeleridir. Nasıl ki, kainatta tabii (doğal) yasalar dengeyi sağlıyor ise, İslam İktisadının temel ilkeleri de, insan fitratına uygun olduğu için, üretim-tüketim dengesini sağlayan esasları içermektedir. Bu açıdan İslam iktisadına “doğal iktisat” da denebilir. İnsanın fitratına uygun olan Doğal İktisat’ın bu ilkelerine dayanılarak oluşturulacak bir iktisadi düzen ile çağımızın iktisadi sorunlarına kalıcı ve ilmi çözümler üretilmesi mümkün olabilir.

3. İSLAM İKTİSADI İLE İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR

3.1 Din

“Din” kavramı, Arapçada borç ve alacak manasına gelen “deyn” kökünden türetilmiştir. Bu açıdan “Din”, borç ve alacak düzeni anlamını ifade eder. Başka bir deyişle bizim başkasına ve başkasının bize olan borcuna «deyn» denir. Din, geniş anlamda insanın Yaraticısına ve yaratılanlara karşı görev ve sorumluluklarını içeren inanç sistemidir. Toplum içinde yaşayan her insan, diğer insanlar ile sürekli borç ve alacak ilişkileri içindedir. Bu ilişkiler sayesinde toplum oluşur ve karşılıklı bağlar artar. İslam Dini, yaratılış gayesi yeryüzünü imar ve ıslah etmek olan insanın bu dünyadaki görev ve sorumluluklarını belirleyen ilkeleri içeren inanç ve hayat düzenidir. Bütün peygamberlerin insanlığa tebliğ ettiği din, ilahi kaynaklı tek dindir.

Bu din, Allah’ın insana bahşettiği doğal haklarının

korunmasını bütün sosyal kurumların temel gayesi kabul ettiği ve nimet-külfet paylaşımının adil olmasını öngördüğü için sosyal barış ve dayanışmayı sağlamış ve sulh dini olmuştur. Bu inancın önderleri olan peygamberleri rehber kabul eden Müslümanlar, her gittikleri yerde barış ve yardımlaşmayı sağlamışlar. Baskı ve haksızlığa karşı ortak tavır sergilemişlerdir.

3.2. Atâ

Atâ kavramı, ihsan etmek yani karşılık beklemeden ve başa kakmadan vermektir. Hediye etmek, bağış yapmak, burs vermek anlamlarını da ifade eder. Atâ, aynı zamanda Allah'ın ihsanı olan doğal ve kamu kaynaklarından yararlanmasına ortam hazırlar. Çünkü İslam İktisadına göre doğal kaynaklar Allah'ın insanlığa bir lütfu ve ikramıdır.

3.3. Vakıf

Kelime olarak durma ve durdurma anlamına gelen Vakıf kavramı, bir mal veya mülkün gelirini toplumun yararına olan hayır işlerine tahsis etmek amacıyla kurulan bir müesseseyi ifade eder. Başka bir tanıma göre Vakıf, bir mülkün getirisini halka (Allah'ın kullarına) tahsis etmektir. Vakfa tahsis edilen mülk veya değer mülkiyeti Allah'a aktarılmaktadır. Müslümanların servetlerini vakfetmelerinin amacı, ferdin ve toplumun yararına olan hizmetleri yaparak Allah'ın rızasına nail olmaktır. Vakıf kurumu, fayda üreten servet üzerindeki malikin tasarruf hakkına son vermek ve vakfedilen servetten elde edilen faydayı hayırlı işlere sarf etmeyi sağlayan bir kurum olarak tanımlanır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu olan vakfın Müslümanların iktisadi, dini ve ilmi faaliyetlerinde büyük katkısı olmuştur. Vakıf müessesesi ile ilgili İslam Hukuku'nda önemli maddeler bulunmaktadır. İslam medeniyeti bir bakıma vakıf medeniyeti olarak nitelenmektedir. Vakıflar sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumları olarak toplumun oluşmasında ve gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Yüzyıllar boyu vakıflar ilmi, dini, sosyal alanlarda önemli hizmetler ifa etmişlerdir.

Osmanlıların vakıf alanındaki uygulamaları dünyada örnek alınmış ve birçok vakıf üniversitesi Batıda kurulmuştur. İslam Dini insanları başkasının zararına yol açmayan ve herkesin yararına olan iyi (hayırlı) işlerde yarışmayı her Müslüman için bir görev kabul eder. Vakıf kurma sürekli hayır (sadaka-i cariye) kabul edildiği için Müslümanlar insanların hayırına olan vakıf müesseselerini kurmada adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Günümüzde İslam İktisadi düzeninin tesisinde vakıf kurumları önemli işlevler üstlenecek; araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde ve alt yapı hizmetlerini yerine getirilmesinde anahtar bir kurum

olarak önemli rol üstleneceklerdir. İslam İktisadında bugün ve gelecekte vakıflar, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı artıran kuruluşlar olarak bir bakıma kamu sektörünün yerine getirmesi gereken ve bugün yerine getirmediği işlevleri üstlenecektir. Alt yapı, yatırım ve hizmetlerin ifasına yardımcı olacaktır. Bu uygulama iktisadi ve sosyal gelişmeyi hızlandıracak ve sürdürülebilir kılacaktır.

3.4. Beytü-l Mâl

Devlet hazinesi ve halka ait mal ve değerli eşyanın kamu güvencesinde depo edildiği ambar olarak tanımlanabilir. Devlet gelirleri nakit veya mal olarak hazine deneni Beyt-ül Mal'da toplanır. Vergiler mal olarak alındığında Beyt-ül Mal'a emanet edilir. Hazine bulunan değerler yapılan bütçeye göre harcanır. İslam iktisadi düzeninde şahısların ve özel sektörün ürettiği değerlerin depolanıp korunması bir alt yapı hizmeti kabul edilmektedir. Devletin koruması altındadır.

3.5. Fıkah

Bir şeyi her yönüyle bilmek ve künhüne vakıf olmaktır. İmam Azam'ın ifadesiyle fıkah, "Kişinin hak ve sorumluluklarını bilmesidir". Fıkah, bir bakıma İslam'ın hukuk ilkeleri ile ilgili bir ilim dalıdır. Başka bir ifadeyle fıkah, ibadet, ceza ve günlük hayatla (muamelat) ilgili İslami hükümleri delilleri ile bilmesini sağlayan bir ilimdir. İnsanın görev ve sorumluluklarıyla ilgili meseleleri bilmeye "fekahet", fıkhi meseleleri bilene "fakih" denir. Çoğulu ise "fukahadır" (Ö. N. Bilmen, Cilt: I, 1967, s. 13-14).

İslam alimleri, Hicretin ilk dört yüzyılında Fıkah ilminde önemli gelişmeler sağlamışlar ve yaşadıkları dönemde karşılaşılan sorunlara Kur'an ve sünnete dayanarak kapsamlı çözümler üretmişlerdir. Bu gün Müslüman âlimler, o dönemde oluşturulan fıkhi yöntemleri ile günümüzün araştırma ve geliştirme metodlarını kullanarak çağımızın meselelerine ilmi çözümler üretebilirler. İslam iktisadi ile Fıkah ilmi ve ahlak arasında yakın ve yoğun ilişkiler bulunmaktadır. Çünkü iktisadi faaliyetlerin paylaşım boyutu hukuk ile sosyal ilişkiler boyutu ise ahlak ile içiçe olması gerekir.

3.6. Usul-u Fıkah İlmi

Usul (yöntem) ve Fıkah kelimelerinden oluşan bir kavramdır. Fıkah ilmini geliştirme metodolojisidir. Usul-u Fıkahın metodlarına dayanılarak Fıkah ilmi geliştirilmiştir. Usul-u Fıkah yöntemleri kullanılarak hukuki (şer-i) hükümler kapsamlı ve belli deliller ve hikmetleri ile ortaya konur (Ö. N. Bilmen, Cilt: I, 1967, s. 15). Karşılaşılan sorunlara yeni çözümler üretmek için Usulü Fıkah ilmine vakıf olmak gerekir.

3.7. Hak

Hak, İslam medeniyetine özgü geniş kapsamlı bir kavramdır. Hak, üzerinde anlaşılan ve uygun görülen gerçeği ifade ettiği gibi yaradılış gayesine uygun olan şeyi de ifade eder. Doğru ve gerçek olanı ifade eden Hak kavramı ile Allah'ı kast ederiz. Allah Teâlâ'ya Hak Teâlâ deriz. Hak, hikmete uygun olarak verilen hükmü de ifade eder. Bu husus "hak yerini buldu" veya "bu karar haktır" deyimleri ile ifade olunur (Ö. N. Bilmen, Cilt:1, 1967, s. 12). Hak, adalet anlamını da ifade eder. Adil davrananlara ehli hak denilmektedir.

Hak kavramı, hukuk ve iktisat açısından bir şahsın diğerlerinden alacağı veya diğerlerin ondan alacağını da ifade eder. Allah'ın insana insan olarak bahşettiği doğal hakları koruyan yasa ve mevzuata "Hukuk" denir. Bu bakımdan insanların doğal haklarını koruyan, sosyal hayatta kuvvetli olanı değil, haklı olanı güçlü kılan düzene "Hukuk" düzeni denilmektedir (A. Ersoy, 2008, s. 15-16).

3.8. Yaşama (Hayat)

Yaşama, insanın mal ve hizmet tüketerek enerjisinin yenilenmesi olgusudur. İnsan hayatı, ana rahminde canlanma ile başlar, ölümlerle biter. Hak sahibi olmak insanın ana rahminde canlanmasıyla başlar, ölümlerle biter. Fakat hak bakımından sorumluluğu borcun ifası olan mirasın taksimi ile biter. İnsanın enerjisini yenilemek için mal ve hizmet edinme isteği "talep" kavramıyla ifade edilir. Talep edilen mal ve hizmet tüketilerek insan hayatına süreklilik kazandırıldığı gibi geleceğin emeğini oluşturacak çocukların beslenmesine de imkan sağlar. Bakıma muhtaç olanların ihtiyaçlarının karşılanması İslam toplumunda toplumun ve devletin kefaleti altındadır. Bir bakıma insan hayatı sigortalıdır, emniyet altındadır. Allah'tan başka hiç bir güç insanın yaşama hakkını elinden alamaz. Yaşama hakkını ihlal yetkisi insanın kendisine bile verilmemiştir. Suçsuz bir insanın hayat hakkını ihlal etmek dünyayı tahrip etmekle aynı kabul edilmektedir. Bu hak temel hakların esasıdır.

İktisadi faaliyetlerin talep cephesi emek sahibinin yaşaması ve toplumun hayatıyla ilgilidir. İktisadi sistemlerin talep ile ilgili farklılıkları, sistemin dayandığı dünya görüşünün insan ve hayatı ile ilgili anlayışının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. İslam iktisadi insanı merkeze aldığı için servetten ve üretimden zekat alınarak ortalamanın altında gelire sahip olanların talebi artırılmak suretiyle arz ve talep dengesinin sağlanması iktisadi faaliyetlerin hedefi sayılmaktadır.

3.9. Çalışma (Emek harcama)

Çalışma, insanın emeğini (enerjisini) harcayarak eşya-

yı faydalı hale getirme eylemidir. Kur'an, "Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir" (Kur'an: Necm, 53/39-40) ayetiyle bu gerçeği ortaya koymaktadır. Emek, eşyaya değer kazandıran temel üretim faktörüdür. Emek hem ekonominin arz cephesini, hem de talep cephesini belirlemektedir. İnsan emeğinin ürünü olan mal ve hizmet üretimi ekonominin arz cephesini oluşturur. Sermaye emeğin ürünüdür. Para, emeğin ürettiği malı temsil eden bir senettir. Çalışma arzu ve gücüne sahip olan insanın emeği potansiyel servettir. Emeğin istihdamı potansiyel serveti reel servete dönüştürür. Yoksulluk emeğe istihdam imkanı sağlanmamasının ortaya çıkardığı yapay bir sorundur. Bu sorun emeğin ürünü olan servetin adil paylaşılmasından kaynaklanır. Siyasi veya sermaye tekeline dayanan sosyalist ve kapitalist sistemlerin ürünüdür. İslam iktisadi ilkelerine göre vergi alan devlet, istihdamı artırmak amacıyla faizsiz kredi sağlamakla görevlidir. Bu görevini yerine getiren devlet potansiyel servet olan emeğe istihdam imkânı sağlamakla hem reel değerlerin üretimini artırır hem de yoksulluk sorunu çözer. Emek sahibi ne kadar iyi beslenir, iyi eğitilir ve emeğin verimini artıran araç ve gereçlerle donatılırsa, birim emeğin verimi (bereketi) o ölçüde artırılır. Emeğe verilen ücret, artan üretimle orantılı olarak artar ve paylaşımında emek sahibinin irade ve rızasına başvurulur ise, emekçi üretimi artırmak için iştiyakla daha çok gayret harcar ve işiyle bütünleşmiş olur. Böylelikle tükettiğinden daha fazla üretmek toplumsal refahı yükseltir.

İslam iktisadi üretim faktör sahipleri arasında menfaat uyumunu tesis ederek iş barışını sağlamayı hedeflemekte; çalışma hayatında yardımlaşma (teavün) ve dayanışmayı (tesanütü) tesis etmeyi gaye edinmektedir. İslam iktisadına göre emek, toprak ve sermaye üretim faktörleridir. Emek sermayeden ve diğer girdilerden tamamen farklıdır. Emeğin sahibi irade sahibidir. Onun emeği başkasına devredilemez. Depolanan mal gibi ileride kullanılmak üzere bekletilemez. Mal başkasına devredilebilir. Gerekirse korunarak bekletilebilir.

Ayrıca malın fiyatı arz ve talep kanunlarına göre piyasada oluşabilir. Ancak emeğin hak ettiği ücret seviyesinin belirlenmesi piyasa mekanizmasının insafına terk edilemez. İnsan, ihtiyacını karşılamak amacıyla emeğini piyasaya sunar. İhtiyacından fazla olan veya başka ihtiyaçlarını karşılamak üzere malı piyasaya arz eder. Malın miktarı ile sağladığı fayda arasında ters ilişki vardır. Malda doyum vardır. Miktarı arttıkça fiyatı azalır. Emek için bu durum söz konusu değildir. Klasik iktisatçıların savunduğu gibi emeğin

ücreti serbest piyasada oluşamaz (A. Ersoy, 2011, s. 12). Yukarıda ifade edildiği gibi emeğin istihdamı ve ücretinin belirlenmesi tamamen tarafların irade ve rızalarına dayanan serbest anlaşmalarla oluşturulur. Devlet ücret sahibini korur; düşük ücret alanlara ilave gelir desteği sağlar. Emekçi kendi emeğini piyasaya arz etmede tamamen serbesttir. Emeğin istismarını önlemek kerim devletin görevidir. Mal arz ve talebi serbest piyasada oluşan fiyata göre dengelenir. Devlet, mal piyasasında arz ve talep kanunlarının serbestçe işlenmesine ortam hazırlar. Tekelleşmeyi önler. Sermayeden aldığı verginin (zekâtın) bir kısmıyla düşük ücretlilere doğrudan kaynak aktarır.

3.10. Faiz – Ribâ

Türkçede Faiz ve Ribâ sözlükte eş anlamlıdır. Ribâ sözlükte artma, şişme ve çoğalma gibi anlamlara gelir. Faiz (Ribâ), bir Fıkıh ve İslam iktisadı kavramı olarak mübadele araçları üzerinden alınan fazlalık ve eksikliği ifade eder. Hz. Peygamber (a.s.) para olarak kullanılan altı malı aşağıdaki hadisinde sıralamaktadır: “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız” (Buhârî: Alış-veriş: 54,74,76). Tirmizî tarafından yapılan rivayette aşağıdaki ilave yer almaktadır: “Her kim bu şekildeki mübadelede fazla verir veya alırsa şüphesiz ribâ yapmış olur” (Tirmizi: Alış-veriş:24).

Faiz, rizikoya katılmadan para ticaretinden elde edilen fazlalık veya eksikliklerdir. Paylaşımında haksızlığa yol açar ve ekonomide tekelleşmeye ortam hazırlar. Mal ve hizmet ticaretinde elde edilen kazanç kârdır. Mal ticaretinden elde edilen kar rizikoya katlanmanın karşılığıdır. Sermayesiyle mal ticareti yapan kar ettiği gibi zarar da edebilir. Mal ticareti taraflar arasında menfaat uyumuna dayanır. Kendi irade ve rızaları ile ticaret yapan taraflar kazançlı çıkmaktadır. Ticarete malı satmak isteyen paraya; malı almak isteyen mala ihtiyacı olduğu için ticari işlemle her iki taraf kazanmaktadır. Parası olan mal almakta ve malı olanda ticaret yoluyla para elde etmektedir. Ticarete toplum da kazanmaktadır. Çünkü ticaret çalışmayı ve üretimi teşvik etmektedir. Faiz fiyat artışına, enflasyona yol açar. Ticaret üretim artışını sağlayarak arz ve talebi dengeye getirir. Faiz, üretim rizikosuna katlanmayanlara tüketme hakkı verdiği için paylaşımındaki haksızlığa yol açar.

Faizin bir tanımı da mübadele aracına sahip olanın rizikoya katılmadan üretim faktörleri sahiplerinin payından pay almasıdır. Bundan dolayı faizle elde

edilen gelir haksız ve adaletsiz bir kazançtır. İktisadi ve sosyal dengeleri alt üst eden bir işlemdir. Para bir mübadele aracı olduğu için esas olan onun alım gücünün korunmasıdır. faiz, yani riba para ticaretinden elde edilen fazlalık veya eksikliklerdir. Fakihler faizi üçe ayırarak incelemişlerdir. Bunlar;

a. Cahiliye Faizi Vadesi dolan ve ödenmeyen borcun arttırılarak sürenin uzatılmasıdır.

b. Fazlalık Faizi Mübadele aracı olan aynı cinsteki değerlerin birbiriyle takası halinde taraflardan birinin diğerinden fazla almasıdır. Altınla altının, buğdayla buğdayın değiştirilmesinde birinin diğerinden fazla olması fazlalık faizi kabul edilmektedir. Burada faiz, mübadele aracı olan değer kendi cinsindeki fazlalığı ifade eder. Halbuki altın ile buğday değişimi ticari işlemdir. Buradaki fark kar veya zarardır. Mübadelesi meşrudur.

c. Nesîe Faizi Vade karşılığında mübadele aracı olarak kullanılan aynı değerler üzerinden alınan fazlalıktır. Mübadele aracı olarak kullanılan aynı cinsteki malların mübadelesi durumunda taraflardan birinin verisiye ödemesinden dolayı fazla miktar talep etmesi Nesîe faizi olur. Örneğin 1 gr altının verisiye 2 gr altınla değiştirilmesi nesîe faizi kabul edilmektedir.

3.11. Bey' Bi'l Vefâ

Şarhli ipotek karşılığında kredi kullanmaya Bey' Bi'l Vefâ denilmektedir. Bu kavram, satıcının bir malı, müşteriye mal veya para karşılığında rızasıyla satmasıdır. Sözünde durmayı ifade eden Vefâ ile bey

SERVETİN KAYNAĞI HARCANAN İNSAN ENERJİSİDİR
YANI İNSAN EMEGİDİR. EMEK HEM EKONOMİNİN
ARZ CEPHESİNİ, HEM DE TALEP CEPHESİNİ
BELİRLEMEKTEDİR

(satış), bir malın satış bedeli geri ödendikten sonra iade edilmesi kaydıyla bir malın para karşılığında satılmasını ifade eder. Bu kavramla ifade edilen satış, günümüz hukukunda “satış vadiyle şartlı ipotek” kavramı ile ifade edilmektedir.

Alıcı bey’ bi’l vefa yoluyla satın aldığı malı başkasına satmayacağı sözünü vermekle bir bakıma malı rehin olarak elinde tutmaktadır. Bey’ bi’l vefâ ile satılan malı, hem satan, hem de satın alan diğerinden izin almadan başkasına satamaz. Fakihlerin ekseriyeti bu tür alış verişin caiz olduğunu kabul etmektedir. Bey’ bi’l vefa yoluyla yapılan satış işleminde taraflar her zaman tek yanlı irade beyanıyla sözleşmeyi fesh edebilirler. Alıcı sözleşme devam ettiği sürece mala malik olamaz. Alıcı da malı iade ederek belirlenen süreye uymadan parayı talep edebilir (Ö. N. Bilmen, 1970, Cilt:6, s. 126-7).

3.12. Karz-ı Hasen

Karz kelimesinin sözlükteki anlamı, kesme, dilimleme ve parçalama eylemlerini ifade eder. Karz kelimesi terim olarak faydalanmak amacıyla bir değeri ve değeri temsil eden mübadele aracını ileride geri almak üzere borç verme anlamına gelir. İslam Hukukunda başkasına belli bir süre sonra geri verilmek üzere borç verilen değere karz denir.

Kur’an, darda olana faizsiz ve hiçbir menfaat beklemeden borç vermeyi “Karz-ı Hasen” (Güzel Borç) kavramı ile ifade eder. Bu kavram Kur’an’da altı yerde tekrarlanmaktadır. Kur’an, “Kimdir o, Allah’a güzel bir borç verecek olan ki, Allah da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için şerefli bir mükâfat da versin” (Kur’an: Hadid, 57/11) ayetiyle darda olan insana karşılık beklemeden verilen borca “Güzel Borç” (Karz-ı Hasen) denmektedir. Kur’an, bireyleri ve sosyal kurumları darda olanlara hiçbir karşılık beklemeden borç vermelerini teşvik etmektedir. Burada Allah’a borç vermekle Allah’ın kullarına borç verilmesi kast edilmektedir. (K. M. Vehbi, 1966, s. 382-3). Bilindiği

gibi borçlu olanlara zekat verilebilecek 8 sınıftan biri denilebilir. Zaten Hz. Peygamber, bu tür borç vermenin sadakadan daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir (İbn Mâce, Sadakât: 19). Bu tür borç ekonomiyi canlandırır, bolluk ve berekete yol açar (O. Eskicioğlu, 1999, s. 119). Bu tür borçla borçlunun mali sıkıntısı giderilir ve üretim potansiyeli artırılır ise, iktisadi gelişmeye süreklilik kazandırılır.

İhtiyaç sahibine borç verene “mukriz”, borç alana da “müstakriz” denilmektedir. Borç alma işlemi de “iktiraz” kavramı ile ifade edilmektedir. Vergi alan devlet, darda olanlara kamu bankları yoluyla faizsiz borç vermekle yükümlüdür. Kur’an, borçlu olan kişi dara düşer ve borcunun tümünü bir defada ödeyemez ise, borcunu ödeyinceye kadar süre verilmesini tavsiye eder (Kur’an: Bakara, 2/280).

3.13. Adalet ve Kıst

Adalet ve Kıst İslam Medeniyetinin ve hatta bütün beşeriyetin en çok ilgilendiği temel kavramlardır. Her iki kavram da sosyal hayatta barış ve dayanışmanın temel dayanağı olan kavramlardır. Kur’an ve Sünnette göre bu kavramların taşıdığı anlamlar hakkında aşağıda özet bilgi arz edilecektir.

a. Adalet

“Adl”, farklı değerler arasında denkliliği ifade eder. Farklı değerler arasında denkliliği sağlayan terazi kefelerinin ölçü birimi bakımından denk olması ölçüde adaleti sağlar. Nimet/külfetin benimsenen ölçü birimine göre paylaşılması adalet gereğidir. Külfete katlananların nimetten aldıkları pay, katlandıkları külfetle orantılı ise paylaşımında adalet söz konusudur.

Ölçü birimine göre doğru tartmak kısttır. Değeri paylaşırken ölçüye uygun değeri ödemek adalettir. Reel değerlerin doğru ölçülmesi ve tartılması kıstı ifade eder. Her ölçülen değer için gerçek karşılığının ödemesi adalettir.

Haklı olanın hakkını tevdi etme ve haksızlıkları önleme anlamına gelen adalet kavramı zulmün zıddını ifade eder. İslam’ın ön gördüğü sosyal barış düzeninin (Silm Nizamı) iki temel şartı bulunmaktadır. Bunlardan biri başta devlet olmak üzere bütün sosyal kurum ve kuruluşlar, Allah’ın tek İlah olarak insana, sırf insan olduğu için bahşettiği doğal hakları korumak; yani haklıyı güçlü kılmaktır.

Kur’an, birçok ayette Müslümanları adil olmaya davet eder. Adaletin sosyal dayanışma ve barışın temeli olduğu vurgulanır. Kur’an, yöneticilerin ve yargıçların kararlarında adil olması gerektiği defalarca tekrarlar. “Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar ve adaletle şahitlik yapanlar olunuz. Bir kavme olan

kininiz, sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adaletli olun, çünkü o, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır" (Kur'an: Maide, 5/8). Kur'an, sosyal barış ve dayanışmanın sürdürülebilmesi için Müslümanlara adil davranmayı, iyilik yapmayı ve yakınlarına yardımcı olmayı emreder. Sosyal huzursuzluğa yol açan haksızlıktan, kötülükten, hukuk kurallarını ihlal etmekten men eder. Kur'an, bütün eylemlerde yukarıda sıralan ilkelere uyulması gerektiğini her Cuma günü okunan hutbenin sonunda aşağıdaki ayette vurgular: "Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan meneder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir" (Kur'an: Nahl, 16/90). İslam, yöneticilik görevinin toplumun bir emaneti olduğunu ve bu görevi idarecilerle tevdi eden seçimle işbaşına gelen yöneticilerin bu görevi (emaneti) liyakat sahibi olanlara verilmesi toplumda adil bir idarenin inşası için gerektiğini vurgulamaktadır. Aşağıdaki ayet, adil bir idarenin tesisi için yöneticilerin liyakatli olması gerektiğine işaret edilmektedir. "Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir" (Kur'an: Nisa, 4/58).

b. Kıst

Kıst kelimesi, bir şeyi kesmek, ayırmak ve koparmak anlamlarını ifade etmektedir. Borç ödemelerinin belli miktarlara ayrılıp belirtilen zaman aralıklarında ödenmesini ifade eden "taksit" kelimesi de aynı kökten türetilmiştir.

Her ne kadar adalet kavramı ile kıst kavramını bazı müfessirler aynı anlamda kullanmışlar ise de, "Adalet" kavramı genel anlamda adaleti ve yargı önünde eşitliği ifade eder. Adalet, eşitlikten çok nimet-külfet paylaşımında nimeti, katlanan külfetle orantılı olarak paylaşmayı esas alır. "Kıst" kavramı rakamlarla eşitliği ifade eder. Arapçada teraziye, iki kefe arasında eşitliği ve dengeyi sağladığı "kıstas" denilmektedir. "Kıst" kavramı hukuk karşısında herkesin eşit olduğunu ifade eder.

3.14. Amel-i Salih (Sulh Sağlayan Eylem)

Salih amel, İslam inancın insanın davranışlarına, işi ve eylemine yansımalarıdır. İslam'da iman, sulh ve dayanışmaya ortam hazırlayan "salih amel" ile birbirini tamamlar. Salih amel imanın eylemlere yansımalarıdır. İslam'ın ilkelerine olan imanının salih amele dönüşmesi imana anlam kazandırır ve imanı güçlendirir. Salih amel, insanın yaradılış gayesi olan Tevhid ve adaletle inanarak yeryüzünü imar ve ıslah etme görevini yerine getirenin işini ve hareketlerini ifade eder. Yardımlaşma ve dayanışmayı engelleyen ve çatışmalara yol açan eylemler de bozguna (ifsat edici) eylemlerdir. Salih amelin zıddı olan hareketlerdir.

İnsanın fitratına uygun bir eğitimle insanın salih amel işleme yetenek ve kabiliyeti geliştirilebilir. Sistemin ve kurumsal yapının ıslah edilmesiyle beşeri eylemler amel-i salih dönüşmesine ortam hazırlanır. İyilikte ve hayırda yarışma yardımlaşma ve dayanışmaya ortam hazırlar. Ahlaki, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde iyi ve güzellikleri öne çıkartmaya çalışanların, ilimde doğruları ortaya koyma gayreti içinde bulunanların, iktisatta kaynakları israf etmeden verimli kullanarak faydalı mal ve hizmet ürünlerinin ve siyasette ise, adaleti tesis ederek haklıyı güçlü kılmaya gayret edenlerin mükafatlandırılması, toplumun ve fertlerinin her alanda gelişmesine ve ilerlemesine ortam hazırlar. Ortak paydaların artmasına ve standartların geliştirilmesine zemin oluşturur. Toplumun kurumsal yapısını ifade eden sosyal sistem üretim tezgâhı gibidir. Kaliteli mal üretmek için tezgâhın da düzgün olması gerekir.

3.15. İktisat ve Ekonomi Kavramları

"Ekonomi" kelimesi Yunanca "oiko" (ev) ve "nomia" (kural) köklerinden oluşan "oikonomia" kelimesinden gelmektedir. Bu yönüyle, "ekonomi" kelimesi ev kuralı, ev yönetimi demektir. Bizim literatürde kullanılan "İlmi Tedbiri Menzil" deyiminin anlamı da bir bakıma "ev yönetimi", "ev yönetim bilgisi" demektir ve "Oikonomia" kelimesi ile paralellik arz edebilir. Ancak aralarında bazı temel farklar vardır (T. Hazroğlu, 2017, s. 168).

"İktisat" ve "ekonomi" aynı zihinlerin ve aynı yakla-

ADALET VE KIST BÜTÜN BEŞERİYETİN EN ÇOK İLGİLENDİĞİ TEMEL KAVRAMLARDIR. HER İKİ KAVRAM DA DAYANIŞMANIN TEMEL KAYNAĞIDIR

şımların ürünüdür. Mevcut iktisat anlayışı materyalist iktisat anlayışdır ve onun iki uygulaması olan kapitalist ve sosyalist ekonomiler de bizatihi politikaları, uygulamalarıdır.

“İktisat” bir amaca matuf zihinsel bir çaba ve teori, “ekonomi” ise bu zihinsel çaba ve teorinin bir uygulaması demektir. Bir bakıma “ekonomi”, bir iktisat politikasıdır, bir iktisat uygulamasıdır. “İktisat” ile “ekonomi” arasındaki fark, ana strateji ile politika arasındaki fark kadardır (T. Hazıroğlu, 2017, s. 170). İktisat kaynakları israf etmeden belli bir amaca uygun şekilde insan yararına olan mal ve hizmetleri üretme ikelerini içeren bir disiplindir. Doğal düzende iktisadi ilkeler egemendir. Yani israf yoktur. Her varlık yaratılış gayesine göre işlevlerini yerine getirmektedir. Bunun için İslam iktisadı ve İslam ekonomisi kavramları da birbirinden ayrılmalıdır.

4. İSLAM İKTİSADI DÜŞÜNÇESİNİN DAYANDIĞI DÜNYA GÖRÜŞÜ

Birey olarak insanın düşüncesini inancı, dünya görüşü ve değer ölçüleri belirler. Birey, düşüncesini konuşmaları ve yazılı eserleriyle ifade eder. İyi ve güzel olduğuna inandığı, düşünerek doğru olduğu kanaati-

ne vardığı ve söylemiyle ifade ettiği hususları eyleme dönüştürür ise, anlam ifade eder. Her bireyin inancı fikrini, fikri söylemini ve söylemi de eylemini belirler. Dengeli kişiliğe sahip olan bireyin inancı ile fikri, fikri ile söylemi ve söylemi ile eylemi arasında çelişki söz konusu olamaz. Erdemli insan, inandığı gibi düşünen, düşündüğü gibi konuşan ve konuştuğu gibi yaşayan insandır. Dengeli kişiliğe sahip olan insan yeteneklerini yerli yerinde ve verimli kullanır. İnancı ve değer ölçülerine göre ya yeryüzünün imar ve ıslahına, ya da ifsat ve tahribatına katkıda bulunur.

Beşeriyeti Tevhid ve adalet inancına davet eden peygamberlerin inancı ile fikirleri, fikirleriyle söylemleri ve söylemleri ile yaşayışları (eylemleri) arasında hiçbir çelişki olmamıştır. Onlar, inandıkları gibi düşüncüler, düşündükleri gibi konuşmuşlar ve konuştukları gibi yaşamışlardır. Bundan dolayı onlar, beşeriyet tarihinde önemli inkılaplar gerçekleştirmişler; tarihin akışını yeryüzünün imar ve ıslah ekseninde değiştirmişlerdir.

Kuvvetli olduklarından dolayı kendilerini haklı sayanlar genellikle inandıkları gibi düşünmemişler, düşündükleri gibi konuşmamışlar ve konuştukları gibi de yaşamamışlardır. Kitlelere haksızlık yaparak kendilerini imtiyazlı ve üstün sayan firavunlar ve ırkçı-tekelci sermayedarlar, çifte standartlı eylemleriyle yeryüzünü ifsat ve tahrip etmede öncü roller üstlenmişlerdir. İnsanlığı “Tevhid ve adalet” ekseninde teşkilatlandırılan peygamberler, başlı medeniyetinin rehberleridir. Onların kurdukları medeniyetlere başlı (Silm) medeniyeti diyoruz.

Kuvvetli olmayı haklı olmanın nedeni sayan ve söylemleriyle insan hakları ve başlıtan bahseden, eylemleriyle yeryüzünü ifsat ve tahrip eden despotlar, firavunlar ve zalimler de ifsat ve çatışma kültürlerin, medeniyetlerin önderleridir. Onlar yeryüzünde sürekli çatışma çıkartmışlar ve kitleleri yoksulluk ve sefaletle duçar etmişlerdir. Onların uygarlıkları da insan fıtratına uymayan tekeli, dayatmacı ve çatışmacı uygarlıklardır.

Her medeniyetin kurumsal yapısını toplumların ortak inancı ve değer ölçüleri belirler. Nasıl ki bireyin inancı ve değer ölçüleri davranış ve eylemlerini belirler ise; toplumların ortak inancı ve değer ölçüleri, tarihi birikimi, kültürel ve doğal çevresi de toplumların ortak davranışlarını ve bu davranışları tanzim eden kurumsal yapılarını belirler. Bireylerin davranışları sahip oldukları dünya görüşlerine göre farklı olduğu gibi, medeniyetleri inşa eden toplumların sosyal müessesleşmesini yansıtan kurum ve kuruluşların oluşup gelişmesi, toplumun sahip olduğu dünya görüşü ve değer ölçülerine göre farklı olmuştur.

Bundan dolayı, bir medeniyetin kurum ve kurallarının başka bir medeniyete aynen aktarılıp uygulanması birçok sosyal soruna yol açar.

Hz. Adem'den (a.s.) Hz. Muhammed'e (a.s.) kadar gelen bütün peygamberler İslam peygamberleridir. Onların beşeriyete tebliğ ettikleri dinin adı İslam Dinidir. O Dinin mensuplarını Cenab-ı Hak "Müslüman" olarak isimlendirmiş ve tavsif etmiştir. İslam Dininin temel ilkelerinin biçimlendirdiği Müslümanların dünya görüşüne "Hak Merkezli Dünya" görüşü denilmektedir. Tevhid ve adalet eksenli bu dünya görüşüne göre sosyal hayatta esas olan yardımlaşma ve dayanışmadır. Her dönemde Müslümanların kurdukları medeniyetlerin dini, ahlaki ve kültürel, ilmi, iktisadi ve siyasi faaliyetleri bu dünya görüşü tarafından biçimlendirilmiştir. Tevhid ve adaletle iman eden müminler sosyal kurum ve kuruluşlarını bu dünya görüşüne göre inşa ve tanzim etmişlerdir. Tarih boyunca Müslümanlar iktisadi faaliyetlerini, kendilerinin idare ettiği coğrafyalarda, Hak Merkezli Dünya (HMD) görüşünü esas alan İslam İktisadının ilkelerine göre düzenlemişlerdir (A. Ersoy, 2015, s. 14-16). Bundan dolayı yaşadıkları ve hakim oldukları coğrafyalarda barış ve dayanışma egemen olmuştur. HMD görüşüne göre insanlar yaradılışları itibariyle farklı fizik güç ve kabiliyetlere sahiptirler. Her biri gücü ve kabiliyetine göre belli alanlarda başarılı işler yapabilir. Bu bakımdan biri diğerinin yardım ve desteğine muhtaçtır. Aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı ne kadar arttırsalardı, ihtiyaçlarını o oranda kolay karşılarlardı. Toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkiler "menfaat uyumu" ilkesine göre düzenlenmelidir. Taraflar arasında menfaat paralelliğine dayanan ticaret, tarih boyunca serbest olduğu yerlerde iş bölümü ve dayanışmayı yaygınlaştırmıştır. Bundan dolayı ticari faaliyetlerin serbest cereyan ettiği yerde ve toplumlarda iktisadi ve sosyal gelişme süreci hızlı olmuştur (P. Deane, 1994, s. 46-47).

HMD görüşüne göre insanlar, tercih özgürlüğünün bulunduğu ve hukukun üstün kılındığı bir ortamda serbest iradeleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde

sosyal sorunlarına ortaklaşa daha kolay çözüm üretirler ve üretim faktörlerini daha verimli kullanırlar. Medeniyetlerin ortak dünya görüşünü ve değer ölçülerini ilah, kâinat, toplum, insan, hak, tarih ve devlet anlayışları belirler. İslam medeniyetinin dayandığı HMD görüşünün yukarıda sıralanan hususlardaki ortak anlayışı hakkında özet bilgi arz edilmeye çalışılacaktır.

4.1. İlah Anlayışı

İlah, hak veren, alan, yönlendiren, temel (doğal) hakları belirleyen otoriteyi ifade eder. HMD görüşüne göre "Allah tek ilahdır". O'nun benzeri ve ortağı bulunmamaktadır. O'ndan başka ilah yoktur. Veren, alan, getiren, götüren O'dur. Kâinatı yaratan, yöneten ve kâinat üzerinde mutlak tasarruf ve mutlak kudret sahibi olan tek İlah Allah'tır. O'nun için zaman ve mekân yoktur. Geçmiş, şu an ve geleceği bilir. Her yerde ve her mekânda hazır ve kâinat onun tasarrufu altındadır. En ufak cisimden gezegen ve galaksilere kadar her şey, O'nun varlık ve birliğinin kanıtıdır. Kâinatta çelişki ve eksiklik yoktur (Kur'an, Mülk, 67/1-4).

4.2. Kâinat Anlayışı

Kâinat, dünyamızın mensup olduğu galaksimiz gibi birçok galaksinin yer aldığı evreni ifade eder. Kâinatta muazzam bir nizam ve ahenk bulunmaktadır. En ufak cisimden, zerreten gezegenlerin oluşturduğu galaksilere kadar bütün yaratılanlar arasında bir düzen ve ahenk mevcuttur. Kâinatta cari olan kural ve kanunlar aynen dünyamızda da caridir. Her şey bu ahenk içinde, bu ilahi nizamdaki yerine göre seyir etmekte, kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir (Kur'an: Yasin, 36/39-40). Bu muhteşem kâinat tablosu, Yaratıcısını her zerresiyle ispat etmektedir. Kâinat adeta bir ilahi kitap gibi Fizik ve Kimya

kanunlarına göre işlevlerini yerine getiren galaksiler ve gezegenlerin işleyiş kanunlarını içermektedir. Kâinatı her varlık adeta Kâinat Kitabı'nın bir süresi ve ayeti hükmündedir. Doğal (İlâh-i) kanunları yansıtmaktadır. Kâinat Kitabı'nın özeti olan Kur'an, sosyal hayatta barışı (Silm-i) sağlamanın temel ilkelerini ihtiva etmektedir. Kur'an'ın ilkeleri, sosyal barış ve dayanışmanın yol haritasının nirengi işaretleri mesabesinde.

İkili sisteme göre yaratılan kâinatta farklı taraftarlar arasında çatışma değil dayanışma bulunmaktadır. Esas olan dayanışmadır. Farklılık, çatışmanın değil, dayanışma ve yardımlaşmanın temel dinamiğidir. Denge (barış) ancak dayanışmanın ve yardımlaşmanın olduğu bir durumda sağlanabilir ve sürekli olabilir. Kâinattaki bütün varlıklar arasındaki karşılıklı ilişkilerde işlev (görev) uyumu bulunmaktadır. Taraflar birbirlerine muhtaçlardır. Biri diğerinin yardımına adeta koşmaktadır. En ufak cisimden gezegenlere ve galaksilere kadar bütün varlıklar arasında bir denge ve ahenk mevcuttur. Fizik, Kimya ve Gök bilimleri, bu dengenin kurallarını ortaya koymakta ve anlatmaktadırlar. Yağmurun yağması, güneşin aydınlatması ve diğer gezegenlerin yörüngelerinde hareketi ile bitki ve canlılar arasında adeta bir dayanışma bulunmaktadır. Kur'an bu hususu net bir şekilde ifade etmektedir. "De ki, "size gökten ve yerden kim rızık veriyor? O, kulaklara ve gözlerle hükmeden kim? Ölüden diriye, diriden ölüyü çıkaran kim? İşleri idare eden kim?" Hemen "Allah'tır" diyecekler. De ki, "O halde Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" (Kur'an, Yunus, 10/31).

İslami kaynaklara göre kâinat ve içindekiler insan için yaratılmıştır. İnsan içinde bulunduğu doğal çevrenin sahibi ve hâkimi değildir. Her şeyin sahibi (maliki) Allah'tır. Dünyadaki kaynaklardan yararlanma hakkı insana geçici olarak verilmiştir (B. Zengin, 2005, s. 64-8). Doğal çevre insana emanet edilmiştir. İnsanın bu emanet üzerinde yaradılış gayesine aykırı işlem yapmaya hakkı yoktur. Aksi takdirde doğal dengeyi bozar ve ahengi tahrip eder. Doğal dengenin ve ahengin bozulması hem insanın hem de bütün canlıların hayatını olumsuz yönde etkiler.

4.3. İnsan Anlayışı

İnsan potansiyel olarak kâinat ağacının en güzel ve en mükemmel meyvesidir. Kâinatı yaratan Allah, insanı gezegenimizin en üstün ve en gelişmiş canlısı olarak yaratmıştır (Kur'an: Tegabun, 64/1-3). Dünyamızın kaynak ve nimetlerini insanın emrine ve hizmetine vermiştir. İnsan diğer varlıklarda bulunmayan yetenek ve meziyetlerle donatılmıştır. Kur'an

bu hususu açıkça şöyle ifade etmektedir: "Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır" (Kur'an: Lokman, 31/20). Kur'an'ın bu ilkesini esas alan İslam iktisadı, insanı bütün sosyal ve iktisadi faaliyetlerin merkezine yerleştirmektedir.

İnsan, gezegenimizde en fazla imkânlarla donatılmış bir canlıdır. Gezegenimizin kaynakları bir bakıma insanın hizmetine verilmiştir. Kur'an bu hususu açıkça belirtmektedir: "Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel rızıklar verdik; yine onları yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık" (Kur'an: İsrâ, 17/70). Beden ve ruhtan oluşan insan, akıl ve muhakeme gücüne sahiptir. "Düşünme", "hissetme", "irade" ve "ünsiyet" yetenekleri ile donatılmıştır (A. Ersoy,1995a, s.49-52). Tevhid ve adalete inanan insanın asli görevi, ilimde doğruların bulunmasına, ahlakta iyi ve güzelin yaygınlaşmasına, iktisatta kaynakların verimli kullanılarak faydalı mal ve hizmetlerin üretilmesine ve siyasette ise adaletin tesis edilmesine ortam hazırlamaktır.

4.4. Hayat Anlayışı

Doğumla başlayan ve ölüm ile biten dünya hayatı insan için geçicidir. İslam'a göre dünya imtihan yeridir. Bu nedenle kâinatta her şeyi çift olarak yaratan Allah, insanlara farklı iki alternatif arasında tercih özgürlüğü vermiştir. Gezegenimizin en gelişmiş varlığı olan insan yeryüzünü imar ve ıslah edebileceği gibi ifsat da edebilir. Yeryüzünü imar ve ıslah edenler hep insanlığı ileriye taşırlar. Dünyada barış ve dayanışmayı sağlarlar.

Yeryüzünde ifsat (bozgunculuk) çıkartanlar ise, sürekli çatışma ve savaşırlara yol açarlar. Hak ile batıl mücadelesi tarihi, bir bakıma imar ve ıslah edenler ile ifsat ve tahrip edenler arasında sürüp giden mücadele tarihidir. Hazreti Âdem'den bugüne kadar devam eden bu mücadelede her zaman tercihini Hak ve adaletten yana yapanlar kazançlı çıkmışlardır.

4.5. Toplum Anlayışı

HMD görüşüne göre insan, hem ferdin kişilik sahibidir, hem de içinde yaşadığı toplumun üyesidir. İnsan, toplum içinde eğitilir. Toplum bir bakıma insanı yetiştiren bir öğretim ve eğitim ortamıdır. İnsanı toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Toplum kişilerin hayatını sürdürmek için vardır. Fertler toplum için değildir. İslam fertle toplum arasında denge

sağlayacak ilkeleri içerir. Kişilerin yapması ve toplumun yapması gereken işler net ve açıktır. Ferdin yapamadığı işleri toplum yapar.

Sosyalizm, toplumu ferdin önüne geçirmiş, kapitalizm ise ferdi öne çıkartarak hem toplumu, hem de ferdi egemenlerin hizmetkâr haline getirmiştir. İslam'da fert ile toplum arasında menfaat çatışması yoktur. Bilakis, menfaat uyumu bulunmaktadır. Ferdi gelişme toplumu da geliştirir. Fertleri ihmal edilen toplum gelişemez. Fertle toplum menfaati arasında dengenin bozulması hem ferdi, hem de toplumu olumsuz yönde etkiler.

Peygamberler insanların müspet yönlerini öne çıkararak sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı artırmada örnek ve önder olmuşlardır. Despot ve diktatörler ise, ilimde yalan ve yanlışları yaymakla, ahlâkî konularda kötü ve çirkinlikleri öne çıkartmakla, iktisadi alanlarda kaynakları israf etmekle ve siyasette ise baskı ve haksızlıkları öne çıkartmakla sosyal hayatta çatışma ve huzursuzlukları yayarak yeryüzünü ifsat ve tahrip etmişlerdir.

4.6. Hak Anlayışı

İnsan olma demek hak sahibi olma demektir. İnsanın kişiliği, ana rahminde canlanmasından itibaren başlar. İnsan bu merhaleden itibaren hak sahibi olur. Öldükten sonra mirası taksim edilinceye kadar kişiliği devam eder. Aleyhindeki yükümlülükler doğumdan sonra başlar, lehindeki haklar ise, ölümle biter.

HMD görüşüne (Tevhidi anlayışa) göre insan doğal temel haklara doğumla sahip olur. Bu haklar insandan ayrı düşünülemez. Oylama konusu yapılamaz. Bu hakları ihlal eden anayasalar hukuki ve meşru olma özelliğini kaybeder. Bu temel haklar aşağıda belirtilen kaynaklardan neşet ederler.

a) Doğumla Elde Edilen Haklar

İnsan kâinatın en gelişmiş canlısıdır. Kâinatta her şey, eşref-i mahlukat olan insan için yaratılmıştır. İnsan da yeryüzünde hukukun üstünlüğünü sağlamak ve adaleti tesis ederek sosyal denge ve barışı sağlamakla yükümlüdür. Kâinatta ahenk ve barışı tek ilah olarak Allah sağlamaktadır. Sosyal hayatta ahenk ve barışı sağlama görevi insana verilmiştir. Onun için insan, diğer varlıkların sahip olmadığı güç, hak ve yeteneklerle donatılmıştır. Doğumla elde edilen doğal haklar, aşağıdaki alt başlıklar altında sıralanabilir.

Yaşama Hakkı

Anne rahminde canlanmakla başlayan insan hayatının bu dünyadaki bölümü ölümle biter. Yaşama hakkı insanın kutsal bir hakkıdır. Hiç bir güç, insanın bu hakkına sınır koyma veya ihlal etme yetkisine sahip değildir. Yaşama hakkını insana bahşeden biza-

tihi Allah'tır. İlah olarak bu hakka ancak Allah son verir. Ondan başka hiçbir güç, insanın bu hakkına son veremez. İslam inancına göre insanın doğal haklarını ihlal eden, bir bakıma kendini ilah konumuna getirmektedir. Allah'a ortak olmakta, yani şirk eylemi işlemektedir. Bu eylem Tağuti bir eylemdir. Allah'tan başka hiçbir varlık hak veren ve alan ilahlık iddiasında bulunamaz.

Sosyal müesseseler insanın yaşama hakkını koruduğu ölçüde işlevlerini yerine getirmiş olur. Bu dünya görüşüne göre bir insanın yaşama hakkının ihlali, bütün dünyayı tahrip etmekle eşit sayılmaktadır (Kur'an: Maide, 5/32). Toplum ve onu temsil eden devlet, vatandaşlarının yaşama hakkını korumakla görevlidir. İslamın toplumunda kimse açık ve yoklukla ölüme terk edilmez.

Neslin (İrz ve Namusun) Korunması Hakkı

Her insanın kendi neslini, ırz ve namusunu başkalarının saldırılarından koruması doğal hakkıdır. Bu nedenle hiç kimseye veya güce, insanın neslini koruma hakkını ihlal etme yetkisi verilemez. Kişilerin bölüşümdeki payları belirlenirken bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların bakım ve yetiştirilmesi bir bakıma sosyal yatırımdır. Çünkü çocuklar hem ebeveynin, hem de toplumun geleceğini oluştururlar.

İnsanın şahsiyetini ve kimliğini zedeleyen her çeşit girişim ve saldırı temel hak ihlâlidir. Hukukun üstünlüğünü esas kabul eden HMD görüşüne göre insanın kişiliğini, ırz ve namusunu koruma devletin temel görevidir. Diğer doğal haklar gibi bu hakkı koruyamayan devletin varlığı tartışmalıdır.

Aklın ve Sağlığın Korunması Hakkı

İnsanın hayatı devam ettiği sürece aklını ve sağlığını koruması doğal hakkıdır. Bu nedenle hiç kimse insanın aklını ve sağlığını tehdit eden hiçbir eylem yapamaz, mal ve hizmet üretemez.

İnsan sahip olduğu aklıyla düşünen bir canlıdır. İnsanın düşünmesine sınır konamaz. Yeryüzünde en büyük zulüm insanın düşünme hakkını engelleyerek onun bireysel iradesini (irade-i cüziyesini) serbestçe kullanılmasına mani olmaktır. İnsan, başkasına zarar vermemek kaydıyla düşüncesini, söylem ve eylemine yaşamalı ve yansıtmalıdır. İnsanın tercih özgürlüğünü sınırlamak ve düşüncesini baskı altına almak insana yapılan en büyük zulümdür. Baskı ve dayatmaya karşı tavır almak insanın doğal hakkı hatta görevidir. Erdemli olmanın gereğidir. Çünkü insan, düşünerek çevresindeki olaylar hakkında bilgi sahibi olur. Düşüncesine sınır koymak, insanın bilgisini artırmasını ve doğru olanı bulmasını ve yanlışlarını azaltmasını

“

KÂİNAT BİR İLAHİ KİTAP GİBİ FİZİK VE KİMYA
KANUNLARINA GÖRE İŞLEVLERİNİ YERİNE
GETİREN GALAKSİLER VE GEZEGENLERİN İŞLEVİŞ
KANUNLARINI İÇERMEKTEDİR

”

engellemektir. Düşüncesine sınırlamalar konan insan, yeryüzünde doğru ve haklı olanı fark edemez. Baskı ve dayatma, insanın yeteneklerinin geliştirmesini engeller ve üretkenliğini azaltır. Bundan dolayı diktatörlük gayri insanı bir rejimdir. Beşer fitratına aykındır.

İnanma Hakkı

İnsanın diğer canlılardan ayıran başka bir özelliği de his etme yeteneğinden kaynaklanan inanma melekesine sahip olmasıdır. İnsan, inanma yeteneğiyle iyi veya kötüyü; güzel veya çirkin olan şeyleri fark eder. İnanma yeteneğinin ortaya koyduğu ihtiyaçların giderilmesi için insanlar tarih boyunca dini-ahlaki, kültürel ve sanatsal müesseseler kurmuşlardır. İnanç sisteminin ortaya koyduğu iyi veya kötü, güzel veya çirkin ölçütlerine göre ahlâkî, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmuşlar ve eserler üretmişlerdir. İnsanın inanma hakkının ihlâli bir bakıma inanma yeteneğinin temel işlevlerini yerine getirmesini engellemek anlamına gelir. Bu tür bir girişim, insanın diğer yeteneklerini de olumsuz etkiler ve kişisel gelişmesine mani olur. Davranış bozukluklarına yol açar. Her insan, inanma özgürlüğüne sahip olmalıdır. İnanma özgürlüğünden mahrum olan veya egemenlerin inandıklarına inanma zorunda bırakılan insan, iki dinli ve iki şahsiyetli olur. İnanmadığını gizlemek zorunda olduğundan inanmadığı egemenlerin inancına göre yapay davranışlarda bulunur. İnanmadığı değerlere inanır gibi davranmak ferdin benliğinde çelişki ve çatışmalara yol açar. İki dinli ve iki şahsiyetli olmak

hem insanın kendisine karşı, hem de diğer insanlara karşı saygısızlıktır. İnsanı münafık olma durumuna düşüren baskı ve dayatma, insan fitratını tahrip eder. Bireysel gelişmeyi engeller, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı zaafa uğratar.

Mülkiyet Hakkı

İnsanın doğal haklarından biri de çalışarak ürettiği veya veraset yoluyla elde ettiği değerli eşyaya sahip olma hakkıdır. Sosyal hayatta barış ve dengeli ilişkilerin devamı, bu beşeri hakkın korunmasını da gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan mülkiyet hakkı da, insanın doğuştan sahip olduğu haklar arasında yer almaktadır. Mülkiyet hakkının ihlal edildiği toplumda gönüllü işbölümü ve dayanışma sağlanamaz. İnsan çalışmasının karşılığını elde edemez ise, külfete katlanmak istemez. Başkalarının zararına yol açmayan kazanç ile elde edilen eşyaya sahip olmak insanın doğal hakkıdır. HMD görüşüne göre insan emeğinin ürünü olan ve başkasının zararına yol açmadan sahip olduğu değerlere malik olması doğal bir haktır. İnsanın eşya üzerindeki mülkiyeti mutlak değildir. Mülkiyetin sağladığı kazancın bir bölümünü toplumun diğer fertleriyle ve devletle paylaşmalıdır. İnsanın başkasına zarar vermeden çalışarak elde ettiği eşya üzerindeki mülkiyeti mutlak mülkiyetten çok sahip olduğu eşyadan yararlanma ve yararlandırma hakkıdır. Eşyanın ve her şeyin mutlak maliki Allah'tır.

Mülkiyet hakkını başkasının zararına yol açacak şekilde kullanma yetkisi malike tanınmamıştır. Bir bakıma insan mülkiyetin tasarruf hakkına yani yararlı şekilde kullanma yetkisine sahiptir. Mülkiyet insana emanet olarak verilmiştir. Malik, bu hakkını kullanırken başkalarının haklarını ihlal edemez ve onların zaleyhine yol açacak şekilde tasarrufta bulunamaz.

b) Emeği Değerlendirme Hakkı

İnsan sahip olduğu emek gücünü kullanarak ürettiği ve şekil verdiği eşya üzerinde hak elde eder. Yeryüzünde eşyayı yararlı hale getiren ve değerlendiren insan emegidir. Bundan dolayı emek mal ve servet edinme hakkının kaynağıdır. Eşyayı değerli hale getiren emeğin hâsıladan alması gereken payının azaltılması, sosyal dengeyi ve barışı bozar. Sarf ettiği emeğin karşılığını alan insan daha çok çalışır, üretir ve tasarruf ederek yatırım yapar ve emeğin verimini artırır. İslam iktisadında emek, eşyaya değer veren temel faktör olarak kabul edilmektedir.

c) Anlaşmadan Kaynaklanan Haklar

İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerden biri, insanın diğer insanlarla sözleşme yapmasıdır.

Bu bakımdan insan anlaşma yapan, kural belirleyen, hukuk oluşturabilen bir canlı olarak da tanımlanabilir. Kurallar, insanların birlikte yaşama, çalışma, paylaşma ve yönetilmelerine ortam hazırlar. Kuralsız toplum olmaz. Anarşi bir bakıma kuralsızlıktır. Kurallar görev ve sorumluluğun ilkelerini belirlediği gibi sosyal hayatta oluşan nimet-külfet paylaşımını da belirler. İslam hukukunda temel kuralları ihlal etmemek üzere anlaşma serbesliği vardır.

d) Adalet Gereği Hak

Adalet, kişinin sosyal faaliyetlerde katlandığı külfet ve sorumluluk karşılığında hak ettiği değerlere ve sosyal statüye sahip olmasıdır. Başka bir ifadeyle adalet, nimet-külfet paylaşımında nimet ile külfet arasındaki denkliliktir. Benzer işleri yapan, aynı ölçüde külfete katlanan insanların hâsıladan eşit ölçüde yararlanması adalet gereğidir. Eşit ölçüde külfete katlanan insanların bir bölümünün nimetteki paylarının fazla olması adaletsizliktir. Adaletin tesis edilmediği toplumda sosyal denge sağlanamaz. Bundan dolayı "adalet mülkün temeli" kabul edilmiştir.

e) Akrabalık Hakları

İnsanın akrabalarına karşı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Akrabalık hakları da doğal hakların arasında yer alır. Devlet bu hakları korumakla görevlidir.

f) Komşuluk Hakları

Komşuluk ilişkilerinden kaynaklanan haklar da doğal haklar arasında yer almaktadır. Komşuluk hakları

ihlal edilmez. Bu hakların korunması yargı sisteminin ve devletin güvencesi altında olmalıdır. Hak Merkezli Dünya görüşüne göre temel insan hakları, yukarıda belirtilen hakları kapsamaktadır. Doğal hak kabul edilen bu haklar, insanın kişiliğinden ayrılmayan haklardır. Bu haklar ihlâl edilmeden taraflar, özgür irade ve rızaya dayanan anlaşmalar ile yeni haklar ve görevler ihdas edilebilir. İnsanın doğal haklarını sınırlama veya ortadan kaldırma yetkisi hiçbir şahsa, sınıf veya zümreye verilemez. İnsanın doğal haklarını ihlal eden kurallar kanun olsa bile, hukuk olma özelliklerine sahip değildir. İnsanın doğal haklarını koruyan kanunlar hukuki ilkeler sayılır. Hukuk devleti, temel hak ve özgürlükleri kâmil koruyan devlettir. Temel hak ve özgürlükleri zedeleyen ve sınırlayan maddeleri içeren anayasalar, hukuki olma özelliklerini kaybederler (A. Ersoy, 2011, s. 161-171).

4.7. Tarih Anlayışı

İnsanlar, tarih boyunca siyasi ve iktisadi güçlerini birleştirerek hem Hak Merkezli Dünya (HMD) görüşüne dayalı medeniyetler, hem de Kuvvet Merkezli Dünya (KMD) görüşüne dayalı medeniyetler kurmuşlardır. Hak merkezli medeniyetler, yeryüzünü imar ve ıslah etmeyi temel hedef olarak kabul etmişlerdir. Kuvvet merkezli medeniyetler ise, egemen güçlerin iktidarlarına süreklilik kazandırmak için devamlı çatışma ve gerginlikler üretmişlerdir. İnsanlık tarihi boyunca "Tevhit" ve "adaletten" yana olanlarla, "şirk, tahakküm ve haksızlıktan" yana olanlar arasında sürekli mücadele olmuştur. Hak ve adalete inananlar, yeryüzünde adaletin tesis edilmesi, her çeşit baskı ve

zulmün kaldırılması için gayret sarf etmişlerdir. Bunun için insanları hep “Hak” ve “adalet” davet etmişlerdir. Kuvvet merkezli medeniyetlerde toplumun siyasi ve iktisadi gücünü zorla ve hile ile ele geçiren egemen çevreler, sosyal hayatın yönünü ve gidişatını tayin etmeye çalışmışlardır. Sosyal yapı, egemenlerin belirlediği kural ve normlara göre oluşturulmuştur. Yönetimdeki bu çevreler, birey ve sosyal grupların görev ve sorumluluklarını belirleyen ilkeler koymuşlar ve sosyal yapıyı kendi menfaatlerine süreklilik kazandıracak şekilde biçimlendirmişlerdir. Onlar, her alanda çifte standartlı ölçüler kullanmışlardır. Hukukun üstünlüğü kavramı ile kendi egemenliklerine süreklilik kazandırmayı kast ederler. Onların demokrasisi, hak ve adalet merkezli değildir. Kuvvet ve hile merkezlidir.

Allah peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği mesajlarıyla (Kitaplarıyla) “hak” ile “batılı” açıkça belirtmiş ve ikisinin birbirine karıştırılmaması hususunda insanları uyarmıştır (Kur’an: İsrâ, 17/81). Hak merkezli medeniyetlerin önderleri ve rehberleri peygamberlerdir. Kuvvet merkezli medeniyetlerinin önderleri ve rehberleri despotlar ve zorbalardır.

4.8. Devlet Anlayışı

Devlet şeklinde teşkilatlanma, insanlık tarihinin ileri aşamasında gerçekleşmiştir. Devlet, bir bakıma dini-ahlâkî ve kültürel, ilmi, iktisadi ve siyasi kurumlardan oluşan bir teşkilattır. Devlet şeklinde teşkilatlanmış toplumlar, kendi dünya görüşlerine göre kurdukları sosyal müesseseler yoluyla ihtiyaçlarını karşılarlar.

HMD görüşüne göre devletin varlık nedeni, haklının hakkını, hukukun üstünlüğünü sağlayarak korumaktır. Sosyal hayatta oluşan nimet-külfet paylaşımında adaleti sağlamaktır. Devlete, iyilik ve hayırda yarışma ortamı hazırlayan, fırsat eşitliği sağlayan bir rol

biçilmiştir. Devlet, taraf olmamalı; toplumun bütün katmanlarını kerim devlet olarak kucaklamalıdır. Devletin taraf olduğu bir ortamda devletin desteğine mazhar olanlar her zaman yarışta önde bitirme ayrıcalığına sahiptirler.

HMD görüşüne göre “idareciler hâkim değil, hâdimdir”. Halka hizmet etmekle görevlidir. Devlet, baskı ve dayatma aygıtı değil; hukukun üstünlüğünü, güvenliği ve adaleti sağlamakla görevli bir teşkilattır. Devlet, temel hak ve özgürlükleri ihlâl etmesi, baskı ve dayatmayı öne çıkarması, paylaşımında adaleti sağlayamaması durumunda ömrünü kısaltır. Zulüm ve baskı sosyal kurumları çürütür, çökertir ve yıkılış sürecini hızlandırır.

Devletin temel işlevlerinden biri sosyal hayatta iyilik ve hayırda yarışmaya ortam hazırlamak ve her çeşit tekelleşmeyi önlemektir. Tekelleşmenin her çeşidi beşeri ve sosyal gelişmeyi engeller. Despot (tağut), keyfi karar ve kurallara dayanarak baskı ve dayatma ile bir bakıma insanların tercih özgürlüğünü ortadan kaldıran yöneticidir (Kur’an: Bakara, 2/257). Baskı ve dayatma aracı olarak kullanılan sosyal kurumlar, her alanda gelişme ve ilerlemeye engel olur. Unutulmasın ki dünyadaki bütün gelişmeler, yetenek ve kabiliyetlerini geliştirmeye elverişli ortamlarda yaşayan insanların zekâ ve çalışmalarının ürünüdür.

HMD görüşüne göre mal ve hizmet mübadelesini sağlayan ticaret serbest olmalıdır. Çünkü ticaret menfaat uymuna dayanmaktadır. Mal ve hizmetlerin serbestçe mübadele edildiği ortamda beşeri yetenekler gelişir ve kaynaklar verimli şekilde kullanılır. Ticaretin tarafların yararına olması için mübadele aracı olan paranın karşılıklı olması gerekir. Bu nedenle devlet, “mal = para” dengesini korunmakla yükümlüdür.

Karşılıksız hiçbir mübadele aracı tedavüle sokulmamalıdır. Karşılıksız para basmak bir çeşit zulümdür, hırsızlıktır ve dolandırıcılıktır. Karşılıksız para basan hükümdar halkını kandırmakta ve onlara zulüm etmektedir (L. Robins, 1998, s. 37-9). Devletin temel görevlerinden biri ve hükümlerinin gereği para-mal dengesini sağlamaktır. Para ve para benzeri sembolik değerlerin haksızlıklara yol açmasını engellemektir.

HMD görüşüne göre devlet, piyasa mekanizmasının işleyişini aksatan tekelleşmeyi engellemelidir. Mal ve hizmetlerin üretimini halka bırakmalıdır. Esas olan insanların çalışarak üretmesidir. Herkes çalıştığını karşılığını almalı; kandırılmamalı ve kandırmamalıdır. İnsanın emek ve çabalarının ürünüyle geçinmesi esas olmalıdır (Kur’an: Necm, 53/39-40).

Hak Merkezli Dünya görüşüne göre “devlet belli hizmetleri yerine getirmekle görevli bir hizmet kurulusudur.” Devlet, alt yapı hizmetlerini yerine getirerek

ve adaleti tesis ederek sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en üst düzeyde gerçekleştirilmesine ortam hazırlar (A. Ersoy, 1995, s. 96). Devlet, görevi ve gücü gereği taraf değil hakem konumunda olmalıdır. Devletin taraf olması tekelleşmeye yol açar ve sosyal hayatta yarışı (rekabeti) engeller. Devlet ve sosyal kurumlar, insanların kabiliyet ve yeteneklerini kullanarak üretim yapmalarına ortam hazırlamalıdır. Üretken insan ve toplum Allah'ın sevgisine mazhar olur. Farabi'nin ifadesiyle "fazıl" (erdemli) toplum üretken olan toplumdur (M. E. N. Farabi, 1990, s. 80). HMD görüşüne göre devlet, yaptığı hizmetler karşılığında hâsıladan pay almalıdır. Devlet de olsa hizmet yapmadan insanlara külfet yüklememelidir. Devletin vatandaşların üretiminden aldığı pay, halka sunduğu hizmetlerin karşılığı olmalıdır. Ne kadar hizmet o kadar vergi. Herkes hukukun üstünlüğüne bağlı olduğu gibi devlet bağlı olmalı ve yöneticiler de keyfi davranmamalıdır. Devletin yöneticilerinin her çeşit tasarrufu hukukun denetimine tabi olmalıdır. Devlet yöneticilerin kendi keyiflerine göre değil, hukuk kurallarına göre karar vermeleri gerekir (H. H. Şirvan, 1965, s. 37). Devlet yönetiminde keyfilik bir tür zulümdür. HMD görüşüne göre devleti oluşturan kurumlar asli görevlerini yapmalıdır. İlmi kurumların asli görevleri doğruları ortaya koymak ve yanlışlıkları azalmaktır. Dini, ahlaki, kültürel ve sanatsal kurumlar, iyi ve güzeli yaygınlaştırma işlevlerini yerine getirmeli; kötülük ve çirkinlikleri azaltmalıdır. İktisadi kurumlar ülkenin kaynaklarını israf etmeden faydalı ve yararlı olan mal ve hizmetlerin üretimini artırmalıdır. Siyasi kurumların temel işlevleri adaleti tesis etmek, baskı ve haksızlıkları azaltmaktır. Sosyal kurumlar kendi işlevlerini yerine getirirken diğer kurumlar ile ahenk ve dayanışma içinde olmalıdır. Devlet başkanı baş hakem yani baş ombudsman olarak sosyal kurumlar arasında ahenk ve dayanışmayı sağlamak ve kurumlar arasında meydana gelen ihtilafları gidermekle yükümlüdür (A. Ersoy, 2007, s. 107).

Yukarıda belirtilen ilkeler Hak Merkezli Dünya görüşünü yansıtan temel ilkelere aittir. İslam medeniyetinde genellikle bu ilkelere göre sosyal yapılanma gerçekleştirilmiş ve sosyal müesseseler işlevlerini yerine getirmiştir. Hak ve adalet ekseni yeni medeniyetimizin inşa felsefesi bu ilkelere dayalı olarak geliştirilecektir.

5. İSLAM İKTİSADI DÜŞÜNCESİ: DÜNÜ VE BUGÜNÜ

İslam iktisadi düşüncesinin biçimlenmesinde etkili olan iki temel kaynak vardır. Bunlardan ilki Kur'an ve ikincisi ise Sünnet'tir. Yani Hz. Peygamber'in söz-

leri, uygulamaları ve görüp bildiği hâlde ses çıkararak tasvip ettiği faaliyetlerdir. Kur'an'da iktisadi konularla ilgili hükümler diğer semavi kitaplardan (Tevrat ve İncil'den) daha fazladır. Kur'an, hayatın hem maddi hem de manevi yönlerini düzenleyen hükümler içermektedir. İnananların hem görev hem de sorumluluklarını açıkça anlatır.

Kur'an, ilimde doğruların ortaya konmasını, ahlakta iyi ve güzelin yaygınlaştırılmasını, ekonomide kaynakların israf edilmeden faydalı ve yararlı mal ve hizmetlerin üretilmesini ve siyasette ise nimet-külfetin adil paylaşılmasını önermektedir.

İslam, insan hayatını bir bütün olarak ele almaktadır. İktisadi faaliyetler bu bütünün bir bölümünü oluşturmaktadır. İktisadi faaliyetler diğer sosyal faaliyetlerle birlikte değerlendirilmektedir. İnsanın fiziki ve ruhi yönü birlikte ele alınmaktadır. Bu nedenle iktisadi faaliyetlerin ahlaki boyutu her zaman göz önünde bulundurulmaktadır. Üretim, paylaşım ve ticari faaliyetlerin ahlaki ve sosyal boyutları birey ve toplum açısından değerlendirilmektedir. Servetin belli ellerde toplanmasını sınırlayan düzenlemelerin yapılmasını gerekli görmektedir.

İslam'ın temel kurallarına göre sistemleşen iktisadi yapının başlıca özellikleri;

- İktisadi yapı, Kur'an, sünnet, icma ve bilimsel yorumlara (kıyasa) dayandırılmıştır.
- Toplumun menfaati ile bireysel yararın dengelenmesi esas alınmıştır.
- Mikro düzeyde girişim özgürlüğüne yer verilmiş ve rekabet esas alınmıştır.
- Makro düzeyde devletin yasalara dayanarak yönlendirici görevlerinin bulunduğu benimsenmiştir.
- Yönetime, iktisadi hayata hukuk dışı müdahale etme yetkisi verilmemiştir.
- Emek, helal kazancın ve mülkiyetin temel kaynağı sayılmıştır.

İslam dünyasında yetişen bilim insanları tüm toplumsal konular ile ilgilendikleri gibi iktisadi konularla da uğraşmışlar ve yaşadıkları dönemlerde toplumun karşılaştığı iktisadi sorunlara çözümler üretmişlerdir. İslam dünyasında iktisat ayrı bir bilim dalı olarak geliştirilmemiş, İslam hukuk ve ahlakının bir bölümü olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle bilim insanlarının iktisadi görüşleri, diğer görüşlerden ayrı olarak tasnif edilmemiştir. Fıkıh ve ahlaki konularda yazılan eserlerin bir bölümünde iktisadi faaliyetler incelenmiştir (M. Yassine Essid, 1986, s. 77-8).

5.1. İslam Dünyasında İktisadi Düşüncenin Tarihi

Orta Çağ'da İslam dünyasında görüşleriyle ilmi gelişmelere katkıda bulunan Müslüman düşünürlerin görüşlerini bu çalışmanın sınırlı çerçevesi için özetle-

mek oldukça güçtür. Bu düşünürlerin başında, bilindiği gibi El Kindi (801-873), Farabi (870-950), Maverdi (972-1058), İbn Sina (980-1037), Nizam-ül Mülk (1018-1092), Gazali (1058-1111), İbn Rüşd (1126-1198), İbn Teymiye (1263-1328) ve İbn Haldun (1332-1406) gelmektedir. Bu düşünürlerin bazıları hem İslam dünyasında hem de Batı'da eserleriyle tanınmış ve uzun yıllar ilmi çevrelerde eserleri araştırmalara ve tartışmalara konu edilmiştir. Batı'da bu bilim insanlarıyla ilgili birçok araştırma ve doktora tezleri yapılmış ve özellikle tarih felsefesinin kurucusu ve sosyoloji biliminin öncüsü kabul edilen İbn Haldun'un eserleri Batı'da yüzyıllar boyunca akademik çevrelerin ilgisine konu olmuştur. İslam dünyasında yukarıda isimleri belirtilen düşünürlerden başka birçok bilim insanı ve düşünür yetişmiştir. Onların isimlerini sıralamak bile hayli yer alacağından burada tanınan birkaç düşünürün iktisadi görüşleri özetle anlatılmaya çalışılacaktır (A. Ersoy,2015, s. 106).

a. Muhammed El-Farabi'nin (870-950) İktisadi Görüşleri

Farabi, daha çok felsefi ve siyasi konularla ilgilenmiş ve bu konularda çeşitli yaklaşımlarda bulunmuştur. Düşünürün dinî, felsefi ve siyasi konular içinde yer verdiği bazı iktisadi görüşleri üzerinde özetle durulacaktır.

Farabi, insanların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için çeşitli sosyal ve mesleki gruplara ayrıldıklarını anlatır. Düşünür, gruplaşma olgusunu iktisadi ve sosyal dayanışmayı sağladığı için yararlı bulur. Ona göre insanlar gruplar hâlinde bir yere gelerek köyleri ve kentleri oluşturur. Böylece insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma artar. İş bölümü gelişir ve yaygınlaşır. Ona göre aile, sosyal dayanışmanın ilk birimidir. En büyük sosyal dayanışma birimi ise devlettir. Düşünür devleti aileye benzetir. Sosyal teşkilatlanmanın amacı, insanın mutluluğunu artırmaktır, der. Mutluluk için fiziki bedeninin sağlıklı olması ve zihnen insanın manevi değerlerle donatılması gereğini ileri süre (M. Y. Essid, 1986, s. 85).

Farabi, yeryüzünde toplumların birleşerek insanlık toplumunu oluşturduğunu ve insanların birbirleriyle işbölümü ve iş birliği sağlayarak küresel düzeyde büyük ölçüde yardımlaşma ve dayanışmayı gerçekleştirdiğini vurgular. Düşünür, en küçük yerleşme yerinden kente, milletten insanlık toplumuna kadar uzanan gruplaşma olgusunu insanlığın birlikte yaşama zorunda oluşuna dayandırarak iş birliği ve dayanışmanın gerekli olduğunu vurgular (H. H. Şirvan,1965, s. 95-6).

Düşünür, devlet yönetiminde bilgi ve erdeme önemli yer verir. Ona göre yönetici cahil ve fasık (erdemsiz, günahkâr) ise kanunların mükemmel olması kötü-

lükleri engelleyemez. Onun idealize ettiği mükemmel devlet (el- Medinetü'l Fazıla) bilge hükümdarın idare ettiği devlettir. Bu devlette toplum yöneticilerin heva ve heveslerine göre değil ilmi kurallara göre yönetilir. Toplum bireylerin erdemli yetişmesine ortam hazırlar. Böyle bir toplum bireylerini ne kadar iyi ve erdemli yetiştirir ise, o ölçüde erdemliliğine süreklilik kazandırır. Böylece Farabi Müslümanların dünya görüşüne göre toplumla fert arasında çatışma değil birlik ve dayanışmanın olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Erdemli toplumun sahip olduğu "Erdemli Devlet" fertlerin hak ve özgürlüklerini kâmil korur ve bireyler arasında iyilikte ve hayırda yarışmaya zemin hazırlar. Bu bakımdan Farabi, devlet yöneticilerinin bilgi sahibi ve erdemli şahıslar olması gerektiğini vurgular. Bu açıdan o, bir bakıma kralın "filozof" olmasını savunan Eflatun'un görüşüne açıklık getirmiştir. Düşünür, insanlar arasında adaleti sağlamayan ve baskı ile toplulukları yöneten devleti "Cahiliye Devleti" sayar. Onun üstün ve örnek olarak kabul ettiği devlet, bilgiye göre insanlar arasında dayanışma ve iş birliğini sağlayan bir devlettir (T. J. de Boer, 1960, s. 110).

b. Muhammed El-Gazali'nin (1058-1111) İktisadi Yaklaşımları

İslam dünyasında önde gelen düşünürlerden biri olan Gazali'nin dinî, felsefi, siyasi ve iktisadi yaklaşımlarının yer aldığı eserleri yüzyıllar boyunca en çok okunan ve tartışılan eserler olmuştur. Burada düşünürün iktisadi görüşleri hakkında özet bilgi arz edilecektir. Gazali, bugünkü anlamda bir iktisatçı değildir. O, siyasi, ahlaki, dinî ve diğer sosyal konularla ilgilendiği gibi yaşadığı çağın iktisadi konuları ile de ilgilenmiştir. Gazali, insanı iktisadi ve sosyal faaliyetlerin merkezî ve odak noktası sayar. Ona göre insan, varlığını sürdürmek için beslenme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu amaçla insan, dünyadaki mevcut maddeleri değiştirir ve şekillendirerek ihtiyaçlarını karşılayacak hâle getirir (H. Landreth ve D. C. Colander, 2002, s. 33).

Yeryüzünü insan için yaratılmış bir mekân olarak değerlendiren Gazali'ye göre insan, bu dünyada hayatını yer küresinin kaynaklarını ürüne çevirerek sürdürür. Yaptığı aletlerle eşyayı yararlı hale getirir. İhtiyacından fazla olan malları ticaretle değiştirerek malların faydasını artırır. İnsanların ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırır. Bitkilerden gıda ve ilaç olarak yararlanır. İnsan, dünyada yaşayan canlıların bir kısmını binek olarak kullanır. Bir kısmının etini yer; sütünü içer ve deri ile tüylerinden elbise üretir. O, insanın çalışıp rızkını helal yollardan kazanmasını ibadet olarak kabul eder. Yeryüzünde mevcut imkânları kullanarak ihtiyaçlarını gidermek için üretim ya-

par. Ona göre, üretim insanın değişebilen varlıklara verdiği şekillerle gerçekleşir (El-Gazali, 1989, s. 201). Gazali, iş bölümü ve uzmanlaşmanın emeğin verimini artırdığını savunan ilk düşünürlerden biridir. Ona göre ihtiyaçların farklılığı ve çokluğu iş bölümü ve uzmanlaşmayı gerekli ve hatta zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı aşağıda sıralanan uğraşı ve meslekler ortaya çıkmaktadır.

Ziraat: İnsan toprağı işleyerek gıda maddelerinin bir bölümünü üretir.

Çobanlık: İnsan bu uğraşı ile yararlı gördüğü hayvanların sayısını artırır ve onların enerjisi, eti, sütü, deri ve yününden yararlanır.

Toplayıcılık: Düşünürü göre insan toplayıcılıkla av hayvanları, ot, odun ve maden gibi maddeleri bir araya getirir ve onlarla ihtiyaçlarını giderir.

Dokumacılık: Bitkilerin liflerini ve hayvan tüylerini iplik hâline dönüştüren insan, dokumacılık ve terzi-lik sanatıyla giyecek ihtiyacını karşılayacak malları üretir.

Ticaret: Farklı uğraşlarla farklı mallar üretenler mübadele ve ticaret yoluyla birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılarlar.

Dülgerlik: Bu uğraşı alanında uzmanlaşan sanat-kârlar, insanın barınma ihtiyacını karşılayacak konut ve bannaklar yapar ve ev eşyası üretirler ” (H. H. Şirvan, 1965, s. 178).

Gazali’ye göre ticaret, hem iş bölümü ve uzmanlaşmayı yoğunlaştırır, hem emeğin verimini artırır, hem de kalitenin geliştirilmesine ortam hazırlar. O, ticaretle uğraşanların bilgili olmalarını önerir. Alışveriş ile ilgilenen her Müslüman, ticaret ilmine muhtaçtır. Gazali, Hz. Ömer’in zaman zaman çarşı pazarı denetlerken ticaretle uğraşanlara, “Ticaret ilmini öğrenin. Yoksa bilmeden faize bulaşır ve başkalarına haksızlık yaparsınız” tavsiyesini hatırlatır. Ona göre, ticari kazancının helal olması, ölçü ve tartıların doğru olmasına bağlıdır (El-Gazali, 1990, s. 231). O, Kur’an’ın aşağıda belirtilen ilkesine dikkat çeker. “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir” (Kur’an: İsrâ, 17/35).

Gazali’ye göre ticaretin meşruluğu ve adil olması aşağıda belirtilen şartlara bağlıdır:

- 1- Satıcı malını olduğundan farklı göstermemeli,
- 2- Satıcı malın kusurlarını alıcıya anlatmalı,
- 3- Ölçü ve tartıda hileye başvurulmamalı ve
- 4- Satıcı cari piyasa fiyatını gizlememelidir (El Gazali, II, 1985, s. 77-9).

Gazali, devletin iktisadi ve sosyal gelişmeye ortam hazırlamak için temel görevlerinin başında adaleti, iç ve dış güveni sağlamak ve haksızlıkları engellemek ve ihtilafları gidermek olduğunu açıkça belirtmekte-

DEVLETİN TEMEL İŞLEVLERİNDEN BİRİ SOSYAL HAYATTA İYİLİK VE HAYIRDA YARIŞMAYA ORTAM HAZIRLAMAK VE HER ÇEŞİT TEKELLEŞMEYİ ÖNLEMektİR

dir. Düşünürün öngördüğü devlet, düşünce ve görüş ayrılıklarından kaynaklanan farklılıkları dayanışmaya dönüştürür. O, fertler arasında bilgi, çalışma derecesi ve rütbe farklılığından kaynaklanan gruplaşmanın nasıl hayırda yarışa dönüştürüleceğini anlatmaya çalışır (S. Orman, 1984, s. 50). Ona göre, toplumun katmanları arasında çatışmaları gideren ve yardımlaşma-dayanışmayı artırmakla görevli olan devlet başkanı bir bakıma baş hakem (baş ombudsman) ve ordunun baş komutanı konumundadır. Bundan dolayı başkanın koruyucu ve düzenleyici otoritesine itaat edilmelidir.

Gazali’ye göre adil yönetim ülkeyi geliştirir ve zenginleştirir. O, geçmişte zengin ve refah içinde yaşamış toplumların adil yöneticiler tarafından yönetildiğini ileri sürer. Zalim hükümdarların, halkı yoksulluk ve sefaletle mahkûm ettiğini savunur. Adil hükümdar çalışkan ve liyakatli yöneticileri öne çıkarır ve onları yetkilerle donatır. Baskı ve adaletsizliğin hâkim olduğu bir ortamda iktisadi ve sosyal gelişme olmaz. Böyle bir yönetimde şehirler harabeye döner; vatandaşlar, şehirlerini ve ülkelerini terk edip başka ülkelere gitmek isterler. Ekili araziler boş bırakılır. Ülke gerilemeye başlar; devletin gelirleri azalır ve devlet hazinesi boşalır. Ülkede mutlu insanların sayısı azalır. Huzursuzluk başlar. Halk adil olmayan hükümdarı sevmeyiz. Ona hep beddua eder (A. Ersoy, 2015, s. 124). Gazali’ye göre toplumun refahı, İslam Hukukunun temel gayesini (Makasid-ı Şeriyeyi) oluşturan aşağıda belirtilen beş temel hak ve özgürlüğün korunmasına bağlıdır. Bunlar;

- İnanç hak ve özgürlükleri (dinî haklar),
- Kişilik ile ilgili hak ve özgürlükler (nefsi haklar),
- Aile ve soyunu devam ettirme ile ilgili haklar (nesli haklar),
- Mal ve mülkiyet ile ilgili haklar (mali haklar),
- Akıl ve düşünce ile ilgili hak ve özgürlüklerdir (akli haklar) (S. M. Ghazanfar ve A. A. Islahi, 2003, s. 25).

Düşünür, toplumun refahından bahsederken iki dünyayı, bu dünya ve ahireti birlikte değerlendirmekte ve bu dünya hayatını, diğer Müslüman düşünürler gibi ahiret hayatının bir ön hazırlık yeri kabul etmekte-

tedir. Gazali piyasada fiyatların serbestçe oluşmasını savunur. Fiyatlar malın miktarı ve ona olan talep tarafından belirlenmelidir. Düşünür, fiyat oluşumunu engelleyen davranışlardan kaçınılması gerektiğini savunur. Bugünkü belediyeciliğin bazı hizmetlerini yerine getiren “hisbe” (hisbah) kurumu üzerinde durur. Ona göre, bu kurum, piyasada meydana gelen yanlış müdahaleleri engellemelidir. Hisbe, kâr oranları ile ilgili yanlış bilgileri, aldatıcı reklamları, eksik ölçü ve tartı aletlerini, faizli işlemleri, geçersiz sözleşmeleri, satışı yasaklanan zararlı maddeleri ve sahtekârlığa yol açan diğer işlemleri denetlemek ve engellemekle görevlendirilmelidir (P. Chalmers, 1992, s. 141-8).

Düşünür parayı, kullanım değeri olmayan ve malların değerlerini eşitleyeni ve dolaşımı kolaylaştıran bir araç sayar. Ona göre, Allah altın ve gümüşü para işlevini yerine getirsin diye yaratmıştır. İnsanlar doğrudan bu iki metali, süs eşyası dışında kullanmazlar. Fakat onlarla yararlı olan her şeyi alıp satabilirler. Gazali’ye göre görünürde para hiçbir şeye yaramayan bir metal de olsa, aslında para ile hemen hemen her şey alınıp satılabilir. Düşünür, parayı aynaya benzetir. Aynanın rengi yoktur. Fakat o her rengi yansıtır (El-Gazali, IV, 1986, s. 91).

Düşünür paranın değeriyle oynamayı doğru bulmaz. Paranın içindeki değerli metali değiştirerek piyasaya “kalp para” (züyuf akçe) sürmenin zulüm olduğunu savunur. Kalp paranın sadaka olarak verilmesinin de yanlış olduğunu ileri süren düşünürü göre bu tür paralar, piyasada dolaşarak haksızlıklara yol açılır. Kalp para ile verilen sadaka hırsızlıktan daha sakıncalıdır. Tedavül edildiği sürece haksızlıklara yol açar. Eline kalp para geçen insan, onu imha etmeli veya para olarak kullanmamalıdır (S. Orman, 1984, s. 132). Düşünür, faizin adalet ters düştüğünü ve paranın faizle kötü kullanılmasından dolayı bir tür zulüm yapıldığını ileri sürer. Ona göre, para malların ticaretini kolaylaştıran bir araç iken onun ticarete konu edilmesi haksızlıklara ve zulme yol açar. O faizi, paranın para ile satılması sayar. Para mal değil; malı temsil eden bir senet olduğunu ileri sürer (A. Ersoy, 2015, s. 115).

Gazali, insanın servet peşinde koşmasını doğal kabul eder. Servet edinme hırsının dizginlenmesi haksızlık ve yolsuzluklarına azalmasına zemin hazırlar. Ona göre gözü aç kişi elindeki servetle yetinmez, bitmesinden endişe duyar, daha çok servet, mal ve mülk sahibi olmaya çalışır. Bu da toplumun yozlaşmasına neden olur (S. M. Ghazanfar ve A. A. Islahi, 2003, s. 26-7). Daha çok fıkhi ve tasavvufi konularla ilgili eser yazan Gazali’nin eserleri denilebilir ki, İslam

tarihinde en çok okunan eserler olmuştur. Düşünür, iktisadi, dinî, siyasi ve felsefi yaklaşımlarıyla asırlar boyunca Doğu toplumlarını etkilemiş ve hatta Batılı düşünürlerin dikkatini çekmiştir.

c. İbn Haldun’un (1332-1406) İktisadi Yaklaşımları

Adı Abdurrahman, künyesi Ebu Zeyd, lakabı Veliyyüddin olan düşünür daha çok İbn Haldun şöhretiyle tanınmaktadır. Uzun ismi Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun Hadramî’dir. Tarih felsefesinin kurucusu ve sosyoloji biliminin habercisi olan İbn Haldun hem İslam dünyasında hem de Batı’da en çok tanınan ve görüşleri üzerinde durulan bir düşünürdür. Burada düşünürün iktisadi yaklaşımları üzerinde özetle durulacaktır.

İbn Haldun, 1382 senesinde tamamladığı on beş ciltlik Kitabü’l İber adlı meşhur tarih kitabının girişi mahiyetinde olan Mukaddime adlı eserinde iktisadi olaylar ile diğer sosyal hadiseleri bir bütün olarak ele alır. Toplumların değişme ve gelişme tarihini kapsamlı bir anlayışla değerlendirir. Olayların sebep ve sonuçlarını etraflıca tahlil etmeye çalışır (M. A. Enan, 1944, s. 65-67).

Düşünür, insanı kâinatın en üstün ve gelişmiş canlısı olarak kabul eder. Aslında diğer canlılara bakılırsa insan yaradılıştaki güçsüzdür. Hayvanlar gibi uçmaya elverişli kanatları, kendini soğuk ve sıcaktan koruyacak vücut yapısı ve diğer canlıların saldırılarından muhafaza edecek keskin pençeleri yoktur. Doğuştan savunmasız ve çaresiz bir canlıdır. Buna karşılık Allah insana iki önemli yetenek vermiştir. Bu yeteneklerini kullanarak kâinatın en güçlü canlısı hâline gelmektedir. Bunlardan birisi “akıl ve düşünme kabiliyeti”; diğeri ise sanat ve maharetin aracı olan “el”dir. El, akıl ve düşünce kabiliyetiyle bütünleşerek üretim araç ve gereçlerini; birçok silahın üretilmesini sağlamaktadır. İnsan bu yetenekleri sayesinde eşyaya şekil vermekte ve diğer canlıların karşısında ürettikleri araç ve gereçlerle güçlü hâle gelmektedir.

İbn Haldun’a göre insanların iktisadi ihtiyaçları, onların toplumlar hâlinde birleşerek devlet kurmalarına neden olmuştur. Düşünür, sosyal hayatta çatışmayı değil, iş bölümü ve dayanışmayı esas kabul etmektedir. Ona göre insan yaradılışı gereği bütün ihtiyaçlarını tek başına kendisi karşılayamadığı için toplumun içinde yaşamak zorundadır. Diğer insanlarla iş birliği yapmak durumundadır. İş birliği ve iş bölümü sayesinde ihtiyaçlarını kolayca karşılayacak mal ve hizmetler üretebilir. İş birliği ve iş bölümü vasıtasıyla dünyayı ıslah ve imar edebileceği gibi ifsat ve tahrip de edebilir (İ. E. Kozak, 1984, s. 110).

İnsanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli iş kollarında çalışır ve ticaretle elde ettikleri ürünlerini mübadele ederler, değiştirirler. Ticaret beşerî ihtiyaçların karşılanmasını kolaylaştırır. Düşünür, ihtiyaçların değişmesine bağlı olarak toplumların iktisadi ve sosyal yapılarının da değiştiğini belirtmektedir. Göçebelikten yerleşik düzene geçiş, üretim biçiminin değişmesine ve yeni üretim araçlarının bulunmasına bağlayan İbn Haldun “göçebeliği”, insan topluluğunun ilk teşkilatlanma tarzı olarak değerlendirir (N. Falay, 1978, s. 20). Toplumların iktisadi kalkınmalarının imarla olduğunu ileri süren İbn Haldun’a göre insanlar arasındaki iş birliği düzeyine bağlı olarak imar gelişir ve gerçekleşir. Düşünür, iklimin ve doğal çevrenin imar üzerinde belirleyici etkiye sahip bulunduğunu ve farklı iklimlere göre imar düzeyinin farklı olduğunu aşağıda yer alan cümleleriyle ortaya koymaya çalışır. O, kuzey yarım kürenin güneye göre daha mamur olmasının nedenlerini Mukaddime adlı eserinde etraflıca anlatır (İbn-i Haldun, 1991, s. 42-59).

Düşünür, dünyanın geliştirilip mamur edilmesini “umranu’l âlem” kavramıyla açıklamıştır. O, bu kavramla bir bakıma gelişme/kalkınma teorisinin oluşmasına öncülük etmiştir. Gelişme/kalkınmayı konu edinen

ilme ise “ilmü’l umran” adını vermiştir. İbn Haldun, kalkınmanın ve az gelişmişliğin bazı şartlara bağlı olduğunu savunmuştur. Kalkınma sürecine elverişli bir ortam oluşturulursa ülke ve beldelerin gelişebileceğini ileri sürer. Kalkınmayı sağlayacak ortamın oluşturulmadığı ülke ve bölgelerin geri kaldığını iddia eder (S. Uludağ, 1999, s. 12).

İbn Haldun’a göre gelirlerin azalması, piyasada üretilen mallara karşı talebin azalmasına, kâr oranlarını düşmesine ve dolayısıyla toplam üretimin de azalmasına yol açacaktır. Ücretleri düşüren hükümdar devletin gelirlerinin de düşmesine yol açacaktır. Üretimin düşmesi, vergi gelirlerinin azalmasına ortam hazırlayacaktır. İbn Haldun’a göre haksızlık ve baskı, toplumları yoksullaştırır. Haksızlığa uğrayacağını düşünen insan fazla çalışıp servet sahibi olamaz. Zulüm insanların çalışma azim ve şevkini azaltır. “Halkın işi gücü bırakması, uğradığı haksızlığın oranıyla bağlantılıdır. Eğer haksızlık çok ve bütün alanları kapsayacak derecede genelse, çalışmayı terk etmek de bütün alanları kapsayacak kadar genel olur.” Düşünür, adaletin iktisadi kalkınmanın temel dinamiği olduğunu savunur. Zalim hükümdar ülkesini yoksullaştırır ve harabeye dönüştürür (S. Uludağ, 1999, s. 12).

Düşünür’e göre Allah kâinatı insan için yaratmıştır. Yeryüzündeki bütün kaynaklar insanın yararlanması içindir. İnsan, çalışarak bu kaynaklara şekil verir. İhtiyaçlarını karşılayacak mal üretir ve servet edinir. Düşünür, Kur’an’ın, “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Kuşkusuz çalışmasının (karşılığı) ileride görülecektir” (Kur’an: Necm, 39-40) ayetlerinden hareketle emeği kazancın esas kaynağı kabul etmiştir.

İbn Haldun’a göre her çeşit kazanç ve mal insan emeği sarf edilerek elde edilir. Emek sarf etmeden eşya faydalı hale getirilemez. Mal ve malı temsil eden para, emek harcanarak elde edilen kazançtır. Ona göre toplumun zenginliği, üretim gücüne bağlıdır. O, parayı zenginliğin bir göstergesi olarak kabul etmemiştir. Bir ülkenin zenginliği, o ülkenin başta emek olmak üzere kaynaklarını kullanarak ürettiği mal ve hizmetle ölçülebileceğini savunur. İbn Haldun’a göre doğal kaynaklar elverişli olan bölgelerde fazla insan yaşar. Fazla nüfusun bulunduğu yerlerde üretim artar ve imar düzeyi yükselir. Kuzey yarım küresinin gelişmesi, sıcak ve kurak bölgelerin geri kalması bu gerçeği yansıtmaktadır.

Düşünür, devletin ağır vergi yüküyle halkın gelirini artıramayacağını ve tersine gelirini düşüreceğini ileri

sürer. Kuruluş dönemlerinde devletin masrafları azdır. Vergi gelirleri, devlet harcamalarını rahatlıkla karşılar. Zamanla devletin cari harcamalarının artması, lüks ve israfın yaygınlaşmasıyla kamu harcamaları artar. Vergi toplama masrafları da artar. Toplam vergi geliri ise azalır. Yöneticiler artan masraflarını karşılamak için vergi miktarlarını artırırlar. Vergi yükü artan halkın çalışma şevki kırılır. Ticaret azalır ve üretim düşer. İnsanların çalışma azim ve iştiağı kırılır. Ülkenin imanı yavaşlar. Halkı yoksullaşan devletin çöküş süreci başlar (B. Mieczkowski, 1987, s. 193).

İbn Haldun'a göre devlet ve devlet yöneticileri ticari faaliyetlerle uğraşmamalıdır. Devletin ticari faaliyetlere müdahalesi, iktisadi dengeyi bozar ve serbest rekabeti önler. Çünkü mal alımında kimse devletle rekabet edemez. Satışta ise devlet çok miktarda mal piyasada satacağından ve istediği fiyatı alıcılara zorla benimsetme gücüne sahip olduğundan iktisadi dengeyi altüst eder.

Düşünür, devletin temel görevi, bireylerin varlıklarını huzur içinde devam ettirmeleri için güven ve adaleti sağlamaktır. Sosyal hayatta adaleti tesis eden ve fertlerin temel hak ve özgürlüklerini koruyan devlet varlığına süreklilik kazandırır. İslam'a göre "adil" olmayan devlet, bir bakıma varlık nedenini ortadan kaldırmış olur. Zulüm, toplumları yoksullaştırır. Halkı yoksullaşan toplumun sahip olduğu devlet de zayıflar ve ülkeyi dış saldırılara karşı koruyamaz hale gelir. Bundan dolayı İslam düşünürleri "Adalet mülkün temelidir" ilkesini hatırlatarak adaleti devletin temeli kabul ederler. Adalet ve liyakata önem vermeyen lüks ve israf düşkünü hükümdar ve çevresindekilerin karakterleri zamanla bozulur, rüşvet ve iltimasa yaygınlaşır. Adil olmayan, yukarıda belirtilen hasletlerden mahrum olan devletin yıkılışı kaçınılmaz olur (İbn-i Haldun, II, 1988, s. 63-7).

İbn Haldun'un devletin doğup büyümesi, gelişmesi ve yaşlanarak yıkılmasıyla üretim seviyesi arasında ilişki kurması oldukça ilginçtir. Düşünür, üretim ve bölüşümdeki dengesizliklerin sosyal değişmelerin yönünü tayin ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Haldun devletleri, organizmacı bir yaklaşımla ele alır. Her devletin, insan gibi belli bir ömrünün olduğunu kabul eder. Devletlerin yaşama sürecini aşağıda belirtilen aşamalara ayırarak inceler:

Birinci aşama, devletin kurulmasını sağlayan "harekete geçme ve zafere ulaşma" aşamasıdır. Kuruluş aşamasında hükümdar olan yetenekli ve kabiliyetli bir şahıstır. Etrafındaki insanlara önem verir ve onlara danışır. Ona göre kuruluş çağında akrabalık (asabiyet) ilişkileri güçlü olduğundan toplum dinamiktir. İnsanlar birbirlerine bağlıdır. İş birliği fazladır.

Yardımlaşma ve dayanışma inancı güçlüdür. Herkes çalışma ve bir şeyler yapma gayreti içindedir. Bu nedenle üretim fazladır. Vergi yükü ağır değildir. Henüz lüks ve israf başlamamıştır. Üretim tüketimi rahatlıkla karşılamaktadır (M. Mahdi, 1957, s. 217).

İkinci aşama, istibdat (yönetime tek başına hâkim olma) dönemidir. Hükümdar ülkeyi tek başına yönetme hevesine kapılır. Yavaş yavaş eski çevresinin yerine hükümdara tam teslim olan dalkavuklar almaya başlar. Hükümdar geçmişte yararlı hizmet yapanları çevresinden uzaklaştırır. Sadece yakın akrabalarını ve dalkavukları yanına alır. Yönetimdekiler rahat yaşamaya ve israf etmeye başlar. Üretimle birlikte tüketim de artar. Devlet, bu evrede gençlik ve olgunluk çağındadır. Bu aşamada devlet masrafları henüz fazla olmadığı için vergi yükü de fazla değildir. Doğal yardımlaşma ve dayanışma azalsa da devam etmektedir. Bürokratik kontrol henüz fazla artmamıştır. Yöneticiler henüz zevk ve lüks hayata dalmamışlardır. Devlet güçlenmeye, ülke büyüyüp bayındırlaşmaya devam etmektedir.

Üçüncü aşamada elde edilenlere kanaat etme ve bariş içinde yaşama dönemine geçilir. Hükümdar kendinden öncekilerin yolunu takip eder. Fazla yenilikler ve atımların yapılmasına ihtiyaç duyulmaz. Var olan yapının korunma güdüsü artar.

Dördüncü aşamada devletin gelirleri azalır. Bu dönemde görkemli binalar yapılır. Şehirler imar edilir ve sanatsal gelişmeler devam eder. Hükümdara hediyeler gelir. Devlet yönetimindeki ihtişam ve şatafat artar. Üretimden çok tüketime ağırlık verilir. Devletin borçları gittikçe artmaya devam eder. İsfraf ve gösteriş dalan devlet yönetimi kurumsal yapının bozulmasına ve hastalanmasına ortam hazırlar.

Beşinci aşamada ölçsüzce harcama ve israf daha da artar. Hükümdar ve çevresindekiler zevk-ü sefa-

ya dalarlar. Eğlenceler tertip edilir. Lüks ve şatafatlı yaşamın masrafları giderek artar. Ehil olmayan insanlar iş başına getirilir. Çalışkan, becerikli, liyakatli ve dürüst insanlar ise iş başından uzaklaştırılır. Bu durum devletin gücünü kaybettiğinin ve ihtiyaçladığının en belirgin alametidir. Bu evrede üretimden çok tüketime, zevk ve sefaya ağırlık verilmesi yıkılmanın belirgin işaretidir. Şayet bu hastalıklar önlenemez ise devletin çöküş süreci hızlanır. Düşünürce göre insanların ölümden kurtulmaları nasıl mümkün değilse, ihtiyaçlayan, israf ve saçıp savurmaya devam eden bir devletin çöküşünü engellemek de mümkün değildir.

Bu çalışmada sadece üç Müslüman düşünürün (Farabi, İmam Gazali ve İbn Haldun) görüşlerine yer verilmesinin nedeni bu eserin sınırlı çerçevesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber İslam dünyasında, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında iktisadi ve siyasi gelişmelere paralel olarak iktisadi düşünce konusunda yeni görüşler ileri sürülmüştür.

5.2. Yirminci Yüzyılda İslam İktisadi Düşüncesin Diriliği

15. yüzyıldan itibaren Orta Çağ'da Batı'da ve İslam dünyasında iktisadi ve siyasi yapı, yukarıda da işaret edildiği gibi birbirinden oldukça farklıydı. Doğal olarak bu farklı iki dünyanın sorunları da farklıydı. Bu farklı ortamlarda yaşayan düşünürlerin görüş ve düşüncelerinin farklı olması da olağandı. Hem Batı'da hem de İslam dünyasında yetişen düşünürlerin Yeni ve Yakın Çağlardaki iktisadi düşüncenin gelişmesine etkileri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra Müslüman ilim adamları kendi ülkelerini sömürgecilikten kurtarma gayretlerini sürdürürken İslam İktisadi ve Finansını gündeme getirdiler. Başta Hindistan, Pakistan ve Mısır'daki âlimler Batı'yı taklit ederek halkı Müslüman olan ülkelerinin iktisaden gelişmelerinin mümkün olmadığını savundular. İslam İktisadının Müslüman coğrafyanın atıl kapasitesini harekete geçirmede önemli katkılarının olacağını ileri sürdüler. Bu alanda birçok eser yazdılar ve faizsiz finans kuruluşlarının kurulup geliştirilmesine gayret ettiler. Böylece 20. yüzyılın ikinci yarısında İslami finans kurumları bazı ülkelerde kuruldu. Bu birikim, 2008 Finansal Bunalımından sonra faizsiz finansın dünya gündemine getirilmesine ortam hazırladı. Bütün bu gelişmeler, İslami Finansı küresel bir olgu haline getirmiştir. Bugün dünyada cari faizli sistem ile birlikte İslami finans sistemi üzerinde durulmakta ve faizsiz bankacılık sektörü hem İslam coğrafyasında, hem de Batıda piyasadaki payını artırmaktadır.

6. İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE PARA, BANKA VE FİNANS

Günümüzde iktisadi sistemlerin temel kurumlarının başında para, banka ve finans kurumları gelmektedir. Bugün ekonomik sorunların başlıca nedenlerinden biri mübadele aracı ve hak ölçüsü olan kâğıt paranın üretime ve reel değerlere bağlı olmadan artırılmasıdır. Diğer önemli bir sorun ise banka kurumunun finansal değerleri üretime yönlendirmede yetersiz kalmasıdır. Bugün para ve kredi piyasalarında dolaşımda olan değerlerin önemli bir kısmı maalesef reel değerleri temsil etmemektedir. Oysa üretilen reel değerlerle oynamak mümkün değildir. Bununla birlikte para-kredi piyasasında dolaşımdaki değerler sembolik olduğu için bu değerlerle oynamak nispeten kolaydır. Devletin iktisadi alanda temel görevlerinden biri sembolik değerlerin reel değerleri temsil etmesine özen göstermesidir. Bu durumda devlet hukuki kurallar yolu ile sembolik değerlerle oynayanlara mani olması gerekir. Herkesin kabul ettiği ölçü ve tartıların kandırmak amacıyla değiştirilmesine engel olmalıdır. Kur'an ölçü ve tartı birimlerini değiştirerek insanların aldatılmasının ne denli tehlikeli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. "Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler. Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar" (Kur'an: Mutaffifin, 83/1-3).

6.1. İslam İktisat Düşüncesinde Para

Para reel değerleri temsil eden, ticari faaliyetleri kolaylaştıran ve değerlerin tasarrufunu sağlayan bir ölçü aracıdır. Paranın değeri mutlaka reel değerler ile tanımlanmalıdır.

İslam iktisadının temel ilkeleri ile ilgili önemli açıklamalar yapan Gazali, parayı, kullanım değeri olmayan ve malların değerlerini eşitlendiren ve dolaşımı kolaylaştıran bir araç olarak kabul eder. Para mal değildir. Malı temsil eden bir ölçüm birimidir. Gazali, faizi, paranın para ile satılması sonucu elde edilen haksız bir kazanç kabul eder. O, parayı aynaya benzetir, "onun rengi yok, fakat her rengi gösterir." Ona göre "...paranın maddesinde de arzulanacak bir şey olmadığı halde o, her arzuyu karşılamının aracıdır" (Gazali, IV, 1986, s. 91). Gazali'nin yaşadığı dönemde metal para kullanılmaktaydı. Düşünür paranın değeriyle oynamayı doğru bulmaz. Paranın içindeki değerli metali değiştirerek piyasaya "Kalp Para" (Züüyüf Akçe) sürmenin zulüm olduğunu savunur (S. Orman, 1984, s.132). Dolaşımdaki karşılıksız para haksızlıklara yol açar. İslam iktisadında mal=para dengesinin

korunması esastır. Bu dengenin bozulduğu ortamda adil bölüşümden söz edilemez. Bundan dolayı karşılıksız para basmak bir suçtur ve haksızlık sayılmaktadır. Faiz, mal=para dengesini bozduğundan dolayı makro dengeyi ihlal edici bir kurum sayılmaktadır. Çağımızın en önemli sorunu karşılığı net ve açık bir şekilde tanımlanmayan sembolik değerlerin ticaretinin dünya ticaret hacmi içindeki payının giderek artması ve yaygınlaşmasıdır. Bu sorun reel üretimi yeterince artırmadığından dolayı gelir paylaşımındaki adaletsizliği dayanılmaz boyutlara ulaştırmış ve beşeriyetin büyük çoğunluğunu yoksulluk ve sefaletle baş başa bırakmıştır. Oysa İslam iktisadında parasal değerlerin karşılığı net belirtilerek reel değerlerin üretimini artırmak ve paylaşımında ise adaleti sağlamak amaçlanmaktadır.

6.2. İslam İktisat Düşüncesinde Banka

Banka kelimesi masa/tezgah anlamına gelen İtalyanca “Banco” kelimesinden türetilmiştir. Bankacılık hizmetlerinin tarihi ticaret kadar eskidir. Bilinen ilk banka, Sümerlerin Uruk şehrinde kurulan bir mabettir. Parayı koruma amaçlı olarak mabetlerde çıkan bankacılık hizmetleri süreç içinde mabetlerin tekeline çıkmış ticaretle uğraşan zengin ailelerin kontrolüne geçmiştir.

Bankacılığın aracı olduğu hizmetler çok eskiye dayansa da en önemli değişim 18. Yüzyılda ticaretin yaygınlaşması ile gerçekleşmiştir. Bankalar ticari senetlerin karşılığında banknot ihraç imkanı elde etmiştir. Piyasaya hisse senedi ve tahvil ihracına aracılık yapmaya başlamışlardır. Kendilerine yapılan tevdiat karşılığı tüccarlara açtıkları cari hesaplarını çekle kullanılmak suretiyle hesap parası düzenine ulaşmışlardır. Bu şekilde elde ettikleri paraları büyük meblağlar halinde endüstriyel ve ticari girişimlerin kurulmasına ve işletme ihtiyaçlarına tahsis etmişlerdir.

İslam ülkelerinde ilk bankacılık faaliyetleri cehbez ve sarraflar vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Cehbezler bir tür banka gibi mevduat topluyorlar ve özellikle devlete kredi veriyorlardı. Böylece onlar günümüz bankalarının iki önemli işlevini yerine getirmiş oluyorlardı. Cehbezler Sâsâniler devrinden beri Ortadoğu’da iktisadi faaliyetlerde aktif rol almışlardır. Sarrâfların da Bâbillilerden beri varlıkları bilinmektedir. Bunlar mevduat kabul edip, bunun karşılığında senet veriyorlar, mevduat sahibi olanlar da (ki bunlar genellikle tüccarlardır) ödemelerini çek ile yapıyorlardı. Çek ve poliçe keşidesine aracılık ediyorlar, bazen devlet gelirlerini toplama (iltizâm) işini üzerlerine alıyorlardı. Yine sarrâfların, takas odası işlevini de gördüklerini biliyoruz. Daha İslâm’ın ilk yüzyılında para naklini ve

tedâvülünü kolaylaştıran poliçe (süftece), çek (sakk) ve havale senetlerinin varlığı bilinmektedir. Farsça süfte (havale senedi) kelimesinden kaynaklanan süftece ismiyle kullanılan poliçe ve kredi mektubu, paranın şehirler arasında naklinden doğan mahzurları ortadan kaldırıyordu. Arapça’da sakk olarak kullanılan Farsça çek kelimesi aslı şekli ve manasıyla bugün Batı dillerinde de yaygın şekilde kullanılmaktadır. Hz. Ömer devrinde de varlığı bilinen çek keşidesi, Beytül-mâl’e ve daha çok cehbezlere yapılabildi. Bu uygulamalar, İslâm ülkelerinde paranın ve bir tür banka benzeri kurumların (sandıklar vb.) başlardan beri varlığını ve süreç içinde geliştiğini göstermektedir. (A. Tabakoğlu, 2013, s. 132,433).

Banka kavramı modern dünyada fikir düzeyinde ilk olarak Pakistanlı Muhammed Uzeyr tarafından 1955 yılında ortaya atılmıştır. İlk uygulama olarak 1963 yılında Mısır’da Mith Gamr ismi ile bir kasabada sosyal bankacılık tarzında faizsiz kredi sağlayan bir banka kurulmuştur. Bu girişime Ahmed en-Neccar öncülük etmiştir. İlk ticari faizsiz banka Dubai İslam Bankası 1975’te kurulmuştur. Yine bu çerçevede 1975 yılında merkezi Cidde’de olan İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Ülkemizde ve dünyada bugünkü bankaları andıran ilk kredi müesseseleri sarraflar ve sandıklardır. Burada özellikle Osmanlılardaki Para Vakıflarını anmak gerekir. Paranın ve mülkün kendisi değil de bizatihi gelirinin vakfedilmesiyle oluşan “Para Vakıfları” bir tür banka işlevini yerine getirmekteydiler.

Türkiye’de milli bankacılık denilebilecek organize yapılara ilk defa 1860’larda rastlıyoruz. Memleketimizde milli bankacılık ilk defa Tuna Valisi olan Mithat Paşanın girişimi ile gündeme gelmiştir. Bu çerçevede zirai üretimi desteklemek ve üreticilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1863 yılında bazı sandıklar kurulmuştur. Mithat Paşa köylüyü tefecinin elinden kurtarmak için “Memleket Sandıkları” adı altında bir çeşit kredi müessesesi gibi çalışacak bir takım fonlar oluşturmuştur. İşleyişinde para vakıflarının örnek alındığı memleket sandıklarının sermayesini, atıl durumdaki arazilerin işletilmesi yoluyla elde edilen mahsulün ya da üyelerden alınan bir takım zirai ürünlerin satışından elde edilen paralar oluşturmuştur.

Bu sandıklar köylülere verilen fonların geri dönmesi dolayısıyla zor duruma düşmüştür. Bunun üzerine 1880 yılında söz konusu kuruluşların adı “Menafi Sandıkları” olarak değiştirilmiş, beklenen fayda sağlanamaması üzerine bu menafi sandıkları 1888 yılında Ziraat Bankası’na dönüştürülmüştür.

İBN HALDUN'A GÖRE HER ÇEŞİT KAZANÇ VE MAL
İNSAN EMEĞİ SARF EDİLEREK ELDE EDİLİR. EMEK
SARF ETMEDEN EŞYA FAYDALI
HÂLE GETİRİLEMEZ

Ayrıca 1866 yılında yine Mithat Paşa tarafından önce Tuna vilayetinde bir yıl sonra da İstanbul'da değerli eşyalar karşılığı borç para vermek üzere "Emniyet Sandıkları" kurulmuştur. Bu sandıklar da çeşitli nedenlerle sıkıntıya düşmüş ve yine Ziraat Bankası'nın yardımıyla düzlüğe çıkmışlardır.

İkinci Meşrutiyet döneminde vakıf arazilerinin satışından elde edilecek sermaye ile bir "Evkaf Bankası" kurulması kararlaştırılmıştır.

1938 yılında sermayesini vakıf paraların oluşturacağı "Evkaf Emlak Bankası" adlı bir bankanın kurulması gündeme gelmiş ancak çeşitli nedenlerle bu teşebbüs de başarılı olamamıştır. 1954 yılında sermayesinin büyük bir kısmı vakıflardan temin edilerek "Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Şirketi" kurulmuştur. Bu bankanın sermayesinin önemli bir kısmını 1069 adet para vakfı oluşturmuştur. Ülkemizde bankacılık

serüvenini anlatırken Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nı ayrıca ve özellikle ele almakta fayda var.

1913 yılında esas mukavelesinde "Hacı Adem Beyza-de İbrahim Siphahizade Hamid ve Şürekası Adapazarı İslam Ticaret Bankası" yazan bir banka kurulmuştur. Bankanın adında İslam kelimesinin olması bir yandan Adapazarı'nda bulunan ecnebi bir bankadan (Osmanlı Bankası) ayrılmasını diğer yandan da sadece İslami prensiplere bağlı kalınarak bir faaliyet yapılmasını işaret etmektedir. 1919 yılında adı "Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi" olmuştur. 1924 yılında bankanın unvanında değişikliğe gidilmiş ve Osmanlı kelimesi yerine Türk kelimesi konulmuş ve bankanın adı "Adapazarı İslam Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi" olmuştur. 1928 yılında şirketin ismi "Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olarak değiştirilmiştir. 1937 yılında bankanın unvanında tekrar bir değişiklik yapılmış ve ismi "Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" haline getirilmiştir.

1952 yılında bankanın idare merkezi İstanbul'a taşınmıştır. Türk Ticaret Bankası 1997 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. 2001 yılında bankacılık yapma ve mevduat toplama yetkisi kaldırılmıştır (T. Hazıroğlu, 2017, s. 265-267).

Ziraat Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Hintli Müslümanların gönderdiği "Hilafeti Kurtarma" paraları ile kurulmuş olan Türkiye İş Bankası'nın kuruluş ve gelişim hikayeleri son derece ibret ve ders vericidir. İyi niyetlerle yola çıkılmasına rağmen yolda yaşanan bu dönüşümler ve dramlar üzerinde çokça durulacak ve düşünülecek bir konudur.

6.3. İslam İktisat Düşüncesinde Finans

Finansal değerler ekonominin kredi kapasitesini belirler. Nerede kredi imkânları üretim, ticaret ve yatırım kanalları edilirse, orada gelişme ve değişim hızı olur. Dengeli bir ekonomiye ulaşmada finansal kaynakların makroekonominin hedefleri doğrultusunda kullanılması iktisadi büyüme ve gelişme sürecine süreklilik kazandırır.

Günümüzün faizli konvansiyonel bankaların, genellikle para ve para olma niteliğine sahip olan değerlerin alış-verişinde faiz diye bilinen fazlalık yoluyla kar yapmak banka ve benzeri kurumların temel gayesidir. Başka, bir ifade ile bu tür bankalar para ve benzeri değerlerin ticaretini yapan bir kurumlardır. İslam iktisadında finans kuruluşları para ticareti yapamazlar. Bu kuruluşlar, para dolaşımını sağlayan, kredi mekanizmasını işleten ve girişimcilere bilgi sağlayan alt yapı hizmetlerini yerine getiren kurum-

lardır. Yaptıkları bu hizmetlerinin karşılığını alırlar. Kendi tasarruflarını yatırımlarda değerlendirerek kar ve zarara ortak olabilirler. Sabit yatırım yapmak suretiyle kira geliri elde edebilirler. Ancak yatırım dönüştürmeyen ve üretim sürecine katkıda bulunmayan para ticareti yoluyla kar yapamazlar.

Faizli sistemde para-kredi piyasasında kim kontrolü sağlarsa, mal ve hizmet piyasasında da tekelleşir. Çünkü para-kredi piyasasında güçlü bir konuma gelen firma, faiz maliyetini ürettiği malların fiyatına rahatlıkla yansıtmak suretiyle güçlenerek piyasada tekel haline gelir. Nitekim kapitalist ülkelerde tekel konumunda olan firmalar bir veya birkaç bankaya sahiptirler veya banka imkânlarını kullanmada belli ayrıcalıklara sahiptirler.

İslam iktisadında faizsiz finans kurumları, para akışının mal akışına bağlı olarak cereyan etmesine ortam hazırlar. Bu kurumlar, üretilen mal ve hizmet fiyatlarının piyasada oluşmasına katkı sağlarlar. Malın miktarı ile son biriminin sağladığı yarar (marjinal fayda) arasında ters yönde bir ilişki bulunduğundan mal ve hizmetlerin denge fiyatları, fiyat mekanizmasının serbestçe oluşmasıyla sağlanır. Bu nedenle mal ve hizmet piyasasına yapılan her müdahale dengeyi bozar. Müdahalenin devlet tarafından yapılmasıyla tekeller tarafından yapılması durumu değiştirmez. Fiyat mekanizmasının işleyişini aksatan müdahaleler, kaynakların kıtlık veya bolluk düzeylerinin yansıtılmasını engelleyeceğinden arz ile talep arasında dengenin sağlanmasına engel olurlar.

İslam iktisadında kamu kredilerinin makroekonomik hedefler doğrultusunda üretim faaliyetlerinde kullanılması esastır. Devlet, üretimi faizsiz kredilerle destekler. Devlet üretimden vergi aldığından krediden faiz almaz. Çünkü üretim ne kadar artar ise, devletin geliri de o ölçüde artar ve toplumun refah düzeyi yükselir. Bundan dolayı devlet kaynaklı üretim kredileri faizsiz finans kuruluşları yoluyla üreticiye faizsiz ulaştırılır. Bu tür krediyi sağlayan bankalar, faiz almaz; belli bir komisyon karşılığında kamu kaynaklı krediyi üreticiye sağlama hizmetini yerine getirebilirler.

7. İSLAMİ FİNANSIN TEMEL İLKELERİ

İslam iktisadi insanı, iktisadi ve sosyal faaliyetlerin merkezine yerleştirir. Bundan dolayı İslami finansın faaliyet alanları aşağıdaki temel ilkelere göre tanzim edilir:

- İslami finans yöntemleri kullanılırken toplumun

ahlaki değerleri göz önünde bulundurulur. İslam iktisadına göre kar başkasının zararına yol açmayan bir kazançtır. Faizsiz finans kurumları faaliyetlerinin her aşamasında İslam ahlakının esaslarına riayet ederek iktisadi faaliyetlerini sürdürürler. Başka bir ifade ile İslami finansta, ahlakın temel alındığı bir iktisadi ilişki esastır.

- İslami finans kurumları faaliyet alanlarında faizsiz çalışırlar. Çünkü para ticareti ile elde edilen kazanç faizdir ve haramdır. Mal ticareti ise helaldir, çünkü mal ticareti ile alıcı, ihtiyaç duyduğu malı satıcıdan alarak ihtiyacını karşılamaktadır. Satıcı ise ihtiyaç fazlası malı satarak ihtiyaç duyduğu paraya sahip olmaktadır. Ticari faaliyetlerde her iki taraf da kazanmaktadır. Ticari faaliyetlerde bulunanlar hem karı, hem de rizikoyu paylaşmaktadırlar.
- Faizsiz finans kurumları finansal kaynakları reel değerlerin üretimine kanalize ederler. Finansal kaynakları doğrudan üretime yöneltirler. Artırılan üretim üzerinde elde edilen kazanç veya zararın paylaşılmasına ortam hazırlarlar.
- Finansal değerler, reel değerlerin ticaretine kanalize edilerek sağlanan kar ve zarar paylaşılır. Çünkü ticaret hem malın marjinal faydasını artırır, hem de üretimin artmasına ortam hazırlar. Ticarete kar, rizikoya katlanmanın karşılığıdır. Ticari faaliyetlerde kar elde edildiği gibi zarar etme rizikosu da söz konusudur. Kâr mekanizması malı bol olan yerden kıt olan yere taşıyan tüccarı ödüllendirmekte, üreticinin malının satılmasına ve tüketicinin de ihtiyaç duyduğu mala kavuşmasına ortam hazırlamaktadır. Böylece kar mekanizması hem üreticilere, hem de tüketicilere yardım etmekte ve ekonominin canlanmasına zemin hazırlamaktadır.
- Faizsiz finans kurumları ortaklık esasına göre faaliyette bulunurlar. Finansal değerleriyle üretim faaliyetlerine katılırlar. Fon sahipleri, finans kurumlarıyla yaptıkları vekalet anlaşmasıyla bir bakıma ortak olmaktadır. Bundan dolayı ortak olarak hem karı hem de zararı paylaşmaktadırlar. Faizli sistemde fon sahipleri riske gitmeden para ticaretiyle gelir elde etmekte ve riski de işçi, memur ve dar gelirliye aktarılmasına zemin hazırlamaktadır.
- Faizsiz finans kuruluşları para ticaretiyle uğraşmazlar. Para malı temsil eden bir senettir. İmam-ı Gazali'nin deyişiyle aynada görünen cismin kendisi değil resmidir. İslam iktisadında para, üretime, ticarete ve sabit yatırımlara kanalize edilmek suretiyle sağlanan gelir helal kazançtır.
- Faizsiz finans kuruluşları, reel değerler ile tanımlanan açık ve net işlemlerle uğraşır. Açık ve tanımlanmış olmayan işlemler ve karşılığı belli olmayan sembolik değerler ile ilgilenmezler.

- Faizsiz finans kurumları insanın sağlığına zarar veren ve haksız kazançlara yol açan iktisadi faaliyetler ile uğraşamazlar. Haram sayılan maddelerinin üretim ve ticaretine destek olamazlar. Gayri meşru sayılan faaliyetlere ve adaletsiz olan, başkasının zararına yol açan işlemlere katkıda bulunamazlar.

8. İSLAMİ FİNANS SİSTEMİNDE ÜRETİM ORGANİZASYONU VE HASILANIN PAYLAŞIMI

Üretimin külfeti ve hasılanın paylaşımı, insanlık tarihi boyunca her zaman ve her yerde insan hayatının en önemli bir meselesi olmuştur. Ailede, çalışılan her yerde, sosyal guruplar arasında, devlet ve ülkeler arasında bölüşüm tarzı herkesin en çok üzerinde durduğu ve ilgilendiği hayati bir konudur. Bu ilgi, bölüşüm tarzının insanın külfet ve nimetteki payını tayin etmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca bütün anlaşmazlıklar, nizalar ve çatışmalar temel hak ve görevleri kimin neye göre tayin edeceği, doğal kaynakların/nimetlerin ve ortaklaşa üretilip tüketilmeyen fazla değerlerin paylaşım kurallarının kim tarafından, nasıl ve hangi kriterlere göre yapılacağı hususudur.

Sosyal hayatta gerçek barış (sulh) temel hak ve özgürlüklerin kâmilan korunduğu, nimet ve külfetin adil paylaşıldığı bir ortamda tesis edilebilir ve sürdürülebilir. Bu nedenle temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği ve nimetin/külfetin adil paylaşılmadığı bir ortamda kavga, çatışma ve savaş sürekli olmuştur. Böyle düzenlerde toplum ancak baskı ve dayatma veya hile ile yönetilmiştir. İnsanlar, yaradılışları gereği iyiye ve kötüye meyyal oldukları için hep nimetteki paylarının artırılmasını ve külfetteki paylarının ise azaltılmasını isterler. Bundan dolayı sosyal hayatın en önemli sorunu paylaşımada adaleti sağlamaktır. Nimet-külfet paylaşımının adil olması sosyal dengeye süreklilik kazandırır ve ailede, yerel yönetimlerde, ülkelerde ve küresel düzeyde adil bir sosyal nizamın tesis edilmesine ortam hazırlar.

Ekonominin iki boyutundan birisi üretimdir diğeri ise paylaşım. Üretim yukarıda da işaret edildiği gibi insan emeğinin harcanarak şeyayı faydalı kılma eylemidir. Paylaşım ise bir bütünü parçalara ayırarak dağıtmayı, yani bölüşümü ifade eder. Bölüşüm kavramı, Osmanlıca ve Arapçada "inkısam" kelimesi ile anlatılır. Bölünebilen bir şeyi parçalara ayırmak anlamına gelir. İngilizce karşılığı ise "share" kelimesidir. Gelir bölüşümü ile dağılımı çoğu kez aynı anlamda kullanılır. Aslında "bölüşüm" kavramı

dağılımdan farklıdır. Dağılımda elde edilen değerlerin dağıtılması söz konusudur. Burada dağıtımla pay alanların hâsılanın üretilmesine katılıp katılmamaları fazla önemli değildir. Hâlbuki bölüşümde tarafların doğrudan veya dolaylı olarak üretime katılmaları söz konusudur. Bu bakımdan bölüşüm, elde edilen değerlerin, değer oluşmasında rol alanlar arasında paylaşılmasıdır. Burada salt pozitif değerden söz etmek yeterli olmayabilir. Negatif değerden de söz edilebilir. Başka bir ifadeyle geniş anlamda bölüşüm nimet ve külfet paylaşımı şeklinde ele alınmalıdır. Bölüşüm iktisadi faaliyetlere doğrudan veya dolaylı olarak katılanların elde edilen pozitif veya negatif sonucu paylaşmaları olarak tanımlanabilir.

Sosyal ilişkilerin dengeli bir şekilde sürdürülmesi ve sosyal barışın sürekli olması, değerlerin oluşmasında aktif rol oynayanların katlandıkları külfetle orantılı olarak hâsılandan pay almalarına bağlıdır. Katlanılan külfetle orantılı olmayan nimet paylaşılması, gönüllü işbirliğini engeller ve sosyal hayatta baskı ve zorlamanın egemen olmasına neden olur, bu da toplumsal çatışma ve gerginliklere yol açar.

Bölüşüm kriterleri, sosyal hayatta üretim faktörlerine sahip olanlar arasında bölüşüm tarzını belirler. İnsanlık tarihi boyunca bölüşüm kriterleri farklı iki dünya görüşüne göre farklı olmuştur. Burada bölüşümü düzenleyen dünya görüşleri ve bu dünya görüşlerinin ortaya koyduğu bölüşüm tarzı üzerinde kısaca durulması faydalı olacaktır. Bölüşüm sosyal hayatta "hak" anlayışına göre farklı olmaktadır. Hak külfete katlanmanın veya görevi yerine getirmenin karşılığında nimetten alınan pay olduğundan dolayı bölüşüm açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

İslam iktisadi düzeninde paylaşım, Hak Merkezli Dünya görüşüne göre yapılır. Bu dünya görüşüne göre sosyal hayatta esas olan dayanışma ve yardımlaşmadır. Çünkü insanlar, yaradılışları gereği birbirlerine muhtaçtır. Her insan farklı yeteneklere sahiptir. Bu yetenekler dengeli bir şekilde geliştirilir ve herkes kendi yeteneğine uygun işte çalıştırılırsa, emeğin verimi artar. Kaynaklar daha verimli kullanılır. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin üretimi

İSLAM İKTİSADINDA PARASAL DEĞERLERİN
KARŞILIĞI NET BELİRTİLEREK REEL DEĞERLERİN
ÜRETİMİNİ ARTTIRMAK VE PAYLAŞIMDA ADALETİ
SAĞLAMAK AMAÇLANMAKTADIR

artar. İnsanların refah düzeyi yükselir. Sosyal hayata gönüllü işbölümü ve işbirliğinin sağlanması için haklının hakkının korunması gerekir. Bu dünya görüşüne göre sosyal kurumların temel görevlerinden biri haklı olanı güçlü kılmaktır. Üretimin külfetine katlanan üretim faktör sahipleri arasında hasılanın paylaşımı adil olmalıdır. Devletin dışındaki üretim faktör sahipleri ortaklaşa elde ettikleri hâsılanın paylaşımını kendi irade ve rızalarına dayan anlaşmalarla gerçekleştirmelidir. Bir tarafın kendi isteklerini diğerlerine zorla ve hile ile kabul ettirme hak ve yetkisi yoktur. Taraflar arasında meydana gelen her türlü ihtilafları, tarafların seçtikleri hakemlerden oluşan tahkim kurumu çözmelidir.

Kuvvetli olmayı haklı olmanın nedeni sayan Kuvvet Merkezli Dünya görüşüne göre sosyal hayatta çatışma süreklidir. Neticede güçlü olan kazanır. Bundan dolayı sosyal hayatta temel hak ve özgürlüklerin güçlüler tarafından belirlenmesi normal karşılanmaktadır. Bu dünya görüşünün egemen olduğu uygarlıklarda siyasi veya iktisadi tekel konumunda olan egemenlerin nimet-külfet paylaşımının kurallarını belirlemeleri olağan karşılanır. Sosyalizmde siyasi tekel, kapitalizmde ise iktisadi tekel konumunda olanlar, hem üretimin organizasyonunu, hem de bölüşümün temel kural ve ölçütlerini koyma ve belirleme ayrıcalıklarına sahiptir. İslam iktisadi düzeninde üretim faktör sahipleri, aralarında kendi irade ve rızalarına göre akdettikleri sözlü veya yazılı anlaşmaya göre üretimi organize ederler. Üretim gerçekleştirildikten sonra yine kendi irade ve rızalarıyla bir araya gelerek ürettikleri hâsılayı, aşağıdaki Şema:1'de görüldüğü gibi aralarındaki anlaşmaya göre paylaşırlar.

Üretimde alt yapı hizmetlerini sağlamakla görevli olan devletin hâsıladaki payı yani vergi anayasada belirlenmelidir. Çünkü devlet güçlüdür. Her zaman dengeyi bozabilir. Yöneticilere kamunun paylarını keyfi olarak belirleme yetkisi tanınmamaktadır. Devlet gücünü kullanarak üretim faktörlerine sahip olan tarafların irade ve rızası dışında onlara yük yükleyemez. Devletin temel görevlerinden biri de üretim faktör sahipleri arasında herhangi bir üretim faktör sahibinin tekel kurmasını önlemektir. İslam iktisadında paraya hâsıladan pay (faiz) verilmemektedir. Çünkü para üretim faktörü değildir. Üretilen değerlerin dolaşımını kolaylaştıran bir araçtır. Para yatırma dönüştürülerek üretim faktörü olur ise, hâsıladan pay alır. İslam iktisadında sermaye döner ve sabit sermaye olarak ikiye ayrılarak hâsıladan pay almaktadır. Sabit sermaye kira, döner sermaye ise kar/zarar şeklinde payını almaktadır. Döner sermaye ile sabit sermayenin rizikosu aynı değildir.

Şekil 1: İslam İktisadında Hasılanın Üretim Faktörlerinin Sahipleri Arasında Paylaşımı

Kaynak: A. Ersoy, İktisadi Müesseseleşme Tarihi: İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, Akevler, Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi, Tarihi Araştırmalar Serisi: 1, İzmir 1986, s. 137.

Sabit sermaye olarak yatırılan değerlerin riziko derecesi düşüktür. Bundan dolayı sabit sermayenin hâsıladaki payı kiradır. Kiranın ciro ile orantılı olarak anlaşma ile belirlenmesi esastır. Döner sermayede riziko oranı yüksek olduğu için döner sermayenin payı, kar veya zarar olarak hâsılaya oranı anlaşma ile belirlenir.

Üretimin temel faktörü olan emeğe, üretimdeki payı ücret olarak verilmektedir. Emeğin payı, kira ve devletin payı gibi hâsıladan oran olarak belirlenmesi esastır. Ortaklık ekonomisinde taraflar arasındaki ilişkilerde menfaat uyumu esas olmalıdır. Bu nedenle üretime katılan üretim faktör sahiplerinin bölüşümdeki payları üretim miktarıyla orantılı olarak tayin edilir. Üretime çok katkıda bulunanın payı, üretimin artmasıyla artar; azalmasıyla da azalır. Emek faktör sahibi zarara katılmaz. Eğer emeğin ücreti ortalama geçim düzeyinin altında ise, kamu desteği ile emek

sahibinin normal hayatını idame ettirmesine imkân sağlanır. İslam'da devlet nimet-külfet paylaşımında adaleti sağlamakla ve topluma hizmet etmekle görevlidir. Devlet yönetiminde bulunanlar, sahibi halk olan devletin güç ve imkânlarını şahsi menfaatleri ve bir sınıf veya zümrenin çıkarları için kullanamazlar. Şayet yetkilerini aşarlarsa, bir nevi kendilerine emanet olarak tevdi edilen ülkeyi yönetme yetkisini ihlal etmiş olurlar. Çünkü gücün sahibi olan halk, yöneticilere yönetme (hilafet) yetkilerini kayıtsız ve şartsız bir şekilde temlik etmemiştir, devretmemiştir. Belli şartlara göre kullanmak üzere emanet etmişlerdir. Bu ortak gücün bir şahıs veya zümre tarafından zorla ve hile ile gasp edilmesi, bir bakıma tağutleşmeye, zorbalasmaya yeltenmek demektir. Tevhid ve adalete inanan müminler, teşkilatlanarak oluşturdukları bu ortak gücün (egemenliğin), marufa (kimsenin zararına yol açmayan bilinen ilkelere) uyararak ve münkiri (net olamayan karmaşık hileleri) terk ederek yeryüzünü imar ve ıslah etmek için kullanılmasını inançlarının bir gereği olarak kabul ederler.

9. ÇAĞIMIZIN EKONOMİK SORUNLARI VE İSLAM İKTİSADININ VADETTİKLERİ

Karşılaşılan bütün iktisadi sorunlar, basit bir ifade ile ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin arzı ile talebi arasındaki dengesizliklerden kaynaklanır. İktisadi ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler, istenen miktarda, istenen kalitede, istenen yerde ve zamanda bulunmadığından dolayı her zaman beşeriyet iktisadi sorunlarla karşılaşmıştır. Karşılaşılan sorunlara ortak çözümler üretilmeye gayret edilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca ihtiyacı karşılayan mal ve hizmetlerin arzı ile talebi arasında dengesizlik azaldığı ölçüde sorunlar azalmış; dengesizlik arttığı ölçüde de sorunlar artmış; zaman zaman insanlık dayanılmayacak yoksulluk ve sefaletle karşı kışıya kalmıştır.

İlmi ve teknolojik gelişmelere rağmen çağımızda karşılaşılan en önemli iktisadi sorunların başında küresel düzeyde üretim kaynaklarının paylaşımındaki adaletsizlik gelmektedir. Bununla birlikte iktisadi tekelleşme, yeterince reel değerlerin üretimi artılmadan karşılıksız sembolik değerler ticareti yoluyla üretilen değerlerin belli ellerde yığılması, sınırlı sayıda tekellerin gücün elinde toplanan servetin israf edilmesi ve öldürücü silah üretiminde kullanılması, artan işsizlik, yaygınlaşan yoksulluk ve sefalet gibi sorunlar gelmektedir. Bu sorunlara çözüm üreteceği yerde siyasi veya sermaye tekeline dayanan mevcut kapitalizm sorun üretmeye devam etmektedir.

Vahşi kapitalizmin ürettiği sorunlara karşı çıkış yolu

arayan bazı düşünürler, 18. Yüzyılın başından itibaren sosyalizmi alternatif bir çözüm olarak gündeme getirdiler. Sosyalizmin sistemleştirilmesine yönelik teoriler geliştirildi. Geçen yüzyılın başından itibaren sosyalizm sistem olarak iktidara taşındı.

Sosyalizm, sistem olarak karşılaşılan sorunlara insan merkezli çözümler üreteceği yerde devlet merkezli çözümler üretmeyi tercih etmiştir. Zamanla sistem siyasi tekele dayanan bir devlet kapitalizmine dönüşmüştür. Acımasız sermaye tekelinin yerini siyasi tekele dayanan gaddar bürokrasi almıştır. Bugün kapitalizmi ikiye ayırarak inceleyebiliriz. Bunlar devlet kapitalizmi, tekelleri kapitalizm. Siyasi tekele dayanan devlet kapitalizmi, bürokrasinin egemen olduğu eski sosyalist ülkelerin hakim düzeni olmuştur. Diğer ise, küresel düzeyde tekelleşen sınırlı sayıda sermayedarın yönlendirdiği ve yönettiği tekelleri finans kapitalizmidir. Bugün insanlığın karşılaştığı sorunlara mevcut sistemler çözem üretmediği gibi aksine sorun üretmektedir. Mazlumlar hem devlet kapitalizminden, hem de tekelleri kapitalizmden ümitlerini kesmiş durumdadırlar. Tarihte böyle noktalara "tarihin kırılma" noktaları denilmektedir. Unutmamak gerekir ki, insanlık tarihinin akışını değiştiren büyük peygamberler (Ulu-l Azim) tarihin kırılma noktalarında gelmişlerdir. İnsanları tevhid ve adalet ekseninde birleştirerek yeryüzünde barış ve dayanışmayı tesis etmede rehberlik yapmışlardır.

Siyasi veya sermaye tekeline dayanan hakim kapitalizmin beşeriyeti karşı karşıya bıraktığı iktisadi sorunların dayanılmaz boyuta ulaştığı günümüzde tevhid ve adalet eksenli İslam İktisadi ve Finansı beşeriyete yeni çözümler sunmakta ve yeni ufuklar açmaktadır. Batıda İslamfobiayı gündeme getiren tekelleri sermaye mihrakları ile onların İslam coğrafyasındaki uzantıları olan teröristlerin İslam'a karşı sergiledikleri ortak eylemlerine rağmen İslam İktisat ve Finansına ilgi, ülkemizde, İslam coğrafyasında ve bütün dünyada artmaktadır. Bu alanda üniversitelerde yeni bölümler açılmakta ve faizsiz finans yöntemleri geliştirilmekte ve uygulanmaya çalışılmaktadır.

İslam İktisadi ve Finansının dayandığı temel ilke ve değerlere inanan ilim adamları, iş adamları, kamu yöneticileri ve finans kurum ve kuruluşlarının sahipleri olarak her birimiz tarihin bu kırılma noktasında üzerimize düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeye gayret etmeliyiz. Bu alanda teori ile pratik arasındaki açığı kapatmaya çalışmalıyız. İslam İktisat ve Finansının dayandığı ilkelere ve değerlere göre bugün tam anlamıyla uygulanabilen bir ekonomik modeli geliştirmek, bütün beşeriyet için rahmet olacak ve karşılaşılan sorunlara daha adil ve daha

sürdürebilir çözümler üretilecektir. Bu amaçla İslam iktisadı üzerinde araştırma ve eğitim yapan bütün üniversite ve araştırma kurumlarını, iş adamlarını, finansal kuruluş sahip ve yöneticilerini, kamu idarecilerini bir araya getirmeye, teori ile uygulamaları birleştirmeye gayet etmek tarihi bir sorumluluktur. İslami ilkelere göre işleyen İslam İktisadı ve Finansı sisteminde tasarruflar üretime kanalize edilerek mal ve hizmet üretimi teşvik edilmekte ve mal ticareti üzerinden kazanç elde edilmesine ortam hazırlanmaktadır. Mal üzerinden yani reel değerler ticaretinden elde edilen kar/zar iktisadi gelişme ve değişme sürecini hızlandırmakta ve sürdürülebilir kılmaktadır.

İslam iktisadının dayandığı dünya görüşüne göre kâinatta çatışma değil, yardımlaşma ve dayanışma esastır. Sosyal hayatta temel amaç toplumun bütün katmanları arasında yardımlaşma ve dayanışmayı artırmak ve sürdürülebilir kılmaktır. İnsanlar, sosyal gruplar ve ülkeler arasında çatışmadan çok işbölümü ve yardımlaşmayı artırarak beşeri ve doğal kaynakları verimli kullanmak ve elde edilen hasılayı adil paylaşmak esastır. Çünkü insanlar arasında menfaat çatışması değil; menfaat uyumu esastır. İnsanlar üretici ise tüketiciye; tüketici ise üreticiye muhtaçtır. İslam iktisadı, mevcut kapitalist sistemin iktisadi ilişkilerinin dayandığı “menfaat çatışması” paradigması yerine iktisadi ilişkileri “menfaat uyumu” paradigmasına dayandırmaktadır. Çağımızda ulusal ve uluslararası ilişkileri düzenleyen mevcut “menfaat çatışma” paradigması değiştirilmeden karşılaşılan sorunlara çözüm üretmenin imkânsız olduğunu giderek artan sorunlar ortaya koymaktadır (A. Ersoy ve M. B. Altundere, 2017, s. 16).

İslam İktisadı ve Finansı, beşeriyeti huzur ve barışa götüreceği yol haritasının nirengi işaretlerini, dayandığı dünya görüşü ve değer ölçüleri ile göstermektedir.

10. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İslam iktisadı, her çeşit tekelden korunmuş olan “Hak Merkezli Dünya” görüşüne dayanan insan doğasına uygun doğal bir sistemdir. İslam iktisadının temel ilkelerine dayanarak inşa edilecek olan hak ve adalet eksenli Ortaklık Ekonomisi hem siyasi tekel konumunda olan sosyalist sistemden, hem de iktisadi tekele dayanan kapitalist sistemden tamamen farklıdır. Bu sistemler tekel konumunda olan güçlerin ürettiği ve ayrıcalıklı konumlarını korumak için ayakta tuttukları insan doğasına aykırı ve egemenlerin ürettiği yapay sistemlerdir. İslam iktisadı, sosyal hayatta haklı olanı güçlü kılmayı hedefleyen ve hukukun üstünlüğünü esas alan ve nimet-külfet paylaşımında adaleti tesis etmeyi amaçlayan fitri bir nizamdır.

Bütün insanlık için rahmet ve kurtuluş yoludur. Bu sistem, 21. yüzyılda beşeriyetin karşılaştığı iktisadi sorunlara doğru, adil ve kaynakların israf edilmeden etkin ve verimli kullanılmasına ortam hazırlayacak ilkeleri içermektedir.

İslam iktisadı, insanı bir bütün olarak ele almakta ve onu iktisadi faaliyetlerin merkezine yerleştirmektedir. Sorun çözmede hem akli, hem de nakli delilleri birlikte kullanır. İnsan haklarının kâmilin uygulanmasını esas kabul eder. Faizsiz finans araçlarıyla üretimi, reel değerlerin artırılmasını teşvik eder. İslami finans kar ve zarar paylaşımını esas alır. Nimet-külfet paylaşımının adil olmasını hedefler. Karşılığı belli ve net olmayan sembolik değerler ticaretini yasaklar. Parayı reel değerleri temsil eden mübadele aracı olarak kabul eder. Reel değerlerin hem üretimini, hem de ticaretini teşvik eder. İslam iktisadı fert, tüzel kişilik ve uluslararası düzeyde menfaat uyumunu esas alan bir barış, yardımlaşma ve dayanışma sistemidir. Bu sisteme göre, insanın yaradılış gayesi yeryüzünü imar ve ıslah etmektir. İmar fiziki gelişmeyi, ıslah ise beşeri gelişmeyi ifade etmektedir.

Bugün İslam coğrafyasında hâkim olan iktisadi düzen, kuvvetli olmayı haklı olmanın nedeni kabul eden finans kapitalist zihniyeti yansıtan bir paradigmaya dayanılarak oluşturulmuştur. Bu düzen Müslümanların dünya görüşü ve değer ölçülerini yansıtmayı gibi insan doğasına da aykırı bir düzendir. Bundan dolayı bu düzen, kitlelerin menfaatinde çok sömürgeci güçlerin lehine çalışmaktadır. İslam coğrafyasının kaynakları da dahil bütün dünyanın kaynaklarını tekelci ve ırkçı sermayenin hizmetine sunmakta ve israfına ortam hazırlamaktadır. Böylece, İslam coğrafyasının geri kalmasına ve dünya nüfusunun giderek yoksullaşmasına neden olmaktadır. İrkçı-tekelci kapitalist mihraklar, İslam coğrafyası üzerindeki tahakkümünü artırmak ve sömürgeci politikalara süreklilik kazandırmak için siyasi istikrarsızlığa yol açan post-modern sömürgecilik politikalarını uygulamaya başlamış ve vekâlet savaşlarını çıkartmışlardır.

Tevhid ve adalete inanan Müslümanlar, kendi dünya görüşü ve değer ölçülerine dayanarak karşılaşılan sorunlara yeni çözümler üretmek durumundadır. Müslümanların dünya görüşü ve değer ölçülerini yansıtan İslam iktisadı, karşılaşılan sorunları çözecek ilkeleri içeren fitri ve doğal bir iktisadi sistemdir. Müslüman âlimler, İslam iktisat prensiplerini esas alarak İslam coğrafyasının mevcut sorunlarına çözüm üretme bilgi ve müktesebatına sahiptir. Bütün beşeriyetin ufkunu açacak ve karşılaşılan sorunlara yeni çözümler üretecek bu görevi üstlenmenin zamanı gelmiştir.

VAKA İNCELEMESİ

Selem ve Faizin Arz ve Talep Dengesi Üzerindeki Etkileri

1. GİRİŞ

Selem işlemi, faizli işlemin tam tersine çalışan bir kredileşme yöntemidir. Faizli işlemde önce mal satılmakta ve daha sonra bedeli tahsil edilmektedir. Zamanla artan faiz, geçen zaman içinde malın fiyatına yansıtılmaktadır. Böylece malın fiyatı daha pahalı olmaktadır. Selem yöntemi ile gerçekleşen üretimde hem alıcı hem de satıcı karlı çıkmaktadır. Çünkü her iki taraf da faizli işlemin maliyetinden kurtulmaktadır. Selem yöntemi ile finansal değerlerin reel üretime yönlendirilmesi toplam arzın artışına ortam hazırlar ve iktisadi büyümeye süreklilik kazandırır. Üretimi artırmak suretiyle toplumun refah düzeni arttırır ve faizli işlemin neden olduğu gelir dağılımındaki adaletsizliği de azaltır.

Selem kredilendirme yöntemi, finansal değerleri üretime aktarmakla toplam arz ve talep arasında dengeyi sağlamada önemli işlevler yerine getirebilir. Selem yöntemiyle tasarruf edilen finansal değerler, standart malların düşük maliyetle üretilmesine kanalize edilerek iktisadi büyüme sürdürülebilir kılınabilir. Yatırım teşvik edilerek istihdama katkı sağlanabilir. Üretim maliyeti düşürülerek enflasyon oranı denetim altına alınabilir.

2. İSLAMİ FİNANS SİSTEMİNDE KREDİLENDİRME YÖNTEMİ OLARAK SELEM

Selem kredilendirme yöntemi İslami Finans Sisteminde reel değerlerin üretimini özendirerek üretim-tüketim dengesini sağlayıcı önemli bir yöntemdir. Bu yöntem, nitelikleri önceden belli olan malın üreticisi ile alıcısı arasında yapılan bir kredileşme işlemidir. Selem sözleşmesi ile piyasadan temin edilebilen malın üzerinde anlaşılan değeri, üreticisine peşin olarak ödenir. Mal üretildikten sonra belirtilen zaman ve yerde alıcıya teslim edilir. Böylece üretici ihtiyaç duyduğu üretim sürecini finanse etmekte; müşteri de elindeki finansal değeri üreticiye vererek ihtiyacı olan malı önceden sipariş vererek uygun fiyat ile satın almaktadır. Bu işlem, İslam iktisadi ilkelerine göre yapıldığından ve üretici, alıcı ve tüketicilerin arasında menfaat uyumunu sağladığından dolayı helal bir kazanç yöntemi kabul edilmektedir.

Selem İşleminin Diğer Ticari İşlemlerden Farklı Yönleri

Her ne kadar Selem işlemi diğer bilinen ticari işlemlerin

temel şartlarına sahip ise de, aşağıda belirtilen yönleri itibarıyla farklı bir alışveriş yöntemidir:

- Selem sözleşmesiyle siparişi verilen emtianin teslim süresi ve zamanı açıkça belirtilmektedir. Bilinen normal satışlarda teslim zamanının öncede belirtilmesi zorunlu değildir.
- Selem işleminde satıcı, henüz sahip olmadığı malı sattığı halde, normal ticarete satıcının elinde olmayan malı satması caiz değildir.
- Selem işleminde kalitesi ve miktarı açıkça belli olan mallar satıldığı halde, Kur'an ve Hadise göre sahip olunmayan malların satışları yasaklanmıştır.
- Selem işleminde stoktaki aynı cinsteki standart malların, yani buğday ile buğdayın, hurma ile hurmanın birbirleriyle satışı yapılmaz.
- Selem işleminde peşin ödeme selem sözleşmesinin yapıldığı anda yapılır. Normal satışlarda ödeme farklı zamanlarda yapıldığı gibi mal tesliminde de yapılabilir.

3. SELEM İŞLEMİ İLE FAİZLİ İŞLEM ARASINDAKİ FARK

İlk etapta faiz farkı ile selem fark birbirine benzetilebilir. Fakat bu konu tasarruf, yatırım ve üretim açısından tahlil edildikten sonra faizli işlem ile selem işleminin tamamen farklı olduğu anlaşılır. Çünkü faizli işlemde alım satıma konu edilen mal, faizli kredi ile önceden satın alınmakta ve bedeli ise sonra tahsil edilmektedir. Üretilen malın maliyetine eklenen kar ile birlikte faiz de ilave edildiği için malın fiyatı artmaktadır. Selem işleminde ise malın değeri önceden ödendiği için faiz üretim maliyetine eklenmediğinden dolayı mal ucuza satılmaktadır. Böylece faiz pahalılık getirmekte; selem ise ucuzluğa ortam hazırlamaktadır.

Faizli işlem taraflar arasında menfaat çatışmasına dayanmaktadır. Faizli finans düzeninde para sahibi rizikoya katlanmadan hasıladan pay almaktadır. İktisadi faaliyetlerin rizikosu dar gelirli, emekliler ve yoksul kitlelere yüklenmektedir. Selem işlemi ise alıcı ve satıcı arasında menfaat uyumuna dayanmakta ve iktisadi faaliyetlerin toplumsal adalet içinde gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır.

3.1. Selem Üretimi Özendirir

Selem işlemi ile önceden tasarruf edilen finansal değerler üretime yönlendirilmektedir. Üretimin düşük maliyetle gerçekleşmesi, hem üreticinin, hem alıcı-

nın, hatta milli hâsıla arttığından dolayı hem de toplumun yararına olan neticeler doğurmaktadır. Faizli işlem, finansal değerlerin maliyetini artırdığından dolayı fiyatların artmasına, yani enflasyona yol açmaktadır. Selem kredilendirme yöntemi ile üretilecek malın bedeli faiz eklenmeden ve önceden ödendiğinden dolayı üretimin maliyeti düşürülmektedir. Hem arzın artırılması, hem de üretimin düşük maliyetle yapılması fiyatların düşmesi veya en azında belli bir seviyede tutulmasını kolaylaştırmaktadır.

3.2. Selem İşlemi Tasarruf ve Yatırımı Özendirir

Selem işlemi veresiye satış işleminin bir bakıma tersi bir işlemdir. Veresiye satış işleminde önce alınan faizli kredi ile malın mülkiyeti alıcıya devredilmekte ve bedeli daha sonra satıcıya ödenmektedir. Yukarıda da işaret edildiği gibi selem işleminde ise, mal almak isteyen önceden tasarruf ettiği finansal değerlerini ihtiyaç duyduğu malın peşin alımında kullanarak üretime yönlendirmekte ve seleme konu olan mal üretildikten sonra piyasaya arz edilmektedir. Bu yöntem ile tasarruflar reel değerlerin miktarını ve ticareti artırdığı için yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Böylece hem reel değerlerin üretimine ortam hazırlayan yatırım artırılmakta, hem de istihdam hacminin büyümesi sağlanmaktadır. Üretimin ve istihdamın artışı, toplam refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır. Selem işlemi hem tasarrufu hem de üretimi teşvik ederek üretim ve tüketim dengesinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

4. SELEM SÖZLEŞMESİNİN TEMEL ÖGELERİ (RÜKÜNLERİ)

Selem Sözleşmesinin temel ögeleri aşağıda sıralanmaktadır:

4.1. Ticari Ehliyeti Bulunan Tarafların İrade ve Rızaları ile Akiti Yapmaları

Selem işleminde akdi deruhte edecek tarafların kendi irade ve rızalarıyla bunu kabul etmeleri, yani üretici/satıcı ve alıcının bu halde bulunması temel rükündür. Ayrıca Selem sözleşmesini kabul eden tarafların alışveriş yapma ehliyetine sahip olmaları da şarttır.

4.2. Taraflar Arasında Teklif ve İcap

Üretici ileride teslim edeceği standart malı satmak istediğini alıcıya teklif etmeli ve alıcı da bu teklifi kabul ettiğini açıkça beyan etmelidir. Teklif eden taraf malın bütün özelliklerini, teslim yeri ve tarihini açıkça teklifinde belirtmelidir. Kabul eden taraf da belirtilen hususları kabul ettiğini şahitler huzurunda açıklamalıdır. Teklif ve icap anlaşılır bir usul ile

yazılmalıdır. Muğlak kelime ve kavramların kullanılmasından kaçınılmalıdır.

4.3. Peşin Fiyatının Belli olması

Seleme konu olan malın peşin fiyatı para (semen) cinsinden belirtilmeli ve taraflar bu fiyatı kabul ettiklerini açıklamalıdır. Malın değeri anlaşmanın yapıldığı anda üreticiye peşin olarak ödenmelidir. İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam-i Şafi ve İmam-ı Malik'e göre en fazla iki veya üç gün içinde malın değeri ödenmelidir.

4.4. Teslim Yeri ve Tarihinin Belli Olması

Seleme konu olan malın nerede ve ne zaman teslim edileceği sözleşmede yer almalıdır. Teslimin yapılamaması veya gecikmesi durumunda tarafların sorumlulukları sözleşmede belirtilmelidir.

Yukarıda sıralanan ögeler selem akdinin temel öğeleridir. Bu temel öğelerden birinin bulunmaması, selem sözleşmesinin geçerli olmasını ortadan kaldırmaz.

5. SONUÇ

Günümüzde tekeli finans kapitalizmi sembolik değerler ticaretini artırarak üretim ve tüketim dengesini bozmuş ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin dayanılmaz boyutlara ulaşmasına ortam hazırlamıştır. Bu durumda üretim-tüketim dengesini sağlamayı hedefleyen İslami finans kurumlarının kullandığı yöntemlerinden biri de Selem kredilendirme yöntemidir. Bu yöntem, hem tasarrufu özendirir, hem de üretime faizsiz kredi sağlayarak düşük maliyet ile toplam arzın artırılmasına imkan sağlamaktadır. Bugün iktisadi büyümeyi sürdürebilmek ve paylaşımındaki adaletsizliği azaltmak amacıyla Selem kredilendirme yöntemi günümüz şartlarına göre mevcut kurumsal yapı gözden geçirilerek yeniden yapılandırılmalı ve daha da geliştirilmelidir.

Mevcut faizli sistem hem üretim maliyetinin, hem de kaydi para arzının artırılmasına ve dolayısıyla da enflasyon oranının yükselmesine ortam hazırlamaktadır. Ayrıca yatırım maliyetini artırarak toplam yatırım hacmini daraltmakta ve işsizlik sorununun kronikleşmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan Selem işlemi, faizli işlemin aksine önce finansal değerlerin tasarrufunu artırmakta ve bu değerleri reel değerlerin üretimine yönlendirmektedir. Üreticinin ihtiyacı olan krediyi üreticiye önceden peşin olarak ödemesini sağlayarak üretimin düşük maliyetle gerçekleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Siparişi verilen malın belirtilen yerde ve tarihte teslim edilmesiyle toplam mal arzın artışına ortam hazırlamaktadır. Faizli işlemde ise alım gücüne sahip olmayana önce mal satılmakta yani üretmeden önce alıcı borçlandırılır.

rak adeta tüketim özendirilmekte ve daha sonra mal bedeli tahsil edilmektedir. Faiz, geçen zaman içinde malın fiyatına yansıtılarak malın fiyatı artırılmaktadır. Faizli sistemde üretimin riski işçi, memur ve emekli olan yoksul kitlelere yüklenmektedir. Faizli sistemde finansal sermayedarların geliri arttıkça yoksul kitlelerin gelirleri azalmakta ve zamanla bu kesimler daha da yoksullaşmaktadır. Faizli sistemde rizikoya katlanma-

yan finans sahipleri kısa dönemde kazanmaktadır. Fakat uzun dönemde enflasyonun yükselmesiyle herkes kaybetmekte ve toplumsal adalet zedelenmektedir. Beşeriyetin günümüzde karşılaştığı mevcut iktisadi sorunlar karşısında İslam iktisadı önemli çözümler vadetmektedir. Bu çerçevede Selem kredilendirme yöntemi arz ve talep dengesini sağlamada önemli rol oynayabilir.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdaki hangi vasıflar İslam iktisadının temel ilkelerinden değildir?

- Yeryüzü insan için yaratılmıştır
- Yeryüzünün bütün kaynakları beşeriyetin ortak malıdır
- İslam ekonomisi insan merkezli bir iktisadi yapının tesis edilmesini önceler
- İslam ekonomisinde iktisadi ilişkiler menfaat çatışmasına dayanır
- Sosyal kurumların gayesi insanın mutlu ve huzur içinde yaşamasına ortam hazırlamaktır

Cevap

1.a, e 2.b 3.c 4.d* 5.Hepsi

2. Hasılanın Paylaşımı ile ilgili ilkeler nelerdir?

- Emeğin hasıladan aldığı pay ücrettir
- Toprak ve sabit yatırımın hasıladan aldığı pay kârdir
- Döner sermayenin aldığı pay kiradır
- Hâsıla dört temel faktörün bir araya getirilmesiyle oluşur: emek, toprak ve sabit yatırım, döner sermaye, devlet
- Ticari faaliyetlerde karı da zararında paylaşılması esastır

Cevap

1.b 2.a, b 3.a, d, e* 4.e 5.Hepsi

3. Riba hadisinde geçen maddeler hangileridir?

- Altın ve gümüş
- Buğday
- Arpa
- Hurma
- Tuz

Cevap

1.a 2.b 3.c 4.d, e 5.Hepsi*

4. Karz-ı hasen nedir?

- Karz-ı hasen darda olana faizsiz ve bir menfaat beklemeden borç vermektir
- Darda olana piyasanın en düşük maliyetiyle borç vermektir
- Güzel borç demektir
- Bir insana karşılık beklemeden borç vermektir
- Borç verip geri almamaktır

Cevap

1.a, c, d* 2.a, b 3.e 4.b, e 5.Hepsi

5. Doğumla ilgili elde edilen haklar nelerdir?

- Yaşama hakkı
- Neslin (ırz ve namusun) korunması hakkı
- Aklın ve sağlığın korunması hakkı
- İnanma hakkı
- Mülkiyet hakkı

Cevap

1.a, b 2.c 3.d 4.e 5.Hepsi*

6. Aşağıdaki hangi hususlar devletin temel fonksiyonlarıdır?

- Devletin varlık nedeni haklının hakkını, hukukun üstünlüğünü sağlayarak korumaktır
- Sosyal hayatta oluşan nimet-külfet paylaşımında adaleti sağlamaktır
- İyilik ve hayırda yarışmaya ortam hazırlamaktır
- İnsanların kabiliyet ve yeteneklerini kullanıp üretim yapmalarına ortam hazırlamaktır
- Devlet, belli hizmetleri yerine getirmekle görevli hizmet kuruluşudur

Cevap

1.b 2.a 3.c, d 4.a, e 5.Hepsi*

7. Aşağıdakilerden hangisi Farabi'nin iktisadi görüşlerini yansıtır?

- Aile sosyal dayanışmanın ilk birimidir
- Devlet en büyük sosyal dayanışma birimidir
- Devlet yönetiminde sadece bilgi önemlidir
- Erdemli devlet fertlerin hak ve özgürlüklerini kâmilan korur
- İnsanlar arasında adaleti sağlayamayan ve baskı oluşturan devlet cahiliye devletidir

Cevap

1.a, b, d, e* 2.b, c 3.c 4.a, c, d, e 5.Hepsi

8. Gazali'ye göre ticaretin meşru ve adil olması hangi şartlara bağlıdır?

- Satıcı malını olduğundan farklı göstermemeli
- Satıcı malının kusurlarını alıcıya anlatmamalı
- Ölçü ve tartıda hileye başvurulmamalı
- Satıcı cari piyasa fiyatını gizlememeli
- Satıcı kar etmeli

Cevap 1.a 2.a, c, d* 3.c, d 4.c, d, e 5.Hepsi

9.Aşağıdakilerden hangileri İbn Haldun'un iktisadi görüşlerini yansıtır?

- Her çeşit kazanç ve mal insan emeği sarf edilerek elde edilir
- İnsanların iktisadi ihtiyaçları onların toplumlar halinde birleşerek devlet kurmalarına neden olmuştur
- Para zenginliğin bir göstergesidir
- Haksızlık ve baskı toplumları yoksullaştırır
- Gelirlerin azalması, piyasada üretilen mallara talebin azalmasına, kar oranının düşmesine ve dolayısıyla da toplam üretimin azalmasına neden olur

Cevap

1.a, c, e 2.c 3.a, b, c 4.a, b, d, e* 5.Hepsi

10.İslami Finansın temel ilkeleri hangileridir?

- İslami finans yöntemleri kullanılırken toplumun ahlaki gözetilir
- Faizsiz finans kurumları faaliyet alanlarında faizsiz çalışırlar
- Faizsiz finans kurumlarında amaç sadece kar etmektir
- İslami finansta para ve mübadele araçları reel değerlerle tanımlanmalıdır
- Faizsiz finans kurumları para ticaretiyle uğraşmazlar

Cevap

1.a, b, c, e 2.a, b, d, e* 3.a, b, c 4.a, c, d, e 5.Hepsi

Kaynakça

- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1969), Hukuki İslamiye ve Islahatı Fikhiyye Kamusu, Cilt: 4, Bilmen Yayınevi, İstanbul
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1967), Hukuki İslamiye ve Islahatı Fikhiyye Kamusu, Cilt: 1, Bilmen Yayınevi, İstanbul
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1970), Hukuki İslamiye ve Islahatı Fikhiyye Kamusu, Cilt: 6, Bilmen Yayınevi, İstanbul
- BOER, T. J. De (1960), İslam'da Felsefe Tarihi, Çev. Yaşar KUTLUAY, Ankara.
- CHALMETA, Pedr (1992), "Pazarlar", İslam Şehri, derleyen: SERJEANT, R. B. Türkçeye Çeviren, TOPÇUGİL, Elif, Ağaç Yayıncılık:31, Derleme Dizisi: 3, İstanbul.
- DEANE, Phyllis (1978), The Evolution of Economic Ideas, Cambridge Üniversitesi Yayını, Cambridge.
- EL-GAZALİ, Muhammed (1985), İhya-i Ulum-id-Din, Cilt:2, Çeviren: Ahmed SERDAROĞLU, Bedir Yayınevi, İstanbul
- EL-GAZALİ, Muhammed (1986), İhya-i Ulum-id-Din, Cilt:1, Çeviren Ahmed SERDAROĞLU, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- EL-GAZALİ, Muhammed (1986), İhya-i Ulum-id-Din, Cilt: IV, Çeviren Ahmed SERDAROĞLU, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- EL-GAZALİ (1990), Kimya-yi Saadet, Farsçadan Çeviren: A. Faruk MEYAN, Bedir Yayınları, İstanbul.
- ENAN, Mohammad Abdullah (1944), İbn Khaldun, His Life and Work, Arapçadan İngilizceye Çeviri, İkinci Baskı, Lahor.
- ERSOY, Arif (1995), Sırm Sosyal Yapılanma, Yörünge Yayınları No:5, İstanbul.
- ERSOY, Arif (1999), "Bürokratik Anayasadan Demokratik Anayasaya, Yeni Türkiye, Dergisi, Yıl: 5, Sayı:30, Kasım-Aralık.
- ERSOY, Arif (2011),"Human Development and Education in Islam: İrfan". Paper presented at International Conference Decolonizing Our University", Universiti Sains Malaysia, Penang, Malaysia, 27-29 June.
- Ersoy, A. (2015), İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, Dördüncü Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.
- ERSOY, Arif (2015a), "İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı", İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Bahar.
- ERSOY, Arif ve ALTUNDERE, Merve Büşra (2017), "İslam Coğrafyasının İktisadi Sorunları ve İslam İktisadının Vadetlikleri", bu tebliğ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından 10-14 Mayıs 2017 tarihinde Van'da Elite World Otelde düzenlenen, 21. Yüzyılda İslam Coğrafyasına Stratejik Bakış Uluslararası Kongresi: Fırsatlar, İmkânlar, Gelişmeler, Sorunlar Çözüm Önerileri Kongresine sunulmuştur.
- ESSID, M. Yassine (1986), "Islamic Economic Thought", Pre-Classical Economic Thought, From the Greeks to the Scottish Enlightenment, Derleyen: S. Todd LOWRY, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- ESKİCİOĞLU, Osman (1999), İslam ve Ekonomi, Çağlayan Matbaası, İzmir.
- FALAY, Nihat (1978), İbn Haldun'un İktisadi Görüşleri, İstanbul Üniversitesi, No:2420, İktisat Fakültesi No: 409, Maliye Enstitüsü No:58, İstanbul.

GHZANFAR, S. M. ve ISLAHİ, A. Azim (2003), "Economic Thought of An Arab Scholastic: Abu Hamid al-Ghazali", in Medieval Islamic Economic Thought, Filling the "Great Gap in European Economics, Derleyen S. M. GHAZANFAR, Routledge Curzon, Londra.

HAZIROĞLU, Temel (2017), Katılım Ekonomisi, İz Yayıncılık, İstanbul.

İBN-İ HALDUN (1982), Mukaddime I-II, Çeviren: Süleyman ULUDAĞ, Dergâh Yayınları, No. 85/1, İstanbul

İBN-İ HALDUN (1988), Mukaddime II, Çeviren: Zakir Kadiri UGAN, T. C. Millî Eğitim Bakanlığı, Şark İslam Klasikleri, İstanbul.

İBN-İ HALDUN (1991), Mukaddime, Dar ve Mektebeti Hilal, Beyrut.

İBN-İ HALDUN (2004), Mukaddime, I, Çeviren: Halil KENDİR, Yeni Şafak Yayını, İstanbul.

KOZAK, İbrahim Erol (1984), İbn-i Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat, Pinar Yayınlar, İstanbul.

LANDRETH, Harry ve COLANDER, David C. (2002), History of Economic Thought, Houghton Mifflin Company, Boston.

MAHDI, Muhsin (1957), Ibn Khaldun's Philosophy of History, George Allen and Unwin Ltd. Londra.

MIECZKOWSKI, Bogdan (1987), "Ibn-i Khaldun's Fourteenth Century Views on Bureaucracy" The American Journal of Islamic Social Sciences, Volume: 4, Number 2, Aralık.

ORMAN, Sabri (1984), Gazali'nin İktisat Felsefesi, İnsan Yayınları: 5, İstanbul.

ŞİRVAN, Harun Han (1965), İslam'da Siyasi Düşünce ve İdare, Çeviren: Kemal KUŞÇU, Nur Yayınları No. 64, Ankara.

TABAKOĞLU, Ahmet (2013), İslam İktisadına Giriş, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman (1999), "İbn Haldun ve Umran İlmi", Gündüz Gazetesi, 4 Mart 1999

Grafik Kaynakları

Şema 1. İslam İktisadında Hâsılanın Üretim Faktörlerinin Sahipleri Arasında Paylaşımı: A. Ersoy, İktisadi Müessesleşme Tarihi: İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, Akevler, Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi, Tarihi Araştırmalar Serisi: 1, İzmir 1986, s. 137.

BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ: PAYDAŞLAR, KURUMLAR VE PİYASALAR

YAZARLAR

Dr. R. Ahmet Albayrak

İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünden 1988 yılında mezun oldu. 1993 yılında University of North Carolina at Pembroke'dan (ABD) Organizasyonel Liderlik ve İşletme üzerine yüksek lisans derecesi, 2007 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'ndan Teknoloji Yönetimi üzerine yaptığı çalışmalarla doktor unvanı aldı. Katılım Bankacılığı kariyerine 1988 yılında başlayan Albayrak, 2005 yılından itibaren Kuveyt Türk Katılım Bankası'nda Genel Müdür Yardımcısı olarak çalışmaktadır. 2012'ye kadar Bankacılık Servis Grubunu (IT, Operasyon, İdari İşler, İK & Strateji) yönetmiş aynı tarih itibarıyla Hazine, Yatırım ve Uluslararası Bankacılıktan sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak atanmıştır. Kuveyt Türk iştiraklerinden KT Bank AG (Almanya'daki ilk İslami Banka) ve KT Portföy Yönetimi A.Ş.'de Yönetim Kurulu Üyesidir. Çalışma hayatı boyunca STK ve İyilik Kurumları'nda YK Başkan ve üyesi olarak görev almıştır. Daha önce Sakarya Üniversitesi'nde ve an itibarıyla de Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde İslam Ekonomisi ve Finansı alanında yüksek lisans ve doktora dersleri vermektedir. Dr. Albayrak, 2012 yılında Kuveyt Türk yayınlarından çıkan, Sağlam Bankacılık Modeliyle Katılım Bankacılığı'na Giriş kitabının da editörüdür.

Şerafettin Özsoy

İTÜ İşletme Mühendisliği'nde lisans, Marmara Üniversitesi Bankacılık bölümünde yüksek lisans programlarından mezun olmuştur. Halen İTÜ İşletme Mühendisliği bölümünde doktora programına devam etmektedir. 2010 yılında iş hayatına doğrudan start-up girişimcisi olarak başlayıp online iş ilanı sitesi kurmuştur. 2012 yılında ise online eğitim sektöründe başka bir startup daha kurmuştur. 2017 yılında KuveytTürk Katılım Bankası Bilgi Teknolojileri bölümünde çalışmaya başladıktan sonra 2019 yılında Yıldız Holding'e geçerek Dijital Kültür Geliştirme Yöneticisi olarak start-up ekosistemiyle işbirlikleri geliştirme, kurum içi girişimcilik programları ve dijital inovasyon faaliyetlerinden sorumlu olarak çalışmıştır. 2020 yılından beri ise TeknoPark İstanbul Cube Incubation Kuluçka Merkezinde çalışmaktadır.

KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ: PAYDAŞLAR, KURUMLAR VE PİYASALAR

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Finansal Piyasalar&Kurumlar, İşleyiş ve Türleri
2. Katılım ve Tasarruf Bankaları Arasındaki Benzerlik ve Farklar
3. Katılım Bankacılığı ve Ekosistemi
4. Dünyada Etik Bankacılık

GİRİŞ

Katılım bankacılığı sistemi, anlaşılması zor bir sistem değildir. Geleneksel bankacılık sisteminden farklı olmakla birlikte herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir çalışma usulü vardır. Katılım bankası, cari hesaplar ve katılma hesapları yoluyla veya faizsiz bankacılık prensiplerine uygun bazı yöntemlerle fon toplar. Topladığı fonları kendi havuz sistemine göre değişik havuzlarda biriktirir. Daha sonra havuzlarda biriken bu fonları, katılım bankacılığı temel ilkelerine uygun fon kullandırma yöntemlerine göre bireylere ve işletmelere kullandırır. Murabaha, leasing, eser sözleşmesi(istisna akdi), emek-sermaye ortaklığı(mudarebe) kâr-zarar ortaklığı(müşareke) gibi ticarete ve ortaklığa dayalı uygulamalar bu yöntemler arasında sayılabilir. Bu bölümde bu sistemi genel olarak anlatmaya çalıştık.

1. FİNANSAL PİYASALAR VE KURUMLAR

Genel olarak fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalara finansal piyasalar denmektedir. Fon fazlası olanlarla (tasarruf sahipleri), fon açığı olanlar bu piyasalarda dolaylı ya da dolaysız şekilde karşılaşabilir. Bu ekonomik birimlerin doğrudan karşılaşması çoğu kez imkânsızdır. Bunlar arasında aracılık görevi yaparak köprü kuracak, fon akışını hızlandıracak çeşitli finansal kurumlara ve finansal araçlara gereksinim vardır. Bu piyasaların yasal ve idari çerçevesi de dikkate alındığında, finansal piyasaların dört temel ögesinin olduğu söylenebilir. Bunlar; fon arz ve talep edenler, finansal araçlar, finansal kurumlar ve finansal sistemin düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurumlardır (Doğukanlı vd, 2013, s.3).

2. FİNANSAL PİYASALARIN İŞLEYİŞİ

Bireyler, kurumlar, devlet ve yabancı yatırımcılar hem fon sunucusu hem de fon kullanıcısı olabilmektedir. Dolaysız finansmanda, fona ihtiyacı olanlar, finansal araç ihraç ederek ve satarak, fon sunucuları ile herhangi bir aracı olmaksızın karşılaşır. Dolaylı finansmanda ise fon sunucusu ve kullanıcıyı karşılaştıracak finansal araçlara ve finansal sistemin denetim ve düzenlenmesinden sorumlu kurumlara ihtiyaç vardır (Doğukanlı vd, 2013, s.4).

3. FİNANSAL PİYASALARIN TÜRLERİ

Finansal piyasaları çok farklı biçimde sınıflandırmak mümkündür. Yaygın sınıflandırmaya göre finansal piyasalar; para ve sermaye piyasası olarak iki kategoride sınıflandırılabilir (Doğukanlı vd, 2013, s.5).

3.1. Para Piyasaları

Kısa vadeli yani bir yıl ya da daha az süreli fonların transferlerinin ya da alışverişinin yapıldığı kısım para piyasaları olarak adlandırılmaktadır. Para piyasalarının temeli ticari bankaların biçimlendirdiği bankacılık sistemidir (Sanaslan ve Erol, 2014, s.15). Finansal sistemin fon aktarım fonksiyonu açısından ticari bankalar (mevduat bankaları) genel olarak; fon fazlası yani fazla parası olan kesimlerden sabit

bir getiri (faiz) karşılığı parasını alır, daha sonra da bu parayı fon eksikliği yani para ihtiyacı olan kesimlere daha yüksek bir getiri (faiz) ile satar. Dolayısıyla, başta ticari bankalar olmak üzere, bankalar finansal sistemin fon aktarım fonksiyonunu doğrudan gerçekleştiren kuruluşlardır (Sanaslan ve Erol, 2014, s.16). Ticari bankaların öncülüğü ve aracılığı ile oluşan ve işlemekte olan döviz piyasaları da para piyasaları içinde düşünülmelidir (Sanaslan ve Erol, 2014, s.15).

3.2. Sermaye Piyasaları

Uzun vadeli yani bir yıldan daha fazla süreli fonların transferinin ya da alışverişinin yapıldığı kısım ise sermaye piyasaları (capital markets) olarak adlandırılmaktadır. Sermaye piyasaları bu piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin işlem biçimine ve niteliğine göre; birincil piyasalar (arz piyasası), ikincil piyasalar (organize alım-satım borsaları), üçüncül piyasalar (organize olmayan menkul kıymet piyasaları ya da tezgahüstü piyasalar) ve ayrıca türev piyasalar (vadeli işlem piyasaları) şeklinde işlem mekânı ve araçları bakımından tabakalı bir ayrıma tabi tutulmaktadır (Sanaslan ve Erol, 2014, s.16).

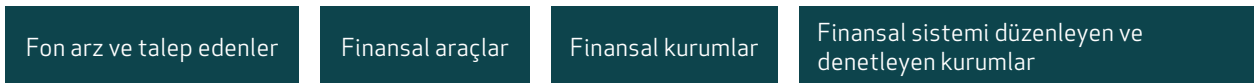
4. FİNANSAL SİSTEMİN DÜZENLENMESİ

Finansal sistem birçok ülkede en yoğun şekilde yasal düzenlemelere tabi tutulan sektörler arasında yer almaktadır. Devlet üç gerekçe ile finansal piyasaları yasal düzenleme içerisinde tutmaktadır: Yatırımcılar için mevcut enformasyonu artırmak, finansal sistemin sağlıklı çalışmasını sağlamak ve para politikasının kontrolünü iyileştirmek (Şıklar, 2004, s.32).

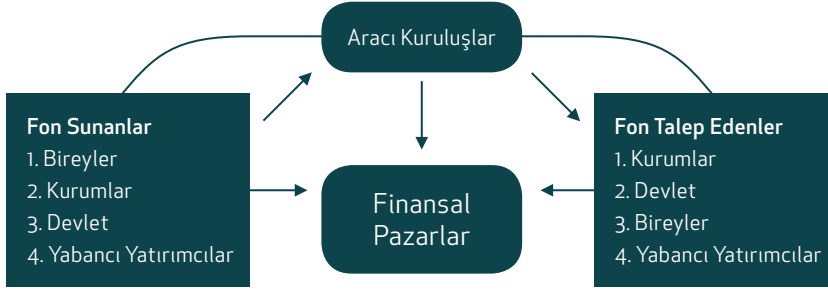
5. FİNANSAL KURUMLARIN TÜRLERİ

Finansal piyasaların nasıl sınıflandırıldığına bağlı olarak finansal kurumları da sınıflandırmak olanaklıdır. Örneğin, finansal piyasalar para piyasaları ve sermaye piyasaları olarak ayrıldığında, para piyasasının kurumları olarak bankacılık ve bankacılık dışı kesim gösterilebilir. Bankacılık kesimi, merkez bankası ve diğer bankalardan, bankacılık dışı finansal kesim ise, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri ve sigorta şirketlerinden oluşmaktadır. Sermaye piyasası

PİYASALARIN DÖRT TEMEL ÖGESİ

Şekil 1: Piyasaların Dört Temel Ögesi

Şekil 2: Finansal Kurumların Türleri

kurumları olarak ise menkul kıymet borsalarını ve aracı kuruluşları görebiliriz (Doğukanlı vd, 2013, s.9).

6. BANKACILIK SİSTEMİ

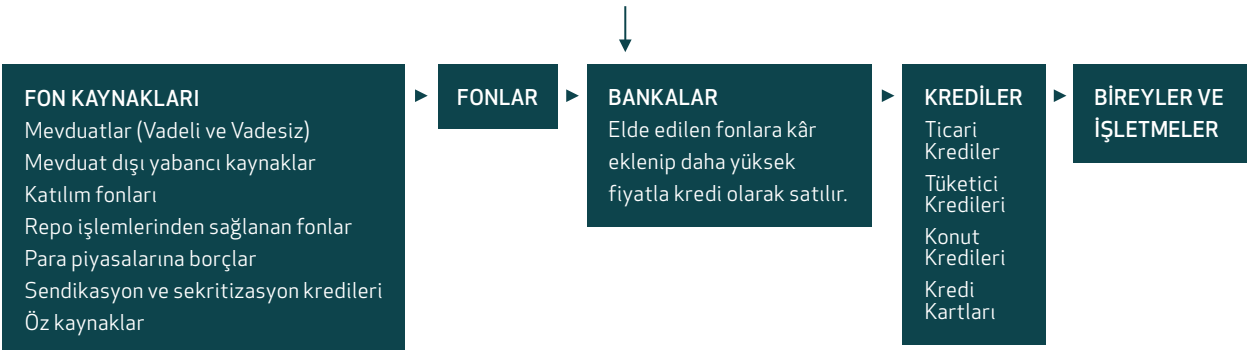
Bankacılık sektörü, ekonomilerde mali araçlar, mali araçlar ve mali piyasalardan meydana gelen mali sistemin temel öğelerinden biridir. Bu sektör mali sistem içinde yer alan ödemeler sistemi üzerine kuruludur. Bankacılık sektörü, bu sistem vasıtasıyla tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi için gerekli olan fon aktarımında aracılık görevini ifa eder (Kınık, 2010, s.46). Şüphesiz ki bankalar günümüzdeki ticari ve ekonomik ilişkiler içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Banka, ana çalışma konusu olarak sermaye, para ve kredi konularındaki her türlü işlemi çeşitli düzenlemeler kapsamındaki tüm gereksinimlerini karşılayan bir ekonomik birimdir (Kınık, 2010, s.46). Bankacılık sisteminin özünde yatan temel prensip fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanların buluşturulmasıdır. Bu prensipten yola çıkılarak zamanla birçok değişik format ve bankacılık türü oluşturulmuş olmasına rağmen günümüz bankacılık sisteminin özünde yatan bu prensip hâlâ

geçerliliğini korumaktadır. Bu sistemin ilk aşaması fon toplama işlemiyle başlamaktadır. Bankalar birçok farklı metot kullanarak fon sağlamaktadır. Bu fonların sadece küçük bir kısmını öz kaynaklarından sağlarken büyük çoğunluğunu mevduatlardan ve mevduat dışı çeşitli kaynaklardan sağlamaktadır.

DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR

BDDK, SPK, TCMB, TMSF gibi.

Şekil 3: Bankacılık Sisteminin Genel İşleyişi

Sistemin diğer aşaması olan fon kullandırma aşamasında ise fona ihtiyaç duyan müşteriler vardır. Bu müşteriler bireyler olduğu gibi işletmeler de olabilmektedir. Bankacılık sisteminde fon kullandırma işlemi genel olarak krediler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bankaya fon sağlayan tarafların bu işlemlerden kâr beklentisi olduğu gibi bankaların da bu sistemden kâr beklentileri vardır. Bu nedenle bankalar fon sahiplerine ödediklerinden daha fazla kâr etmelidirler ki kendileri de kâr edebilsinler. Bu nedenle bankalar elde ettikleri fonlara kâr ekleyerek daha yüksek fiyattan müşterilerine kredi olarak satarlar. Bu krediler banka çeşitliliklerine göre farklılık gösterebilmesine rağmen en sık kullanılan kredilere ticari krediler, tüketici kredileri ve konut kredileri örnek olarak verilebilir. Bütün bu işlemler yapılırken sistemin güvenliği ve sürdürülebilirliği için bir takım ulusal ve küresel düzenleyici ve denetleyici kurumlar sisteme dâhil olur. Bu kuruluşların isimleri ve görev alanları ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, ülkemizdeki bu görevi yapan kuruluşlara, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası örnek gösterilebilir (Özsoy, 2012, s.37).

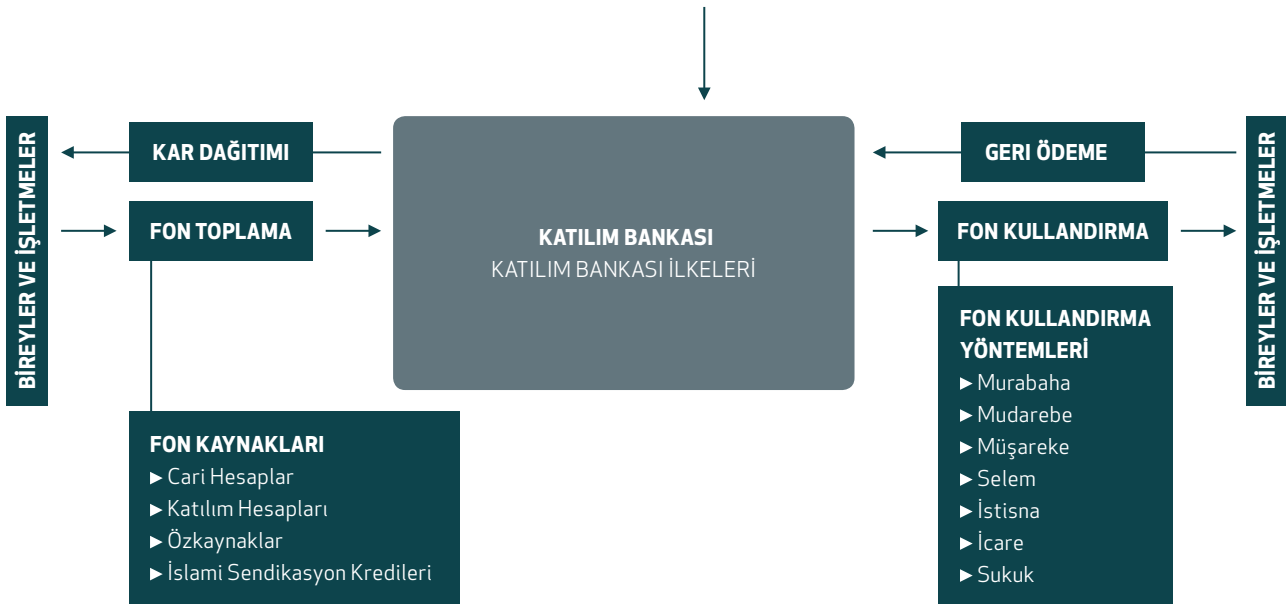
7. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

7.1. Genel İşleyiş

Temel yapısı itibarıyla bir faizsiz bankacılık modeli olarak katılım bankacılığını, parasal işlemlerle mal ve hizmet hareketlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlandığı, her para hareketinin mutlaka bir ortaklığa dayandığı veya mal ya da hizmete karşılık geldiği; gelirin ise, kâr ve zarar ortaklığı (müşareke) veya emek-sermaye ortaklığı (mudarebe) esasına göre bölüştüğü bir sistem olarak tanımlamak mümkündür. Katılım bankacılığı sistemi, anlaşılması zor bir sistem değildir. Geleneksel bankacılık sisteminden farklı olmakla birlikte herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir çalışma usulü vardır. Bu sistem genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Katılım bankası, cari hesaplar ve katılma hesapları yoluyla veya faizsiz bankacılık prensiplerine uygun bazı yöntemlerle fon toplar. Topladığı fonları kendi havuz sistemine göre değişik havuzlarda biriktirir. Daha sonra havuzlarda biriken bu fonları, katılım bankacılığı temel ilkelerine uygun fon kullandırma yöntemlerine göre bireylere ve işletmelere kullandırır. Murabaha, leasing, eser sözleşmesi (istisna akdi), emek-sermaye ortaklığı (mudarebe) ve kar-zarar ortaklığı (müşare-

DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR

BDDK, SPK, TCMB, TMSF vb.

Şekil 4 : Katılım Bankacılığı Sistemi

ke) gibi ticarete ve ortaklığa dayalı uygulamalar bu yöntemler arasında sayılabilir. Katılım bankası, fon kullandırılan müşterilerin projeleri sonuçlanıp gelirleri gerçekleştiği zaman, katılma hesapları yoluyla fona iştirak eden katılımcılara/hesap sahiplerine kâr paylarını öder. Katılım bankacılığını geleneksel bankacılıktan ayıran en temel prensiplerden birisi de katılım bankacılığının fon kullandırma işlemlerinin bir mal veya hizmet alım satımına yani ticarete ya da ortaklığa dayanmasıdır. Buna karşılık geleneksel bankacılıktaki fon kullanılacak, kredi yani faizli borç verme işlemidir (Özsoy, 2012, s.118-119).

7.2. Katılım Bankacılığı Sisteminin Konvansiyonel Bankacılık Sistemi ile Benzeşen ve Ayrışan Yönleri

Katılım bankacılığı ile konvansiyonel bankacılık arasında benzeyen birçok yön olduğu gibi ayrışan birçok yönü de bulunmaktadır. Farklılaşan yönler de çeşitli gruplar hâlinde incelenebilir. Risk dağılımı açısından bakıldığında geleneksel bankacılıkta riskin tamamı borçluya yüklenir ve ilke olarak borç veren her zaman kâr eder. Katılım bankacılığı sisteminde ise kurulan ortaklık emek-sermaye ortaklığı ise riski hem sermayeyi işleten emek sahibi hem de sermaye veren sermayedar aralarında paylaşır. Eğer ortaklık sermaye ortaklığı ise riski sadece sermayedarlar paylaşır. Katılım bankacılığı sisteminde sermayedarın kâr elde edebildiği gibi zarar edebilme, emek sahibinin de emeğinin zayı olması ihtimali vardır. Katılım bankaları mal veya hizmetin alım satım yöntemiyle fon kullandığında riski en aza indirecek tedbirler (teminat, kefalet gibi) alır. Fon kullandırımı açısından bakıldığında da geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı arasında birtakım farklılıklar vardır. Geleneksel bankalar müşterilerine kredi (faizli borç) verir.

Katılım bankaları ise ticaret yöntemiyle fon kullandırırken müşterisinin ihtiyaç duyduğu malı, hizmeti veya hakkı satıcısından satın alır ve üzerine kâr ilave edip müşterisine vadeli olarak satar. Geleneksel bankacılıkta kredide ödeme banka müşterisine yapılır veya satıcıya yapılsa bile bu malın alış bedeli değil müşteri namına kullandırılan kredinin satıcıya ulaştırılması işlemidir. Katılım bankacılığında ise ödeme banka müşterisine değil, malın satıcısına yapılır ve bu bedel malın katılım bankası tarafından alış bedelidir. Geleneksel bankacılıktaki kredi sisteminde müşteri ile banka arasında imzalanan sözleşme, kredi (faizli borç) akdi şeklindedir. Katılım bankacılığındaki ticaret yönteminde ise müşteri ile katılım bankası arasında imzalanan sözleşme alım-satım akdi şeklindedir. Geleneksel bankacılıkta

müşterinin kullandığı kredinin bir mal veya hizmet karşılığı olması şartı yoktur. Ödeme bir mal alımı karşılığında satıcıya yapılsa bile bu durum, işlemin kredi vasfını değiştirmez. Katılım bankacılığındaki ticaret yönteminde ise herhangi bir alışveriş veya proje olmadan para ödenmez. Finansman mutlaka bir mal alımı veya kiralanması ya da ortaklık projesi ile ilişkilendirilir. Geleneksel bankacılıkta yasal bir zorunluluk yoksa banka verdiği krediyi geri çağırabilir. Katılım bankacılığında ise sözleşmeden tek tarafı olarak dönülemez ve finansman taksitlerinin kapatılması istenemez. Katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılık arasındaki farklar temel ilkeler açısından da karşılaştırılabilir. Geleneksel bankacılıkta paranın zaman değeri vardır ve bu değer borç veren lehine her zaman artış gösterir. Katılım bankacılığında ise para başkalarına ödünç olarak kullandırıldığında zamana göre değişimi yoktur.

Ortaklık veya ticaret yöntemleriyle paradan elde edilen gelir ise dinamik ekonomik koşullara göre hem artış hem de azalış gösterebilir. Geleneksel bankacılıkta risk bedel gerektirir katılım bankacılığında ise risk paylaşım gerektirir. Geleneksel bankacılıkta yasal olan her türlü faaliyet işleme konu olabilir. Katılım bankacılığında ise İslami açıdan meşru sayılan ve serbest bırakılan faaliyetler işleme konu olabilir. Geleneksel bankacılık sisteminde gelir elde etmede faiz temel araç olarak kullanılır. Katılım bankacılığı sisteminde ise kâr payı temel araç olarak kullanılır. Geleneksel bankacılık sisteminde fon kullandırma işlemi kredi (borç para verme) yöntemiyle gerçekleştirilirken, katılım bankacılığı sisteminde ise fon kullandırma ticaret (alım-satım) ve ortaklık yöntemleriyle gerçekleştirilir (Özsoy, 2012, s.115).

8. KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİ

Katılım Bankacılığı, Türk Bankacılık Mevzuatı'nda (Bankacılık Kanunu, 2005) tanımlanan şekliyle, Mevduat Bankacılığı, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ile birlikte üç bankacılık türünden biridir. Katılım bankalarının, bankacılık sektöründe yer almaları dolayısıyla yatırım ve mevduat bankalarından tamamen farklı bir iş modeli olduğunu söyleyemeyiz. Farklı kategoride olsa bile bir tür banka olması nedeniyle benzerliklerin olması da doğaldır. Bununla birlikte bu bankalara "katılım" ismini veren kâr/zarar ortaklığı hesaplarından başlayarak, konvansiyonel bankacılık ürünlerinden çok farklı bir ürün portföyüne sahiptir. Bu ürünler, Türk Bankacılık Sistemi'ne 60 sene sonra ilave olmuşlar, ancak bankacılık sektöründe katılım bankalarına yeni bir alan açılmasını

sağlamışlardır. Katılım bankacılığı; müşteri ihtiyaçları ve beklentileri başta olmak üzere, sahiplik yapısı, çalışanları, danışma kurulları, denetleyici/düzenleyicileri ve uluslararası ağı ile yaşamaya ve gelişmeye devam etmektedir. Bu itibarla, katılım bankacılığının söz konusu ayırt edici özelliklerini yine içinde gelişim ve değerler olan bir yaklaşım ile değerlendirmeliyiz. Bu yaklaşım, sadece bugün sahip olunanları değil geleceği de hesaba katabilmelidir. Katılım bankacılığının yapabildiklerini ve yapamadıklarını anlamlandırabilmek için modern dünyada bir firmanın iç ve dış çevresini nasıl yönettiğini anlamamız gerekir. Firmanın gerçekleştirmek üzere kurulduğu misyon ve yolculuğunda ulaşmak istediği vizyon, hiç şüphesiz belli etkileşimlerle gerçekleşecektir. Bunun için öncelikle, Gareth Morgan'ın (1986, Images of Organization) dediği gibi organizasyonların izole olmayan kompleks ekosistemlerin içinde yaşadığını kabul etmeliyiz. Bu ekosistemlerin içinde yaşayan organizasyonlar, kendilerini çepeçevre saran ilişkileri ve çevreleriyle birlikte dönüşerek gelişirler. Başka bir deyişle, organizasyonlar ekosistemlerine uyum sağlayarak hayatta kalır veya bir etkileşim içerisinde birbirlerinin gelişimine etki ederler. Aynı doğada bir organizmanın çevresinin diğer organizmalarla oluşması gibi, bir organizasyonun çevresi de diğer organizasyonlardan oluşur.

Bir organizasyon, prensip olarak çevresini saran ekosistemi etkileyebilir ve ciddi manada da etkilenebilir. Dolayısıyla bu ekosistem devamlı birbirini etkileyen (pazarlık edilerek anlaşılmış) bir çevre demektir. Bu ekosistemde rekabet, dayanışma, kontrol ve zorlama organizasyonu hayatta kalmak için daima uyum sağlamaya davet eder. Katılım bankaları, toplam bankacılık sektöründen aktif toplamı olarak yüzde 5'in biraz üzerinde bir pay almakta ve yüzde 95'i konvansiyonel olan bir sistemde bankacılık faaliyeti yapmaktadır. Bu yüzden diğer katılım bankalarından önce mevduat bankaları, katılım bankalarının ilk rakibidir. Katılım bankaları pazar paylarını arttırmak için, ürün çeşitliliği ve fiyatları anlamında, hizmet kalitesi ve sürekliliği anlamında mevduat bankalarının yakaladığı ekonomik büyüklüğe ulaşmak durumundadır. Ekosistem yaklaşımı, katılım bankalarının rekabet edebilmesi için finansal piyasalar ve kurumlarına kendi ilkeleri çerçevesinde uyum sağlayarak var olmaya devam etmesini öneriyor. Bu canlı (etkileşim ve pazarlık hâlinde) ekosistemin bir parçası olan organizasyonlar, iş modellerini gerçekleştirirken paydaşlarını ikna etmek ve onlarla beraber hareket etmek zorundadır. Bu yüzden yönetim yazınında bir firmanın paydaşlarıyla etkileşim hâlinde hayatta kalıp gelişebileceğinden hareketle Yö-

netişim (governance)'in öneminden bahsedilir. TDK, sözlükte resmi ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı olarak tanımlanır. Daha çok kamu tarafında kullanıldığı hâliyle yönetişim; katılımcı demokrasi kavramından hareketle, yerel yönetimler alanında halkın yönetime katılımının sağlanması bağlamında kullanılır. Bir tarafın diğerlerini yönetmesinden çok birlikte yönetmek anlamını taşıyor (Salih Batal, 2010). Birlikte yönetmek, ortaklık yapmak, paydaşlardan diğerinin yönetime katılmasını sağlamak, organizasyonun hiç şüphesiz belli değerler çerçevesinde yönetildiğini gösteriyor.

Katılımcılık, paylaşımcılık, sorumluluk ve şeffaflık bu değerlerin en önemlileri olarak sayılabilir. Edward Freeman (1984), paydaşlarla yönetim konusunu stratejik yönetimin bir parçası olarak sunduğu Paydaşlık Yaklaşımı ile Stratejik Yönetim (Strategic Management - A Shareholder Approach) adlı ünlü eserinde; çevresel değişimin hangi faktörlerle bir firmanın varlığını etkilediğini inceler. 1980'lerdeki yönetim anlayışının, firmanın varlığını etkileyebilecek ve bundan etkilenebilecek farklı grupları (paydaşlar) hesaba katmadığını savunur. Paydaşlar yaklaşımının (çevresel değişimi en iyi şekilde okuyabilecek) göz ardı edildiği bir yönetim anlayışı, firma stratejisini tamamen işlevsiz kılabilir. Firmalar daha çok geçmişin tecrübeleri üzerinde bir yönetim tarzı geliştirdiği için geleceği ıskalayabilir. Bu yüzden paydaşların firma üzerindeki etkileri iyi analiz edilmeli, strateji dinamik bir paydaş yönetimi üzerinden yeniden tasarlanmalıdır. Freeman, firmanın içinde; hissedarların, müşterilerin, çalışanların ve tedarikçilerin, firmanın dış çevresinde de; kamu otoritelerinin, rakiplerin, tüketici hakları taraftarlarının, çevrecilerin ve medya ilişkilerinin doğru yönetilmesini ve stratejinin bir parçası olması gerektiğini savunur. Paydaşlık Yönetişim Modeli, 20. Yüzyılın sonunda büyük Amerikan ve Avrupalı firmaların kurumsal manada yaptıkları yolsuzluklar sonucu batmalarının ardından ekonomi literatürüne ve politika yapıcıla-

PAYDAŞLIK YÖNETİŞİM MODELİ

Şekil 5: Paydaşlık Yönetişim Modeli

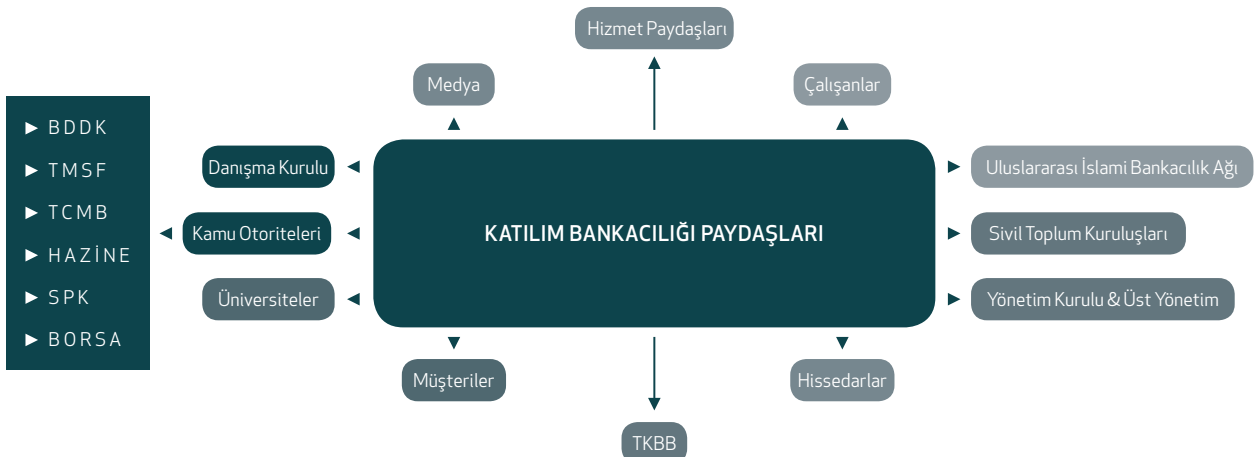
Şekil 6: Ekosistem

rının gündemine tekrar gelir. Yolsuzluklar, başlangıçta finansal kontrol ve takip konuları bağlamında değerlendirilmiş olsalar bile, sonuçta kurumsal sürdürülebilirlik ve iş etiği konuları öne çıkar. Sosyal sorumluluk projeleri ile çevresindeki paydaşlarını yönetmeye çalışan bir anlayıştan, kendini tamamen sosyal sorumluluk sahibi olarak tanımlayan yeni bir anlayışa geçilir. Zamir Iqbal ve Abbas Mirakhor (2004), İslami Ekonomik Sistemde Paydaşlık Yönetişim Modeli adlı makalelerinde İslami ekonomik sistem içindeki bir firma için etkin ve optimal kurumsal yönetim modeli tasarımı tartışıyor. Makale, paydaşların (firma veya banka aktivitelerinin sonucunda) zarara uğrama riski olduğundan ve haklarının korunması açısından, hissedar merkezli bir yönetim modelinden daha çok paydaşlığa dayalı bir yönetim modelinin İslami ekonomik sistemdeki kurumsal yönetim modeli olması gerektiğini savunuyor. Konvansiyonel sistem, paydaşların yönetime katılmasını için iyi sebepler arayadururken, yazarlar; mülkiyet hakları, akitlerin içindeki açık ya da örtülü yükümlülükler ve verimli teşvik sistemi konularını İslami ilkeler ışığında değerlendirerek

Paydaşlık Yönetişim Modeli'nin gerekliliğini ortaya koyuyor. İqbal ve Mirakhor, aynı zamanda bu modelin, katılım hesabı müşterileri, İslami finansal kurumlar ve denetleyici/düzenleyici kamu kuruluşları üzerindeki etkilerini de tartışıyor.

9. KATILIM BANKACILIĞI PAYDAŞLARI

Paydaşlık Yönetişim Modeli İslami Bankacılık iş modeline çok uygun bulunmuş ve bu konuda birçok makale yayınlanmıştır. (Hasan (2009), Lewis (2005), Chapra & Ahmed (2002) vb.) Bunun başlıca nedeni, İslami bankacılığın etik standartlar ile yönetilmesidir. Bir katılım bankası kuruluşundan itibaren bu standartları uygulayacak şekilde yapılır. Öncelikle hissedarları böyle bir iş modeline yatırım yapmaya karar verir. Katılım bankacılığını temsil edecek ve başarıya ulaştıracak bir yönetim kurulu ve üst yönetim belirlenir. Üst yönetim, katılım bankacılığı standartlarını organizasyonda bir kültür olarak oluşmasını sağlayacak çalışanları işe alır. Çalışanlar, iş modelini müşterilerine tanıtır ve müşterilerini

Şekil 7: Katılım Bankacılığı Paydaşları

sistemin bir parçası olmaya davet eder. Danışma Kurulu, katılım bankasının Türkiye'deki ve dünyadaki İslami bankacılık standartlarına uygun bir şekilde kurulması ve işlemesi için yol gösterir; danışmanlık yapar ve işlemleri denetler. Hissedarlar, yönetim kurulu, üst yönetim, çalışanlar, müşteriler ve danışma kurulu bir katılım bankasının iç paydaşlarını oluşturur. Dış paydaşları ise şöyle sıralayabiliriz; kamu otoriteleri, rakipler, hizmet paydaşları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler, medya ve uluslararası İslami bankacılık ağı.

9.1. Hissedarlar

Öncelikle bir bankanın ana hissedarı olmak, bireysel de olsa kurumsal da olsa ciddi bir varlığa sahip olmayı gerekli kılar. Türkiye'de son dönemde kurulan Katılım Bankaları 300 milyon USD karşılığı TL ile kurulmuştur. Ayrıca bankanın aktifleri büyürken sermaye yeterlilik oranlarının istenen seviyelerin altına düşmemesi için ortakların sermaye arttırmaları gerektiği de unutulmamalıdır. Bankacılık lisansı, mevduat ve katılım bankaları için halktan mevduat toplama ayrıcalığına sahip olmak demektir. Dolayısıyla, ikinci olarak yine ana hissedar olacak birey ya da kurumun geçmişinde iflas etmemiş ve herhangi bir yolsuzluğa da karışmamış olması şarttır. Bir katılım bankası ana ortağı olmak, bunlar dışında katılım bankacılığı prensiplerini baştan kabul etmek, sermaye kârlılığını birincil hedef olarak görmemek demektir. Ortağın, kurumsal yönetim ile ilgili görevi de yönetim kurulunu atamak ve banka

genel kurullarına katılarak; yönetim kurulunu ve üst yönetimin çalışmalarını onaylamak, lüzumu hâlinde ilgili kurullarda değişiklik yapmaktır.

9.2. Yönetim Kurulu ve Üst Yönetim

Kurumsal yönetimden en üst düzeyde sorumludurlar. Hissedarlar, yönetim kurulunu belirler. Yönetim Kurulu, kurumsal politika, strateji ve süreçleri belirleyerek veya onaylayarak bankaya yön verir. Yönetim Kurulu da üst yönetimi atar. Üst yönetim, başta genel müdür olmak üzere bankanın bütün operasyonlarını onaylatılmış politika ve stratejiler üzerinden yönetir. Bir katılım bankasında üst yönetimin İslami prensiplerin uygulanması konusunda da hassas olması gerekir. Üst yönetim, prensiplere bağlı ve liyakatlı çalışanlar seçerek, katılım bankasındaki etik banka kültürünün oluşması ve sürdürülmesi için liderlik eder.

9.3. Çalışanlar

Katılım bankacılığı iş modelini gerçekleştirecek en önemli paydaştır. Çalışanlar, üst yönetimin ortaya koyduğu politika ve stratejiler doğrultusunda günlük operasyonların gerçekleştirilmesinden sorumludur. Çalışanlardan, ticari (kâr etmeye odaklı) bir kuruluştaki çalışmanın gerektirdiği performans ile katılım bankacılığı prensiplerine bağlı yaptığı her işleminde etik bankacılığı gözetilen bir yaklaşım beklenir. Bu doğrultuda, katılım bankası çalışanı, müşterisine katılım bankalarına özgü bankacılık ürünleri ve bu ürünlerin iş süreçleri hakkında doğru bilgilendirme yapar. İşlemin, müşteriden/tedarikçiden veya başka bir nedenle katılım bankacılığı prensiplerine aykırı olduğunu fark ettiğinde üstlerine ve ilgili birimlere konuyu bildirerek iptalini sağlar.

9.4. Müşteriler

Katılım hesaplarına yatırım yaparak, hizmet olarak veya fon kullanarak katılım bankası ile çalışırlar. Kâr ve zarara katılma hesabıyla bankayla ortaklık yaparlar. Bu ortaklık, bankanın hissedarları gibi olmayıp sessiz bir ortaklıktır. Bununla birlikte, bir paydaş olarak katılım bankacılığı müşterisi; Sabahattin Zaim (1992)'in deyimiyile "Homoislamicus" (İslam insanı) ve Katılım Ekonomisi (2016) adlı eserinde Temel Hazıroğlu'nun belirttiği gibi "değerlendiren"dir. Müşteri katılım bankasının, hizmet kalitesini, fiyatlarını, prensiplere uyumunu, çalışanlarını iş yaparken denetler ve değerlendirir. Katılım bankasının hem

Kozmetik

Helal Gıda

Faizsiz Finans

Seyahat & Turizm

Moda

Medya ve Eğlence

İlaç

Şekil 8: Faizsiz Finans Sektörünün İslam Ekonomisi İçindeki Yeri

finansal olarak ve hem de etik bir banka olarak sürdürülebilirliği bu değerlendirmenin sonuçlarına bağlıdır. Kendi değerlerine bağlı kalarak global ekonomiye katılmak isteyen Müslümanlar sadece faizsiz finans alanında değil ilaç, moda, gıda gibi temel alanlarda da kendi değerlerimize uygun endüstri ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

9.5. Danışma Kurulu

Bir katılım bankasını konvansiyonel bir bankadan ayıran en önemli organdır. Yönetim Kurulu tarafından atanır veya görevden alınır. Bu itibarla, banka üst yönetime raporlama yapmaz, yani bağımsızdır. Türkiye’de katılım bankacılığı ve dünyada Islamic Banking (İslami Bankacılık) prensiplerine uygun olarak bankanın; ürün ve süreçlerine yön verirler. Bankadaki ürün geliştirme sürecinde önemli bir rol oynayan Danışma Kurulu, yine bankadaki her uygulamayı denetler ve yönetim kuruluna yıllık bir rapor sunar. Danışma Kurulu üyeleri, genel olarak İslam Fıkhı konusunda uzman kişilerden belirlenir. Dünyada farklı ülkelerde (Malezya, Bahreyn vb.) merkezi ya da ulusal danışma kurulları mevcuttur. Türkiye’de de mevzuat çalışmaları tamamlanan ve Mayıs 2018’de faaliyetlerine başlayan Merkezi Danışma Kurulu, ülkedeki katılım bankacılığı standart birliğinin

kurulmasında ve halk nezdindeki bu kuruluşlara olan güven duygusunun yerleşmesinde önemli rol oynar.

9.6. Kamu Otoriteleri

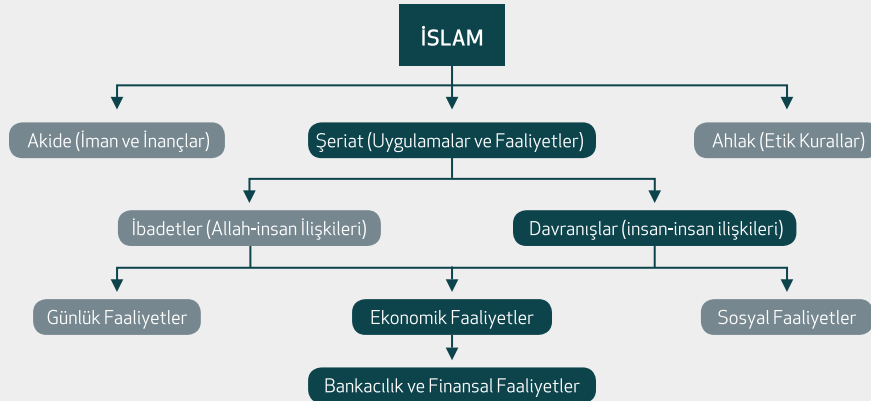
Bankacılık lisansı sahibi olmak, kamunun ve bankanın kurucuları ile bu konudaki hükümranlığını paylaşması anlamına gelir. Bankalar ciddi bir mevzuata uyum sağlamak ve her an denetlenmeye hazır olmak durumundadır. Bu yüzden, kamu otoriteleri dikkate alınması gereken en önemli dış paydaştır. Kamu bu görevini aşağıdaki kurumlar aracılığıyla yürütür.

a) Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 10/07/2018 tarihinde kurulmuştur. Söz konusu Kararnamenin 527/Ç maddesinin birinci fıkrasının b bendi uyarınca Ofis bünyesinde “Katılım Finans Daire Başkanlığı” kurulmuştur. Buna göre, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda, katılım finans alanında stratejiler geliştirmek, bu stratejiler kapsamında alınan kararların ilgili kamu kurum ve kuruluşları nezdinde uygulanmasını takip etmek ve sonuçlarını Cumhurbaşkanlığına raporlamak. Katılım finansın geliştirilmesi amacıyla kamu kurum

KATILIM BANKACILIĞININ İSLAMDAKİ VE İSLAM EKONOMİSİNDEKİ YERİ

İslam öğretilerine göre bir Müslümanın bankacılık ve finans alanında gerçekleştireceği faaliyetler İslam dininin koyduğu kurallar çerçevesinde gerçekleşmelidir. Çünkü şekilde de görüldüğü üzere bankacılığın ve finansal faaliyetlerin de İslam dini içerisinde bir yeri olup bankacılık ve finansal faaliyetler dinin çizdiği sınırlar çerçevesinde yürütülmek mecburiyetindeydi. (Özsoy, 2012, s.69) İlahiyat literatürü açısından bakıldığında karşımıza şema 4’teki gibi sınıflandırma çıkmaktadır. Fakat piyasa bilgi açısından bakıldığında küresel ekonomi içerisinde önce İslam ekonomisi olarak bir bölümlendirme bulunmakta, bunun ardından İslam ekonomisi de yedi ana sektör altında toplanmaktadır.

Şekil 9: Bankacılığın ve Finansal Faaliyetlerin de İslam Dini İçerisindeki Yeri
Hassan, Lewis, Handbook Of Islamic Banking 2007, S. 405

ve kuruluşları, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini arttırmak ve bu alanda koordinasyonu sağlamak görevi verilmiştir.

b. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Katılım bankalarıyla birinci derecede iletişim hâlindeki kamu otoritesidir. BDDK, hayatiyetini sürdüren bütün bankaların mevzuat uyumunu denetler, bankalara ceza verebilir, bankaların; şube açma, iştirak edinme, sukuk ihraç etme vb. konularında izin makamıdır. Mevzuatın geliştirilmesi konusunda da kamunun yararı ve piyasa gereklilikleri arasındaki dengeyi gözeterek inisiyatif alır. Mevzuat değişiklikleri yapabilir, kanunlar konusunda kanun yapımcılarla, ekonominin koordinasyonunda da ilgili ba-kanlıklarla çalışır. BDDK'nın şu anda sadece katılım bankacılığı sisteminin gelişmesi için çalışan ayrı bir daire başkanlığı vardır.

c. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)

Bütün bankalar sahip oldukları bireysel mevduatlar için TMSF'ye sigorta primi öder. Herhangi bir bankanın faaliyetini sürdürmez duruma gelmesi hâlinde minimum tutarı TMSF'nin mevzuatında belirlendiği gibi bu sigorta primleri ve değerlendirilmesi ile oluşan fondan, bireysel mevduat sahiplerine ödeme yapılır. (cari olarak 150.000 TL'dir) Faaliyeti, izni BDDK tarafından iptal edilen bankaların yönetimi TMSF'ye geçer. TMSF, faaliyeti durdurulan bu bankaların varlıklarını tahsil ederek ve satarak likit hâle getirip alacaklılara devletten başlamak üzere geri öder.

İhlas Finans'ın 2001 yılında faaliyetinin durdurulmasından sonra katılım bankalarının bireysel katılım hesapları da fon güvencesine alınmıştır. (2001 yılından itibaren Özel Finans Kurumlar Birliği bünyesinde oluşturulan sigorta fonunun güvencesi altında olan bireysel katılım hesapları, 2005 yılından itibaren TMSF bünyesindeki fonun güvencesine katılmıştır.

d. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Türkiye'nin "Merkez" bankasıdır. Temel hedefi, fiyat istikrarını korumaktır. Aynı zamanda (lender of last resort) gerektiğinde bankaların borç alabileceği son mercidir. Katılım bankaları dâhil bütün bankalar, mevduat ve dış kaynaklarının belli bir oranda Merkez Bankası'nda tutmak zorundadırlar ki buna munzam karşılık denir. TCMB fiyat istikrarını sağlamaya yönelik politikalarını uygularken munzam karşılıklarla ilgili oranları değiştirebilir. Merkez Bankası, para basar, Türk Lirasının bankalar arası transfer sistemini (EFT) yönetir. Döviz kur fiyatlarını belirler, bankalara ihale ile döviz alıp satar. Katılım bankaları dâhil tüm bankalara teminatlı

(hazine kira sertifikası veya bonosu alım satımı yoluyla) veya teminatsız kısa vadeli fon sağlar veya bankalardan borç alabilir.

Ayrıca, Merkez Bankası İdare Merkezi Bünyesinde Yeni Kurulan Müdürlüklere İlişkin 03/02/2021 tarihli Basın Duyurusu ile Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü bünyesinde "Katılım Bankacılığı Müdürlüğü" kurulmuştur. Müdürlüğün görevleri; TCMB'nin katılım bankaları ile ilişkilerinde ve çalışmalarında etkinliği arttırmak, sektörün gelişimine ve finansal istikrara katkıda bulunmak, bu alanda çalışan uluslararası kuruluşlarla ilişkileri daha etkin takip etmek olarak belirlenmiştir.

e. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (Hazine)

Devlet giderlerinin gerektirdiği nakdi sağlamak ile yükümlüdür. Bu doğrultuda devletin iç ve dış borçlanmasını yürütür. İç ve dış borçlanma senetleri ihraç eder. Hazine, 2012 yılından itibaren mevzuatının tamamlanmasının ardından hem yurt içinde hem de yurt dışında kira sertifikası (sukuk) da ihraç etmeye başlamıştır. 10 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı ile birleşip, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı adını almıştır.

f. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili hükümlerin uygulanmasını sağlamak üzere her türlü sermaye piyasası işlemini, inceler ve denetler. Sermaye piyasaları ile ilgili mevzuatın geliştirmesi için çalışır. Ekonomi koordinasyonunun önemli bir parçasıdır. Bankalar ve sermaye piyasası kanuna bağlı şirketler için aynı zamanda bir izin mercidir. Katılım bankaları ihraç ettikleri kira sertifikaları için SPK'dan onay alırlar. Katılım esaslı fonların kurulması ve denetlenmesi de yine SPK'nın iznine tabidir.

g. Borsa İstanbul (Borsa)

Sermaye piyasalarımızı tek bir çatı altında toplayan Borsa İstanbul; ilgili mevzuat ve kanunlar çerçevesinde ve SPK'nın onayıyla, sermaye piyasası araçları (hisse senetleri başta olmak üzere), kambiyo ve kıymetli madenler/taşlar ve SPK tarafından uygun görülen diğer sözleşmelerin serbest rekabet ve güvenli bir şekilde alıp satılmasını sağlamak ve bunu sağlayacak işlem platformlarını kurup işletmekten sorumludur. Bununla beraber Borsa, İslami finansın gelişmesiyle ilgili pek çok etkinliği de desteklemektedir. Dünya Bankası Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi, Borsa İstanbul'un yerleşkesinde faaliyete geçmiştir. Kira sertifikalarının ve diğer katılım bankacılığı prensiplerine uygun ürünlerin Borsa üzerinden alım ve satımına ilişkin çalışmalar da devam etmektedir.

h. Diğer Kamu Otoriteleri

Katılım bankaları, fonksiyonları gereği özellikle Maliye Bakanlığı olmak üzere diğer kamu kuruluşlarıyla yakın bir iletişim hâlinindedir. Kamu Gözetim Kurumu da katılım bankalarının muhasebe ve denetleme standartları üzerinde çalışmaktadır.

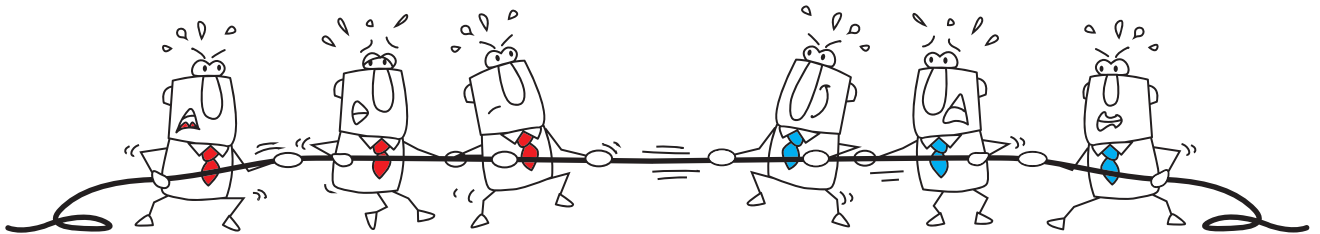
9.7. Rakipler

Katılım bankaları bu kitabın yazıldığı an itibarıyla toplam bankacılık sektöründen aktif toplamı olarak yüzde 5'in biraz üzerinde bir pay almaktadır. Katılım bankaları yüzde 95'i konvansiyonel olan bir sistemde bankacılık faaliyeti yapmaktadır. Bu yüzden diğer katılım bankalarından önce mevduat bankaları, katılım bankalarının ilk rakibidir. Katılım bankaları pazar paylarını arttırabilmek için, ürün çeşitliliği ve fiyatları anlamında, hizmet kalitesi ve sürekliliği anlamında mevduat bankalarının yakaladığı ekonomik büyüklüğe ulaşmak durumundadır. Devlet katılım bankalarının kurulması ile de katılım bankacılığı birbirinden pay kapmaktan ziyade mevduat bankalarından pay alabilecek farklı uzmanlık alanlarına yönelebilmelidir. Bunu yaparken aynı kaynak tarafında sistemine ismini veren katılım hesaplarıyla aynı olduğu gibi kredi tarafında da klasik sistemden sadece süreçler olarak değil "algı" olarak

da kendini farklılaştırabilecek fon kullandırma yöntemleri geliştirebilmelidir. Katılım bankaları sistemi gereği farklı firma kurmadan finansal kiralama yapabildiği için finansal kiralama (Leasing) firmalarıyla rekabet etmektedir. Yine kendi kira sertifikalarını (sukuk) ihraç etmek için kurduğu varlık kiralama şirketleri (VKŞ) yoluyla başka şirketlerin sukuk çıkarmalarına aracılık edebilmekte ve bu şekilde de yatırım menkul değerler firmalarının rakibi olabilmektedir.

9.8. Hizmet Paydaşları

Katılım bankaları uzman istihdam ettiği veya etmediği pek çok alanda dış hizmet almaktadır. Dış denetimden danışmanlığa, teknoloji donanımından yemek alımına kadar pek çok konuda alınan bu dış hizmetler nihai hizmet kalitesine hiç şüphesiz etki etmektedir. Ancak burada hizmet paydaşları olarak ifade edilen, bankanın ürün olarak nihai müşterisine ulaştırdığı ancak bankaya ait olmayan katılım bankacılığına uygun faizsiz ürünleri üreten şirketlerdir. Katılım esaslı sigorta (tekafül), katılım esaslı bireysel emeklilik şirketi, katılım esaslı fonları kuran ve yöneten portföy yönetim şirketi ve katılım bankacılığı esaslarına uygun hisse senetleri alım satım aracılığı yapan menkul değerler şirketi (aracı

kurum), bunların başlıcalarıdır. Ülkemizde sermaye piyasası ve sigortacılık ürünleri toplam hacminin gelişmiş ülkelere oranla çok düşük olduğundan hareketle bu alanda yüksek bir potansiyel olduğunu söyleyebiliriz. Bu hizmet paydaşlarının ürünleri, katılım bankasının sunduğu ürünleri tamamlamakta sunulan değeri arttırmaktadır.

9.9. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

STK'lar toplumda eksikliğini gördükleri her alanda, yardım, eğitim, imar faaliyetleri vb. topluma hizmet etmektedir. Sosyal sorumluluk sahibi kuruluşlar olarak katılım bankaları da pek çok STK ile beraber çalışmaktadır. Bu manada STK'lar ve içinde buldukları faaliyetler, katılım bankalarının kendilerini ifade etme noktasında da bir alan açmaktadır. Geçmişte katılım bankalarının yardıma öncülük ettikleri alanlarda, özellikle müşterilerinde de benzer bir farkındalık oluşturduğu görülmektedir. Katılım bankaları, kârlarının bir kısmı ile bu tür projelerin içinde yer alırken bir de katılım bankacılığı esaslarına uygun olmayan ve kârlarına katamadıkları zaruri şartlar ve kanuni zorunluluklarla elde ettikleri bir kısım geliri de bu yolla toplum yararına harcamaktadır.

9.10. Üniversiteler

Katılım bankacılığı üniversitenin iki fonksiyonundan da yararlanmaktadır. Bunların ilki, üniversitenin bilgi üretim boyutudur. Bu manada katılım bankacılığı; ilahiyat ve işletme/iktisat disiplinlerinden gelen bir sentezleme ile araştırılmakta, eleştirilmekte ve geliştirilmektedir. Bu anlamda yapılan bilimsel konferanslar, uluslararası akademik çalışmalar, çıkarılan yayınlar ve kurulan bu yeni bölümler, akademinin de bir paydaş olarak gelişme kaydettiğini göstermektedir. Katılım bankaları da üniversitenin bu fonksiyonunu hem kurumsal olarak ve hem de çalışanlarıyla desteklemektedir. Katılım bankacılığı ekosisteminin ihtiyacı olan çalışanın yetiştirilmesinde de en önemli paydaş hiç şüphesiz üniversitedir. İş dünyası üniversite iş birliği çerçevesinde; öğrencilerin ekosistemde yer alan iş yerlerinde staj yapması veya yarı zamanlı çalışması, katılım bankacılığı çalışanlarının üniversitelerde ders vermesi, yine çalışanların yüksek lisans programına devam etmesi sağlanmaktadır.

9.11. Uluslararası İslami Bankacılık Ağı (International Islamic Banking Network)

İslami bankacılık, büyüyen pazar payı ile sadece Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda bütün dünyada bilinirliğini arttırmaktadır. Bu itibarla İslami bankalar, İslami derecelendirme kuruluşları, İslam Kalkınma Bankası, İslami bankacılık standar-

dizasyon kuruluşları dışında çok farklı oyuncular da bu ağın bir parçası hâline gelmiştir. Öncelikle global bankalar (Citibank, HSBC, Standart Chartered vb), global denetim ve danışmanlık firmaları (Deloitte, Ernest&Young, KPMG vb) global hukuk firmaları, İslami finansa bir merkez (Londra) olarak bütün yönleriyle destek veren İngiltere, İslami yatırımcılardan yararlanmak üzere sukuk ihraç eden ülkelerden Güney Afrika, finans merkezi olmak isteyip de İslami finansı buna dâhil etmek isteyen ülkeler Almanya, Hong Kong, Singapur, Çin gibi bu ağın bir parçası hâline gelmiştir. Globalleşmiş bir İslami bankacılık ağının içinde olan Türkiye Katılım Bankacılığı da hem finansal olarak bundan istifade (yatırımcı, sermaye, borç vb) etmekte hem de buradaki gelişmeleri takip ederek kendini yenilemektedir.

9.12. Medya

Bütün medya (gazeteler, TV kanalları, sosyal medya vb.) katılım bankacılığına önemli bir yer vermektedir. Bankacılık sistemine İslami referanslar ile çok sonra girmiş olması ve ciddi bir kamuoyu desteğine sahip olması bunun en önemli nedenleridir. Katılım bankacılığı Türk bankacılık sisteminden aktif toplamı olarak yüzde beş gibi bir pay olsa da müşteri sayısı olarak yüzde beşin çok üzerinde bir karşılığı vardır. Buna rağmen, toplumda tam anlaşılammış olmasından hareketle, medya ilişkileri ve medya tanıtım faaliyetleri artan bir gayretle devam ettirilmelidir. Son yıllarda özellikle sosyal medya, tanıtım faaliyetleri noktasında çok daha etkin bir hâle gelmiştir. Katılım bankalarının ve diğer paydaşlarının kurumsal iletişim ve reklam tanıtım faaliyetlerinde bu hususu da göz önünde bulundurması önem taşımaktadır.

9.13. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

Katılım bankacılığı paydaş yönetimi konusunda mer-

kezi bir rol oynamaktadır. 2001’de Özel Finans Kurumları Birliği adı ile kurulmuş, 2005’de özel finans kurumlarının katılım bankalarına dönüşmesiyle ismi de değişmiştir. TKBB, sağlıklı ve sürdürülebilir bir gelişim için; katılım bankacılığı sektörünün dünya standartlarında ürün ve hizmetlere kavuşmasını, sektörün iletişim, algı ve itibar yönetimi ile kendi prensiplerine uygun mevzuat, standart ve düzenlemeleri geliştirmeyi, sektörün gelişimi için her türlü eğitim, İK ve sertifikasyon çalışmalarını arttırmayı ve İstanbul’un önde gelen bir finans merkezi olmasına katkıda bulunmayı kendisi için misyon olarak belirlemiştir. TKBB, Mart 2015’te yayınladığı strateji belgesinde sektörün 2025 yılına kadar bankacılık sektörü içinde yüzde 15 paya ulaşacağı vizyonunu ortaya koymuştur. TKBB misyonu gereği, sektörü ilgilendiren farklı konularda katılım bankacılığı çalışan ve üst yöneticilerini bir araya getirerek ortak aklın ortaya çıkarılması için bir platform sağlar. Katılım bankacılığı adına kamu otoriteleri ile karşılıklı iletişimde bulunarak, sektörün gelişmesi için mevzuat değişiklikleri önerir, lobi faaliyetleri yapar. Kamu otoritelerinden gelen öneri, teklif veya talimatları

birlik üyelerine ileterek aksiyon alınmasını koordine eder. Üniversitelerle ortak toplantılar düzenler, kitap ve yayınlar çıkarır. Birlik olarak zaman zaman medyada görüşlerini açıklar, sektörü tanıtan filmler hazırlar ve yayınlanmasını sağlar.

10. PAYDAŞLIK YÖNETİŞİM MODELİ İLE KATILIM BANKACILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Paydaşlık Yönetişim Modeli katılım bankacılığının gelişimi hedef olarak alındığında ekosistemdeki paydaşlarla ilgili farkındalık sağlamanın ötesinde, katılım bankalarının yönetim ve uygulamalarını, farklı açılardan değerlendirilmesine olanak verir.

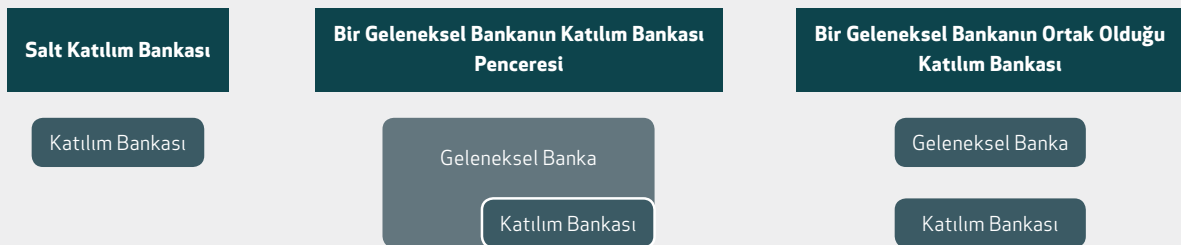
10.1 Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Olgunluk Seviyesi

Paydaşlık Yönetişim Modeli, iç paydaşlar olan hissedarlar, yönetim kurulu ve üst yönetim, çalışanlar, müşteriler ile danışma kurulunun katılım bankacılığının prensipleri çerçevesinde

DÜNYADA KATILIM BANKACILIĞININ UYGULAMA MODELLERİ

Katılım bankacılığı hizmetleri küresel çapta üç tür modelde sunulmaktadır. Bunlardan birincisi “salt katılım bankası”dır. Bu modelde yerel mevzuatların şartlarına göre bir katılım bankası ya yeni bir lisansla baştan bir katılım bankası kurulmasıyla ya da daha önceden geleneksel bankacılık yapan bir bankanın dönüştürülmesiyle oluşturulabilir. İkinci model ise katılım bankacılığı penceresidir. Katılım bankacılığı penceresi, bir geleneksel bankanın diğer geleneksel bankacılık operasyonlarından ayrı olarak tutulan ve İslami kurallara uygun bir şekilde kurulan, yürütülen ve sürdürülen bir parçası olarak tanımlanabilir.

Katılım bankacılığı penceresi modelinde, bağlı bulunulan geleneksel banka ile bazı maddi kaynaklar birçok faaliyette ortak olarak kullanılabilir. Örneğin, bu modelde katılım bankacılığı hizmetiyle geleneksel bankacılık hizmetleri aynı şubelerin içinde verilebilmektedir. Üçüncü modelde ise katılım bankası bir geleneksel bankanın ortaklığıyla ona bağlı ama tamamen ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulmaktadır. Bu modelde iki ayrı yasal varlık olarak katılım bankası ve geleneksel banka bütün faaliyetlerini birbirinden ayrı gerçekleştirir. Örneğin, katılım bankacılığı penceresi modelinde iki hizmet de aynı şubenin içinde gerçekleştirilebilirken bu modelde iki bankanın şubeleri ayrı olmak zorundadır. Hem bağlı ortaklık modelinde hem de pencere modelinde her ne kadar geleneksel bankacılıkla bağları olsa da yapılan işlemlerde katılım bankacılığının temel ilkeleri uygulanmak zorundadır. Katılım bankacılığının uygulanmasında üç tür model olmasına rağmen ülkelerin yerel mevzuatları her zaman bütün modellerin uygulanmasına izin vermeyebilir. Örneğin, İslami kurallara göre yönetilen bazı ülkelerde geleneksel bankacılık yasak olduğu için buralarda katılım bankacılığı penceresi uygulanamamaktadır (Özsoy, 2012, s.74).

Şekil 10: Dünyada Katılım Bankacılığının Uygulanma Modelleri

(yukarıda tarif edildiği üzere) oynadığı rollerin ölçüsünde bir olgunluğa sahiptir. Buna dış paydaşların desteğini ve ilgisini de dâhil etmek gerekir. 1983 yılında kanun hükmünde kararname ile kurulan özel finans kurumları, katılım bankaları olmaları ve sonrasında da Türkiye'nin içinden geçtiği bütün sosyo-ekonomik değişimin içinde olmuşlardır. 30 senenin üstündeki bu yolculukta, bütün paydaşlar öğrenip kendilerini geliştirerek ekosisteme uyum sağlamışlar ve hep birlikte olgunluk düzeylerini arttırmışlardır. Bununla beraber, paydaşların olgunluk seviyesi farklılıklarının olgunluk sürecinin gelişimini yavaşlattığını unutmamak gerekir. Buna aynı anlayış ve iyi niyete sahip olunmasına rağmen farklı etkinlik düzeyleri sebep olmaktadır. Katılım bankacılığının ortaklık yapıları açısından farklı uygulama modelleri vardır. Türkiye'de şu an itibarıyla 1. ve 3. modeller işletmelerle birlikte kamu katılımlarının açılmasıyla devletin sahip olduğu bir modelde tecrübe edilmektedir.

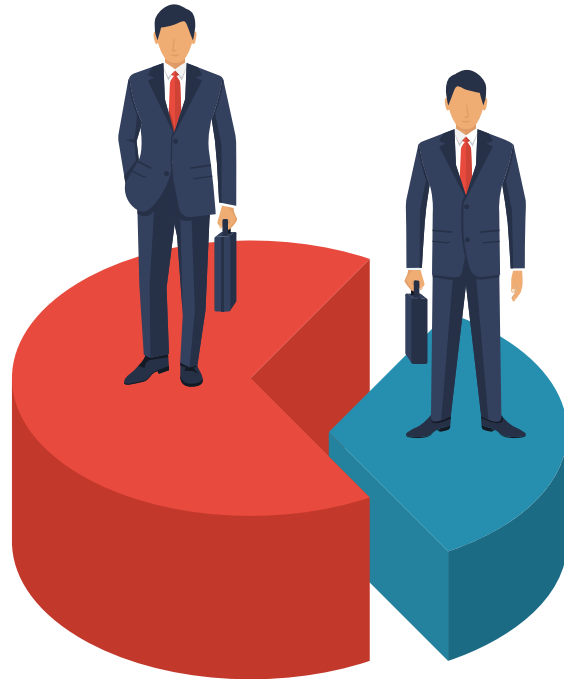
10.2 Sürdürülebilirlik ve Etik Anlayışı

Paydaşlık Yönetişim modeli, 20. Yüzyılın sonunda Batı'da kurumsal manada yaptıkları yolsuzluklar sonucu büyük firmaların batmalarının ardından ekonomi literatürüne ve politika yapıcılarının gündemine tekrar gelir. Yolsuzluklar, başlangıçta finansal kontrol ve takip konuları bağlamında değerlendirilmiş olsalar bile sonuçta kurumsal sürdürülebilirlik ve iş etiği konuları öne çıkar. Türkiye, 1990'lı yıllarda başlayıp 2000'li yılların başında devam eden çok ciddi bir bankacılık konsolidasyonu yaşamıştır. 1994-2005 döneminde batan 25 bankanın (20'si TMSF yönetimine geçerken beş bankanın faaliyet izinleri kaldırılarak iflasına karar verildi) Türk ekonomisine maliyeti 31,4 Milyar USD olmuştur. Bu dönemde bir özel finans kurumunun ve son olarak da 2016 yılında bir katılım bankasının faaliyet izni sona erdirildi. Sürdürülebilir ve etik katılım bankacılığı için de bu örnekler ışığında son derece önemli bir konudur. Katılım bankacılığı da eğer paydaşlar oynamaları gereken rollere sahip çıkmazlar ise sürdürülebilir ol-

mayabilir. Katılım bankacılığı ekosisteminin ülkemizin şartlarını dikkate alan sürdürülebilirliği sağlayan bir etik anlayışını hâkim kılması sektörün ekonomik büyüklüğü kadar hayatidir. Bunun için Kamu Otoritesi'nden başlayarak bütün paydaşların bu konunun ekosistemin ana merkezi konusu olduğunu kabul etmelidirler.

10.3 Katılım Bankalarındaki ürün ve uygulamalarla ilgili İslami eleştiriler

Katılım bankacılığı toplumsal manada ciddi bir karşılık bulmuş olsa da ürün ve uygulamaları mevduat bankalarına benzetilerek eleştirilebilmektedir. Bu eleştirilerin bir kısmı akademiden gelmekte olup sistemin ideal bir yapıya kavuşması için önemlidir. Bununla birlikte, paydaşlık yönetişimi perspektifinden bakıldığında ürün ve uygulamaların hayat bulabilmesi ekosistemdeki paydaşların tutumlarıyla son derece ilgilidir. Örneğin, üretim/hizmet desteğine (vadeli mal alım satımı) dayanan murabaha ürünü, katılım bankaları fonlamasının temel ürünüdür. Bu ürün yerine ikame edilebilecek emek sermaye ortaklığına dayanan fonlama türü olan müşaraka çok fazla yaygınlaşmamıştır. Prof. Hayrettin Karaman, bu durumun nedenlerini sayarken mevzuat altyapısına, ortak olunan girişimcilerin yaklaşımına ve bankaların isteksizliğine değinmiştir. İlâveten, katılım hesabı sahiplerinin risk iştahı ve kamu düzenleyicisinin tavrı da çok önemlidir. Sonuçta bir ürün veya uygulamanın sorumluluğu tek başına katılım bankasına ya da hizmet paydaşına ait olamaz. Ekosistemin İslami olması da olgunlaştırılabilir ve bu da tek tek paydaşlara bağlıdır.

VAKA İNCELEMESİ

Dünyada Etik Bankacılık

Değer Odaklı Bankacılık İçin Küresel Birlik GABV (Global Alliance for Banking on Values) dünya üzerinde “Etik Bankacılık” değerleri üzerinde ittifak etmiş 53 bankanın oluşturduğu bir birliktir. Bu 53 banka; 41 Milyon müşterisi ve 48 bin çalışanı olan, 127 Milyar USD aktif büyüklüğe sahip bir ekosistemi temsil etmektedir. Aralarında, İslami olmamakla birlikte, dini değerlere önem veren, sürdürülebilirliği ve çevrenin korunmasını savunan, yoksulluk ve açlıkla mücadelede yöntemleri olan büyük veya küçük bankalar vardır. Dünyadaki Etik Bankacılık ile ilgili yegâne organizasyon olmamakla birlikte, GABV, uluslararası ve insan/yeryüzü odaklı bir kuruluş olarak savunduğu ilkeler ile katılım bankacılığı için de ilham kaynağıdır. Çünkü katılım bankacılığı da hem çalışma biçimi hem de paydaş odaklı yönetişimi ile aynı zamanda Etik Bankacılık yapmaktadır. Bu manada, katılım bankalarının yegâne ayırt edici özelliği sadece ürünlerindeki faizsizlik özelliği değil, aynı zamanda nasıl yönetildikleridir. Doğru yönetim; günü aşan, sürdürülebilir, paydaşlarıyla her an iletişim hâlinde ve aynı zamanda başarılı bir organizasyonun müjdecisidir.

GABV’in Değer Odaklı Bankacılık İlkeleri

GABV, değer odaklı bankacılık ilkelerine dayalı bir iş kültürüne inanmaktadır. Bu iş kültürü; refahı yayarken insan ve yeryüzü odağını koruyan bir

misyona, reel ekonomiye hizmetkâr yenilikçi bir iş modeline, paydaşlarla aktif ilişki içinde şeffaf bir yönetişime, başışıklık sistemi gelişmiş sürdürülebilir bir organizasyona, riski hesaba katan uzun soluklu müşteri ilişkilerine dayanır.

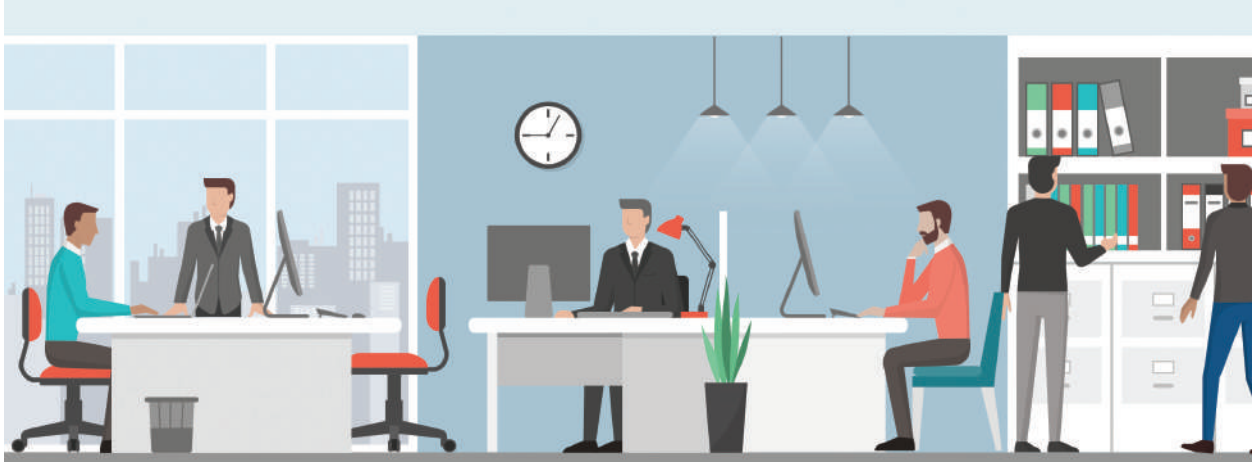
İlke 1: Misyonda Kavramsal Entegrasyon

Değer odaklı bankalar; insan, yeryüzü ve refaha bütüncül yaklaşan bir misyonu benimser. Ürünler ve hizmetler; insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve çevrenin korunması için tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Makul kâr üretmek, sürdürülebilirlik anlamında değer odaklı bankacılığın vazgeçilmezidir ancak tek hedefi değildir. Daha da önemlisi, bütüncül misyonlarını gerçekleştirmek adına sadece zarar vermekten kaçınmazlar; aynı zamanda iyiliğe hizmet için finansı kullanırlar.

İlke 2: Gücünü topluma hizmetten alarak, reel ekonominin ve yeni iş modellerinin başarılı olmasını sağlayacak finansal çözümler ortaya koymak

Değer odaklı bankalar, içinden çıktıkları toplumlara hizmet eder. Farklı coğrafyalardaki ve sektörlerdeki toplulukların işletmeler ve bireyler bazında finansal ihtiyaçlarını karşılar. Bunu yaparken de üretkenliği arttırmayı ve sürdürülebilir ekonomiler oluşturmayı hedeflerler.

İlke 3: Müşterilerinin ekonomik faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin oluşturacağı riskleri doğru anlayarak onlarla uzun vadeli bir ilişki geliştirmek

Değer odaklı bankalar, müşterileri ile güçlü ilişkiler kurar. Müşterilerinin ekonomik faaliyetlerini doğru anlayıp analiz ederek onların da değer odaklı olabilmeleri ve kalabilmeleri noktasında destek verirler. Müşterinin ihtiyacı olan finansal ürünü en baştan doğru seçebilmek için özenli bir risk analizine ihtiyaç vardır. Dolaylı risk yönetim araçlarının temel analizlerin yerini alması istenmez.

İlke 4: Organizasyonun başarısını kesintiye uğratabilecek etkilere karşı uzun vadeli, sürdürülebilir ve dayanıklı bir bakış açısını benimserler

Değer odaklı bankalar, faaliyetlerini sürdürebilmek ve harici aksamalara karşı dayanıklı olabilmek için uzun vadeli bir perspektife sahiptir. Bununla beraber, hiçbir bankanın veya müşterisinin bu aksama-

lara karşı tamamen bağışıklığa sahip olmadığını da bilincindedir.

İlke 5: Şeffaf ve kapsayıcı yönetim

Değer odaklı bankalar, yönetim ve raporlamada yüksek derecede şeffaflık ve kapsayıcılık sağlarlar. Bu bağlamda kapsayıcılık yalnızca hissedarları veya yönetimi değil, bir bankanın genişletilmiş paydaş topluluğu ile aktif bir ilişki anlamına gelir.

İlke 6: İş Kültürü

Tüm bu ilkeler bankanın kültürüne yerleştirilmiştir değer odaklı bankalar; bu ilkeleri, kurumlarının kültürüne yerleştirmeyi amaçlamakta ve böylece her düzeyde karar vermede rutin olarak kullanmaktadır. Bu değerlerin bir iş kültürüne dönüşmesi ciddi bir çaba gerektirir. Çalışanları teşvik etmek için değer odaklı yaklaşımın yansıdığı İK politikaları (yenilikçi teşvik ve performans değerlendirme sistemleri vb.) ile paydaşları merkeze alan iş modelleri bu çabalara örnek olarak gösterilebilir.

PRENSİPLER

Şekil 11: İş Kültürü

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi finansal piyasaların temel öğelerinden birisi değildir?

- a) Finansal araçlar
- b) Finansal kurumlar
- c) Düzenleyici ve denetleyici kurumlar
- d) Sivil toplum kuruluşları

2. Geleneksel bankalardan farklı olarak faiz enstrümanını kullanmayan banka türü aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Yatırım bankaları
- b) Mevduat bankaları
- c) Kalkınma bankaları
- d) Katılım bankaları

3. İslam Kalkınma Bankası'nın (IDB) temel görevi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) İslami finansal kuruluşlar için muhasebe ve raporlama standartları geliştirmek
- b) İslami para ve sermaye piyasaları için derecelendirme hizmeti sunmak
- c) İslami finansal kuruluşlar için kurumsal yönetim standartları geliştirmek
- d) Üye ülkelerde ekonomik kalkınma ve sosyal gelişimi desteklemek

4. Katılım bankacılığında risk paylaşımı ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a) Riskin tamamı borçluya yüklenir
- b) Riski her taraf paylaşır
- c) Fon kullandırmanın kâr elde edebildiği gibi zarar edebilme ihtimali de vardır
- d) Her iki tarafın (fon kullanan ve kullandırmanın) risklerini azaltmak için katılım bankacılığı çeşitli tedbirler uygulayabilir

5. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankacılığında fon kaynaklarından birisi değildir?

- a) Vadeli mevduat hesapları
- b) Cari hesaplar
- c) Katılım hesapları
- d) Özkaynaklar

6. Aşağıdakilerin hangisi Paydaşlık Yönetişim Sisteminin "birlikte yönetmek" fikrini besleyen değerlerden biri değildir?

- a) Katılımcılık
- b) Sorumluluk
- c) Tek Odaklılık
- d) Şeffaflık

7. Aşağıdakilerden hangisi firmanın dış paydaşlarından bir tanesidir?

- a) Hissedarlar
- b) Çalışanlar
- c) Müşteriler
- d) Kamu otoriteleri

8. Aşağıdaki paydaşlardan hangisi katılım bankacılığında çok önemli bir yere sahipken konvansiyonel bankacılıkta bulunmaz?

- a) Danışma Kurulu
- b) Merkez Bankası
- c) Bankalar Birliği
- d) Yönetim Kurulu

9. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankacılığının bugünkü durumunu ortaya koyması bakımından Paydaşlık Yönetim Modeli'nin bir katkısıdır?

- a) Sistemin/bankaların olgunluk düzeyi
- b) Sürdürülebilirlik/etik anlayışı
- c) Ürün ve uygulamalarla ilgili İslami eleştiriler
- d) Hepsi

10. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankacılığı ekosisteminin gelişimi açısından en önemli unsurlardan biri değildir?

- a) Başarılı kurumlarımızın hızlı büyümesi
- b) Üniversitelerimizin ekosistemin ihtiyacı olan insan kıymetlerini yetiştirmesi
- c) Kamu otoritesinin sistemin gelişmesine verdiği desteği artırması
- d) Türkiye'nin Uluslararası İslami Bankacılık Ağı'ndaki etkisini arttırması

Cevap Anahtarı: 1.d 2.d 3.d 4.a 5.a 6.c 7.d 8.a 9.d 10.a

Kaynakça

- Batal, Salih (2010), Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 145, Ocak 2010.
- Chapra, M. Umer ve Ahmed, Habib (2002), Corporate Governance in Islamic Financial Institutions, *Islamic Development Bank, IRTI, Occasional Paper*, 1423H.
- Doğukanlı, Hatice; Afşar, Aslı; Altınırmak, Serpil (2013). *Finansal Kurumlar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- Freeman; R. Edward (1984), *Strategic Management*, Cambridge University Press.
- Hasan, Zülkifli (2009), Corporate Governance: Western and Islamic Perspectives, *International Review of Business Research Papers*, Vol.5, No:1, January 2009, pp 277-293.
- Hazroğlu, Temel (2016), *Katılım Ekonomisi*, İz Yayıncılık.
- Iqbal, Zamir ve Mirakhor, Abbas (2004), Stakeholders Model of Governance in Islamic Economist System, *Islamic Economist Studies*, Vol. 11, No:2, March 2004.
- Kınık, Rukiye Ülkü (2010). Bankalarda Ürün Yeniliğinin Müşteri Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi: Bir Özel Banka Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lewis, Mervan K. (2005), Islamic Corporate Governance, *International Association for Islamic Economics, Review of Islamic Economics*, Vol. 9, No:1, pp. 5-29.
- Morgan, Gareth (1986), *Images of Organizations*, Sage Publications, Inc., ABD.
- Özsoy, Şerafettin (2012). *Sağlam Bankacılık Modeliyle Katılım Bankacılığına Giriş*, KuveytTürk Yayınları. İstanbul.
- Sarıaslan, Halil ve Erol, Cengiz (2014). *Siyasal Kitabevi*. Ankara.
- Şıklar, İlyas (2004). *Finansal Ekonomi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- www.bddk.org.tr, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 5411 Sayılı Kanun, Kabul Tarihi: 19/10/2005 Resmî Gazete Tarihi: 1/11/2002, Resmî gazete Sayısı 25983 (Mükerrer) Birinci Kısım, Madde 3
- www.borsaistanbul.com, Borsa İstanbul A.Ş.
- www.hazine.gov.tr, Hazine ve Maliye Bakanlığı.
- www.gabv.org, Global Alliance For banking on Values.
- www.spk.gov.tr, Sermaye Piyasası Kurulu.
- www.tcmb.gov.tr, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- www.tdk.gov.tr, Büyük Türkçe Sözlük - TDK.
- www.tkbb.org.tr, Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- www.tmsf.org.tr, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu.
- Zaim, Sabahattin (1992), *İslam-İnsan Ekonomi*, Yeni Asya Yayınevi.

BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİNİN GELİŞİMİ

YAZARLAR

Prof. Dr. Şakir Görmüş

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümünden 1993 yılında mezun oldu. Daha sonra sırasıyla University of Illinois at Urbana-Champaign Ekonomi Bölümünde yüksek lisans (1997) ve Oklahoma State Üniversitesi Ekonomi Bölümünde (2004) "Stock Market and Currency Crises in Emerging Economies: A Simultaneous Approach" (Gelişen Ekonomilerde Borsa ve Döviz Krizlerinin Eşzamanlı Tahmini) adlı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2014 yılında Uluslararası Malezya İslam Üniversitesinde (IIUM) misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Merkezi (İSEFAM) kurucularındandır. 2014-2017 yılları arasında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı ABD Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Birçok kurumda üst düzey yönetici olarak görev aldı. Finansal krizler, politik iktisat, eğitim ve İslam ekonomisi ve finansı üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Aydın Yabanlı

1974 Kırşehir - Mucur doğumlu olan Aydın YABANLI, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 1996 yılında "Yetki Devri" konulu teziyle mezun oldu. Türk Philips'te Management Trainee programı kapsamında zincir mağazalar satış departmanında meslek hayatına başlayan YABANLI, 6 yıl aynı şirkette satış temsilcisi olarak çalıştıktan sonra 2005 yılında bankacılık sektörüne geçerek o zamanki adıyla Özel Finans Kurumları Birliğinde göreve başladı. Türkiye Katılım Bankaları Birliğinde son 3 yılı Bankacılık Hizmetleri Yöneticisi olmak üzere toplam 16 yıl çalıştıktan sonra, adıgeçen kuruluşun 2021 yılında ayrılarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Başkanlığı Katılım Finans Dairesine Proje Müdürü olarak atandı. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İşletme dalından "Is the interest policy responsible for the 2008 financial crisis?" (2008 finansal krizinin müsebbibi faiz politikası mı?) konulu teziyle yüksek lisans mezunu oldu (2010). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Finansı üzerine doktorasına devam eden YABANLI; İslam İktisadi, katılım bankacılığı, politik ekonomi, kalkınma ve sosyal politika, insan ve toplum alanlarında akademik çalışmalar yapmakta, halen T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisinde Proje Müdürü olarak çalışmaktadır.

KATILIM BANKACILIĞI EKOSİSTEMİNİN GELİŞİMİ

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Geçmişten Günümeze İslami Bankacılığın Gelişimi
2. Günümezde İslami Bankacılığın Genel Durumu
3. Uluslararası İslami Bankacılık Örgütleri
4. Türkiye Katılım Bankacılığı Tecrübesi
5. Katılım Bankacılığının SWOT Analizi

GİRİŞ

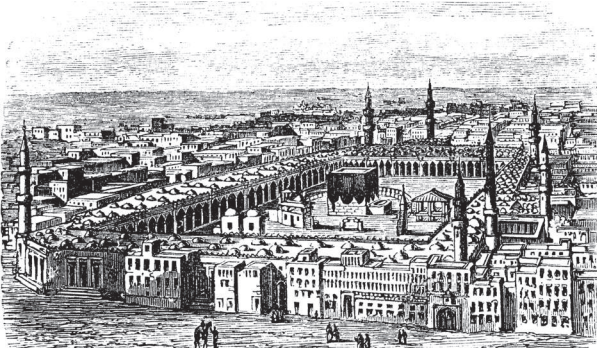
Günümüz modern bankacılığının ilk örneği olarak 1587 yılında Venedik'te kurulan "Banco di Rialto" kabul edilmektedir. Osmanlı imparatorluğunda kurulan ilk bankalar ise yabancı sermaye ile kurulan ve faiz prensipleriyle çalışan İstanbul Bankası (1847) ve Osmanlı Bankası'dır (1856).

Peygamber Efendimizden önce ve onun döneminde Arap yarımadasında ticari faaliyetlerin finansmanında faizsiz finansman ürünlerinden Mudaraba ve Müşareke sıklıkla kullanılmaktaydı. Halife Ömer zamanında kurulan "Beytül Mal"dan çeşitli finansman işlemlerinin yapıldığı rivayet edilmiştir. Modern anlamda İslami bankacılık fikirleri ve denemeleri 1940'larda Hindistan ve 1950'lerde Pakistan'da başlamış olsa da 1963'te Mısır'da Dr. Ahmad El-Nejjar tarafından kurulan "Mith Ghamr Tasarruf Bankası" modern anlamda ilk İslami banka kabul edilir.

1. İSLAM'IN İLK YILLARINDA BANKACILIK

Bankacılık sektörünün ortaya çıkışı çok eski çağlarda fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasındaki finansal transfer ihtiyacına dayanmaktadır. Araştırmacılar bankacılık uygulamalarının eski Sümer ve Babil'e kadar uzandığını ve "Hammurabi Kanunları" ile piyasada ödünç verme işlemlerinin düzenlendiğini kazılardan çıkan belgelerden ortaya koymuşlardır. İslam güneşinin doğduğu Mekke şehri önemli ticaret yolları üzerinde olduğundan İslam öncesi dönemde de ticari ve parasal faaliyetlerin önemli bir merkezi konumundadır. Bu coğrafyada yaşayan Arap ve Yahudiler birçok faizli finansal araçları kullanmakla beraber faizsiz bir finansal yöntem olan mudaraba da İslam öncesi dönemde sıklıkla kullanılmıştır. İslam toplumunda da daha ilk yıllarda fon fazlalıkları ve ihtiyaçları ortaya çıkmış ve faizsiz bir finansal araç olan mudaraba yoluyla finansal transferler sağlanmıştır.

Günümüz bankacılığının olmadığı İslam'ın ilk yıllarında insanlar para ve değerli eşyalarını dönemin güvenilir kişilerine emanet ediyorlardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) daha kendisine peygamberlik tebliğ edilmeden önce Mekke toplumunda güvenilirliği ve dürüstlüğü ile herkesin mallarını emanet ettiği, danıştığı ve ticari ortaklık yapmak istediği öncü bir şahsiyettir. Peygamber efendimizin (s.a.v.) daha sonra ilk eşi olacak olan Hz. Hatice validemizle de mudarabaya dayalı ticari ortaklık yaptığı bilinmektedir. İslam toplumunun büyümesi ve gelişmesiyle beraber fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasında aracılık yapan toplum tarafından güvenilir üçüncü kişiler ortaya çıkmıştır ki modern İslami bankacılığının temeli kabul edilebilir. Dönemin en varlıklı ve güvenilir kişilerinden biri olan Peygamber (s.a.v.) efendimizin halasının oğlu Zübeyr bin Avvam'ın bir banka görevi gördüğü ve vefat ettiğinde 2 milyon 200 bin dirhem mevduatı emanet olarak tuttuğunu kaynaklar belirtmektedir.¹ Beytül Mal'ın devletin mal ve gelirlerinin muhafaza edilerek, ihtiyaç sahiplerine ve yerlerine dağıtma fonksiyonu ile bir kamu bankası işlevi gördüğü söylenebilir. Hz. Ömer zamanında kuru-

lan Beytül Mal'dan vadesi ve şartları bilinmemekle beraber çiftçilere faizsiz iki milyon dirhem borç verildiği kaynaklarda mevcuttur. Ticareti geliştirmek için tüccarların mal satın aldıkları bölgedeki Beytül Mal'dan borç alarak mallarını sattıkları bölgedeki Beytül Mal'a borçlarını ödeyebilmektedirler.² Beytül Mal'ın sınırlı da olsa çiftçi ve tüccarlara mudaraba yöntemiyle kredi veren bir banka görevi üstlendiği söylenebilir. İmam Malik'in Muvatta isimli hadis eserinde Hz. Ömer'in oğulları Abdullah ve Ubeydullah'ın Medine'ye ticaret amaçlı yaptıkları yolculuk için Beytül Mal'dan borç aldıkları ve Hz. Ömer'in Medine dönüşü oğullarına bu para transferinin Beytül Mal ile onlar arasında bir mudaraba ortaklığı olduğunu ve karlarının bir kısmını Beytül Mal'a vermelerini buyurur. Abdullah bin Zübeyr Mekke'de borç olarak aldığı paranın ödenmesi için Irak'ta bulunan kardeşi Musab bin Zübeyr'e bir yazı yazmış ve borç veren parayı Irak'ta tahsil etmiştir ki, bu bir para transferi olarak düşünülebilir.³

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İSLAMİ BANKACILIK

İslam coğrafyasının büyük bir kısmı birçok alanda olduğu gibi ekonomik ve finansal alanda da sömürgeci güçlerin etkisi altında kalmıştır. Batı etkisi ve hayranlığının zirve yaptığı 19. yüzyılda İslam coğrafyasında batılı banka modelleri benimsenmiş, birçok yabancı banka kurulmuş ve şubeleri açılmıştır. İslam coğrafyasında kurulan ilk bankalar Galata'lı bankerlerin kurduğu İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet, 1847), İngilizler tarafından Londra merkezli kurulan Osmanlı Bankası (1856), İngilizler tarafından kurulan Mısır Bankası (1856) ve Yahudi işadamlarının İngiliz ortaklığı ile kurduğu Mısır Ulusal Bankası (1898) yabancılar tarafından kurulan ve yönetilen faizli bankalar olmuşlardır.⁴

2.1. İslami Bankacılığın Fikri Temelleri ve İlk Denemeleri

Muhammed Hamidullah, Muhammed Baqir al-Sadr, Muhammed Uzair, Nejatullah Siddiki, Ahmed El-Najjar ve Sabahattin Zaim farklı zaman ve bölgelerde faizden arındırılmış kâr-zarar ortaklığına dayalı (Mudaraba ve Müşareke) finansal kurumların (bankaların) ümmet için acil bir ihtiyaç olduğunu eserlerinde yazarak İslami bankacılığın fikri temellerini atmışlardır. Modern anlamda faizsiz bankacılık fikri ilk olarak Pakistanlı Muhammed Uzeyr tarafından 1955 yılında ortaya konulmuştur. İslam coğrafyasında ilk faizsiz finansal kurum denemesinin 1940'larda Hindistan'ın Surat şehrinde kurulan Patni Sosyal Kredi Kurumu ve Rampur şehrinde kurulan Tanda Baoli Müslüman Fonu olarak kabul edilebilir. Batı Pakistan'ın kırsal bölgelerinde bir

MODERN ANLAMDA FAİZSİZ BANKACILIK FİKRİ İLK
OLARAK PAKİSTANLI
MUHAMMED UZEYR TARAFINDAN 1955 YILINDA
ORTAYA KONULMUŞTUR

grup toprak sahibinin 1958 yılında kurduğu ve mudaraba yöntemiyle çalışan Yardımlaşma Bankası ilk dönem faizsiz kurumlardandır. Zaman içinde fon arzına göre fon talebinin gittikçe azalması sistemin sürdürülmesini mümkün kılmamıştır. Malezya'da Müslümanların Hac görevlerini yerine getirmeleri için tasarruflarını biriktirebilecekleri faizsiz bir finansal kurum ihtiyacından 1963 yılında Hac Fonu (Tabung Haji) kurulmuştur. Fonun müşteri sayısı 1963'te bin 281 iken 2005 yılında 5 milyonu geçmiştir. Hac Fonunun başarısı Malezya'da İslami finansın politik olarak desteklenmesinde ve bugünkü başarısında en önemli etkidir.⁵

Almanya'da iktisat doktorasını bitiren Dr. Ahmad El-Najjar'ın Mısır'a döndükten sonra Alman Tasarruf Bankasından da esinlenerek kurduğu ve modern anlamda ilk İslami Banka kabul edilen "Mith Ghamr Tasarruf Bankası" 1963 yılında kuruldu. Kurulduğu şehrin ismini alan ve kırsal bölgelerde özellikle küçük çiftçi ve esnaf tarafından desteklenen banka hızla büyüdü ve popüler oldu. En basit olarak fon arz edenlerin arz ettikleri miktar ve süresi kadar fon talep etme hakkı elde etmeleri sistemin özünü oluşturmaktadır. Sosyalist Nasır rejimi siyasal korkularından dolayı 1967 yılında Mith Ghamr Tasarruf Bankası'nın Mısır Ulusal ve Mısır Merkez Bankasına devrine karar vermiştir ki İslami bankacılığın gelişimine indirilen en büyük darbe olarak kabul edilebilir. Müslüman Mısır halkının tepkisinden çekinen Sosyalist Nasır rejimi 1971 yılında Nasır Sosyalist Bankasını kurdu. Faizsiz bir banka olan ve Uluslararası İslami Bankalar Birliği tarafından da kabul edilen Nasır Sosyalist Bankası'nın işlevi modern bir banka olmaktan daha çok ihtiyaç sahibi halka, öğrencilere vs. sosyal yardım sağlamaktı. Bankanın sermayesi devletin çeşitli kaynaklarından sağlanmıştır.⁶

2.2. İslami Bankacılığın Gelişimi

1950 ve 1960'li yıllar İslami finansın fikri temellerin atıldığı ve ilk uygulamalarının görüldüğü yıllar iken 1970 ve 1980'li yıllar modern anlamda İslami bankacılığın doğuş, gelişme ve kurumsallaşma yılları olarak kabul edilebilir. İslam ülkelerinin finans, maliye ve ilgili bakanlarının 1973 ve 1974 yıllarında Cidde'de

yaptıkları toplantılardan sonra İslam ülkelerindeki ekonomik ve sosyal programları desteklemek amacıyla 2 milyar dolar sermayeli İslam Kalkınma Bankası (IDB) 20 Ekim 1975 yılında Cidde'de kurulmuştur. IDB'nin ilk kuruluşunda Türkiye'nin de yer aldığı İslam İşbirliği Teşkilatına (İİT) üye 22 ülke yer almıştır. İlk Uluslararası İslami banka olarak kabul edilen IDB ellerinde sermaye fazlalıkları olan İslam ülkelerinin bu fazlalıkları ihtiyaç duyan İslam ülkelerinin sosyal ve ekonomik kalkınmasında veya ortak proje ve teknik iş birliğinde kullanmasını kendine niyet edinmiştir. Kurulduğu 1975 yılından günümüze IDB İslami Bankacılığın ve Finansın gelişmesinde öncü kurum olmuştur. Bu dönemde büyük sermaye grupları da konuya ilgi göstermiş ve günümüzün önde gelen birçok İslami Bankası bu yıllarda kurulmuştur. Gerçek anlamda tam donanımlı ilk özel İslami banka kabul edilen Dubai İslam Bankası 12 Mart 1975 (50 milyon BAE dirhem sermaye ile) ve günümüz İslam bankacılığının en büyük ve yaygınlarından olan Kuveyt Finans House ise 1977 yılında kurulmuştur.⁷

İslami Bankacılığın gelişmesinde etkili olan ekonomik ve siyasi faktörleri:

1. İslam coğrafyasında batılı sömürgecilere karşı ekonomik bağımsızlık hareketlerinin 1950'lerden başlayarak güçlenmesi.
2. 1973 petrol kriziyle artan petrol fiyatlarının petrol zengini İslam ülkelerinde oluşturduğu sermaye birikimi.
3. Başta Körfez ülkeleri olmak üzere İslam ülkelerindeki yüksek büyüme oranları.
4. 11 Eylül 2001'den sonra terörle ilişkilendirilme korkusunun Arap sermayesini batıdan Müslüman ülkelere yönlendirmesi.
5. Sukuk ve Tekafül gibi yeni İslami finansal ürünlerin geliştirilmesi ve hızla yaygınlaşması.
6. İslami Finans ve Bankacılıkla ilgili düzenlemelerinin yasalaştırılması, kurumların oluşturulması ve teşviklerin artması (IDB, AAOFI vs.).
7. İslami bankacılığın önce İslam coğrafyasında daha sonra ise dünyada yaygınlaşması (Küreselleşme).
8. Bilgi teknolojileri kullanımının İslami bankalarda kullanımında yaygınlaşmasıyla maliyetlerin düşmesi, hizmet kalitesinin ve çeşitliliğinin artması, yeni müşterilere ulaşılması.

1970'li yıllarda ağırlıklı olarak Körfez ve Ortadoğu bölgelerinde gelişen İslami bankacılık yukarıda sayılan sebeplerden bazılarının etkisiyle 1980 ve 1990'lı yıllarda Asya-Pasifik ve Türkiye'de gelişme göstermiştir. Bu dönemde İslami sigortacılık (Tekafül), proje ve

YIL	ÜLKE	OLAY
1963	Mısır	Mith Ghamr Tasarruf Bankası kuruldu
1975	Suudi Arabistan	IDB kuruldu
1975	BAE	Dubai İslam Bankası kuruldu
1977	Kuveyt	Kuveyt Finans House kuruldu
1977	Sudan	Sudan Faysal İslam Bankası kuruldu
1977	Mısır	Mısır Faysal İslam Bankası kuruldu
1978	Ürdün	Ürdün İslam Bankası kuruldu
1978	Lüksemburg	İslami Finans House kuruldu
1979	Bahreyn	Bahreyn İslam Bankası kuruldu
1982	Katar	Katar İslam Bankası kuruldu
1982	Bahreyn	Albaraka Bankacılık Grubu kuruldu
1983	Malezya	Berhad Malezya İslam Bankası kuruldu
1984	İran	Bütün Bankalar faizsiz bankaya dönüştürüldü
1984	Türkiye	Albara Türk Özel Finans Kurumu kuruldu
1991	Bahreyn	İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) kuruldu
1991	Endonezya	İslami Banka Yasası, Bank Muamalat kuruldu
1992	Sudan	Bütün Bankalar faizsiz bankaya dönüştürüldü
1993	Brunai	Brunai İslam Bankası kuruldu
1996	Bahreyn	Citibank İslami Pencere açtı
1998	Malezya	HSBC Amanah kuruldu
2002	Bahreyn	Uluslararası İslami Finansal Piyasalar Kurumu (IIFM) kuruldu
2002	Malezya	İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kuruldu
2002	Bahreyn	İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (IIRA) kuruldu
2002	Tayland	Tayland İslam Bankası kuruldu
2004	İngiltere	İngiltere İslam Bankası (bugün Al Rayan Bank adını almıştır.)
2006	Avrupa	Avrupa İslami Yatırım Bankası (EIIB) kuruldu
2007	Singapore	DBS Bank kuruldu
2010	Kazakistan	Al Hilal Bankası kuruldu
2010	Malezya	Uluslararası İslami Likidite Yönetim (IILM) kuruldu
2012	Nijerya	Jaiz Bank kuruldu
2015	Almanya	Kuveyt Türk'ün Almanya İştiraki KT Bank AG kuruldu
2013	Umman	Nizwa Bankası kuruldu

Tablo 1 İslami Bankacılıkta Kurumsal Gelişimin Ana Taşları

DÖNEMLER	1970 ÖNCESİ	1970'LER	1980'LER	1990'LAR	2000 SONRASI
Gelişmeler	İslami Bankacılığın Ortaya Çıkışı	Petrol Fiyatlarında Artış İslami Banka Sayısında Sınırlı Artış	-Yeni Faizsiz Finans Kurumları -Yeni Faizsiz Finans Ürünleri -Coğrafi Genişleme	-Büyüme Oranlarında Artış -Bireysel Bankacılıkta Genişleme -Ürün ve Hizmet Çeşitlerinde Artış	-Pazarda Büyüme -Küreselleşme
Ürün ve Hizmetler	Temel Bireysel Bankacılık Hizmetleri	Ticari Bankacılık Hizmetleri	-Tekafül -Proje Finansmanı -Emtia Finansmanı -Sendikasyon	-Yatırım ve Menkul Kıymet Fonları -Sukuk -Faizsiz Menkul Kıymetleştirme -Finansal Kiralama (Leasing) -İcare	-İleri Hazine Hizmetleri -Yenilikçi Portföy Yönetimi Hizmetleri
Şirketler	İslami Bankalar		-Tekafül Şirketleri -Faizsiz Yatırım Şirketleri		-Faizsiz Yatırım Bankaları -Varlık Yönetimi Şirketleri
Coğrafi Alan	Körfez ve Ortadoğu		Asya Pasifik ve Türkiye		-Avrupa ve Amerika

Tablo 2 İslami Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

emtia finansmanı, sendikasyon, finansal kiralama ve İslami menkul kıymetleştirme gibi birçok yeni ürün ve hizmet geliştirilmiştir. İslami bankalara ek olarak tekafül ve faizsiz yatırım şirketleri faizsiz finans sistemi içindeki yerini almıştır. 2000'li yıllardan sonra bankacılık sektöründeki teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle İslami bankacılık Avrupa'dan Amerika'ya, Avusturalya'dan Singapur'a kadar genişlemiştir. Bu dönemde sukuk başta olmak üzere birçok yeni İslami finansal ürün geliştirilmiştir. İslami bankacılığın hızlı büyüme oranları ve başarı-

sı uluslararası bankalarda İslami bankacılığa ilgisini artırmıştır. Citibank 1996 yılında Bahreyn'de "İslami Pencere" ve HSBC 1998 yılında Malezya'da HSBC Amanah adıyla İslami şubeler açmıştır. Bir yandan İslami bankaların yanı sıra tekafül, faizsiz yatırım ve varlık yönetimi şirketlerinin ortaya çıkıp hızla yaygınlaşması, diğer taraftan yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi İslami finansa standartlar getirmek için düzenleyici ve denetleyici kuruluşlara ihtiyacı artırmıştır. Bu ihtiyaçtan 1991 yılında AAOIFI, 2002 yılında IIFM, IFBS ve IIRA, 2010 yılında IILM kurul-

muştur. İslami bankacılığın hızla gelişmesine paralel olarak geleneksel bankalarla rekabet daha da artmıştır. Bu pazar rekabeti yeni coğrafyalara açılmayı ve müşterilerin isteklerini karşılayabilmek için yeni hizmet ve ürün geliştirmeyi teşvik etmiştir. İslami bankacılık sektörünün varlığını sürdürebilmesi ve gelişimini devam ettirebilmesi açısından önemlidir. Küresel anlamda sermaye piyasalarındaki rekabet ve serbestleşme eğilimleri İslami bankacılık sektörünün küresel ölçekte gelişmesi ve büyümesi için yasal altyapısının hazırlanmasını, standartlaşmasını, yeni hizmet ve ürün gelişiminde daha esnekleşmesini (İslami Pencere, Banka kurmanın kolaylaşması) zorunlu kılmıştır. Küreselleşmeyle beraber İslami bankacılığın geliştiği ülkeler diğer ülkelerde İslami bankacılığın gelişimine yardımcı olmakla kalmamışlar ortaklık kurmuşlardır. Aynı zamanda kendi aralarında da İslami sermaye piyasalarının gelişimi için iş birliği ve bilgi paylaşımı fırsatları doğmuştur ki sukuk işlemlerinin hem sayısının hem de işlem hacminin artması bunun bir sonucudur. Son yıllarda İslami bankaların bilgi teknolojileri alanında kaydettiği hızlı ilerleme hizmet kalitesini arttırmış, yeni müşterilere, piyasalara ve yatırımcılara ulaşmasını kolaylaştırmış, bankalar arası operasyonlarda uyum sağlanmış ve operasyon maliyetlerini azaltarak konvansiyonel bankalarla rekabette yaşanan dezavantaj giderilmiştir.

3. SAYILARLA GÜNÜMÜZDE İSLAMİ BANKACILIĞIN GENEL DURUMU

Thomson Reuters'un İslami Finans Raporuna (2016)

göre 2015 yılında İslami finans sektörünün büyüklüğü yaklaşık 2 trilyon dolardır. Bankacılık sektörü 1,45 trilyon dolara ulaşan büyüklüğü ile İslami finans sektörünün yüzde 72'sini oluşturmaktadır. Bankacılık sektörünü 341 milyar dolar (%17) ile sukuk, 66 milyar dolar (%3,3) ile İslami fonlar, 38 milyar dolar (%2) ile tekaful ve 106 milyar dolar ile diğer İslami finans kurumlarının varlıkları takip etmektedir.

3.1. İslami Finans Sektörüne Genel Bakış

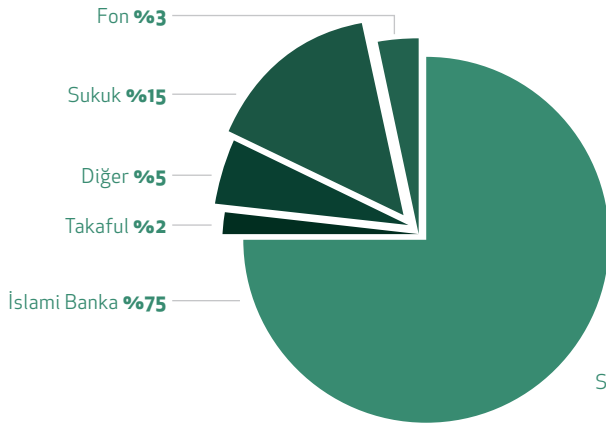
İslami finans sektörü İslam ülkelerinde makro verilerdeki iyileşmeler, yasal düzenlemeler, standartlar ve Müslüman nüfusun teveccühi ile İslam ülkelerinde konvansiyonel finans sektörüne göre çok hızlı büyümektedir. Şekil 1'in de gösterdiği gibi 2012-2016 yılları arasında bütün sektörlerde belirgin bir artış vardır. Toplam olarak İslami finans sektör büyüklüğü 2012-2016 döneminde 1,693 milyar dolardan 2,200 milyar dolara çıkarak yüzde 77 (Yıllık ortalama %15,4) büyümüştür.

Aynı dönemde bankacılık sektörü yüzde 76 (Yıllık ortalama %15,3), sukuk piyasası yüzde 79 (Yıllık ortalama %15,8), İslami fon piyasası yüzde 62,5 (Yıllık ortalama %12,5) ve tekaful sektörü yüzde 77,5 (Yıllık ortalama %15,5) büyümüştür. Thomson Reuters'un İslami Finans Raporuna (2016) göre 2014 yılında bin 113 olan İslami finans kurumlarının sayısı 2015 yılında bin 291'e çıkmıştır. (%16) Aynı dönem içinde sukuk sayısı 2bin 92'den 2 bin 354'e çıkarak yüzde 13 artarken İslami fon sayısı ise 934'ten 875'e düşerek yüzde 6 azalmıştır. 2015 yılında İslami Pencere dâhil İslami banka sayısı 480 ve tekaful şirketi sayısı 322 olmuştur. ICD-Thomson Reuters'ın 2016

Şekil 1 İslami Finans Sektörlerinin Büyüklükleri (Milyar Dolar)

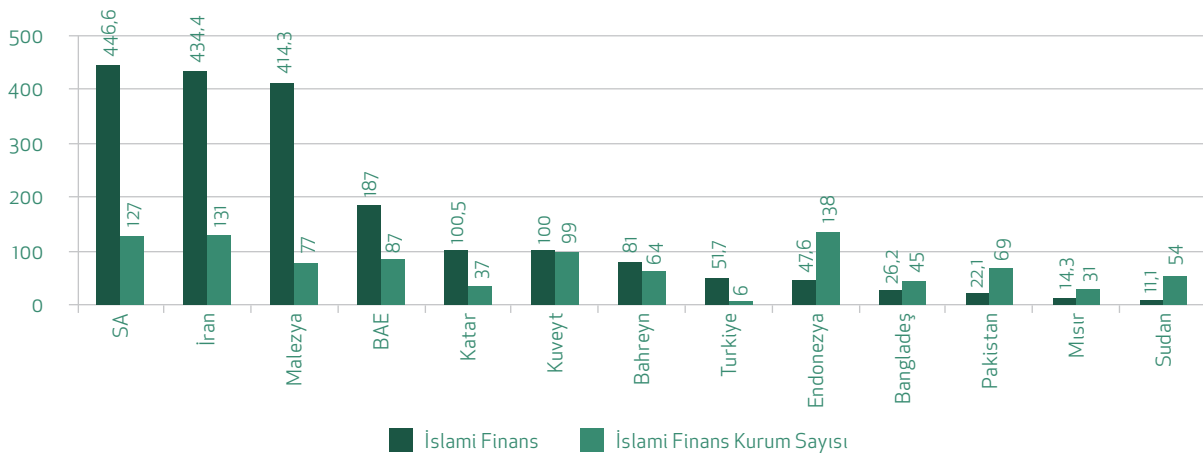
İslami Finans Gelişme raporuna göre 2020 yılında İslami finans piyasasının büyüklüğü 3,246 milyar dolar, İslami bankacılık 2,609 milyar dolar, sukuk 395 milyar dolar, İslami fonlar 88,5 milyar dolar ve tekafül piyasasının büyüklüğü 47,3 milyar dolar tahmin edilmektedir.

Şekil 2 2015 Yılı İtibarıyla İslami Finans Sektörlerinin Toplam İçindeki Payları (%)

Şekil 2' de görüldüğü üzere bankacılık sektörü yüzde 75,3 ile İslami finans sektöründeki liderliğini sürdürürken son yıllarda hızla gelişen sukuk piyasasının payı yüzde 15'e ulaşmıştır. İslami finasta Suudi Arabistan, İran ve Malezya piyasa büyüklükleri ile öne çıkan üç ülkedir. İran ve Sudan anayasa gereği yüzde 100 İslami finansın uygulandığı iki ülkedir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere 2015 yılı itibarıyla Suudi Arabistan 446,6 milyar dolar ve yüzde 22,6 pazar payı ile İslami finans piyasasında lider iken onu 434,4 milyar dolar ve yüzde 21,6 pazar payı ile İran ve 414,3 milyar dolar ve yüzde 20,6 pazar payı ile Malezya ta-

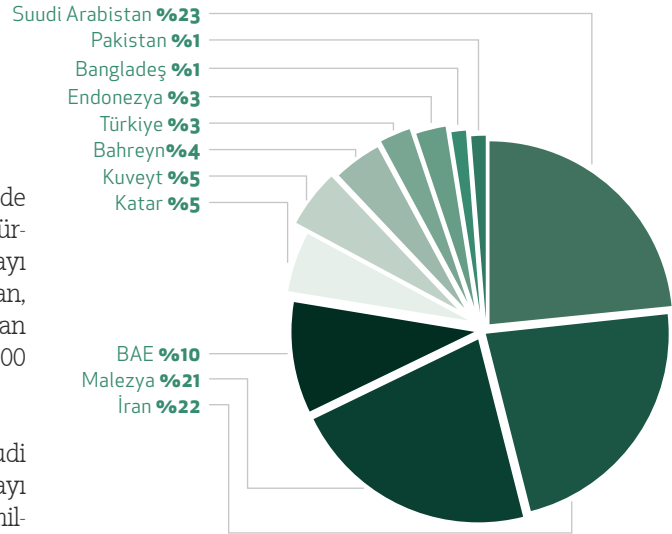
Şekil 3 İslami Finans Piyasasının En Büyüklüğü 2015 (Milyar Dolar)

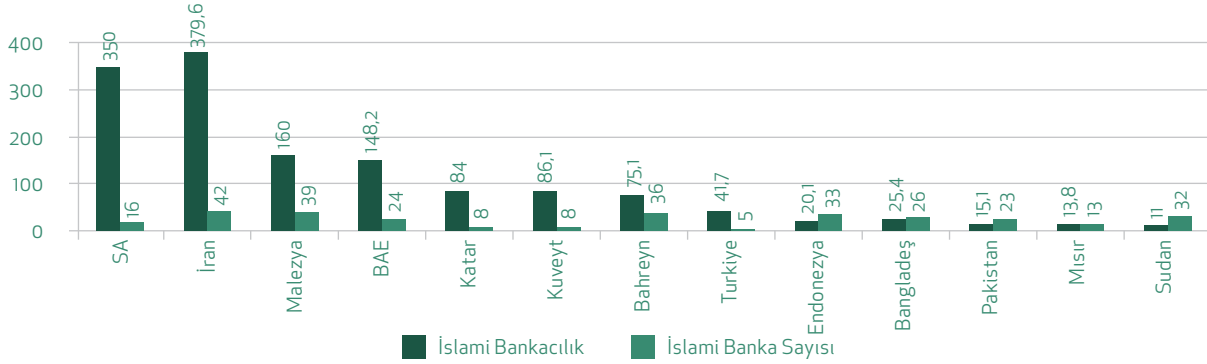
ENDONEZYA, PAKİSTAN, BANGLADEŞ, MISIR VE SUDAN'IN PAZAR PAYLARINA ORANLA İSLAMİ FİNANS KURUM SAYISININ ÇOKLUĞU DİKKAT ÇEKMEKTEDİR

kip etmektedir. Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Mısır ve Sudan'ın pazar paylarına oranla İslami finans kurum sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde finansal büyüklükleri olmayan çok sayıda İslami finans kurumunun olduğu söylenebilir. Dünyada İslami finans sektöründe 2015 yılı itibarıyla Suudi Arabistan, İran ve Malezya sırasıyla yüzde 22,6, yüzde 21,6 ve yüzde 20,6'lık pazar payları ile ilk üç sırayı almaktadır.

Şekil 4 İslami Finans Piyasasının En Büyüklüğü 2015 (%)

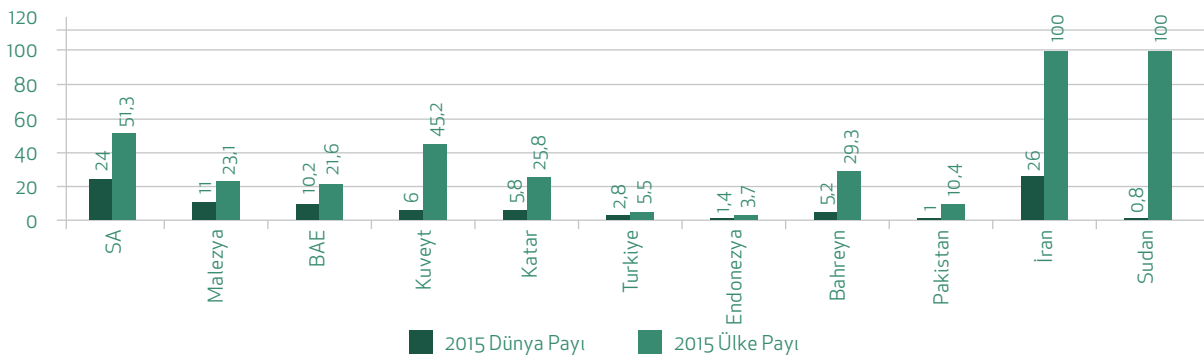
Şekil 5 İslami Bankacılık Piyasasının En Büyüklüğü 2015 (Milyar Dolar)

3.2. İslami Bankacılık Sektörüne Ülke Bazlı Bakış

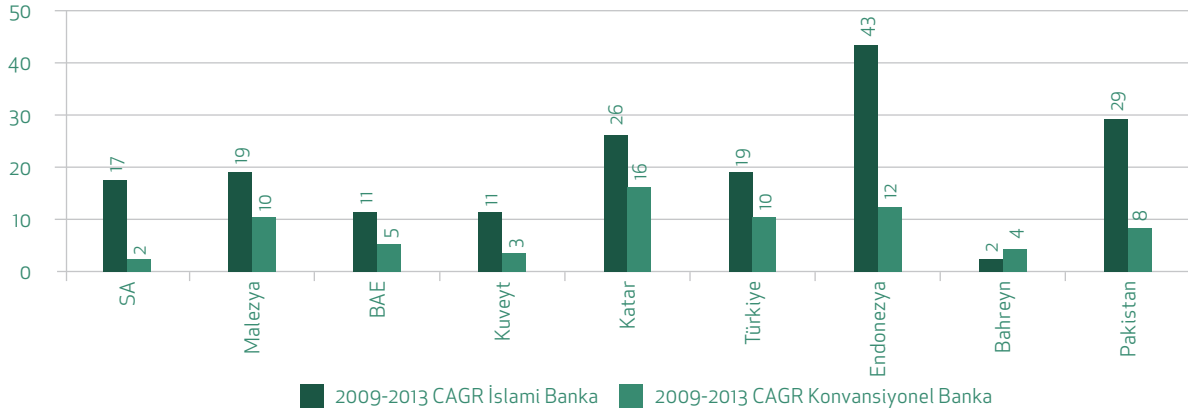
2015 yılında 1,451 milyar dolar olan İslami bankacılık sektörünün büyüklüğü 2016 yılında yüzde 8,7'lik bir artışla 1,657 milyar dolara ulaşmıştır. İslami bankacılık sektöründe 2015 yılında İran, Suudi Arabistan ve Malezya piyasa büyüklükleri ve dünya pazar payları ile öne çıkan üç ülkedir.

Şekil 5'te görüldüğü üzere 2015 yılı itibarıyla 379,6 milyar dolar ve 42 İslami banka sayısı ile İran İslami bankacılık sektörünün lideri iken onu 350 milyar dolar ve 16 banka ile Suudi Arabistan ve 160 milyar dolar ve 39 banka ile Malezya takip etmektedir. Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Mısır ve Sudan'ın pazar paylarına oranla banka sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde finansal büyüklükleri olmayan çok sayıda İslami banka olduğu söylenebilir. İslami bankacılık hızla büyümeye devam etmektedir. İslam ülkelerindeki olumlu makroekonomik gelişmeler, hizmet ve ürünlerde kalite ve çeşitlilikteki artış, potansiyel pazarlara ulaşılması ve bilgi teknolojilerinde kat edilen gelişmeler İslami bankacılığın geleneksel bankalardan daha hızlı büyümesinin ana nedenleridir. Şekil 6'da İslami bankacılıkta önde gelen ülkelerin dünyada İslami bankacılık pazar payı ve ülke içinde bankacılık sektöründeki pazar payları verilmiştir.

İran ve Sudan anayasa gereği yüzde 100 İslami bankacılık faaliyetlerinin uygulandığı iki ülkedir. Bu ülkeleri İslami bankacılık oranı yüzde 51,3 ile Suudi Arabistan, yüzde 45,2 ile Kuveyt, yüzde 29,3 ile Bahreyn takip etmektedir. İslami finans merkezi olma hedefindeki Malezya'da ise İslami bankacılığın sektördeki payı yüzde 23,1'dir. İslami bankacılıkta dünya pazar payında yüzde 26 ile İran liderken onu sırasıyla yüzde 24 ile Suudi Arabistan ve yüzde 11 ile Malezya takip etmektedir. İslami bankacılık coğrafi genişleme, potansiyel müşterilerine ulaşma ve geliştirdiği yeni hizmet ve ürünlerle geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında güçlü büyümesine devam etmektedir. 2012-2016 döneminde İslami bankacılık sektörü yıllık ortalama yüzde 15,8 büyümüştür. Seçilmiş bazı ülkelerde 2009-2013 dönemi İslami ve geleneksel bankaların ortalama büyüme oranları karşılaştırmalı olarak Şekil 7'de

Şekil 6 İslami Bankacılık Sektöründe Pazar Paylarına Göre En Büyükler 2015 (%)

Şekil 7 2009-2013 İslami Banka (İB) ve Konvansiyonel Banka (KB) Büyüme Oranları (%)

verilmiştir. 2009-2013 döneminde Bahreyn hariç tüm ülkelerde İslami bankacılığın büyüme hızı geleneksel bankalardan yüksektir. İslami bankacılığın geç başladığı Endonezya'da İslami bankacılığın ortalama büyüme oranı yüzde 43 iken Pakistan'da yüzde 29 olmuştur.

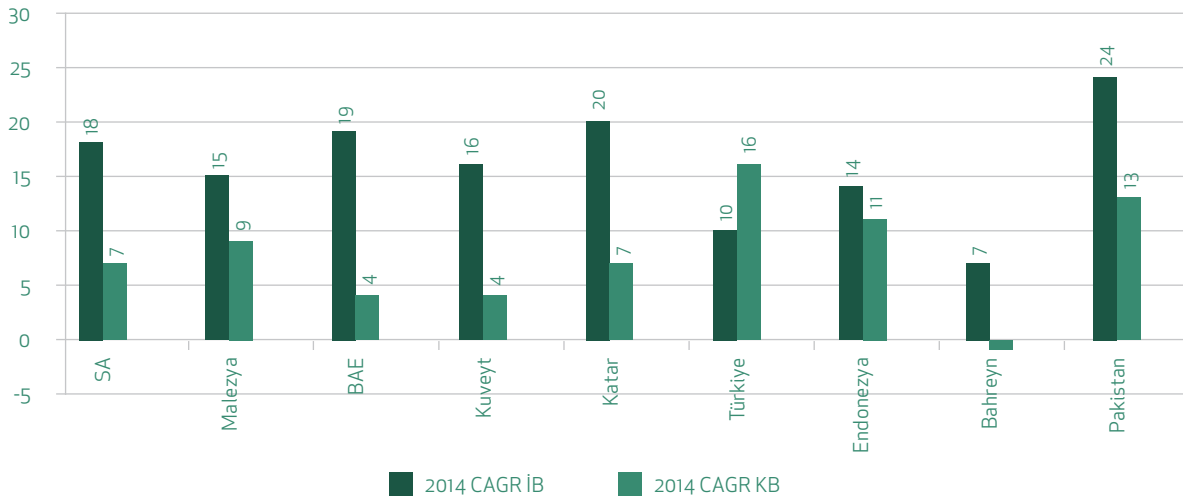
2014 yılında Bank Asya'nın faaliyet izninin kaldırılmasından dolayı İslami bankacılığın büyüme hızı konvansiyonel bankacılıktan düşüktür. Endonezya'da İslami bankacılığın büyüme hızı düşerken Pakistan istikrarlı büyüme devam etmektedir. Körfez ülkelerinde büyüme hızında belirgin bir artış gözlenmektedir.

3.3. Sukuk (Faizsiz Bono) Piyasası

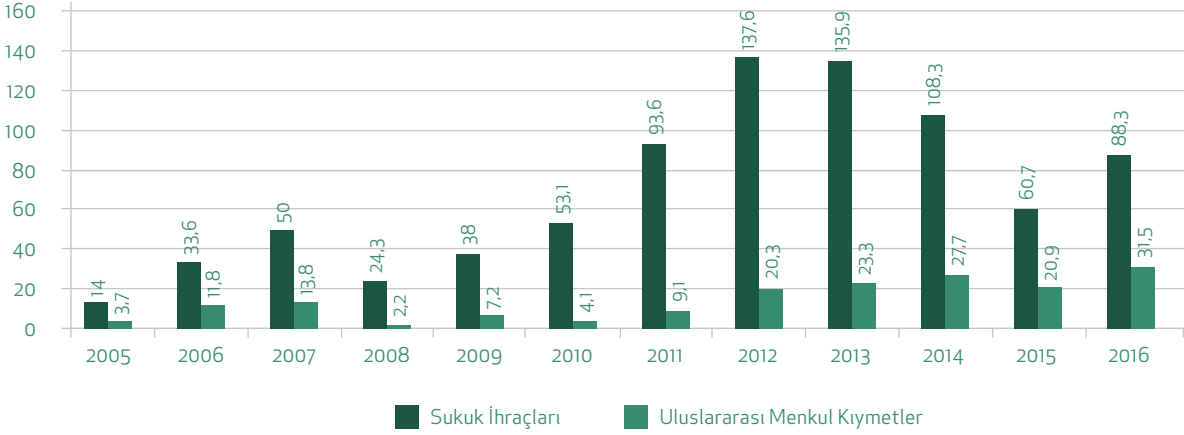
Günümüzde sukuk ulaştığı ihraç sayısı, sıklığı ve artan piyasa büyüklüğü ile İslami finans piyasalarında genel kabul görmüş ve önemli bir İslami finansal ürün olmuştur. Sukuk piyasasının standartlaştırılması, vadelerinin uzaması ve çeşitliliğinin artırılması piyasanın hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Finansal kurumlardan konut firmalarına, altyapı inşaat firmalarından enerji

BANKA	ÜLKE	AKTİF VARLIK \$ (2015)
Al Rajhi Bank	Suudi Arabistan	84,120
National Commercial Bank	Suudi Arabistan	62,518
Kuwait Finance House	Kuveyt	54,490
Bank Mellat	İran	51,800
Bank Melli İran	İran	51,711
Dubai İslam Bankası	BAE	40,826
Bank Saderat İran	İran	39,212
Maybank Islamic Berhad	Malezya	36,446
Katar İslam Bankası	Katar	34,881
Bank Tejarat	İran	33,792

Tablo 3 En Büyük 10 İslami Banka

Şekil 8 2014 Yılı İslami Banka (İB) ve Konvansiyonel Banka (KB) Büyüme Oranları (%)

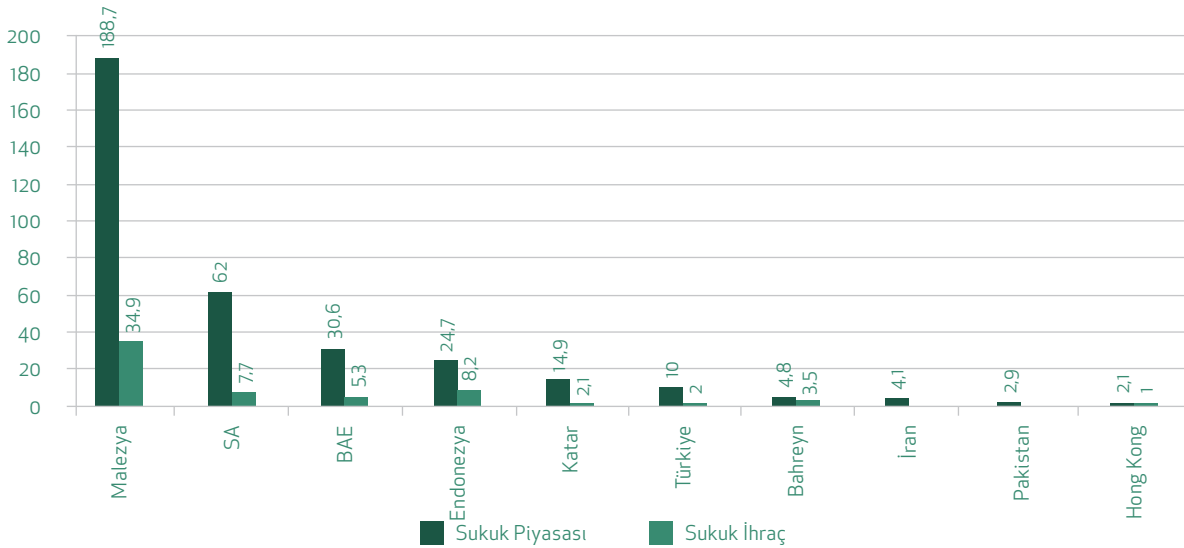
Şekil 9 Yıllar İtibarıyla Sukuk ve Uluslararası Sukuk İhraçları (Milyar \$)

firmalarına kadar birçok firma ve devletler sermaye temin etmek için sukuk piyasasının oyuncuları arasına girmişlerdir. Sukuk piyasasının büyüklüğü 2014 yılında zirve yaparak 301 milyar dolara ulaşmıştır. 2008-2015 döneminde sukuk piyasası ortalama yüzde 20 ile en hızlı büyüyen İslami finans sektörü olmuştur.⁸ 2015 yılında Malezya Merkez Bankası'nın (Bank Negara) kısa dönem likit yönetimi sukuk programını durdurması ile sukuk piyasasında daralma yaşanarak 299 milyar dolara gerilemiştir. Malezya 2014 yılında yüzde 65,6 olan pazar payı 2015 yılında yüzde 50,4'e düşse de hâlâ en yüksek paya sahiptir. 2014 yılında Hong Kong, Lüksemburg, Güney Afrika ve İngiltere gibi uluslararası piyasalarda sukuk ihraçları hızlanmıştır.

Şekil 9'da görüldüğü üzere genelde gerek toplam gerekse uluslararası sukuk ihracında hızlı artışlar göz-

lenmektedir. İslami finans sektöründe bankacılıktan sonra en yüksek piyasa payına sahip olan sukuk sektörü 2012 yılında 137,6 milyar dolarlık ihraç ile zirve yaparken 2015 yılında Malezya Merkez Bankası'nın kısa dönem sukuk ihraçlarını durdurması ile sert bir düşüş yaşamıştır.

Gerek piyasa büyüklüğü gerekse ihraç hacmi bakımından sukuk piyasasında Malezya'nın liderliği tartışmasızdır. Bunda diğer ülkelerin fiiki açıdan sukuk ürünlerine daha temkinli yaklaşımlarının etkisi vardır. Şekil 10'da Malezya 188,7 milyar dolarlık sukuk pazarı ve 34,9 milyar dolarlık sukuk ihracı ile açık ara önde iken Suudi Arabistan ve BAE onu takip etmektedir. Endonezya 24,7 milyar dolarlık sukuk pazarı ve 8,2 milyar dolarlık sukuk ihracı ile dikkat çekmektedir. İran ve Pakistan'da 2015 yılında sukuk sektöründe zayıf kalmışlardır.

Şekil 10 2015 Yılı İtibarıyla İlk 10 Ülkenin Sukuk Piyasası ve Sukuk İhraçları (Milyar \$)

YIL	İHRAÇ EDEN KURULUŞ	ÜLKE	İHRAÇ TUTARI (MİLYAR ₺)
2015	Riyad Bank	Suudi Arabistan	1,066
2015	Ulusal Deniz Ulaşım Şirketi	Suudi Arabistan	1,040
2015	Petronas Global Sukuk	Malezya	1,250
2016	Etihad Havayolları	BAE	1,500
2016	Kuveyt Türk	Türkiye	500
2016	Emaar Emlak	BAE	750
2016	Türkiye Hazinesi	Türkiye	1,000
2016	Endonezya Hazinesi	Endonezya	2,500
2016	Pakistan Hazinesi	Pakistan	1,000
2016	Malezya Hazinesi	Malezya	1,500
2016	Neelam Jhelum Hydropower	Pakistan	955

Tablo 4 2015-2016 Yıllarında Gerçekleşen Sukuk İhraçlarından Bazıları

3.4. Tekafül Piyasası

İslami finans piyasasında yeni gelişen tekafül sektörünün büyüklüğü 2012 yılında 31 milyar dolar iken 2016 yılında 40 milyar dolara çıkmıştır. Sektör 2012-2016 döneminde yıllık ortalama yüzde 7,5 büyümüşür. İslami finans sektörü içindeki payı yüzde 1,8'dir.

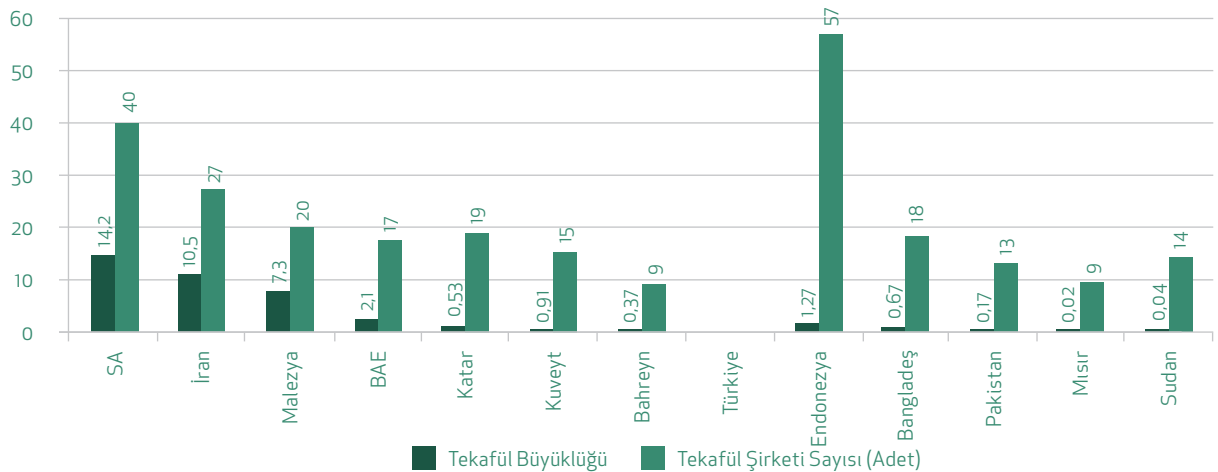
Tekafül sektöründe 2015 yılı itibarıyla Suudi Arabistan 14,2 milyar dolar ile lider iken onu İran ve Malezya takip etmektedir. Endonezya 1,27 milyar dolarlık piyasa büyüklüğü ve 57 tekafül şirketi ile dikkat çekmektedir.

4. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE İSLAMİ BANKACILIĞININ GELİŞİMİ VE GENEL DURUMU

4.1. Malezya

Malezya İslami finansın devlet desteği ile sistematik ve planlı bir şekilde gelişme göstermesinden dolayı incelenmeye değer bir ülkedir.

1957 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanan Malezya'da Malay nüfusu yüzde 51 iken Çinliler ve Hintli-

Şekil 11 Tekafül Piyasasının En Büyüklüğü 2015 (Milyar Dolar)

MALEZYA'DA FAİZ HASSASİYETİ OLAN MÜSLÜMAN NÜFUSUN TASARRUF ORANINI ARTIRMAK AMACIYLA DÖNEMİN BAŞBAKANI MUHAMMED MAHATHİR FINANS ALANINDA İSLAMLAŞTIRMA POLİTİKALARINI BAŞLATTI

ler nüfusun kalanını oluşturmaktaydı. Bu etnik yapıda gelir dağılımının Malaylar aleyhine büyük bir adaletsizliklerin olması toplumsal huzursuzlukları artırmış ve 1969 yılında Malaylar sokaklara dökülmüştür. İslami finansın gelişmesinde hükümetin zorlaşan ekonomik ve sosyal şartlardan Müslüman Malayların kurtuluş reçetesi olarak birçok alanda olduğu gibi finans alanında da İslamlaşma politikasını teşvik etmesi gösterilebilir.

Müslüman Malayların hac için biriktirdikleri paralarının faizsiz bir kurumda saklamak ve yatırıma dönüştürmek amacıyla 1963'te kurdukları Hac Fonu (Tabung Haji) Malezya'daki ilk İslami finansal kurumdur. Bin 281 mevduat sahibi ve 46.000RM ile başlayan fonun finansal başarısı 2005'te 5 milyon mevduat sahibine ve 13,3 milyar RM ulaşmasına sağlarken aynı zamanda da İslami banka açma konusunda 1980'lerde hükümeti

1963	İlk İslami finansal kurum olan Hac Fonu kuruldu
1983	İslami Bankacılık Yasası (Malezya Merkez Bankası (MMB)Düzenleyici Otorite) Malezya İslam Bankası Berhad (BIMB) kuruldu
1984	Tekafül yasası çıktı
1990	İlk sukuk ihraç edildi
1993	Geleneksel Bankalara "İslami Pencere" açma izni verildi
1994	Bankalararası İslami Para Piyasası kuruldu
1996	Malezya Sermaye Piyasasına tarafından Şer'i Danışma Kurulu kuruldu
1997	MMB tarafından en üst otorite kabul edilen Ulusal Şer'i Danışma Kurulu kuruldu
1999	Kuala Lumpur borsasında İslami İndeks (KLSI) oluşturuldu İkinci İslami banka olarak Bank Muamalat Malezya Berhad (BMMB) kuruldu
2001	İlk uluslararası sukuk ihracı gerçekleşti
2002	İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kuruldu
2005	İslami Penceler kapatılarak İslami bankalara dönüşmesine izin verildi 3 yabancı bankaya İslami banka açma izni verildi
2006	Uluslararası Malezya İslami Finans Merkezi (MIFC) projesine başlandı MMB tarafında Uluslararası İslami Finans Merkezi (INCEIF) kuruldu
2008	Uluslararası İslami Finans Şer'i Araştırmalar Merkezi (ISRA) kuruldu
2009	Yabancıların İslami bankalardaki ortaklık payı %70'e çıkarıldı
2010	5 yeni yabancı İslami bankacılık lisansı verildi Mega İslami bankasının kurulacağı duyuruldu

Tablo 5 Malezya'da İslami Finansın Gelişimi

heyecanlandırmıştır.⁹ Etnik yapıya sahip olan Malezya'da Müslüman Malayları birlik içinde tutmak, faiz hassasiyeti olan Müslüman nüfusun tasarruf oranını artırmak ve ekonomik gelişimini sağlamak amacıyla dönemin Başbakanı Muhammed Mahathir bütün alanlarda olduğu gibi finans alanında da İslamlaşma politikalarını başlattı.

YIL	TOPLAM VARLIK (MİLYON ₺)	YILLIK BÜYÜME (%)	KÂR PAYI ORANI	FAİZ ORANI
1983	91	-		
1984	241,3	165		
1985	410,2	70	7,5	7,25
1986	581,2	42	6,7	7
1987	833,7	43	5,9	4,2
1988	1022,2	23	4,6	4,2
1989	1229,2	20	4,5	5,1
1990	1220,9	-1	5	6
1991	1175,1	-4	5,4	8

Tablo 6 BIMB'in Yıllar İtibarıyla Varlık, Varlık Büyüme, Kâr Payı ve Faiz Oranları

Malezya'da İslami bankacılığın gelişimi Merkez Bankası'nın denetim ve gözetiminde gerçekleşti. Hac Fonunun başkanı 1983'te ilk İslami bankacılık yasasının çıkmasını ve ilk İslami banka olan BIMB'nin kurulmasını teşvik etti. Merkez Bankası ilk yıllarda BIMB'nin gelişmesi, tecrübe kazanması ve sermaye yapısını güçlendirmesi için destekledi ve uzun süre İslami bankacılık piyasasında başka lisans vermedi

Kuruluşunun ilk yıllarında dinî hassasiyet ve devlet teşviklerinden (kamu paralarının BIMB'ye yönlendirilmesi) dolayı BIMB hızlı bir büyüme gösterirken sonraki yıllarda bu devam ettirilememiştir. Faizlerdeki artışın kâr payını geçmesi bankanın varlıklarını azaltmıştır.

MMB planın ikinci adımı olarak geleneksel bankaların İslami bankacılık sektörüne alıştırmak için 1993'te İslami Pencere açmalarına izin verdi. İzinle beraber ilk etapta on beş geleneksel banka İslami pencere hizmeti sunmaya başladı. İkinci İslami banka BMMB 1999'da açıldı. Üçüncü adımda MMB yasal altyapıları oluşturduktan sonra ürün çeşitliliği arttırmak, kapsamlı bir İslami finansal altyapı oluşturmak ve İslami finansın merkezi olma iddiasını sürdürebilmek için 2005 yılında üç (Kuveyt Finance House, Al-Rajhi Bankası ve Katar

İslam Bankası), 2010 yılında ise on yabancı bankaya lisans verdi. MMB son adım olarak İslami finans alanında dünya piyasalarıyla entegre olma hedefindedir. MMB'nin İslami bankacılığın gelişmesinde izlediği evreler aşağıda özetlenmiştir.

1 EVRE
1983-1992
Etkin Finansal Altyapının Kurulması

2 EVRE
1993-2000
Finansal Piyasaların Sayısal Büyümesi

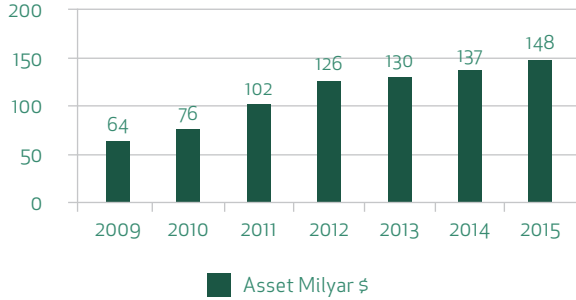
3 EVRE
2001-2005
İslami Finansal Sektörü Master Plan

4 EVRE
2006-
İslami Finansal Küresel Piyasalarla Entegrasyonu

Tablo 7 MMB'nin İslami Bankacılığın Gelişmesinde İzlediği Evreler

Malezya'da 2009-2013 döneminde İslami bankacılık sektörü ortalama yüzde 19 büyürken aynı dönemde geleneksel bankacılık sektörünün ortalama büyüme oranı yüzde 10'larda kalmıştır. 2014 yılında İslami bankacılık sektörünün büyüme oranı yüzde 15 iken geleneksel bankacılık sektörünün büyüme oranı yüzde 9 gerçekleşmiştir. İslami bankacılığın sektördeki payı 2014'te yüzde 20,7 iken 2015'te yüzde 23,1'e ulaşmıştır.

Şekil 12 Malezya'da İslami Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$)

mıştır. Dünyadaki payı 2014'te yüzde 13 iken 2015'te yüzde 9,3'e düşmüştür. (İran dâhil) Malezya'da 2015 yılı itibarıyla İslami finansın büyüklüğü 414,3 milyar dolara ulaşmıştır. 188,7 milyar dolarlık sukuk piyasasına sahip olan Malezya'nın dünya sukuk piyasasındaki payı yüzde 50,6'dır. İslami fonların piyasa değeri 18,8 milyar dolar iken tekaful sektörünün değeri 7,3 milyar dolardır.

4.2. Bahreyn

Bahreyn İslami Bankacılık sektörünün gelişmesi ve küreselleşmesi yolunda özellikle kurumlar ile çok önemli bir rol üstlenmesinden dolayı incelenmeye değer bir ülkedir. 1971 yılında İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle bağımsızlığını ilan eden Bahreyn İslami finans merkezi olmak için Bahreyn Merkez Bankası'nın (BMB) öncülüğünde ve hükümetin finansa sağladığı özellikle lisans ve vergi teşvikleri ile bu yolda hızla ilerlemektedir.¹⁰ Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi bölge ülkeleri sadece

yerel kuruluşlara İslami bankacılık izni verirken Bahreyn'in finans alanında küreselleşme hedefleri ve buna yönelik attığı adımlar ülkeyi finansın cazibe merkezi yapmıştır. Bahreyn'in birçok önde gelen uluslararası İslami finans kuruluşunun kurulmasına öncülük ederek ev sahipliği yapmasından dolayı İslami finansın gelişim sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır.

İSLAMİ MALİ KURULUŞLAR MUHASEBE VE DENETLEME ORGANİZASYONU (AAOIFI),

Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM),

İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (IIRA),

İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşlar Genel Konseyi (CIBAFI),

Likidite Yönetim Merkezi (LMC)

Ernst & Young İslami Bankacılık Sektör Üssü

Thomson Reuters Global Islamic Finans Merkezi

Deloitte İslami Finans Merkezi

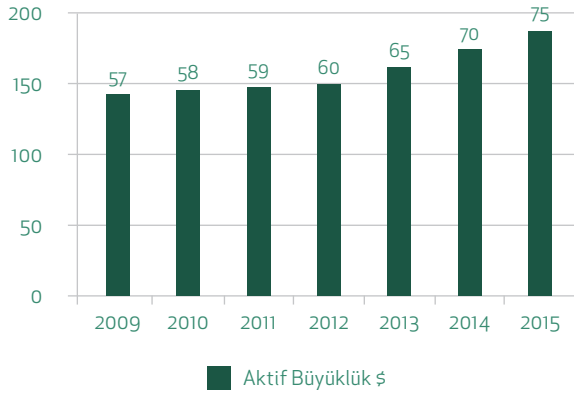
1978 yılında kurulan ve ülkemizde de faaliyet göstermekte olan Albaraka Bankacılık Grubunun genel merkezi Bahreyn'in başkenti Manama'da bulunmaktadır.

BAHREYN'DE İSLAMİ FINANSIN GELİŞİMİ

1973	Bahreyn Merkez Bankası (eski adı ile Bahreyn Para Ajansı) Kuruldu
1979	Bahreyn İslam Bankası
1982	Faysal İslam Bankası
1983	AlBaraka İslam Bankası
1989	Uluslararası Tekafü I Şirketi kuruldu

Bahreyn'de 2009-2013 döneminde İslami bankacılık sektörü ortalama yüzde 2 büyürken aynı dönemde geleneksel bankacılık sektörünün ortalama büyüme oranı yüzde 4 olmuştur. 2014 yılında İslami bankacılık sektörünün büyüme oranı yüzde 7 iken geleneksel bankacılık sektörünün -yüzde 1 olarak gerçekleşmiştir. İslami bankacılığın sektördeki payı 2014'te yüzde 27,7 iken 2015'te yüzde 29,3'e artmıştır. Dünyadaki payı 2014'te yüzde 2 iken 2015'te yüzde 1,7'ye düşmüştür (İran dâhil).

Şekil 13: Bahreyn'de İslami Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$)

Bahreyn'de 2015 yılı itibarıyla İslami Finansın büyüklüğü 81 milyar dolara ulaşmıştır. 4,8 milyar dolarlık sukuk piyasasına sahip olan Bahreyn'de tekaful sektörünün değeri 0,37 milyar dolardır. İlk yıllarda İslami bankacılık Bahreyn'de yavaş bir gelişim (1994'te sadece 6 İslami banka) gösterirken, 2015 yılı itibarıyla ülkede faaliyet gösteren 26'sı İslami banka ve 19'u şirketi olmak üzere toplam 45 adet İslami finans kuruluşu ile en büyük İslami finans merkezlerinden biridir.

Bahreyn'deki salt İslami bankaların bazıları şunlardır :

- Al Baraka Islamic Bank
- Al-Salam Bank
- Bahrain Islamic Bank BisB
- Ithmaar Bank
- Khaleeji Commercial Bank KHCB
- Kuwait Finance House KFH
- ABC Islamic Bank

4.3. Pakistan

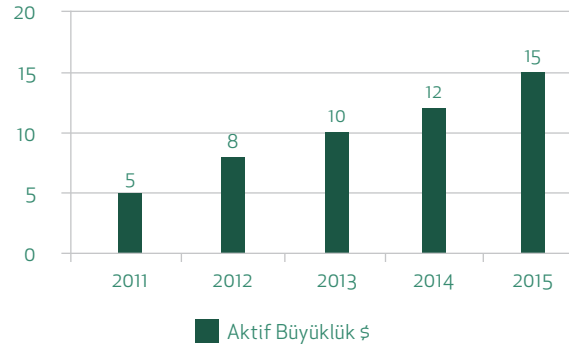
1947 yılında bağımsız bir devlet olan Pakistan İslam dünyasını da etkileyen güçlü İslami düşünce hareketlerinin geliştiği bir ülke olmuştur. Bunun bir sonucu olarak başarısızlıkla sonuçlansa da faizi bütün ekonomik sistemden çıkarmaya yönelik yasal ve uygulamaya yönelik gayretleri ile incelenmeye değer bir ülkedir. Pakistan'da faizsiz bir ekonomi kurma gayretleri 1970'lerde başlasa da faizsiz finans kurumlarının faaliyete başlaması 1980'lerde olmuştur. 1985 yılında faiz tüm finansal ve bankacılık sistemde yasaklanmış olmasa faizsiz bir model kurulamadığından karaborsa faizleri oluşmuş, bankalar faize yakın mark-up teknikleri uygulamışlardır. Faizsiz sistemi uygulamasında yaşanan sorunlar ve kurumların isteksizliği Pakistan Şer'i otoriteleri ve yasası ile finansal kurumlar arasında çatışmaya neden olduğundan 2001'de ikili sisteme geçilmiştir. 2000'li yıllarda ise yabancı bankaların da piyasaya girmesiyle İslami banka sayısı hızla artmış ve piyasa büyümüştür. Bu bankaların bazıları aşağıda verilmiştir.

2003	Meezan Bank	2005	Bank Al Habib
2003	Bank of Khyber	2006	Dubai Islamic Bank
2003	MCB Bank	2006	Bank İslami Pakistan
2003	Bank Alfalah	2006	ABN Amro
2004	Albaraka Islamic Bank	2006	Askari Bank
2004	Habib Bank AG Zurich	2006	National Bank
2004	Standart Chartered	2007	Emirates Global Islamic
2004	Metropolitan Bank	2007	Dawood Bank

1956	1956 anayasasında faizin en kısa zamanda kaldırılmasının hükümetin bir görevi olduğu ifade edilir
1962	1962 anayasasında faizin yürürlükten kaldırılmasını hükümetin görevleri arasında saymıştır
1963	1963 yılında Pakistan Devlet Bankası faiz konusunda hazırladığı raporu İslam İdeolojisi Konseyi (İİK) sunduktan sonra İİK'yi 1969 yılında modern faizin İslam'daki ribaya karşılık geldiğini ve derhal bütün finans ve banka sisteminden kaldırılması gerektiği şeklinde görüş belirtir.
1973	1973 anayasasında devletin dininin İslam olduğu ifade edilmiş ve hükümetlerin Müslüman Pakistan halkının inançlarına göre yaşayabilmeleri için gerekli adımların atılmasını hükümetin görevi olarak tanımlamıştır
1977	İİK'yi faizin finansal sistemden çıkarılması ve faizsiz ekonomik modellerin geliştirilmesi için ekonomist ve bankacılardan oluşan bir komisyon kurdu
1979	Pakistan devletinin kredi şirketlerinden olan Pakistan Yatırım Fonu Ortaklığı A.Ş., Ulusal Yatırım Kredi Şirketi ve Toplu Konut Şirketi kredi işlemlerinde faiz yerine kar-zarar ortaklığına geçtiler
1980	Şirketler için faizsiz bir finansman aracı olan Dönemlik Katılım Sertifikası'nın yasal altyapısı hazırlandı Zekat yasası çıktı
1981	İslami pencereye izin verildi Bank Umman İslami bankacılık faaliyetlerine başladı Temmuz 1985'de tüm finans ve bankacılık sisteminde faiz yerine kar-zarar ortaklığının geçerli olacağı ilan edilirken döviz hesapları istisna tutuldu
1985	Tüm finans ve bankacılık sisteminde faiz kaldırıldı
1991	Ulusal Şer'i Mahkeme (UŞM) finans kuruluşlarının uyguladığı mark-up tekniğinin İslama uygun olmadığına karar verirken Hükümet UŞM'nin kararına itiraz ederek anayasa Mahkemesine taşıdı Ekonominin İslamlaştırılması komisyonu kuruldu
1999	Anayasa mahkemesi hükümetin itirazını redderek 30 Haziran 2001 tarihine kadar bütün faiz ve benzeri işlemlerin kaldırılmasına karar verdi
2001	Pakistan Devlet Bankası 30 Aralık 2001'de ikili (İslami ve Geleneksel) banka sistemine geçti

Tablo 8: Pakistan'da Faizin Finans ve Bankacılık Sisteminden Kaldırılması İçin Atılan Adımlar

Pakistan' da 2009-2013 döneminde İslami bankacılık sektörü ortalama yüzde 29 büyürken aynı dönemde geleneksel bankacılık sektörünün ortalama büyüme oranı yüzde 8 olmuştur. 2014 yılında İslami bankacılık sektörünün büyüme oranı yüzde 24 iken geleneksel bankacılık sektörünün yüzde 13 olarak gerçekleşmiştir. İslami bankacılık piyasasına geç giren Pakistan'ın büyüme oranları Endonezya'dan sonraki en hızlı büyüme rakamlarıdır. İslami bankacılığın sektördeki payı 2014'te yüzde 9,5 iken 2015'te yüzde 10,4'e artmıştır. Dünyadaki payı 2014'te yüzde 1,2 iken 2015'te yüzde 1,4'e yükselmiştir. (İran dâhil) Endonezya'dan sonra en yüksek Müslüman nüfusa sahip olan Pakistan'ın İslami bankacılıkta dünyadaki payının çok düşük olduğu söylenebilir.

Şekil 14: Pakistan'da İslami Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$)

Pakistan'da 2015 yılı itibarıyla İslami Finansın büyüklüğü 22,1 milyar dolara ulaşmıştır. 15 milyar dolar ile İslami bankacılık sektörü lider iken onu 2,9 milyar dolarlık değeri ile sukuk piyasası ve 1,3 milyar dolar ile İslami fonlar takip etmektedir. Pakistan'da 2015 yılında tekaful sektörünün değeri 0,17 milyar dolar. İlk yıllarda İslami bankacılık Pakistan'da yavaş bir gelişim gösterirken, 2000'li yıllarda hızlı bir gelişme gözlemlenmektedir 2017 yılı itibarıyla ülkede faaliyet gösteren 23 İslami banka ve 13 tekaful şirketi vardır.

4.4. İngiltere

Londra'nın dünyanın en büyük finans merkezlerinden biri olması, İngiltere'de farklı İslam coğrafyalarından yoğun bir Müslüman nüfusun yaşaması ve İngiltere'nin İslam coğrafyasındaki sömürgecilik faaliyetlerinden dolayı bölgeye ve İslam kültürüne vakıf olması bu ülkede İslami finansın incelenmesini değerli kılmaktadır. Deloitte 2014 raporuna göre Avrupa'da vergi avantajlarından dolayı Lüksemburg İslami fonların merkezi iken İngiltere İslami bankacılığın üssü konumundadır. Avrupa'daki ilk İslami finansal kuruluş Lüksemburg'ta kurulan Islamic Finance Hou-

1982	Albaraka Investment Company, mevduat kabul eden Hargrave Securities'i satın aldı
2003	İslam ipotekleri (Islamic Mortgage) üzerindeki çifte damga vergisi kaldırıldı İslami ürünlerin gelir ve kâr paylarının rahat transfer edilebilmeleri için tahvil ihracıyla ilgili düzenlemeler yapıldı
2004	İngiltere İslam Bankası kuruldu (Katar İslam Bankası tarafından)
2005	İlk sukuk olan Sanctuary Building Sukuk ihraç edildi (261 milyon \$)
2006	Avrupa İslam Yatırım Bankası kuruldu
2007	Hazine tarafından sektör, kamu kurum temsilcileri ve müslüman örgüt temsilcilerinden oluşan İslami Finans Uzman Grubunu kurdu
2011	İngiltere İslami Finans Sekreterliği kuruldu
2013	Londra, Dünya İslam Ekonomik Forumu'na ev sahipliği yaptı İngiltere Başbakanı Londra'nın İslami finansın küresel merkezi olma hedefini açıkladı

Tablo 9: İngiltere'de İslami Finansın Gelişimi

se'dur. İngiltere'de Şer'i uyumlu finansal işlemlerin varlığı 1980'lerde Londra Metal Borsası'ndaki Emtia Murabaha işlemleri ile başladığı kabul edilse de İslami bankacılığının gelişimi 2000'li yıllardır. Müslüman ülkelerde halkın talepleriyle gelişen bir İslami finans sektörü mevcutken Müslüman olmayan ülkelerde devletlerin bu piyasadan pay almak amacıyla yaptıkları destek ve teşvikler sonucu gelişen

bir sektörden bahsedebiliriz. Bu konuda İngiltere başarılı bir örnektir. İngiltere dünya finans merkezi olma yarışında geri kalmamak, ülkedeki Müslüman nüfusun taleplerini karşılamak ve finansal özgürlüklerin lideri olduğu algısını sağlamlaştırmak amacıyla İslami finans sektörünün gelişimini desteklemiştir. İngiltere'nin İslami finans pazarına olan ilgisi Albaraka Investment Company'in mevduat kabul eden Hargrave Securities'i satın alımına izin vermesiyle başladı. İngiltere hükümetinin 2003 yılında sağladığı destek ve teşvikler sonucunda 2004 yılında ilk İslami banka olan ve Katar İslam Bankası tarafından kurulan İngiltere İslam Bankası hizmete başladı. 261 milyon dolarlık ilk sukuk 2005 yılında ihraç edildi. Haziran 2014'de ihraç ettikleri 200 milyon sterlin tutarındaki 5 yıl vadeli icara sukukuna 2,3 milyar sterlin tutarındaki talep gelmesi ve Londra borsasında yaklaşık 35 milyar dolarlık sukukun işlem görmesi İngiltere'nin İslami finansın cazibe merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir. İngiltere 2014 yılsonu itibarıyla 1,3 trilyon dolarlık dünya İslami bankacılık piyasasından aldığı pay 19 milyar dolardır.¹¹

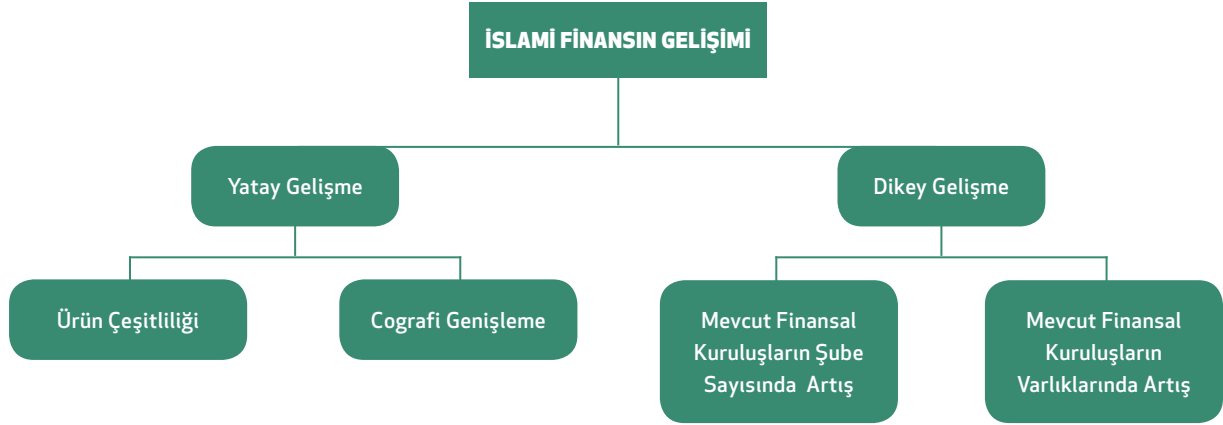
The CityUK 2015 raporuna göre İngiltere'de beş İslami ve 16 tane İslami pencerede hizmet sunan 21 banka hizmet vermektedir.

5. ULUSLARARASI İSLAMİ BANKACILIK ÖRGÜTLERİ

Son yıllarda İslami finans sektörü gerek şube sayısı ve varlıklarındaki artışla dikey olarak gerekse hizmet ve ürün çeşitliliği ve yayıldığı coğrafi alandaki artışla yatay olarak hızlı büyüme göstermiştir.

TAM İSLAMİ BANKALAR	İSLAMİ FİNANSAL HİZMETLER	SUNAN KONVANSİYONEL BANKALAR
Abu Dhabi Islamic Bank	ABC International Bank	Deutsche Bank
Al Rayan Bank	Ahli United Bank	Europe Arab Bank
Bank of London and The Middle East	Bank of Ireland	IBJ International London
The Middle East	Barclays	J Aron & Co
Gatehouse Bank	BNP Paribas	Lloyd's Banking Group
QIB UK	Bristol & West	Royal Bank of Scotland
	Citi Group	Standard Chartered
	UBS	United National Bank

Tablo 10: İngiltere'de Hizmet Veren Bankalar

Tablo 11: Uluslararası Katılım Bankacılığı Örgütleri

SEMBOL	KISA ADI	UZUN ADI	KURULUŞ TARİHİ	KURULUŞ YERİ	FAALİYET ALANI
	IDB	İslam Kalkınma Bankası	1975	Suudi Arabistan	Üye ülkelerin ekonomik kalkınma ve sosyal gelişimini desteklemek
	AAOIFI	İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu	1991	Bahreyn	İslami finansal kuruluşlar için muhasebe ve denetim standartları geliştirmek
	MASB	Malezya Muhasebe Standartları Kurulu	1997	Malezya	İslami finansal kuruluşlar için muhasebe ve raporlama standartları geliştirmek
	CIBAFI	İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi	2001	Bahreyn	İslami finans sektörünün gelişimini desteklemek
	IIFM	Uluslararası İslami Finansal Piyasa	2002	Bahreyn	İslami finansal ürünlerin, kayıtların ve işlemlerin standartlaştırılmasını sağlamak
	IFSB	İslami Finansal Hizmetler Kurulu	2002	Malezya	İslami finansal kuruluşlar için kurumsal yönetim standartlarını geliştirmek
	IIRA	Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı	2002	Bahreyn	İslami finansal ve para piyasaları için derecelendirme hizmeti sunmak

Tablo 12: Uluslararası Denetleyici ve Düzenleyici Kuruluşlar

İlk dönemlerde ağırlıklı olarak mudaraba, müşareke ve murabaha ağırlıklı olan ürünlere sukuk, teverruk, icara, tekafül gibi yeni ürünler eklenmiştir. İnternet bankacılığı ve parakart gibi yeni hizmetler müşterilere sunulmuştur. Körfez ve Ortadoğu bölgesinde başlayan İslami finans Asya-Pasifik, Avrupa ve Amerika olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Bu gelişmeler İslami finasta İslami düşünce ekolu farklılıklarından, ülkelerin kanuni altyapılarındaki yetersizliklerinden dolayı uygulamada farklılıklara ve haksız rekabete neden olma riski taşımaktadır. Belki de en önemlisi uygulamada yaşanacak bu farklılıklar toplumda İslami finansa olan güveni azaltabilir. Bu nedenle bir zorunluluk olarak ülkeler ve kurumlar arasında uygulamada standartlaşmayı sağlayacak ve farklılıkları ortadan kaldıracak uluslararası kabul görmüş düzenleme ve denetleme kuruluşlarına ihtiyaç artmıştır.

5.1. İslam Kalkınma Bankası (IDB)

İslam ülkelerinin finans, maliye ve ilgili bakanlarının 1973 ve 1974 yıllarında Cidde'de yaptıkları toplantılardan sonra İslam ülkelerindeki ekonomik ve sosyal programları desteklemek amacıyla 2 milyar dolar sermayeli İslam Kalkınma Bankası, (IDB) 20 Ekim 1975 yılında Cidde'de kurulmuş uluslararası bir finans kurumudur. IDB'nin ilk kuruluşunda Türkiye'nin de yer aldığı İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na üye 22 ülke yer almıştır. İlk uluslararası İslami banka olarak kabul edilen IDB ellerinde sermaye fazlalıkları olan İslam ülkelerinin bu fazlalıklara ihtiyaç duyan İslam ülkelerinin sosyal ve ekonomik kalkın-

masında veya ortak proje iş birliğinde İslam hukuku ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde kullanmasını kendine amaç edinmiştir. Üye ülke sayısı zamanla artarak 57 olmuştur. Merkezi Cidde olmakla beraber Kazakistan, Malezya ve Fas'ta bölge ofisleri vardır.¹²

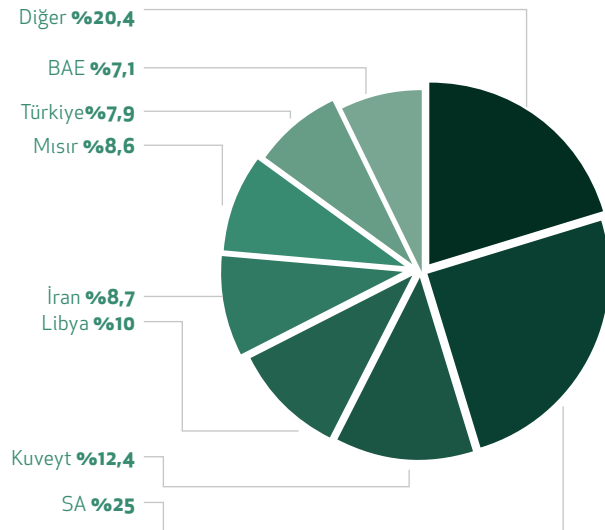
Bankanın yönetim kurulu üye ülkelerden iki temsilcinin katılımı ile oluşur. Temsilciler Maliye Bakanı, Ekonomi Bakanı ya da Merkez Bankası başkanından ikisi tarafından oluşturulur. Bankanın İcra Kurulu ise genellikle büyük ortaklardan oluşan 14 üyeye sahiptir. IDB'nin ana finansal kaynağı üye ülkelerin sağladığı fonlardır. IDB'nin kurulduğu 1975 yılında Suudi Arabistan yüzde 25'lik pay ile IDB'nin en büyük ortağı iken onu yüzde 12,4 ile Kuveyt ve yüzde 10 ile Libya izlemektedir. Türkiye yüzde 7,9 pay ile altıncı büyük kurucu ortaktır.

IDB'nin görevleri üye ülkelere:

- Finansal danışmanlık sağlamak,
 - Projeler ve girişimler için öz sermaye ve kredi sağlamak,
 - Müslüman olmayan ülkelerdeki Müslüman toplumları desteklemektedir.
- IDB, amaçlarına ulaşmak ve görevlerini yerine getirebilmek için bağlı alt kuruluşlar kurmuştur. Bunlar şu şekildedir;
- İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü (IRTI, 1981)
 - Yatırım ve İhracat Kredileri Sigortası için İslam İşbirliği Örgütü (ICIEC, 1994)
 - Özel Sektörün Gelişmesini için İşbirliği Örgütü (ICD, 1999)
 - Dünya Vakıf Kurumu (WWF, 2001)
 - Uluslararası İslam Ticareti için Finansal İşbirliği Örgütü (ITFC, 2005)

5.2. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI)

AAOIFI; İslami finans alanında muhasebe, denetim, etik, yönetim ve Şer'i konularda standartlar hazırlamak, ürün ve uygulamalarda bütünlük ve benzerlikler sağlayarak, uyumsuzlukları ve çelişkileri gidermek amacıyla 1991 yılında Bahreyn'de kurulan uluslararası, özerk ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. AAOIFI'nin kurucuları arasında IDB, Dar al-Mal al-Islami(Bahreyn), Al-Rajhi Banking and Investment Corporation, Bukhary Capital (Malezya), Kuwait Finance House ve Dallah Albaraka Group tarafından 1991 yılında Bahreyn'de kurulmuştur. Standartlar tavsiye niteliğinde olsa da Malezya, Suudi Arabistan, Katar, Lübnan, Bahreyn, BAE, Ürdün ve Sudan gibi ülke kuruluşları tarafından genel kabul görmektedir. Muhasebe, denetim, etik, yönetim ve Şer'i konularda standartlar yayınlayan kurumun

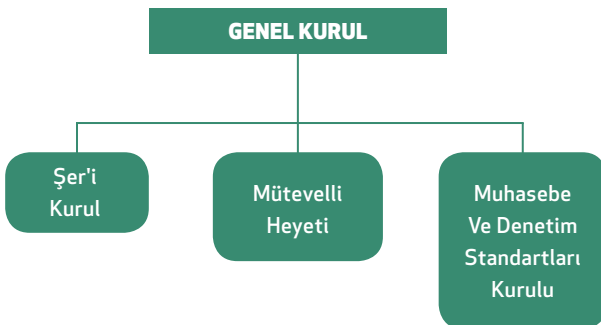

Şekil 15: İslam Kalkınma Bankasının Ana Ortakları

ŞER'İ STANDARTLARI:	
Zorunlu	Bahreyn, Umman, Pakistan, Sudan ve Suriye.
Gönüllü	Brunei, Dubai Uluslararası Finans Merkezi, Fransa, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Suudi Arabistan, Katar, Endonezya, Malezya, Güney Afrika, BAE, UK, ABD.
MUHASEBE STANDARTLARI	
Zorunlu	Bahreyn, Ürdün, Katar, Umman, Sudan ve Suriye.
Gönüllü	Brunei, Dubai Uluslararası Finans Merkezi, Mısır, Fransa, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Suudi Arabistan, Katar, Endonezya, Malezya, Güney Afrika, BAE, UK, ABD.
Denetim, Yönetim ve Etik Standartları	Gönüllü

Tablo 13: AAOIFI Standartlarının Uygulayan Ülkeler

2016 itibarıyla 45 ülkeden 150'den fazla üyesi vardır.¹³ AAOIFI'nin kuruluş yapısı Şekil 14'te özetlenmiştir. Genel kurul kurucu üyeler, asil üyeler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, gözlemci üyeler ve danışma üyelerinden oluşan 115 kişiden oluşur. Gözlemci ve danışma üyelerinin oy hakkı yoktur. Mütevelli heyeti genel kurul üyeleri arasından seçilen 15 kişiden oluşur ve 3 yıllığına yarı zamanlı görev yaparlar. Teknik bir kurul olan muhasebe ve denetim standartları kurulu mütevelli heyeti tarafından finans ve muhasebe

Tablo 14: AAOIFI'nin Kuruluş Yapısı

alanında uzman üniversite profesörleri arasından 15 kişi olarak dört yıllığına seçilir. Bir başka teknik kurul olan Şer'i kurul 15 kişiden oluşur ve İslami finansal kurumların Şer'i danışma kurullarından dört yıllığına mütevelli heyeti tarafından seçilir.

AAOIFI kurumu sektör çalışanlarının eğitimi ve gelişimi için İslami Muhasebe ve Müşavirlik Sertifikası (CIPA – Certified Islamic Public Accountant) ve Fıkhi Danışmanlık ve Denetçilik / Murakıplık Sertifikası (CSAA – Certified Shari'a Adviser and Auditor) olmak üzere iki önemli sertifika programı sunmaktadır.

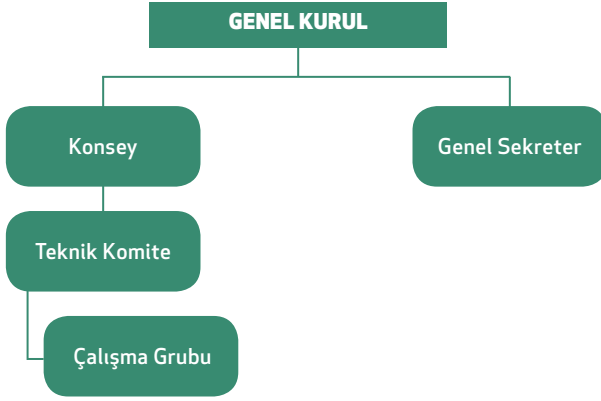
5.3. İslami Finansal Hizmetler Kurumu (IFSB)

İslami finans sektörünün istikrarını ve gelişmesini desteklemek amacıyla uluslararası standart ve ilkeler geliştirmeyi amaç edinen IFSB, 2002 yılında Malezya'da kurulan uluslararası bir örgüttür. IDB, IMF, Malezya ve Bahreyn Merkez Bankaları kurucularıdır. 2017 tarihi itibarıyla 70 düzenleyici ve denetleyici kurum, 7 uluslararası kamu kurumu, 106 finans kuruluşları olmak üzere 183 üyesi mevcuttur. Bugüne kadar 27 standart yayınlamıştır. Türkiye'den Albaraka Türk, BDDK, BİST, SPK, TCMB, Kuveyt Türk, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve TSPB bu kurumun üyesidir.¹⁴

IFSB'nin kuruluş yapısı aşağıdaki şekilde özetlenmiştir. Tüm üyelerin katılımı ile genel kurul oluşturulur. IFSB'nin en yüksek, yetkili ve politika belirleyici kurulu olan Konsey, tam üyeliğe sahip olan ülke kuruluşlarından oluşur.

Teknik Komite, Konsey tarafından üç yıllığına seçilen on üyeden oluşur. Komitenin görevi teknik konularda konseye danışmanlık yapmak ve tavsiyelerde bulunmaktır. Çalışma grubu İslami finans alanında standartlar oluşturarak Teknik Komiteye sunmakla görevlidir. Sekreteryaya faaliyetleri ve koordinasyon genel sekreterlik tarafından sağlanır. IFSB ayrıca sektör araştırmalarını yönetir, yuvarlak masa toplantıları, çalıştay ve konferanslar organize eder.

Tablo 15: IFSB'nin Kuruluş Yapısı

5.4. Uluslararası İslami Finansal Piyasa (IIFM)

İslami sermaye ve para piyasalarında belgelenen ve ilgili işlemlerin standartlaştırılması amacıyla 2002 yılında Bahreyn'de Bahreyn Merkez Bankasının öncülüğünde ve IDB, Endonezya, Malezya, Sudan Merkez Bankası, Labuan Finansal Hizmetler Birimi ve Brunei Sultanlığı Para Merkezi'nin ortak desteği ile kurulmuştur. Özellikle sukuk piyasasını geliştirici araştırmalar yapmaktadır. Bugüne kadar on standart yayınlamıştır. 2017 tarihi itibarıyla 68 üyesi mevcuttur. Türkiye'den Ziraat Katılım, BİST, Türkiye İş Bankası, Kuveyt Türk üyeleri arasındadır.¹⁵ TKBB Merkezi Danışma Kurulu'ndan bir üye yönetim kurulunda (konseyde) üyedir.

5.5. Malezya Muhasebe Standartları Kurulu (MASB)

MASB muhasebe ve finansal raporlama standartları geliştirmek ve bu alanda yapılacak teknik ve akademik çalışmaları desteklemek amacıyla 1997 yılında Malezya'da kurulmuştur. Malezya'da finansal tablo kullanıcıları ve denetleyicileri için uluslararası standartlara ve İslam hukukuna uyumlu standartlar geliştirmeyi amaçlamaktadır.¹⁶ Bu amaç için teknik komiteleriyle; uluslararası çalıştaylar ve toplantılar yapılmakta, tartışma makaleleri ve teknik makaleler yayınlanmaktadır.

5.6. İslami Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Konseyi (CIBAFI)

Küresel alanda İslami finans sektörünü temsil etmek amacıyla İT ile bağlantılı olarak 2001 yılında Bahreyn'de kurulan CIBAFI kâr amacı gütmeyen özerk bir kurumdur. CIBAFI'nin başlıca amaçları arasında; İslami finans alanında araştırmalar ve yayınlar yapmak, politikalar ve düzenlemeler geliştirmek, farkındalık oluşturmak, bilgi paylaşımı sağlamak, üyeler arasında aynı hedef ve amaca sahip üye olmayan kurumlarla iş birliğini geliştirmek ve sektörün ihtiyacı

olan insan gücünü yetiştirmektir. 2017 yılı itibarıyla 30 farklı ülkeden 120 üyeye sahip olan CIBAFI üyeleri, İslami finans alanında faaliyet gösteren bankalar, sektör örgütleri, uluslararası devlet kurumları ve finansal şirketlerdir. Türkiye'den Albaraka Türk Katılım Bankası da üyeler arasındadır.

5.7. İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı (IIRA)

İslami finans kurumlarının ve sermaye piyasası araçlarının uluslararası düzeyde değerlendirilmesini sağlamak için 10 milyon dolar sermaye ile 2002 yılında Bahreyn'de kurulan IIRA'nın en büyük destekçileri İslam Özel Sektör Kalkınma Kuruluşu ve IDB'dir. Türkiye'den Kuveyt Türk Katılım Bankası da ortakları arasındadır. IIRA kuruluşları, yatırımları, ürünleri ve kredi risklerini İslam hukukuna uyumlu değerlendirerek ulusal ve uluslararası piyasalara raporlayarak İslami finans piyasasının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. BDDK, Bahreyn ve Ürdün merkez bankaları tarafından tanınmaktadır.¹⁷

6. TÜRKİYE KATILIM BANKACILIĞI

6.1. Modelin Ortaya Çıkuş Sebepleri ve Tarihi Seyir

Katılım bankacılığı, Türkiye'de ithal ikameci politikaların izlendiği, karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin önem kazandığı, dünyada neo-liberal politikalara geçişin gözlendiği bir ortamda doğmuştur. Büyüme stratejisi izleyen Türkiye, yastık altı tasarrufların yüksek olmasının nedenlerinden ve girişimin önündeki engellerden en önemlisi olarak, faizsiz yatırımla getiri elde etme ve finansman temininde faizsiz kaynak bulma yetersizliğini görmüştür. Bu noktadan hareketle 1983 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında bir finansal kurumsallaşma süreci başlatılmıştır. Böylece, tasarruflarını faizsizlik esasına uygun olarak değerlendirmek isteyen tasarruflar sahipleri ile finansman ihtiyaçlarını yine aynı esasa göre temin etmek isteyen işletme sahipleri ve girişimciler, kaynak temininde ve yatırım araçlarında alternatif imkânlarla kavuşmuşlardır. Kamu otoritesi açısından kazanımlar arasında; atıl ülke içi kaynakların ekonomiye kazandırılması, 1975 yılında üye olunan İslam Kalkınma Bankası ve İslam coğrafyasında daha yoğun finansal iş birliğine gidilmesi sinerji ve kaynak oluşturulması, gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin ekonomisi için kaynakların mobilitesinin hızlandırılması, piyasanın ürün ve hizmet derinliğini ve çeşitlenmesinin sağlanması, finansal, ekonomik, sosyal ve siyasal entegrasyonu kolaylaştırmada faizsiz finans modelinin katalizör olarak kullanılması sayılmaktadır.

SEKTÖRÜN KİLOMETRE TAŞLARI

1975: Türkiye, yüzde 8,5 sermaye payı ile İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu ortağı olmuştur.

1983: 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Finans Kurumlarına (ÖFK) yasal faaliyet izni verilmiştir.

1984: Albaraka Türk Özel Finans Kurumu, ilk ÖFK olarak kurulmuştur.

1985: Faisal Finans Kurumu kurulmuş ve Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ile birlikte aynı yıl içinde faaliyet izni alarak faaliyete başlamıştır.

1989: Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu kurulmuştur.

1991: Anadolu Özel Finans Kurumu kurulmuştur.

1995: İhlas Finans Kurumu ve Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı kurulmuştur.

1996: Asya Özel Finans Kurumu kurulmuştur.

1999: Özel Finans Kurumları 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dâhil edilmiştir.

2000: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur.

2001: İhlas Finans Kurumu'nun faaliyeti Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından durdurulmuş ve bankacılık ruhsatı iptal edilmiştir. Faisal Finans Kurumu, Family Finansa dönüşmüştür. Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur.

2002: Kuveyt Türk ilk yurt dışı şubesini Bahreyn'de hizmete açmıştır. Özel Finans Kurumları Birliği bünyesinde Güvence Fonu oluşturulmuştur.

2003: Özel Finans Kurumları Birliği Vakfı tasfiye edilerek tüm malvarlığı Özel Finans Kurumları Birliği'ne devredilmiştir.

2005: 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile sektördeki kuruluşların unvanı "Özel Finans Kurumu" yerine "Katılım Bankası" şeklinde, Özel Finans Kurumları Birliği unvanı da "Türkiye Katılım Bankaları Birliği" olarak değiştirilmiştir. Anadolu Finans ile Family Finans birleşerek Türkiye Finans olmuştur. Özel Finans Kurumları Birliği bünyesindeki Güvence Fonu TMSF'ye devredilmiştir.

2006: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Statüsü Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bank Asya'nın halka arzı gerçekleştirilmiştir.

2007: Albaraka Türk'ün halka arzı gerçekleştirilmiştir.

2008: Türkiye Finans Katılım Bankası'nın yüzde 60 hissesi Suudi Arabistan kökenli The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır.

2009: İlk Tekafül şirketi Neova kurulmuştur.

2011: Kuveyt Türk ilk özel sektör kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. Katılım Endeksi, katılım bankacılığı

prensiplerine uygun, BIST'te işlem gören hisse senetlerinden oluşan borsa endeksi olarak oluşturulmuştur.

2012: Hazine Müsteşarlığı ilk kamu kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. Albaraka Türk ilk yurtdışı şubesini Irak-Erbil'de açmıştır. Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile Malezya İslami Bankalar Birliği arasında iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

2013: Albaraka Türk ve Kuveyt Türk ortaklığında ilk faizsiz emeklilik şirketi olarak Katılım Emeklilik kurulmuştur.

2014: Katılım Endeksine Dayalı Borsa Yatırım Fonu kurulmuştur. Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI) arasında iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

2015: KT Portföy kurulmuştur. Ziraat Katılım Bankası ilk kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından, Türkiye Katılım Bankacılığı 2015-2025 Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Kuveyt Türk, iştiraki olan bir banka olarak Almanya'da İslami bankacılık prensiplerine uygun KT Bank AG'yi kurmuştur. Bank Asya'nın yönetimi TMSF'ye devredilmiştir. Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu bakanlık bünyesinde Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Albaraka Portföy kurulmuştur. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) bünyesinde katılım bankacılığı alanında çalışmalar yapmak üzere Uygulama III Dairesi kurulmuştur.

2016: BDDK tarafından Bank Asya'nın faaliyet izni kaldırılmıştır. Vakıf Katılım Bankası ikinci kamu katılım bankası olarak kurulmuştur. Onuncu Kalkınma Planı kapsamında İstanbul Finans Merkezi Öncelikli Dönüşüm Programına "Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finansın Geliştirilmesi" başlıklı bileşen eklenmiştir.

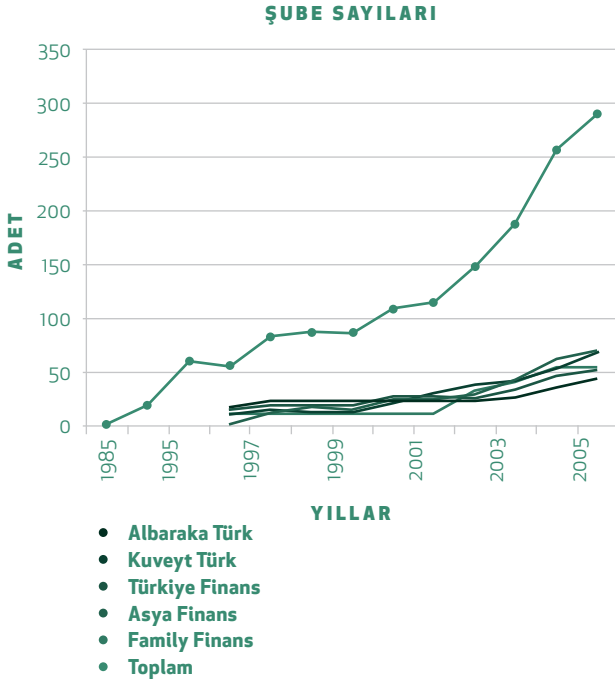
2017: Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile İslam Kalkınma Bankası arasında Public Private Partnership PPP projelerinin finansmanı amaçlı iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

2018: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesinde, "Merkezi Danışma Kurulu" kurulmuştur.

2019: Üçüncü kamu katılım bankası Emlak Katılım faaliyete geçmiştir.

2021: Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi bünyesinde "Katılım Finans Daire Başkanlığı" kurulmuştur.

TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü bünyesinde "Katılım Bankacılığı Müdürlüğü" kurulmuştur.

Hâlihazırda altı katılım bankası faaliyette olup sermaye yapıları şu şekildedir:

- **Albaraka Türk:** Albaraka Grubu %54, İslam Kalkınma Bankası (IDB) %8, Alharthy Ailesi %3,5, Yerli Ortaklar %9, Halka Açık %25
- **Kuveyt Türk:** Kuwait Finance House (KFH) %62, Vakıflar Genel Müdürlüğü %19, İslam Kalkınma Bankası (IDB) %9, Public Institution for Social Security Kuwait %9
- **Türkiye Finans:** NCB %67, Gözde Girişim Sermayesi %10,5, Diğer %22
- **Vakıf Katılım:** Vakıflar Genel Müdürlüğü %100
- **Ziraat Katılım:** Ziraat Bankası %100
- **Emlak Katılım:** Hazine ve Maliye Bakanlığı %100

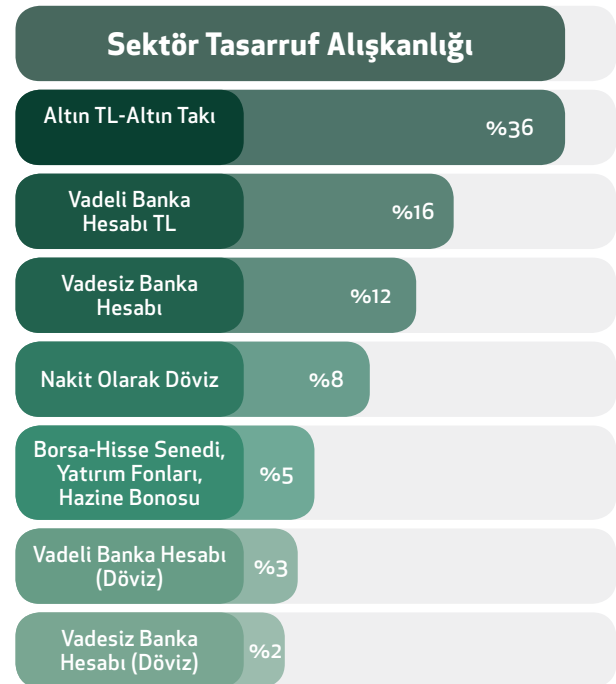
6.2. Dönemsel Zorluklar ve 5411 Sayılı Bankacılık Kanununa Uzanan Süreç

a. Kurulardan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'na

Katılım bankalarının kuruluş ve yeşerme dönemi 80'li yılların ilk yarısında başladı. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde ciddi dönüşümün yaşanması, girişimciyi ve ihracatçıyı destekleyen düzenlemelerin çıkarılması gözlenirken bu hareketli ortamda katılım bankacılığı, altyapı konusundaki çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Kadro oluşturma ve şubeleşmenin ilk basamaklarını çıktılar. 1990'larda ise ulusal ve uluslararası alanda Türkiye'nin finansal itibarının zayıflamasından kaynaklanan birtakım zorluklar yaşandı. Özellikle zamanın

bürokratik engellemeleri, 'resmî ideoloji' anlayışının¹⁸ etkisi ve bunların yansımaları neticesinde; katılım bankalarının şube açarak tabana yayılmaları, arzu edilen finansal erişime katkı sunmaları ve yastık altı paranın sisteme çekilmesindeki beklenen katkıları sektöre uğramıştır. Bununla birlikte yabancı yatırımcının özellikle körfez yatırımcısının hareket alanı bulamamasına sebep olunmuştur.

1985'te iki şube ile başlayan sektör, 2002 yılına girerken 115 şube sayısına ancak gelebilmiş ve yılda ortalama 6-7 şube açabilmiştir (Bkz. Şekil 16). Sektörde banka sayısının da bu miktarda olduğu düşünülürse, her banka yılda ortalama ancak 1-2 şube açabilmiştir. Tabii bu tablonun oluşmasında bankaların farklı zamanlarda sektöre girmeleri, ayrıca İhlas Finans'ın sektörün en önemli ÖFK'sı olarak sektör dışına çıkması ve sözkonusu şube sayısına ilişkin rakama dâhil olmaması bir etkidir. Ancak, şube açmada büyüme önünde bürokratik engellemelerin yaşandığı, siyasi yaklaşımlar nedeniyle neredeyse sektörün lağvedilmesinin dillendirildiği¹⁹ o dönemleri bizzat yaşayanların ağızından dinlemek bir darb-ı mesel hâline gelmiştir. Günümüzde yastık altı nakit ve altın takı olarak finansal sistem dışında bırakılmış kaynakların toplamda yüzde 44'lük bir tasarruf alışkanlığı oranıyla bulunuyor olması, ciddi olarak finansal fon toplama sorunu yaşadığımızı göstermektedir (Bkz. Tablo 16).

Tablo 16: Sektör Tasarruf Alışkanlığı

TÜRKİYE'DE 1984-1999 KURULUŞ VE 4389 SAYILI BANKALAR KANUNU'NA DÂHİL EDİLME DÖNEMİNDE; KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNDE CİDDİ ZORLUKLAR YAŞANDI

1984-1999 döneminde kuruluş ve 4389 Bankalar Kanunu'na dâhil edilme döneminde; sektörün ciddi zorlukları şu şekilde özetlenebilir:

Siyasi, ideolojik yaklaşımların verdiği zorluklar ve bürokratik engellemeler

Sektörün tabana yayılmasının ve mevzuata dâhil edilerek sistem içerisinde kayıtlı ve gözetlenebilir şekilde ilerlemesi, böylece yurt içinde iş yapma kapasitesini arttırması, yurt dışında da hukuken tanınması, finansal faaliyetlerinde alan kazanması ve iş birlikleri geliştirmesi engellenmiştir.

İnsan kaynağı (İK) eksikliği

İslami bankacılık metoduna hakim, felsefesine uygun eğitim almış, uzmanlığı doğrudan veya temelden ilgili bir bölüm veya alt enstitüden gelen çalışanlar yerine daha çok “devşirme” diye nitelenebilecek konvansiyonel bankacılık, finans ve iktisat eğitimi almış kişiler istihdam edilmiştir. Sonradan uygulama ağırlıklı tecrübe aktarımlarına dayalı bir İK'nın sağlanması, ilk yıllarda sektörün yaşadığı en büyük zorluklardan biri olmuştur.

Makro ekonomik zorluklar

İstikrarsızlık, ülkesel itibarın düşüklüğü ve istikrardaki volatilité yüksekliği ve global bütünleşmenin bugünkü seviyede olmaması, büyük resmin görülmesine ve sektör olarak uzun vadeli planlar yapılması ve aksiyon alınmasına engel teşkil etmiştir.

İdari ve kurumsal yapılanma eksiklikleri

Yakın izleme yapabilecek BDDK gibi bir kurumun olmaması, ÖFK'ların kurumsal yapı tesisinde ölçek açısından büyüme zorlukları yanında kurumsal kültür oluşturmada konsolidasyon zorlukları yaşamaları gibi eksiklikler sektörün önündeki en ciddi engellerden bir diğeri olmuştur. Kurumsal altyapı eksikliği güven ve itibar sorguları getirmekle birlikte, arzu edilen düzeyde dinamik büyüme açısından da sektöre ket vurmuştur.

b. Bankalar Kanunu'ndan 5411 Bankacılık Kanunu'na Kurumsallaşma

Bu dönemde yakın izleme yapabilecek bir düzenleyici ve denetleyici kurum olan BDDK'nın kurulması ile

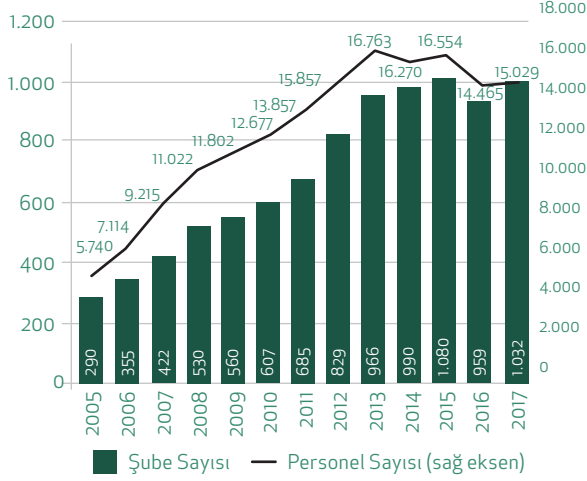
sektörün ihtiyaçlarının dile getirilmesi ve daha fazla seslerinin duyurulması imkânı doğmuştur. Türk hükümetinin istikrarlı büyüme odaklı idari ve ekonomik geliştirme anlayışı, Türkiye'nin global ekonomik hedeflerini ilan etmekten çekinmeyen bir siyasi ortamla birleşmesi, özellikle Körfez bölgesine ve Türki Cumhuriyetlerle birlikte İslam Coğrafyasına ilişkin tarihi ve kültürel bağların sık zikredilmesine vesile olmuştur. AB ilişkilerinde ivmelenme ve Maastricht kriterlerinde yaşanan olumlu gelişmeler Türkiye'ye global anlamda itibar kazandırırken, başta Körfez sermayeli ÖFK'ların sermaye sahiplerinin ilgilerini daha fazla sektörün gelişime odaklanmalarını sağlamıştır. Bütün bunlar da Bankacılık Kanununda üçüncü tip bir bankacılık modeli olarak tanınmanın ve katılım bankacılığı unvanına geçişin ayak sesleri olmuştur. Bu dönemde şubeleşmenin artmaya başladığı, sermaye artırım kararının daha rahat alınabildiği, algı ve itibar olarak gelişimlerin yaşandığı, raporlamaların Ticaret Kanunu odaklı bir sermaye şirketi yerine Bankacılık Kanunu odaklı finansal bir şirket hüviyetine dönüştüğü, finansal raporlamaların bankacılığın gerektirdiği tüm raporlamalara uygun hâle getirildiği, bir anlamda kabuk değişiminin görüldüğü bir süreç yaşanmıştır.

c. 2005 ve Sonradaki Dönem: Finansal Büyüme, Hizmette Çeşitlenme

Türkiye'de ekonomik ve finansal gelişme ve genişlemenin yaşandığı bir dönemdir. Bankacılık sektörünün yapılandırılmasında alt düzenlemeler bakımından yoğun mesai harcanarak çalışıldığı ve hızla yapılandırıldığı gözlemlenmiştir. Şubeleşme hızında artış görülmüş. Sektör “katılım bankası” olarak yüzünü ve enerjisini daha çok yurt dışı kaynaklara ve artan dış ticaret sebebiyle yabancı bankalarla ilişkilere yönelmiştir. Borsaya açılma, ilk özel sektör ve kamu kira sertifikası ihraçlarının yaşandığı, Borsa'da ilk faizsiz endeks ve faizsiz endekse dayalı borsa yatırım fonu, ilk faizsiz sigorta şirketi, ilk faizsiz portföy yönetim şirketinin kurulduğu, faizsiz finansal hizmet sahasında kamu kurumlarındaki sözleşmelerin sektörün hassasiyetlerine göre yeniden gözden geçirilerek şekillendirildiği bir anlamda ekonomiye daha fazla entegre olunduğu bir dönem olmuştur.

KATILIM BANKALARININ ŞUBE VE PERSONEL GELİŞİMİ

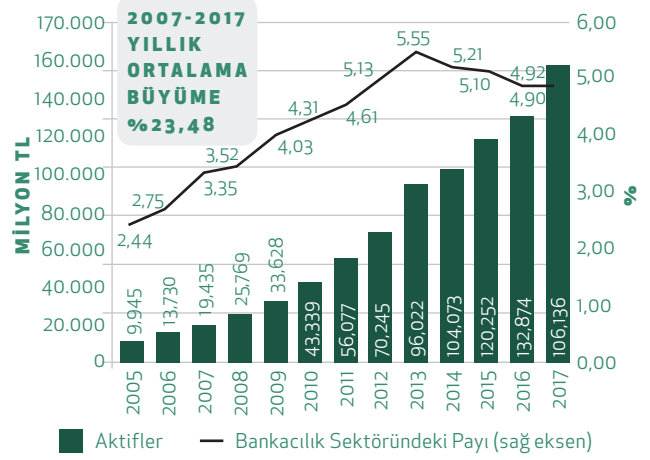
Şekil 17: Katılım Bankalarının Şube ve Personel Gelişimi

2005'ten günümüze kadarki dönemde; istikrarlı bir büyüme ve yükseliş trendi göstermekle birlikte, ölçek olarak büyük bir katılım bankasının BDDK tarafından faaliyet izninin kaldırılması ile ufak bir sarsıntı geçirse de sektör çabuk toparlanarak kamu katılım bankalarının kurulması, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi gibi alternatif çıkış yollarıyla gelişmeye devam etmiş, devlet desteği ile sorunlarını aşmıştır.

6.3. Kamu Desteği ve Stratejik Sektör Olma Misyonu

Kamunun İstanbul Finans Merkezi olarak adlandırılan açılımı kapsamında 2007 yılında yabancı menşeli bir araştırma şirketine İstanbul'un dünyadaki diğer finans merkezlerine benzer şekilde bir finansal merkez olma potansiyelinin olup olmadığının incelenmesi ile yeni bir kulvara girilmiştir. İstanbul'un nitelikli iş gücü, şehrin özel bir cazibesinin olması, global rekabet avantajları gibi analizler sonucunda, yasal ortam, mali ortam, iş gücü ve altyapı değişim ve dönüştürme gibi aksiyonlarla İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı 29/9/2009 tarih ve 2009/31 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı Resmi Gazetenin 02/10/2009 tarihli nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 01/05/2010 tarihli 2010/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile İstanbul Uluslararası Finans Merkezi İdari Yapılanması geliştirilmiş; Yüksek Konsey, Danışma Kurulları, Koordinasyon Kurulu şeklinde bir dizi kurul yapısı öngörülmüştür. 2015'lere gelindiğinde İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı Onuncu Kalkınma Planı içerisinde bir Öncelikli Dönüşüm Programı (ÖDÖP) hâline gelmiştir. Bu ÖDÖP programının katılım bankacılığı zeminini oluşturan bir altyapı olarak 2013 yılı sonunda BDDK ve TKBB'nin yaklaşık 100 kişiye yakın alanında uzman kişilerle

KATILIM BANKALARININ AKTİF GELİŞİMİ VE SEKTÖRDEKİ PAYLARI

Şekil 18: Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektördeki Payları

yaptığı Kızılcahamam Çalıştayı, faizsiz finans alanında yapılmış ilk detaylı çalışma olmuştur. İstanbul Finans Merkezi olarak adlandırılan öncelikli dönüşüm programına yedinci bileşen olarak faizsiz finans ve Katılım Bankacılığının Geliştirilmesi başlığı altında dört politika ve 31 adet eylem adımı sorumlu kurum ve paydaşlarıyla belirlenmiştir. Amacı sektörün nitelik ve nicelik yönünden büyütme olan eylemlere baktığımızda, dört temel alanda yoğun çalışma öngörülmüştür:

Politika 1: Faizsiz finans sistemine yönelik mevcut alımın iyileştirilmesi

- Tanıtım Kampanyaları Yapılması,
- Şeffaflık Mekanizması Kurulması,
- Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Geliştirilmesi,
- Uygulama Birliği ve Uygun Terim Tespiti Yapılması,

Politika 2: Faizsiz finans alanına ilişkin insan kaynağının geliştirilmesi ve literatürün zenginleştirilmesi

- Akademik Yayın Veri Tabanı Oluşturulması
- Seçmeli/Zorunlu Dersler Açılması
- Lisanslı Personel İhtiyaç Tespitinin Yapılması
- Sertifikasyon - Uzmanlık Programlarının Başlatılması
- Araştırma Merkezleri Kurulması
- Burs-Ödül Teşviklerinin Verilmesi

Politika 3: Faizsiz finans sisteminin kurumsal yapısının ve hukuki altyapısının geliştirilmesi

- Mevzuat Taraması Yapılması
- Kamu Katılım Bankası Kurulması
- TKBB'nin Teşkilatının yeniden Düzenlenmesi
- Koordinasyon Kurulu Oluşturulması
- DİYK ile İletişim Kanalı Tesis Edilmesi
- Merkezi Danışma Kurulu Tesis Edilmesi

- Türkiye'ye Özgü Standartlar Oluşturulması
- Etik İlkelerin Hazırlanması ve Yayınlanması
- Kurumsal Yönetim İlkeleri Oluşturulması

Politika 4: Faizsiz finans ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılması

- Azalan Muşareke Ürünü'nün Hayata Geçirilmesi
- Melek Yatırımcı-Muşareke-Mudarebe Ürünlerinin Geliştirilmesi
- Vergi Uygulamalarında Değişiklikler Yapılması
- Yeni Ürünlerin Geliştirilmesi
- Girişim Sermayesi Yatırım Fonu Geliştirilmesi
- Kamu Kira Sertifikalarının Geliştirilmesi
- Özel Sektör Kira Sertifikalarının Geliştirilmesi
- Borsa İstanbul'da Sukuk İşlemlerinin Geliştirilmesi
- Likiditeye Yönelik İkinci El Piyasaların Geliştirilmesi
- Kıymetli Maden Piyasalarının Aktifleştirilmesi
- Tekafül Sigortacılığının Geliştirilmesi

Bu tespit, hedef ve vizyon içeren çalışmaları, Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025 adlı çalışmalar izlemiştir. Bu gelişim alanları, hedef aksiyon ve eylemlerin büyük çoğunluğu bugün itibarıyla tamamlanmış ve hayata geçirilmiştir. En büyük zorluğun ölçekten kaynaklı tanınmama ve söz sahibi olmakta yaşanan zorluklar olduğu düşünüldüğünde, iş birliği yapılacak kuruluşların destek olma, sektörü genişletme isteklerindeki iştihası, iş birliği ile çözüm bulmanın yollarını kolaylaştırmıştır. Bu anlamda başarılı işbirlikleri ve ortak çalışma kültürü geliştirilmiştir.

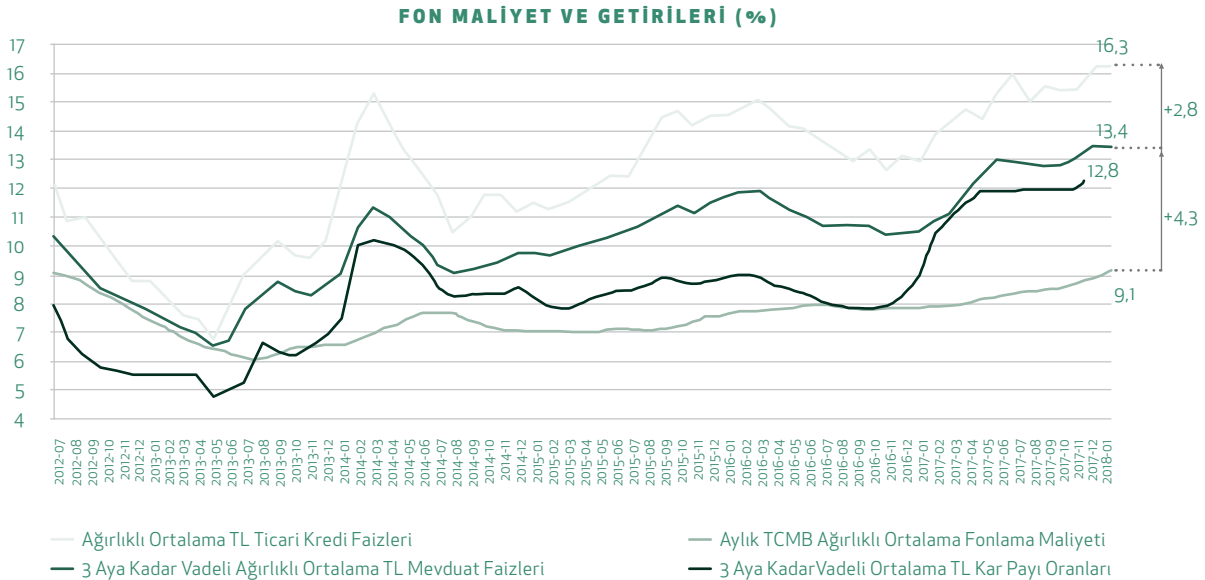

6.4. Günümüzde Katılım Bankaları, Ekosistem Vizyonu ve Gelecek Beklentileri

a. Rekabet ve Vade Uyumu

Katılım bankalarının kâr dağıtım modeli, yatırımlardan elde edilen gelire bağlıdır. Hesap sahibi ile bankanın mudarebe ortaklığının bir sonucu olarak finansmandan elde edilen kazanç paylaşılmaktadır. Finansmandan elde edilen gelirin, banka ve hesap sahibi arasında paylaşıldığı bir mekanizmada stabile yakın istikrarlı gelir-gider makas açıklığı, ekonomide yaşanan volatilité ile birlikte genişleyebilmektedir. Bugünlerde olduğu gibi faizlerin aniden yükselmesi ve dağıtılan kâr paylarının oldukça üstünde bir seyre neden olmakta, katılım bankalarını rekabette zor durumda bırakmaktadır. Getiriye duyarlı tasarruf sahibinin kaçışını arttıran bu durumun tersine daha geriye bakıldığında, 2008 krizi sonrası yaşanan likidite bolluğu ile birlikte düşen faiz oranlarında katılım

ENFLASYONUN ÇOK HIZLI ARTMASI NETİCESİNDE MEVDUAT FAİZLERİ İLE KAR PAYLARI ARASINDAKİ FARK AÇILDI

Şekil 19: Fon ve Maliyet Getirileri

bankalarının rekabette daha yukarıda getiri sunar hâle getirdiği gözlemlenmiştir.

b. Merkezi Danışma Kurulu ve Yapılanma

2015 sonunda kurulan, Hazine Sorumlu Devlet Bakanlığının başkanlığı altında finans alanında düzenleyici ve denetleyici otoriteler olan kamu kurumlarının ve katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı alanındaki kuruluşların Başkanlarının Kurul üyesi olarak yer aldığı Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu dört ayda bir sektörle ilgili gelişmeleri görüşmek üzere çalışma ve toplantılarına başlamıştır. TKBB bünyesinde kurulan Merkezi Danışma Kurulu faizsiz bankacılık ve sigortacılık alanında ihtiyaç duyulan şer'i ilke ve standartları oluşturacaktır." Katılım bankacılığının meslek ilke ve standartlarını belirlemek, diğer finans ve sigortacılık şeklinde hizmet sunmak üzere 22.02.2018 tarihinde BDDK Kurul Kararı ile TKBB Yönetim Kurulunun 02.04.2018 tarihli kararıyla Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ yayımlanarak kurulmuştur.

Merkezi Danışma Kurulu, Başkan ve Başkan Vekili yanısıra üç kurul üyesi yer almakta, uzman ve uzman yardımcısı olarak görev yapan idari personel de Kurulun ihtiyacı olan araştırma, raporlama faaliyetlerini yürütmektedir. Katılım bankalarının danışma kurullarının standartlaştırılması, mevcut ürünlerin standartlara kavuşturulması, icazet istenilen iş ve ürün işleyiş modellerinin uygunluğuna karar veren ve tüm ilgili finans sektörleri için bağlayıcı hüküm ihdas edebilen yapısıyla Kurulun önümüzdeki yıllarda faizsiz modelde iş ve işlemlerin arttırılmasına, algılanmasına, felsefe ve teorisinin geliştirilmesine, insan kaynağı açısından bu alandaki potansiyel uzman adaylarının yetiştirilmesinde ciddi rolü olacağı aşikârdır.

c. Yeni Ürün Arayışları ve İş Birlikleri

Gerek stratejik çalışmalar ve sektörün büyüme trendi, gerekse konjonktürel olarak kamu kurumlarının çalışma alanlarını genişletmeleri, katılım bankalarının yeni ürünler geliştirmelerine ve var olan ürünlerin faizsiz olarak adaptasyon ve kullanımına imkân vermiştir. Vekâlet yöntemi ile fon toplamada alternatif geliştirme TCMB likidite kaynakları, Kredi Garanti Fonu ve Eximbank kaynaklarının kullanımı, savunma sanayiinde belli uygunluk görüşleri dahilinde bankacılık faaliyetlerinde bulunabilme, kira sertifikası ve varlık kiralama şirketleri alanında yapılan vergi düzenlemeleri ve ikinci el piyasasına işlerlik kazandırılması açısından yapılan altyapı yatırımları, sektörü daha ileri taşımıştır. Bireysel Emeklilik Sisteminde otomatik katılım uygulama-

masında faizsiz model alternatifinin sunulması, altına dayalı kira sertifikasında Hazine Müsteşarlığının alternatif geliştirmesi, katılım sigortacılığı alanında şirketlerin ve fonların kurulması ve yönetilmesi, ikinci el sukuk piyasasının Takasbank kanalıyla TCMB-Hazine ve nitelikli yatırımcı arasında alım-satım konu edilebilmesi gerek kamu iş birliğine, gerek ulusal ve uluslararası finansal kuruluş iş birliklerine güzel örneklerdir.

6.5. Genel Değerlendirme, SWOT Analizi ve Sonuç

Bugün katılım bankacılığına baktığımızda; güçlü, zayıf yönleri ile fırsat ve tehdit olarak gözlenebilecek unsurlar şunlardır:

Güçlü Yönler

1. Reel ekonomi ile uyumluluğunun yüksek olması, işlemlerinin dayanak varlıklarının olması
2. Toplumsal değerler, tarihi, kültürel, sosyal, medeniyet mirası ile uyumlu bir felsefeye dayanması
3. Ölçekten kaynaklı yüksek büyüme oranları yaşıyor olması
4. Kıymetli maden ürünlerinde faizsiz kazanç ile farklılık oluşturabilme potansiyelinin yüksek olması
5. İşlemlerden alınan komisyon ve masrafların konvansiyonel bankalara göre daha düşük olması
6. Ekonomik krizlerde, çalışma prensipleri gereği nispeten daha az etkilenmesi
7. Konvansiyonel bankacılıktan farklı ve ilave olarak faizsizlik prensiplerine uyumluluk denetimine tabi olması

Zayıf Yönler

1. Büyüme sınırlayan sermaye yetersizliği
2. Geleneksel dağıtım kanallarının yeterince olgunlaşmaması
3. Volatilitenin yüksek olduğu konjonktürel ortamlarda, katılım bankalarının kâr dağıtım mekanizmasının konvansiyonel bankalara göre daha çok etkilenmesi
4. İslam hukukuna uyum zorunluluğu nedeniyle ürün bazında rekabet zorlukları
5. Katılım bankacılığının sermaye piyasası ve hazine ürünlerinde çeşit ve derinliğinin az olması
6. Kâr-zarar ortaklığı, yatırım bankacılığı, tabana yayılma felsefesiyle kurulan katılım bankalarının, yüzde 95'lere varan oranlarda murabaha yöntemine yoğunlaşmaları
7. Katılım bankacılığı uygulamalarında yeknesaklığın olmaması
8. Akademik çalışmaların yetersizliği
9. Katılım bankacılığının çalışma prensipleri ve

ürünlerinin toplum tarafından tam olarak idrak edilememesi

10. Faizsiz finans terimlerinin iletişim kanallarında tek bir dilde kullanılmaması
11. Medyanın ve diğer paydaşların katılım bankacılığı sektörüne istenilen ölçüde ilgi göstermemeleri
12. Dini sebepler dışında katılım bankacılığının tercih edilme sebeplerinden en önemli olanlardan; örneğin personelin müşteriye ilgisi, riskin paylaşımı esası, ortaklık ve kader birliği gibi konularda iletişimlerin zayıf kalması

Fırsatlar

1. Dijital teknolojinin gelişmiş olması nedeniyle şubeleşme masrafının yapılmasına ihtiyacın nispeten daha az olması
2. Kamunun sektörü destekleyici politika izlemesi ve buna bağlı kamusal sermaye girişleri olma potansiyeli
3. Katılım bankalarında ortak ATM, ortak POS ve kart gibi süreç yürütmeye banka sayısının azlığı nedeniyle daha kolay iş birliği yapılabilme imkânı
4. Türkiye'nin demografik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, katılım bankacılığının potansiyel müşteri kitlesinin konvansiyonele göre daha yüksek olması
5. İslam ülkeleri ile artan dış ticaret imkânları
6. İstanbul'un Finans Merkezi olma vizyonunun olması, bunun da sektöre global veya en azından bölgesel faizsiz finans merkezi olma potansiyeli sunması
7. Düşük seviyede kayıtlı yurt içi tasarruf oranları bulunması bu potansiyelin sisteme çekilme fırsatının olması
8. Doğunluğa ulaşılmamış ve/veya yeterince pazarlanamamış ürün ve hizmetlerin hâlen bulunuyor olması
9. Alternatif iletişim faaliyet alanlarının genişlemesi, sosyal medya kullanım oranlarındaki yükseklik
10. Genç nesilde girişimci ve start-up olma iştihasının yüksek olması

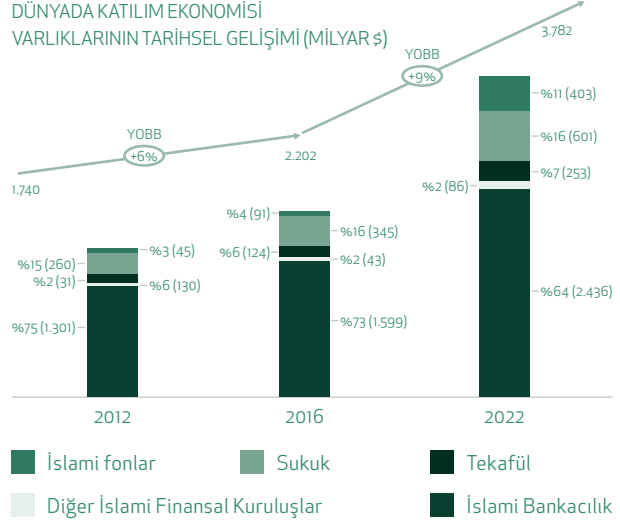
Tehditler

1. Ölçek ekonomisi avantajı ile lider konumdaki konvansiyonel bankaların daha da artan gücü
2. Artan borçlanma maliyetlerinin, fon kaynaklarına erişimi kısıtlaması
3. Ekonomik görünümde yaşanan olumsuzlukların aktif kalitesini bozması
4. Bürokrasinin Türkiye'de hâlen etkin rolü, siyaset oyuncularının değişebilirliği

Küresel ölçekte güçlü yanlarını fırsatları değerlendirerek büyüyecek olan katılım bankacılığı, zayıf yönle-

KÜRESEL ÖLÇEKTE İSLAMİ FINANS VARLIKLARI BÜYÜMEYE DEVAM EDİYOR, 2017 ORTASINDA TÜRKİYE'NİN KÜRESEL PAZARDAKİ PAYI %2,7 OLARAK GERÇEKLEŞMİŞTİR.

DÜNYADA KATILIM EKONOMİSİ VARLIKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ (MİLYAR \$)

Şekil 20 Dünyada Katılım Ekonomisi Finansal Varlıkların Tarihsel Gelişimi

rini iyileştirecek adımlara daha çok ihtiyaç duyacağı benziyor. Zira genç bir sektör olması; rekabet ortamında bünyesindeki zayıflığın daha çok olduğuna, desteklenmeye, korunmaya, teşvik edilmeye daha çok ihtiyacı olduğuna, bu anlamda kamunun kılavuzluğuna ve sektöre desteğine olan ihtiyacına işaret etmekle birlikte, tehditlerin fırsata dönüşmesi için iş birliklerini artırmasının da gerekliliğine işaret etmektedir. Katılım bankacılığının 2023 yılına ilişkin yüzde 7-10'lara yakın bir pazar payını öngören realistik yaklaşımlar yanında, stratejik adımlara denk konjonktürel ve yapısal gelişmeler olması hâlinde bunun biraz daha üzerinde bir potansiyeli barındırdığı da değerlendirilmektedir.

VAKA İNCELEMESİ

Dr. Ahmad El Najjar: Mith Ghamr Tasarruf Bankası

Kahire Üniversite'sinde iktisat lisans eğitimini bitiren Dr. Ahmad El-Najjar doktora eğitimi için Almanya'ya gider. Almanya'da 1959 yılında iktisat doktorasını bitiren Dr. Ahmad El-Najjar'ın Mısır'a döndükten sonra Alman Tasarruf Bankası'ndan da esinlenerek 25 Temmuz 1963 yılında kurduğu "Mith Ghamr Tasarruf Bankası" modern anlamda ilk İslami banka kabul edilir. Kurulduğu şehrin ismini alan ve kırsal bölgelerde özellikle küçük çiftçi ve esnaf tarafından desteklenen banka hızla büyür ve popüler olur. Sosyalist Nasır rejimi siyasal korkularından dolayı 1967 yılında Mith Ghamr Tasarruf Bankası'nın Mısır Ulusal ve Mısır Merkez Bankası'na devrine karar vermiştir ki İslami bankacılığın gelişimine indirilen en büyük darbe olarak kabul edilebilir. 1954 yılında yönetimi ele geçiren sosyalist Nasır rejimi tasarrufları artırmak için 1961 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde "Tasarruf Bankaları Kurumu"nu kurdu.

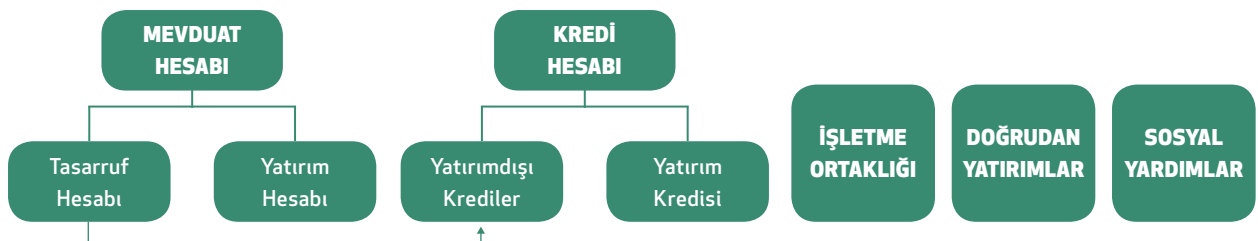
Aynı dönemlerde Dr. El-Najjar Almanya'da kırsal bölgelerin kalkınması için kurulan ve başarılı olan Alman Tasarruf Bankası'ndan da esinlenerek kırsal kesimde yaşayan çoğunluğu muhafazakâr olan esnaf ve köylünün tasarruflarını ve kredi ihtiyaçlarını şer-i hükümlere uygun ve helâl yoldan karşılayacak bir banka üzerinde çalışmaktaydı. El Najjar'a göre kurulacak bankanın 3 asli hedefi olmalıydı:²¹

1. Fon arz ve talep edenler arasında en düşük maliyetle aracılık yapmak,
 2. Ekonomik verimlilik, tasarruf ve banka alışkanlıkları konusunda halkı eğitmek,
 3. Tasarrufları yatırımlara yönlendirerek para stokçuluğunu azaltmak.
- El-Najjar ve arkadaşları ilk aşama olarak kurulacak

bankada çalışacak görevlilerin ve bankanın kurulacağı yerin seçimine odaklandı. Banka personeli kırsal kesimdeki muhafazakâr halkın güvenini kazanmak için onların değerlerine ve kültürlerine aşina ve İslami hassasiyeti yüksek kişilerden mülakat yoluyla seçildi. Mith Ghamr kasabasının seçiminde ise Nil nehrinin kenarında ve geçiş güzergâhında olması, halkının İslami bankayı tercih edecek muhafazakâr yapıya sahip olması ve Dakahliya eyalet valisinin sınırlı olsa liberal tavrı sayılabilir.²²

Bankanın faaliyette olduğu 1963-1967 arasında 6'sı Dakahliya ve üçü Kahire olmak üzere dokuz tane şube açtı. Mudi sayısı 1963'te 17 bin iken 1967'de 251 bine ulaştı. Banka bölge halkının tarımsal makine ve tohum ihtiyaçları, sulama, hayvancılık, ufak sanayi makineleri, ev tamiri gibi birçok alanda kredi vermekteydi. Bankanın başarısında aşağıdaki faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

1. Bölge halkına tasarruf yapma alışkanlığı kazandırmak için yürütülen kampanya ve eğitimler,
2. Bölgenin değerleri ve kültürü konusunda eğitimli personele sahip olunması,
3. Kırsal bölgelerde insanların birbirini tanıması ve güvenmesi kredi dönüşlerinde yüksek oranlara ulaşmayı sağladı
4. Faizsiz bir yöntemle bölgede ekonomik kalkınmaya sağladığı katkıdan dolayı mudi sayısının hızla artması,
5. Halkın bankanın bir parçası ve ortağı olduğu algısı başarıyla oluşturuldu,
6. Müslüman Kardeşler örgütüyle rekabet hâlinde olan Sosyalist Nasır rejimi ile çatışmamak için İslam kelimesinin kullanılmaması devletle olan ilişkilerini olumlu etkilemesidir.

Tablo 17: Bankanın Operasyonları²³

YATIRIM DIŞI KREDİLER

SEÇİLEN VADE	KULLANILACAK KREDİ MİKTARI	SEÇİLEN VADE	KULLANILACAK KREDİ MİKTARI
1 Yıl = 12 Ay	4000 TL	0.5 Yıl = 6 Ay	8000 TL
2 Yıl = 24 Ay	2000 TL	0.25 Yıl = 3 Ay	16000 TL
4 Yıl = 48 Ay	1000 TL	0.1 Yıl = 1,2 Ay = 36 Gün	40000 TL

Tasarruf Hesabı: Finansal bir getirisi olmayan hesap tasarruf sahibine güvenli ve maliyetsiz tasarruf imkânı sağlar. Tasarruf sahibi bu hesabının karşılığında ihtiyaç duyduğunda maliyetsiz kredi kullanabilir.

Yatırım Hesabı: Yatırımları kâr-zarar esasına göre bu hesaptan kredi verilir. Özel durumlar hariç mudi bir yıldan önce parasını çekemez.

Yatırım dışı Krediler: Tasarruf hesabı sahiplerinin yatırım amaçlı olmamak kaydıyla kişisel finansal sorunlarını çözmek için kullandıkları kredilerdir. Ev tamiri, ev eşyası, eğitim, hastalık vs. amaçlarla kullanılan krediler örnek gösterilebilir. Bu sistem Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın Adil Ekonomik Düzen modelinde "Hakkı Müktesep Karşılığı Kredi" olarak

yer almıştır. Bu sistemde mudi parasının miktarı ve bankada kaldığı süre ile orantılı yatırım dışı kredi kullanma hakkına sahiptir. Kolaylık açısından bankanın bir vakıf bankası olduğu ve tüm masraflarının vakıf tarafından karşılandığını varsayalım.
Hakkı Müktesep Kredi Hacmi = Bankaya Yatırılan Para Miktarı * Bankada Kaldığı Süre (Yıl)

Örnek: Bir kişi bankaya 2 yıllığına 2000 TL yatırmış olsun. Bir yılın sonunda hakkı müktesep kredi hacmi 4000 TL. Bu kişi hak ettiği krediyi kullanma süresine göre çok farklı miktarlarda kullanabilir.

Yatırım Kredisi: Kâr-zarar otaklığı prensipleri ile 1-5 yıl arası küçük işletmelere verilen kredidir. Dikış makinesi, küçük el makineleri, sulama ve hayvancılık amacıyla verilen krediler örnek olarak verilebilir.²⁴

YIL	MISIR BANKACILIK SİSTEMİ MEVDUAT (LİRA)	İNDEKS	MİTH GHAMR MEVDUAT (LİRA)	İNDEKS	MİTH GHAMR BANKASI MUDİ SAYISI
1964	378.000.000	100	40.944	100	17.560
1965	396.000.000	105	191.235	467	30.404
1966	415.000.000	110	879.570	2148	151.998
1967	445.000.000	118	1.828.375	4466	251.152

YUKARIDAKİ TABLO MİTH GHAMR BANKASININ TASARRUF VE YATIRIM HESAPLARININ HALKIN KESİMİN DESTEĞİNİ ALDIĞINI YÜZDELİK ORAN OLARAK GÖSTERMEKTEDİR.

MUDİ	TASARRUF HESABI	YATIRIM HESABI	MUDİ	TASARRUF HESABI	YATIRIM HESABI
Öğrenci	%53,3	%38	Ev Hanımı	%5,1	%6,4
İşçi	%14	%12	Çiftçi	%10,9	%15,9
Emekli	%2,3	%12,8	Tüccar	%2	%2,4
Memur	%0,2	%22	Diğer	%2	%2

Tablo 18: Mısır bankacılık sistemi ile Mith Ghamr Bankası'nın mevduat miktarlarını büyüme endeksleri

İşletme Ortaklığı: Banka şirketlerin sermayelerine belli oranda ortak olarak kar paylaşımında ve yönetimde hak sahibi oluyor. Banka çoğunluk payına sahip olursa şirket yönetimine sahip olabilir.

Doğrudan Yatırım: Banka kendisi üretim yapmak amacıyla şirket kurabilir. Mith Ghamr ilk olarak yüksek talep olan tuğla üretmek için fabrikası kurdu. Yabancı misyonerler tarafından işletilen ve finansal zorluklardan dolayı kapanan özel okulu satın alarak işletmeye başladı. Sonraki yıllarda makarna fabrikası, yarı otomatik fırın, süt ve sulama makineleri fabrikası gibi bölge halkının en çok ihtiyaç duyduğu alanlarda işletmeler kurdu.

Sosyal Yardımlar: Banka özel olarak oluşturduğu fonda zekât ve diğer yardımları toplayarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırıyordu. Sosyalist Nasır rejimi siyasal korkularından dolayı 1967 yılında Mith Ghamr Tasarruf Bankasının Mısır Ulusal ve Mısır Merkez Bankasına devrine karar vermiştir ki İslami bankacılığın gelişimine indirilen en büyük darbe olarak kabul edilebilir.

Tablo 17'deki Mısır bankacılık sistemi ile Mith Ghamr bankasının mevduat miktarlarını büyüme endekslerinin karşılaştırmalı olarak vermektedir.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İslam'ın ilk yıllarında da kullanılan finansal ürün hangisidir?

- a) Murabaha
- b) Sukuk
- c) Tekafül
- d) Mudaraba

2. Aşağıdakilerden hangisi modern anlamda ilk İslami banka kabul edilir?

- a) Al Baraka
- b) Kuveyt Finance House
- c) Mith Ghamr
- d) Dubai İslam

3. Aşağıdakilerden hangisi İslami bankacılığın gelişmesinde bir faktör değildir?

- a) Ekonomik krizler
- b) Düzenleyici ve denetleyici kurumların oluşturulması
- c) İslami finansal ürün çeşitliliğinin artması
- d) Körfez ülkelerinde sermaye birikiminin oluşması

4. İslami finans sektöründe en büyük pay hangi sektöre aittir?

- a) Sukuk
- b) Bankacılık
- c) Tekafül
- d) Fonlar

5. İslami finans ve İslami bankacılıkta en büyük piyasa değerine sahip ilk iki ülke hangileridir?

- a) Suudi Arabistan ve Malezya
- b) İran ve Malezya
- c) Suudi Arabistan ve İran
- d) İran ve Sudan

6. Sadece İslami bankacılığın uygulandığı iki ülke hangisidir?

- a) Suudi Arabistan ve Malezya
- b) İran ve Malezya
- c) Bahreyn ve İran
- d) İran ve Sudan

7. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankalarının 1999 yılı 4389 sayılı kanuna kadar olan dönemdeki güçlüklerden değildir?

- a) İnsan kaynağı yetersizliği
- b) Bürokratik engeller
- c) Yetersiz kurumsallaşmış idari yapılanma
- d) Faizsiz model bankacılığa ilişkin talep olmaması

8. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankacılığının güçlü yönlerinden değildir?

- a) Reel ekonomi ile uyumunun yüksek olması, işlemlerinin dayanak varlıklarının olması
- b) Toplumsal değerler, tarih, kültür, medeniyet mirası ile uyumlu bir felsefeye dayanması
- c) Ölçekten kaynaklı yüksek büyüme oranları yaşıyor olması
- d) Katılım bankacılığının hazine ve sermaye piyasası ürünlerinde çeşit ve derinliğinin çok olması

9. Aşağıdakilerden hangisi özel sermayeli katılım bankası değildir?

- a) Albaraka Türk
- b) Kuveyt Türk
- c) Türkiye Finans
- d) Emlak Katılım

10. Güvence fonu ne zaman tasfiye edilmiştir?

- a) 2001 Krizinde
- b) 2000 BDDK'nın kuruluşunda
- c) 2005 Bankacılık Kanununa geçiş döneminde
- d) 2015 İFM Programı sonrasında

Cevap Anahtarı: 1.d 2.c 3.a 4.b 5.c 6.d 7.d 8.d 9.d 10.c

Dipnotlar

¹Hamoud, Sami Hasan, *Islamic Banking: The Adaptation of Banking Practice to Conform with Islamic Law*, London, Arabian Information Limited, 1985.

²Imamuddin, S.M., *Some Aspects of Banking in Medieval Muslim Countries (661-1258 A.D.)*, in Choudhury, M.A. Rasheed (ed.) 1980.

³Mohammad Taquiuddin Mohamad, Mohd Yusra Abdullah, Mohd Afifuddin Mohamad and Ummu Zainab Al-Abidah Zainal Abidin, *The historical development of modern Islamic banking: A study in South-east Asia countries*, *African Journal of Business Management* 2013.

⁴Development of the Islamic Banking System, Ahmad Alharbi, *Journal of Islamic Banking and Finance*, June 2015, Vol. 3, No. 1.

⁵Shariq Nisar, *The State of Islamic Finance in India: Strengths and Weaknesses*, *Review of Islamic Economics*, No. 12, 2002.

⁶Abdalkader Chachi, *Origin and Development of Commercial and Islamic Banking Operation*, *J. KAU: Islamic Economics*, Vol. 18, No. 2, 2005.

⁷M. Şerafettin Özsoy, *Katılım Bankacılığına Giriş*, 2012.

⁸IIFM 2016 Sukuk Raporu.

⁹Mohamad Akram Laldin, *Islamic Finance System: The Malaysian Experience and The Way Forward*.

¹⁰Rodney Wilson, *The development of Islamic Finance in the GCC*, 2009.

¹¹Mücahit Özdemir, *Brexit ve İslamîslami Finans*, *PESA Analiz*, Haziran, 2016.

¹²http://www.isdb.org/irj/portal/anonymous/idb_faq_ar

¹³<http://aaoifi.com/?lang=en>

¹⁴<http://www.ifsb.org/>

¹⁵<http://www.iifm.net/>

¹⁶<http://www.masb.org.my/index.php>

¹⁷<http://iirating.com/Home.aspx>

¹⁸https://www.yeniasya.com.tr/naci-tepir/resmi-ideoloji-nedir_378290 erişim:08/06/2019

¹⁹www.yenisafak.com/ekonomi/sermaye-dusmanligi-2658260 erişim 08/06/2019

²⁰Türkiye'yi Anlama Kılavuzu, *IPSOS Araştırmaları*, 2018

²¹Chacki, K. "Origin and Development of Commercial and Islamic Banking Operation", *J. KAU: Islamic Econ.* V:18 No.2, 2005.

²²Alonso, M. "Mith Ghamr: Pioneer in Islamic Banking", *10th International Conference on Islamic Economic and Finance*.

²³http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/52863/11/11_chapter%206.pdf

²⁴H15,9http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/52863/11/11_chapter%206.pdf

Şekil Kaynakları

- Şekil 1. İslami Finans Sektörlerinin Büyüklükleri (Milyar Dolar): ICD-Thomson Reuters'in raporlarından derlenmiştir.
- Şekil 2. 2015 Yılı İtibarıyla İslami Finans Sektörlerinin Toplam İçindeki Payı (%) (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Şekil 3. İslami Finans Piyasasının En Büyükleri 2015 (Milyar Dolar): Kaynak: ICD-Thomson Reuters IFDR 2016
- Şekil 4. İslami Finans Piyasasının En Büyükleri 2015 (%) (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Şekil 5. İslami Bankacılık Piyasasının En Büyükleri 2015 (Milyar Dolar): ICD-Thomson Reuters IFDR 2016
- Şekil 6. İslami Bankacılık Sektöründe Pazar Paylarına Göre En Büyükler 2015 (%): Kaynak: IFSB raporlarından derlendi.
- Şekil 7. 2009-2013 İslami Banka (İB) ve Konvansiyonel Banka (KB) Büyüme Oranları (%): CB, EY analysis, 2014
- Şekil 8. 2014 Yılı İslami Banka (İB) ve Konvansiyonel Banka (KB) Büyüme Oranları (%): CB, EY analysis, 2015
- Şekil 9. Yıllar İtibarıyla Sukuk ve Uluslararası Sukuk İhraçları (Milyar \$): IIFM Sukuk Database
- Şekil 10. 2015 Yılı İtibarıyla İlk 10 Ülkenin Sukuk Piyasası ve Sukuk İhraçları (Milyar \$): IIFM Sukuk Database
- Şekil 11. Tekafül Piyasasının En Büyükleri 2015 (Milyar Dolar): ICD-Thomson Reuters IFDR 2016
- Şekil 12. Malezya'da İslâmi Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$): CB, EY analysis raporları
- Şekil 13. Bahreyn'de İslâmi Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$): CB, EY analysis raporları
- Şekil 14. Pakistan'da İslâmi Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Milyar \$): CB, EY analysis raporları
- Şekil 15. İslam Kalkınma Bankasının Ana Ortakları (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Şekil 16. Şube Sayıları: TKBB
- Şekil 17. Katılım Bankalarının Şube ve Personel Gelişimi: TKBB
- Şekil 18. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektördeki Payları: TKBB
- Şekil 19. Fon ve Maliyet Getirileri: TCMB, TKBB
- Şekil 20. Dünyada Katılım Ekonomisi, Finansal Varlıkların Tarihsel Gelişimi: TKBB

Tablo Kaynakları

- Tablo 1. İslami Bankacılıkta Kurumsal Gelişimin Ana Taşları (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 2. İslami Bankacılık Ürün ve Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi: M. Şerafettin ÖZSOY, Katılım Bankacılığına Giriş, 2002.
- Tablo 3. En Büyük 10 İslami Banka: ICD-Thomson Reuters IFDR 2016
- Tablo 4. 2015-2016 Yıllarında Gerçekleşen Sukuk İhraçlarından Bazıları (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 5. Malezya'da İslami Finansın Gelişimi (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 6. BIMB'in Yıllar İtibarıyla Varlık, Varlık Büyüme, Kar Payı ve Faiz Oranları: BIMB raporlarından
- Tablo 7. MMB'nın İslami Bankacılığın Gelişmesinde İzlediği Evreler : Malaysia International Islamic Financial Center raporlarından derlenmiştir.
- Tablo 8. Pakistan'da Faizin Finans ve Bankacılık Sisteminden Kaldırılması İçin Atılan Adımlar (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 9. İngiltere'de İslami Finansın Gelişimi (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 10. İngiltere'de Hizmet Veren Bankalar (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 11. Uluslararası Katılım Bankacılığı Örgütleri (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 12. Uluslararası Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 13. AAOIFI Standartlarını Uygulayan Ülkeler (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 14. AAOIFI'nin Kuruluş Yapısı (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 15. IFSB'nin Kuruluş Yapısı (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).
- Tablo 16. Sektör Tasarruf Alışkanlığı: Türkiye'yi Anlama Klavuzu, IPSOS Araştırmaları, 2018
- Tablo 17. Bankanın Operasyonları: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/52863/11/11_chapter%206.pdf
- Tablo 18. Mısır Bankacılık Sistemi İle Mith Ghamr Bankası'nın Mevduat Miktarları Büyüme Endeksleri (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur).

BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞINDA ORGANİZASYON YAPISI, KURUMSAL YÖNETİM

YAZARLAR

Doç. Dr. Aslı Beyhan Acar

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İnsan Kaynakları Yönetimi üzerine yüksek lisans yapan Acar, yine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İnsan Kaynakları Yönetimi üzerine doktorasını tamamladı. 2015 yılında Yönetim ve Strateji alanında doçent olan Acar, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Örgütsel Davranış Anabilim Dalı Öğretim Üyesidir. Birçok alanda çalışmaları olan Acar, çalışmalarını özellikle yönetim ve strateji, insan kaynakları yönetimi ve sosyal politika üzerine gerçekleştirdi.

Dr. Okan Acar

Marmara Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi'nde Yönetim Organizasyon üzerine yüksek lisans yapan Acar, İstanbul Üniversitesi'nde finans üzerine doktorasını tamamladı. Faizsiz bankacılık, katılım bankacılığı ve birçok konu üzerine akademik çalışmaları olan Acar, "2001 Krizi Sonrası Yeniden Yapılandırılan Türk Bankacılığının 2008 Küresel Krizinden Olumsuz Etkilenen Ülkelerden Ayrışması Üzerine Bir Model Önerisi" isimli doktora tezini yazdı. Katılım Bankacılığına 2004 yılında Kuveyt Türk Bireysel Bankacılık Ürün Geliştirme Bölümünde başlayan Dr. Acar şu an Kuveyt Türk Dijital Bankacılık Grup Müdürü olarak çalışmaktadır.

KATILIM BANKACILIĞINDA ORGANİZASYON YAPISI, KURUMSAL YÖNETİM

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Organizasyon Teorileri Nelerdir?
2. Katılım Bankacılığı Organizasyon Yapıları ve Görev Tanımları
3. Katılım Bankacılığında Kurumsal Yönetim İlkeleri

GİRİŞ

Bu bölümde ülkemizdeki katılım bankalarının faaliyetlerine devam edebilmeleri için tasarladıkları ve uyguladıkları organizasyon yapılarının gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Söz konusu uygulama yapılırken önce bilimsel teorilerde geçen organizasyon yapılarına değinilecek, bunun akabinde ise katılım bankalarının mevcut organizasyonlarını belirtilen yapılara göre nasıl çizdikleri gösterilecektir.

Organizasyon yapısına değinildikten sonra son zamanlarda dünyada ve ülkemizde önemli bir konu hâline gelmiş olan kurumsal yönetim konusundan da söz edilecektir. Kurumsal yönetim konusunun ana başlıklarının ne olduğu hakkında bilgi aktarıldıktan sonra bu konunun katılım bankaları için ne anlama geldiğinden bahsedilecektir.

1. ORGANİZASYONUN TANIMI, TEORİLER VE ORGANİZASYON ÇEŞİTLERİ

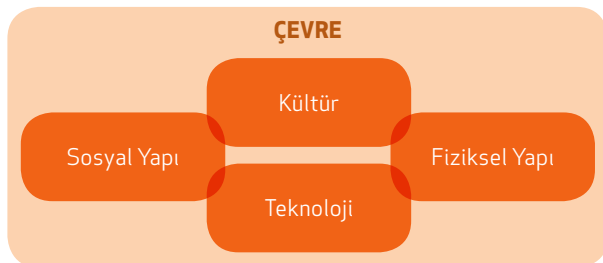
Bu bölümde organizasyon kavramının tanımı yapıp, bunu açıklamakta kullanılan temel teorilere değinilecektir. Ayrıca literatürde kullanılan çeşitli organizasyon şekilleri de kapsamımız dâhilinde olacaktır. Bunun akabinde katılım bankacılığı organizasyonundan bu verilen bilgilerle bahsetmeye gayret edeceğiz.

1.1. Organizasyonun Tanımı

Organizasyon bir grup insanın belli bir amaca yönelik olarak çabalarını koordine ettikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Organizasyon kelimesi birden fazla anlam içermektedir. Birinci anlamı; “iskelet, önceden planlanmış ilişkiler topluluğu” olup ikinci anlamı ise “söz konusu yapının oluşturulma sürecidir.”¹ Organizasyon kavramı, hem çok sayıda üyeden oluşan sosyal bir sistem içindeki amaca dönük yönetim faaliyetlerini hem de faaliyeti gerçekleştiren sosyal kurumun kendisini ifade etmektedir. Bu anlamda organizasyon, “üretim için kaynakları, belirli bir düzen içinde bir araya getirme çabalarının sonucu olarak ortaya çıkan yapı” şeklinde de tanımlanabilir.² Organizasyonlar bir amaca yönelik olarak karşılıklı etkileşim hâlinde olan sosyal birimler olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanımda organizasyon içerisinde yer alan bireylerin karşılıklı etkileşimine vurgu yapılmaktadır. Organizasyonların belirli sınırları vardır.³ Bir organizasyonun varlığı için “amaç” çok önemlidir. Organizasyonlar “organizasyonel amaç” olarak da adlandırılabilir. Bir amaca ulaşmak için kurulurlar. Organizasyonun amacı, aynı zamanda organizasyonun standartlarının belirlenmesinde de kullanılır.

1.2. Organizasyon Teorileri

Günümüzde organizasyonların temel bileşenleri aşağıdaki Şekil 1’de yer almaktadır. Bir organizasyonu temel olarak sosyal yapı, kültür, fiziksel yapı ve teknoloji oluşturmaktadır. Bu değişkenler ile organizasyonun çevreye göre adaptasyonu sağlanacaktır.

Şekil 1: Organizasyon Çevresi

Organizasyonlar için günümüze dek birçok teori geliştirilmiştir. Sosyal, fiziksel, çevre ve teknoloji faktörlerinin ele alınarak incelenmesi ve deneyler yapılmasıyla bu teoriler ortaya konmuştur. Söz konusu teoriler aşağıda belirtilmektedir:

a. Klasik Organizasyon Teorisi

20. yy.’ın başlarında temelleri Taylor, Fayol ve Weber tarafından ortaya konmuş olan teoridir. Teori özellikle organizasyonlardaki bireylerin verimliliği ve etkinliği üzerinde durmuştur. Organizasyondaki bireylerin maksimum verimlilik ile çalışması gerektiği vurgulanmış, insan ilişkileri göz ardı edilerek rasyo-nellik ön plana alınmıştır.⁴

b. Neo-Klasik Organizasyon Teorisi

Klasik organizasyon teorisinin organizasyonların etkililiğini arttırmada ve açıklamada yetersiz kalması sonucunda 1933’de Elton Maya öncülüğünde Hawthorne’da bir dizi araştırma yapılmış ve Neo-Klasik organizasyon teorisi geliştirilmiştir. Araştırmalarda beşeri ilişkilerin; organizasyonlar ve kişilerin verimliliği üzerindeki etkileri araştırılmış ve yüksek oranda ilişki bulunmuştur. Bu nedenle ilgili teoriye “beşeri ilişkiler yaklaşımı” adı da verilmektedir.⁵

c. Modern Organizasyon Teorisi

Bu teori, klasik ve Neo-Klasik organizasyon teorilerinden sonra geliştirilmiştir. Modern teori, insan davranışlarının temelinde yatan unsurlara, üretim araçlarının minimizasyonuna ve kantitatif yöntemlerin gerekliliğine dikkat çekmekte ve örgütü içinde bulunduğu durum değişkenlerinden etkilenen açık bir sistem, yönetimi bir kararlar merkezi olarak kabul etmektedir.⁶

1.3. Organizasyon Çeşitleri

Organizasyonlar yapı ve işleyiş bakımından farklılık arz edebilir. Bunun en önemli sebebi organizasyonların iş ihtiyaçları, öncelikleri ve amaçlarıdır. Bu sebeple farklı işletmelerde farklı organizasyonlar görülebildiği gibi aynı işletme içerisinde de farklı organizasyonlarla karşılaşılabilir. Bu anlamda karşımıza çıkan organizasyon tipleri aşağıda belirtilmeye çalışılmıştır:

a. Fonksiyonlarına göre

Uzmanlaşma temeline dayalı bir organizasyon çeşididir. Ortak sorunlar o alanda uzman kişi tarafından kolayca ve hızlı bir şekilde çözülebilmektedir. Mesleki uzmanlaşma prensibine uyduğundan dolayı, insan gücünün etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Organizasyon departmanlara ayrılmış şekilde yönetilmektedir. Temel uzmanlık alanları; sa-

tiş-pazarlama, muhasebe, finans, insan kaynakları, üretim, müşteri hizmetleri, satın alma şeklinde olabilmektedir.

b. Coğrafi temele göre

Özellikle ulusal veya uluslararası alanda coğrafi olarak birçok farklı lokasyonda hizmet veren işletmeler süreç ve faaliyetlerini daha etkin şekilde koordine edebilmek amacıyla bölge temelli yapılara sahiptir. Bu tip organizasyonlarda benzer özellikleri gösteren coğrafi bölgeler bir arada yönetilmektedir. Örneğin, tüm Türkiye’de faaliyet gösteren bir işletmenin Marmara Bölge Müdürlüğü, Ege Bölge Müdürlüğü vb. şekilde örgütlenmesi bu yapıya örnektir.

c. Müşteri yapılarına göre

Birbirinden farklı müşteri türlerine sahip olan organizasyonlar farklı müşteriler üzerinde uzmanlaşarak,

süreç ve faaliyetleri belli müşteri tipine göre yoğunlaştırmayı tercih edebilirler. Bu şekilde müşteri tipine göre oluşturulan organizasyonlarda yapı; özellikle müşterilerin yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu gibi demografik özellikleri dikkate alınarak oluşturulur. Bir giyim işletmesinde kadın, erke ve çocuk müşterilere yönelik bölümlendirmenin olması buna örnek verilebilir.

d. Matris organizasyon

Bir proje organizasyonu olarak matris yapı, bir yandan projenin gerçekleştirilmesi için çeşitli uzmanlık dallarından yararlanma, bir yandan da proje ile ilgili işlerin tek sorumlusunun olması temeline dayanmaktadır. Matris yapıda, projenin tamamlanması sorumluluğunu üstlenen proje yöneticisi fonksiyonel bir yapı içindeki uzmanlık birimleri ile yatay bir ilişki içine girmektedir.⁷

KATILIM BANKALARININ ORGANİZASYONEL AMACINI ANLAMAK

DR. R. AHMET ALBAYRAK

Katılım bankacılığı, doğrudan iktisat ve İslam fıkı alanlarıyla ilgili gözükse de konu uygulamaya geldiğinde ve katılım bankacılığını icra edecek bir organizasyon vücuda getirmek gerektiğinde işletme/yönetim/organizasyon alanının da içine girmiş olur. İktisat ve fıkı, katılım bankacılığı iş modelinin doğru kurgulanması açısından ne kadar önemliyse yönetim/organizasyon alanı da modelin doğru uygulanması, algılanması ve yaygınlaştırılması açısından o kadar önemlidir. Bu itibarla, kuruluş felsefesi ve vizyonundan başlayarak, katılım bankalarının temel iş modelini gerçekleştirmek üzere nasıl organize oldukları, hangi bölümlerde hangi fonksiyonları icra ettikleri, müşterileriyle ilişkileri, teknoloji yetkinlikleri, çalışanların organizasyona olan bağlılıkları vb. konular sistemin kendine özgülüğü ile ilgili pek çok ipucu verir. Temel Hazıroğlu’nun kitabımızın birinci bölümünde (Katılım Felsefesi ve İnsani Bankacılık) belirttiği gibi; “...”Katılım” kavramı ne bir şeye karşıtlıktan ne de bir şeyin parçası olmaktan güç alır. Kendine özgü, emek ve insanlıktan yanadır. Bu özgünlüğü ile uluslararası bankacılık kavramları ile tarif edilebilmesi ve insanlığa umut olmayı sürdürmelidir”. Organizasyonel amaç, kuruluş felsefesi ve şirket misyonundan beslenir. Katılım bankacılığını doğuran kuruluş felsefesi, -kar etme hedefi olan ticari bir kuruluş olmasına rağmen- bankacılığın faizsiz esaslarla yapılmak istenmesine dayanır. Bir katılım bankasının özellikle fon toplama ve fon kullandırma sistemi klasik bankacılıktan farklıdır. Bununla beraber, konvansiyonel anlamda var olan banka anlayışını da faizsizlik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü bankalar, müşterilerine hizmet edebilmeleri için öncelikle ödeme sistemlerine üye olmak zorundadırlar. Katılım bankaları da hem uluslararası bankacılık sisteminin ve hem de yurtiçi bankacılık ödeme sisteminin bir parçasıdır. Banka, günün sonunda insanların benzer finansal ihtiyaçlarına çözümler sunan bir hizmet kuruluşudur. İnsanlar paralarını güvene dayalı bu finansal hizmet kuruluşuna emanet eder, gerektiğinde geri çeker, yurtiçi ve yurtdışına transfer edebilir ve bankayı ticari faaliyetlerine aracılık etmesi için kullanır. Bu itibarla, katılım bankacılığı organizasyonunun da konvansiyonel bankacılık organizasyonuna benzediği ve benzemediği alanlar vardır. Katılım bankacılığı için bir organizasyon oluştururken üç noktanın altını çizmeliyiz. Birincisi, iş modelinin konvansiyonel bankacılıktan farklılığı dolayısıyla organizasyona ilave olan yeni fonksiyonlar ile konvansiyonel bankacılıkta var olan bazı fonksiyonların katılım bankacılığında dönüştürülerek uygulanmasıdır. İkincisi, modern bir organizasyonun -ister banka ister başka sektörde faaliyet gösteren bir işletme olsun- amaçlarını gerçekleştirmek üzere kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmesi yeteneğidir (Verimlilik, amaçlanan çıktının en az kaynak kullanılarak yapılmasıdır ve finansal/sayısal hedeflerle ilgilidir. Etkinlik ise, organizasyonel hedeflerin gerçekleştirilme derecesidir ve bu hedeflerin nasıl gerçekleştirildiğiyle ilgilidir). Bu bağlamda katılım bankaları da kendi iş modellerini gerçekleştirecek verimlilik ve etkinlikte organizasyonlar yaparlar. Üçüncüsü ve en önemlisi ise kendisini insani bankacılık olarak idealize eden ve bütün insanlığa hizmet etme vizyonu olan bir anlayışın, iş kültürüne yansımalarıdır. Katılım Bankaları hissedarları ve yönetim kurulları, üst düzey yöneticileri, çalışanları, müşterileri, danışma kurulları ve kamu kuruluşlarının oluşturduğu eko sistem; organizasyonlardaki bu iş kültürünü doğrudan etkiler. Katılım bankacılığının sistemsel sürdürülebilirliğini sağlamak ise, ancak bütün bu paydaşların belli bir ahlaki tavır ile katılım bankacılığı iş modelini gerçekleştirmek üzere görev almalarına bağlıdır.

2. KATILIM BANKACILIĞI ORGANİZASYON YAPILARI VE GÖREV TANIMLARI

Bu bölümde bir katılım bankasında olması gereken tüm organizasyon çeşitleri anlatılacaktır. Her bir organizasyondan bahsedilirken ilgili organizasyonun şekli, o organizasyona ait amaç ve görev tanımı ifade edilecektir. Bu organizasyonlarda 5411 sayılı bankacılık kanununa da gerektiğinde atıf yapılacaktır. Genel olarak bir bankanın organizasyonu aşağıdaki gibi bölümlendirilebilmektedir:

- Satış Organizasyonları
- Destek Organizasyonları

Destek organizasyonları içerisinde bulunan birimler tarafından çizilen stratejiler doğrultusunda alınan kararlar satış organizasyonları tarafından sahada uygulanmaktadır. Burada yeri gelmişken katılım bankalarında bu kararların neler olduğunu, hangi seviyede ve hangi vadede alındığını belirtelim:⁸

- **Stratejik Düzey (Üst Yönetim):** Üst Yönetim bir bankanın yönetim kurulundan genel müdür yardımcılara kadar uzanan en üst düzeyde kararların alındığı yerdir. Bu düzeyde alınan kararlar banka ile çevresi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu nedenle dışa dönük bir niteliğe sahiptir. Hangi pazarlara girilecek, hangi sektörlerde faaliyet gösterilecek, bankanın uzun dönemli fiyatlama stratejisi ne olacak, finansmanların içerisindeki ürün gamı nasıl belirlenecek, mevduat fiyatlaması nasıl yapılacak vb. uzun dönemli kararlar bu aşamada alınır. Genellikle sonuçları bir yılın üzerinde görüle-

cek bu kararları etkileyecek en önemli husus çevrede baş gösterecek olan ekonomik, sosyal, politik vb. değişimlerdir.

- **Yönetsel (Koordinatif) Düzey:** Bankanın direktör veya grup müdürlerinden başlayıp müdürlerine veya yöneticilerine kadar uzanan çerçevede, genellikle üst düzey kararların uygulanmasına yönelik kararların alındığı düzeydir. Bu seviyede alınan kararlar bankanın yapısını ve şeklini vücuda getirme ile ilgilidir. Banka kaynaklarından azami sonuç elde etmek için en uygun kaynakları bulma ve bunları en uygun projelerde değerlendirmek için çalışan bu

düzye alnan kararlar bankanın karlılığını, müşteri yapısını, kaynak dağılımını etkilemektedir. Buradaki kararların sonuçları genellikle bir yıl gibi bir süre içerisinde görülmektedir.

• **Operasyonel (Eylemsel) Düzey:** Operasyonel düzeyde alınan kararlar işletme yöneticilerinin direkt ve enerjisinin büyük bir kısmını alan ve yöneticileri en çok meşgul eden faaliyetlerdendir. Bu kararların önemli özelliklerinden birisi bazı standart uygulama ve yöntemleri gerekli kılmasında görülür. Bu kararların sonuçları genellikle çok kısa zamanda görülmektedir.

2.1. Satış Organizasyonu

Katılım bankalarındaki satış organizasyonu; bankanın ürün ve hizmetlerinin müşterilerine sunulmasını sağlayan dağıtım kanalları şeklinde çalışmaktadır. Dağıtım kanalları denildiğinde fiziki mevcudiyeti olan dağıtım kanalları ile dijital dağıtım kanalları akla gelmektedir.

Fiziki dağıtım kanalları; şube, ATM ve bölge gibi müşterilerin ziyaret edip işlemlerini yaptıkları, ürün ve hizmetlere ulaştıkları kanallardır. Dijital dağıtım kanalları ise müşterilerin lokasyon bağımsız olarak bankanın ürün ve hizmetlerine akıllı telefon, bilgisayar, tablet gibi teknolojik aletler yardımıyla kullanılan yazılımlardır. Bu yazılımlar, internet şube, mobil şube, tablet şube gibi bankanın şube işlemlerinin bir kısmını içeren uygulamalar olabildiği gibi bankaların toplumun ihtiyaçlarına göre tasarladığı fatura ödeme, altın alma vb. uygulamalar da olmaktadır. Fiziki satış organizasyonlarına geçmeden dijital kanallar üzerinden bahsetmek yararlı olacaktır.

a. Dijital Kanallar

Teknolojinin ilerlemesi ve insanların daha çok tek-

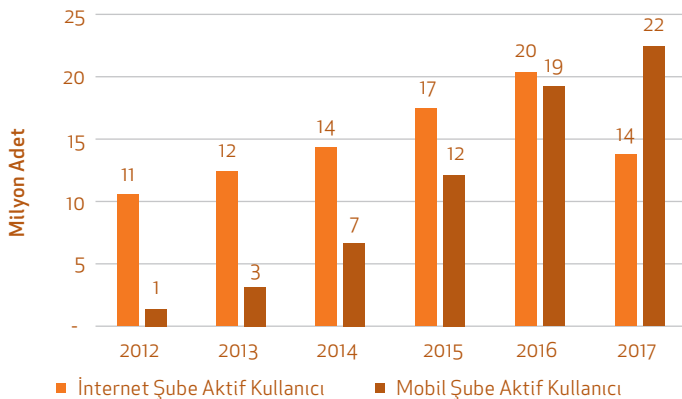
nolojik aletler kullanması ile birlikte dijital kanallardaki işlem adetlerinin fiziki kanallara göre ciddi şekilde arttığı görülmektedir. Birçok bankada dijital kanal kullanımı işlem adedi anlamında yüzde 70'lerin üzerine gelmiştir. Bankalar bu trende uyum sağlayabilmek için internet ve mobil şubelerini yenilemişlerdir. Eskiden internet ve mobil şube üzerinden yapılan işlemlere operasyonel verimliliği arttıran işlemler olarak bakılırken günümüzde artık bu kanallar kârlılık açısından da önemli görülmektedir. Fiziki mevcudiyete gerek duymamalarından dolayı bu kanalların birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Kira ve personel maliyetleri yoktur.
- 7-24 işlemler gerçekleştirilebilir.
- Mekân bağımsızdır, internetin olduğu her yerde işlemler gerçekleştirilebilir.
- İşlemler çok kısa sürede yapılabilir.
- Bankalar bu kanallara müşterileri yönlendirebilmek için daha uygun fiyatlamalar yapabilmektedir.

Bu kanallar üzerinden yapılan satışlar, söz konusu kanalların kârlılığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Belirtilen kanallar üzerinden yapılabilen işlemler aşağıda gösterilmektedir:

- Kredi ve kredi kartı başvuruları alınır.
- Katılım ve yatırım hesapları açılabilir.
- Kıymetli maden, kur, sukuk ile borsa işlemleri yapılabilir.
- Bazı bankalar bu kanallardan yapılan transferlerden ücret alır.

Bu kanalların yıllar bazındaki gelişimi de şekil 2'de gösterildiği gibidir. Görüldüğü gibi aktif mobil şube her geçen sene artmaktadır. Dijital kanallardaki mevcut durumu gösterdikten sonra fiziki satış organizasyonlarına da değinebiliriz.

Şekil 2: Dijital Kanal Kullanımı

b. Şube Organizasyonu

Katılım bankalarının ve diğer tüm bankaların en temel satış organizasyonu şubelerdir. Şube bir bankanın günümüzdeki en önemli kanalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde şubeler vasıtası ile insanlar finans sistemine erişim sağlarlar. Gelişmiş ülkelerde şube sayılarının artmadığını hatta azaldığını görmemize rağmen, hâlen finansal sisteme yeterince erişememiş ülkelerde şube sayılarının artma eğiliminde olduğunu görmekteyiz. Finansal erişim de denilen bu kavram, bir ülkede herhangi bir bankada herhangi bir hesabı olan yetişkinlerin oranı olarak tanımlanmaktadır. 2017 yılı sonu itibarı ile ülkemizin finansal erişim oranı yüzde 69 seviyesindedir. Bankacılık yapmaya elverişli nüfusun üçte ikisi bu zamana kadar en az bir bankada hesap açmıştır. Şube sayısı arttıkça bu oranın artacağını düşünülebilir. Şekil 3'te de katılım bankalarının şube sayılarının nasıl arttığı görülmektedir.

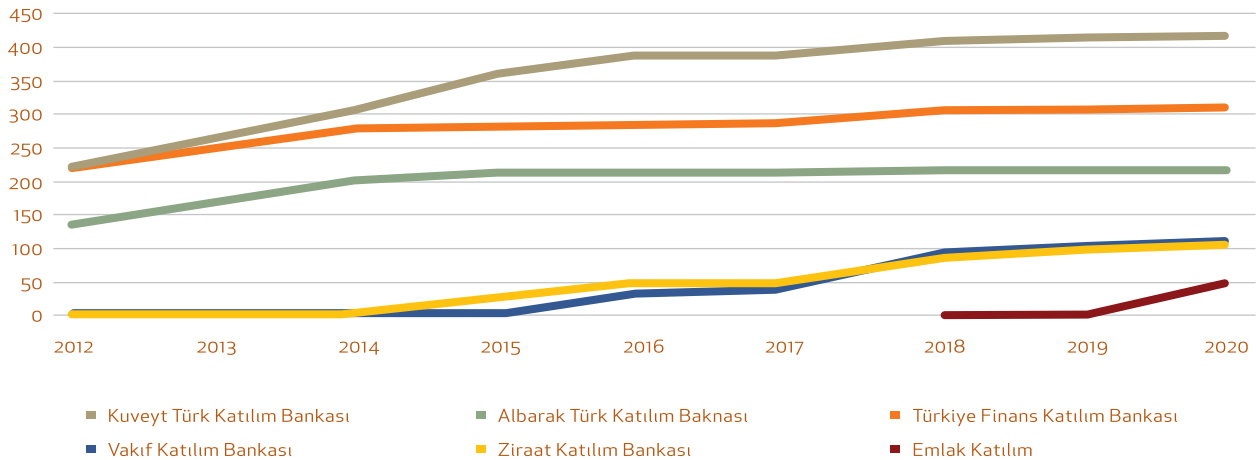
Şubelerin başında şube müdürleri veya şube yöneticileri yer almaktadır. Şube müdürü şubedeki en yetkili insandır. Bazı katılım bankalarında müdürün yerinde olmadığı durumlar için müdür yardımcısı pozisyonları da açılmıştır. Şube müdürü sadece şubedeki satış faaliyetini yönetmek için değil aynı zamanda yetkisi dâhilinde kredi kararları vermek, sorunlu kredilerin takibini gerçekleştirmek, çalışanlarının eğitim ve motivasyon ihtiyaçlarını gidermek vb. konularda da görev almaktadır.

Müşteriler yapmak istedikleri bankacılık işlemleri için şubelere gelmekte ve burada satış veya müşteri temsilcileri ile görüşmektedir. Günümüz bankacılığında satış sadece şubeye gelen müşterilere yapılmakla sınırlı değildir. Şubelerdeki müşteri temsilcileri randevu aldıkları müşterileri ziyaret etmekte ve onlara katılım bankalarının ürünlerini anlatmak-

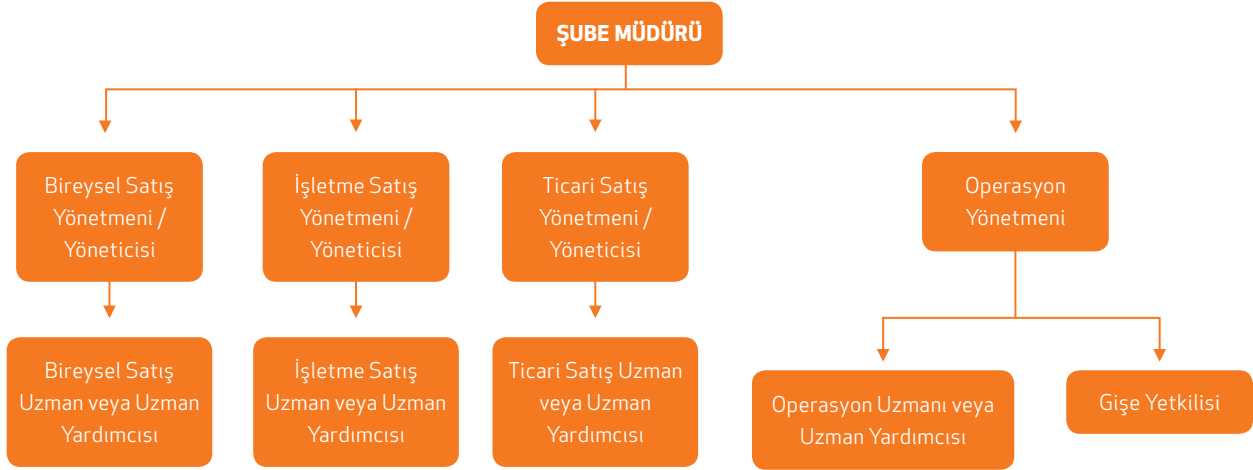

tır. Her bir müşteri temsilcisi eğer ilgili katılım bankasında bir segmentasyon⁹ varsa o segmente ait müşterilere ürünleri sunmaktadır. Şubedeki operasyonel işlemlerin yapılmasını sağlayan operasyon birimi de faaliyet göstermektedir. Operasyon çalışanları para transferlerinin gerçekleştirilmesine, kredi dosyalarının ilerletilmesine, evrakların doğruluğunun teyit edilmesine, dış ticaret işlemlerinin yapılmasına gayret etmektedir.

Katılım bankaları gişedeki personellerini de en verimli şekilde kullanmaya başlamışlardır. Gişe işlemi yapmaya gelen müşterilere; ATM kartı, kredi kartı, otomatik fatura talimatı, mobil veya internet şube vb. satışı nispeten kolay ürünler sunulabilmektedir. Şube organizasyonunu tanıttıktan sonra bölge organizasyonlarına da değinebiliriz.

Şekil 3: Katılım Bankaları Şube Gelişimleri
(Kaynak: Katılım Bankaları Faaliyet Raporları)

Şekil 4: Şube Organizasyonu

c. Bölge Organizasyonu

Şube sayıları arttıkça bunların genel müdürlük tarafından yönetilmesi zorlaşmaktadır. O sebeple bankalar, bölge müdürlükleri açarak şubelerin faaliyetlerini daha yakından yönetmeye çalışmaktadır. Bölge müdürlükleri genellikle coğrafi bir organizasyon yapısı ile şekillenmektedir. Bölge müdürlüğünün başında bir bölge müdürü, kendisinin yardımcılarını olarak bölge müdür yardımcılarını, bölge yöneticilerini ya da yönetmenleri yer almaktadır. Bölgelerde operasyon birimleri olmamakta, nakit para işlemleri gerçekleştirilmemektedir.

Bölge müdürlüklerinin görevleri aşağıda gösterilmektedir:

- Yeni şube açılışlarının yönetilmesi
- Şubelerin satış faaliyetlerine destek verilmesi
- Pazarlama müdürlüklerinin verdikleri yetkiler dâhilinde fiyatlandırma yapılması
- Şube personellerinin kariyer yollarının belirlenmesi
- Şube personellerine koçluk yapılması, çalışanların motivasyonlarının artırılması
- Kendilerine verilen yetkiler dâhilinde tahsis işlemlerinin yapılması
- Sorunlu kredilerin takiplerinin sağlanması

Bölge organizasyonu bankadan bankaya farklılık göstermekle birlikte genel olarak Şekil 5'te belirtildiği gibidir. Bölge müdürlerinin üzerinde genel müdür yardımcılarını vardır. Belirtilen genel müdür yardımcılarını bir sonraki bölümde anlatılacak olan müşteri segmentlerine göre ayrılmışlardır. Bazı bankalarda bölge kredi yöneticileri bölge müdürlerine değil genel müdürlükteki ilgili krediler bölümlerine veya doğrudan kredilerden sorumlu genel müdür yardımcısına raporlama yapar.

Şekil 5: Bölge Organizasyonu

Bölge organizasyonları ile birlikte satış organizasyonlarını tamamlamış oluyoruz. Bazı bankalarda genel müdürlükte bulunan doğrudan satış birimleri yer almaktadır. Bu birimler pazarlama bölümlerinden farklı olarak şubeler gibi müşteriler ile görüşmekte ve satış yapmaya gayret etmektedir.

2.2. Destek Organizasyonu

Müşterilere yapılan satışların şube, bölge ve dijital kanallar üzerinden olabileceğini bir önceki bölümde görmüştük. Bu bölümde de söz konusu satışların sorunsuz ve kesintisiz devam edebilmesi, müşterilere satış sonrası hizmetlerin sağlanabilmesi, yeni pazar ve ürün çalışmalarının yapılması, bankanın topluma ve kanunlara karşı olan yükümlülüklerini yerine getirebilmek için gerçekleştirmesi gereken tüm destek organizasyonunun anlatılmasına gayret edilecektir.

Destek organizasyonları genellikle genel müdürlük veya bazı bankaların yaptığı gibi operasyon merkezlerinde bulunur. Bu organizasyonların içinde; pazarlama, kredi ile mali tahlil; teftiş, iç kontrol, risk yönetimi ve mevzuat, operasyon, bilgi işlem, idari hizmetler, insan kaynakları, danışma kurulu, mali kontrol ve risk takip bölümleri bulunmaktadır.

a. Pazarlama Organizasyonları

Katılım Bankalarının pazarlama organizasyonları iş hacimlerine ve yönelmek istedikleri sektörlere göre farklılıklar gösterebilmektedir. En genel anlamda pazarlama bölümleri banka tarafından yapılan müşteri segmentasyonuna göre belirlenmektedir. Buna göre katılım bankalarında aşağıdaki pazarlama bölümlerinin varlıklarını görmekteyiz:

- Kurumsal Bankacılık
- Ticari Bankacılık
- İşletme Bankacılığı
- Esnaf Bankacılığı
- Özel Bankacılık
- Bireysel Bankacılık
- Hazine Pazarlama
- Döviz ve Kıymetli Madenler
- Uluslararası Bankacılık

Bunun yanında bankaların ilgisine göre sektör bazlı pazarlama organizasyonları da göze çarpmaktadır:

- Tarım Bankacılığı
- Turizm Bankacılığı
- Altın Bankacılığı
- Proje Finansmanı

Pazarlama organizasyonları, müşteri sayısının ve müşterilerdeki ürün çeşitliliğinin arttırılmasını amaçlamaktadır. Bunu yaparken üst yönetim tarafından

çizilen fiyatlama stratejilerine göre fiyat politikaları izlemektedir. Bu birimlerin görev tanımlarında da en fazla gözüme çarpan konular aşağıdakilerdir:

- İlgili müşteri segmentine uygun olarak bankacılık ürünlerinin pazarlama planlarını yapmak,
- Satış kanallarını organize etmek, zaman zaman satış fırsatlarının arttırılmasına yönelik kampanyalar yapılmasını sağlamak,
- Fiyatlama faaliyetleri yapmak,
- Şubelerin fon kullandırım, mevduat, kredi kartları, ADK ve diğer bankacılık ürünleri konusundaki performanslarının geliştirilmesine katkı sağlayacak istatistiksel raporların, ilişki analizlerinin hazırlanmasına ve bunların yorumlanıp gerekli önerilerin çıkartılmasına destek vermek,
- Müşterilerin deneyimini zenginleştirecek faaliyetlerde bulunmak,
- Bankanın bireysel müşterilerine yönelik CRM kampanyalarını yürütmek.

Hazine pazarlama, döviz ile kıymetli madenler bölümü ve uluslararası bankacılık bölümleri de birer pazarlama odaklı birimdir. Hazine pazarlama bölümü, hazine ürünlerinin şubelere ve müşterilere tanıtımını yaparken, bu ürünlerin müşteriye pazarlanmasında şubelere destek vermektedir. Bu bölüm aynı zamanda bankanın likiditesini yönetir, kaynak bulma ve finansman sağlama imkânlarını araştırır. İslami bono olarak adlandırılabilir olan sukuk ürününün ihraç edilmesini koordine eder. Döviz ve kıymetli madenler bölümü ise özellikle döviz ve kıymetli maden kurlarının açıklanması, takip edilmesi, müşterilere teklif edilmesi gibi alanlarda faaliyet gösterir. Bankanın döviz ve kıymetli maden pozisyonunu takip eder, kur riskini yönetmeye çalışır.

Son olarak uluslararası bankacılık bölümü ise bankanın yurt dışındaki muhabirleri ile ilişkilerini tesis eder, yönetir ve geliştirir. Buradaki banka limitlerini kontrol eder, müşterilerin yurt dışı işlemlerini sağlıklı yapabilmeleri adına yardımcı olur. Belirtilen bu üç bölümün iş sahası ile müşteri segmentine göre farklılaşan pazarlama birimlerinin (kurumsal, ticari, bireysel vb.) iş sahaları bazı durumlarda çakışabilmektedir. Örneğin, bireysel pazarlamaya ait olan bir müşteri döviz kuru fiyatı almak istediğinde bunu döviz ve kıymetli madenler müdürlüğü yönetebilmektedir.

b. Ürün Geliştirme Organizasyonları

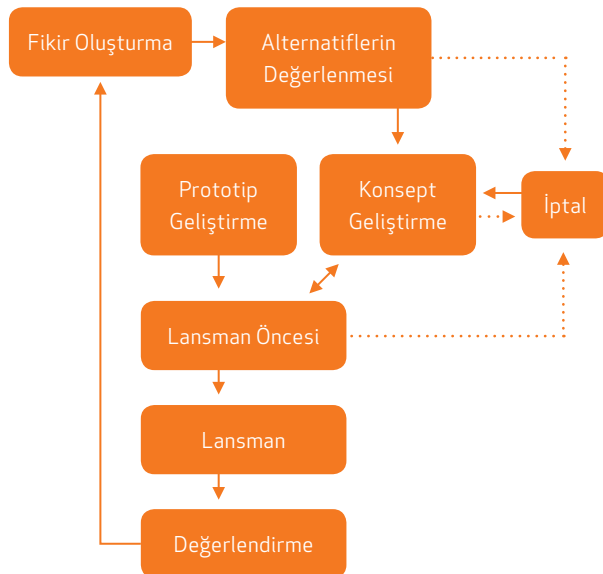
Katılım bankaları faizsiz bankacılık üzerine ürünler sunmaya çalışan işletmelerdir. Bu sebeple yeni ürünlere ihtiyaçları bulunmaktadır. Pazarlama bölümlerinde gösterilen farklı müşterilerin farklı ürünlere

ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları belirlemek ve gerekli altyapıyı tasarlayarak piyasaya sunan bölümlere ürün geliştirme bölümleri adı verilir.

Bankacılıkta geliştirilen ürünlerin birer finansal ürün olduğu düşünüldüğünde ürün geliştirme sürecinin ana safhaları aynı kalsa da sürecin alt aşamalarında farklılıklar ve değişik uygulamalar görülebilecektir. Bu ürünlerin geliştirme sürecinin adımları geliştirilecek ürünlerin niteliklerine göre mevduat bankaları ve katılım bankaları arasında değişse de, bu safhalar genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:¹⁰

- Fikir oluşturma
- Alternatiflerin değerlendirilmesi
- Konsept geliştirme
- Prototip geliştirme
- Lansman (piyasaya sunma) öncesi durum değerlendirilmesi
- Lansmanın gerçekleştirilmesi
- Projenin değerlendirilmesi

Yukarıda belirtilen ürün geliştirme safhaları, geliştirilen ürünün niteliğine göre farklılık arz edebilir. Örneğin, kredi kartlarında prototip üretim varken, tüketici kredisinde prototip imalat değil teste açılan kredi ekranları söz konusu olabilir.

Şekil 6: Ürün Geliştirme İş Akışı

Katılım bankalarının ürün geliştirme sürecinde diğer bankalardan en önemli farkı konsept geliştirme aşamasında diğer birimlerin görüşleri alınırken danışma kurulunun da görüşünün alınması gerekliliğidir. Katılım bankaları dışındaki bankalar bankacılık düzenlemelerine, kendi iç mevzuatına ve ürün ile ilgili birimlerin olurlarına bakarken katılım bankaları bir de faizsiz bankacılık standartlarının getirdiği ilkelere de dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu sebeple süreç hem daha zor hem de daha uzun olmaktadır.

c. Kredi ve Mali Tahlil Organizasyonları

Katılım bankaları, pazarlama organizasyonunda olduğu gibi iş hacmine ve yönelmek istedikleri sektörler göre farklı kredi ve mali tahlil bölümlendirmeleri yapabilmektedir. Bu aşamada en fazla karşımıza çıkan yapılandırma aşağıdaki gibi olmaktadır:

- Kurumsal krediler
- Ticari krediler
- İşletme kredileri
- Bireysel krediler
- Kredi kartları

Kredi organizasyonları, bankanın toplamış oldukları kaynakları uygun projelerde değerlendirmesine destek veren birimlerdir. Bu birimler şubelerden gelen finansman taleplerini incelemekte ve bunları kredinin 5C'si diye bildiğimiz kredi kullanım prensipleri dairesinde değerlendirmektedir. Bunlar aşağıda gösterilmektedir:

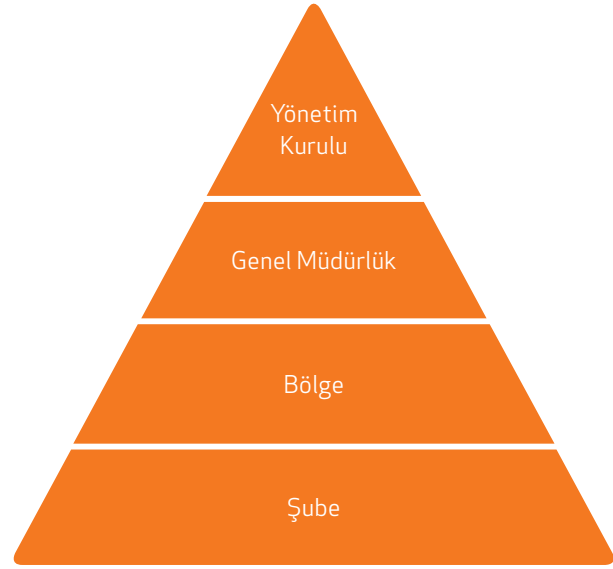
- Character: Karakter anlamına gelmekte olup kredi borçlusunun ödeme ahlakını ifade etmektedir. Örneğin bir işletmenin ödemelerini aksatmadan ve zamanında yapmaya çalışması bu kriteri olumlu etkiler.
- Capacity: Kapasite anlamına gelmekte olup; iş hacmini, iş yapabilirliğini ve iş kapasitesini göstermektedir.
- Capital: Sermayeyi ifade etmektedir. Bir işletmenin bir işe girerken ne kadarını kendi sermayesi ile ne kadarını dış finansman ile karşıladığını gösterir.
- Conditions: Koşulları ifade etmektedir. Ortamın iş yapmaya ne kadar elverişli olduğu, gerek bölgesel gerekse de küresel gelişmelerin iş hacmini ne kadar etkileme ihtimali olduğunu ifade eder.
- Collateral: Teminat anlamına gelmekte olup kredi kararını verenlerin yukarıdaki koşullar sağlandıktan sonra kredinin geri dönüşünü teminen rehin aldıkları reel veya finansal varlıkları ifade eder. Katılım bankalarında kredi organizasyonlarında farklı yetki seviyeleri bulunmaktadır. Bu yetki seviyeleri işlemleri hızlandırırken güvenliği de azaltmamak için

belirlenmiştir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda belirtilen;¹¹ "Kredi açma yetkisi yönetim kuruluna aittir. Yönetim kurulu; kredi açma, onay verme ve diğer idarî esaslara ilişkin politikaları oluşturmak, bunların uygulanmasını ve izlenmesini sağlamak ve gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Yönetim kurulu kredi açma yetkisini Kurulca belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde kredi komitesine veya genel müdürlüğe devredebilir. Genel müdürlük kendisine devredilen kredi açma yetkisini diğer birimleri, bölge müdürlükleri veya şubeleri aracılığıyla da kullanabilir..." hükmü ile kredi kullandırma yetkisi aslen yönetim kuruluna verilmiştir. Fakat günümüz şartlarında her kredi işleminin yönetim kuruluna çıkartılması mümkün değildir. Bankalar, içlerinde buldukları rekabet ortamından dolayı müşterilerinin talep ettikleri finansmanları en hızlı şekilde sonuçlandırmaya gayret etmektedir. Bu sebeple bu yetki daha alt mercilere belli kurallar çerçevesinde devredilmektedir. Şekil 7'deki piramitte de gösterildiği gibi Yönetim Kurulu belli bir limitin altındaki yetkilerini Genel Müdürlük Kredi Komitesi'ne, Genel Müdürlük Alt Kredi Komitesine, Bölge Kredi Komitesine ve hatta Şube Kredi Komitesine devredebilmektedir.

Her bir kredi komitesinin başında ilgili birimin başı yer almaktadır. Örneğin, genel müdürlük kredi komitesinde en üst düzeyde genel müdür, şube kredi komitesinde ise en üst düzeyde şube müdürü karar almaktadır. Yukarıdaki genel açıklamalardan sonra kredi ve mali tahlil birimlerinin görev tanımlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Değerlendirmeye konu işletmelerin mali raporlarını hazırlar, mali veriler üzerindeki aktarma ile arındırma faaliyetlerini gerçekleştirir.
- Banka stratejisi, politika ve prosedürlerine uygun şekilde limit tahsislerini gerçekleştirir.
- Hem kredi hem de kredi kartları açısından başvuran, kefil ve varsa bağlantılı kişilerin banka içi ve dışı kredi geçmişleri, piyasa istihbaratları, mali durumları ve krediye konu olan ürün ile ilgili gerekli araştırmaları yapar, analiz eder.
- Mevcut kredilere dair; yenilenme, vadelerinin uzatılması, tür değişikliği (münakale), fon tahsis şartlarının veya teminatlarının değiştirilmesi işlemlerini gerçekleştirir.
- Devam eden inşaat projeleri ile ilgili talepleri değerlendirir.

Mali tahlil ve krediler birimlerinin en önemli görevlerinden biri gerekli istihbaratı yapıp müşterinin ödeyebilirliği üzerinde bir görüş oluşturmaktır. Bunu

Şekil 7: Katılım Bankalarındaki Kredi Komitesi Hiyerarşisi

yapabilmek için aşağıdaki araştırmalar ve çalışmalar yapılır:

- Firma ile grup şirketlerinin her türlü mali verilerinin incelenmesi, gerçekte örtüşüp örtüşmediğinin analiz edilmesi,
- Firma ve ortaklarının Kredi Kayıt Bürosu (KKB) ve TCMB istihbarat ekranlarının incelenmesi,
- Diğer bankalardan ve piyasadan firma ile ilgili bilgi toplanması,
- Sosyal ortamda ilgili firma ortaklarının yaşayış tarzlarının araştırılması,
- Firmanın içinde bulunduğu sektörün geleceği ve firmanın geleceği hakkında öngörüler yapılması.

Tüm bu analizlerden sonra firma veya gerçek kişi ile ilgili bir görüş oluşturulur. Bunun akabinde kredi reddedilir veya kabul edilir.

d. Risk İzleme ve Risk Takip Organizasyonu

Banka tarafından kullanılmış olan finansmanların sağlıklı şekilde geri ödenip ödenmediğini izleyen, erken uyarı sistemleri kurarak muhtemel müşteri gecikmelerini takip eden birimler genellikle risk izleme birimleri olarak adlandırılmaktadır. Öbür taraftan bankaların büyüklüğüne göre sadece donuk alacakların takibini sağlamak için kurulmuş olan risk takip bölümleri de açlabilmektedir. Bu bölümlerin genel çalışma sistemlerine anlatmadan önce kredilerin risk gruplarının gösterilmesinde fayda vardır. Bir bankanın katılım bankası olsun olmasın verdiği tüm krediler beş alt başlıkta gruplandırılır:¹²

- Birinci Grup-Standart Nitelikli Krediler
- İkinci Grup-Yakın İzlemedeki Krediler
- Üçüncü Grup-Tahsil İmkânı Sınırlı Krediler
- Dördüncü Grup-Tahsili Şüpheli Krediler
- Beşinci Grup-Zarar Niteliğindeki Krediler

Belirtilen grupların birbirinden ayrılmasında çeşitli özelliklerle var olsa da en önemli özellik olarak kredinin gecikme süresi dikkate alınır. Söz konusu gecikme sürelerine göre de krediler canlı alacaklar ve donuk alacaklar olarak ayrıca ikiye ayrılmaktadır. Şekil 8'de bunların tamamı özetlenmiştir. Risk izleme birimleri aşağıdaki görevleri yapmak üzere oluşturulmaktadır:

- Kredilerin firma kredi kararlarına uygun kullanılıp kullanılmadığını takip ve kontrol ederek teminat açıkları, limit aşımı gibi konuları izler,
- Erken uyarı sistemlerinin kurulması üzerine çalışır, kurulmuş olan sistemi günceller ve geliştirir,
- Canlı statüdeki müşterileri izler, vadesi gecikmiş taksit/alacağın tahsiline çalışır ve olumsuz istihbarat nedeniyle onayına düşen teminat fek ve kredi kullanım taleplerini sonuçlandırır.

Risk takip birimleri ise aşağıdaki görevleri yapmaktadır:

- Sorunlu kredi türlerine göre yasal takip prosedürlerini işletir,
- Sorunlu kredilerin veya sorunlu hale gelmeye aday olan kredilerin yeniden yapılandırma işlemlerini gerçekleştirir,
- Yasal takibe sevk edilmiş sorunlu müşteriler için uygun aksiyon planını (teminatlandırma, vade takibi, müşteri ziyareti, protokol hazırlama vb.) belirler,
- Yasal takip sürecinin başlatılması kararlaştırılan dosyaların hukuk bürolarına devredilme sürecini yönetir,
- Hukuk bürolarındaki müşteri dosyalarının takibini sağlar,
- Hukuk bürosu seçiminde görev yapar.

e. İç Kontrol, Risk, Teftiş, Mevzuat Organizasyonları

Katılım bankaları faaliyetlerine sorunsuz şekilde de-

vam edebilmek için bazı denetim organlarını barındırmaları gerekmektedir. Bu sayede hem insan ile sistem hatasından kaynaklanan hatalar en aza indirilecek hem de suiistimaller önlenmiş olacaktır. 5411 sayılı bankacılık kanunu da bu organların faaliyetine ilişkin İç Sistemler başlığı altında aşağıdaki hükümleri getirmiştir. “Bankalar, maruz kaldıkları risklerin izlenmesi, kontrolünün sağlanması, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu ve değişen koşullara uygun, tüm şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan yeterli ve etkin bir iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi kurmak ve işletmekle yükümlüdürler...”¹³

Bu maddenin devamında ise iç kontrol sistemi ile ilgili aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:¹⁴ “Bankalar, iç kontrol sistemi kapsamında, faaliyetlerinin mevzuata, iç düzenlemelerine ve bankacılık teamüllerine uygun olarak yürütülmesini, muhasebe ve raporlama sisteminin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini her seviyedeki personeli tarafından uyulacak ve uygulanacak sürekli kontrol faaliyetleri ile sağlamak, görevlerin fonksiyonel ayrımlarını, yetki ve sorumlulukların paylaşımını, fon ödemelerini, banka işlemlerinin mutabakatını, varlıkların korunmasını ve yükümlülüklerin kontrol altında tutulmasını temin etmek, maruz kalınan her türlü riskin tanınması, değerlendirilmesi ve yönetimi için gerekli alt yapıyı hazırlamak ve yeterli iletişim ağını oluşturmak zorundadır. İç kontrol faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak iç kontrol birimi ve personeli tarafından yürütülür.” Kanun bu açıklamalara devam edip bu sefer de risk yönetimini aşağıdaki gibi tanımlamaktadır: “Bankalar risk yönetimi sistemi kapsamında, risk politikalarını Kurulca belirlenen esaslar çerçevesinde oluşturmak, uygulamak ve raporlamak zorundadır. Risk yönetimi faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak risk yönetimi birimi ve personeli tarafından yürütülür.” Kanun iç denetim sistemine de aşağıdaki hüküm ile bir açıklık getirmekte ve böylece bankaların kurmaları gereken denetim yapısını ortaya koymaktadır:¹⁵ “Bankalar bütün birim, şube ve konsolidasyona tâbi

	Grup	Kredi Risk Grubu	Süre
Canlı Alacaklar	1	Canlı Krediler	< 31 gün
	2	Yakın İzlemede Krediler	31-90 gün
Donuk Alacaklar	3	Tahsil İmkânı Sınırlı Krediler	91-180 gün
	4	Tahsili Şüpheli Krediler	181-360 gün
	5	Zarar Niteliğindeki Krediler	>360 gün

Şekil 8: Kredi Risk Grupları

ortaklıklarını kapsayan bir iç denetim sistemi kurmak zorundadır. Bu çerçevede, faaliyetlerin mevzuata, ana sözleşmeye, iç düzenlemelere ve bankacılık ilkelerine uygunluğu, banka müfettişleri tarafından denetlenir. İç denetim faaliyetleri, tarafsız ve bağımsız bir şekilde, gerekli mesleki özen gösterilerek, yeterli sayıda müfettiş tarafından yerine getirilir...”

Yukarıdaki açıklamalar baz alınarak katılım bankaları iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim (teftiş) bölümleri açmakta ve yeteri kadar personelle bu organizasyonları desteklemektedir.

İç Kontrol Organizasyonu

İç kontrol biriminin en temel amacı, katılım bankasının faaliyetlerinin; bankanın hedefleri, ilkeleri ile yönetimin belirlediği politika, yöntem, uygulama talimatları ve limitlerine uygun olarak düzenli, verimli ve etkin bir şekilde, mevzuat ve kurallar çerçevesinde devam etmesine yönelik iç kontrol faaliyetlerini tasarlamak geliştirmek ve uygulamaktır. Bu amaca hizmet edebilmek için aşağıdaki görevleri yerine getirir:

- Bankanın tüm yurt içi ve yurt dışı şubelerini, iştiraklerini, birimlerini, ürünlerini, süreçlerini ve faaliyetlerini, bağımsız ve risk odaklı bir şekilde sürekli incelemek, izlemek ve kontrol etmek,
- Bankada gerçekleştirilen tüm yurt içi ve yurt dışı bağımsız denetim faaliyetlerini koordine etmek, yönetmek ve çıkan bulgu ve eksiklikleri takip etmek,
- Banka bünyesinde iç kontrol kültürünün yerleştirilmesi konularında çalışmalar yapmak,
- Bankanın beklenmeyen zararlara uğrama ve itibarını zedeleyecek durumlara düşme riskinin azaltılmasını sağlamak,
- Muhasebe ve raporlama sistemlerinin bütünlüğünün ve güvenilirliğinin sağlanması için, finansal raporlama sisteminin yeterliliğinin ve etkinliğinin kontrolünü yapmak,
- Bankanın iş süreçlerini ve planlarını kontrol etmek, iş süreçleri üzerinde kontrollerin ve iş adımlarının gösterildiği iş akım şemalarını yeterlilik açısından incelemek ve bu bağlamda yapılan çalışmalara danışmanlık yapmak.

Risk Yönetimi Organizasyonu

Risk yönetimi finansal literatürde oldukça büyük bir yer kaplayan önemli bir kavramdır. İşletmenin karşı karşıya kaldığı risklerin azaltılması, ortadan kaldırılması veya kabullenilmesi süreçlerinin tümüne risk yönetimi denir. Bu sebeple burada alınan kararlar bankanın kârlılığını oldukça önemli şekilde ilgilendirmektedir. Risk kavramı da herhangi bir zarar oluşma potansiyeli olarak tanımlanabilir.

Bankaların faaliyet konuları itibari ile karşılaştığı bir-

çok risk çeşidi vardır. Bu riskleri yakından anlamak için aşağıdaki tanımlamaları inceleyebiliriz:¹⁶

- Kredi Riski: Banka müşterisinin veya karşı tarafın taahhütlerini zamanında yerine getirememesi potansiyelidir.¹⁷ Bankaların kredi işlemleri yapmalarından dolayı kredi riski ile her zaman karşı karşıya olduklarını söyleyebiliriz.
 - Operasyonel Risk: Yetersiz ve başarısız içsel süreçlerden, personel ve sistemlerden ya da dışsal olaylardan kaynaklanan, doğrudan veya dolaylı zarar riskidir. Bu risklerin içerisinde insan kusurları yer aldığı gibi, suiistimaller, görevin kötüye kullanılması gibi yine öznesinde insan olan riskler de mevcuttur. Bunun yanında sistemin hatalarından veya eksikliklerinden kaynaklanan hatalar da operasyonel risk kapsamında ele alınır.
 - Likidite Riski: Likidite riski, bankaların beklenen veya beklenmeyen fon ihtiyaçları olduğu anda bu ihtiyacı karşılayacak düzeyde yeterli likit varlığa sahip olmaması ve bu ihtiyacı karşılayacak düzeyde alternatif kaynak oluşturamayarak yükümlülüklerini yerine getirememesi ya da kısaca bankanın likit kaynak bulmada güçlük yaşaması riskidir.
 - Piyasa Riski: Piyasa riski, bankanın finansal varlık portföyünün değerini ve gelecek beklentilerini etkileyen makro gelişmeleri ifade eder. Bu gelişmelere bağlı olarak piyasalarda yaşanan dalgalanmalardan doğan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişimleri, bankanın bilanço ve bilanço dışı işlemlerinde zarar etmesine veya beklenenden daha az miktarda kâr elde etmesine neden olur. Bu risklerin tamamı piyasa riski olarak adlandırılır. Piyasa riski içerisinde; faiz riski, kur riski ve borsa riski kavramları da yer almaktadır.
- Yukarıda yapılan tanımlamalara paralel olarak bankanın risk yönetimi biriminin de amacı ortaya çıkmaktadır. Risk yönetimi birimi, bankanın maruz kalabileceği ve karşılaşılabileceği risklerin tanımlanması, izlenmesi, ölçülmesi, kontrolü, raporlanması ve yönetilmesi konularında görev yapmaktadır. Bu birimin görevleri arasında aşağıdaki faaliyetler yer almaktadır:

- Ortaya çıkabilecek risklerin önceden dikkatli bir biçimde ve ayrıntıları ile tanımlanıp değerlendirilmesi ve bu riskleri minimize edecek veya tam olarak ortadan kaldıracak önlemlerin alınması için çalışır.
- Piyasa hareketleri, ekonominin gidişatı ve bankanın finansal büyümesi doğrultusunda sermaye yeterliliğine ilişkin stres testi ve senaryo analizleri gerçekleştirir.
- Risk yönetiminin gerektirdiği analitik çalışmaları gerçekleştirir.

RİSK İZLEME

Şekil 9. Denetim İlkeleri

İç Denetim (Teftiş) Organizasyonu

Denetim kavramının bir tanımını yapmak istediğimizde; bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir diyebiliriz. Denetimin ilkelerine de değindiğimizde karşımıza şekil 9 çıkmaktadır. İç denetim veya teftiş organizasyonu da iç kontrol ve risk yönetimi yapılarından bağımsız olan fakat aynı amaca hitap etmek üzere kurulan bir yapıdır. Teftiş kurulunun amacı; bankanın risk yönetimi, kontrol ve yönetim faaliyetleri ile ilgili süreçlerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmeye ve geliştirmeye yönelik disiplinli ve sistemli bir denetim yapısı oluşturmaktır. Bu birimin görevlerini de aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Teftiş kurulu, herhangi bir kısıtlama olmaksızın bankanın tüm faaliyetlerini, genel müdürlük birimlerini, yurt içi ile yurt dışı şubelerini ve konsolidasyona tabi iştiraklerini denetler,
- Hesaplar, kayıtlar, belgeler, personel ve banka güvenliğini etkileyebilecek diğer tüm hususları denetler,
- Var olan sorunların yeniden ortaya çıkmasının önlenmesine ve banka kaynaklarının etkin ve verimli olarak kullanılmasına yönelik görüş ve önerilerde bulunur.

Teftiş Kurulu'nun yapmış olduğu denetimler aşağıdaki başlıklar çerçevesinde değerlendirilebilir:

- Şube teftişleri
- Genel müdürlük ve süreç denetimleri
- İştirak denetimleri
- Bilgi sistemleri denetimleri

Mevzuat ve Uyum Organizasyonu

Bu organizasyonun amacı bankayı ilgilendiren yasal mevzuat hakkındaki gelişmeleri takip etmek ve gerekli birim ve kişilere bu konularda düzenleyici otoriteler tarafından yapılan değişikliklerin duyurulmasını sağlamaktır. Bu bölümün görevleri kısaca aşağıdaki gibidir:

- Mevzuat konusunda gelişmeleri takip etmek,
- Yasal düzenlemelere aykırı olarak işlem yapılmasını önleyecek tedbirleri tespit etmek,

- Şubelerinin ve genel müdürlük birimlerinin yasal düzenlemelerle ilgili konularda sordukları soruları ve ihtiyaç duydukları bilgileri temin etmek,
- Yasal mevzuata uyuma ilişkin kontroller gerçekleştirir.

Yukarıdaki görevlerin yanında bu organizasyonda son dönemlerde oldukça önemli hâle gelen “suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesi ve terörizmin finansmanı ile mücadele” mevzuatı çerçevesinde aşağıdaki sorumlulukları da bulunmaktadır:

- Bankanın politika ve prosedürlerini oluşturmaya yönelik gerekli çalışmaları yapar,
- İlgili mevzuat çerçevesinde MASAK (Mali Suçlar Araştırma Kurulu) ile koordinasyon ve iletişimi sağlar,
- Tespit edilen şüpheli işlemleri MASAK'a bildirir.

f. Operasyon Organizasyonları

Katılım bankalarında operasyon organizasyonları şubedeki operasyon sürecinin bir devamı olarak çalışmaktadır. Bu sebeple bir müşteri şubede her ne işlem yaparsa yapsın bunun arka planında bir operasyon süreci yer almaktadır. Bu operasyon süreçleri temelde aşağıdaki kapsamlarda bir araya getirilebilir:

- Kredi operasyonları
- Bankacılık operasyonları
- Şube dışı kanalların bankacılık operasyonları
- Dış ticaret veya Kambiyo operasyonları

Söz konusu operasyonlardan kredi operasyonu birimi; banka bünyesinde gerçekleştirilen fon kullandırım, leasing, ithalat kredileri, yurt içi teminat mektubu, sigorta gibi işlemlerin mevzuat ve katılım bankası çalışma prensiplerine uygun bir şekilde gerçekleşmesini temin etmeye gayret eder. Kredi evraklarını inceler, sürecin danışma kurulu tarafından onayı alınmış faizsiz bankacılık metodlarından biri ile yapıлып yapılmadığını denetler. Bu sayede ilgili birim katılım bankacılığı prensiplerinin uygulanmasında etkin bir rol alır. Bankacılık operasyonları bölümü, bankanın genel müdürlük ile TCMB, bankalar ve kendi şubeleri arasındaki nakit taşınmasının sağlamaya çalışır. BDDK, MASAK, SPK, TMSF gibi kurumlarla yazışmaları yapar, şubelerdeki operasyon ile gişe çalışanlarının

devamlılığını sağlar, diğer bankalar ile olan takas işlemlerini gerçekleştirir. Şube dışı kanallardan olan ATM, POS ve varsa kiosk veya VTM¹⁸ gibi cihazların para ikmallerini, bakımlarını, kontrollerini sağlar. Bunların müşteri tarafından her zaman kullanılmasını sağlayabilmek için anlık izleme gerçekleştirir. Dış ticaret ve kambiyo operasyon bölümü, müşterilerin veya muhabetlik hizmeti verilen bankaların talepleri doğrultusunda dış ticaret ve kambiyo işlemlerini gerçekleştirme noktasında faaliyet gösterir. Bu süreçler içerisinde akreditif, harici teminat mektupları, ithalat vesaik mukabili, kabul kredili vesaik mukabili, kabul kredili mal mukabili gibi işlemlerin izlenmesini ve sonuçlanmasını sağlar.

g. Mali kontrol, Muhasebe, Bütçe Organizasyonları

Mali Kontrol Müdürlüğü; Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), UMS, BDDK tebliğ ve yönetmelikleri, vergi mevzuatı ve ilgili diğer düzenlemeler çerçevesinde muhasebe politika ve stratejilerini belirlemek, kurumun mali verilerine güvenilir bir banka olmasını sağlamak üzerine faaliyet gösterir.

Muhasebe bölümü ise bankanın muhasebe sisteminin işleyişinin, muhasebe politika ve stratejilerinin ilgili mevzuat gereğince yürütülmesini sağlamak üzerine çalışır. Bankanın ödemesi gereken ve muhasebe görev alanına giren; vergi, fon, harç ve aidatları takip ederek zamanında ve doğru olarak ödenmelerini sağlamak, bankanın yasal olarak kullanmış olduğu resmi defterlerin, noter tasdiklerinin ve yazdırma işlemlerinin zamanında yapılmasını temin et-

meye gayret eder. Bütçe bölümü ise bankanın mali plan ve bütçesinin hazırlanmasını sağlamak, bütçe ile gerçekleşenleri karşılaştırmak, farklılıkları tespit edip nedenlerini belirlenmeye çalışmak üzere faaliyet gösterir.

h. İnsan Kaynakları, Eğitim Organizasyonu

İnsan kaynakları bir bankanın faaliyetlerinde başarı elde etmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bankada çalışmak üzere seçilen adaylar bankanın faaliyetlerine yön vermektedir. İnsan kaynakları genel müdürlük ve şube birimleri için nitelikli eleman arama, seçme ve yerleştirme işlemlerini yıllık plan doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Ücretlendirme paketi içerisinde yer alan yan hakların politika ve yönetmeliklere uygun olarak yürütülmesini sağlayan bu bölüm, personel memnuniyetini artırarak personel devir hızını azaltmaya da gayret etmektedir. İnsan kaynakları adayların seçimini sağladıktan sonra bunların uygun kadrolar için yetiştirilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple eğitim birimleri, eğitim ihtiyaç tespit analizlerini yapmak ve tüm kurumun ihtiyacı doğrultusunda eğitimler organize etmek ile geliştirmek üzerine çalışırlar.

1. İdari Hizmetler, Satın Alma

Katılım bankalarında idari hizmetler ve satın alma bölümleri genel müdürlük, bölge müdürlüğü, şubeler ve bunun dışında kalan tüm yapılar ile ilgili bankacılık faaliyeti, insan kaynağı ve fiziki varlıklar için satın alma ve bunları işletme (idari işler, haberleşme, satın alma) faaliyetlerini sürdürülebilir bir şekilde yürütmeye gayret etmektedir. Bu sebeple satın alma sürecinden başlayan işlemler, daha sonra bunların yönetilmesi olarak devam etmektedir.

Şekil 10. Bilgi Teknolojileri Organizasyonu

Örneğin, banka bünyesinde internet hatları yenilenecekse önce bunların satın alımı, daha sonra bunların ilgili mimari projelere göre yerleştirilmesi ve en sonunda da bunların kullanıma açılması ile bakımı faaliyetleri yapılır. Bu süreçte çeşitli tedarikçiler ile görüşülür ve ürün ile hizmet satın almaları için ihaleler yapılır.

i. Bilgi Teknolojileri Organizasyonu

Bilgi teknolojileri bölümleri, bankanın yeni ürün ve hizmetlerinin hayata geçirilmesi ya da mevcut bankacılık sisteminin daha verimli çalışmasını sağlamak için ihtiyaç duyduğu yazılımların geliştirilmesine, var olan yazılımların dış kaynaklardan satın alınıp bankacılık sistemine uyumlu hâle getirmeye çalışan genellikle yazılımcı ve analistlerden oluşan bölümlerdir.

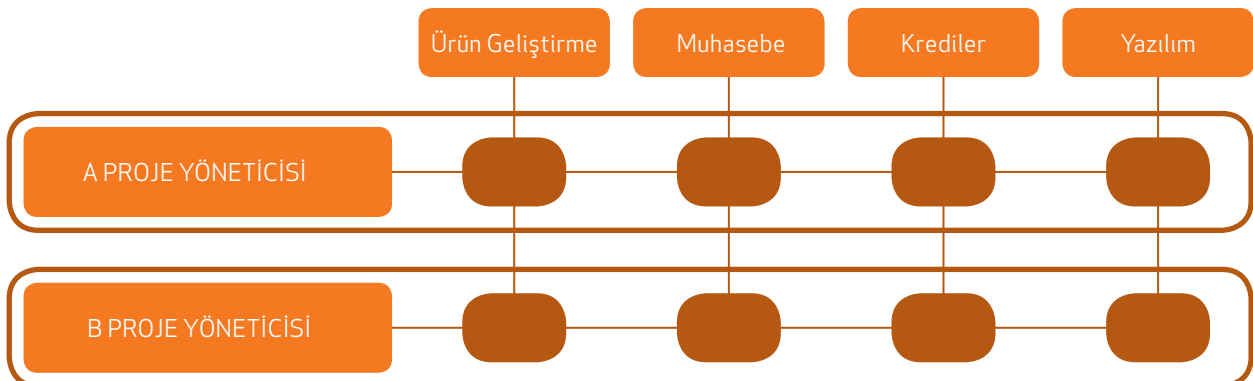
Bilgi teknolojileri organizasyonu genellikle bankanın ürün gamına göre oluşturulmaktadır. Bu sebeple ürün geliştirme birimleri ile çok yakın ilişkileri vardır. Yukarıda örnek bir bilgi teknolojileri organizasyonu görülmektedir. Bazı katılım bankalarında bilgi teknolojilerinde proje yöneticileri yer almakta ve bu çalışanlar proje yönetim ofisi denilen bölümün altında faaliyetlerine devam etmektedirler. Proje yönetimi ise daha çok matriks organizasyon gerektiren

bir yapılanma ile diğer bölümlerden çalışanların katılımı ile proje faaliyetlerine devam etmektedir. Aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi bir matriks organizasyonda bir proje yöneticisi belirlendikten sonra, diğer ilgili birimlerden proje süresi ile sınırlı olmak üzere bazı çalışanlar projeye dâhil edilirler. Böylece ilgili çalışanlar hem kendi bölümünün müdürüne hem de proje yöneticisine raporlama yapmaya başlar.

j. Danışma Kurulu Organizasyonu

Danışma kurulu bir katılım bankasını diğer bir bankadan ayıran en önemli unsurlardan biridir. Bilindiği gibi bir katılım bankası İslam dininin kabul ettiği ticaret şekillerine göre bankacılık yapmaya çalışan bir işletmedir. Bu sebeple yaptığı veya yapacağı faaliyetler sahip olduğu prensiplere göre denetim ve gözetim altında olmalıdır. Bunun iki çeşit yöntemi vardır. Birincisi herhangi yeni bir ürün veya hizmet hayata geçirilirken danışma kurulu bu uygulamanın sahip olunan prensipler açısından uygun olup olmadığını değerlendirir. Bu değerlendirme herhangi bir ticari kaygı gözetilmeden salt İslam dininin ilkelerine göre yapılır.

İslam dininin ilkeleri denildiğinde de aklımıza Kur'an, Hadis, Kıyas ve İcma gelmektedir. Danışma

Şekil 11. Katılım Bankalarında Proje Yönetimi Organizasyonu

Kurulu üyeleri, önce Kuran-ı Kerim'e, sonra hadislerle sonra Hz. Muhammed (sav) zamanında yapılmış uygulamalara ve en sonunda ise İslam büyüklerinin üzerinde ittifak ettikleri konulara bakarak kararlar verir. Bu kararların tüm Sünni mezheplerin oybirliği ile alınmasına özen gösterirler. Böylece uygulamanın herhangi bir şüphe uyandırmadan hayata geçmesine gayret ederler.

Danışma Kurulu üyeleri bu kararları verdikten sonra ilgili kararların katılım bankası içinde uygulanmasının denetlenmesi ve gözetilmesi için de murakıplar görev yapmaktadır. Bu murakıplar Danışma Kurulu üyesi olabilir ya da üye olmadan sadece kendilerine verilen bu görevi icra eder. Teftiş kurulu ile iç kontrol nasıl mevcut mevzuat çerçevesinde bir denetim görevi icra ediyorsa, danışma kurulu murakıpları da benzer şekilde ama Danışma Kurulu kararlarının kapsamı dâhilinde sadece prensiplerin denetlenmesi görevini üstlenirler. Bağımsız bir organizasyon olan Danışma Kurulu, herhangi bir sektör yöneticisine bağlı olmadan doğrudan Genel Müdür'e bağlı olarak çalışır. Bazı durumlarda söz konusu yapılar doğrudan Yönetim Kurulu'na da bağlı olarak çalışmaktadır. Danışma Kurulu iş süreçleri genellikle birimlerin ihtiyaçları ile başlamaktadır. Bunun yanında bir personel iş süreçlerindeki bir uyumsuzluk görmesi durumunda da danışma kuruluna başvurup bu birimin görüşünü talep edebilmektedir. Buradaki iş akışı genellikle aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

Yukarıdaki süreçten de anlaşılacağı gibi kurul sekreteryası (genellikle murakıplardan oluşur) danışma kurulu olmadan önce tüm birimlerin sorularını alır ve bunların daha önceki kurullarda konuşulup konuşulmadığına bakar. Eğer evvelki toplantılarda benzer konular görüşülmüş ise bu soruların cevaplarını birimlere gönderir. Eğer ilk defa bu sorular

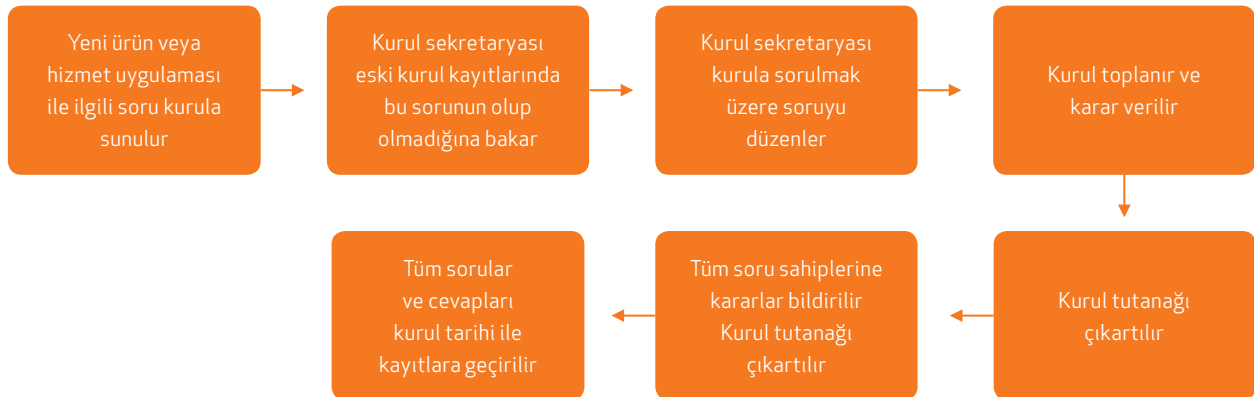

soruluyorsa bir toplantı gündemi oluşturur. Oluşturulan bu gündem soruların da üzerinden geçerek toplantı katılımcılarına kurul toplanmadan önce sunulur. Burada yapılan bazı değişiklikler ile gündem son hâline getirilip kurula sunulur. Kurul toplandığında kurul üyeleri kendi aralarında oybirliği ile bir karar almaya çalışırlar. Eğer oy birliği ile karar alınamıyorsa oyçokluğu da burada belirleyicidir. Alınan kararlar kayda geçirilir ve soru sahiplerine bu kararlar bildirilir. Son olarak da ileride aynı sorular tekrar gelirse hızlıca cevap verilsin diye kurul kayıtlarında bu sorular saklanır.

3. KATILIM BANKACILIĞINDA KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ

Burada kurumsal yönetimin genel geçer ilkeleri tanımlanacak olup daha sonra bunun katılım bankası anlamında ne manaya geldiği sorgulanacaktır. Kurumsal yönetim ilkeleri adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk olarak özetlenmektedir.¹⁹ Bunun yanında söz konusu ilkelerin ilk ne zaman gündeme geldiğine bakarsak; OECD tarafından 1999 yılında geliştirilmiş olduklarını ve ilk defa 2004 yılında güncellendiklerini görmekteyiz. OECD tarafından ortaya konulan ilkeler ise altı farklı bölüm şeklinde sunulmaktadır.²⁰

- Etkin kurumsal yönetim çerçevesinin temelinin sağlanması,

Şekil 12. Katılım Bankalarında Danışma Kurulu Süreci

- Pay sahiplerinin hakları ve adil muamele görmeleri ile temel ortaklık işlevleri,
- Kurumsal yatırımcılar, pay senedi piyasaları ve diğer araçlar,
- Menfaat sahiplerinin rolü,
- Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık,
- Yönetim kurulunun sorumlulukları.

Bu ilkelerin katılım bankası için ne anlama geldiğini aşağıda yorumlamaya çalışalım. Bunu yaparken söz konusu raporda geçen açıklamayı alıntı yapıp üzerine değerlendirmelerimizi yazacağız.

3.1. Etkin Kurumsal Yönetim Çerçevesinin Temelinin Sağlanması

OECD “Kurumsal Yönetim İlkeleri, OECD’nin G20 Bakanlar ve Merkez Bankası Başkanlarına Raporu” çalışmasında belirtildiği gibi “kurumsal yönetim çerçevesi şeffaf ve adil piyasaların oluşumu ile kaynakların etkin bir şekilde dağılımını teşvik etmelidir. Hukukun üstünlüğü ile uyumlu olmalı ve etkin denetim ve yaptırımı desteklemelidir.” Tüm bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi bu ilkeye uyumlu çalışan bir işletme her hâli ile kurumsal yönetimin tüm değerlerini benimsemeli ve bunları uygulamaya geçirmelidir. Katılım bankası özelinde değerlendirdiğimizde, bu bankaların her şeyden önce bir banka olduğunu ve bu sebeple sadece kendi ortaklarına değil topluma karşı da sorumluluklarının bulunduğunu ifade etmemiz gerekir.

3.2. Pay Sahiplerinin Hakları ve Adil Muamele Görmeleri ile Temel Ortaklık İşlevleri

Aynı raporun bu ilkeyi açıklayan ilgili maddesinde “kurumsal yönetim çerçevesi, azınlık ve yabancı pay sahipleri de dâhil olmak üzere tüm pay sahiplerinin haklarını korumalı, haklarını kullanmalarını kolaylaştırmalı ve pay sahiplerinin adil muamele görmelerini sağlamalıdır. Tüm pay sahipleri haklarının ihlal edilmesi hâlinde geçerli bir telafi imkânına sahip olmalıdır.” Hükmü geçmektedir. Bu hükmün genel olarak anlattığı kurumun pay sahiplerinin adil şekilde muamele görmesi olup kısaca adillik ilkesi olarak da anılmaktadır. Kurum pay sahiplerinin şirket önündeki ve diğer pay sahipleri ile olan ilişkilerindeki haklarını korumalıdır.

Söz konusu ilkeyi katılım bankası özelinde düşündüğümüzde hemen aklımıza katılım bankalarının sahip oldukları hassasiyetten dolayı özen gösterdikleri adalet duyguları gelmektedir. Öncelikle katılım bankaları İslam dininin temel unsurları üzerinde bankacılık yapmaktadır. Bu sebeple İslam dininin

önem ve özen gösterdiği adalet duygusu bu bankaların gerek pay sahipleri ile gerekse de müşterileri ile olan ilişkilerini doğru ve adil bir çerçevede düzenlemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Adalet bilindiği gibi eşitlik değildir.

Adalet insanların ve kurumların hak ettikleri gibi muamele görmesinin sağlanmasıdır. Bu sebeple katılım bankaları fiyatlama yaparken, müşteri taleplerini karşılarken, finansman dosyalarının değerlendirmesini gerçekleştirirken ve hatta gecikmiş alacaklarının takibinde hep bu unsur üzerinde hareket ederler. Kendileri için doğru olanın karşı taraftaki pay sahipleri, müşteriler veya sosyal çevre için de doğru ve adil olmasına özen gösterirler. Müşteri memnuniyetsizliklerini her iki taraf için de doğru olan şekilde cevaplandırmaya hem bankanın hakkını hem de karşı tarafın hakkını gözetmeye gayret ederler.

3.3. Kurumsal Yatırımcılar, Pay Senedi Piyasaları ve Diğer Araçlar

İlgili raporun içerisinde söz konusu maddede şu açıklama geçmektedir. “Kurumsal yönetim çerçevesi yatırım zinciri boyunca uygun teşvikler sağlamalı ve pay senedi piyasalarının iyi bir kurumsal yönetime katkı sağlayacak şekilde işlemesine olanak vermemelidir.” Bilindiği gibi finansal piyasalarda faaliyet gösteren birçok kurum vardır. Bu kurumlar finansal piyasaların ihtiyaçlarını gidermek üzere kurulmuş temelde ülkedeki finansal derinliği arttırmak için görev yapan kurumlardır. Bu kurumlar bankalar olabileceği gibi, banka dışındaki portföy yönetim şirketleri, sigorta işletmeleri, emeklilik şirketleri, yatırım kuruluşları vb. de olabilir. Her birinin bu piyasada sağlıklı şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesi için bu piyasanın sağlıklı şekilde çalışmasına ihtiyaçları vardır. O nedenle her bir kurumun kurumsal yönetim ilkelerinde belirtilen unsurlara uymaları gerekmektedir. Bir kurumdaki bir olumsuzluk tüm sektörü ve sonrasında da tüm piyasayı olumsuz etkileyebilir. Bu konu katılım bankaları için de geçerlidir. Bir katılım bankasının faaliyetlerinde gösterdiği bir olumsuzluk, tutarsızlık veya haksız rekabet diğer kurumların zarar görmesine ve ahlaki tehlike denilen olayın oluşmasına sebebiyet verebilir. Böyle bir şeyin oluşması katılım bankacılığının toptan zarar görmesine sebep olabilir. Bunların örnekleri bankacılık tarihimizde mevcuttur.

3.4. Menfaat Sahiplerinin Rolü

Belirtilen raporun ilgili maddesinde “Kurumsal yönetim çerçevesi, menfaat sahiplerinin kanun veya karşılıklı anlaşmalar ile tesis edilmiş haklarını ta-

nımalı ve şirketler ve menfaat sahipleri arasında servet ve istihdam yaratmada etkin iş birliğini ve finansal açıdan sağlam şirketlerin sürdürülebilirliğini teşvik etmelidir.” denmektedir. Bilindiği gibi bir şirketin nihai başarısı yatırımcılar, çalışanlar, kreditorler, müşteriler, tedarikçiler ve diğer menfaat sahipleri dâhil çeşitli kaynak sağlayıcılarının katkılardan oluşan takım çalışmasının bir sonucudur. Bu sebeple kurumsal yönetim ilkeleri doğrultusunda çalışan bir şirket yakın çevresinde yer alan bu tarafların çıkarlarını gözetmeli, onlarla uzun vadeli ve sürdürülebilir bir işbirliği içinde olmalıdır. Elbette her işletme en az maliyetle en fazla çıktıyı elde etmeye çalışır. Fakat hizmet tedarik edilen çalışanlar, tedarikçiler; fon sağlanan yatırımcılar, bankalar ve müşteriler; hizmet sunulan müşteriler ile yaşanan iş ilişkilerinde her zaman anlık menfaatlerin değil uzun süreli menfaatlerin korunması amaçlanmalıdır.

Buna örnek olarak bir katılım bankası web sitesi tasarımı ile yazılımı yaptırdığı bir firmanın daha sonra yapacağı bakımlar için olabilecek en düşük fiyatla değil en makul fiyatla çalışmayı amaç etmelidir. Böylece hem firma bu ilişkiden memnun olarak görevini uygun şekilde yerine getirir hem de banka iyi bir firma ile çalışmanın huzuru ile güvenini yaşar. Bu sebeple karşılıklı menfaatlerin korunması iyi iş ilişkilerinin oluşmasını ve devam etmesini sağlar.

3.5. Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflık

OECD'nin raporunda bu ilkenin anlatıldığı bölümde şu ifade geçmektedir: “Kurumsal yönetim çerçevesi şirketin finansal durumu, performansı, ortaklık yapısı ve yönetimi dâhil olmak üzere şirkete ilişkin her türlü önemli konuda zamanında ve doğru açıklamaların yapılmasını sağlamalıdır.” Bu hükme göre kurumsal yönetim ilkelerine paralel hareket ettiğini ifade eden bir işletme faaliyetleri hakkında topluma zamanında ve doğru şekilde bilgi vermelidir. Bu ilke şeffaflık ilkesi olarak da bilinmektedir. Katılım bankalarının birer banka olduğundan hareketle birçok otoritenin denetiminde ve gözetiminde olduklarından bu açıklamaları yapmaları beklenmektedir. Bankaların finansal durumu sadece ortaklarını değil, kendilerine fon sağlayan küçük mevduat sahiplerinden başlayarak tüm mevduat sahiplerini ve bankaya yatırım yapan diğer finansal kuruluşlarını da yakından ilgilendirmektedir. Bankacılık ciddi bir meslektir ve böyle olmasının temel sebebi olası bir olumsuzluk hâlinde tüm piyasayı hatta içinde bulunduğu ülkeyi menfi etkileme potansiyelinin olmasıdır. Bilindiği gibi birçok finansal çalkantı evvelce bankacılık sektöründe başlamış ve diğer sektörlere

yayılmıştır. En sonunda da tüm ülkenin makroekonomik değişkenlerini olumsuz etkilemiştir. 2001 yılında ülke olarak yaşadığımız kriz buna verilebilecek güzel bir örnektir.

3.6. Yönetim Kurulunun Sorumlulukları

Son olarak, ilgili raporda geçen “Kurumsal yönetim çerçevesi, şirketin stratejik rehberliğini, yönetim kurulu tarafından yönetimin etkin gözetimini ve yönetim kurulunun şirkete ve pay sahiplerine karşı sorumluluğunu sağlamalıdır.” ifadesi ile şirketin devamlılığının sağlanması konusundaki en etkin görevlerden biri yönetim kuruluna verilmiştir. Bilindiği gibi yönetim kurulları işletmelerin en üst düzey karar organı olan genel kurullarından aldıkları yetki ile işletmenin hedeflerinin tutturulması noktasında büyük bir çaba içerisinde. Bu ilke aynı zamanda hesap verebilirlik ilkesi olarak da yorumlanabilir. Yönetim kurulunun tepe yönetim performansını bağımsız bir şekilde izlemesi ve tepe yöneticilerin hissedarlara karşı hesap verebilirliğinin temin edilmesi anlamına gelmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu bölümde katılım bankalarının organizasyon yapısına ve kurumsal yönetim ilkelerinin bu bankaların işleyişindeki etkilerine değinmeye gayret ettik. Görüldüğü gibi katılım bankaları organizasyon olarak kurumsal yapılardır ve temelde işleyişleri diğer işletmelerde görülen bazı ortak departmanlar vasıtasıyla devam etmektedir. Örneğin, tüm kurumsal işletmelerde bir mali kontrol ve/veya muhasebe departmanı varken katılım bankalarında da bu mevcuttur. Diğer taraftan katılım bankaları bir banka olmaları sebebiyle yatırım veya mevduat bankaları ile benzer departmanlara da sahip olabilmektedir. Bu konuda verilebilecek örnekler kredi tahsis veya risk izleme departmanları olabilir. Son olarak da katılım bankaları diğer banka veya başka sektör işletmelerden ayıran departmanlara da sahiptir. Bu konudaki en çarpıcı örnek de Danışma Kurulu'dur. Katılım bankaları faaliyetlerine devam ederken bazı ilkeler çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Bu ilkeler İslam dininin beşeri yaşam veya ticaret akitlerinde yer alan hükümler etrafında oluşmaktadır. Dolayısıyla bir katılım bankası adil olmalı, kendi çıkarlarını düşünürken tedarikçi veya müşterilerinin de çıkarlarını düşünerek hareket etmelidir. Bu sebeple kurumsal yönetim ilkelerinde belirtilen birçok unsur aslında katılım bankasının yaşam sebebidir. Bu unsurlara aykırı davranan bir katılım bankası kendisini doğuran sebepleri reddetmiş olur ve faaliyetlerini sürdürmek anlamsız hâle gelir.

VAKA İNCELEMESİ

Eski Bir Banka Yöneticisinden Şube Müdürlerine Mektup

Geçenlerde bir sohbet esnasında bir şube müdürü arkadaşımın eşinin "aman çok da önemli bir iş yapıyorsun sanki" dediğini duyunca dayanamadım, kendisine "biliyor musun eşin şu anda en az 100 milyon TL varlık yönetiyor. Bugün birçok işletmenin bu kadar varlığı yok" dedim. Sonra baktı, bir şey demedi, sanıyorum demek istediğimi anladı.

Evet, dostlar, şube müdürü deyip geçmeyin. Belki de dünyanın en zor işlerinden birini yapıyorlar. Ayrıca birçok şapkayı da beraberinde taşıyorlar. Peki, bu şapkalar neler? İsterseniz bu şapkaların bir kısmından bahsedelim...

Her şube müdürü birer satış profesyonelistir. Özellikle ikna ve müzakere becerileri ile müşterilerini bankaya kazandırmaya çalışır. Müşterilerine yalan söylemeden dürüstçe neden bu banka ile çalışmaları gerektiğini ifade ederler. Bankanın olumlu yönlerini anlatır, müşterinin banka ile çalışmaması durumunda ileride ne tür risklerin kendisini beklediğini söylerler. Burada kesinlikle rakipleri kötülemez, etik olmayan bir ilişkiye girmezler.

Her şube müdürü aynı zamanda bir insan kaynakları yöneticisidir. Tüm şubenin çalışanlarının birinci başvuru makamı, dertlerini dinleyen, onları zaman zaman teskin eden, zaman zaman coşkularını paylaşan, gerektiğinde tebrik edip gerektiğinde uyarıcı insanlardır, şube müdürleri. Bu kadar da değil; çalışanların kariyer yollarını tartıştıkları ilk insanlar da şube müdürleridir. Şube müdürleri ile gelecek planları yaparlar, onları bir ağabeyleri olarak görüp tavsiyelerini alırlar.

Bunun yanında şube müdürleri risk analistleridir. Kendilerinden kredi isteyen firmaların bu krediyi geri ödeyip ödeyemeyecekleri noktasında değerlendirme yaparlar. Burada hem ekonominin genel durumunu hem firmanın içinde bulunduğu sektörün durumunu hem de firmanın kendi iç yapısını değerlendirirler. Firmaya sadece rakamları üzerinden bakmaz ortakların tecrübesi, sektördeki geçmişleri, evvelki ödeme performanslarını ölçer ve buna göre karar verirler.

Peki, başka ne şapkası vardır müdürlerin? Şube müdürleri mahallenin danışmanları hatta kanaat önderleridir. Esnaf bir işe girmeden önce gelir şube

müdürünün fikrini sorar. Yatırımlarını güvencikleri şube müdürleri ile paylaşır ve görüşlerini alır. Bir spor müsabakası varsa şube müdürünün takımla konuşmasını ister mahalleli. Serseri bir oğlu olan, şube müdürüne getirir, "sen buna bir akıl ver müdür bey" diye tavsiyeleri alınır müdürlerin. Gayrimenkul almak isteyen müdüre gelip "ne dersin burası bu fiyat eder mi?" diye sorar. Hele eski müdürler bir de küçük yerlerde görev yapıyorlarsa oranın protokolünde yer alırlar. Kaymakam, muhtar, komutan gibi şube müdürü de önemli bir adamdır.

Daha başka var mı? Var... Her şube müdürü bir gayrimenkul eksperidir. Bir gayrimenkul satın alınacağı zaman insanlara yol gösterir. Tapu işlemlerinden, gayrimenkulün niteliğine, tapudaki işlem süreçlerinden gayrimenkulün satılıp satılmayacağına dair ya bilgisi ya da öngörüsü vardır. İnsanlar hangi gayrimenkule ne kadar kredi çıkar sorusunun cevabını da şube müdürlerinden alırlar.

Peki, şube müdürlerine ekonomistlerdir desek yanlış mı yapmış oluruz? Her şube müdürü piyasaları yorumlayabilen ve bazı öngörüler ile tespitlerde bulunabilen kendi çapında birer ekonomisttir. Güncel gelişmeleri takip ederken şubesinin yoğunlaştığı sektörlerin yeni ekonomik gelişmelerden nasıl etkilenebileceğine yönelik öngörülerde bulunur. Kendisine sorulduğunda çeşitli yatırım ürünleri üzerine bazı analizler yapar ve karşı tarafa yatırım danışmanlığı seviyesinde olmadan görüşlerini paylaşır. Müşterileri belli yatırımlara direkt olarak yönlendirmez ama müşterilerin yapacakları veya yaptıkları yatırımlar ile ilgili düşüncelerini paylaşır.

Şube müdürleri önemli birer tahsilatçıdır. Zora girmiş firmalardan olan alacakları tahsil etmek için bu firmalarla görüşmeler gerçekleştirir. Onlarla uzlaşma sağlanması noktasında adımlar atar ve banka alacaklarının sonuna kadar tahsil edilmesi ile ilgili planlar sunar. Şube müdürleri aynı zamanda birer eğitimidir. Ekiplerinde göreve başlayan veya sonradan şubesine katılan insanlara hem bankacılık hem de insan ilişkileri noktasında eğitimler verir. Bu eğitimler her zaman kâğıt kalemle olmaz. Bazen bir müşteri görüşmesi, bazen bir sorun çözümü, bazen de ekibi toplayıp bir konu anlattığı öğlen arası eğitimler hep ekiplerin öğrenmesine fırsat verir.

Şube müdürleri aynı zamanda ekiplerinin gelişimini izler, onlara koçluk yapar, hatalarını insanları kırmadan anlatır.

Şube müdürlüğü zor iştir dostlar. Aynı zamanda zevklidir de... Şubesi müdürün özel alanıdır, yetkileri çerçevesinde kararları kendi verir, inisiyatif alır, sorun çözer, ürün satar, kar etmeye çalışır. Tüm bunları yaparken de ahlaki ve etik değerlerden uzaklaşmaz. Önemli bir iş başardığında ekibin kahramanıdır. Başarısızlığa uğradığında ise sorumluluğu üstlenir. Şubesinde ne sorun çıksa, ne yanlış yapılsa "ben yapmadım, bilmiyorum" diyemez. Bazı geceler uzundur, bir türlü sabah olmaz. Çünkü ertesi gün önemli bir işi vardır. Kredi kul-

landırılacaktır, tahsilat yapılacaktır ya da önemli bir toplantısı vardır. Gece uyurken veya uyumaya çalışırken o işi bilinçaltında defalarca çözer. Bazı geceler uykusu kaçır evde sakin bir köşeye geçip düşünceye dalar. İşten eve iş getirir. Çoğunlukla bu işler beynindedir. İş işte bitiremez, çünkü müşterisi her zaman arayabilir. Hafta sonu, bayram, tatil dinlemez müşteri.

Evet dostlar, özellikle şube müdürleri... İşte siz böyle önemli insanlarsınız. Önemli bir büyüklük yönetip birçok insanın ihtiyaçlarını karşılıyorsunuz. Yeni bankacılar yetiştirip onların ekmek yemesine imkân veriyorsunuz. Kendinizi böyle görün, gücünüzün farkına varın...

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi organizasyon kavramı için doğru değildir?

- a) İlişkilerden oluşur
- b) Sınırları olan bir yapıdır
- c) Süreçler bütünüdür
- d) Sürekli genişleyen bir yapıdır
- e) Amacı vardır

2. Aşağıdakilerden hangisi bir organizasyon modeli değildir?

- a) Fonksiyonlarına göre
- b) Coğrafi temele göre
- c) Matriks
- d) Müşteri yapısına göre
- e) Mali verilerine göre

3. Aşağıdakilerden hangisi veya hangileri bir satış organizasyonu içerisinde anılabilir?

- I. Şubeler
- II. Bölgeler
- III. Pazarlama
- IV. Ürün Geliştirme

- a) Yalnız I
- b) I ve II
- c) I, II ve III
- d) III ve IV
- e) Hepsi

4. Aşağıdaki özelliklerden hangisi dijital kanalların avantajları arasında yer almaz?

- a) Kira ve personel maliyetleri yoktur.
- b) Müşteri için ücretsiz olduğundan tercih edilir.
- c) 7-24 işlemler gerçekleştirilebilir.
- d) Mekân bağımsızdır, internetin olduğu her yerde işlemler gerçekleştirilebilir.
- e) İşlemler çok kısa sürede yapılabilir.

5. Aşağıdakilerden hangisi kredi prensipleri arasında yer almaz?

- a) Karakter
- b) Kapasite
- c) Kredi puanı
- d) Koşullar
- e) Teminat

6. Aşağıdakilerden hangisi denetim ilkelerinden biri değildir?

- a) Dürüstlük
- b) Kuruma bağlılık
- c) Objektiflik
- d) Tarafsızlık
- e) Mesleki şüphecilik

7. Katılım bankalarında olup da mevduat bankalarında olmayan birimlerden biri aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Danışma Kurulu
- b) Ürün geliştirme
- c) Krediler ve mali tahlil
- d) Teftiş
- e) Ticari pazarlama

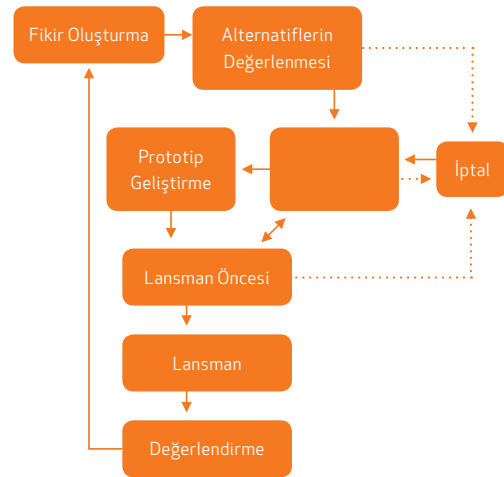
8. Aşağıdaki organizasyonlardan hangisi bankacılık sisteminin eksiklerini geliştirmek üzere yazılım faaliyetleri yapmaktadır?

- a) İdari hizmetler
- b) Ürün geliştirme
- c) Operasyon
- d) Bilgi teknolojileri
- e) Bireysel pazarlama

9. Aşağıdakilerden hangisi kurumsal yönetim ilkelerinden biri arasında sayılmaz?

- a) Adillik
- b) Şeffaflık
- c) Hesap verebilirlik
- d) Objektiflik
- e) Sorumluluk

10. Aşağıda ürün geliştirme süreci gösterilmektedir. Buna göre boş bırakılan yere ne yazılmalıdır?

- a) Ürün geliştirme
- b) Taslak geliştirme
- c) Konsept geliştirme
- d) Pazar araştırması
- e) Reklam oluşturma

Cevap Anahtarı: 1.d 2.e 3.b 4.b 5.c 6.b 7.a 8.d 9.d 10.c

Dipnotlar:

¹Tamer Koçel, İşletme Yöneticiliği, Beta, 2007, İstanbul, s.20

²Aysun Kanbur, “Küreselleşme Sürecinde Post Modern Örgüt Yapıları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, C.13, S.3, s.388

³Chun-Xia Yung, Han-Min Liu, Xing-Xiu Wang, “Organization Theories: From Classical to Modern”, Journal of Applied Sciences, 2013, C.13, s.21, s. 4470.

⁴Yung, Liu, Wang, a.g.e., s.4471

⁵Yung, Liu, Wang, a.g.e., s.4471.

⁶Zehra Nuray Nişancı, “Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, c:13, s:25, 2015, s.267.

⁷Koçel, a.g.e., s.147.

⁸Erol Eren, Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul, Beta, 2000, s. 27-29.

⁹Segmentasyon: Bir işletmenin, müşterilerine daha özel ve doğru ürün ile hizmet sunabilmesi için yapmış oldukları müşteri bölümlendirmesi.

¹⁰Linda Gorchels, The Product Manager’s Handbook, USA, NTC, 2000, s. 157.

¹¹5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, m.51.

¹²29750 Sayı ve 22 Haziran 2016 tarihli RG, Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar için Ayrılmak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, m.4-5.

¹³5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, m.29.

¹⁴5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, m.30.

¹⁵5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, m.31.

¹⁶ Dr. Aslı Beyhan Acar, Dr. Okan Acar, Handbook of Research on Strategic Business Infrastructure Development and Contemporary Issues in Finance, Modern Risk Management Techniques in Banking Sector (Chapter 14), 2014, IGI Global, s.197-199.

¹⁷Basel Committee of Banking Supervision, Principles for the Management of Credit Risk, BIS, Basel, 2000, s.1.

¹⁸VTM: Video Teller Machine – Görüntülü işlem yapılan makineler.

¹⁹TKYD, “Kurumsal Yönetim İlkeleri Nedir?”, <http://www.tkyd.org/tr/sss-kurumsal-yonetim-ilkeleri-nedir.html>

²⁰OECD, “Kurumsal Yönetim İlkeleri, OECD’nin G20 Bakanlar ve Merkez Bankası Başkanlarına Raporu”, OECD, 2015, s.11.

Kaynakça

29750 Sayı ve 22 Haziran 2016 tarihli RG, Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar için Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu

ACAR, Aslı Beyhan, Okan Acar. Handbook of Research on Strategic Business Infrastructure Development and Contemporary Issues in Finance, Modern Risk Management Techniques in Banking Sector (Chapter 14), 2014, IGI Global, s.197-199.

Basel Committee of Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk, BIS, Basel, 2000.

EREN, Erol. Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul, Beta, 2000.

GORCHELS, Linda. The Product Manager's Handbook, USA, NTC, 2000.

KANBUR, Aysun. "Küreselleşme Sürecinde Post Modern Örgüt Yapıları", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, C.13, S.3.

KOÇEL, Tamer. İşletme Yöneticiliği, Beta, 2007, İstanbul.

NİŞANCI, Zehra Nuray. "Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi", Yönetim Bilimleri Dergisi, c:13, s:25, 2015.

OECD. "Kurumsal Yönetim İlkeleri, OECD'nin G20 Bakanlar ve Merkez Bankası Başkanlarına Raporu", OECD, 2015.

OĞUZ, Alper. Türkiye'de Finansal Tabana Yayılmaya Genel Bakış, Türkiye Finansal Tabana Yayılma Konferansı, Global Findex 2011 Haziran 2014

TKYD. "Kurumsal Yönetim İlkeleri Nedir?", <http://www.tkyd.org/tr/sss-kurumsal-yonetim-ilkeleri-nedir.html>

Yung, Chun-Xia, Han-Min Liu, Xing-Xiu Wang. "Organization Theories: From Classical to Modern", Journal of Applied Sciences, 2013, C.13 S.21

Grafik Kaynakları

Şekil 1. Organizasyon Çevresi: Hatch, Ann, a.g.e., p.16

Şekil 2. Dijital Kanal Kullanımı: Türkiye Bankalar Birliği Raporları

Şekil 3. Katılım Bankaları Şube Gelişimleri: Katılım Bankaları Faaliyet Raporları

Şekil 6. Ürün Geliştirme İş Akışı: Gorchels, a.g.e., s. 158.

BÖLÜM

6

KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ

YAZARLAR

Temel Hazroğlu

Temel Hazroğlu, 1955 yılında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. Kabataş Erkek Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Teknik Üniversitesi Matematik Mühendisliği bölümünü bitirdi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İşletme Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. Türkiye Emlak Bankası'nda Programcı, Sistem Analisti, Bilgi İşlem Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 1986-1991 yılları arasında Albaraka Türk'te Bilgi İşlem Müdürü olarak görev aldı. Türkiye'nin ilk faizsiz bankacılık otomasyon sistemi olan Albos'un kurucu müdürlüğünü yaptı. 1992-1995 döneminde serbest ticaret ve müşavirlik yaptı. 1996 yılında Albaraka Türk'te tekrar göreve başlayarak Bilgi İşlem Müdürlüğü ile Personel ve İdari İşler Müdür vekilliği görevlerinde bulundu. 2003 yılında Albaraka Türk Genel Müdür Yardımcısı oldu. 2003 yılından 2018 yılı Nisan ayına kadar Bilgi Teknolojileri, İnsan Kaynakları, Eğitim ve Organizasyon, Finans ve Stratejiden sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. 2018 yılı mayıs ayında seçildiği Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu üyeliği görevini hâlen sürdürmektedir.

Orhan Koyuncu

Boğaziçi Üniversitesinden 2007 yılında mezun oldu. Bahçeşehir Üniversitesinde Ekonomi ve Finans alanında Yüksek Lisansını tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi İslam İktisadi ve Finansı alanında doktora çalışmalarna başladı. Halen tez çalışmalarna devam eden Koyuncu Kuveyt Türk Katılım Bankasında Krediler Sektöründe görevine devam etmektedir.

Mehmet Yuşa Solak

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda başladığı doktora öğrenimini halen sürdürmektedir. 2013-2015 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı-Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde öğrenim gören Mehmet Yuşa Solak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı. Şu anda Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu bünyesinde uzman olarak görevini sürdürmektedir.

KATILIM BANKACILIĞI İŞ MODELİ

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Para Kavramı
2. Katılım Bankacılığı Sistemi
3. Katılım Bankacılığı Fon Toplama Yöntemi
4. Katılım Bankacılığı Kâr Dağıtım Sistemi
5. Katılım Bankacılığı Fon Kullandırma Yöntemi
6. Bankacılık Hizmetleri

GİRİŞ

Katılım bankacılığı sistemi, genelde konvansiyonel bankacılıkta olduğu gibi toplumda üç temel fonksiyon üzerine kurgulanmıştır. Bu doğrultuda katılım bankaları, fonksiyonlarını gerçekleştirirken faizsiz finans ilkesine bağlı kalmak durumundadır. Diğer bankalarda olduğu gibi katılım bankaları da hizmetlerini düzenleyici ve denetleyici otoriteler kontrolünde gerçekleştirmek durumundadır. Bu bölümde katılım bankacılığı sistemi modelini ele aldık. Genel olarak katılım bankacılığı sistemi içerisinde yer alan para, kaydi para, banka kavramı ve bankacılık tarihi, İslam hukukunda para, katılım bankacılığında fon toplama hizmetleri, fon kullandırma hizmetleri, genel bankacılık hizmetleri ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar, finansman destekleri, gibi başlıkları tablo ve grafikler ile işledik.

1. PARA KAVRAMI

1.1. Paranın Doğuşu

Bankacılığı tam olarak anlamak için paranın tarihsel seyrine bakmakta yarar var. Para öncelikle bir mübadele aracı olarak başlamış ve süreç içinde asli özelliğinden uzaklaşarak bir meta halini almıştır.

- Takas (Mübadele)
- Madeni Para (Altın ve Gümüş)
- Banknot (Kağıt Para)
- Para Basma

Günümüzdeki nakit para miktarı, para basmaya yetkili merkez bankası tarafından kontrol edilmekte ve bankalar aracılığıyla piyasaya sürülmektedir.

a. Kaydi Para

Kaydi para ya da bir diğer ifadeyle mevduat parası temel olarak bankalar tarafından oluşturulan paraya denmektedir. Bankalar ve finansal kuruluşlar nezdinde üzerine çek yazılabilen vadesiz fonlar olarak da tanımlanabilir. Kaydi para fiziki varlığı olmayan, sadece bankaların hesaplarına alacak ya da borç kaydı düşülerek oluşturulan bir ödeme aracıdır.

b. Paranın Temel İşlevleri

Para üç temel işleve sahip olmalıdır:

- Değişim aracı olma
- Hesap birimi olma
- Değer muhafaza aracı olma

c. Paranın Özellikleri

Paranın sahip olması gereken özellikler şunlardır:

- Genel kabul görme
- Taşınabilirlik

- Bölünebilirlik
- Nadirlik

d. Paranın Serüveni

Bretton Woods Anlaşması

1944 yılında ABD Bretton Woods'da Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında «Uluslararası Para Anlaşması» (Altın Kambiyo Sistemi) imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre;

- 1) Sadece ABD Doları altına dönüştürülebilir para olmuştur.
- 2) 1 ons altın = 35 ABD Dolarıdır (1 ABD Doları= 0,88867 gr altındır).
- 3) Her ülkenin kendi parası ABD Dolarına endekslenmiştir.
- 4) Bir ülke parasının değerini en çok %10 devalüasyon ve revalüasyon yapabilir. %10'u aşacaklar Uluslararası Para Fonundan (IMF'den) izin alacaktır.
- 5) Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu kurulmuştur.

1971 yılında ABD, ekonomik zorluklardan dolayı (dış

ticaret açığı, dış ülkelerde dolar miktarının artması vb.) Doların altına dönüştürülebilirliğini kaldırmış ve IMF tarafından Özel Çekme Hakları (Special Drawing Rights: SDR) sistemi yürürlüğe konulmuştur. SDR bir tür uluslararası para birimi olmuştur. 1974 yılında SDR'nin altına bağı koparılmış. Sepet tekniğine geçilmiştir. (Batılı 16 ülkenin paralarının belirli oranda birleşmesi).

1981 yılında SDR basitleştirilmiş ve beşli sepete geçilmiştir. (ABD Doları, Japon Yeni, Batı Alman Markı, İngiliz Sterlini, Fransız Frankı).

1 Ekim 2016 tarihinden itibaren 5 yıl boyunca geçerli olmak üzere SDR para birimi ağırlıkları ise şu şekilde olmuştur (1 Aralık 2015 tarihli IMF Kâranı):

USD (ABD Doları)	: %41,73
EUR (Euro)	: %30,93
CNY (Çin Yuani)	: %10,92
JPY (Japon Yeni)	: %8,33
GBP (İngiliz Sterlini)	: %8,09

1.2. Banka Kavramı ve Bankacılık Tarihi

Banka kelimesi masa/tezgah anlamına gelen İtalyanca Banco kelimesinden türemiştir. Bankacılık hizmetlerinin tarihi ticaret kadar eskidir. Bilinen ilk banka, Sümerlerin Uruk şehrinde kurulan bir mabettir. Parayı koruma amaçlı olarak mabetlerde çıkan bankacılık hizmetleri süreç içinde mabetlerin tekelden çıkmış ticaretle uğraşan zengin ailelerin kontrolüne geçmiştir. Bankacılığın aracı olduğu hizmetler çok eskiye dayansa da en önemli değişim 18. yüzyılda gerçekleşmiştir.

- Bankalar ticari senetlerin Kârşılığında banknot ihraç imkânı elde etmiştir.
- Piyasaya hisse senedi ve tahvil ihracına aracılık yapmaya başlamışlardır.
- Kendilerine yapılan tevdiat Kârşılığı tüccarlara açtıkları cari hesaplarını çekle kullanırmak suretiyle hesap parası düzenine ulaşmışlardır.
- Bu şekilde elde ettikleri paraları büyük meblağlar halinde endüstriyel ve ticari girişimlerin kurulmasına ve işletme ihtiyaçlarına tahsis etmişlerdir.

BANKA: "MEVDUAT BANKALARI VE KATILIM BANKALARI İLE KALKINMA VE YATIRIM BANKALARINI İFADE EDER." ÜÇ TÜR BANKA VARDIR: MEVDUAT BANKALARI, KATILIM BANKALARI, KALKINMA VE YATIRIM BANKALARI

1847	Osmanlı'da ilk banka: İstanbul Bankası'nın (Bank-ı Dersaadet/Banque de Constantinople) kurulması (Galata Bankerleri tarafından kuruldu)
1856	Bank-ı Osmanî'nin kurulması (İngiliz sermayeli)
1863	Osmanlı Bankası'nın (Bank-ı Osman-i Şahane) kurulması (İngiliz-Fransız ortaklığı)
1863	Memleket Sandıkları (Mithat Paşa)
1867	Emniyet Sandığı'nın kurulması
1881	Duyun-u Umumiye (Yabancı bankaların artışı)
1888	Ziraat Bankası'nın kurulması
1908	II. Meşrutiyet'in ilanı
1913	Adapazarı İslam Ticaret Bankasının kurulması (Türkbank)
1923	İzmir İktisat Kongresi
1924	İş Bankası'nın kurulması
1925	Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması
1927	Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulması
1930	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) kurulması
1936	2999 sayılı Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesi
1950	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın (TSKB) kurulması
1954	Türkiye Vakıflar Bankası'nın kurulması
1958	Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) kurulması
1980	24 Ocak 1980 Kârarları
1983	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) kurulması
1985	Özel Finans Kurumlarının (Katılım Bankalarının) kurulması
1994	1994 Ekonomik Kriz
1999	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) kurulması
2005	5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesi

Tablo 1: Türk Bankacılık Kronolojisi

a. Banka Türleri ve Faaliyet Alanları

5411 Sayılı Bankacılık Kanununa göre:

Amaç: «Finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.»

Banka: «Mevduat bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını ifade eder.»

Üç tür banka vardır: Mevduat bankaları, Katılım Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları

- Mevduat Bankaları

«Bu Kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.»

- Katılım Bankaları

«Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.»

- Kalkınma ve Yatırım Bankaları

«Bu Kanuna göre mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.»

Türkiye'de 34 Mevduat Bankası, 13 Kalkınma ve Yatırım Bankası ve 5 Katılım Bankası vardır. Toplamda ise 52 Banka vardır.

1.3. İslam Hukukunda Para

Bu bölümde İslam hukukuna göre paranın mahiyeti, türleri ve parayla ilgili bazı fikhî hükümlere yer verilecektir.

a. Paranın tanımı:

Modern iktisatta para, “Bir toplumun değer ölçüsü ve ödeme aracı olarak kullanmayı kabul ettiği araç¹” şeklinde tanımlanmaktadır. Klasik ve modern dönemdeki İslam hukukçularının parayı tarif ederken kullandığı ifadeler de benzer niteliktedir². Bu tanımların geneli dikkate alınarak fıkha göre para “Toplumun geneli tarafından mübadele aracı, değer ölçütü ve birikim vasıtası olarak kabul edilen varlık” şeklinde tarif edilebilir. Paraya dair fakihler tarafından yapılan tanımlarda paranın özellikleri arasında; mübadele aracı olması, eşyanın değerini ölçme işlevi, tasarruf imkanı sağlaması ve toplumun geneli-

nin teamülüne konu olması özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Klasik dönemdeki İslam hukukçuların farklı para türlerine ait hükümlere zekat, faiz, şirket vb. konuların bünyesinde yer vermiş olsalar da bu konuda genel bir teori ortaya konmuş değildir³. Bu konuda hazırlanan muasır çalışmalar parayla ilgili genel ve teorik bilgiler ortaya koymayı hedeflemiştir.

b. İslam toplumunda paranın tarihçesi:

İslam'dan önce Hicaz bölgesine ait yerel paralar mevcut değildi. Araplara komşu olan iki büyük devletin yani Bizans ve İran'ın paraları kullanılmaktaydı⁴. Bizans'ın parasına (altın para) dinar, İran'inkine (gümüş para) ise dirhem denirdi. Bunlara ilaveten Yemen'den gelen Himyeriyye dirhemleri de bulunmaktaydı⁵. Dinarlar kendi içerisinde sabit ve değişmez bir ağırlığa sahipken dirhemler farklı ağırlıklarda olabilmekteydi. Bu durum farklı dirhem çeşitlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştı⁶.

Hz. Peygamber döneminde de yeni bir para basmaya lüzum görülmemiş, o dönemde Arap pazarlarındaki paralar kullanılmıştır⁷. Hatta Emevi halifelerinden Abdülmelik b. Mervân zamanına (685-705) kadar yerli para darp edilmediğinden dinar tedavülünün hâkim olduğu Şam ve Mısır yöresinde yaşayan halk “ehlü'z-zeheb”, dirhem tedavülünün hâkim olduğu Irak yöresi halkı ise “ehlü'l-venk” diye anılıyordu⁸. Raşit halifeler dönemine gelince; Hz. Ebubekir devrinde durum Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi devam etmiştir⁹. Hz. Ömer, vergilerin tahsili için farklı ağırlıktaki dirhemlerin ortalamasını alarak “şerî dirhem” için bir standart ortaya koymuştur. Bu standartta bir dirhem 0,7 dinar yani 10 dirhem=7 dinar yapmaktaydı. Hz. Ömer'in bu standartlarda paralar kestirdiği yönünde nakledilen bilginin sıhhati hususunda tarihçiler iki farklı görüşe sahip olmuşlardır¹⁰. Ancak Hz. Ömer döneminde eski paraların suret ve özelliklerinde paralar bastırılmış, üzerlerine İslami ibareler kazanmıştır. Fakat bu paralar geniş bir kullanım alanına sahip olmamışlardır. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerini de kapsayan

süreçte 7/10 standardı gitgide resmi bir hüviyet kazanmıştır¹¹. İlk defa yabancı paraların tedavülden kaldırılıp şekil, nakış ve vezin açısından İslami özellik taşıyan paraların basılması İslam'da para reformunun yapıldığı dönem olarak nitelenen Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği sırasında gerçekleşmiştir. Bu durumun altında yatan pek çok etken saymak mümkünse de başlıca nedenler arasında; iktisadî açıdan gelişebilmek için dış ülkelerden gelen paralardan kurtulmanın gerekli olması, dışarıdan temin edilen paraların savaş dönemlerinde zaman zaman kesintiye uğraması, farklı dirhem çeşitlerinin tedavülde olmasının mali mükellefiyetlerin ifasını zorlaştırması ve Sasanilerdeki siyasi çalkantıların devam ettiği ortamda içine rahatça hile Kârıştırılan İran dirhemlerinin piyasayı doldurmuş olması sayılabilir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Abdülmelik b. Mervan, dönemin ulemasının görüşlerini almak suretiyle Hz. Ömer zamanındaki dinar ve dirhem arasındaki 7/10'luk oranı esas alarak para kalıpları bastı ve ülkenin her tarafına gönderdi. Böylece Hz. Ömer döneminde ilk teşebbüsleri gerçekleşen para basma girişimi Abdülmelik b. Mervan zamanında tamamlanmış oldu¹².

Altın ve gümüş paraların durumu bu şekilde gelişmiştir. Peki Müslümanlar bu iki madenden yapılan dinar ve dirhem dışında paralar kullanmışlardır? Dini literatürü incelediğimizde dinar ve dirhemler dışında toplumun para olarak kabul ettiği fels adı verilen üçüncü bir para çeşidinin varlığını görmekteyiz. İslam'ın ilk dönemlerinde zekat, kefare ve diyet gibi dini-mali yükümlülükler ve haraç, cizye gibi vergiler hep dinar ve dirhemle yapılmaktaydı. Bu durum felslerin ilk devirlerde tedavülde olmadığını veya kendisine önem atfedecek şekilde piyasada bulunmadığını gösterir. Bazı İslam bilgilerine göre ne Hz. Peygamber ne de ilk halifeler devrinde felslerin tedavülde olduğunu gösteren bir delil bulunmamaktadır. Felslerin Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlanmasının halife Abdülmelik B. Mervan döneminde gerçekleştiği belirtilmiştir¹³. Felsler mal-para olmayıp ifade ettikleri değer itibarıdır. Yani felslere toplum tarafından bir mübadele aracı olarak yüklenen değerle üretildiği maddenin gerçek değeri arasında bariz fark bulunabilmektedir. Para olarak kullanımı toplumun kabulüne (istilâh) bağlı olan felsler yalnızca düşük değerdeki ödemelerde değişim aracı olabilmekte ve piyasalardaki tedavülü bölgeden bölgeye farklılık arz edebilmektedir¹⁴. Bunların dışında bir de altın ve gümüş paraların içine farklı madenlerin Kârıştırılması (tağşiş) suretiyle oluşturulan mağşuş dinar ve dirhemler bulunmaktadır. Bu paralar da İslam tarihinin farklı

dönemlerinde Müslüman toplumlar tarafından kullanılmıştır¹⁵.

c. İslam hukukuna göre paranın temel özellikleri, türleri ve hükümleri

İslam hukukçuları; naslara dair yorumlarının, toplumsal teamülün ve ferdi içtihatlarının etkisiyle paralar hakkında özel bir yaklaşım tarzı benimsemişlerdir. Buna göre; altından imal edilen dinarlar ve gümüşten üretilen dirhemler para olma bakımından özel bir statüye sahiptir. "Mutlak para" olarak nitelenen¹⁶ dinar ve dirhemler yaratılışları itibarıyla (hilkî) paradır. Bunların dışında kalan, bakır gibi maddelerden üretilen felsler ve mutlak paralara farklı madenlerin katılması suretiyle oluşturulan mağşuş paralar ancak toplumun ortak teamülüne konu oldukları takdirde (revaç) para kabul edilirler. Mağşuş paralar ve felsler itibarı paralardır¹⁷. İslam hukukçuları günümüzde yaygın ödeme vasıtası olan kağıt paraların sahip olduğu fonksiyonları göz önüne alarak şer'î açıdan para kabul edilmesi gerektiğini, altın ve gümüş paralar hakkında gözetilen şer'î hükümlerin kağıt paralar hakkında da uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir¹⁸. Mutlak paralar İslam hukukundaki hakim kanaate göre tayin edilemezler. Yani hukuki işlemler sırasında fert olarak belirli birer parça borcu¹⁹ halini almazlar. İtibarı paralar ise para olarak teamül edilmesinin toplumdaki yaygınlık durumuna göre bazen parça borcunun²⁰ bazen de çeşit borcunun konusunu oluştururlar.

Felsler dinar ve dirhem gibi mal-para olmadığından piyasadaki değeri ve gerçek (maden) değeri arasında aşırı miktarda fark bulunmaktadır. Bu paraların değerleri itibarı olduğundan İslam Hukukunda;

- Şirket akdinin sermayesini oluşturmaları,
 - Sarf akdine konu olmaları,
 - Satım akdinde semeni temsil etmeleri
- vb. hükümler felslerin piyasada bir mübadele aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılması (revaç) şartına bağlanmıştır²¹.

Satım işlemine konu olan paralar her zaman semen (satım bedeli) olurlar. Çünkü semen prensip olarak zimmette borç olabilen varlıklardan oluşur. Satım akdine konu olan diğer varlık ise mebû (satım akdinin mahalli) teşkil eder. Akdin mebû ve semen hakkındaki hükümleri bu doğrultuda şekillenir. Bedellerin her ikisinin para olması durumunda gerçekleşen işlem sarf akdi adını alır. Sarf akdinde bedellerin tümü semen kabul edilir²². İslam hukuku literatüründe paranın piyasada azalma göstererek tedarik edilemez hale dönüşmesi inkitâ, satın alma gücünün tamamen ortadan kalkması kesâd, para-

ÖZEL CARİ HESAPLAR, TÜRK LİRASI VE KAMBYO MEVZUATI ÇERÇEVESİNDE KONVERTİBL TÜM DÖVİZ CİNSLERİNDEN AÇILABİLİR.

nın alım gücündeki azalma rahs, alım gücünün yükselmesi ise ğalâ terimleri ile ifade edilir²³. Borç ilişkilerine konu olduktan sonra ifa henüz gerçekleşmeden inkitâya uğrayan, tedavülü sona eren yahut değeri artış veya eksilme gösteren paraların ödenme yöntemi hakkında fıkıh literatüründe farklı görüşler bulunmaktadır:

Mutlak paraları konu edinen borç ilişkilerinde paranın tedavülden kalkması ya da değerinde artma veya eksilmenin olması hakim kanaate göre borcun miktarını veya ifanın keyfiyetini etkilemez²⁴.

Borç ilişkisinin konusunu itibari paraların oluşturması durumuna gelince; -literatürde farklı görüşler bulunsa da- son dönem İslam hukuku çalışmalarında inkitâya uğrayan, tedavülden kalkan veya değerinde eksilme olan itibari paraların akdin yapıldığı esnada ifade ettiği değer dikkate alınarak tedavüldeki para birimi üzerinden ödeneceği belirtilmiştir²⁵.

2. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

Katılım bankacılığı sistemi, temelde konvansiyonel bankacılıkta olduğu gibi toplumda üç ana fonksiyon yerine getirmek üzere kurgulanmıştır. Ancak katılım bankaları bu fonksiyonlarını yerine getirirken kendi değerini esas almak ve altın kuralları olan “faizsizlik ilkesi”ne bağlı kalmak durumundadırlar.

Bu üç ana fonksiyon şunlardır:

- Fon toplama hizmetleri
- Fon kullandırma hizmetleri
- Genel bankacılık hizmetleri

Katılım bankaları diğer bankalarda olduğu gibi bu hizmetlerini düzenleyici ve denetleyici otoriteler (BDDK, TCMB, TMSF, SPK vb.) kontrolünde ifa etmek zorundadırlar. Katılım bankacılığı sistemini şematik olarak aşağıdaki gibi göstermek mümkündür.

3. KATILIM BANKACILIĞI FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Katılım Bankalarında iki ana hesap yoluyla fon toplanmaktadır.

1. Özel Cari Hesaplar
2. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları

Şekil 1: Katılım Bankacılığı Sistemi

Bu iki hesabın ortak adı «Katılım Fonları» olarak adlandırılır. Ayrıca zaman içinde Altın Hesapları da açılmaya başlanmıştır. Altın hesapları hem özel cari hesapları hem de katılma hesapları olarak açılabilir. Katılım Fonlarından para cinsi ve vadelerine göre zorunlu Kârşılık adıyla TCMB tarafından blokaj yapılmaktadır. Bu oranlar zaman zaman kamunun uyguladığı farklı para politikaları ile değişebilmektedir.

Zorunlu Kârşılık Oranları (Eylül 2016)

Türk Lirası (TL):

0-3 aya kadar (3 ay dahil)	: %10,5
6 aya kadar (6 ay dahil)	: %7,5
1 yıla kadar (1 yıl dahil)	: %5,5
1 yıl ve üzeri	: %4

Yabancı Para (YP):

0-6 aya kadar (6 ay dahil)	: %13
1 yıl ve üzeri (1 yıl dahil)	: %9

3.1. Özel Cari Hesaplar

Özel Cari Hesaplar, katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilme özelliği taşıyan ve Kârşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır. Türk parası veya döviz cinsinden olabilen bu hesaplar gerçek veya tüzel kişi adına açılabilirler. Bu hesaplarda herhangi bir limit söz konusu değildir. Özel Cari Hesaplar, Türk Lirası ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde konvertibl tüm döviz cinslerinden açılabilir. İstenildiği anda kısmen veya tamamen çekilebilir ya da başka bir yere aktarılabilir. Özel cari hesabın özellikleri aşağıdaki gibidir;

- Geri ödeme garantisi vardır.
- Herhangi bir getirisi yoktur.
- Özel cari hesaplar gerçek veya tüzel kişiler adına açılabilir.
- Hesap açılışında limit sınırı yoktur.
- Hesap sahibi hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaksızın hesabını kısmen veya tamamen dilediği an geri çekebilir.
- Özel cari hesapların, her bir gerçek kişi için 100 bin Türk Lirasına kadar olan kısmı TMSF tarafından sigorta kapsamındadır.

3.2. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları

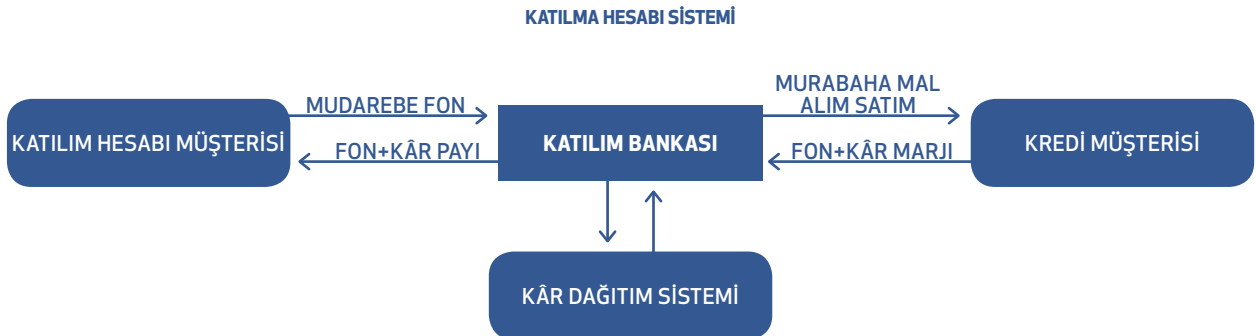
Kâr ve Zarara Katılma Hesapları katılım bankalarının ana omurgasını oluşturur. Kâr ve Zarara Katılma Hesapları, katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullanılmasından doğacak Kâr ve zarara katılma sonucunu veren, Kârşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.

- Bu hesaplarda, önceden herhangi sabit bir getiri taahhüdünde bulunulamaz.
- Yatırılan paranın işletilmesi sonucunda elde edilen Kâr veya zarar paylaşılır.
- Ana paranın geri ödenmesi taahhüt edilemez.

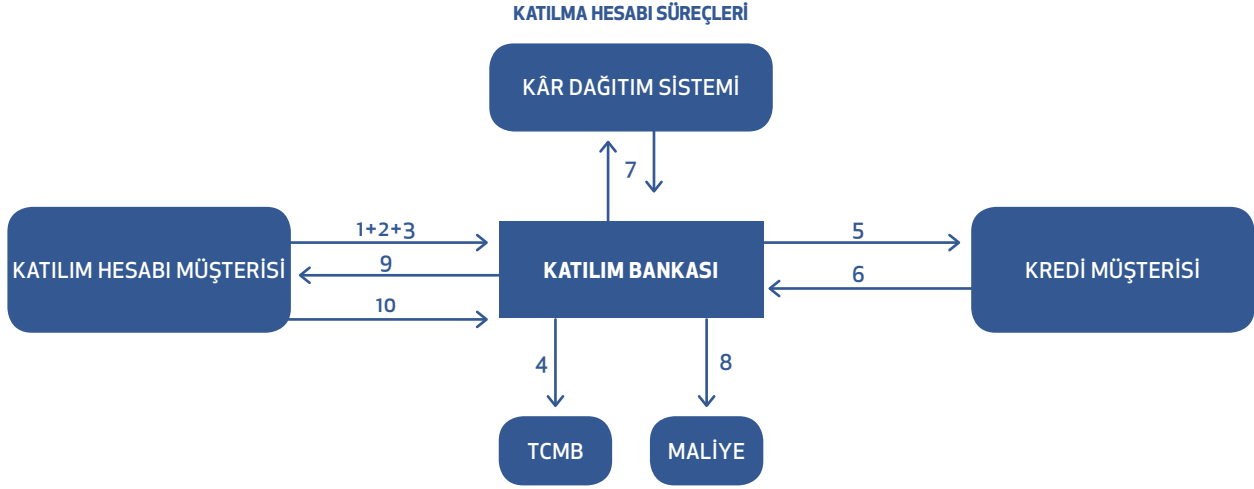

Şekil 2: Kâr ve Zarara Katılma Hesapları

Katılma hesapları mudârebe (emek sermaye ortaklığı) çerçevesinde açılır. Bu hesaplara para yatıranlar katılım bankası ile kâr zarar ortaklığı yapmış olurlar.

Şekil 3: Katılma Hesabı Sistemi

Şekil 4: Katılma Hesabı Süreçleri

Katılım Bankası kendisine verilen sermayeyi dinen meşru yerlerde (ticarete, sanayide) işletecek ve elde edilen kâr başlangıçta belirlenen kâr paylaşım oranına göre pay edecektir.

1. Katılma hesabı müşterisi katılım bankasına başvurur.
2. Emek- Sermaye ortaklığı akdi imzalanır.
3. Müşteri katılma hesabına para yatırır.
4. Yatırılan paradan zorunlu Kârşılık ve ankes düşülmür.
5. Kalan para katılım bankası tarafından fon olarak kullanılır.
6. Elde edilen Kâr önceden belirlenmiş ortaklık oranında paylaşılır (genel olarak bu oran %80 %20'dir)
7. Kâr dağıtım sistemi çalışır, yeni birim değer hesaplanır.
8. Brüt kârdan gelir vergisi (stopaj) kesilerek Maliye Bakanlığı'na yatırılır.
9. Stopajdan sonra kalan net kâr katılma hesabına ilave edilir.
10. Net kâr ilave edilmiş kârlı bakiye yeniden havuza girer.

a. Kâr ve Zarara Katılma Hesabı Özellikleri

Katılma hesapları, "kâr ve zarara katılma" esasına göre Türk Lirası, döviz ve altın cinsinden açılan vadeli hesaplardır. Bu hesaplar gerçek ve tüzel kişiler adına açılabilir ve hesap açılışında limit sınırı yoktur. Katılma hesaplarının, her bir gerçek kişinin tüm hesapları dahil 100 bin Türk Lirasına kadar olan kısmı TMSF tarafından sigorta kapsamındadır. Katılma Hesapları 1 ay vadeli, 3 aya kadar vadeli (3 ay dahil), 6 aya kadar vadeli (6 ay dahil), 1 yıla kadar vadeli ve 1 yıl ve daha uzun vadeli (1 ay, 3 ay, 6 ay ve yıllık kâr payı ödemeli) olarak açılabilir. Bu hesaplar ayrıca 1 aydan uzun olmak kaydıyla

"kırk vadeli" olarak açılabilir. Örn. 35 gün; 58 gün v.b.1 yıl ve daha uzun vadeli dönemsel (1 ay, 3 ay, 6 ay ve yıllık) kâr payı ödemeli hesaplarda vadeden önce en fazla 2 defa ve toplamda anaparanın %50'sine kadar kısmi çekim yapılabilir. Bu kurallar dışında işlem yapılması halinde veya hesabın vadesinden önce kapatılması durumunda ise hesap için vade başlangıcından itibaren ödenmiş olan kârın %50'si geri alınır. Ayrıca bu tür hesaplar için oluşacak kâr payı anaparaya eklenemez, aynı bir özel cari hesaba aktarılır. Katılma hesaplarında toplanan fonların işletilmesi sonucu doğacak kâr zarara katılma oranları katılım bankaları tarafından serbestçe belirlenir. Katılım bankasının zarar katılma oranı, kâra katılma oranının yüzde 50'sinden az olamaz. Hesaba vadesinde para yatırılabilir. Ayrıca hesaptan istenildiğinde (mesai saatleri içerisinde) kasadan veya müşterinin kendi özel cari hesabına virman yoluyla para çekimi gerçekleştirilebilir. Katılma hesabı sahibinin, hesapların işletilmesinden doğabilecek zarar dolayısıyla katlanacağı meblağ yatırdığı tutarı aşamaz. Katılma hesaplarında toplanan fonların kullanılması sonucunda zarar edilmesi halinde Katılım Bankaları, hesap sahiplerine hiçbir surette kâr payı dağıtamaz.

Gelir Vergisi (Stopaj) Kesilmesi

Katılma hesaplarında Gelir Vergisi (stopaj) oranları Türk Lirası ve Yabancı Para (USD ve EURO) bazında açılan hesaplar için 2018 yılı itibarıyla şöyledir;

TL Katılma Hesaplarında;

- Vadesi 6 aya kadar olan (6 ay dahil) katılma hesapları için %15
- Vadesi 1 yıla kadar olan (1 yıl dahil) katılma hesapları için %12
- Vadesi 1 yıldan uzun olan katılma hesapları için %10

USD ve EURO Katılma Hesaplarında;

- Vadesi 6 aya kadar olan (6 ay dahil) katılma hesapları için %18
- Vadesi 1 yıla kadar olan (1 yıl dahil) katılma hesapları için %15
- Vadesi 1 yıldan uzun olan katılma hesapları için %13

Kıymetli Maden Hesaplarında;

- Vade fark etmeksizin gelir vergisi (stopaj) oranı %15'dir.

3.3. Altın Hesapları

Altın hesapları ayrı bir hesap türü olmamakla birlikte altının tarihi bir maden para olması ve bu hesapların kendine haslığı açısından ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Altın hesapları da bir döviz hesabı gibi özel cari ve katılma hesapları olarak açılabilir.

a. Altın Cari Hesabı

Altın depo hesabı, gram altın üzerinden açılan ve Kârşılığında hesap sahibine herhangi bir ilave getiri ödenmeyen “özel cari hesap biçiminde” açılabilen kıymetli maden hesaplarıdır. Altın depo hesabı gerçek veya tüzel kişiler adına açılabilir ve hesap açılışında limit sınırı yoktur. Hesap sahibi hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaksızın hesabını kısmen veya tamamen dilediği an geri çekebilir ve hesap bakiyesi gram olarak takip edilmektedir. Gerçek kişi altın depo hesapları TMSF tarafından sağlanan sigorta kapsamına dahildir.

Altın depo hesabı sahibine herhangi bir getiri ödenmez ve herhangi bir ad ve nam altında önceden belirlenmiş bir getiri garantisi de verilmez. Hesap sahibi, altın alışı satışı fiyatları arasında meydana gelen pozitif farktan gelir elde edebilmektedir. Alış satışı yapılan altın, İstanbul Altın Borsası'nda işlem gören ve standardı mevzuat hükümlerine göre belirlenmiş saflık derecesinde ve niteliğindedir. Altın depo hesabındaki altının düşük ayarlı veya eski tarihli olma gibi riskleri bulunmamaktadır. Müşterinin altın depo hesabındaki altın 1000 / 1000 saflık derecesindedir. (Müşteriye fiziki teslimatı yapılacak olan külçe altının saflık derecesi 995 /1000'dir). Müşterinin hesabında bulunan altınların fiziki Kârşılığı, İstanbul Altın Borsası nezdinde Bankalar adına tahsis edilmiş kasalarda tutulmaktadır.

b. Altın Katılma Hesabı

Altın katılma hesabı, gram altın üzerinden vadeli olarak açılan ve Kârşılığında hesap sahibine kâr getirisi sağlayan bir kıymetli maden hesabıdır. Altın katılma hesabı; 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl vadeli açılmaktadır ancak dönemsel kâr payı ödemeli olarak

açılmamaktadır. Altın katılma hesabındaki altınlar, 1000/1000 (24 ayar) saflık derecesindedir. Hesaplara kâr dağıtımı altın olarak gram bazında yapılmaktadır. Ayrıca altın katılma hesabına, hesabın vade tarihinde ilave yapılabilir. Diğer katılma hesaplarında olduğu gibi vade sonunda tahakkuk eden brüt kâr payı üzerinden gelir vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Altın katılma hesabındaki tutarlar gerçek kişi müşterilerde TMSF tarafından sağlanan 100.000 TL'lik sigorta kapsamındadır. Merkez Bankası TL zorunlu Kârşılıklarının belli bir yüzdesini Altın olarak tutulması hakkını getirdi (Örneğin %20). Bundan istifade edilerek altın katılma hesaplarına Kâr dağıtılabilmektedir. Örnek olarak verilen bu %20'lik oran Merkez Bankası'ndan çözüldüğü zaman ortaya çıkan tutar fon olarak kullanılır. Buradan elde edilen Kâr anlaşılabilir oranda (örneğin %50-%50) paylaşılır. Sonra oluşan bu günlük TL Kâr, cari fiyatından altına çevrilir ve Altın Katılma Hesabı havuzuna ilave edilir. Böylelikle Altın Katılma Hesapları Kâr etmiş olur.

c. Altın Hesaplarının İşleyişi

Katılım bankaları uluslararası bankalardan ya da yerel altın satan kurumlardan bir miktar altın alırlar. Bu altınları satıcı bankaların ya da yerel kurumların kasalarında tutarlar. Yani banka için de “hükmi kabz” işlemi geçerlidir. Bunu hemen her gün tekrar ederler. Müşterilerinin talepleri oldukça altınlarını müşterilerine satarlar. Bu durumda kasada duran altın müşterilerinin olur. Müşteriler altını satmak isterlerse satabilirler. Bu alınan satılan altınlar gerçekten kasalarda mevcuttur. İstenirse altın için minimum 1 kg. gümüş için de minimum 5 kg. ve üzeri taleplerde transfer, sigorta ve saklama işlemleri başta olmak üzere doğabilecek tüm maliyetleri Kârşılıcağına dair taahhütte bulunmaları halinde altınları kendilerine verirler.

Katılım bankaları altın almış, hükmen kabzetmiş, bunları müşterilerine satmış ve kasada saklamıştır. Müşteri altınını fiilen istiyorsa altının kendisine ulaştırılması esnasındaki masrafları ödemesi gerekir. Sonuç olarak kıymetli maden depo hesapları altına ve gümüşe yatırım yapmak isteyen ancak nasıl saklayacağını düşünenler için uygun bir finansal yöntemdir.

3.4 Kâr Zarar Hesapları Alış Süreci

Fon kullandırma yöntemlerine geçmeden önce katılma hesaplarına yatırılan bir paranın bir süreç olarak nasıl aktığını ve müşteri için net Kârın ne şekilde oluştuğunu bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım. Katılma hesaplarına 100,00 TL yattığını varsayalım ve bunun geçtiği süreçleri adım adım izah

edelim. Burada çok detaya girmeden ana süreçleri ele alacağız. Örnek olarak yatan 100,00 TL tutarındaki paranın zorunlu Kârşılık, ankes kesintileri ile kalan yatırım tutarı ve onun kullanılması ile elde edilen getirinin anlaşılabilir oranlarda banka ile müşteri arasında paylaşılması ve en sonunda müşteri için oluşan Kârdan vergi kesilmesi ile meydana gelen net Kâr dokuz adımlık bir süreçte şöyle anlatmak mümkündür:

1. Katılma Hesabı.....	:100,00 TL
2. TCMB Zorunlu Kârşılık.....	: 12,00 TL
3. Ankes.....	: 8,00 TL
4. Net Yatırım Tutarı.....	: 80,00 TL
5. Yatırım Getirisi (%15).....	: 12,00 TL
6. Kâr Zarar Ortaklığı Banka Payı (%20) ..	: 2,40 TL
7. Kâr Zarar Ortaklığı Müşteri Payı (%80).	: 9,60 TL
8. Gelir Vergisi Stopajı (%15).....	:1,44 TL
9. Müşteri için Net Kâr.....	: 8,16 TL
(Net Kâr Oranı: %8,16)	

4. KATILIM BANKACILIĞI KÂR DAĞITIM SİSTEMİ

4.1. Kâr Dağıtım Sistemi Ana Akış Şeması

a. Kâr Dağıtım Sisteminin Önemi

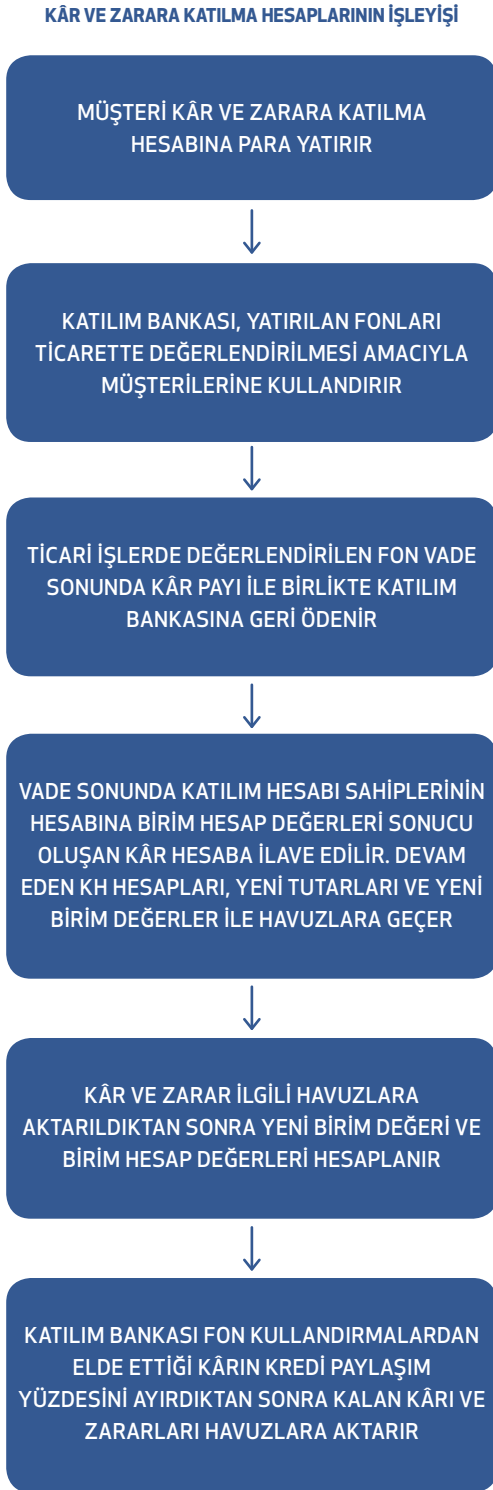
Katılım bankalarının asli özelliklerine en yakın ürün Kâr ve Zarara Katılma Hesaplarıdır. Bu hesaplar bu kurumların ana omurgası olup hayati öneme sahiptir. Katılım bankalarının alameti farikası olan katılma hesapları ortaklığın ve faizsizlik ilkesinin en net olarak görüldüğü ve hayat bulduğu alanlardır. Bu yüzden de bu hesaplar her da korunmalı ve fon toplamadaki baskın ağırlığı sürdürülmelidir. Her ne şekilde olursa olsun, hangi kaygı taşınırsa taşınınsın bu kurumların asli özelliklerinin sulandırılmasına, geleceklerinin Kârartılmasına müsaade edilmemelidir. Katılım bankalarının iyileşmesi ve geliştirilmesi için eleştirel destek çok önemli ve elzemdir. Temel değerlerini ve özünü koruyarak yaratıcı süreçlerle kendilerini yeniden inşa etmelerine ve geliştirmele-

rine destek olunmalıdır. Bunun yolu da bu kurumların sahiplenmek, onların içindeymiş, sahibiymiş gibi tutum takınmakla, eksiklerini yapıcı ve onarıcı bir dil ve üslupla ele almakla mümkün olur. Başka bir deyişle bunları “dostça, içeriden, yapıcı, onarıcı, besleyici ve geliştirici” bir dille, umut dolu bir üslupla yeniden ihya ve inşa ederek geleceğe taşımakla olur. İslam iktisadi görüşünden neşet etmiş “üretimde verimlilik, paylaşımada adalet ve tüketimde kanaatkârlık” üzerinden geliştirilmiş “katılım ekonomisi” üzerinde daha derinlikli çalışmalar yapmaya devam edilmelidir. İslam dünyası ve insanlık için bu çağın acil, önemli ve en temel sorusunun “Bu dünyaya ayak uydurarak mı var olacağız, yoksa hakikatten neşet ederek mi var olacağız?” olduğunu unutmadan “Yeni bir dünya mümkündür” umudunu kullanarak mücadele sürdürülmelidir. Her ne olursa olsun şu asla unutulmamalıdır: “İslam, yeryüzünde var olan en büyük nimettir çok şükretmeliyiz, en büyük imkandır çok çalışmalıyız ve en büyük umuttur çok dua etmeliyiz.”

Katılım bankalarının en temel özelliği faizsizlik ilkesidir. Bunları diğer bankalardan ayıran bu vasıf aynı zamanda onların varlık nedeni, meşruiyet alanıdır. Burada stratejik öneme sahip olan konu kâr ve zarara katılma hesaplarının işleyişine esas olan kâr dağıtım havuzlarının çalışma şeklidir. Bu noktada faizsiz finasta yaygın olan ekollerden (Malezya, Körfez, Londra vb. ekoller) ayrı ve bağımsız bir ekolün oluşturulması da önemli bir yer tutar. Bu açıdan Türkiye’yi birçok ülkeden ayıran ve onu kendine has kılan bir açıdan «Türkiye ekolu» diyebileceğimiz akımın önünün açılmasında nasıl «katılım bankacılığı» kavramsallaştırması önemli bir işlev gördüyse bu «Kâr Dağıtım Sistemi» de o ölçüde katkı sağlayacaktır. İşte tam da bu yüzden kâr dağıtım sisteminin tam, açık ve net olarak anlaşılması ve bunun altı çizilerek anlatılması çok büyük önem arz etmektedir. Katılım Bankası tasarruf sahiplerinin birikimlerini para cinsine göre TL, USD, EUR ve Altın

Şekil 5: Kâr Dağıtım Sistemi Şeması

Şekil 6: Kâr ve Zarara Katılma Hesaplarının İşleyişi

havuzlarında toplar. İhtiyaç sahibi müşteriye talep ettiği para cinsi ve vade grubuna göre ilgili havuzdan fon kullanılır ve bu işlemde doğan kâr ve zarar da katılma hesapları açılırken tasarruf sahipleri ile anlaşılacak oranda (örneğin %80 - %20) ilgili havuza dağıtılır. Bu şekilde vadeli olarak açılan katılma hesaplarına dağıtılacak olan kâr, fon kullandırma faaliyetlerinin neticesinde oluşan kâr seviyesine bağlı olarak belirlenir. Kısaca; katılma hesaplarında toplanan fonlar, katılma hesapları kaynaklı kullanılan fonlar ve bunlardan elde edilen kâr payı gelirleri ile katılma hesapları için ayrılan Kârşılıklar ve giderler dikkate alınarak her gün için yeni günlük birim değer hesaplanır. Böylece katılma hesapları genel fon havuzları para yatırımları ile çekenlerin dahil olduğu aktif bir süreçle varlığını sürdürür.

Ek Notlar

- Katılma hesabı en kısa süre olarak 1 ay vadeli açılabilir. Vadesi ne olursa olsun, gün başında hemen kâr tahakkuk etmektedir. Bunun nedeni; a) Fon kullandırmaların havuz bazlı olması, b) Kâr ve zararların havuzlara günlük olarak yansıtılmasıdır.
- Katılma hesabı müşterisi vade bitiminde parasını çeksiz çekmesin oluşan kâr veya zarar hesabına yansıtılır. Çekilmeyen hesabın vadesi yeni bakiye üzerinden aynı vadede otomatik olarak yenilenir.
- Hesaplara yansıyan kâr tutarı üzerinden mevzuatla belirlenmiş oranda gelir vergisi stopajı bankaca mahsup edilerek vergi dairelerine yatırılır. Kâr payı gelirleri menkul sermaye iradı tanımı içinde yer alır ve kaynakta vergilendirildiği için ayrıca beyanname ile gelir vergisine tabi tutulmaz
- Özel proje için açılan hesaplar varsa, doğal olarak proje neticeleninceye kadar bu hesaplara kâr veya zarar yansımaz ve katılma hesabı projenin neticesinden doğrudan etkilenir.
- Özel proje için açılan katılma hesapları diğer havuzları etkilemez ve onların neticelerinden de etkilenmez.
- Dönem sonunda proje neticesinde oluşan kâr veya zarara göre fon sahibi müşteri doğrudan etkilenir.

Kâr Dağıtım Sistemi Ana Adımları

1. Katılma hesabı müşterilerinden fon toplama,
2. Toplanan fonların kâr marjı ile kullandırma,
3. Kullanılan fonun kâr ile geri dönüşü,
4. Yeni birim değer hesaplaması,
5. Oluşan kâr veya zararın katılma hesaplarına tahakkuk edilmesi,
6. Katılma hesabı müşterilerine fon artı Kâr payının aktarılması,
7. Devam eden katılma hesabı müşterilerinin kâr dağıtım havuzuna dahil olması.

4.2. Kâr Dağıtım Sistemi Hesaplama Tekniği

Katılım Bankası, Kâr Dağıtım Sistemi esnasında TCMB zorunlu Kârşılıklar, ankes, ayrılan ya da tahsil edilen özel ve genel Kârşılıklar, TMSF pirim giderleri, Kâr dengeleme rezervi vb. birçok etkeni göz önüne alır. Kâr Dağıtım Sistemi ile ilgili birkaç kavramı açıklamakta fayda vardır.

a. Birim Değer (BD)

Havuzların kâr ve zarar değişimini yansıtan ve kâr elde edildiğinde artan, zarar edildiğinde ise azalan bir göstergedir. Kâr ve zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde türlerine göre ayrılmış her bir fonda mevcut aktifler toplamının mevcut hesap değerleri toplamına bölünmesi ile bulunan günlük veya haftalık olarak hesaplanıp ilan edilen bir ağırlık birimidir. Katılım Bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için Birim Değer 100 olarak kabul edilir. Açılan yeni katılma hesapları genel olarak bir iş günü sonra valörlü olarak havuz hesaplamalarına dahil olur. Toplanan fonlardan müteakip günlerde havuzun işletilmesi sonucunda kâr elde edilmesi halinde havuzda mevcut aktif değerler toplamı artar. Kâr sebebiyle artan aktifler toplamının mevcut hesaplara dağıtılabilmesi için yeni Birim Değer bulunur. Yeni Birim Değer, kâr veya zarardan banka payına düşen kısım indirildikten sonra, kalan kâr ve zarar tutarına paralel olarak değişir.

b. Hesap Değeri (HD)

Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın "Birim Değer"e bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıdır. Açılan her hesaba bir hesap değeri verilir. Bu değer, hesaba para yatırıldığında artar, para çekildiğinde ise eksilir. Yatırma ve çekme dışında sabit kalır. Örneğin, katılma hesaplarına fon kabul edilen ilk gün 3.000 TL yatırıldığında, ilk gün BD 100 kabul edildiğinden hesap değeri 30,00000 olacaktır.

c. Birim Hesap Değeri (BHD)

Birim Hesap Değeri (BHD)= Yatırılan Fon Tutarı / Birim Değer Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değer ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutardır. BHD bir özdeşlik olup, hesap sahibinin herhangi bir andaki hesap vaziyetini göstermektedir. BHD = BD*HD Hesap değeri hesap tutarı-

nın havuzdaki katılma payını gösterdiğinden sabit kaldığı halde birim değer kâr ve zarar durumuna göre günlük olarak değişmektedir. Bu iki değerın çarpımı BHD'yi verir. BHD, hesap sahibinin talep edebileceği tutar olmakla beraber bu tutarı istediği an talep etme hakkına sahip değildir. Hesabın vadesiyle ilgili hükümler saklıdır.

Kâr Dağıtım Sistemi Ana Formülü

BD * HD Toplamı + Günlük Kâr – Zarar

Yeni BD = -----

Hesap Değerleri Toplamı

Günlük Kâr = KH Gelirleri- KH Giderleri

KH Gelirleri = Kâr Payı Gelirlerinin Katılım Payı +

Terkinden Yapılan Tahsilatlar + Kârşılık İptalleri

KH Giderleri = Özel ve Genel Kârşılık Giderleri +

TMSF Prim Giderleri + Kâr Dengeleme Rezervi

Zarar = Dağıtılacak Kârlardan Ayrılan Zarar Kârşılığı

4.3. Kâr Dağıtım Sistemini Bir Örnek Üzerinden Anlatma

a. Kâr Dağıtım Sistemi Ana Çerçevesi

Kâr dağıtım sistemini bir örnek üzerinden açıklamaya çalışalım:

1. Genel akışı görmek açısından önce fon toplama yapılacak,
2. Ardından toplanan fon için zorunlu Kârşılıklar ve ankes (kasa + banka) düşülüp kullanılabilir fon bulunacak,
3. Sonra fon kullandırma yapılacak,
4. En sonunda oluşan kârın nasıl dağıtıldığı ana hatlarıyla anlatılacaktır.

(Burada ana akışa ve sonuca çok etki etmeyen özel ve genel Kârşılıklar, TMSF prim giderleri, ihtiyatlar, iç verim vb. faktörler hesaplama dışı tutulacaktır).

b. Fon Toplama

10 Eylül 2018 tarihinde, Ahmet Bey 90.000 TL, Ayşe Hanım 12.000 TL, Yasin Bey ise 50.000 TL Katılma Hesaplarına para yatırmış olsun. Yatırılan bu paralar 1 Aylık TL katılma hesabı havuzuna alınmış olsun (31 gün). Havuzlara yatırılan her bir fonun kârı, gün sonunda hesaplanır. Günlük kâr hesaplanırken yatırılan tutar birim değere bölünür. Birim değer her gün hesaplanır ve bu oran günlük değişir. Örneğimizde birim değer 100 olarak alınmıştır.

Ahmet Bey'in Hesap Değeri: 90.000 TL / 100=900

Ayşe Hanım'ın Hesap Değeri: 12.000 TL / 100 =120

Yasin Bey'in Hesap Değeri: 50.000 TL / 100 =500

Toplanan Fonlar: 152.000 TL/100=1,520

c. Fon Kullandırma

Toplanan bu fonlar (152.000 TL) üzerinden TCMB

zorunlu Kârşılığı (yaklaşık %12) ve ankes (yaklaşık %8) düşüldükten sonra (100-20=80) kalan yaklaşık %80 fon olarak kullanılır.

152.000 * %80=121.600 TL (Kullanılabilir Fon)

121.600 TL'yi bir müşteriye 3 ay vadeli olarak %3 kâr marjı ile fon olarak kullanıralım.

121.600*%3= 3.648 TL (3 aylık kâr)

3.648*%80= 2.918,40 TL (İlgili havuzun katılım payı)

3.648*%20= 729,60 TL (katılım bankasının katılım payı)

d. Kâr Payı Dağıtımı

Ana Formül:

BD*HD Toplamı + Günlük Kâr – Zarar Kârşılığı

Yeni BD =

Hesap Değerleri Toplamı

BD: Birim Değer

HD: Hesap Değeri

BD*HD Toplamı: Birim Hesap Değerleri Toplamı (İlgili KH havuzunda o anki kârlı toplam fon tutarı)
Günlük Kâr: Fon kullanılan projelerden o güne tekabül eden kâr (%80'i)

Zarar Kârşılığı: Kullanılan projelerden oluşan zararlar
Hesap Değerleri Toplamı: Kh havuzundaki bütün hesapların hesap değerleri toplamı

Bu üç müşteri ile yapılan anlaşma gereği kâr paylaşım oranı %80 - %20 olsun. Bu durumda elde edilen brüt kârın %80'i ilgili havuza aktarılır. 3.648*%80 = 2.918,40 TL (İlgili KH havuzunun payı)

2.918,40/90=32,43 TL (ilgili KH havuzunun günlük kâr) Örneğimizde başlangıç birim değeri 100 olarak varsayılmıştır. YuKârında da açıklandığı üzere birim değer her günün sonunda tekrar hesaplanır. Buna göre 3 müşterimiz de 11 Eylül 2016 tarihinde hesaplarına para yatırdıktan sonra, gün sonunda yeni birim değer hesaplanır. Bu hesap da şu şekilde olmaktadır (Günlük kâr dağıtımına geçtikten sonra kâr hesaplamaları iç verime göre yapılmaktadır):

$$\text{Yeni BD} = \frac{\text{BD*HD Toplamı} + \text{Günlük Kâr} - \text{Zarar}}{\text{Hesap Değerleri Toplamı}}$$

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,0000 * (900 + 120 + 500) + 32,43}{900 + 120 + 500}$$

10 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{152,000 + 32,43}{1,520} = 100,02134 \text{ (1.Gün BD)}$$

10 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,02134 * (900 + 120 + 500) + 32,43}{900 + 120 + 500}$$

11 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{152,032,43 + 3,43}{1,520} = 100,04267 \text{ (2.Gün BD)}$$

11 Eylül 2018

3. Gün: Fatma Hanım 30.000 TL para yatırmış olsun.
Fatma Hanımın Hesap Değeri = Yatırılan Fon / BD
HD = 30.000 / 100,04267 = 299,87205

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,04267 * (900 + 120 + 500 + 299,87205) + 32,43}{900 + 120 + 500 + 299,87205}$$

12 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{182,064,86 + 32,43}{1,819,87205} = 100,06049 \text{ (3.Gün BD)}$$

12 Eylül 2018

4. Gün: Yasin Bey 50.000 TL'sinin 10.000 TL'sini vadesinden önce çekmiş olsun.

Çekilen 10.000 TL tutar için HD = 10.000 / 100,00000 (Açılış BD) = 100

Kalan 40.000 TL için HD = 500 - 100 = 400

Yeni BD * HD = Yeni BHD (Yasin Beyin erken çekilen tutarı için)

100,06049 * 100 = 10.006,05 TL

Birikmiş Kâr: 10.006,05 - 10.000 = 6,05 TL (Bankaya iade kâr olarak kalır)

(İade Kâr: Erken ayrılan müşterinin vade dolmadan önceki birikmiş kâr)

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,06049 * (900 + 120 + 400 + 299,87205) + 32,43}{900 + 120 + 400 + 299,87205}$$

13 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{172,091,24 + 32,43}{1,719,87205} = 100,07935 \text{ (4.Gün BD)}$$

13 Eylül 2018

5. Gün: Tahir Bey 80.000 TL para yatırmış olsun.
Tahir Beyin Hesap Değeri = Yatırılan Fon / BD
HD: 80.000 / 100,07935 = 799,36570

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,07935 * (900 + 120 + 400 + 299,87205 + 799,36570) + 32,43}{900 + 120 + 400 + 299,87205 + 799,36570}$$

14 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{252,123,68 + 32,43}{2,519,23775} = 100,09222 \text{ (5.Gün BD)}$$

14 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,09222 * (900 + 120 + 400 + 299,87205 + 799,36570) + 32,43}{900 + 120 + 400 + 299,87205 + 799,36570}$$

15 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{252,156,11 + 32,43}{2,519,23775} = 100,10510 \text{ (6.Gün BD)}$$

15 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,10510 \cdot (900+120+400+299,87205+799,36570) + 32,43}{900+120+400+299,87205+799,36570}$$

16 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{252.188,54+32,43}{2.519,23775} = 100,11797 \text{ (7.Gün BD)}$$

16 Eylül 2018

8. Gün: Yeni Fon Kullandırma olsun.
 $30.000,00 + 80.000,00 = 110.000 \text{ TL}$ (yeni gelen para)
 $110.000,00 * \%80 = 88.000,00 \text{ TL}$ (yeni kullandırılabilir fon, yaklaşık %80)
 $88.000,00 * \%3 = 2.640,00 \text{ TL}$ (yeni 3 aylık Kâr)
 $2.640,00 * \%80 = 2.112,00 \text{ TL}$ (ilgili KH havuzunun payı)
 $2.112,00 / 90 = 23,47 \text{ TL}$ (ilgili KH havuzunun ilave yeni günlük Kâr)

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,11797 \cdot (900+120+400+299,87205+799,36570) + 55,90}{900+120+400+299,87205+799,36570}$$

17 Eylül 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{252.220,97+55,90}{2.519,23775} = 100,14016 \text{ (8.Gün BD)}$$

17 Eylül 2018

29. Gün: Süreç sonunda ilgili KH havuzu için BD = 100,65555 olduğunu varsayalım.
 30. Gün:

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,65555 \cdot (900+120+400+299,87205+799,36570) + 55,90}{900+120+400+299,87205+799,36570}$$

10 Ekim 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{253.575,26+55,90}{2.519,23775} = 100,67774 \text{ (30.Gün BD)}$$

10 Ekim 2018

31. Gün:

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,67774 \cdot (900+120+400+299,87205+799,36575) + 55,90}{900+120+400+299,87205+799,36575}$$

11 Ekim 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{253.631,16+55,90}{2.519,23775} = 100,69993 \text{ (31.Gün BD)}$$

11 Ekim 2018

100,69993 (ilgili KH havuzunun 31. Gün Birim Değeri)
 Ayşe Hanım parasını çekmek istesin:
 $\text{BD} * \text{HD} = \text{BHD}$ (Ayşe Hanımın talep edebileceği tutar)
 $100,69993 * 120 = 12.083,99 \text{ TL}$ (Brüt Kârlı bakiyesi)
 $12.083,99 - 12.000 = 83,99 \text{ TL}$ (Brüt Kâr)
 $83,99 * 0,15 = 12,60 \text{ TL}$ (Gelir vergisi)
 $83,99 - 12,60 = 71,39 \text{ TL}$ (Net Kâr)
 $12.000 + 71,39 = 12.071,39 \text{ TL}$
 (Ayşe Hanımın yeni bakiyesi)
 Ahmet Bey ile Yasin Bey hesaplarını kânyla beraber uzatmak istesin: $100,69993 * 900 = 90.629,94 \text{ TL}$ (Ahmet Beyin brüt Kârlı bakiyesi)
 $90.629,94 - 90.000 = 629,94 \text{ TL}$ (Brüt Kâr)

$629,94 * 0,15 = 94,49 \text{ TL}$ (Gelir vergisi)
 $629,94 - 94,49 = 535,45 \text{ TL}$ (Net Kâr)
 $90.000 + 535,45 = 90.535,45 \text{ TL}$ (Yeni bakiyesi)
 $90.535,45 / 100,69993 = 899,06170$ (Ahmet Beyin yeni hesap değeri)
 Yeni hesap değeri, tahakkuk eden Kâr payı üzerinden hesaplanan gelir vergisi hesaptan düşülerek vergi dairesine ödendiği için $(94,49/100,69993=0,93833)$ azalmıştır.
 Yasin Bey hesabını Kâr payı ile birlikte uzatmak istesin:
 $100,69993 * 400 = 40.279,97 \text{ TL}$ (Yasin Beyin brüt Kârlı bakiyesi)
 $40.279,97 - 40.000 = 279,97 \text{ TL}$ (Brüt Kâr)
 $279,97 * 0,15 = 42,00 \text{ TL}$ (Gelir vergisi)
 $279,97 - 42,00 = 237,97 \text{ TL}$ (Net Kâr)
 $40.000 + 237,97 = 40.237,97 \text{ TL}$ (Yeni bakiyesi)
 $40.237,97 / 100,69993 = 399,58290$ (Yasin Beyin yeni hesap değeri)
 Yeni hesap değeri, tahakkuk eden Kâr payı üzerinden hesaplanan gelir vergisi hesaptan düşülerek vergi dairesine ödendiği için $(42,00/100,69993=0,41708)$ azalmıştır.
 32. Gün: Bu arada 63 TL zarar edilsin. Bu bir ayda havuza zarar yazılsın (günlük zarar $63/30=2,10 \text{ TL}$)

$$\text{Yeni BD} = \frac{100,69993 \cdot (899,06170+399,58290+299,87205+799,36575) + 55,90-2,10}{899,06170+399,58290+299,87205+799,36575}$$

12 Ekim 2018

$$\text{Yeni BD} = \frac{241.466,59+55,90-2,10}{2.397,88240} = 100,72237 \text{ (32.Gün BD)}$$

12 Ekim 2018

Kâr dağıtımı, ilgili KH havuzu için yapılan işlemlere göre günlük olarak böyle sürüp gider

5. KATILIM BANKACILIĞI FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

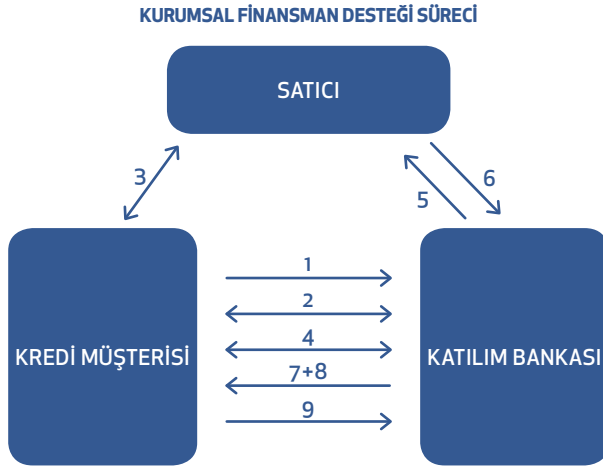
Katılım banklarında fon kullandırma yöntemleri genel olarak altı grupta toplanır. Bunlar:

1. Kurumsal Finansman Desteği
2. Bireysel Finansman Desteği
3. Kâr-Zarar Ortaklığı
4. Finansal Kiralama (Leasing)
5. Mal Kârşılığı Vesaikin Finansmanı
6. Ortak Yatırımlar

5.1. Kurumsal Finansman Desteği

Kurumların ihtiyacı olan mal veya hizmeti satıcıdan peşin alıp müşteriye vadeli olarak satmak suretiyle fon kullandırmak işlemidir (Murabaha). Kurumsal finansman desteği katılım bankacılığında en yaygın kullanılan finansman türüdür ve reel ekonomik bir

faaliyet finanse edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Öncelikle müşterinin başvurusu ile bir kredi değerlemesi yapılır ve uygunluk halinde bir fon kullandırma limiti tahsis edilir. Gerekli evraklar tamamlanınca ve teminatlar alınınca limit aktif hale gelir ve müşteri bu limit dairesinde kalmak kaydıyla kurumsal finansman desteği işlemlerini yapar.

Şekil 7: Kurumsal Finansman Desteği Süreci

1. Müşteri katılım bankasına limit için başvurur.
2. Katılım bankası kredi değerlemesi yapar, uygunsa limit tahsis eder.
3. Müşteri ihtiyacı olan mal için satıcı ile bir ön anlaşma (vaad) yapar.
4. Müşteri katılım bankası ile kâr oranı ve geri ödemede anlaşır.
5. Katılım bankası satıcıya mal için sipariş verir.
6. Katılım bankası malı satıcıdan peşin olarak alır.
7. Katılım bankası peşin aldığı malı müşteriye vadeli satar ve mal müşteriye teslim edilir.
8. Katılım bankası müşteriye borçlandırır.
9. Müşteri borcunu katılım bankasına vadesinde öder.

5.2. Bireysel Finansman Desteği

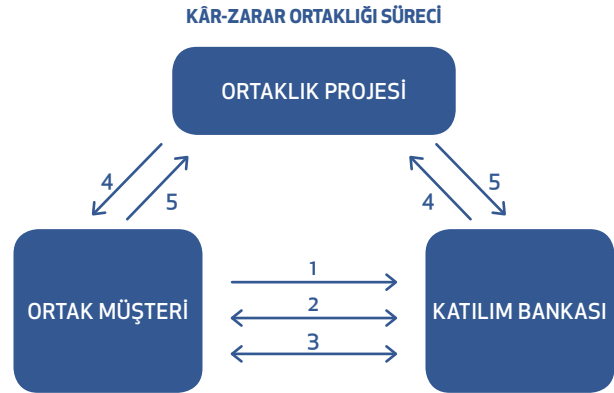
Bireylerin ihtiyacı olan mal veya hizmeti satıcıdan peşin alıp müşteriye vadeli olarak satmak suretiyle fon kullandırmak işlemidir. Bireysel finansman desteği katılım bankalarında ikinci yaygın kullanılan finansman türüdür. Gerçek kişilerin bireysel ihtiyaçları için kullanılan bir finansman yöntemidir. Gayrimenkul (konut, dükkan, ofis ve arsa) finansmanında ağırlıklı olarak kullanılır. Araç finansmanı ve tüketici finansmanında da kullanılmaktadır.

1. Müşteri katılım bankasına limit için başvurur.
2. Katılım bankası kredi değerlemesi yapar, uygunsa bir kereye mahsus limit tahsis eder.
3. Müşteri ihtiyacı olan mal için satıcı ile bir ön anlaşma (vaad) yapar.

4. Müşteri katılım bankası ile kâr oranı ve geri ödemede anlaşır.
5. Katılım bankası satıcıya mal için sipariş verir.
6. Katılım bankası malı satıcıdan peşin olarak alır.
7. Katılım bankası peşin aldığı malı müşteriye vadeli satar ve mal müşteriye teslim edilir.
8. Katılım bankası müşteriye borçlandırır.
9. Müşteri borcunu katılım bankasına vadesinde öder.

5.3. Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı

Yapılan faaliyet sonucu doğacak kâr ve zararın müşteri ile paylaşılması sonucunu veren yöntemdir. (Muşareke). Gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinde veya belirli bir faaliyetlerinde doğabilecek kâr ve zarara ortak olmak üzere bu kişilere fon kullandırılmasıdır. Kurum ile müşteri arasında "Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi" imzalanır. Taraflar sözleşmede belirlenen oranda sonuca katlanırlar. Bu yöntemde önceden belirlenmiş kâr garantisi verilememektedir.

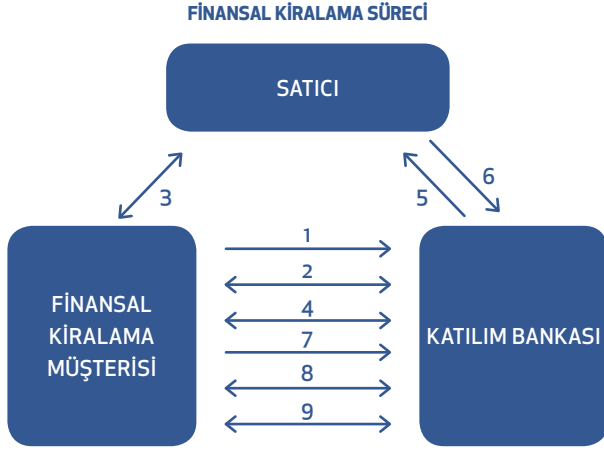
Şekil 8: Kâr-Zarar Ortaklığı Süreci

1. Müşteri kâr-zarar ortaklığı yapmak için katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası ortaklık için proje ve ortaklık değerlemesi yapar, uygunsa ortaklığa Kârar verir.
3. Katılım bankası ile ortak müşteri arasında "kâr-zarar ortaklığı sözleşmesi" imzalanır.
4. Ortaklık projesi uygulamaya geçer.
5. Ortaklık projesi sonunda oluşan kâr-zarar taraflar arasında paylaşılır.

5.4. Finansal Kiralama (Leasing)

Taşınır ve taşınmaz malların finansal kiralama kanunu çerçevesinde, banka tarafından temin edilerek müşteriye kiraya verilmesi işlemidir. Kira dönemi sonunda malın mülkiyeti kiracıya devredilir. Finansal kiralama (Leasing), bir yatırım malının, mülkiyeti finansal kiralama şirketinde (veya katılım bankasında) kalmak üzere belirlenen kira Kârşılığında kullanım hakkının kiracıya verildiği ve sözleşmede belirlenen sembolik bir değer üzerinden sözleşme

süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya devredildiği bir finansman yöntemidir. Kiralama süresi boyunca malın bakımı, onarımı, sigorta primleri vb. sorumlulukları kiracıya aittir.

Şekil 9: Finansal Kiralama Süreci

1. Müşteri katılım bankasına limit için başvurur.
2. Katılım bankası kredi değerlemesi yapar, uygunsa limit tahsis eder.
3. Müşteri ihtiyacı olan mal için satıcı ile bir ön anlaşma (vaad) yapar.
4. Müşteri katılım bankası ile kâr oranı ve geri ödemede anlaşır.
5. Katılım bankası satıcıya mal için sipariş verir.
6. Katılım bankası malı satıcıdan peşin olarak alır.
7. Katılım bankası peşin aldığı malı sözleşmede yer alan vade ve döviz cinsine göre müşteriye kiralar.
8. Kiracı katılım bankasına kiralarnını öder.
9. Katılım bankası sözleşme sonunda kiralanana malı müşterisine sembolik bir ücretle devreder.

5.5. Mal Kârşılığı Vesailin Finansmanı

Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dahilinde, mal Kârşılığı vesail muhabetinde fon kullandırma işlemidir. Katılım bankasının, müşterinin nihai alıcıya satılmak üzere temin ettiği mal Kârşılığı vesaili peşin bedelle satın alması ve müşteriye yetkilendirerek söz konusu vesaike konu malı yurt içindeki ya da yurt dışındaki müşterilere üzerine Kâr ilave ederek satmasıdır.

5.6. Ortak Yatırımlar

Gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine bir sözleşme çerçevesinde, belli bir sürede halka arz şartıyla, bankanın iştirak etmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılmasıdır. Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, şirketin yönetimi hususu başta olmak üzere tarafların

hak ve yükümlülüklerine (halka arz vb.) yer verilmesi zorunludur.

5.7. Yeni Yöntemler

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) 25 Ocak 2019 tarih ve 30666 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmeliği ile 1.01.2020 tarihinde yürürlüğe girecek olan katılım bankalarının yeni fon kullandırma yöntemleri şöyle olmuştur:

a. Satım Yöntemleri

Finansman sağlama amacıyla müşterinin ihtiyaç duyduğu maddi ve gayri maddi mallar ile hak ve hizmetin, bedeli satıcıya ödenerek tedarik edilmesi işlemidir. Satım yöntemleri; kâr beyanı ile satım (murabaha), kârsız satım (tevliye); pazarlık usulüyle satım (müsaveme), peşin ödemeli satım (selem), açık hesaplı satım (isticrar), kâr beyanı ile emtia satımı (teverruk) ve eser sözleşmesi (istisna) türlerinden oluşur.

b. Kiralama Yöntemleri

Tüketilmeden kullanılabilen bir varlığın menfaatinin finansman sağlama amacıyla belirli bir süre için müşteriye bırakılması işlemidir. Kiralama yöntemleri; adi kiralama, finansal kiralama, faaliyet kiralaması, ürün kiralaması ve işgücü kiralaması türlerinden oluşur.

c. Ortaklık Yöntemleri

Gerçek veya tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden, belirli bir faaliyetinden veya belirli bir malın mülkiyetinin edinilmesinden doğacak kâr ve zarara katılmak üzere finansman sağlama amacıyla müşterilerle ortaklık kurulması işlemidir. Ortaklık yön-

temleri; emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kâr-zarar ortaklığı (müşareke), yatırım ortaklığı (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı, zirai ortaklıklar türlerinden oluşur.

ç. Vekâlet Yöntemleri

Müşteri ile imzalanan vekâlet sözleşmesi kapsamında kârın tamamı veya önceden belirlenmiş belirli bir kısmı ile zararı bankaya ait olmak üzere, gelir getirici bir faaliyeti için finansman sağlama amacıyla müşterinin vekil olarak yetkilendirilmesi işlemidir. Vekâlet yöntemleri, adi vekâlet ve yatırım vekâleti türlerinden oluşur.

d. Diğer Yöntemler

Kârsızlık ödünç (Kâr-zı hasen), kefalet, garanti, vaat, ödül vaadi (cuâle) türleri ile Kurulca belirlenecek diğer yöntemlerden oluşur.

5.8. Bankacılık Kısıtları

Tüm bankaların olduğu gibi katılım bankalarının da fon toplama, fon kullandırma ve genel bankacılık hizmetlerini yerine getirirken uymaları gereken bir takım bankacılık kısıtları vardır. Bunlar ağırlıklı olarak krediler, sermaye yeterliliği, likidite, yabancı para vb. alanlarda kendini gösterir. Bankacılık kısıtlarını şöyle tasnif etmek mümkündür.

a. Kredi Kısıtları

Katılım bankaları fon kullandırırken kamu otoritesinin koyduğu birtakım kısıtlamalara uymak durumundadır. Kredi kısıtları daha çok risk ve risk grupları, ortaklar ve bunların özkaynakla ilişkisi üzerinden şekillenir.

b. Dahil Olunan Risk Grubu ve Mensuplara Kredi Kullandırma Koşulları

Bankalar;

- Yönetim kurulu üyelerine, genel müdüre, genel müdür yardımcılara ve kredi açmaya yetkili mensuplarına; bunların eş ve velâyet altındaki çocuklarına; tek başlarına ya da birlikte sermayesinin yüzde yirmi beş veya fazlasına sahip oldukları ortaklıklara,
- a maddesinde sayılanlar dışında kalan mensupları ile bunların eş ve velâyeti altındaki çocuklarına,
- Mensuplarının kurduğu veya bunlar için kurulan sandık, dernek, sendika veya vakıflara, her ne şekilde ve surette olursa olsun nakdî ve gayri nakdî kredi veremez, tahvil ya da benzeri menkul kıymetlerini satın alamazlar.

c. Bir Risk Grubu Özkaynağın %25'ini Aşamaz

Bankalarca bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir

risk grubuna kullandırılacak kredilerin toplamı özkaynakların yüzde yirmi beşini aşamaz. Bir adi ortaklığa verilen krediler, sorumlulukları oranında ortaklara kullandırılmış sayılır.

d. %1 ve Üzeri Ortaklar Özkaynağın %50'sini Geçemez

Bankalarca hâkim ortak veya nitelikli pay sahibi olup olmadıklarına bakılmaksızın bankaların sermayesinin yüzde bir ve daha fazla payına sahip olup pay defterine kayıtlı olan tüm ortaklarına ve bunlarla risk grubu oluşturan kişilere kullandırılacak kredilerin toplamı özkaynaklarının yüzde ellisini aşamaz. Birlikte kontrol edilen ortaklıklara kullandırılan krediler, bu ortaklıklar birlikte kontrol eden hissedarların her birinin ortaklık sermayesinde sahip olduğu payların, birlikte kontrol ettikleri toplam paya oranı ölçüsünde ortaklığı birlikte kontrol eden her bir hissedarın dâhil olduğu risk grubuna kullandırılmış sayılır.

e. Özkaynağın %10 ve Üzeri Krediler (Büyük Krediler) Toplamı Özkaynağın 8 Katını Aşamaz

Bir gerçek ya da tüzel kişiye veya bir risk grubuna özkaynakların yüzde onu veya daha fazlası oranında kullandırılan krediler büyük kredi sayılır ve bunların toplamı özkaynakların sekiz katını aşamaz. Bir risk grubuna kullandırılan kredilerin teminatını oluşturmak üzere aynı risk grubuna dâhil gerçek veya tüzel kişilerden kabul edilen aval, garanti ve kefaletler risk grubuna ait kredi sınırlarının hesabında dikkate alınmaz. Gayrinakdî krediler, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler, kabul edilen aval, garanti ve kefaletler, kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlarla gerçekleştirilen işlemler, Kurulca kabul edilecek ülkelerin merkezî yönetimleri, merkez bankaları ve bankaları ile yapılan işlemler veya bunlarca çıkılan ya da ödenmesi garanti edilen bono, tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, verilen diğer garantiler Kârşılığı yapılan işlemler kredi sınırlarının hesabında Kurulca belirlenen esaslar ve oranlar dâhilinde dikkate alınır.

f. Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)

Katılım Bankaları da dahil olmak üzere bankalarda sermayelerinin güçlü ve sağlam olmalarını temin anlamında Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR) denen bir oran vardır. SYR, bankaların maruz kalınan riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara Kârşı yeterli özkaynak bulundurmalarının sağlanmasına dair hesaplanan rasyodur. BDDK düzenlemelerine göre minimum %8 olması beklenmektedir. BDDK tarafından yasal orana +%4 lük ihtiyat aralığı ilave edilerek oranın %12 olarak uygulanması benimsenmiştir.

g. Likidite Kârşılama Oranı

Bankaların asgari likidite düzeyini belirlemek amacıyla net nakit çıkışlarını Kârşılatabilecek seviyede yeterli yüksek kaliteli likit varlık stoku bulundurmalarına yönelik düzenlemelerdir. Toplam Likidite Kârşılama Oranı için yasal oran %100 iken Yabancı para için yasal oran %80'dir.

h. Yabancı Para Net Genel Pozisyonu

Bankaların özkaynakları ile uyumlu bir seviyede döviz pozisyonu tutmalarını temin etmek üzere, uygulayacakları yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranını ifade eder. İş günleri üzerinden hesaplanan yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranının mutlak değerlerinin haftalık basit aritmetik ortalaması yüzde yirmiyi aşamaz.

1. Kaldıraç Oranı

Bu oran kaldıraç etkisiyle bankaların maruz kalmaları muhtemel risklere Kârşı yeterli sermaye bulundurmalarına yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır. Ana sermayenin toplam risk tutarına bölünmesi suretiyle hesaplanır. Aylık olarak hesaplanan kaldıraç oranının Mart, Haziran, Eylül ve Aralık dönemleri itibarıyla üç aylık basit aritmetik ortalamasının asgari yüzde üç olarak tutturulması ve idame ettirilmesi şarttır.

6. BANKACILIK HİZMETLERİ

6.1. Genel Bankacılık Hizmetleri

Genel bankacılık hizmetleri, bir bankanın fon toplama ve kullandırma fonksiyonları haricinde müşterisinin ihtiyaçlarını Kârşılarken verdiği hizmetlerin bütünüdür. Bankaların, bu hizmetlerden elde ettiği komisyon ve gelirler de bankanın toplam gelirleri içinde önemli bir orandadır. Genel bankacılık hizmetlerinin; konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının ortak bir alanı olduğunu söyleyebiliriz. Bu alan banka olmanın gereğini yerine getirmekle ilgilidir. Her iki banka türü fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerinde ciddi ölçüde farklılaşırken, genel bankacılık hizmetleri kapsamında ise oldukça benzer bir operasyonel süreç izlerler. Bu hizmetlerden elde edilen gelirlerin katılım bankalarında “kâr payı dışı”, konvansiyonel bankalarda ise “faiz dışı” gelirler olarak isimlendirilmeleri de bu sebeptir. Kitabımızın, “Katılım Bankacılığında Organizasyon Yapısı ve Kurumsal Yönetim” adlı dördüncü bölümünde Acar & Acar 'ın belirttiği gibi katılım bankalarının organizasyonel yapılarının konvansiyonel bankalara benzemesinin en önemli bir nedeni de bu genel bankacılık hizmet süreçlerinin

yönetiminin benzer olmasıdır. Bankalar katılım veya konvansiyonel olsun, genel bankacılık hizmetlerini çeşitlendirdikleri, hızlandırdıkları, kısaca servisi kalitesi veya fiyatlamasını farklılaştırdıkları oranda sektörde pozitif olarak ayrışır. Bu hizmetler ürünler bazında ele alınmıştır.

a. Teminat Mektupları

Söz konusu herhangi bir işin, ihalenin, borç ödemesinin veya tüm bu süreçleri kapsayan bir eylemin yapılabilmesinde gerekli olan tüm işlemlere güvence gösterebilmek adına bankalardan temin edilen bir belge veya ödeme çeşididir. Bu mektup, banka müşterisinin dahil olduğu işlemde işin yapılmaması durumunda bankanın garanti vermesini ve böylece müşterinin edimlerini yerine getirememesi durumunda teminat mektubu verilen üçüncü tarafa müşteri yerine bankanın ödeme yapmasını sağlar. Banka müşterisi nakdini bağlamaktansa teminat mektubu kullanarak nakdini başka yerde kullanma imkanına sahip olur. Teminat mektupları ile bankalar kurumsal yapılarının kendilerine sağladığı itibar ve güveni kullanarak önemli bir fonksiyonun yerine getirilmesine aracılık ederler. Teminat mektupları yurt içinde verilebildiği gibi ülke dışında da çeşitli ihtiyaçlar için kullanılabilir. Genellikle KOBİ, Ticari ve Kurumsal firmalar tarafından kullanılan bu mektuplar yurt içi ve yurt dışında daha kolay iş yapabilme imkânı sağlar. Özellikle yeni kurulmuş ya da yurt dışında güçlü referansları olmayan şirketler bu mektuplar ile yapacakları iş için teminat verirler.

b. Çek Kârnesi

Basit bir ifade ile bir kimsenin, bankadaki hesabından kendi ya da başkası adına ödeme yapılması için verdiği, yasayla belirli biçimde düzenlenen yazılı emirdir. Katılım Bankaları müşterilerine bu imkânı vermekle birlikte müşteri çeklerinin tahsile alınması ve Takas olarak adlandırılan ödeme sistemine dahil etme sürecine aracılık ederler. Çek Kârnesi hizmeti ile firmalar kendi ve banka itibarlarını kullanarak ileri vadede ödeme yapabilme imkanına sahip olurlar. Son düzenlemeyle bankalar, çek yaprağı başına müşterilerinin ödenmeyen çekleri için üçüncü taraflara Kârşı 1600 TL ödemekle yükümlü tutuldular.

c. Yurt İçi Para Transferleri

Katılım Bankalarının müşterilerine sunduğu en önemli hizmetlerden biri de cari ya da katılma hesaplarında bulunan mevduatların banka içinde ya da dışında başka kişi veya kurumlara gönderilmesine aracılık etmeleridir. Bu tür işlemlere EFT ve Havaile işlemleri denir. Yaygın bilinen ismi ile EFT işlemi, yani elektronik fon transferi, kurumlar ve kişiler

arasındaki para alışverişini gerçekleştirmeye yarar. Yakın dönemde bankaların kendi aralarındaki transfer işlemine EFT, bireylerin ve kurumların Bankalar arası yaptıkları işleme de PÖS (Perakende Ödeme Sistemi) ismi verilmiştir. Havale işlemleri ise aynı banka içerisindeki hesaplar arasında para gönderme işlemi olarak adlandırılmıştır. Buradaki en önemli fark EFT'de PÖS ile farklı bir bankaya para aktarılırken, havale işleminde farklı bir bankaya para transferi gerçekleştirilemez.

d. Kredi Kârtları

Katılım bankaları da dahil olmak üzere bankaların müşterilerine belirli bir dönemde kullanılmak üzere belli bir limitle verdiği ve anlaşmalı üye iş yerlerindeki POS cihazı (ödeme noktası) üzerinden alışverişlerde kullanılabilen bir çeşit ödeme ve borçlanma aracıdır. Kredi Kârtına sahip olan banka müşterileri belirlenen limite kadar tek seferde veya mümkün olması durumunda taksitli alışveriş yapabilmek için kredi Kârtlarını kullanabilmektedir.

e. POS Üye İş Yerleri

Kredi Kârtlarıyla yapılan alışverişlerdeki tutarların, pos cihazının sahibi olan bankalara açılan üye iş yeri hesaplarında biriktirilmesi ve belirli bir gün sonunda iş yeri hesabına geçilmesini sağlayan sisteme denir. Bu sistemle artık taksitli alışverişleri, satışı yapan işletmeler değil bankalar tarafından finanse edilmektedir. ATM (Automated Teller Machine) ATM veya dilimizde yaygın olarak kullanıldığı üzere bankamatik, bankaların müşterilerine göndermiş olduğu bankamatik Kârt olarak adlandırılan plastik Kârtlarla para çekme, para yatırma, gönderme gibi işlemlerin yapılmasına yardımcı olan ve 7/24 hizmet veren programlanmış makinelerdir. İnternet bankacılığı veya Mobil Şube olarak adlandırılan kanallar bankaların son yıllarda teknolojik gelişmelerle birlikte müşterilerine sunduğu en önemli hizmet kanallarından biri haline gelmiştir. İnternet bankacılığının en önemli özelliği güvenli bir sistem olarak banka müşterisinin şubeye uğramadan birçok ürün ve hizmeti online olarak internet üzerinden alabilmesidir.

f. Tahsilat İşlemleri

Yükârda bahsettiğimiz ürün ve hizmetlere ilave olarak bankalar mevcut operasyon altyapıları ve geniş şube ağı sayesinde müşterilerine çeşitli hizmetler verebilmektedir. Bunlardan biri de otomatik veya şube üzerinden fatura, SGK ve vergi tahsilatlar işlemleridir. Birçok kurum ve kuruluş ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde (bankalar ile ilgili kuruluşların ödeme sistemleri tek tek birbirleriyle uyumlu hale getirilerek) ödeme hizmetlerinin en efektif yapılma-

sına imkân sağlanmış olur. Bankalar şubeleri aracılığıyla müşterilerine kiralık kasa hizmeti de verebilmektedirler. Mal ve kıymetini güvenli bir şekilde saklamak isteyen birey ve kurumlar bankaların bu hizmetinden belirli bir süreliğine istifade ederler.

g. Döviz İşlemleri

Son olarak bankalar güçlü uluslararası banka ilişkileri ve likiditeleri sayesinde müşterilerine farklı ülke dövizlerini alıp satabilirler. Müşterileri döviz alım satım işlemlerini şubeler veya kendi hesapları üzerinden internet ya da mobil telefonlardan yapabilirler. Yapılan alım satım işlemleri fiziki ya da kaydi olabilir. İnternette yapılan işlemlerde, bankalar müşterilerine çok hızlı hizmet verebilmektedir.

6.2. Acentelik Hizmetleri

Katılım bankaları geleneksel bankacılık faaliyetleri yanı sıra acentelik hizmetleri de verirler. Acentelik, bir kuruluş adına gelir Kârşılığında işlem gerçekleştirmek olarak tanımlanır. Bu çerçevede bankalar şubeleri aracılığı ile kendilerinin faaliyet lisansı olmadığı diğer finansal ürün ve hizmetleri, güçlü operasyonel altyapıları sayesinde, aracı olarak satmak suretiyle ürün satışından komisyon geliri elde ederler.

a. Sigorta hizmetleri

Acente hizmetlerinin başında yer alır. Katılım bankacılığı sisteminde Takafül olarak adlandırılan sigorta işlemlerinde özellikle birçok alanda hizmet verilmektedir. Bireysel ve kurumsal çözümlere yönelik olarak birçok sigorta şirketinin ürün yelpazesi şubeler aracılığı ile satışa sunulmaktadır. Sigorta hizmetleri diğer kitabımızın İslami Finasta Sigorta ve Katılım Sigortası (Tekafül) bölümünde detaylı olarak anlatılmıştır.

b. Para Transferleri

Bireylerin ve özellikle de turistlerin düşük tutarları, hesap açılmasına gerek olmadan ve daha hızlı bir şekilde yurt dışına transfer etme ihtiyacı olabilmektedir. Para Hizmeti Kuruluşları (Money Service Business) olarak isimlendirilen uluslararası şirketler bu hizmetleri bankalar aracılığı ile yerine getirirler. Bankalar, acentası oldukları Para Hizmeti Kuruluşu'nun sistemi üzerinden bu işlemlere aracılık ederler ve giden ve gelen her bir işlemde komisyon geliri kazanırlar. Son yıllarda yurt dışı para alım ve gönderimleri çeşitli uluslararası kurallara tabi tutulmuştur. Kâra Para Aklama ve Müşterini Tanı (AML/KYC) prensipleri üzerinden yapılan işlemler sıkı bir mevzuata tabidir. Gönderilen ve alınan tüm döviz işlemleri, belirli bir süzgeçten geçirilmek suretiyle senaryo analizleri yapılarak ve transfer işlemi içeri-

sindeki detaylar da incelenerek Kâra para aklama ya da terörizmin finansmanı gibi unsurlar açısından incelenirler. Bankalar güven unsurları ve sosyal sorumlulukları çerçevesinde bu tür işlemleri titizlikle yapmak zorundadırlar.

c. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)

BES ürünlerinin bankaların şubeleri aracılığı ile satılması da acentelik hizmetleri arasında değerlendirilebilir. Katılım Bankaları direk olarak bu tür hizmetlerin operasyonel süreçlerini icra etmemekle birlikte ayrı bir iştirak ya da ortaklık ile faaliyet yürütürler. Katılım Bankaları kendi kurdukları BES ortaklıklarının ya da başka benzer kuruluşların ürünlerini satışa sunarlar. Bireysel emeklilik ürünleri için toplanan fonlar, doğrudan katılım bankalarının hesaplarında değerlendirilmez. Bireyler tasarruflarını bankalarda bulunan hesaplarına bireysel emeklilik sistemi için yatırmaları akabinde ilgili fonlar BES şirketine devredilir. BES şirketi de bu tasarrufları, portföy yönetim şirketleri tarafından kurulan fonlarda değerlendirir. Bu fonların yönetim ücretlerinin bir kısmı acente komisyonu olarak olan bankayla paylaşılır.

d. Hisse Senedi ve Fon Alım Satım

Bankaların acentelik hizmetlerinden biri de hisse senedi ve fon alım satım işlemlerine aracılık etmeleridir. Borsa gibi sermaye piyasalarında işlem yapmak isteyen müşteriler Bankalar aracılığı ile Borsa'da listelenmiş firmaların hisselerini alıp satabilecekleri bir platforma sahip olurlar. Fon alım işlemlerinde ise bankalar portföy yönetim şirketlerinin çeşitli risk ve içerikteki fonlarının alım, satım ve yatırım işlemlerinde müşterilerine yardımcı olurlar. Bankalar kendi bünyelerinde müşterilerine katılım hesapları gibi yatırım hizmetleri sunmakla birlikte, fon ve hisse senedi gibi alternatif alanlarda bizzat kendileri faaliyet göstermeseler de geniş şube ağları ve müşteriye daha yakın temas etme ve erişebilme imkanları sayesinde acente olarak bu hizmetleri sunabilirler. İşlemler şubelerde yapılabileceği gibi internet bankacılığı üzerinden de yapılabilmektedir.

6.3. Uluslararası Bankacılık Hizmetleri

Uluslararası Bankacılık faaliyetleri katılım bankalarının organizasyonu içerisinde yurt dışıyla ilgili fonksiyondur. Özellikle dış ticaret ve hazine işlemlerinin verimli ve kesintisiz bir şekilde işleyebilmesi için bu faaliyetlerin önemi oldukça büyüktür. Dış ticaret işlemlerinde ithalat ve ihracat genel başlık olmakla birlikte akreditif, yurt dışı garanti mektubu, mal mukabili, vesaik mukabili, yurt dışı çek tahsili ve uluslararası para transferleri ürünleri yer alır.

Hazine işlemlerinde ise fx, swap, kıymetli maden, inter-bank plasman, sukuk, sendikasyon gibi ürünleri kapsar.

a. Muhabir İlişkileri

Katılım Bankaları bahsettiğimiz dış ticaret ve hazine ürünleri kapsamında yurt dışındaki bankalar ile Muhabirlik ilişkisi kurar, geliştirir ve mevcut ilişkilerin en sağlıklı şekilde devam etmesini temin eder. Muhabir bankalarla olan ilişkiler temel düzeyde olabileceği gibi nakdi ya da gayri-nakdi risk alınmasını gerektirecek şekilde ileri düzeyde de olabilir. Akreditif, teminat mektupları, bankalar arası plasman işlemleri, sukuk ve sendikasyon gibi ürünlerde bankalar birbirlerine "clean line" olarak isimlendirilen bir kredi limiti tahsis ederler. Bankaların yurt içindeki gerçek ya da tüzel kişilere tahsis ettikleri kredi limitlerinden daha farklı olup genellikle herhangi bir sözleşme ya da teminat içermez. Bankalar yukarıda bahsi geçen ürünlerin her birinden belirli bir rakama kadar (limit) birbirlerinin ürünlerinin riskini alabilirler.

b. Akreditif

Dış ticarete banka aracılığı ile satılan malın ödemesinin garanti altına alınmasıdır. Alıcının talep ve talimatına dayanarak bankalar, belli bir tutara kadar, belli bir vade dahilinde, belli belgelerin ibrazı karşılığında ve öngörülen şartların yerine getirilmesi kaydıyla satıcıya ödeme yapacağını, alıcı tarafından keşide edilen poliçeleri (teminat değeri olan senetleri) kabul veya satın alacağını satıcıya Karşı yazılı olarak taahhüt etmesidir. Hem uluslararası hem de yurtiçi ticarete kullanılır. Çünkü bankalar, alıcı ve satıcıdan bağımsız olarak tarafsızdır ve sadece akreditifte belirlenen kurallara göre ve ibraz edilen belgeler üzerinden işlem yaparlar. Böylece farklı zaman dilimleri ve binlerce km mesafeleri nedeniyle oluşan iletişim zorlukları giderilerek güvenli ticaret yapılabilir. Akreditifler, Milletlerarası Ticaret Odasının yayınladığı "Akreditiflere İlişkin Usuller ve Uygulama Kuralları" standartlarına tabidir. Akreditifler dış ticaret işlemlerinde özellikle alıcı ve satıcının ilk kez ticaret yapması ya da güven hususunun henüz oluşmadığı durumlarda önemli bir ürün olarak kullanılmaktadır. Örneğin ithalatçı firma akreditif içerisinde talep ettiği malı detaylı olarak anlatabilir ve gelen malın istediği koşullara uymaması durumunda ödeme yükümlülüğünden vazgeçebilir. Bu sebeple, birbirini hiç tanımayan iki firmanın dış ticaret işlemleri yapabilmesine imkân sağlanmış olur.

c. Uluslararası Para Transferleri

Bankalar dış ticaret ödemelerini uluslararası ban-

kacılık ödeme sistemi olan SWIFT üzerinden farklı döviz cinslerini kullanarak yaparlar. Bu yöntem ile yapılan işlemler tüm döviz transfer işlemlerinin büyük çoğunluğunu oluşturur. Bankalar bu transferleri uluslararası bankacılık muhabir ilişkileri ile sağlamış, Kârş bankalardaki vostro, nostro hesapları üzerinden yapar.

d. Akreditif Sigortası ve Kontrgarantiler

Bankalar belli bir ülke ya da bankanın riskini almaması yani işlemi yapacak kadar limit açamaması durumunda sigorta yöntemini tercih edilebilir. Genellikle ihracat akreditifi ürünüde ihtiyaç duyulan bu sigorta işlemi uluslararası sigorta kuruluşları tarafından verilmektedir. İslam Kalkınma Bankası'nın ICIEC kuruluşu bu işlemleri yoğun bir şekilde icra etmektedir. Ayrıca ülkemizde benzer şekilde Türk EXIMBANK, benzer ürünler ile bankaları ve dolaylı olarak ihracatçıları desteklemektedir. Bankaların akreditif ve garanti mektubu ürünlerinde de benzer şekilde kendi itibarını ve kredibilitesini kullanarak müşterilerinin yurt dışında mal ve hizmet ticareti yapmalarına olarak tanıdığı ve bu işlemlerden komisyon geliri elde ettiğinden bahsedilmişti. Genellikle vadeli işlemlerde ve talep edildiği durumda Kârş bankaların açtığı akreditif teminat kabul edilerek finansman sağlanabilmektedir. Katılım bankaları ile geleneksel bankalar bu dış ticaret ürünlerinin finansmanında yöntem olarak ayrışmaktadır. Örneğin; ihracat işlemlerinde ihtiyaç olduğu durumda murabaha tabanlı vadeli akreditif finansmanı yapılabilir. Bu finansmanın özelliği yukarı da belirttiğimiz gibi ithalatçı bankası tarafından açılan akreditifte katılım bankası doğrudan yurt dışındaki Kârş bankanın riskini üstlenmekte ve müşterisinden teminat almadan fon kullanılabilmektedir. Bu tür finansmanlar akreditif başta olmak üzere banka avallı vesaik mukabili işlemlerde de kullanılmaktadır. Benzer bir şekilde yurt dışından itibarlı ve kredibilitesi yüksek bankalardan katılım bankaları müşterilerine hitaben gelen teminat mektupları teminata alınarak fon kullanılabilmektedir. Bu mektupların en önemli özelliği müşteriden ilave teminat alınmadan sürecin işletilmesidir.

e. Hazine Ürünleri

Hazine işlemlerinde de ağırlıklı olarak uluslararası bankacılık çatısı altında yürütülür. Likidite yönetimi kapsamında muhabir bankalar ile murabaha ya da vekale ile yapılacak plasman işlemlerinde ilişkinin kurulması ve risk alınması için nakdi limit oluşturulması gerekecektir. Ayrıca FX, swap ve kıymetli maden işlemlerinin muhabir bankalar ile yürütülmesi sürecinde ilk ilişkiyi başlatan ve gerektiği durumlar-

da müdahale edilmesi süreci uluslararası bankacılık faaliyetleri kapsamında yürütülmektedir.

f. Nostro ve Vostro Hesaplar

Bu alanın bir diğer önemli faaliyetlerinden biri de muhabir bankalarda döviz hesaplarının açılarak yurt dışı para transferleri için imkân sağlanmasıdır. Yurt dışına gönderilecek tüm döviz cinsinden para transferleri için katılım bankaları her bir döviz cinsinden genellikle ilgili ülkedeki muhabir bankada nostro olarak isimlendirilen bir hesaba sahip olması gerekmektedir. Benzer olarak katılım bankaları yurt dışından gelebilecek Türk Lirası işlemleri için muhabir bankalarına vostro olarak adlandırılan muhabir hesapları açıp TL işlemlerine aracılık ederler.

g. Mal ve Vesaik Mukabili İşlemler

Dış ticarete ilişki kuran şirketler birbirlerine güvenmeleri akabinde daha basit ve maliyeti düşük ödeme yöntemlerini tercih edebilirler. Mal mukabili ödeme yöntemi bunlardan biridir. Genellikle ihracatçı tarafından ürünlerin yüklenmesi ve belirli bir süre sonra da mal bedelinin ithalatçı tarafından ödenmesi şeklinde çalışır. En önemli özelliği ithalatçı için, malı gördükten sonra ödeme yapmasıdır. Bu durumda ithalatçı için risk oldukça düşüktür. Bu ödeme yöntemine benzer olarak vesaik mukabili yöntemi de kullanılmaktadır. Bu yöntemde, ihracatçı firma yüklemeyi yaptıktan sonra ilgili evrakları, yani vesaiki, kendi bankası aracılığı ile ithalatçının bankasına gönderir. İthalatçı yüklemenin kendi ülkesine ulaşmasını bekler ve tercihen malları inceledikten sonra kendi bankasına giderek ödemeyi gerçekleştirip ihracat evraklarını alıp malı çeker. İlgili vesaik olmadan ithalatçının gümrükten malı alması mümkün değildir. Böylece ihracatçı malın çekilmesinden önce parasını garanti altına almış olur. Bu iki ürün içinde bankalar güven ve itibar sahibi olmaları sebebiyle dış ticaret işlemlerinde önemli bir aracılık sorumluluğu üstlenmiş olurlar.

Dipnotlar:

¹Mikail Altan-Suna Akten Çürük, “Modern İktisat Bilimi Açısından Para ve Faiz”, Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- İstanbul 2012, s. 30.

²Merğînânî Ali b. Ebî Bekir, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî*, Beyrut yy, III, 63; Reyyan Tefvik Halil, *Nazariyyetü'n-nukûd fi'l-fıkhi'l-İslâmî, Dârü'l-feth, Ammân 2014, 39-41*; Bilal Aybakan, “Nakit”, TDV İslam Ansiklopedisi.

³Nikolaus A Siegfried, *Concepts Of Paper Money In Islamic Legal Thought, Arab Law Quarterly, Kluwer Law International 2001, 319*.

⁴Makrîzî Takıyyüddîn Ahmed b. Alî, *en-Nukûdü'l-kadîmetü'l-İslâmiyye, Dârü'l-hadîs (Resâilü'l-Makrîzî içerisinde)*, Kahire 1998, 159.

⁵Mehmet Erkal, “Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz”, *Para Faiz ve İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, 219*.

⁶Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 220*.

⁷Makrîzî, *en-Nukûdü'l-kadîmetü'l-İslâmiyye, 159*.

⁸Aybakan, “Nakit”.

⁹Makrîzî, *en-Nukûdü'l-kadîmetü'l-İslâmiyye, 159*.

¹⁰Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 222-23*.

¹¹Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 222, 23*.

¹²Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 224*.

¹³Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 226,27*.

¹⁴Serahsî Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût, Dârü'l-marife, Beyrut 1993, XII, 184*.

¹⁵Hamdi Döndüren, “İslam'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri”, *Para Faiz ve İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, 248*.

¹⁶Kâsânî Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-sanâi fi tertibi's-şerâi, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996, V, 134*.

¹⁷Ahmed el-Hasenî, *İslamda Para (Terc. Adem Esen), İz Yayıncılık, İstanbul 1996*.

¹⁸Mecelletü Mecmau'l-fıkhi'l-islâmî, Kârar no:6; Erkal, *Madenî Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz, 238*.

¹⁹Parça borcu, borcun konusunun taraflarca ferden (birey olarak), somut biçimde belirtildiği borçlardır.

¹⁹Çeşit borcu, borcun konusunun belirli bir çeşide (nev'e, cinse) ilişkin ayrıncı özelliklerle, keza sayı, ölçü ve ağırlık ile tayin edilir.

²⁰Timurtâşî Şihâbüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Gazzî, *Risâletü bezli'l-mechûd fi tahrîri es'ileti tağayyüri'n-nukûd, Kudüs 2001, 75*; Serahsî, *el-Mebsût, XXII, 34, XIV, 25*.

²¹Serahsî, *el-Mebsût, V, 160*; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi, V, 134*.

²²Ali Haydar Efendi, *Düererü'l-hükkâm fi şerhi Mecelleti'l-ahkâm, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I, 222*; Nezih Hammâd, *Mecmau'l-mustalahâti'l-iktisâdiyye fi lugati'l-fukahâ, el-Ma'hedü'l-âlî li'l-fikri'l-İslâmî, Virginia 1993, 77*.

²³Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, “deyn” *Vizâretü'l-evkâf ve's-şüûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, 132, 133*; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkı, *Tenbîhü'r-rukûd alâ mesâili'n-nukûd (Mecmûatü resâili İbn Âbidîn içerisinde)*, 58.

²⁴Mvf. “deyn”, 138; İbn Âbidîn, *Tenbîhü'r-rukûd, 60*.

BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞINDA MEVZUAT, DENETLEME VE HUKUKİ ALTYAPI

YAZARLAR

Dr. İsmail Halitoğlu

Medine İslam Üniversitesi İslam Hukuku Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bölümü'nde tamamladı. Doktorasını Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Bölümü'nde ikmal ettikten sonra muhtelif şirketlere şer'î danışmanlık yaptı. 2004 yılında Kuveyt Türk Danışma Kurulunda murakıp olarak görev yapmaya başlayan Dr. Halitoğlu, Danışma Kurulu Murakabe Birimi Müdürü olarak görevini sürdürmektedir.

Bekir Halaçoğlu

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 1987 yılında mezun oldu. Bankacılık, faizsiz finans ve özel finans kurumları mevzuatı, ticaret hukuku, borçlar hukuku, icra ve iflas hukuku, finansal kiralama, rehin ve ipotekle ilgili problemlerin takip ve çözümüne ilişkin çalışmalar yapıp, eğitimler ve seminerler veren Halaçoğlu, bir süre Kuveyt Türk'te hukuk müşaviri olarak çalıştıktan sonra, 2002 yılından bu yana kurucusu olduğu Mutlu Avukatlık Ortaklığı marifetiyle hukuki danışmanlık hizmetleri kapsamında, faizsiz finans ve bankacılık, uluslararası ticaret ve finansal işlemler alanlarında çalışmaktadır.

Ümit Akkaya

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Özel Hukuk alanında yüksek lisansını tamamlayan Akkaya, halen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Ana Bilim Dalı'nda doktora tez çalışmasına devam etmektedir. Akkaya, Mutlu Avukatlık Ortaklığı'nda, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ye verilen hukuki danışmanlık hizmetleri kapsamında, faizsiz finans, bankacılık, uluslararası ticaret ve finansal işlemler alanlarında çalışmaktadır.

KATILIM BANKACILIĞINDA MEVZUAT, DENETLEME VE HUKUKİ ALTYAPI

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Sektör Mevzuatının Tarihi Gelişimi
2. Katılım Bankalarının Tabi Olduğu Mevzuat
3. Katılım Bankacılığında Kullanılan Sözleşmeler

GİRİŞ

Katılım bankalarının, Bankalar Kanunu içinde tanımlanması ile birlikte katılım bankaları açık bir biçimde, banka alt türü kabul edilmiştir. 5411 sayılı Kanun, 01.11.2005 tarihinden itibaren katılım bankalarının Türk mali sektörü içinde buldukları statü karmaşıklığından kurtulmasına, resmen ve fiilen banka alt türü (Mevduat bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ile birlikte) olarak kabul edilmesine, yapılan düzenlemelerin katılım bankalarının mali sektör içindeki geleneksel bankalar ile rekabet edebilme güçlerine ve hukuki yapılarına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Katılım bankacılığı ile ilgili olarak dönüm noktası sayılabilecek düzenlemelerden birisi budur. Katılım bankaları bundan sonra çok ciddi bir gelişim ve büyüme göstermiş; statüleriyle ilgili pek çok tartışma sona ermiştir.

1. MEVZUATIN TARİHİ GELİŞİMİ

Bugünkü ismiyle katılım bankacılığı olarak ifade edilen bankacılık modeli ile Türkiye'nin tanışması, 1980'li yıllarda, uluslararası piyasalara uyum sağlama sürecinde olmuştur. 1980'li yıllar Türk mali sistemine derinlik kazandırma, araç ve müesseseler bakımından zenginleşip çeşitlendirme çabalarının arttığı bir dönemdir. Katılım bankaları bu çabaların sonucu olarak, 80'lerin ortalarında finansal sistemimize katılan yeni bir finans / bankacılık modelidir.

Katılım bankaları, başlangıçta da günümüzde de konvansiyonel bankalarla aynı piyasa işlemlerini faizsiz bankacılık usulleri ile yapmaktadırlar. Bu anlamda Türkiye'de uygulamaya geçirilen faizsiz sistem Ahmet Battal'a göre "model bankacılık" sistemidir. Çünkü katılım bankaları bu yöntemle, bir taraftan finansal piyasalarda aracılık rolünü üstlenirken, diğer taraftan modern bankacılık hizmetlerini sunmak suretiyle, piyasada daha kolay tutunabilmektedirler.

1. Özel Finans Kurumları (ÖFK) Dönemi (Kuruluş Düzenlemesi)

Katılım bankaları (ÖFK'lar), Bakanlar Kurulu'nun 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Kararı ve buna ilişkin Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile TCM-B'nin belirlediği prensiplere uygun olarak faaliyet göstermeye başlamışlardır.

2. Bankalar Kanunu İçinde Özel Finans Kurumları Dönemi

Katılım bankalarının (ÖFK'ların) ilk defa Bankalar Kanunu (3182 sayılı) içinde zikredilmesi 1998 yılındadır. 3182 sayılı Kanuna (m.96'ya) 4358 sayılı Kanunla ilave edilen ek hüküm ile "Ancak, 52 nci maddenin 2 nci fıkrasında ve 79 uncu maddenin 4 üncü fıkrasında yer alan hükümler; 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa tabi kurumlar, 7397 sayılı Sigorta Murakabe Kanununa tabi kurumlar, 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa tabi kurumlar, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye dayanarak faaliyetleri Bakanlar Kurulunca düzenlenen özel finans kurumları ve yetkili müesseseler hakkında da uygulanır. ..." denmek suretiyle Kanunun bahsedilen hükümlerinin Katılım bankalarına (ÖFK'lara) da uygulanacağı belirtilmiştir. Esasen bu düzenleme ile birlikte başlangıçtaki çok geniş hareket alanına sınırlamalar getirilmeye başlanmış olmaktadır.

3182 sayılı Bankalar Kanunu içine alınma (sınırlama) gelişmesini, Türk mali sistemindeki kurumların hak ve yükümlülüklerine eşit ve adil olarak tabi olmalarını sağlamak amacıyla, katılım bankaları ile ilgili düzenlemelerde bir takım değişiklikler izlenmiş olup;

hesap cüzdanı vermelerine olanak tanınması, fon kullandırma sınırları, iştiraklere kullandırabilecekleri azami fon tutarları, blokaj oranları ve hisse devirleri ile ilgili konular bankacılık düzenlemelerine paralel duruma getirilmiştir.

Önemli adımlardan biri de, 19.12.1999 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 17.12.1999 tarihli 4491 Sayılı Kanun'la, katılım bankalarının bazı maddeler dışında Bankalar Kanunu'na tabi tutulmasıdır. Bu düzenleme ile 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı "Özel Finans Kurumlarının Kurulması, Faaliyetleri ve Tasfiyelerine İlişkin Esas ve Usullerine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ve bu Karara dayanılarak çıkarılmış tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılmış olmakla birlikte; yeni düzenlemeler yapıncaya kadar, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na aykırı olmayan hükümlerin geçici olarak uygulanmasına devam edileceği belirtilmiştir. Bu nokta önemli bir dönüm noktasıdır; zira yeni (20 Eylül 2001 tarihli) Yönetmelik ile "faturasız sistem" adı verilecek yeni bir dönem başlayacaktır. 20 Eylül 2001 tarih ve 24529 sayılı Resmi Gazetede "Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik" ile katılım bankalarına ilişkin önceki tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılarak, katılım bankalarının, kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin esas ve usuller 4389 sayılı Bankalar Kanununa uygun biçimde belirlenmiştir.

Mezkur Yönetmelikte Kurumsal Finansman Desteği: "Özel finans kurumu ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, gayrimenkul ve hizmet bedelinin özel finans kurumunca işletme adına satıcıya ödenmesi ve bunun karşılığında işletmenin borçlandırılması işlemidir." şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, mali sektörün aktörlerinden biri olan finansman şirketlerinin, finansman sağlama yöntemleri ile paraleldir.

6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring Ve Finansman Şirketleri Kanunu m.39'da finansman şirketlerinin sözleşmesi "Finansman sözleşmesi, her türlü mal veya hizmet alınımının, malı veya hizmeti satın alan gerçek veya tüzel kişinin nam ve hesabına mal veya hizmetin teslim veya temini ile birlikte doğrudan satıcıya ödeme yapılması suretiyle kredilendirilmesini öngören sözleşmedir. Kredi geri ödemeleri, adına kredi açılanlar tarafından finansman şirketlerine yapılır." şeklinde ve yukarıda zikredilen Yönetmelikteki tanıma çok benzer bir biçimde tanımlanmıştır. Katılım Bankaları bu tanımın olumsuzluklarını, uygulamayı doğru (sipariş verip, sözlü alım satımlar yapmak ya

da vekâlet yöntemini kullanarak) yürütmek suretiyle gidermeye çalışsalar dahi, düzenleme olmaksızın işler kendi haline kalınca uygulama hassasiyeti kaybolmuş ve bunun üzerine TKBB 20.06.2012 Tarihli ve 151 no.lu “Katılım Bankalarının Finansman Sağlama Yöntemlerinden Olan Kurumsal Ve Bireysel Finansman Desteği İle İlgili İşlem Akışları” isimli Mesleki Tazim Kararını almış ve üyelerine duyurmuştur. Bugün işlemler, anılan karara göre yürütülmektedir. Katılım bankaları, ilk defa 4389 Sayılı Bankalar Kanununda “Mevduat toplama yetkisi bulunmayan ancak, özel cari hesaplar ve kar zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayan, ekonomik faaliyetleri ekipman veya emtia temini veya kiralanması veya ortak yatırımlar yoluyla finanse eden kurumlardır” şeklinde tanımlanmıştır.

Katılım bankalarında toplanan fonların güvence sistemine alınabilmesi için 12.05.2001 tarihine kadar beklenmiş, o yıllardaki meşhur krizlerin de tesiriyle 4672 sayılı Kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanununun 20. maddesinin 6. fıkrasına eklenen düzenlemelerle, katılım bankaları için önemli sayılabilecek değişiklikler yapılmıştır. Bunlar arasında; Özel Finans Kurumları Birliği'nin kurulması, güvence fonunun oluşturulması, faaliyet izni kaldırılan katılım bankalarının tasfiyesine ilişkin özel hükümlerin ve şahsi sorumluluk kurumunun getirilmesi gibi değişiklikler bulunmaktadır. Keza aynı değişikliklerle katılım bankalarınınca fiilen verilmekte olan teminat mektuplarına ilişkin önemli bir sorun da bertaraf edilmiştir. Buna göre katılım bankalarınınca (ÖFK'larca) düzenlenen mektupların bazı kamu idareleri tarafından, kendi mevzuatlarında banka teminat mektuplarının geçerli olduğuna dair hükümlerin bulunması gerekçe gösterilerek kabul edilmemesi sorunu, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 20/6. maddesine eklenen “e) Özel finans kurumları, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakeme-

1980'Lİ YILLAR TÜRK MALİ SİSTEMİNE DERİNLİK KAZANDIRMA, ARAÇ VE MÜESSESELER BAKIMINDAN ZENGİNLEŞİP ÇEŞİTLENDİRME ÇABALARININ ARTTIĞI BİR DÖNEMDİR

leri Kanunu, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ve 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun ile diğer mevzuatın çeke ve teminat mektuplarına ilişkin hükümleri ile 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümlerinin uygulanması bakımından banka addolunur.” şeklindeki fıkra ile sona ermiştir.

Katılım bankalarının, Bankalar Kanunu içinde tanımlanması ile birlikte banka mı, banka dışı mali kuruluş mu, yoksa alelade bir ticari işletme mi oldukları tartışması da sona ermiş ve katılım bankaları açık bir biçimde, banka alt türü kabul edilmiştir. Bu durum, Maliye Bakanlığı'nın Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğ'lerinde de belirtilmiştir.

3. Katılım Bankaları Dönemi

Nihayet 5411 sayılı Kanun, 01.11.2005 tarihinden itibaren katılım bankalarının Türk mali sektörü içinde buldukları statü karmaşıklığından kurtulmasına, resmen ve fiilen banka alt türü olarak (mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ile birlikte) kabul edilmesine, yapılan düzenlemelerin katılım bankalarının mali sektör içindeki geleneksel bankalar ile rekabet edebilme güçlerine ve hukuki yapılarına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Kanımızca katılım bankacılığı ile ilgili olarak dönüm noktası sayılabilecek düzenlemelerden birisi budur. Katılım bankaları bundan sonra çok ciddi bir gelişim ve büyüme göstermiş; statüleriyle ilgili pek çok tartışma sona ermiştir.

II. KATILIM BANKALARININ TABİ OLDUĞU MEVZUAT

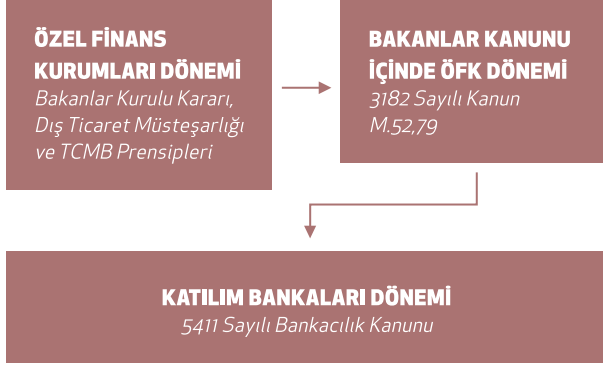
1. Bankacılık Kanunu (Kanun)

1.1. Katılım Bankalarının Tanımı

5411 sayılı Bankacılık Kanunu m.3 uyarınca katılım bankası: “Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullanırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder”.

Bu tanıma göre katılım bankaları, gerek kendi nam ve hesabına, gerek müşterileri nam ve hesabına,

Şekil 1 Katılım Bankalarının Tabi Olduğu Mevzuat

gerekse de kendi namına ve kısmen veya tamamen müşterileri hesabına fon toplayabilme yetkileri dolayısıyla hem mevduat bankalarından hem de kalkınma ve yatırım bankalarından ayrılmaktadır. Kanuna göre mevduat bankaları sadece kendi nam ve hesabına mevduat kabul edebilirken; kalkınma ve yatırım bankaları ise hiçbir biçimde mevduat kabul edemez ve katılım fonu toplayamaz.

1.2. Kuruluş, Faaliyet İzni, Şubeleşme, Sınır Ötesi Faaliyetler

Türkiye'de bir bankanın kurulmasına veya yurt dışında kurulmuş bir bankanın Türkiye'deki ilk şubesinin açılmasına, bu Kanunda öngörülen şartların yerine getirilmesi kaydıyla Kurulun en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınacak kararla izin verilir. Türkiye'de banka kurmak üzere Kuruma verilecek başvuru dilekçelerine; Yönetmelikte istenen bilgi ve belgelerin eklenmesi gerekir. BDDK gerekli göreceği ilave bilgi ve belgeleri talep edebilir. İzne ilişkin karar, üç ay içinde bildirilir. Eksikliklerin altı ay içinde giderilmemesi hâlinde başvuru geçersiz hale gelir. Türkiye'de münhasıran kıyı bankacılığı faaliyetinde bulunmak üzere banka kurulması veya yurt dışında kurulu bankalarca bu amaçla şube açılması, bunların faaliyet alanları ile finansal raporlama ve denetim usûlleri ve faaliyetlerinin geçici veya sürekli olarak durdurulması hususları Kurul kararıyla belirlenir. Yurt dışında kurulu bankalar, mevduat veya katılım fonu kabul etmemek ve Kurulca belirlenecek esaslara göre faaliyet göstermek kaydıyla, Kurulun izni ile Türkiye'de temsilcilik açabilirler.

1.3. Faaliyet Konuları

1.3.1. Katılım Bankalarının Yürütebileceği Faaliyetler

Katılım bankaları, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak ve mevduat kabulü hariç olmak kaydıyla, Kanun'un 4 üncü maddesinde belirtilen bütün faaliyetleri gerçekleştirebilirler.

1.3.2. Faaliyet Sınırlamaları

Katılım bankaları, mevduat kabul edemeyecekleri gibi, faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yarar alt işlemlerin (hukuki ilişkilerin) katılım bankacılığı prensiplerine aykırı olmaması şarttır. Kitabımızın ilk baskısı sırasında katılım bankacılığı prensiplerine ilişkin doğrudan düzenlemeler bulunmamaktaydı. Ancak BDDK'nın 14.09.2019 tarihinde yayımladığı Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliği ile "faizsiz bankacılık" ve "faizsiz bankacılık ilke ve standartları" tanımları yapılmış ve katılım bankaları ile faizsiz bankacılık ilkelerine göre finansman kullanılmak isteyecek olan kalkınma ve yatırım bankalarının uyması gerekli kurallar düzenlenmiştir. Ayrıca TKBB tarafından yapılan düzenlemeler ile bazı ilkeler ve sınırlamalar söz konusudur. Nitekim Kurul'un 22.02.2018 tarih ve 7736 sayılı kararına istinaden TKBB Yönetim Kurulu'nun 02.04.2018 tarih ve 253 sayılı kararına konu tebliğ ile oluşturulan Danışma Kurulu, katılım bankacılığına ilişkin ilke ve standartları belirlemek üzere 2018 yılı ortalarından itibaren fiilen göreve başlamıştır. Danışma Kurulu tarafından yayımlanan standartlar yoluyla da bu anlamda faizsiz bankacılığa ilişkin işlem sınırlamaları düzenlenmektedir. Benzer şekilde Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Denetim Standartları, finansal raporlamalara ve muhasebe işlemlerine ilişkin düzenlemeler de bu kapsamda mevzuat düzenlemelerinde yerini almıştır. Kitabımızın yayımlanması sırasında BDDK tarafından faizsiz bankacılığa ilişkin çeşitli konulara dair alt düzenleme çalışmaları da devam etmektedir.

1.3.3. Bankaların Dışarıdan Hizmet Almaları

Katılım bankaları aşağıdaki hizmetleri hiçbir sınırlama ve düzenlemeye tabi olmaksızın dışarıdan temin edebilirler:

- Yemek, ulaşım ve temizlik gibi konularda alınan hizmetler ile bankaların mülkiyetine veya kullanma hakkına sahip olduğu her türlü teknik ekipman ve demirbaşın temini, bakım ve onarımı ile eğitim hizmetleri,
- Avukatlık hizmetleri ile hukuk danışmanlığı, danışmanlık ve reklam faaliyetleri,
- Başka şirket bünyesinde istihdam edilmekle birlikte bankada geçici veya sürekli olarak, (a) bendinde sayılan işlerde çalıştırılacak personele yönelik hizmet alımları.
Aşağıdaki hizmetler ise hiçbir biçimde dışarıdan temin edilemez.
- Münhasıran banka yönetim kurulu ve bankanın iç sistemleri ile ilgili birimlerince icra edilmesi gereken faaliyetler,

- b) Nakdî, gayrinakdî her cins ve surette kredi verme ya da Kanunun uygulamasında kredi olarak sayılan işlemlerde müşterilerin kredi taleplerinin kredibilite, teminat, kredi koşul ve türleri, tutarı vb. açısından değerlendirilmesi, kredi tekliflerinin hazırlanması, yetkili komite veya birimlere sunulması ve krediye ilişkin kararın verilmesi,
- c) Bankaların işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal raporlarının düzenlenmesi,
- ç) Mevduat veya katılım fonu kabulü ile mevduat veya katılım fonu kabulüne yönelik pazarlama faaliyetleri,
- d) İstihbari nitelikte bilgilerin toplanması hariç olmak üzere, tahsis edilen kredilerin kullanılmasından tasfiyesine kadar geçen süreçte, kullandırma koşulları ile banka ve mevzuat karşısındaki durumunun izlenmesine ve müşterilerin kredi değerliliklerindeki olası değişikliklerin tespit edilmesine yönelik çalışmaların yapılması suretiyle kredi riskinin izlenmesi ve değerlendirilmesi,
- e) Kiralık kasa ve emanete alma işlemleri ile saklama hizmetleri.

Yukarıda sayılan iki grup faaliyet dışında kalan hizmetlerin dışarıdan temin edilebilmesi Bankaların Destek Hizmeti Almalarına İlişkin Yönetmelik hükümlerine tabidir. Ayrıca Bankaların Bilgi Sistemleri ve Elektronik Bankacılık Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik hükümleriyle bankaların, 5/11/2011 tarihli ve 28106 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Bankaların Destek Hizmeti Almalarına İlişkin Yönetmelik kapsamındaki destek hizmetleri de dâhil olmak üzere bankaların bilgi sistemlerine ilişkin dışarıdan temin ettikleri, bankacılık verilerinin gizliliği, bütünlüğü ve erişilebilirliği ile bankacılık hizmetlerinin sürekliliğini etkileme potansiyeli olan, bankacılık verilerine erişimi bulunan ya da bu verilerin paylaşıldığı hizmet alımları, dış hizmet olarak tanımlanmış ve bu hizmet alımlarına ilişkin sözleşme şartları da BDDK tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla bankaların, burada tanımlanan dış hizmet alımları da Bankaların Bilgi Sistemleri ve Elektronik Bankacılık Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik hükümlerine tabi olacaktır.

1.3.4. Faaliyet İzninin Kaldırılması ve TMSF’ye Devir

Kanun’un 71 inci maddesinin birinci fıkrasında sayılan hâllerden bir veya birkaçının varlığı durumunda Kurul, en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınan kararla bankanın faaliyet iznini kaldırmaya ya da kredi kuruluşunun temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimini, zararın mevcut ortakların sermayesinden indirilmesi kaydıyla kısmen veya tamamen devri, satışı veya birleştirilmesi amacıyla TMSF’ye devretmeye yetkilidir.

1.4. Banka Yönetimi

Kanun’un üçüncü kısmı “kurumsal yönetim” başlığı altında düzenlenmiştir. Kanundaki “kurumsal yönetime ilişkin yapı ve süreçler ve bunlara ilişkin ilkelerin Kurul tarafından belirleneceği” atfina istinaden çıkarılan Yönetmelikte kurumsal yönetim; “Banka üst yönetiminin bankayı, belirlenmiş hedefler, Kanun, Kanuna istinaden çıkarılan düzenlemeler ile ilgili diğer mevzuat, ana sözleşme ve banka içi düzenlemeler ile bankacılık etik kuralları doğrultusunda, tüm menfaat ve pay sahipleri ile tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini koruyacak biçimde yönetimini ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır.

Kanun sistematığı üç banka türü esas alınarak kurulmuş olmasına rağmen, kurumsal yönetim bakımından sanki böyle bir ayırım yokmuş gibi düzenlemeler yapılmıştır. Dolayısıyla Kanun ve Kanuna istinaden çıkarılan düzenlemelerde kurumsal yönetime ilişkin yapı, süreç ve ilkeler tek tip ve tek tür banka varsayımına göre oluşturulmuştur. Bu düzenleme tekniği, çok genel yapı, süreç ve ilkeler bakımından herhangi bir sorun oluşturmamasına karşın, banka türlerinin kendine özgü iş ve işlemleri ile esas sözleşmeleri, iç düzenlemeleri, katılım fonu sahipleri, paydaşları bakımından ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bugün katılım bankacılığının geldiği aşamada teorik yaklaşım sorunları olmasının önemli nedenlerinden birinin bu olabileceği elbette akla gelmektedir.

1.4.1. Kurumsal Yönetim İlkeleri

Uluslararası alanda ortaya çıkan şirket iflaslarının ağırlıklı nedenlerinden biri olarak kurumsal yönetim politikalarının yeterince güçlü olmamasının görülmesi; hâkim ortakların banka yönetiminde sınırsız söz sahibi olması, banka kaynaklarının verimsiz ve etkin olmayan yatırımlara kaymasına ve kamu mâliyesinin, tasarruf sahiplerinin, azınlık hisse sahiplerinin ve küçük yatırımcıların çok büyük zararlara uğramasına neden olması gibi etkenler, bankalar için de kurumsal yönetim ilkelerinin kabul edilmesini gerektirmiş ve Kanunun 22 nci maddesi ile kurumsal yönetime ilişkin yapı ve süreçler ve bunlara ilişkin ilkelerin Sermaye Piyasası Kurulu ile kuruluş birliklerinin de görüşü alınarak Kurul tarafından belirleneceği düzenlenmiştir. Nitekim bu konuda BDDK tarafından yayımlanan Bankaların Kurumsal Yönetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik ve Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerleme Süreci Hakkında Yönetmelikler ile düzenlemeler getirilmiştir. Konu aynı zamanda Sermaye Piyasası Kanunu’na tabi tüm şirketler açısından uygulanmak üzere SPK tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim Tebliği ile de düzenlenmiş bulunmaktadır.

BDDK ayrıca yukarıda anılan Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliği kapsamında, katılım bankalarının kendilerine has faaliyetleri için nazara alınmak üzere kurumsal yönetime dair kural ve ilkeler belirlenmesi yönünde çalışmalar yapmakta olup, kısa zamanda faizsiz bankacılığa ilişkin kurumsal yönetime dair ilke ve kurulların da mevzuatımızda yerini alması öngörülmektedir.

1.4.2. Yönetim Kurulu

Bütün bankalarda olduğu gibi, katılım bankalarının yönetim kurulları da genel müdür dâhil beş kişiden az olamaz. Genel müdür, bulunmadığı hallerde vekili, yönetim kurulunun doğal üyesidir. Kanunda genel müdür için öngörülen şartlar, yönetim kurulu üyelerinin yarıdan bir fazlası için de aranır. Murahhas üyelerin genel müdürde aranan şartları taşımaları zorunludur.

1.4.3. Yönetim Kurulunun Sorumluluğu

TTK'nın anonim şirket yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğunu düzenleyen hükümlerinde yer alan sorumluluklara ilave olarak, Kanun'un 23 üncü maddenin üçüncü fıkrası uyarınca, iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin ilgili mevzuata uygun olarak tesis edilmesi, işlerliğinin, uygunluğunun ve yeterliliğinin sağlanması, finansal raporlama sistemlerinin güvence altına alınması, banka içindeki yetki ve sorumlulukların belirlenmesi yönetim kurulunun sorumluluğundadır.

1.5. Fon Toplama

1.5.1. Fon Toplama Yöntemleri (Özel Cari Hesaplar-Katılma Hesapları)

Fon toplama yöntemleri, katılım fonu genel adı altında toplanmakta olup, 5411 sayılı Kanun'da bu kavramlar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

Katılım Fonu : Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı ifade eder.

Özel Cari Hesap : Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.

Katılma Hesabı : Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullanılmamasından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder.

Katılma hesapları, kâr zarar ortaklığı sözleşmesine veya yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı olarak açılabilir. Her iki sözleşme türüne dayalı olarak açılan katılma hesapları ayrı fon havuzlarında işletilir. Katılma hesabı sahiplerinin menfaatlerine zarar vermemek ve önceden belirlenmesi halinde toplanan fonun kullanım amacı dışına çıkmamak kaydıyla yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı katılma hesapları için açılan havuzlar birleştirilebilir, bölünebilir, havuzlar arasında aktarım yapılabilir ve vade sonunda tasfiye edilebilir. Katılma hesaplarında toplanan fonlar, hesabın açılışında akdedilen sözleşme türüne göre ayrı ayrı oluşturulmak kaydıyla "genel fon havuzları"nda işletilebileceği gibi, Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.7 uyarınca oluşturulacak "özel fon havuzları"nda da işletilebilir. Şu kadar ki, özel fon havuzlarından diğer fon havuzlarına aktarım yapılamaz ve havuzların birleştirilmesi, bölünmesi, havuzlar arası aktarım yapılması sadece yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı olarak açılan hesapların işletilmesi amacıyla açılan genel havuzlar için mümkün olup, kâr zarar sözleşmesine dayalı olarak açılan hesaplarda toplanan fonların işletilmesi için oluşturulan havuzdan, yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı olarak açılan hesapların işletilmesi amacıyla açılan genel havuzlara aktarım yapılamaz, birleştirme veya bölünme yapılamaz.

Yürürlükte bulunan mevzuatımızda katılım fonlarının türleri aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

- Gerçek kişiler
- Resmi Kuruluşlar
- Ticari Kuruluşlar
- Bankalar
- Diğer Kuruluşlar

Katılım fonunun kabulüne dair hesapların tanımları yukarıda verilmiş idi. Bu bölümde hesapların diğer ayrıntıları üzerinde durulacaktır.

Özel Cari Hesaplar:

a) Unsurları:

aa)Tarafta unsur: Bir tarafta özel cari hesaplara para yatıran kişiler ile diğer tarafta ise bu hesaplara para (katılım fonu) kabul eden katılım bankası olmak üzere iki taraf mevcuttur. Hukuken tam iki taraflı sözleşme olarak nitelendirmek mümkündür. Zira hesap sahibi tevdi edeceği parayı teslim borcu altında iken katılım bankası da parayı saklama ve iade borcu altındadır.

ab) Amaç unsuru: Taraflardan hesap sahibinin (müşteri) amacı, parasını emniyete almak ve günlük/ticari hayatın olmazsa olmazı durumundaki bir kısım bankacılık işlemlerini bu hesaplar vasıtasıyla gerçekleştirebilmektir. Nitekim kanunlarımızda <ticari işlerde> belli bir rakamın üzerindeki tutarın banka ödemesi dışında ispat edilebilmesi mümkün değildir. O halde bir tacirin bankada hesap açmaması düşünülemez. Benzer şekilde, tacir niteliğini haiz olmayanlar da artık hemen bütün finansal işlemlerini elektronik kanallar üzerinden yürütmekte olup, banka hesapları günümüz dünyasında hiç kimse için vazgeçilebilir değildir. Diğer yandan sözleşmenin öteki tarafı olan banka, cari hesaplardaki tutarları kullanmak suretiyle gelir elde etmektedir. Karşılıklı yararlanma amacı, özel cari hesap sözleşmesinin baskın gayesi olarak öne çıkmaktadır.

ac) Vade unsuru: "...her an geri çekilebilme özelliği..." nedeniyle bu hesaplarda vade söz konusu değildir.

ad) Şekil unsuru: Sözleşme herhangi bir şekle bağlı değildir. Her ne kadar mevzuatta değişik vesilelerle, sözleşmenin yazılı şekilde yapılmasını öneren, tavsiye eden, hatta öngören ifadelerle rastlanmakta ise de kanunen böyle bir şekil zorunluluğu getirilmemiş olması ve "Sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe, hiçbir şekle bağlı değildir." (TBK m.12/1) şeklindeki açık hüküm nedenleriyle sözleşmenin geçerliliğinin herhangi bir şekle tabi tutulmadığı söylenebilecektir. Nitekim 7247 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi ile Bankacılık Kanununun 76 ncı maddesinde yapılan değişiklik ile hesap sözleşmelerinin mesafeli olarak da kurulabileceği kabul edilmiştir. Bu kapsamda ayrıca BDDK ve MASAK tarafından, mesafeli kurulacak finansal sözleşmelerde kimlik tespiti ve doğrulaması işlemlerinin usul ve esaslarını belirlenmesine dair alt düzenleme çalışmalarını devam etmektedir.

b) Hukuki Niteliği:

Özel cari hesapların hukuki niteliği, gerek İslam hukuku ve gerekse cari hukukumuz bakımından tartışmalıdır. İslam hukuku bakımından karz, ağırlıklı

görüş olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; Özel cari hesaplarda hesap sahibi ile banka arasında yapılan sözleşmenin niteliğine ilişkin çağdaş fıkıh bilginlerinin genelde üç temel yaklaşımı söz konusudur:

Birinci yaklaşıma göre, banka ile hesap sahibi arasında yapılan cari hesap sözleşmesi fikhî açıdan vedia akdidir. Zira vedia akdinin temel işlevi, akde konu olan malın muhafazasıdır. Bankanın bu parayı hesap sahibinin zımnî izniyle kullanıyor olması vedia zarar vermez. Çünkü bu izin, hesap sahibinin vedia akdinde temel amacı olan malın korunması talebini bir başka amaca çevirmez.

İkinci yaklaşıma göre ise özel cari hesap, nevi şahsına münhasır, müstakil bir akittir. Bu kanaatte olanlar şu gerekçeleri ileri sürerler; özel cari hesap sözleşmesi banka ile hesap sahibi arasında karşılıklı rızaya dayanan (rızáî) bir akittir. Her iki taraf da bu akdi yapmakla belli menfaatleri hedeflerler. Hesap sahibinin bankaya para yatırarak oluşturduğu tasarruf, bankanın ödünç verme, yatırım ve finansman sağlama gibi amaçlarını gerçekleştirmesine yardım eder.

Üçüncü ve racih görüşe göre ise özel cari hesaplar, borç verme işleminden ibarettir. Borç veren (hesap sahibi) dilediği zaman parasının tamamını veya bir kısmını çekebilir. Banka ile bu şekilde bir muamelede bulunmanın sakıncasının olmadığı açıktır. Banka ile hesap sahibi arasındaki ilişkide hesap sahibi borç veren, banka ise borç alandır. Ancak banka, hesap sahibine sırf bu karz işleminden dolayı karşılığı olmayan herhangi bir menfaat sağlayamaz. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Abu Dhabi'de gerçekleştirilen IX. Dönem Toplantısı'nda konuyla ilgili aldığı karar da bu doğrultudadır. Karara şu da eklenmiştir "bankanın karza ihtiyaç duymaması bu hesapların karz olduğu hükmünü etkilemez." İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) da bunu teyit etmiştir. Özel cari hesapların açılmasıyla ilgili şer'i kaideler şu şekilde ifade edilmiştir:

- Bankanın özel cari hesap sahiplerine (sadece cari hesapta para tutması karşılığı) herhangi bir menfaat veya hizmet sunması veyahut müşteriye vefa borcundan dolayı hesap açma dışında kalan diğer işlemlerle ilgili hizmet sunması caiz değildir.
- Bankanın müşterilerine sadece özel cari hesap açmaları sebebiyle hediye vermesi caiz değildir. Müşterinin özel cari hesap açma anında hediye verilmesine yönelik şart koşulması da caiz değildir.
- Bunun dışında, bankanın borca karşılık gelmeyen başka menfaatler sağlaması caizdir. Ayrıca bankanın para yatırma ve çekme işlemi gerçekleştire

“

KATILMA HESABININ AÇILDIĞI ANDA GEÇERLİ OLAN KÂR VE ZARARA KATILMA ORANI HESAP CÜZDANINA KAYDEDİLİR. KANUNA GÖRE HESAP AÇILDIKTAN SONRA VADE BİTİMİNE KADAR DEĞİŞTİRİLEMEZ

”

recek olan özel cari hesap müşterilerine ve diğer müşterilerine önem göstermek amacıyla özel oda tahsis etmesi gibi ayrıcalıklı hizmetler sunması veya bazı müşterilerine çek defteri, bankamatik kartı hizmeti sunması caizdir. Aynı şekilde sadece özel cari hesap müşterilerine has olmayıp, genel olarak verilen hediyeler ve tanınan ayrıcalıklarda herhangi bir sakınca yoktur.

Cari mevzuatımızda ve hukukumuzda ise <her ne kadar özel cari hesaplar için herhangi bir bağımsız nitelendirme yok ise de mevduat bankalarının vadesiz hesaplarına kıyas ile değerlendirme yapıldığında> Yargıtay'ın müstakar içtihatları doğrultusunda usulsüz tevdi görüşü ağırlıklı görüş olarak ortaya çıkmaktadır. Kanımızca yasa koyucu, özel cari hesap tanımını yaparken, usulsüz tevdi görüşünü nazara almıştır. Dolayısıyla sözleşmenin temel (asli) unsurlarını nazara alarak yapılacak bir nitelendirmede özel cari hesapların, usulsüz tevdi (misli şeylerin saklanması TBK m.570) şeklinde nitelendirilmek doğru olacaktır.

Şöyle ki;

- Özel cari hesaplara yatırılan paralar, hesap sahibinin istediği her an çekilebilir. Oysa tüketim ödücünde (karzda) herhangi bir vade ya da ihbar süresi belirlenmemişse iade zamanı, talepten itibaren altı haftalık bir sürenin geçmesini gerektirir.
- Özel cari hesaplara yatırılan paralar karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmez. Oysa tüketim ödücünde (karzda) taraflar, faiz ödenmesini kararlaştırabilecekleri gibi, ticari işlerde akit ile kararlaştırılmamış olsa bile ödünç alan faiz ödemekle yükümlüdür.
- Hesaba yatırılan paranın aynen değil, mislen geri verileceği hususunda taraflar arasında örtülü anlaşma mevcuttur.
- Yatırılan paranın hasarı da yararı da katılım bankasına geçmektedir.
- Saklayan (katılım bankası) bu hesaplara yatırılan paraların saklanması nedeniyle (hesap işletim ücreti vs. adı altında) saklatandan (hesap sahibinden) sözleşmeyle kararlaştırılmış olması kaydıyla ücret talebinde bulunabilir.

Sonuçta özel cari hesap hukuken tipik bir usulsüz tevdi olarak nitelendirilebilir. Tüketiciler bakımından saklayanın ücret almasını sınırlandırmaya yönelik bir düzenleme yapılmış olmakla, en azından tüketicilerin taraf olduğu özel cari hesapların (amaç unsurundaki karmaşıklıklar dikkate alınır) belki “isimsiz karma akit” veya “kendine özgü yapısı olan akit” nitelendirilmesi de yapılabilir.

Asli (temel/ana) unsurlar bakımında yapılacak değerlendirme bu şekilde olsa dahi, özel cari hesapların bugünkü yapısı, hesap sahibi ile banka arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı, neredeyse herkesin bir cari hesap açtırma ihtiyacı, taraflar arasındaki ilişkide (sözleşmede) amaç unsurunun çok sayıda niyetin bileşiminden meydana gelmesi vb. nazara alındığında özel cari hesaplarının hukuki niteliğini, gerek İslam hukuku ve gerekse cari hukukumuz bakımından yeniden gözden geçirmek yerinde olur diye düşünüyoruz.

KATILMA HESAPLARI:

a) Unsuruları:

aa) Taraf unsuru: Bir tarafta bu hesaplara para yatıran kişiler ile diğer tarafta ise bu hesaplara para (katılım fonu) kabul eden katılım bankası olmak üzere iki taraf mevcuttur. Hukuken tam iki taraflı sözleşme olarak nitelendirmek mümkündür. Zira hesap sahibi işletilecek parayı (sermayeyi) teslim borcu altında iken katılım bankası da parayı işletme ve elde edilecek kâr ve zarara göre hesaplanacak hasılayı hesap sahibine ödeme borcu altındadır.

ab) Amaç unsuru: Özel cari hesaplardan farklı olarak bu sözleşmelerde amaç daha belirgindir. Katılma hesaplarında esas amaç; hesap sahiplerinin yatırdığı fonlar ile oluşturulan havuzlarda biriken paranın Katılım Bankası tarafından işletilmesi sonucunda elde edilecek kâr ve zarara katılmaktır. Dolayısıyla karşılıklı yararlanma amacı, katılma hesabı sözleşmesinin baskın

gayesi olarak öne çıkmaktadır. Katılma hesaplarında, yatırılan anaparanın hesap sahibine aynen geri ödenmesi de garanti edilemez. Bu husus, katılım bankalarının şubelerinde açıkça görülebilecek bir şekilde asılarak ilan edilir. Bu zorunluluk, katılma hesabı sözleşmesinde tarafların amacının belirginleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü hem para yatıran taraf ve hem de banka anaparanın garanti edilmediğini net olarak bilmektedir ve böylece katılma amaçlarını netleştirmektedirler.

ac) Vade unsuru: Katılma hesaplarına yatırılan paraların katılım bankası tarafında kullanılması belli bir zaman dilimini gerektirdiğinden, bu hesapların vadeli olarak açılması şarttır. Nitekim düzenleyici otorite bu özelliğine istinaden yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı katılma hesaplar dışındaki katılma hesaplarının asgari 30 gün vadeli olarak açılabilirliğini öngörmektedir. İlgili Tebliğde katılma hesaplarının, 1 ay vadeli, 3 aya kadar vadeli (3 ay dahil), 6 aya kadar vadeli (6 ay dahil), 1 yıla kadar vadeli ve 1 yıl ve daha uzun vadeli (1 ay, 3 ay, 6 ay ve yıllık kar payı ödemeli) olarak açılabilirliği, birikimli katılma hesaplarının vadesinin asgari 3 yıl olacağı, yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı katılma hesaplarının ise 1 ayın altında vadelerde de açılabilirliğini belirtmektedir. (2007/1 no.lu Tebliğ m.4/1-b)

Katılma hesabı sahibinin talep hakkı ve katılım bankasının ödeme yükümlülüğü; vade sonunda geçerli birim hesap değeri kadardır. Birim hesap değeri, katılma hesaplarının cari değerini belirlemeye yarar bir ölçüt olarak ilgili mevzuatta yer almaktadır ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır. Bu itibarla katılma hesabı sözleşmesi, şarta bağlı bir ilişki olarak ortaya çıkmaktadır. Burada göz önünde tutulması gereken husus ise sözleşmenin kendisinin değil, fakat sözleşmeden doğan borcun (katılım bankasının iade/ödeme yükümlülüğünün) bir şarta bağlanmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle, katılma hesabı sözleşmesi yapıldığı anda hesap (sermaye) sahibi için hüküm ve sonuçlarını meydana getirirken, sermayeyi alan (katılım bankası), ancak sermayenin işletilmesinden kâr ettiği takdirde, kar payı verme ya da zarar sonucu sermaye tamamen yitirilmemişse kalan tutarı iade yükümlülüğü altına girmektedir.

Kural olarak hesap sahibi, katılım bankası ile akdettiği sözleşmedeki vade ve ihbar süreleri bağlı ve bu dönem içerisinde yatırdığı parayı geri çekme hakkına sahip değil ise de genelde katılım bankalarının sözleşmelerinde paranın geri çekilmesi ihbar şartına ve bankanın muvafakatine bağlı kılınmakta; ihbar şartı normal zamanlarda pek aranmamakta ve <is-

tisnalar dışında> bankanın muvafakati ile para geri çekilebilmektedir. Bu durumda (muvafakat halinde) bankanın, vadesinden önce parasını çekmek isteyen hesap sahibinin parasını kendisi ödeyip, onun havuzdaki haklarına halef olması gerekir. Katılma hesabının açıldığı anda geçerli olan kar ve zarara katılma oranı hesap cüzdanına kaydedilir ve bu kayıt, Kanunun 144 üncü maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla hesap açıldıktan sonra vade bitimine kadar değiştirilemez. Vadesinde kapatılmayan hesap aynı vade ve yenileme tarihinde geçerli olan kar ve zarara katılma oranı üzerinden yenilenmiş sayılır.

ad) Şekil unsuru: Sözleşme herhangi bir şekle bağlı değildir. Her ne kadar mevzuatta değişik vesilelerle, sözleşmenin yazılı şekilde yapılmasını öneren, tavsiye eden, hatta öngören ifadelerle rastlanmakta ise de kanunen böyle bir şekil zorunluluğu getirilmemiş olması ve “Sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe, hiçbir şekle bağlı değildir.” (TBK m.12/1) şeklindeki açık hüküm nedenleriyle sözleşmenin geçerliliğinin herhangi bir şekle tabi tutulmadığı söylenebilecektir. Özel cari hesaplara ilişkin bölümde de işaret edildiği üzere Bankacılık Kanununun 76 ncı maddesinde yapılan değişiklik ile hesap sözleşmelerinin mesafeli olarak da kurulabileceği kabul edilmiştir.

Fakat konuyla ilgili olarak Doç. Dr. Mustafa Tiftik kitabında [Taraflar arasında geçerlilik şartı olarak yazılı şekil olmak üzere kâr ve zarara katılma hesabı sözleşmesi kurulmuş olmalıdır. Gerçekten 5411 sayılı Bankacılık Kanunu tanımlar başlıklı 3ncü maddesi ile Özel Finans Kurumlarının Kuruluş Ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik'in yine tanımlar ve kısaltmalar başlığını taşıyan 3ncü maddesinde katılma hesabının “... nama yazılı olarak “kâr ve zarara katılma hesabı cüzdanı” karşılığında yatırılan fonların oluşturduğu hesapları” ifade ettiği belirtilmiştir. Yine aynı Yönetmeliğin “Hesap Cüzdanlarına Kaydedilmesi Zorunlu Unsurlar” başlığını taşıyan 20nci maddesinin 2nci fıkrasında da; özel finans kurumları (katılım bankaları), katılma hesapları karşılığında hesap sahipleri adına düzenleyecekleri hesap cüzdanlarına kaydedilmesi zorunlu hususları hükme bağlamıştır.

Keza Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin 1 Aralık 2006 tarihinde yürürlüğe giren “Bankalar ile Bireysel Müşterileri Arasında İmzalanacak Sözleşmelerin Şekil ve İçeriğinde Yer Alması Gereken Asgari Hususlar ile Sözleşmelerin Uygulanacağı İşlemlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ'in kapsam başlığını taşıyan 1 nci paragrafında da; “Üye bankaların 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 4üncü maddesinde yer alan faaliyet konularına ilişkin olarak bireysel müşterileri

ile akdedecekleri sözleşmelerin şekil ve içeriğinde yer alması gereken asgari hususlar ile tip sözleşmelerin uygulanacağı işlemler, 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 76ncı maddesi uyarınca Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliğinin bu Tebliğde belirlediği ilkelere ve koşullara aykırı olamaz” hükmü yer almıştır. Yine aynı Tebliğ’in “Sözleşmelerin Şekli” başlığını taşıyan III ncü paragrafında da “yapılan sözleşmeler emredici hükümlere aykırı olamayacağı, Kanun ve ilgili mevzuat uyarınca yazılı olarak akdedilmesi zorunlu bulunan sözleşmelerin yazılı olarak ve ilgili mevzuatta öngörülen şekilde, düzenlenmesi...” gerektiği, hükme bağlanmıştır. Emredici nitelikteki bu hükümlerden hareketle, katılma hesabı sözleşmesinin geçerlilik bakımından yazılı şekle bağlı bir sözleşme olarak değerlendirilmesi gerekir.] şeklindeki gerekçe ile yazılı şeklin, geçerlilik şartı olduğunu belirtmektedir.

b) Hukuki Niteliği:

Katılma hesabı sözleşmesinin hukuki niteliği ile ilgili ve bu sözleşmeye uygulanması gereken hükümlerin değerlendirilmesi açısından ortaya konulan görüşler sınırlı ve çok azdır. Bir görüşe göre , katılma hesabı sözleşmesini klasik sözleşme türü olan ödünç sözleşmesinin özel türü olarak ele alıp, bunlarla ilgili hükümlere tâbi tutmak gerekir. Bu cümleden olarak katılım fonunu oluşturan hesaplardan özel cari hesaplara usulsüz tevdi hükümlerini, katılma hesaplarına ise ödünç sözleşmesi hükümlerini uygulamak yerinde olur. Diğer bir görüşe göre ise yatırılan paraya faiz yerine kâr payı veren katılma hesabı sözleşmesi, çeşitli sözleşme tiplerine özgü unsurların birbirine karıştığı karma sözleşmeler grubuna dâhil edilmesi gereken, sonuca katılmalı ödünç sözleşmesinin yaygın bir uygulamasını teşkil etmektedir. Katılma hesabı sözleşmesini sonuca katılmalı ödünç kabul edilmesi halinde, uygulama rahatlayacaktır. Çünkü sonuca katılmalı ödünç bir yandan, genellikle para yatırımlara faizden daha elverişli olabilecek bir kâr payı alma imkânını ve dini inançları sebebiyle faizle temas etmek istemeyenlere, verdikleri ödünce karşılık alma imkânını sağlamakta; diğer taraftan yatırımcıları, işletmeye sermaye olarak aldıkları ödünç para için, henüz kâr elde edemedikleri güç dönemlerinde faiz ödeme yükünden kurtarmaktadır. Bu özellikleri ile katılma hesapları, genelde bankaların vadeli mevduat hesapları ile şirket hisse senetleri arasında bir pozisyon oluşturarak bu tür fonları kullanan işletmelere önemli fayda sağlamaktadır.

Bu görüşe göre, genelde bu karma sözleşmeye ve dolayısıyla katılma hesabı sözleşmesine ödünç sözleşmesi hükümleri uygulanmalıdır; ancak “ortaklık sözleşmesine özgü kimi kurallar da karışımın dozuna

ve yerine göre, kıyas prizmasında kırılarak bu sözleşmeye aktarılabilir”. Bu çözüm tarzının benimsenmesi halinde parayı yatıran kişinin zarara ortak edilmesi ve böylece parasını yatıranın mağdur edilmesi önlenmiş olacaktır.

Üçüncü bir görüşe göre de, tanımından ortaya çıkan unsurlardan hareketle katılma hesabı sözleşmesi, kendine özgü (sui generis) bir sözleşme tipidir. Borçlar Hukukunda yer alan çeşitli sözleşme türleri ile benzerlikleri olmakla beraber, alt türü veya benzeri olduğu düşüncesi ile kapsamına alabileceğimiz belirli bir kanuni sözleşme tipi mevcut değildir. Bu itibarla katılma hesabı sözleşmelerinin kendine özgü (sui generis) sözleşme olarak kabul edilmesi en isabetli yaklaşımdır. Katılım bankasının yatırılan parayı işletmesi unsuru kendine özgü sözleşme görüşünün kabul edilmesinde de etkili olmaktadır. Bu sözleşmenin unsurları TBK’nın öngördüğü sözleşme tiplerinin hiçbirinde bütünüyle mevcut olmadığından, meydana gelecek anlaşmazlıklar, bu tür sözleşmeler için genel kaynak kabul edilen dürüstlük kurallarına ve işlerde yaygın teamüllere göre çözümlenmeli, yorumlanmalı ve tamamlanmalıdır. Ayrıca yapılarına uygun düştüğü ölçüde bu sözleşmelere, benzedikleri sözleşme tiplerine ilişkin kanun hükümleri kıyasen uygulanır. Gerektiği hallerde ihtilafların çözümü için TBK’nın genel hükümlerine de başvurulabilir. Bu görüş kabul edildiği takdirde, katılma hesabı sözleşmesinin niteliğine uygun olduğu ölçüde ödünç sözleşmesine veya usulsüz tevdiye ilişkin hükümleri kıyas yoluyla uygulamak mümkün olacaktır. Ancak bu tür sözleşmelerde çözüm yolları genellikle örf ve âdet hukuku ile içtihatlarda bulunur. Örf ve âdet hukukunda da bulunmaması halinde TMK m.1 gereğince hâkim kanun koyucu yerine geçer.

Bu görüşleri değerlendiren dördüncü görüşe göre ise; bu görüşlerden gerek katılma hesabı sözleşmesinin ödünçün özel bir türü sayılmasını öngören birinci görüşü, gerekse bu sözleşmeyi karma sözleşme niteliğinde kabul ettikleri sonuca katılmalı ödünç sözleşmesinin yaygın bir uygulaması olarak değerlendiren ikinci görüşü benimsemek mümkün değildir. Zira Kanunun, katılma hesabı sözleşmesinin tanımlandığı 3 üncü maddesinde, katılma hesabı sözleşmesinde bulunması gereken zorunlu unsurlar olarak “kâr ve zarara katılma sonucunun öngörülmesi”, “hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmemesi” ve nihayet “anaparanın aynen geri ödenmesinin garanti edilmesini” hükme bağlanmış olmaktadır. Katılma hesabı sözleşmesi yapılmasında emredici hüküm sayılan bu hükümlerin, gerek yalın ödünç sözleşmesiyle gerekse kâra katılma imkânı verse bile zarara katılmanın söz konusu olmadığı, anaparanın aynen geri ödenmesi-

nin ise hiç düşünülmeceği sonuca katılmalı ödünç sözleşmesiyle bağdaşması mümkün değildir. Gerçekten katılma hesabı sözleşmesinin, gerek doktrindeki hâkim görüşçe ödünç sözleşmesinin özel bir türü kabul edilen, gerekse diğer görüşçe karma sözleşme niteliğinde görülen “sonuca katılmalı ödünç sözleşmesi” niteliğinde bir sözleşmede sayılmayacağı; yine bu sözleşme için –emredici hükümle öngörülmüş– zorunlu unsurlarından olan, özellikle “anaparanın aynen geri ödenmesinin garanti edilmemesi” hükmü dolayısıyla kesin olarak ortaya çıkmaktadır. Esasen bu görüşleri ortaya koyanların amacının bu tür sözleşmelere –banka mevduatlarına olduğu gibi– ağırlıklı olarak ödünç sözleşmesi hükümlerinin uygulanmasını sağlamak ve pratik bir çözümle uygulamayı rahatlatmak olduğu anlaşılmaktadır. Oysa bu sonucu sağlamak için kanuni sözleşme tiplerinin sınırlarını esnetmeye ve sistemi zorlamaya gerek yoktur. Aynı sonuca geniş anlamda karma sözleşme niteliği ile de varmak mümkündür. Bu değerlendirmelerden hareketle, katılma hesabı sözleşmesinin sonuca katılmalı ödünç sözleşmesi ile adi ortaklık sözleşmesine ait unsurlar yanında banka mevduatı sözleşmesinin de unsurlarından meydana gelen karma sözleşme niteliğinde bir isimsiz sözleşme olduğu sonucuna varılabilir.

Gerçekten de katılma hesabı sözleşmesi kendine özgü sözleşme tanımında ortaya konduğu gibi, kanunda düzenlenmiş akitlere tamamen yabancı ve bunlara ait herhangi bir esaslı unsur içermeyen bir sözleşme yapısında değildir. Bu nedenle biz de Sn. Tiftik’in değerlendirmelerine ve ulaştığı sonuca farklı gerekçelerle de olsa katılmaktayız. Zira katılma hesabı sözleşmesi ana unsurları itibarıyla TBK’da düzenlenen adi ortaklık sözleşmesine yaklaşan bir sözleşme olmakla birlikte “zarara katılmanın yatırılan para ile sınırlandırılmış olması”, onu bu sözleşme tipinden ayırmaktadır. Diğer taraftan, katılma hesaplarının, ödünç sözleşmesi ve vadeli mevduat hesaplarıyla ortak bir yanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılma hesabı sözleşmesini, “sermayeyle sınırlı sorumluluk” esasına dayalı olan bir adi ortaklık türü olarak değerlendirmek ve TBK 620 vd. maddelerde düzenlenmiş bulunan adi ortaklık sözleşmesine ilişkin hükümleri, niteliğine uygun düşüğü ölçüde uygulamak mümkün olabilir diye düşünüyoruz. Çünkü tarafların başlangıçtaki ortaklık iradeleri ile mevzuatın bilgilendirmeye yönelik “... katılma hesaplarında, yatırılan anaparanın hesap sahibine aynen geri ödenmesi de garanti edilemez. Bu hususlar, katılım bankalarının şubelerinde açıkça görülebilecek bir şekilde asılarak ilan edilir” şeklindeki amir hükmü, katılma hesaplarının aslında finansman sağlama işinden elde edilecek kar ve zararı paylaşma ortak amacına erişmek üzere kurulmuş bir ortaklık

“

KATILMA HESAPLARINDA, YATIRILAN TUTAR VE VADE OLMAK ÜZERE İKİ TEMEL ESAS BULUNUR

”

ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim TBK m.620/2 de yer alan “Bir ortaklık, kanunla düzenlenmiş ortaklıkların ayırt edici niteliklerini taşıyorsa, bu bölüm hükümlerine tabi adi ortaklık sayılır” şeklindeki hüküm de bu görüşü destekler niteliktedir. Diğer taraftan, katılma hesaplarının farklı bir türü olarak mevzuatımızda yer alan ve yurt dışı uygulamalarda “yatırım hesabı” adı ile de anılan özel fon havuzlarında tarafların ortaklık iradeleri ve ortak amaç çok daha belirgin bir biçimde tebarüz etmektedir.

Sonuç olarak; katılma hesabı sözleşmelerini (özel fon havuzları da dâhil) “sermayeyle sınırlı sorumluluk” esasına dayalı olan “atipik adi ortaklık” (daha doğru bir ifadeyle TBK sistematiğimizde düzenlenmemiş ve adi ortaklığın bir alt türü olan iç ortaklık/gizli ortaklık) şeklinde nitelendirmenin ve TBK 620 vd. maddelerde düzenlenmiş bulunan adi ortaklık hükümlerini, niteliğine uygun düşüğü ölçüde uygulamanın hukuken doğru bir yaklaşım olacağı kanısındayız.

İslam hukuku bakımından ise katılma hesaplarının hukuki niteliği hakkında şunlar söylenebilir: İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumunun (AAOIFI) katılma hesabıyla ilgili kararı “İslami finans kuruluşunun emek sermaye ortaklığı esasına göre yatırımcılardan aldığı meblağlardır. Yatırım sahipleri fonlarının emek sermaye ortaklığı esasına göre işletilmesi için İslami finans kuruluşunu yetkilendirir.” şeklindedir.

1. Katılma hesapları hâlihazırda katılım bankalarının sunmuş olduğu yatırım araçlarının en büyük kısmını oluşturmaktadır. Aynı zamanda katılma hesapları müşterilerin fonları için yatırım hizmetleri sunulan en eski hizmettir. Katılma hesabının tanımını önceki bölümlerde izah etmiştik. Katılma hesaplarında iki temel esasın bulunması gerekir.
 - a) Yatırılan tutar; katılım bankaları katılma hesapları ve özelliklerine göre katılma hesabı müşterilerine bu hesaba yatırılacak meblağın belli bir miktarın altında olmamasını şart koşar. Çünkü kâr oranı yatırılan tutara göre değişiklik gösterir.
 - b) Vade; aslolan hesap sahibinin yatırmış olduğu tu-

tarın bir kısmını ya da tümünü belirtmiş olduğu vade dolmadan önce çekmemesidir.

2. Katılma Hesabı Türleri

Katılma hesapları yatırım yapma yetkisi açısından iki kısma ayrılır:

a. Mutlak (Kayıtsız) Katılma Hesapları:

Hesap sahibi parayı, bankanın uygun gördüğü herhangi bir projeye yatırım yapma yetkisi vererek bu hesaba yatırır. İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumunun (AAOIFI) yayınladığı Şer'i Standartlarda bu tür hesapların yönetilmesiyle ilgili değerlendirmeyi sermayedarı mudaribe uygun gördüğü faaliyetlere yatırım yapma yetkisi verdiği mutlak mudarabeyi esas olarak yapar.

b. Mukayyet (Kayıtlı) Katılma Hesapları:

Bu hesaplar kısıtlı yetki verilen yatırım hesaplarıdır. Diğer bir deyişle bu hesap türünde yatırım yapılacak olan projeyi müşteri seçer. Aynı şekilde vadeyi de müşteri tayin eder. Bu hesap türünde müşteri sadece kendisinin seçtiği projeden elde edilen kardan payını banka ile anlaştıkları orana göre alır. İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumunun (AAOIFI) yayınladığı Şer'i Standartlarda bu tür hesapların yönetilmesiyle ilgili değerlendirmeyi sermayedarı mudaribe belirli bir proje ya da yatırım programı çerçevesinde yatırım yapmakla sınırlayarak yetki verdiği mukayyet mudarabeyi esas olarak yapar.

Özel Fon Havuzları :

Özel Fon Havuzları yukarıda da bir vesileyle değinildiği gibi, katılma hesaplarının bir türü olup, katılma hesaplarına ilişkin açıklamalarının tamamı bu fon toplama/işletme yöntemi için de geçerlidir. Ancak şu özellikleri özel fon havuzlarını diğer katılma hesaplarından ayırmaktadır:

- a) Vade unsuru bakımından:
 - aa) Özel fon havuzları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na tespit edilen vade ve hesap türlerine bağlı değildir.
 - ab) Özel fon havuzlarının vadesi bir aydan daha az olamaz.
 - ac) Özel fon havuzları finanse edilecek olan proje veya yatırımın vadesine paralel bir vade ile açılır.
 - b) Ortak amacın belirgin olması bakımından:

Özel fon havuzları, önceden belirlenmiş projelerin veya diğer yatırımların finansmanında kullanılmak üzere müstakil hesaplar şeklinde açılır. Bu hesaplar diğer hesaplarla karıştırılmaz. Katılma hesaplarında yer alan "birlikte işletme" esası bu hesaplar için geçerli değildir.

- c) Tasfiye bakımından:

Projenin veya yatırımın sona ermesiyle birlikte, özel fon havuzu da tasfiye edilir.

- d) Bilgi verme bakımından:

Özel fon havuzları ile ilgili olarak, oluşturulmasını ve tasfiyesini izleyen onbeş gün içinde Kuruma bilgi verilir.

1.5.2. Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Katılım Fonu

Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Katılım bankalarının emanetinde bulunan hisse senedi ve tahviller, yatırım fonu katılma belgeleri, çek karnesi teslim edilmemiş dahi olsa çek karnesi verdikleri müşterileri adına açılan hesaplarda bulunan tutarlar, havale bedelleri, katılım fonu, alacak ve emanetlerin zamanasını süresi sonuna kadar işleyecek kar payları da dâhil olmak üzere her türlü katılım fonu, emanet ve alacaklardan hak sahibinin en son talebi, işlemi, herhangi bir yazılı talimatı tarihinden başlayarak on yıl içinde aranmayanlar zamanasına uğrar. Katılım bankaları bir takvim yılı içinde zamanasına uğrayan ve tutarı 250 Türk Lirası ve üzerindeki her türlü katılım fonu, emanet ve alacaklar için Yönetmeliğin 8 inci maddesinde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır.

1.6. Finansman Sağlama

1.6.1. Bankacılık Kanunu'nun 48.nci Maddesi

Kanun'un 48 inci maddesinde ayrıntılı olarak açıklanan "kredi" kelimesi her fırsatta eleştirilmektedir. Oysa Kanun "kredi" ifadesini bir "çatı kavram" olarak kullanmaktadır ve kanaatimizce Kanun'un en isabetli düzenlemelerinden biridir.

Sağlanan finansmanın ve bu süreçte yapılan iş ve işlemlerin özelde adı ve niteliği ne olursa olsun, Kanun'un 48 inci maddesi bu işlemleri "bu Kanun uygulamasında kredi sayılır" diyerek genel bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Kanun uygulamasında "kredi sayılma" hususunda, bankanın niteliğinin de önemi yoktur; mevduat bankası da, katılım bankası da, kalkınma ve yatırım bankası da olabilir. Maddenin birinci fıkrasında geçen "varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar" ibaresi bu anlamda dikkate değerdir, varlığı vadeli satan hangi banka olursa olsun Kanun bu vadeli satışı, kredi sayar. Yani, Kanun sistematüğünde "kredi" hakiki (teknik) anlamda kullanılmamakta, hükmi olarak kullanılmaktadır. Keza teknik anlamda bir krediden söz edebilmek için, bankanın kendi eylemi (hukuki işlemi/sözleşmesi) ile meydana getirdiği risk dolayısıyla herhangi bir kişiye rücu edebilmesi

“

BANKALAR, FON KULLANDIRDIĞI GERÇEK VE
TÜZEL KİŞİLERİN KÂR VE ZARARINA,
SÖZLEŞMEDE BELİRLenen
ORANLARDA KATILIR

”

de gerekir. Fakat Kanun, 48 inci maddede, rücu edilemeyen bazı riskleri de, kredi olarak değerlendirmiş ve “kredi sayılır” ibaresi ile ifade etmiştir. Sermaye piyasası işlemleri, türev işlemler, ortaklık payları vs. bu konuda verilebilecek örneklerden ilk akla gelen işlemlerdir. Kanun’un 48 inci maddesinin ikinci fıkrasında “Birinci fıkrada belirtilenlere ilâve olarak, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya Kurulca belirlenecek diğer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.” demek suretiyle katılım bankalarının kredi sayılan işlemlerinin, sağlanan finansmanlardan ve kendi yöntemleriyle gerçekleştirdiği faizsiz işlemlerden ibaret olduğu açıklığa kavuşturulmuştur.

1.6.2. Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik (Yönetmelik)

Maalesef finansman sağlama yöntemleri, 30 yıllık birikimle açıklanamayacak kadar yetersiz olmasının yanı sıra, alabildiğine kötü uygulamalarla katılım bankacılığının en zayıf yanı olmuştur. Özellikle eski ve yeni yönetmeliklerdeki tanımlar, katılım bankacılığının en fazla eleştiri alan yanı olarak karşımıza çıkmaktaydı ve eserimizin ilk baskında bu yöndeki eleştirimizi de ifade etmiştik. Nihayet BDDK tarafından 25.01.2019 tarih ve 30666 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 9 uncu maddesi ile Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde yapılan değişikliklerle faizsiz bankacılık alanında kullanılacak finansman yöntemlerinde çok önemli ve köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu sayede katılım bankacılığının geleceği bakımından önemli bir adım atılmış olduğunu değerlendirmekteyiz. Bu kapsamda 3. Maddedeki Tanımlar bölümünde “Satıcı” terimi bağımsız olarak tanımlanmıştır. Buna göre Satıcı, Yönetmeliğin 19 uncu maddesinin birinci fıkrasında sayılan yöntemlere dayalı finansmana konu mal, hak ve hizmeti satan, sağlayan, üreten, kiralayan ve/veya dağıtan gerçek ya da tüzel kişi olarak tanımlanmıştır.

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte yapılan bu değişiklik ile öncelikle, maddenin başlığı değişmiş ve daha önce “finansman sağlama” olarak ifade edilen işlemler “fon kullandırma” olarak tadil edilmiştir. Ancak bu tadilat, Kanun’un 48’inci maddesi ve daha önceki düzenlemeler gözden kaçırılarak yapılmakla, ıstılah (terim) birliği açısından eleştirilebilecektir. Zira maddenin kendi içerisinde dahi çoğunlukla “finansman sağlama” ibaresi kullanılmaya devam edilmiştir.

MADDE 19

Yönetmeliğin 19 uncu maddesine göre Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri aşağıdadır:

- (1) Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri aşağıda belirtilmiştir.
 - a) Satım yöntemleri: Finansman sağlama amacıyla müşterinin ihtiyaç duyduğu her türlü maddi ve gayri maddi mallar ile hak ve hizmetin, bedeli satıcıya ödenerek tedarik edilmesi işlemidir. Satım yöntemleri; kâr beyanı ile satım (murabaha), kârsız satım (tebliye), pazarlık usulüyle satım (müsaveme), peşin ödemeli satım (selem), açık hesaplı satım (isticrar), kâr beyanı ile emtia satımı (teverruk) ve eser sözleşmesi (istisna) türlerinden oluşur.
 - b) Kiralama yöntemleri: Tüketilmeden kullanılabilen bir varlığın menfaatinin finansman sağlama amacıyla belirli bir süre için müşteriye bırakılması işlemidir. Kiralama yöntemleri; adi kiralama, finansal kiralama, faaliyet kiralaması, ürün kiralaması ve işgücü kiralaması türlerinden oluşur.
 - c) Ortaklık yöntemleri: Gerçek veya tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden, belirli bir faaliyetinden veya belirli bir malın mülkiyetinin edinilmesinden doğacak kâr ve zarara katılmak üzere finansman sağlama amacıyla müşterilerle ortaklık kurulması işlemidir. Ortaklık yöntemleri; emek-sermaye ortaklığı (mudarebe), kâr-zarar ortaklığı (müşareke), yatırım ortaklığı (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı, zirai ortaklıklar türlerinden oluşur.
 - ç) Vekâlet yöntemleri: Müşteri ile imzalanan vekâlet sözleşmesi kapsamında kârın tamamı veya önceden belirlenmiş belirli bir kısmı ile zararı bankaya ait olmak üzere, gelir getirici bir faaliyeti için finansman sağlama amacıyla müşterinin vekil olarak yetkilendirilmesi işlemidir. Vekâlet yöntemleri, adi vekâlet ve yatırım vekâleti türlerinden oluşur.
 - d) Diğer yöntemler: Karşılıksız ödünç (karz-ı hasen), kefalet, garanti, vaat, ödül vaadi (cuâle) türleri ile Kurulca belirlenecek diğer yöntemlerden oluşur.
- (2) Birinci fıkrada sayılan yöntemlere ve bu yöntemlere ilişkin belirlenecek standartlara dayalı hukuki ilişkiler münhasıran finansman sağlama amacıyla kurulur.

A	SATIM YÖNTEMLERİ	Kâr Beyanı İle Satım (Murabaha): Pazarlık Usulüyle Satım (Müsaveme): Peşin Ödemeli Satım (Selem): Açık Hesaplı Satım (Isticrar): Kâr Beyanı ile Emtia Satımı (Teverruk): Kârsız Satım (Tevliye) Eser Sözleşmesi (İstisnâ'),
B	KİRA YÖNTEMLERİ	Finansal Kiralama, Adi Kiralama, Ürün Kirası, Faaliyet (Operasyonel) Kirası, İşgücü (Personel) Kirası
C	ORTAKLIK YÖNTEMLERİ	Kâr-Zarar Ortaklığı (Müşâreke), Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudârebe) Yatırım Ortaklığı, Mülkiyet Ortaklığı, Zirai Ortaklıklar,
D	VEKÂLET YÖNTEMLERİ	Yatırım Vekâleti, Adi Vekalet
E	DİĞER YÖNTEMLER	Karşılıksız Ödünç (Karz-ı Hasen) Kefalet Garanti Vaat Ödül Vaadi (Cuâle)

Şekil 2 Finansman Sağlama Yöntemleri

- (3) Katılım bankaları, gelir elde etme amaçlı olarak müşterilerine nakit finansman sağlayamazlar.
- (4) Satım yöntemlerine dayalı işlemlerde satıcı tarafından müşteri adına düzenlenen belgeler sebebiyle yapılacak ödemelerin finansman sağlayan banka vasıtasıyla yapılması, bankanın kayıtlarında gösterilmesi ve alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin bankada muhafazası zorunludur.
- (5) Birinci fıkranın (c) bendinde sayılan ortaklık yöntemlerinden mülkiyet ortaklığı dışındaki yöntemlere dayalı finansman işlemlerinde banka ile müşteri arasında finansman ortaklığı kurulur. Finansman ortaklığı, müşterinin belirli bir faaliyetinden veya tüm faaliyetlerinden doğacak kâr ve zarara katılmak üzere Kanunun 48 inci maddesi hükümleri kapsamında münhasıran finansman sağlama amaçlı

olarak kurulur ve bu madde hükümlerine uygun düştüğü ölçüde ortaklıkları düzenleyen ilgili mevzuat hükümlerine tabidir.

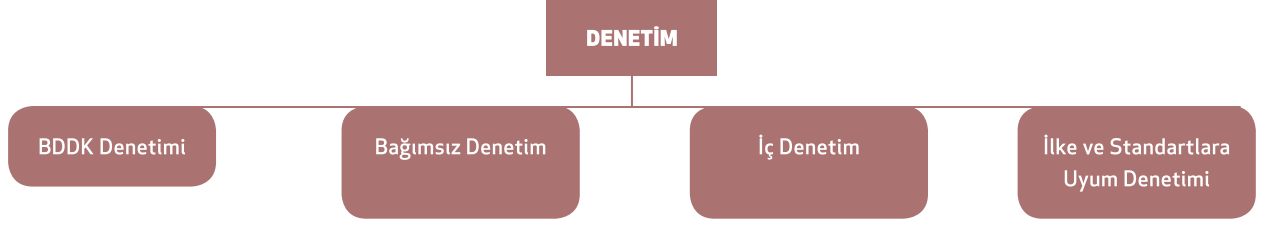
- (6) Finansman ortaklığı, 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda düzenlenen sermaye şirketi şeklinde veya taraflar arasında imzalanan süreli ortaklık sözleşmesi ile kurulur. Tarafların kâr ve zarara katılma oranları sözleşmede belirtilir.
- (7) Finansman ortaklığı sözleşmelerinde, sermayesine iştirak edilen ortaklığın yönetimi başta olmak üzere tarafların hak ve yükümlülüklerine yer verilmesi zorunludur. Finansman ortaklığı paylarının en fazla yedi yıl içinde elden çıkarılması şarttır. Kurul, ihtiyaç duyulması halinde bankaca konuya ilişkin tevsik edici belgelerle Kuruma başvurulması halinde yedi yıllık süreyi uzatabilir.
- (8) Birinci fıkrada sayılan yöntemlere dayalı finansmanlar için müşteriler ile imzalanacak sözleşmelerin yeknesak bir şekilde uygulanmasını ve katılım bankacılığı meslek ilke ve standartlarına uyumunu teminen, Kurulun uygun görüşü alınmak suretiyle Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından tip sözleşmeler hazırlanır.
- (9) Birinci fıkrada belirtilen her bir finansman yöntemine ilişkin standartlar, Kurulun uygun görüşü alınmak suretiyle Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından belirlenir.
- (10) Kalkınma ve yatırım bankaları, bu madde hükümleri ile bu madde hükümlerine dayalı olarak yapılacak düzenlemelere uygun olmak ve münhasıran faizsiz yöntemlerle sağlamış oldukları kaynaklarla sınırlı olmak üzere, müşterilerine birinci fıkrada sayılan yöntemlere dayalı olarak finansman sağlayabilir.

1.7. Denetim

Katılım bankalarının denetimi, öncelikle Kanun hükümleri ve TTK'nın anonim şirketlerde bağımsız denetlemeye dair hükümleri uyarınca gerçekleştirilmektedir. Ayrıca katılım bankalarının çeşitli faaliyetleri, sermaye piyasası alanındaki faaliyetleri açısından da Sermaye Piyasası Kurumu, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun açısından Gümrük ve Ticaret Bakanlığı gibi kurumlar tarafından da denetlenmektedir.

1.7.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Denetimi

Kanunun 65 inci maddesine göre katılım bankaları ve tüm faaliyetleri Kurumun denetim ve gözetimine tabidir. Kurum, bankaların genel kurullarına gözlemci sıfatıyla temsilci gönderebilecektir. Konsolide veya konsolide olmayan bazda yapılan denetimler sonucunda bir katılım bankası için; Kanun'un 67 nci maddesinde sayılan hâllerden herhangi birinin tespit edilmesi

Şekil 3 Denetim

durumunda, Kanununun 68 inci, 69 uncu ve 70 inci maddelerinde öngörülen tedbirler (bunlar düzeltici, iyileştirici ve kısıtlayıcı önlemlerdir) derhal alınacaktır.

1.7.2. Bağımsız Denetim

Kurul bu konudaki düzenlemeleri, aşağıdaki mevzuat ile yapmış bulunmaktadır.

- Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik,
- Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Banka Bilgi Sistemleri ve Bankacılık Süreçlerinin Denetimi Hakkında Yönetmelik,
- Derecelendirme Kuruluşlarının Yetkilendirilmesine ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik.

1.7.3. İç Denetim

1.7.3.1. İç Sistemler

Kanununun 29 uncu maddesi ile katılım bankaları, maruz kaldıkları risklerin izlenmesi, kontrolünün sağlanması, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu ve değişen koşullara uygun, tüm şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan yeterli ve etkin bir iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi kurmak ve işletmekle yükümlü tutulmuşlardır.

1.7.3.2. Teftiş

Kanununun 32 inci maddesi uyarınca katılım bankaları bütün birim, şube ve konsolidasyona tâbi ortaklıklarını kapsayan bir iç denetim sistemi kurmak zorundadır. Bu çerçevede, faaliyetlerin mevzuata, esas sözleşmeye, iç düzenlemelere ve bankacılık ilkelerine uygunluğu, banka müfettişleri tarafından denetlenir.

1.7.3.3. İç Kontrol

Kanununun 30 uncu maddesine göre katılım bankaları, iç kontrol sistemi kapsamında, faaliyetlerinin mevzuata, iç düzenlemelerine ve bankacılık teamüllerine uygun olarak yürütülmesini, muhasebe ve raporlama sisteminin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini her seviyedeki personeli tarafından uyulacak ve uygulanacak sürekli kontrol faaliyetleri ile sağlamak, görevlerin fonksiyonel ayrımlarını, yetki ve sorumlulukların paylaşımını, TMSF ödemelerini, banka işlemlerinin mutabakatını, varlıkların korunmasını ve yükümlülüklerin kontrol

altında tutulmasını temin etmek, maruz kalınan her türlü riskin tanınması, değerlendirilmesi ve yönetimi için gerekli alt yapıyı hazırlamak ve yeterli iletişim ağını oluşturmak zorundadır. İç kontrol faaliyetleri yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak iç kontrol birimi ve personeli tarafından yürütülür.

1.7.4. Katılım Bankacılığı İlke ve Standartlarına Uyum Denetimi

Katılım bankalarının bu alandaki denetimi, BDDK tarafından 14.09.2019 tarih ve 30888 sayılı Resmi gazetede yayımlanan Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliği hükümleri uyarınca gerçekleştirilecektir. Yönetmeliğin 10 uncu maddesinin birinci fıkrasına göre “faizsiz bankacılık denetim faaliyetlerinin amacı, banka faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile danışma komitesi kararlarına uygun olarak yürütüldüğü ve uyum fonksiyonunun etkinliği ve yeterliliği hususunda üst düzey yönetime, ortaklara ve bankanın diğer paydaşlarına güvence sağlamaktır.” Aynı kanunun ikinci ve üçüncü fıkraları ise faizsiz bankacılık denetim faaliyetleriyle; faizsiz bankacılık uyum faaliyetlerinin yeterliliği ve etkinliğinin değerlendirileceğini, bankanın faaliyetlerinin ve işlemlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile danışma komitesi kararlarına uygunluğunun denetleneceğini ve faizsiz bankacılık denetim faaliyetlerinin; Yönetmeliğin 22 nci maddesi çerçevesinde iç denetim birimi tarafından yerine getirileceğini ifade etmektedir. Elbette BDDK da, Bankacılık Kanunundaki görev ve yetkileri uyarınca katılım bankalarının, yukarıda anılan faizsiz bankacılık ilkelerine uyumunu denetleyecektir. Ayrıca TKBB nezdindeki danışma kurulu, kuruluş düzenlemelerindeki yetkilerine dayanarak, katılım bankaları içerisindeki danışma komiteleri ile murakıplar ise esas sözleşme ve banka iç düzenlemelerindeki yetkilerine istinaden katılım bankalarının faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyumuna ilişkin denetimler yapabilecektir.

Ayrıca Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Denetim Standartlarında da faizsiz finans alanının en önemli aktörleri olarak katılım bankalarının denetime

ilişkin kurallar mevzuatımıza dâhil edilmiştir. Nitekim 1 nolu Standart metninde Faizsiz Finans Denetim Standardının (FFDS) amacı, “Fıkhi ilke ve kurallara uygun olarak faaliyet gösteren bir finansal kuruluş tarafından hazırlanan finansal tabloların denetiminin yürütülmesinde amaç ve genel ilkeler hakkında standartlar oluşturmak ve rehberlik sağlamak” olarak ifade edilmektedir.

1.8. Pay Edinim ve Devirleri

Kanun, bir bankanın kurucusu olabilmek için belirli nitelikleri haiz olma gereğini aradığı gibi (m.8), bankalarda gerçekleşecek belirli oranın üzerindeki pay devirleri hakkında da izin alma zorunluluğu (m.18) getirmiştir. Belirli oranlardaki banka hissesinin edinilmesinin izne bağlanması banka ortaklarının kontrolü amacına yönelik bir düzenlemedir. Bu kontrol aynı zamanda banka ortağının hisselerini devretmek suretiyle Kanunun belirli oranlarda hisseye sahip ortaklar için öngördüğü müeyyideleri (örneğin şahsi iflas, yeni bir bankanın kurucusu olamama) dolanmasını engellemeyi de içermektedir. 5411 sayılı Kanunun gerekçesinde bu husus "Getirilen bu düzenlemeler ile kuruluşların ortaklık yapılarının ve ortaklar için öngörülen hükümlere uygunluğun izlenmesi, banka kaynaklarının ortaklar tarafından suiistimaline neden olabilecek veya etkin denetimi engelleyecek yapıların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır" şeklinde ifade olunmuştur. Belirtilen nedenlerle belirli oranlardaki hisselerin edinimleri yanında, belirli oranların altına düşme sonucunu veren devirler de izne tabi tutulmaktadır.

Buna göre bir kişinin, bir bankada doğrudan veya dolaylı pay sahipliği yoluyla sermayenin yüzde onunu ve daha fazlasını temsil eden payları edinmesi veya bir ortağa ait doğrudan veya dolaylı payların sermayenin yüzde on, yüzde yirmi, yüzde otuzüç veya yüzde ellisini aşması sonucunu veren pay edinimleri ile bir ortağa ait payların, bu oranların altına düşmesi sonucunu veren pay devirleri Kurulun iznine tâbidir. Yönetim kuruluna veya denetim komitesine üye belirleme imtiyazı veren payların tesisi, devri veya yeni imtiyazlı pay ihracı yukarıdaki oransal sınırlara bakılmaksızın Kurulun iznine tâbidir. Bu izinlerin verilmesinde, bankanın devralınan hisselerinin nominal değerinin yüzde biri oranında devir payının devralan tarafından TMSF'ye yatırılması zorunludur. Ortak sayısının beşten aşağı düşmesine yol açan işlemler ile izin alınmadan yapılan pay devirleri pay defterine kaydolunmaz. Bu hükme aykırı olarak pay defterine yapılan kayıtlar hükümsüzdür. Oy hakkı edinilmesi ve hisseler üzerinde intifa hakkı tesisinde de bu hüküm uygulanır.

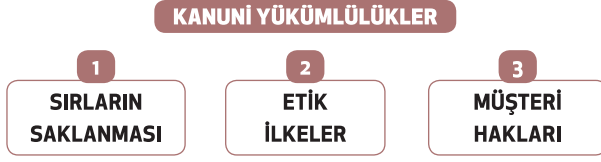
Nitelikli paya sahip olan ortakların kurucularda aranan nitelikleri taşıması şarttır. Kurucularda aranan nitelikleri kaybeden nitelikli paya sahip ortaklar temettü dışındaki ortaklık haklarından yararlanamaz. Bu halde, diğer ortaklık hakları Kurumun bildirim üzerine TMSF tarafından kullanılır. Bu ortaklar sermayedeki doğrudan ve dolaylı payları yüzde onun altına düşene kadar rüçhan haklarını kullanamazlar. Bir bankanın sermayesinin yüzde on veya daha fazlasına sahip olan tüzel kişilerin paylarının doğrudan veya dolaylı olarak birinci fıkrada belirtilen oranlar veya esaslar dâhilinde el değiştirmesi, devralacak ortağın kurucularda aranan nitelikleri taşıması şartıyla Kurulun iznine tâbidir. Kurulun izni olmadan payların devredilmesi hâlinde, bu paylara ait temettü hariç ortaklık hakları TMSF tarafından kullanılır. Hisseleri borsada işlem gören bankaların hisselerinin borsadan alınması ve bir bankanın hisselerinin 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu hükümlerine göre icra dairesinden satın alınması durumunda gerçekleştirilecek işlemlere ve bu maddenin uygulanmasına dair usul ve esaslar Kurulca belirlenir. Konuya ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler ise Bankaların İzne Tabi İşlemleri İle Dolaylı Pay Sahipliğine İlişkin Yönetmelik hükümleri ile getirilmiştir. Anılan kurallara uyulmaması ayrıca idari yaptırımlara bağlanmıştır.

1.9. Birleşme ve Bölünme

Birleşme veya devir işleminin kesinleşmesini müteakip, devredilen kuruluşun bütün aktif ve pasifleri ile diğer hak ve yükümlülükleri devralan bankaya geçer ve devredilen kuruluşun tüzel kişiliği sona ererek kaydı Ticaret Sicilinden silinir. Bu konuda ayrıntılı düzenlemeler Bankaların Birleşme, Devir, Bölünme Ve Hisse Değişimi Hakkında Yönetmelik hükümlerinde düzenlenmiştir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, mevduat ile katılım fonunun birbirine karışmasına, faizli ve faizsiz ayırımının ortadan kalkmasına neden olabilecek birleşme ve bölünmeler konusunda önlem alınmasıdır. Konu ile ilgili mevcutta hiçbir düzenleme yer almamakta ve konu tamamen BDDK'nın takdirine bırakılmış durumdadır.

1.10. İradi Tasfiye

Katılım bankalarının faaliyetlerine son vermeleri ve tasfiyeleri Kurulun iznine ve Kurumun denetimine tâbidir. Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar faaliyetlerine son vermek ve bunları tasfiye etmek istedikleri takdirde, durumu Türkiye çapında basımı ve dağıtımını yapılan en az iki gazete ile ilân ve mevduat sahipleri veya katılım fonu sahipleri ile alacaklılarına veya bu durumda sayılabilecek kişi ve kurumlara tebliğ ederek ellerinde bulunan aynî ve nakdî her türlü mevduat veya katılım fonu ile emanet ve cari

Şekil 4 Kanuni Yükümlülükler

hesap bakiyelerini ve sair borçlarını, vadeli olsalar bile vadelerini beklemeksizin iki ay içinde iadeye ve bu süre içerisinde sahibi başvurmayan aynı ve nakdî her türlü mevduat, katılım fonu, emanet ve alacakları Kuruma tevdi etmeye mecburdurlar. Kurum, bu suretle verilen değerleri, takip eden yılbaşından başlamak üzere on yıl süre ile her yılbaşında usulüne göre ilan etmek suretiyle saklar. Son ilân tarihinden itibaren altı ay içinde aranmayan bu değerler TMSF'ye gelir kaydolunur. Faaliyet izni kaldırılan katılım bankaları Kanunda yer alan hükümlere göre tasfiye edilir. Türk Ticaret Kanunu'nun genel hükümleri uygulanmaz.

1.11. Kanuni Yükümlülükler

1.11.1. Sırların saklanması

Kurul başkan ve üyeleri ile Kurum personeli, TMSF Kurulu başkan ve üyeleri ile TMSF personeli ile sıfat ve görevleri dolayısıyla bankalara veya müşterilerine ait sırları öğrenenler, görevleri sırasında öğrendikleri bankalara ve bunların bağlı ortaklık, iştirak, birlikte kontrol edilen ortaklıkları ve müşterilerine ait sırları kanunen açıkça yetkili kılınan mercilerden başkasına açıklayamaz ve kendilerinin veya başkalarının yararlarına kullanamazlar. Kurumun dışarıdan destek hizmeti aldığı kişi ve kuruluşlar ile bunların çalışanları da bu hükme tâbidir. Bu yükümlülük görevden ayrıldıktan sonra da devam eder.

Kanunun 73 üncü maddesi hangi hallerde sır saklama yükümlülüğünün ihlal edilmiş olmayacağını saydığı gibi, yine özel kanunlarda bankalardan bilgi talep etmeye ilişkin getirilen düzenlemelere uygun olarak yapılan bilgi aktarımları da sır saklama yükümlülüğüne aykırı sayılmayacaktır. Banka müşterilerinin sır niteliğindeki bilgilerinin gizliliğinin korunması ayrıca 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun (KVKK) hükümleri ile düzenlenmiştir. Ancak Bankacılık Kanununun 73 üncü maddesinde 20.02.2020 tarih ve 31167 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 7222 sayılı Kanunun 10 uncu maddesi ile yapılan değişiklikle, bankacılık faaliyetlerine özgü olarak bankalarla müşteri ilişkisi kurulduktan sonra oluşan gerçek ve tüzel kişilere ait verilerin, müşteri sırrı hâline geleceği hükme bağlanmıştır. Aynı düzenleme ile diğer kanunların emredici hükümleri saklı kalmak kaydıyla, müşteri sırrı niteliğindeki bilgiler,

bu maddede belirtilen sır saklama yükümlülüğünden istisna tutulan hâller haricinde, 24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu uyarınca müşterinin açık rızası alınsa dahi, müşteriden gelen bir talep ya da talimat olmaksızın yurt içindeki ve yurt dışındaki üçüncü kişilerle paylaşılacağı ve bunlara aktarılamayacağı da düzenlenmiştir. Dolayısıyla erkek kişi niteliğindeki müşterilerin kişisel verileri açısından da KVKK hükümleri uygulanmayacak ve özel kanun niteliğindeki Bankacılık Kanununun gizli bilgilere ilişkin hükümleri uygulanacaktır. Kanun sır niteliğindeki bilgilerin, paylaşım ve aktarımlarına ilişkin kapsam, şekil, usul ve esasları belirlemeye veya bunlara ilişkin sınırlamalar getirmeye Kurulun yetkili olduğunu ifade etmekte olup, BDDK'nın bu konudaki alt düzenleme çalışmaları da eserimizin baskısı anında halen devam etmektedir.

Son olarak banka ve müşteri sırlarının saklanması yükümlülüğünün kanuna aykırı olarak ihlal edilmesi Kanunun 159. Maddesi ile adli ve idari yaptırımlara bağlanmıştır. Aynı şekilde Kişisel Verilerin Korunması Hakkındaki Kanun hükümlerinin ihlali de Türk Ceza Kanunu'nun 135 ila 140. Maddeleri arasında sayılan suçlar olarak nitelenmiş ve ayrıca idari para cezalarına da bağlanmıştır.

1.11.2. Etik İlkeler

Bankaların personel sayısının çokluğu ve hizmet alanlarının günlük hayatın bütün safhalarına girdiği gerçeği karşısında banka yönetim ve çalışanların uyması gerekli etik ilkelerin belirlenmesinin, bankaların yönetiminin güçlenmesi, hizmet kalitesinin artması, personelin dayanışma ve sosyal sorumluluk duygusunun gelişmesini sağlayacağı düşüncesiyle kanun koyucu, kuruluş birlikleri tarafından Kurulun uygun görüşü alınmak suretiyle belirlenecek etik ilkelere bankaların ve bunların mensuplarının uymakla yükümlü olduğunu hükme bağlamıştır. Bankalar ile bunların mensupları; bu Kanuna, ilgili düzenlemelere, kuruluş amaç ve politikalarına uygun olarak faaliyetlerin icra edilmesini temin etmeye ve yönetimde adalet, doğruluk, dürüstlük ve sosyal sorumluluğu esas almaya yönelik etik ilkelere uymakla yükümlüdürler. TKBB tarafından yayımlanan Bankacılık Etik İlkeleri ile bu konuda mesleki düzenlemeler yapılmıştır.

1.11.3. Müşteri Hakları

Bankalar sundukları hizmetler hakkında yeterli uzmanlığa sahipse de, banka müşterileri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kanunun "finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması" şeklindeki amaç maddesini

geniş yorumlamak ve müşterilerin bilgilendirilmesini ve yapılan işlemlerde karşılıklı rızanın sağlanmasını da bu kapsamda olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu zorunluluk «Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.» (Nisa 29) şeklindeki ayet sebebiyle katılım bankaları bakımından daha da vazgeçilmez bir hâl almaktadır.

Karşılıklı rıza; hukuki işlemin taraflarının birbirine uygun irade beyanlarıdır. Borçlar hukukumuzda iradeyi bozan/sakatlamanı sebepler olarak yanılma (hata), aldatma (hile) ve korkutma (tehdit) sayılmıştır. Diğer yandan genel işlem koşulları ve tip sözleşmelerin denetimi-haksız şartların iptali; sözleşme ile ilgili bilgilendirme, tüketicilerin korunması vb. tarafların eşit şartlarda sözleşme yapmaları ve birbirine uygun iradelerinin temini (karşılıklı rızanın sağlanması) için, üzerinde sürekli durulan ve geliştirilen konulardır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fahiş fiyat, aldatma “batıl yol” olarak sayılmıştır. Bunların günümüz koşulları da nazara alınarak (özellikle finansal ürünler bakımından) belirlenmesi, tatad edilmesi gerekir. Değişen koşullara göre “kural koyucu” tarafından bunlarda değişiklikler de yapılmalıdır. Batıl yol, kural koyucu tarafından sayıldıktan sonra, bunların konu edildiği ya da bu yöntemlerle oluşturulan hukuki işlemlerin tamamı, tarafların birbirine uygun irade beyanları, karşılıklı rızaları olsa bile kesin olarak hükümsüzdür; yani batıldır (mutlak butlan). Batıl yollar dışında kalan işlemlerde ise “karşılıklı rıza” ve bunu temin için alınacak önlemler, va`z edilecek kurallar son derece önem arz etmektedir. Günümüz hukukundaki önlemlerin yanı sıra bunların da kural koyucu tarafından titizlikle geliştirilip, açıklanması ve buna uygun davranılmasını denetlenmesi gerekir.

Karşılıklı rızanın sağlanmasındaki en önemli unsur, tarafların yaptıkları işlem bakımından ya da genel olarak yapılan işlemin de dâhil olduğu uygulamalar bakımından eşit müktesebata (bilgi/tecrübe birikimine) sahip olmalarıdır. Taraflardan biri diğerinden zayıf ise, zayıf tarafın güçlü karşısında korunmasına yarar hükümler “kural koyucu” tarafından va`zedilmelidir. Karşılıklı rızayı sağlayan bir diğer unsur ise yapılan işlemin uzmanı veya imtiyazlı olan tarafın önceden tek taraflı olarak hazırlayıp diğer tarafa sunduğu sözleşmeler bakımından, sözleşmeye katılan tarafı (iradesinin tam olarak sözleşmeye yansımını sağlayacak ölçüde) bilgilendirmesidir. Sözleşmeye katılan tarafın sözleşme içeriğine etki etme imkânının olmaması halinde karşılıklı rızayı temin edebilmek de mümkün değildir. Bu nedenle, imtiyaza dayalı olarak iş yapan bankalar bakımından karşılıklı rızanın sağlanması son

derece önemli olup, “ya sözleşmeyi imzalarsın ya da hizmetten yararlanmazsın; sen bilirsin” yaklaşımı, karşılıklı rızayı sağlamaya yeterli değildir.

Eserimizin ilk baskısında, bu nedenlerle katılım bankacılarının, müşteri haklarına son derece titizlikle riayet etmesi ve bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmasının önemine işaret etmiştik. Eserimizin ikinci baskısının yayımlanma aşamasında BDDK'nın faizsiz finans ilkelerine uyum, müşterilerin bilgilendirilmesi ve kurumsal yönetim konularında alt düzenlemeler yapma çalışmaları sürmektedir. Dolayısıyla faizsiz bankacılık alanındaki bu konuların da yakın bir zamanda mevzuat düzenlemelerine konu olacağı öngörülmektedir.

1.12. Finansal Raporlama

Katılım bankaları, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun ve kuruluş birliklerinin görüşü alınmak suretiyle Kurulca belirlenecek usul ve esaslara uygun olarak muhasebe sistemlerinde tek düzeni uygulamak; Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yayımlanan muhasebe ve finansal raporlama standartlarına uygun olarak tüm işlemlerini gerçek mahiyetlerine uygun surette muhasebeleştirme ve finansal raporlarını bilgi edinme ihtiyacını karşılayabilecek biçim ve içerikte, anlaşılır, güvenilir ve karşılaştırılabilir, denetime, analize ve yorumlamaya elverişli, zamanında ve doğru şekilde düzenlemek zorundadır. Yönetim kurulu, faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi, finansal tabloların hazırlanması, onaylanması, denetlenmesi, yetkili mercilere sunulması ve yayımlanması dâhil finansal raporlama sistemini, görev, yetki ve sorumlulukları belirlemek, bilgi sistemlerini yeterli hale getirmek ve uygulamayı gözetmekle yükümlüdür.

1.13. Türkiye Katılım Bankaları Birliği

1.13.1. Tarihi Gelişim ve Kuruluş

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Bankacılık Kanunu gereğince kurulmuş tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Katılım bankalarının çatı kuruluşu olan Özel Finans Kurumları Birliği, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun, 29.05.2001 tarih ve 24416 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4672 sayılı Kanun ile değişik 6 ncı fıkrası hükmü uyarınca, tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olarak kurulmuş olup, söz konusu fıkra hükümleri çerçevesinde, 04.10.2001 tarih ve 2001/3138 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Birlik Statüsü'nün yürürlüğe konulması sonrasında faaliyete başlamıştır. Sonrasında, Resmi Gazete'nin 01.11.2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı nüshasında yayımlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile özel finans kurumları

“katılım bankaları” adını aldığı gibi Birliğin unvanı da Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değiştirilmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren bütün katılım bankaları Kanun hükümlerine göre faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde Birliğe üye olmak, 28 Şubat 2006 tarih ve 26094 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2006/10018 sayılı Karar ile yürürlüğe konulan Türkiye Katılım Bankaları Birliği Statüsü hükümlerine uymak ve Birliğin yetkili organlarının aldığı kararları uygulamak zorundadır.

1.13.2. Organlar ve Statü

Kanununun 81. Maddesine göre, Kuruluş birliklerinin organ seçimleri bu Kanunda öngörülen esaslar çerçevesinde gizli oyla ve yargı gözetimi altında gerçekleştirilir. Kuruluş birliklerinin organları, çalışma esasları ve faaliyetlerinin kapsamı, birliklerin görüşünü alarak Kurumun yapacağı öneri üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulacak statülerinde gösterilir. TKBB’nin Statüsü 28/02/2006 tarih ve 26094 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu’nun 2006/10018 sayılı kararı ile yürürlüğe girmiştir. Statü uyarınca Birlik organları, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetçilerden ibarettir. Birliğin karar organı Genel Kurul, yürütme organı Yönetim Kuruludur. Birlikte ayrıca Genel Sekreterlik birimi bulunur. Üyeler, birliklerin statüsüne ve birlikler tarafından alınacak karar ve tedbirlere uymak zorundadır. Kuruluş birliklerinin aldığı genel ya da özel nitelikteki karar ve tedbirlere zamanında ve tam olarak uymayan üyeler hakkında birliklerin yönetim kurulunca idarî para cezasına karar verilebilecektir.

1.13.3. Görev ve Yetkileri

TKBB’nin görev ve yetkileri, Kanun’un 80 inci maddesinde kuruluş birlikleri için genel olarak sayılan görevler ve yetkiler, TKBB Birlik Statüsü’nün 4 üncü maddesinde Birlik bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki görevleri yürütür:

- a) Bankacılık ve katılım bankaları ile ilgili mevzuatı izlemek bu konulara ilişkin düzenlemeleri üye katılım bankalarına duyurmak,
- b) Meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği vakar ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun çalışmalarını sağlamak,
- c) Üye katılım bankası mensuplarının uyacakları meslek ilkeleri ve standartlarını Kurumun uygun görüşünü alarak belirlemek,
- d) İlgili mevzuat uyarınca alınan kararlar ile Kurumca alınması istenilen tedbirlerin uygulanmasını takip etmek,
- e) Üyeleri arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli her türlü tedbiri almak ve uygulamak,

- f) Katılım bankaları arasındaki ilişkilerde mesleki dayanışmayı güçlendirecek kararlar almak,
 - g) Kurum ile işbirliği yapmak suretiyle katılım bankaları arasında ortak projelere ilişkin işbirliğini temin etmek,
 - h) Üyelerin ilan ve reklamlarında uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarları itibarıyla Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek,
 - i) Yurt içinde ve yurt dışında katılım bankacılığını temsil etmek, katılım bankacılığını tanıtmak ve bu konuda kamuoyunu aydınlatmak için çalışmalarda bulunmak,
 - j) Bankacılık konusunda seminer, sempozyum, konferans ve eğitim programları düzenlemek,
 - k) Müşteri haklarına dair hükümlerde öngörülen sözleşmelerin şekil ve içeriklerine ilişkin usul ve esaslar ile tip sözleşmelerin uygulanacağı işlemleri, Kurulun uygun görüşünü alarak belirlemek,
 - l) Üyeler ile bireysel müşterileri arasındaki ihtilafların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasını temin etmek üzere Birlikçe hazırlanan ve Kurulca onaylanan usul ve esaslar dâhilinde hakem heyeti oluşturmak,
 - m) Katılım bankaları ve bankacılığı konularında resmi makam ve kuruluşlara istişari mahiyette mütalaa vermek,
 - n) Ekonomi, mali sektör ve bankacılık sistemindeki yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri izleyerek toplayacağı bilgileri üyelerine ve ilgililere ulaştırmak,
 - o) Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli çalışmaları yapmak ve yetkili mercilere önerilerde bulunmak,
 - p) Katılım bankalarına ilişkin, gizlilik niteliği taşımayan istatistiki bilgileri toplamak ve kamuoyuna duyurmak,
 - r) İlgili mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla, katılım bankalarının, müşterilere sundukları hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masraflar, açtıkları krediler ve bunlarla ilgili diğer işlemler için uygulayacakları kar payı oranları, komisyon ve ücretler ile katılma hesaplarında kar ve zarara katılma oranının belirlenmesine ilişkin olarak üye katılım bankalarına yönelik tavsiye kararı almak,
 - s) Üyelerinin ortak menfaatlerini ilgilendiren konularda yönetim kurulu kararına istinaden dava açmak ve/veya gerekli girişimlerde bulunmak,
 - t) Kurumca alınması istenilen tedbirleri almak,
 - u) Birliğin aldığı karar ve tedbirlerin uygulanmasını takip etmek, bunlara zamanında ve tam olarak uymayan üyeler hakkında gerekli müeyyideleri uygulamak,
 - v) Kanun ve ilgili mevzuatın kendisine yüklediği diğer görevleri yapmak.
- şeklinde ve ayrıntılı olarak sayılmıştır.

1.14. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

1.14.1 Kuruluş ve Bağımsızlık

BDDK, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kurulmuştur. Kurum, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile Başkanlıktan oluşmaktadır. Kurum, Kanunla ve mevzuatla kendisine verilen düzenleme ve denetlemeyle ilgili görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirir ve kullanır. Kurumun kararları yerindelik denetimine tâbi tutulamaz. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi Kurumun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez. Kurumun malları Devlet malı hükmündedir, haczedilemez ve rehnedilemez.

1.14.2. Organlar

Kurumun en üst karar organı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'dur. Kurul Başkanı Kurumun da başkanıdır. Kurul, Kanun ve diğer mevzuatta belirtilen görevler yanında, yine Kanun'un 88 inci maddesinde sayılan görevleri yapar ve yetkileri kullanır. Kurumun en üst yöneticisi Başkandır. Başkana başkanlığa ilişkin görevlerinde yardımcı olmak üzere Kurul kararıyla atanan Başkan Yardımcıları ile daire başkanlıkları şeklinde teşkilatlanmış ana hizmet, danışma ve yardımcı hizmet birimlerinden oluşan Hizmet Birimleri Kurumun diğer birimlerini oluşturmaktadır.

1.14.3. Görev Yetki ve Sorumlulukları

Kanunun 93 üncü maddesi uyarınca Kurum, bu Kanun ve ilgili diğer mevzuatın verdiği yetkiler çerçevesinde finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, malî sektörün gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması için aynı maddenin birinci fıkrasında sayılanlarla görevli ve yetkilidir.

1.14.4. Çeşitli Hükümler

Kanunun 94 üncü maddesi uyarınca Kurum, finansal hizmetler sektörünün geliştirilmesi amacıyla; aynı maddede sayılan hususlarda strateji belirlemeye yetkilidir. Yine Kanunun 95 inci maddesi uyarınca Kurum, yerinden gözetim ve denetim, 96 ncı madde uyarınca da bilgi ve belge isteme yetkilini de haiz bulunmaktadır.

1.15. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

1.15.1. Kuruluş ve Bağımsızlık

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 5411 sayılı Kanun ve ilgili diğer mevzuat ile verilen yetkiler çerçevesinde tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, TMSF bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı, tasfiyesi, TMSF alacaklarının takip

ve tahsili işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, TMSF varlık ve kaynaklarının idare edilmesi ve Kanunla verilen diğer görevlerin ifası için kurulmuş olup kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur. TMSF görevini yaparken bağımsızdır. TMSF'nin kararları yerindelik denetimine tâbi tutulamaz. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, TMSF Kurulunun kararlarını etkilemek amacıyla emir ve talimat veremez. Fon, 3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerine tabi değildir. Fonun malları Devlet malı hükmündedir. Fonun mal, hak ve alacakları haczedilemez ve rehin edilemez.

1.15.2. TMSF Kurulu

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kurulu, Fonun karar organıdır. TMSF Kurulu Başkanı TMSF'nin de başkanıdır.

1.15.3. Fonun Teşkilatı

Fon, Başkan ve üyelerden müteşekkil Kurul ile Başkanına bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Başkanlık teşkilatından oluşur.

1.15.4. Görev Yetki ve Sorumluluk

Fon, Kanun ve diğer mevzuatta belirtilen görevler yanında, yine Kanun'un 122 nci maddesinde sayılan görevleri yapar ve yetkileri kullanır.

1.15.5. Çeşitli Hükümler

Yine Kanununun 123. Maddesine göre, Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler, Devletin güvenliği ve temel dış yararlarına karşı ağır sonuçlar doğuracak hâller ile meslek sırrı, aile hayatının gizliliği ve savunma hakkına ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, özel kanunlardaki yasaklayıcı ve sınırlayıcı hükümler dikkate alınmaksızın gizli dahi olsa TMSF tarafından bu Kanun kapsamında verilen görevler ile sınırlı olmak üzere istenecek her türlü bilgi ve belgeyi uygun süre ve ortamda, sürekli veya münferit olarak vermeye, istenecek defter ve belgeleri ibraz etmeye mecburdurlar. Bu madde kapsamında, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlar Fonun belirleyeceği süre içerisinde söz konusu talebe cevap vermek ve gereken kolaylığı göstermekle yükümlüdürler.

1.16. Yaptırımlar Soruşturma ve Kovuşturma

1.16.1. İdari Para Cezaları

Kurul kararıyla ve gerekçesi belirtilmek suretiyle bankalara, ilgili gerçek ve tüzel kişilere, Kanununun 146, 147 ve/veya 148 inci maddelerinde düzenlenen idari para cezaları uygulanabilecektir.

Kanunun 149. Maddesine göre, idarî para cezalarının uygulanıp uygulanmayacağına ilgilinin savunması alındıktan sonra karar verilir. Savunma istendiğine ilişkin yazının tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde savunma verilmemesi hâlinde savunma hakkından feragat edildiği kabul edilir.

Kanunun 13 üncü maddesi hükümlerine aykırı olarak yurt içinde açılan şube ve temsilcilikler hakkında 146 ncı maddenin birinci fıkrasının (a) bendi hükümleri uygulanmakla birlikte, bunlar Kurumun talebi üzerine valiliklerce geçici veya sürekli kapatılabilecektir.

1.16.2. Suçlar

Bankacılık Kanununda düzenlenen suçlar;

- İzinsiz Faaliyette Bulunmak
- Mevduat ve Katılım Sonu Sahiplerinin Haklarını Engellemek
- Düzeltici, İyileştirici ve Kısıtlayıcı Önlemleri Almamak
- Yetkili Merciler İle Denetim Görevlilerince İstenen Bilgi Ve Belgeleri Vermemek Ve Görevlerini Yapmalarını Engellemek
- Belgelerin Saklanması Yükümlülüğüne Aykırı Davranmak
- Gerçeğe Aykırı Beyanda Bulunmak
- İşlemlerin kayıt dışı bırakılması ve gerçeğe aykırı muhasebeleştirme
- Sistemi engelleme, bozma, verileri yok etme veya değiştirme
- İtibarın zedelenmesi
- Sırların açıklanması
- Zimmet

şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca Kanuna göre suç teşkil eden hareket ve fiiller başka kanunlara göre de cezayı gerektirdiği takdirde, faileri hakkında en ağır cezayı gerektiren kanun maddesi uygulanır. Türk Ticaret Kanununun sorumluluğu gerektiren hükümleri saklıdır.

1.16.3. Kovuşturma Usulü

Kanunda belirtilen suçlara ilişkin soruşturma ve kovuşturma yapılması, Kurum veya TMSF tarafından Cumhuriyet Başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulmasına bağlıdır. Bu başvuru muhakeme şartı niteliğindedir. Ancak, 160 ıncı maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen suçtan dolayı soruşturma ve kovuşturmalar Kurumun veya Fonun yazılı bildirim üzerine veya gecikmesinde sakınca görülen hallerde re'sen Cumhuriyet savcılarınca yapılır ve Kurum ve TMSF haberdar edilir. Bu fıkra uyarınca yapılan soruşturmalar neticesinde açılan kamu davalarında, Kurumun veya Fonun başvuruda bulunması hâlinde, bunlar başvuru tarihinde müdahil sıfatını kazanırlar. İtibarın zedelenmesi, sırların açıklanması ve zimmet suçlarından dolayı ilgililerin

dava hakkı ile 4.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümleri saklıdır.

2. Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu (Finansal Kiralama)

Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının t bendi ile ikinci fıkrası hükümleri uyarınca katılım bankaları, mevduat bankalarının aksine doğrudan finansal kiralama faaliyetlerinde bulunabilmektedir. Nitekim Kanunun 48 inci maddesi ve Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik m.19/1-b bendinde finansal kiralama, katılım bankalarının finansman yöntemlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Katılım Bankalarının bir finansman yöntemi olarak kullandıkları finansal kiralama işlemleri 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na tabi olarak gerçekleştirilmektedir. Nitekim 6361 sayılı Kanun'un 2 inci maddesinin ikinci fıkrasında katılım bankalarının finansal kiralama işlemlerinin bu kanuna tabi olacağı düzenlenmiştir.

3. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun

TKHK'nun 30/5 ve 35/4 maddelerinde, açıkça katılım bankalarının adı zikredilmesede dahi, bağlı kredi uygulaması bakımından diğer kredi kuruluşları ile farklı hükümler ve zedilmiştir. Buna göre "Kredi veren ile satıcı veya sağlayıcı arasında belirli bir malın veya hizmetin tedarikine ilişkin bir sözleşme olmaksızın, tüketicinin kendisi tarafından belirlenen malın veya hizmetin bedelinin kredi veren tarafından ödenmesi suretiyle kullanılan krediler bağlı kredi sayılmaz" (m.30/5); "Konut finansmanı kuruluşu ile satıcı arasında belirli bir konutun tedarikine ilişkin bir sözleşme olmaksızın, tüketicinin kendisi tarafından belirlenen konutun bedelinin kredi veren konut finansmanı kuruluşu tarafından ödenmesi suretiyle kullanılan krediler bağlı kredi sayılmaz" (m.35/4) Bu hükümlerin amacı, mevzuatı gereği satıcıya ödeme yapma yükümlülüğü altındaki katılım bankalarını korumaktır.

4. Diğer Mevzuat Hükümleri

Katılım bankaları, mevzuatın izin verdiği sınırlar içinde ve faizsiz finans prensiplerine uygun olmak kaydıyla sermaye piyasası işlemlerine aracılık, portföy yöneticiliği ve sigortacılık gibi faaliyetleri doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla yürütebilmektedir. Bahse konu faaliyetler bakımından Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili SPK Tebliğleri ile Sigortacılık Kanunu ve ilgili yönetmelik, genelge ve sair alt düzenlemelere tabi bulunmaktadır. Katılım bankaları ayrıca birer özel hukuk tüzel kişileri olmaları hasebiyle, yürürlükteki bütün kanun, kanun hükmünde kararname, yönetmelik, tebliğ ve sair mevzuatın muhatabı durumundadır. Söz konusu mevzuat düzenlemelerinin tamamına tâbidir.

III. KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SÖZLEŞMELER

1. Yurtiçinde Kullanılan Sözleşmeler

Katılım bankaları fon toplama ve fon kullandırma işlemleri ile Kanunun izin verdiği diğer faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere müşterileri ile çok çeşitli alanlarda sözleşmeler akdetmektedirler. Bunlara örnek olarak aşağıdaki sözleşmeler verilebilir:

- Bankaların müşterilerinden fon toplama işlemlerinde kullandıkları çerçeve sözleşme olarak bankacılık hizmetleri ya da hesap sözleşmeleri
- Ticari kredi işlemlerine dair çerçeve bir sözleşme olarak genel kredi sözleşmeleri
- Tüketici kredileri için kullanılan tüketici kredisi, konut kredisi ya da bireysel kredi sözleşmeleri
- Bankacılık ve kredi kartları hizmetleri için kart sözleşmeleri
- Kiralık kasa sözleşmeleri
- Finansal kiralama sözleşmeleri
- Bankaların kredi alacaklarını teminat altına almak için imzaladıkları teminat sözleşmeleri (rehin, ipotek, alacak devri, ticari taşınır rehni, kefalet-garanti taahhütleri gibi)
- Sermaye piyasası işlemlerine ilişkin yatırım hizmetleri sözleşmeleri

2. Katılım Bankalarının Uluslararası Faaliyetleri ve Sözleşmeleri

Katılım bankaları uluslararası finans alanındaki diğer finansal kurum ve bankalarla, murabaha, mudaraba, wakala, swap, risk paylaşım, sendikasyon kredileri, garanti-kontrgaranti ilişkileri ya da muhabirlik hizmetlerine dair iş ve işlemlere girişmekte olup, bu işlemler için çok çeşitli sözleşmeler akdetmektedir. Bunlara örnek olarak da aşağıdaki sözleşmeler verilebilir:

- Yurtdışından finansman temini ya da yurt içi ya da yurt dışına finansman desteği amaçlı olarak murabaha sözleşmeleri imzalanabilmektedir. Bu sözleşmeler genel itibariyle ilgili emtia borsasında (bir kısmı borsa içi ve bir kısmı borsa dışı işlemlere dayalı olarak) gerçekleşen peşin alım ve vadeli satım esaslarına göre gerçekleşen murabaha işlemleridir.
- Yine finansman temini ya da finansman desteği için mudaraba veya wakala temelli sözleşmeler akdedilebilmektedir. Bu işlemler katılım bankalarında tek başına yapılabildiği gibi, diğer banka ve finansal kuruluşlarla birlikte bir sendikasyon kredisi olarak da gerçekleştirilebilmektedir
- Özellikle ülke riskinin yüksek olduğu ülkelerde kullanılacak krediler için diğer bankalarla risk

paylaşım sözleşmeleri (risk participation agreements) de katılım bankalarınca akdedilebilmektedir.

- Yurt içi ya da yurt dışı yatırımcıların ihtiyaç duyacağı garanti taahhütleri, banka teminat mektupları ya da kontrgarantiler de katılım bankalarınca temin edilebilmektedir.
- Uluslararası bankalarla karşılıklı gerçekleşen swap işlemleri için ISDA (International Swap and Derivatives Association) tarafından yayımlanan ISDA Master Agreement ya da yine ISDA ile IIFM (International Islamic Financial Market) tarafından İslam Hukuku kurallarına uygun swap işlemlerinin düzenlendiği ISDA/IIFM TAHAWWUT MASTER AGREEMENT gibi sözleşmeler de katılım bankalarınca kullanılan sözleşmelerdendir.

3. Sözleşmelerin Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Konular

Katılım bankaları esas itibariyle, tüm işlemlerinde İslam hukuku ve özelde faizsiz finans kurum ve kurallarına uygun hareket etme amaç ve yükümlülüğünde olması gereken kurumlardır. Bu anlamda katılım bankalarının gerek müşterileri, gerekse hizmet aldığı ya da sunduğu tüm taraflarla ilişkilerinin bahse konu kurum ve kurallara uygun olması zaruridir.

Dolayısıyla katılım bankalarının kullanacağı sözleşmeler hazırlanırken, Türk Borçlar Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Türk Medeni Kanunu gibi temel metinlere ve Sermaye Piyasası, Sigorta, Finansal Kiralama gibi özel düzenlemelere uyum esas olduğu gibi, işlemlerin tevhid inancı başta olmak üzere İslam hukukuna ve faizsiz finans prensiplerine de uygunluğu gerekli ve zaruri olacaktır. Bu açıdan öncelikle faiz olmak üzere, garar (aşırı belirsizlik) ve kumar sayılacak işlemlerin yasaklanmış olması karşısında, katılım bankalarının kullanacakları tüm sözleşmelerin bahse konu yasaklara riayet ederek hazırlanması gerekecektir. Yine, faizsiz finansın temel nitelikleri olarak kabul edilebilecek olan haramlardan uzak durma (alkol, domuz, uyuşturucu maddeler gibi mal ya da hizmetlerin ticaretinin yapılmaması ya da bu ticaretin finanse edilmemesi gibi sektörel yasaklar ya da doğruluk ve dürüstlük, adil olma, zulüm etmeme, başkasının hakkını almama, israf etmeme gibi ahlaki kurallara riayet gibi), risk paylaşımı esaslı [“İslâmi finans, İslâm hukukunun var olan iki fon sağlama biçiminden biri olan borç esaslı (debt based) finansmanı faiz içermesi nedeniyle yasaklanmış olmasından dolayı, ortaklık esaslı (equity based) bir diğer ifadeyle risk paylaşımının esas olduğu ikinci finansman yapısına dayalıdır], varlığa dayalı finansman esaslı gibi ilkelere riayet edilerek sözleşmelerin hazırlanmasına dikkat edilmelidir.

VAKA İNCELEMESİ

Katılım Bankacılığında Faturalı Dönem

Katılım bankaları (özel finans kurumları) kuruluşundan başlayarak, 2000'li yılların başına kadar, finansman sağlarken, satıcıdan satın aldığı mal için satıcıdan fatura almakta, müşterisine sattığı bu mal sebebiyle de müşterisine fatura kesmekteydi. Ancak, işin niteliği gereği katılım bankaları, çoğu zaman satıma konu eşyayı görememekte ve vergi düzenlemelerinde başkaca hükümler bulunmadığı için, hem alıcı hem de satıcı sıfatıyla bulunduğu bu ilişkide, fatura teslim alıp, yine fatura düzenlemek durumunda kalmaktaydılar. Çoğunlukla dış ticaret şirketlerinin kullandığı bir yöntem olan bu yöntemde, katılım bankalarının yeterli tecrübe ve uzmanlıkları olmadığından, bir takım satıcı ve alıcılar, özellikle hayali ihracatçılar, yöntemi istismar etmişler; vergi incelemelerinde bu durumun ortaya çıkması ile katılım bankaları da ilgili soruşturmalara dâhil edilmişlerdir. Vergi Usul Kanunundaki hükümlere aykırı nitelikteki faturalar ile alakalı çokça suçlamalar ve yargılamalar bulunmaktaydı. Özellikle, o dönemde yapılan hayali ihracat işlemlerinde kullanılan naylon fatura yöntemi, katılım bankalarını (üst düzey yöneticilerini) etkilemiştir. 1995-96 yıllarında, bütün katılım bankaları yetkililerinin şüpheli olarak dâhil olduğu, 213 Sayılı Vergi Usul Kanununun dönemin 344 ve 359 numaralı maddeleri ile yargılanmışlardır. Özet olarak suçlamalar, VUK 344/2 hükmünde düzenlenen, sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı vesikalar (gerçek mal hareketlerine dayanmayan) tanzim etmek ve bunları bilerek kullanmak, kaçakçılık suçu sayılmış, faturalar kullanılarak KDV'lerin indirim aracı sayılması sebebiyle somut olaya göre değişen tutarlarda KDV zıyama sebebiyet verildiği iddia edilmiştir. Katılım bankacılığının önemli bir sorunu olarak görülen faturalandırma işlemleri bu

davalardan sonra, 2001 yılında Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu tarafından yayınlanan Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik ile değiştirilmiş ve "faturasız dönem" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Bu Yönetmelik'te bulunan Fon Kullanırma Yöntemleri başlıklı 21. Madde; "Özel finans kurumları, topladıkları fonları aşağıda belirtilen yöntemlerle kullanabilirler.... b) Bireysel Finansman Desteği: Ticari işlerin finansmanında kullanılmamak kaydıyla, bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, özel finans kurumu tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi karşılığında, alıcının borçlandırılması işlemidir..." şeklindedir. İlgili Yönetmelik sonrasında yapılan mevzuat değişiklikleri de; alıcının, mal veya hizmeti doğrudan satıcıdan alması, katılım bankalarının da mal veya hizmet almından doğan bedeli direkt olarak satıcıya ödemesi anlayışına uygun olarak devam etmiştir. Sonuç olarak, 2001 tarihinden itibaren yapılan finansman işlemlerinde fatura zorunluluğu ortadan kalkarak hem vergisel anlamda hem de finansmanların işleyişinde önemli ve olumlu değişiklikler yapılmıştır. Katılım Bankacılığında faturalı dönem olarak adlandırılan o dönem, bu şekilde son bulmuştur. Bu tarihten sonra ise katılım bankalarının fatura kesmemeleri, faturanın fonksiyonu göz ardı edilerek -özellikle prensipler açısından- sürekli eleştirilmiştir. Oysa sözleşmenin kurulmasında ve mülkiyetin naklinde esas olan, icap-kabul ile teslim/tescildir. Vergi Usul Kanunu m.229 Faturanın tanımı: "Fatura, satılan emtia veya yapılan iş karşılığında müşterinin borçlandığı meblağı göstermek üzere emtiayı satan veya işi yapan tüccar tarafından müşteriye verilen ticari vesikadır."

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1- Bugünkü ismiyle katılım bankacılığı olarak ifade edilen bankacılık modeli ile Türkiye'nin tanışması hangi yıllardadır?

- A) 60 lı yıllar
- B) 70 li yıllar
- C) 80 li yıllar
- D) 90 lı yıllar

2- Katılım bankaları ismi ve buna dair yasal düzenlemeler ilk defa hangi kanunda düzenlenmiştir?

- A) Özel Finans Kurumları Kanunu
- B) Bankacılık Kanunu
- C) Bankalar Kanunu
- D) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu

3- Aşağıdakilerden hangisi katılma hesaplarının unsurlarından biri değildir?

- A) Taraf Unsuru
- B) Amaç Unsuru
- C) Vade Unsuru
- D) Teminat Unsuru

4- Katılım fonları aşağıdaki yöntemlerden hangisi ile kabul edilemez?

- A) Özel cari hesaplar
- B) Katılma hesapları
- C) Mevduat hesapları

5- Özel cari hesapların hukuki niteliği aşağıdaki sözleşme türlerinden hangisine daha yakındır?

- A) Eser Sözleşmesi
- B) Satış Sözleşmesi
- C) Kira Sözleşmesi
- D) Ödünç Sözleşmesi

6- Aşağıdakilerden hangisi katılım bankacılığında kullanılan ortaklık yöntemlerinden birisi değildir?

- A) Müşareke
- B) Mudarabe
- C) Murabaha
- D) Müsakat

7- Aşağıdakilerden hangisi katılım bankalarını denetleyen kurumlardan birisi değildir?

- A) Türkiye Barolar Birliği
- B) Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu
- C) Türkiye Katılım Bankaları Birliği
- D) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

8- Bankaların dışarıdan hizmet alımları açısından aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- A) Bankalar, hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın dışarıdan hizmet alımı gerçekleştirebilirler.
- B) Bankalar, ilgili kurumlara bilgi vermek suretiyle istedikleri hizmet alımlarını dışarıdan gerçekleştirebilirler.
- C) Bankaların bir takım işleri dışarıdan hizmet alımı şeklinde gerçekleştirmeleri yasak olup, diğer işlemlerin de dışarıdan hizmet alımı şeklinde sağlanabilmesi için bazı şartlar bulunmaktadır.
- D) Bankalar, hiçbir surette dışarıdan hizmet alımı gerçekleştiremezler.

9- TKBB'nin kuruluşu ve yapısı ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- A) TKBB, mesleki açıdan örgütlenmiş ve bütün üyeleri nezdinde kabul görmüş bir dernektir.
- B) Birliğin organları, genel kurul ve yönetim kurulundan ibarettir.
- C) Birliğin herhangi bir görevi olmayıp; varlık sebebi, katılım bankaları arasındaki dayanışma ve haberleşme ortamının sağlanmasıdır.
- D) Birlik, mesleki örgütlenme modeli ile kurulmuş olan bir kamu kurumudur.

10- Katılım bankaları aşağıdaki faaliyetlerden hangisini yürütemez?

- A) Katılım fonu kabulü
- B) Saklama hizmetleri
- C) Mevduat kabulü
- D) Yatırım danışmanlığı işlemleri

Cevap Anahtarı: 1. b 2.c 3.d 4.c 5.d 6.c 7.a 8.c 9.d 10.c

Dipnotlar

¹Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları, Ahmet Battal, 1999 – 1. Baskı, Ankara

²M.52/2 «Bankaların, kimliklerini ve vergi kimlik numaralarını belgelemeyen müşterileri adına mevduat, kredi ve yatırım hesabı açmaları, havale ve diğer bankacılık hizmetlerini vermeleri yasaktır.»

³M.79/4 «... aykırı hareket eden iştiraklerin ve bunların ortağı olduğu kuruluşların işlerini fiilen yöneten mensupları görev ve ilgilerine ve fiile katılma derecelerine göre 500 bin liradan 2 milyon liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar»

⁴<http://www.tkbb.org.tr/mesleki-tanzim-kararlari#1593>

⁵Bankaların İzne Tabi İşlemleri ile Dolaylı Pay Sahipliğine İlişkin Yönetmelik m.4/1

⁶Bankaların İzne Tabi İşlemleri ile Dolaylı Pay Sahipliğine İlişkin Yönetmelik m.6

⁷Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.6/2

⁸Mevduat Ve Katılım Fonlarının Vadeleri Ve Türleri Hakkında Tebliğ m.5/2

⁹213 s. VUK mükerrer 257/3 madde yetkilendirmesiyle çıkarılan 320 ve 323 sayılı VUK Genel Tebliği

¹⁰İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 20, 2012, sayfa: 237-266, Yrd. Doç. Dr. Emrullah Dumlu

¹¹Hey'etü'l-Muhâsebe, el-Meâyîru'ş-Şer'iyye, Mi'yâru'l-Karz, 2/10, sayfa: 524-525.

¹²Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

¹³Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.6/1

¹⁴Mevduat Ve Katılım Fonlarının Vadeleri Ve Türleri Hakkında Tebliğ (2007/1) m.4/1-b

¹⁵Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.6/4

¹⁶Birim değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kar veya zarar edildiğinde değişen, kar veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kar veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıyı ifade eder.

¹⁷Hesap Değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, yeni açılan hesaplarda hesap sahiplerince yatırılan miktarın valör tarihindeki birim değere bölünmesi suretiyle, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan miktarın valör tarihindeki birim değere bölünmesi ile çekilen miktarın ise hesabın açılış veya temdit tarihindeki birim değerine bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıyı, ifade eder.

¹⁸Kanun m.61/1 ve Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.5

¹⁹Vadesinden önce para çekilmesi; hesap sahibinin (veya yasal temsilcisinin) hesaptan vadesinden önce para çekileceğine ilişkin olarak Bankaya, paranın çekileceği tarihten en az 30 (Otuz) gün önceden yazılı olarak ihbarda bulunması ve Bankanın muvafakat etmesi koşullarıyla mümkündür. Hesaptan vadesinden önce para çekilmesi durumunda; şayet yatırılan fonun işletilmesi sonucu kâr edilmişse, çekilebilecek azami meblağ hesap sahibince hesaba çekim gününe kadar yatırılan tutar kadar; şayet yatırılan fonun işletilmesi sonucu zarar edilmişse, çekilebilecek azami meblağ "Birim Hesap Değeri" tutarı kadardır. (Kuveyt Türk Katılım Bankası AŞ, Bankacılık Hizmet Sözleşmesi m.2.2.6)

²⁰Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.6/7

²¹Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.6/7

²²Doç. Dr. Mustafa Tiftik, "Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri" s.65

²³Doç. Dr. Mustafa Tiftik, "Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri" adlı eserinde, o tarihteki mevzuatın önerilerinden yola çıkarak katılma hesaplarında "yazılı şeklin geçerlilik şartı" olduğunu belirtmektedir. age s:65

²⁴Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul 1999 (Bkz. Doç. Dr. Mustafa Tiftik, "Türk

Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri” s.125)

²⁵Hatemi/Serozan/Arpacı (Bkz. Doç. Dr. Mustafa Tiftik, “Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri” s.125)

²⁶Prof. Dr. Ahmet Battal, Özel Finans Kurumları (Bkz. Doç. Dr. Mustafa Tiftik, “Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri” s.126)

²⁷Prof. Dr. Ahmet Battal, Özel Finans Kurumları (Bkz. Doç. Dr. Mustafa Tiftik, “Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri” s.126) AÇIKLAMA: Aşlında Sn. Battal anılan kitabında bir önceki paragrafta belirtildiği şekliyle uygulamanın rahatlaması açısından sonuca katılmalı ödünç sözleşmesi hükümlerinin uygulanmasını önermekte ise de sözleşmenin niteliği açısından bilimsel değerlendirmesi bu şekildedir.

²⁸Doç. Dr. Mustafa Tiftik, “Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri” s.127

²⁹Yatırım vekâleti sözleşmesine dayalı olarak açılan katılma hesaplarından, tahmini kârın üzerindeki kârın tamamen vekile bırakıldığı veya elde edilen kârın vekil ile müvekkil arasında belli oranlarla paylaşılmasını öngören sözleşmelerin de aynı şekilde adi (gizli) ortaklık olarak nitelendirilmesinin uygun olacağı kanısındayız; bunun dışında vekile her hâlükârda belirli bir ücret ödemesinin kararlaştırıldığı sözleşmeler olursa (örneğine rastlanmamıştır) bunların hukuki niteliğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

³⁰Hey'etü'l-Muhâsebe, el-Meâyîru'ş-Şer'iyye, Mi'yâru tevzî'i-Ribhi fi'l-hisâbâti'l-İstismâriyye, 1/2, sayfa: 1009. Muhammed Süleymân, el-Vedâi'u'l-İstismâriyye fi'l-Bunûki'l-İslâmiyye, el-Ma'hedu'l-âlemî lil-fikri'l-İslâmî, h.1417, sayfa: 24.

³¹Mevduat Ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine Ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik m.7

³²Kiralık kasalardaki kıymetler için zamanaşımı, kasa kira bedelinin en son tahsil edildiği ya da kasanın en son açıldığı tarihten itibaren başlar.

Ergin olmayanlar adına ve yalnızca bunlara ödeme yapılmak kaydıyla açtırılan hesaplarda, zamanaşımı süresi kişinin ergin olduğu tarihte işlemeye başlar.

Yetkili merciler tarafından üzerine bloke konulan hesaplarda zamanaşımı süresi blokenin bulunduğu tarihte durur. Zamanaşımı süresi, hesaptaki blokenin kaldırıldığı tarihten itibaren işlemeye devam eder.

³³Dr. Yaşar Alıcı, Bankacılık Kanunu Şerhi, Cilt I, sh.275, Oniki Levha

³⁴Kanun m.73/2

³⁵Kanun m.73/3

³⁶<http://www.tkbb.org.tr/tarihce>

³⁷<http://www.tmsf.org.tr/idari.hukuki.tr>

³⁸<http://www.tmsf.org.tr/organizasyon.sema.tr>

³⁹Atila Yanpar, İslami Finans İlkeler Araçlar ve Kurumlar, Scala Yayıncılık, Mart 2014, sh 76

⁴⁰“İslâmî finansın en karakteristik özelliklerinden birisi de varlığa bir diğer ifadeyle gerçek ürün, mal ve değerlere dayalı finansmanı temel alan bir yapı olmasıdır” YANPAR, a.g.e. sh 76.

Kaynakça

Ahmet Battal, Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları, 1999 – 1. Baskı, Ankara

Atila Yanpar, İslami Finans İlkeler Araçlar ve Kurumlar, Scala Yayıncılık, Mart 2014

Mustafa Tiftik, “Türk Hukukunda Katılım Bankası KATILMA HESABI SÖZLEŞMESİ (İşlevi-Hukuki Niteliği-Hükümleri), Yetkin Yayınları, Ankara 2007

Web siteleri: <http://www.tmsf.org.tr> / <http://www.tkbb.org.tr>

Yaşar Alıcı, Bankacılık Kanunu Şerhi, Cilt I, Oniki Levha, 2017

Emrullah Dumlu, Fikhi Açıdan Altın Hesabı, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı:20 sh. 237-266

BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ VE KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER

YAZARLAR

Prof. Dr. İshak Emin Aktepe

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1997 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Temel İslam Bilimleri bölümü üzerine yüksek lisans yapan Aktepe, aynı enstitüde 2005 yılında doktorasını tamamladı. 2011 senesinde doçent olan Prof. Dr. İshak Emin Aktepe, 2018 yılında profesör oldu. Aktepe, hadis, fıkıh ilişkisi ve İslami iktisadi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Mustafa Dereci

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden 1991'de mezun oldu. Fatih Üniversitesi'nde İşletme bölümü üzerine yüksek lisans yapan Dereci, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden de mezun oldu. Şu an Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans üzerine doktorasına devam eden Dereci, İslam Ekonomisi ve Finansı, İslami Sigortacılık, İslam Hukuku alanlarında çalışmalar yapmaktadır. Mustafa Dereci 26 senedir Kuveyt Türk'te farklı alanlarda tecrübelere sahip olmuştur (Dış İşlemler, Bireysel Bankacılık, Pazarlama ve Ürün Geliştirme ve İdari Hizmetler). Şu anda Kuveyt Türk İdari Hizmetler Grup Müdürü olarak çalışmaktadır.

İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ VE KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. İslam Hukukunda Akit Teorisi
2. Katılım Bankacılığında Akitler
3. Kiraya Dayalı Bankacılık Hizmetleri
4. Finansman İşlemlerinde Vekâlet
5. Karz-ı Hasen Kredileri

GİRİŞ

İnsanın yeme, içme, barınma, güvenlik ve sağlık gibi gereksinimlerini temin etmek gayesiyle başka insanlarla da hukuki sonuçlar doğuran sözleşmeler yapması kaçınılmazdır. Bu sebeple tarihin eski devirlerinden beri insan, ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına elde mevcut imkânlarla uygun olmak koşuluyla farklı hükümlere sahip sözleşmeler kullanmıştır. İhtiyaçların ve imkânların artması yüzünden asırlar boyunca yeni akitler icat edilmiş ve uygulanmıştır. Bu sözleşmelerin kaidelerden bağımsız şekillenmesi karşılıklı hakları güvence altına almayacağından ve akitler yoluyla elde edilmek istenen sonucu vermeyeceğinden zamanla insan, akitlerin taşınması gereken kuralları belirlemiş ve bir sözleşme hukuku oluşturmuştur. İnsanların sözleşme yaparken uymakla mükellef tutuldukları kurallar çoğu zaman toplumsal uzlaşya dayansa da din kaynaklı düzenlemeler de yapılabilmektedir.

1. İSLAM HUKUKUNDA AKİT TEORİSİ

İnsanın Allah'a karşı vecibeleri yanında sosyal çevresiyle ilişkisi hakkında da hükümler içeren İslam dinî, onun diğer insanlarla yaptığı akitlere dair de kurallar koymuş ve tavsiyelerde bulunmuştur. İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (as) sünnetinde akitlerle ilgili bu tür kaide ve yönlendirmelere çokça rastlanılabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de apaçık "Ey Müminler! Bütün anlaşma ve sözleşmelerinizin gereklerini yerine getirin!"¹ buyurulmaktadır. Böylece hem Allah'a verilen sözlerin yerine getirilmesi hem de insanlar arasında cereyan eden akitlerin gereklerine uyulması emredilmektedir.² Yine sarih bir şekilde "Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır."³ denilmektedir. Aynı zamanda Kur'an'daki en uzun ayet de müdâyene (borçlanma) ayeti olarak bilinir ki doğrudan akitlerle ilgilidir. Bu ayette vadeli borç doğuran sözleşmelerin dürüstçe yazıya geçirilmesi ve bu esnada birden fazla kişinin bu sözleşmeye sadakatle şahitlik etmesi işlenmektedir.⁴ Bu ve ilgili diğer ayetlerin⁵ hedefi sözleşmenin tarafları arasında adaletin sağlanması, tarafların birbirine haksızlık etmelerinin engellenmesi, tarafların yaptıkları sözleşmeye razı olmalarının temin edilmesidir. Hz. Peygamber'e nispet edilerek nakledilen bazı hadislerde de akitlerle ilgili yönlendirmelerle karşılaşmaktadır. Bu anlamdaki rivayetler hadis kaynaklarının buyû' (alışveriş), selem (misli mal borçlu satım), şerike (ortaklık), icâre (kira), müzâraa (ziraat ortaklığı), müsâkât (bağ bahçe ortaklığı), istikrâd (borç isteme), şehâdât (şahitlik), hibe, sulh, havâle, kefalet, vekâlet, rehin ve şurût (sözleşme şartları) gibi bölümlerinde⁶ ayrıntısıyla incelenmektedir. Bu hadislerde akitlerle ilgili genel değerlendirmeler yanında belirli sözleşme türlerine özel bilgiler de yer almaktadır. Yine İslam alimlerinin yorumlarından anlaşıldığı kadarıyla bazı hadisler hukuki, bazıları idari ve bazıları ise ahlaki değer ifade etmektedir. İslam alimlerinin bunları esas kabul ederek yaptığı çalışmalarla geliştirilen kurallar İslam hukukunun muamelat adıyla anılan ve insanın diğer fertler ve toplumla ilişkilerinde uyması gereken ilkeleri inceleyen bölümünde ele alınmıştır.

İslam hukuku genellikle içtihatlarla açık bir yapıya sahiptir. İchtihat faaliyetlerinin belki en sınırlı olduğu alan insanın Allah'a nasıl ibadet edeceğini belirlemeye çalıştığı için aklın nispeten yetersiz kaldığı ibadetler (ibâdât) bölümüdür. Akitler meselesini de içine alan muamelat bahisleri ise İslam hukukularının elbette belirli ilkeler çerçevesinde farklı

yorumlar yapabildikleri, değişen şartları, ihtiyaçları, imkânları ve uygulamaları gözeterek eski görüşleri büyük oranda yeniden değerlendirmeye tâbi tutabildikleri bir alandır.

1.1. Akdin Tanımı

Akit kelimesi Arapça kökenlidir. Sözlükte bağ ve düğüm anlamına gelir. İki ipin düğümlemesi ikisinin birleşmesini ifade ettiği gibi yapılan akitlerde de iki tarafın iradesi bir konu üzerinde birleşmektedir. Türkçe'de sözleşme, kontrat, mukavele ve anlaşma gibi sözcükler de akitle aynı anlamda kullanılır. Bu kelimelerle genel olarak iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla kurulan evlilik, alışveriş ve ortaklık gibi hukukî işlemler kastedilir. Akit, Mecelle'de (md. 103) "Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüd etmeleridir ki, icâb ve kabûlün iribatından ibarettir." diye tanımlanmıştır. Bu tariftan akdin mutlaka iki tarafın karşılıklı irade beyanında bulunarak bir konu üzerinde taahhütte bulunmaları olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre örneğin, bir malın alım-satımında satıcı malın teslimini müşteri de mal bedelinin teslimini taahhüt ettikleri için yaptıkları alışveriş yukarıdaki tarife uygundur. Bununla birlikte bazı İslam hukukçuları tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşen vasiyet gibi bir kısım hukuki tasarrufları da akit kavramıyla tanımlamışlardır. Ayrıca hibe, âriyet (kullanım ödöncü), karz (tüketim ödöncü), kefalet ve rehin gibi akitlerin yalnızca icap ile mi yoksa karşılıklı icap ve kabul ile mi tamamlandıklarını da tartışmışlardır.⁷

1.2. Akdin Kuruluşu ve Temel Unsurları

İslam hukukunda bir akdin sağlıklı bir hukukî sonuç verebilmesi için bazı koşulların sağlanması gerekir. İslam hukukçuları bu şartları belirlerken birbirlerinden farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Burada fıkıh kitaplarında ayrıntılarına ulaşılabilecek bu tartışmalara girilmeden, daha kolay anlaşılmasını sağlayabilmek adına, konu mümkün olduğunca özlü ifade edilmeye çalışılacaktır.

Bir akitte üç temel unsur söz konusudur:

1. Akdin tarafları (örneğin alıcı ve satıcı, kiralayan ve kiracı)
2. İrade beyanı (icap ve kabul)
3. Akdin konusu (örneğin alım-satım akdinde satılan mal, kira akdinde kiralanan varlığın menfaati, iş akitlerinde emek)

Bu üç temel unsurda eksiklikler bulunması durumunda akit zarar görür. Akde taraf olanların akit yapmaya tam ehil olmaları istenir. Çünkü yapılan akitle sorumluluk yüklenilmekte ve taahhütte bulunmaktadır. Yükümlülüğünü yerine getirmesi bekle-

nemeyecek kişilerin yaptıkları akitler hukuki sonuç doğurmaz. Çocukların ve akıl hastalarının yaptıkları sözleşmeler ile sarhoşların yaptıkları sözleşmeler arızalıdır. Bu arada akdin taraflarının akdi bizzat yapmaları şart değildir. İsterlerse başkasına vekâlet vererek kendileri namına akit yaptırabilirler. Çocuklar ve akıl hastaları adına velileri akit yapar. Bir de yetkisiz temsilden bahsedilir. Bir başkasının vekili ya da velisi olmadığı halde onun adına sözleşme yapan kimseye İslam hukukunda "fuzui" adı verilir. Bu kişinin başkası adına yaptığı akitler o kimselerin iznine bağlıdır. Akdi kabul edebilecekleri gibi reddetmeleri de mümkündür.

Akit yapma teklifine icap, bu teklife karşılık olarak ifade edilen olumlu cevaba kabul denilir. Böylece taraflar akit yapma konusunda irade beyanında bulunmuş olurlar. İrade beyanıyla amaçlanan şey tarafların akde rızalarının olup olmadığının tespitidir. Duruma göre bu rızayı göstermek için söz söylemek, işaret dilini kullanmak, yazı yazmak, internette işlem yapmak veya davranışta bulunmak yeterli olabilmektedir. İcap ve kabul tarafların rızasını gösterdiği için rızayı etkileyecek her türlü kusur kendi ağırlığına göre zarar verir. Tarafların baskı altında (ikrâh) veya aldatılarak (tedlîs) ya da hata (galat) ile irade beyanında bulunmaları hâlinde İslam hukukçuları ortaya konan irade beyanının geçerliliğini tartışmışlardır. Akit yapma amacıyla yapılan teklif (icap) henüz kabul edilmeden geri çekilebilir. (rücû muhayyerliği) Yapılan teklifi kabul zorunluluğu da yoktur. (kabul muhayyerliği) İcap ve kabul gerçekleştiği yani sözleşme yapıldığı hâlde tarafların henüz birbirlerinden⁸ ayrılmadıkça şafi ve hanbeli mezheplerine göre tek taraflı olarak akdi fesih hakları vardır. (meclis muhayyerliği)⁹ Bu hükmün dayanağı Hz. Peygamber'den nakledilen "Alıcı ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkça akdifeshedip etmeme konusunda muhayyerdir."¹⁰ hadisidir. Akitler bir konu üzerinde cereyan eder. Bir daire alım satımında akdin konusu dairenin kendisi iken o dairenin kiralanmasında akdin konusu dairenin menfaati, daireyi temizlesin diye tutulan işçiyle yapılan akdin konusu emektir. İslam hukukunda akit konusunun kullanılıp yararlanması dinen yasaklanmamış (mütakavim) olması gerekir. Örneğin, domuz üzerine Müslümanların sözleşme yapması uygun görülmez. Ayrıca akit konusundaki aşın belirsizlikler (garar) de akdin sıhhatine zarar verir. Bu sebeple akit konusunun taraflarca anlaşmazlık yaşanmayacak ölçüde belirlenmiş olması istenir.

1.3. Akitlerle İlgili Bazı Külli Kaideler

İslam hukukçuları Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in

sünneti ve hukukun genel ilkelerine dayanarak fer'i meselelerle alakalı kapsayıcı genel kural anlamında külli kaideler belirlemişlerdir. Usul ve furû eserlerinde kendilerine sıkça atıflar yaptıkları bu külli kaideleri müstakil çalışmalarda da derlemişlerdir. Bu kaideler fıkhnın hemen her alanıyla ilgili olabildiği gibi bir bölümü de doğrudan akitlerle alakalıdır. İslam hukukçularının akitlere genel bakışını yansıtan bu kaidelerden birkaç örnek verilip kısaca açıklamasının yapılması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

a. İbâha-i Asliyye

Öncelikle doğrudan dinî bir delile dayanma zorunluluğu bulunan ibadet alanı dışında kalan konularda İslam hukukunda açıkça yasaklanmamış her şey aslen mubahtır, helâldir. Yani bu alanlarda bir şeyin haram olduğunu söylemek iddiadır ve ispata muhtaçtır. Bunu ifade edebilmek adına şu külli kaide tespit edilmiştir: "Eşyada asıl olan mubahlıktır."¹¹ Dolayısıyla insanların farklı coğrafyalarda ve zamanlarda kendi imkânlarıyla ihtiyaçlarını karşılamak adına ürettikleri her türlü ürün dinen yasak olduklarına dair bir delil ortaya konulmadıkça mubah sayılır. Bu kaide doğrudan akitlerle ilgili olarak ise şöyle ifade edilmiştir: "Akitlerde asıl olan helâllik ve mubahlıktır."¹² Yani İslam dininde doğrudan yasaklanmamış olan ya da dinen yasaklanmış bir öge içermeyen akitler prensip olarak helal kabul edilmiştir. Buna göre insanların yaptıkları sözleşmelerin asli niteliği helâllik ve mubahlıktır. Kaidenin akitlerde ileri sürülen koşullarla alakalı hâli ise şöyledir: "Akit şartlarında asıl olan mubahlık ve sıhhattir."¹³ Buna göre İslam dininde açıkça yasaklanmış olmayan her türlü şart taraflarca akitlerde ileri sürülebilir. Yani tarafların kendi menfaatlerini düşünerek sözleşmede ileri sürdükleri koşulları aksine delil olmadığı sürece mubah görmek ve meşru saymak gerekir.

b. Özün Önceliği

İslam dininde amellerin hükmü niyetlere bağlıdır. Bu hüküm şöyle kaideleştirilmiştir: "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir."¹⁴ Dolayısıyla yapılan akitlerde tarafların amacı akitle ilgili verilecek hükümlerde büyük önem taşır. Yani taraflar sözleşmeyi hangi sözcüklerle kurarsa kursunlar tarafların akdi yaparken hedefledikleri temel gayeleri ve yaptıkları sözleşmenin aslî niteliği o sözleşmeye verilecek hükmü etkilemektedir. Bunu ifade etmek adına şu kaide belirlenmiştir: "Akitlerde itibar maksat ve manayadır; elfâz ve mebâniye değildir."¹⁵ Buna göre mesela mudarebe (emek sermaye ortaklığı) yaptığını söyleyen iki kişi elde edilecek kârın tamamını işletmeci ortağa (mudârip) verme konusunda anla-

şırılsa yaptıkları akit mudarebe değil karz (tüketim ödencü) olur.

c. Örf İtibarı

İslam hukukunda aksine bir dinî delil bulunmayan örfi uygulamalar ve telakkiler hukuki hüküm verilirken nazarı itibara alınır. İnsanların herhangi bir konudaki genel anlayışları dinî bir delile açıkça aykırı olmadıkça İslam hukukunda delil sayılır. Mesela akitler için İslam dininde belirli lafızlar ve formlar belirlenmiş değildir. Dolayısıyla insanlar akitler için hangi lafızları kullanıyorlarsa ona itibar edilir. Bu kaidenin akitlerdeki şartlarla alakalı formu ise şöyledir: “Örfen malum olan şeyler akitte şart kılınmış gibidir.”¹⁶ Yani taraflar yaptıkları sözleşmede örfen bilinen bir hükme açıkça yer vermeseler bile söz konusu örfi hüküm sanki akitte varmış gibi değerlendirilir. Örneğin, belirli bir iş için tutulan işçiyle fiyat pazarlığı yapılmaz ise işçiye verilecek ücret örfü göre belirlenir. Buradan hareketle örfü değiştiğinde örfü mebnî hükümlerin de değişebileceği noktasına varılmaktadır. İslam hukukunda insanların belli bir bölgedeki ve zamandaki örflerine dayanılarak ortaya konulan hükümler, örfün değişmesine sebep olan zamansal ve mekânsal farklılıklar hâlinde yeniden ele alınıp gözden geçirilir. Bunu ifade etmek üzere “Ezmânın tağayyuru ile ahkâmın tağayyuru inkâr olunamaz.”¹⁷ kaidesi tespit edilmiştir. Örneğin, satma arz edilen bir maldan ne kadar kâr edilebileceği konusunda İslam hukukunda bir belirleme yoktur. Dolayısıyla satıcı ile alıcının anlaştıkları fiyata aslen müdahale edilmez. Bununla birlikte toplumu yönetenler kamu menfaatinin icap ettirdiği hâllerde fiyatlara sınırlama koyabilir ve kâr haddi belirleyebilirler.

d. Rıza Koşulu

“Akitlerde asıl olan tarafların rızasıdır.”¹⁸ Rızaya dayanmayan akitler sahih addedilmez. Bu sebeple tarafların rızasını etkileyecek herhangi bir kusurun sözleşmede bulunması istenmez. Çünkü rızayı etkileyecek böylesi kusurlar taraflar arasında anlaşmazlığa yol açabileceği gibi toplumsal güveni de azaltır. Aşırı belirsizlikler (garar) içeren sözleşmelerin İslam hukukunda uygun görülmemesi de bu kaideyle alakalıdır. Ayrıca “Akitlerde asıl olan adalettir.”¹⁹ Akitler adalet üzerine bina edilmişlerdir. Tarafların birbiriyle uyumlu sorumluluklar yüklenmesi gerekir. Aksi hâlde taraflardan birine zulmediliyor olur.

e. Kolaylık

İslam hukukunda temel hedeflerden biri de insanların zarar görmesini önlemek, sıkıntılarını kaldırmak ve hayatlarını kolaylaştırmaktır. İslam hukukunda

insanlara gereksiz yükler yüklenmesi hoş görülmez. Dolayısıyla sözleşmelerin zorlaştırılması değil kolaylaştırılması esastır. Bu sebeple akitlerin kurulumu için gerekli koşullar imkânlar ölçüsünde basit tutulmuş; insanların örflerine itibar edilmiştir. Sözleşmelerin içermesi gereken kurallara dair ağır koşullar tespit edilmemiştir. Yani akitlerde asıl olan kolaylıktır. Örneğin, geçmişte teslim (kabz) işlemi mutlaka hakiki anlamda gerçekleşirken banka hesapları ve internetin yaygın olarak kullanıldığı coğrafyalarda hükmi teslimde de müsaade edilmiştir.

f. İhtiyaç Halinde Ruhsat

İslam dininde insanlar güçlerinin yettiği şeylerden sorumludurlar. Buna göre insan takatini aşan şeyleri yapmak dinen talep edilemez. Yani “Acziyet varken farz, zaruret varken haram olmaz.”²⁰ İnsanların dinî bir emri uygularken sıkıntıya girmeleri hâlinde yaşanan meşakkat ölçüsünde kolaylaştırıcı yaklaşım sergilenmesi gerekir. Bunu ifade etmek üzere şu kaide tespit edilmiştir: “Zaruretler mahzurlu şeyleri mubah kılar.”²¹

1.4. Akit ve Şart Hürriyeti

Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetinde insanların yalnızca dinen belirlenmiş akitleri yine ancak dinen belirlenmiş şartları kullanarak yapabileceklerine dair bir sınırlayıcı hüküm yoktur. İslamiyet nâzil olduğu toplumda zaten var olan sözleşmeleri ya onaylamış, ya tâdil etmiş ya da ilga etmiştir. İnsanların ticarete kullandıkları paraları kabul etmiş ve doğrudan zararlı addedilen bazı işlemler dışında daraltıcı hükümler koymamıştır. İnsanlar farklı imkân, ihtiyaç, korku, çevre, akıl, arzu, heyecan, beğeni ve zevklere sahiplerdir. Dolayısıyla herkesi tekdüze kabul etmek ve tüm insanlığa aynı akitleri ve şartları dayatmak pek mümkün görünmemektedir. Buna göre İslam hukukunda insanların özgürce akitler düzenlemeleri, şartları ileri sürebilmeleri ve hatta yeni akitler üretebilmelerinin önünde engel olabilecek sarîh ve kesin bir dinî delil yoktur. Akit hürriyetini toptan reddeden yaklaşımlar da akitlerde ileri sürülebilecek şartları kategorilere ayırıp sınırlamaya çalışan yorumlar da pek isabetli durmamaktadır. Hâsılı asıl olan insanların akit ve şart hürriyetini kabul etmek ve saygı duymaktır. Akit ve şart hürriyetini tanımak gerekmele birlikte sınırsız özgürlükler de toplumsal çöküşlere, zayıfların ezilmesine ve ahlâki bozulmalara sebep olacağından akit ve şart hürriyetinin çeşitli açılardan sınırlandırılması icap edebilmektedir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve sosyal yaşam sınırsız özgürlükler üzerine kurulamaz. Bu amaçla bazı ayet ve hadislerde, ticarî örfte, ahlâk ilkelerinde ve kanunî düzenleme-

lerde akit ve şart hürriyetine müdahale anlamına gelebilecek hükümler vardır. Örneğin, faizli akitler yapma, içki ve domuz satma, fuhuş yaptırma ve kumar oynatma özgürlüğünden bahsedilemez. Yine tarafları birbirine düşürecek aşırı belirsizlikler (garar) içeren sözleşmeler onaylanmaz. İnsanların mutlak ihtiyacı olan malları alıp satanların ihtiyaç hâlinde mal tedarikinden kaçınması suç sayılır. Yine devlet idaresinin ihtiyaç duyduğu zaman ve alanlarda kâr haddi (narh) uygulaması gerekir. Hayati ehemmiyeti olan malların stoklanarak karaborsaya düşürülmesi engellenir. İşçilerin işverenlere karşı, kiracıların kiralayanlara karşı, hatta işçi ve memurların devleti yönetenlere karşı korunmasını sağlayacak kanunî düzenlemelere de ihtiyaç duyulabilir. Ancak bunlar istisnai düzenlemeler olarak görülmüş; akit ve şart hürriyetini aşırı daraltıcı düzenlemelere mesnet kılınmamıştır.²²

2. KATILIM BANKACILIĞINDA AKİTLER

Katılım bankaları, tabii buldukları 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili diğer mevzuatın izin verdiği ölçüde ve biçimde borçlar hukukunun kapsamı alanına giren neredeyse bütün akitleri çeşitli vesilelerle kullanmaktadır. Ortaklık, alım-satım, kira, finansal kiralama, eser sözleşmesi, vekâlet, döviz alım-satımı, borç ve havale gibi akitler katılım bankacılığında günlük başvuru alan, nispeten sıradanlaşmış ve mobil bankacılık gibi çeşitli araçlarla kolayca icra edilebilen sözleşmelerdir. Hatta katılım bankacılığında tek bir işlemde birden fazla akdin bir arada kullanıldığı da olmaktadır.

2.1. Ortaklık Akdi

İslam hukukunda yasaklanmamış akitlerin serbestçe yapılabileceği yukarıda ifade edilmişti. İnsanların mal, emek ya da itibarlarını kullanarak birbirleriyle ortak işler yapmaları, elde edecekleri kârı paylaşmaları, zarar oluşursa birlikte katlanmaları ve böylece üretim ve ticaret yapılıp gelir sağlamaya

çalışmaları yasaklanmadığı gibi bilakis Hz. Peygamber tarafından da uygulanmıştır. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber, çıkan ürünü yarı yarıya paylaşmak koşuluyla Hayber arazisinin işletmesini bölge ahalisi Yahudilere bırakmıştır.²³ İslamiyet öncesinde de uygulanan ortaklık akitleri Müslümanlar tarafından da hiçbir meşruiyet tartışması yaşanmaksızın tarih boyunca kullanılmıştır.²⁴

İslam hukuk literatüründe pek çok ortaklık türünden bahsedilmiştir:

1. İbâha ortaklığı deniz, göl, nehirler ve yer altı suları gibi kimsenin mülkü olmayan varlıklarda herkesin ortak olmasını ifade eder. Bunlar kamu malıdır ve herkese aittir. İdaresi devlet tarafından icrâ edilir.
2. Mülk ortaklığı sözleşmeye dayanmayan miras, vasiyet ve hibe gibi tasarruflarla gerçekleşen ortaklıktır.
3. Akit ortaklığı ise sözleşmeye dayanan ortaklıktır. Taraflar sermayelerini koyarak (emvâl ortaklığı), mesleklerini koyarak (iş ortaklığı), birlikte borçlanarak (itibar ortaklığı) şirketi kurabilir.
4. Mudarebe (emek sermaye ortaklığı) bir tarafın emeğini diğer tarafın sermayesini koyarak kurduğu ortaklıktır.
5. Müzâraa (ziraat ortaklığı) bir tarafın araziyi diğer tarafın emeğini koyarak zirâi faaliyette ortak olmalarını,
6. Müsâkat (bağ bahçe ortaklığı) bir tarafın meyve ağaçlarını diğer tarafın emeğini koyarak ortaklık yapmalarını,

7. Muğârese (ağaç dikim ortaklığı) ise bir tarafın kerestesinden yararlanan ağaçlarını diğer tarafın işgücünü koyarak ortaklık kurmalarını ifade eder. Ortaklıklarda şirket kârı taraflar arasındaki anlaşmaya göre pay edilir ve yüzdelik nispete göre dağıtılır. Kârın hangi oranda kime ait olacağı ortaklık sözleşmesi yapılırken belirlenmelidir. Eğer belirlenmemiş ise kâr, örf varsa ona göre yoksa yarı yarıya dağıtılır. Ortaklardan herhangi birine ortaklık için koyduğu sermayeye nispetle maktû bir kâr verileceği garanti edilemez. Zarar ise İslam hukukçularına göre sermayedeki paya göre yansıtılır. Yani kâr paylaşım oranlarını belirlemek tarafların serbest iradelerine bırakılmış iken zarara katılma oranları İslam hukukçularının kanaati uyarınca sermayedeki paya göredir.

a. Emek Sermaye Ortaklığı (Mudârebe) – Katılma Hesapları

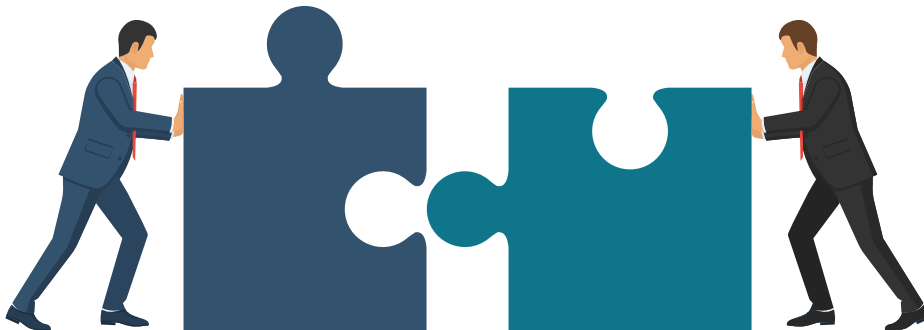
Katılım bankalarının asli fon toplama ürünleri katılma hesaplarıdır. Katılma hesapları 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda (md.3) şöyle tanımlanmıştır: "Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullanılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar." Katılma hesapları Mudârebe sözleşmesi (emek sermaye ortaklığı) çerçevesinde açılmaktadır. Bu hesaplara katılım fonu yatırımlar, katılım bankaları ile kâr zarar ortaklığı yapmış olmaktadır.

Katılım bankaları hesap sahipleri tarafından kendilerine emanet edilen katılım fonunu dinen meşru alanlarda işletmekte ve elde ettikleri kârı başlangıçta tarafların anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre paylaşmaktadırlar. Hesap sahiplerine belli miktarda kâr taahhüdünde bulunmamaktadırlar. Buna göre katılım bankaları ile hesap sahipleri arasındaki ilişki, borçlu alacaklı ilişkisi olmayıp emek sermaye ortaklığı (Mudârebe) ilişkisidir.

1. Fon sahipleri faizsiz kazanç için katılım bankalarına başvurur.
2. Katılım bankası fon sahibi adına katılma hesabı açar.
3. Böylece banka emek, fon sahipleri fon koyarak ortak olmuş olur.
4. Katılım bankası fonu ticaret kârı elde edeceği yerlerde işletir.
5. Katılım bankası hesap vadesi içerisinde elde ettiği kâr ve zararı hesap sahipleriyle paylaşır.

Şekil 1: Mudârebe

b. Sermaye Ortaklığı (Müşareke) – Ortak Proje Finansmanı

Katılım bankaları bazı projelerin finansmanını söz konusu projeye ortak olarak sağlamaktadır. Ortaklar çoğunlukla projenin ilgili olduğu alanda uzmanlaşmış şirketler olmaktadır. Böylece katılım bankaları ya özkaynaklarını ya da katılım fonlarını kullanarak yüksek getiri beklentisi içinde oldukları alanlardaki yatırımlara ortaklık yoluyla finansman sağlamaktadır. Elbette bu gibi durumlarda projenin zarar etme riskini ya da proje ortaklarından kaynaklanacak sorunları da üstlenmiş olmaktadır. Bununla birlikte hem yatırıma ortak oldukları için yüksek getiri sağlama imkânı elde etmiş hem de ülke ekonomisine ve istihdama doğrudan katkı sağlamış olmaktadır.

2.2. Satım Akdi (Bey')

İnsan, başta gıda olmak üzere neredeyse bütün ihtiyaçlarını satım akdi yaparak karşılamaktadır. Satım akdinin varlığı insan hayatının sürdürülebilmesinde mutlak etkiye sahiptir. İnsan fitratına en uygun hükümleri içeren İslam dininde satım akdi yasaklanmamış; aksine mubah olduğu açıkça ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "...Oysa Allah alım-satımı helâl, faizi ise haram kıldı..."²⁵ buyrulurken kâr amacıyla satım akdi yapmayla faiz almak için borç verme arasında fark bulunduğu işaret edilmekte, "Ey mü'minler! Karşılıklı rıza ile yaptığınız ticaret dışında batıl bir takım yollar kullanarak birbirinizin mallarını almayınız..."²⁶ ayetiyle rızaya dayanan alım satımlar onaylanmakta ve "Ey mü'minler! Cuma namazı için ezan okununca alım satımı bırakın ... Namaz bitince yeryüzüne dağılıp Allah'ın lütfunu arayın..."²⁷ buyrulurken de ticaret yoluyla rızık aramanın Allah'ın lütfu olduğuna işaret edilmektedir.²⁸ Hz. Peygamber'in de hayatı boyunca başta satım akdi olmak üzere pek çok ticarî muamelede bulunduğu nakledilmektedir.²⁹

İslam hukukunda alım satım ile ilgili tespit edilen kurallar büyük oranda satım akdinin sağlıklı ve adil bir şekilde icra edilmesine yöneliktir. Satım akdinde tarafların rızasına zarar verecek, sömürü, aldanma ve haksızlık ihtimali doğuracak unsurların temizlenmesi amaçlanmaktadır. Bu itibarla satım akdinin tam ehil tarafların özgür irade beyanlarıyla (icap kabul), mümkün olduğunca kayıt altında, şahitler huzurunda, alınıp satılan varlıkların taraflarca tam olarak incelenebildiği ve aşırı belirsizliklerin (garar) giderildiği ortamlarda ve tarafların birbirlerinin bilgisizliğini istismar etmediği bir iklimde yapılması

1. Ticari projesi olan bir şirket ortak iş yapma teklifiyle katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası projeyi değerlendirir.
3. Katılım bankası projeye ortak olmak isterse şirket ile ortaklık sözleşmesi imzalanır.
4. Katılım bankası projeye ortak olmak için şirkete fon aktarır.
5. Proje tamamlandığında taraflar kâr-zarar paylaşımı yapar.

Şekil 2: Müşareke

hedeflenmektedir. Bu arada alım-satımın peşin ya da vadeli bedel karşılığında yapılmasına kısıtlama getirilmemekte, vadeli satışlarda fiyat farkı uygulanması yasaklanmamaktadır.³⁰

İslam hukukunda pek çok satım akdinden bahsedilir. Katılım bankalarının asli finansman yöntemi olan finansal alım satımı (murabaha) da içermesi açısından maliyetin müşteriye beyanı üzerinden yapılan taksim şöyledir:

1. Pazarlığa dayalı satış (müsâveme), akit konusu malın satıcıya maliyetinin müşteriye beyan edildiği ve fiyatın pazarlık usulüyle belirlendiği satış türüdür. Piyasada yaygın olarak icra edilen alım satım yöntemi budur.

2. Malın satıcıya maliyetinin müşteriye açıklandığı satım akitlerine ise güvene dayalı satım akitleri (büyü'ul-emâne) denilir. Müşteriye beyan edilen maliyete kâr ilave edilerek yapılan satışlara murâbaha, müşteriye beyan edilen maliyete eşit yapılan satışlara maliyetine satış (tevlîye), müşteriye beyan edilen maliyetin altına yapılan satışlara zararına satış (vadîa) denilir.

a. Finansal Alım-Satım (Murabaha)

Katılım bankalarının en çok kullandıkları finansman yöntemi 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda "kredi" (md.48) diye anılıp "...katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya.... taşınmaz, ekipman veya emtia temini ... mal karşılığı vesaikin finansmanı ... veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır" diye açıklanan finansal alım satım³¹ yani murabaha akdidir. Bu sözleşme türünde katılım bankaları müşterilerinin talebi ve yönlendirmesi üzerine çoğunlukla müşteri tarafın-

1. Müşteriler satın almak istedikleri malı bulur.
2. Finansman talebiyle katılım bankasına başvurur.
3. Katılım bankası mal ve müşteriye değerlendirir.
4. Finansman sağlamak isterse müşteriye mal alım vekâleti verir. Bazı durumlarda satıcıya sipariş formu gönderir.
5. Katılım bankası malı müşterisi adına, kendi hesabına aldırır. Ödemeyi satıcıya yapar.
6. Katılım bankası malı müşterisine vadeli bedelle satar.

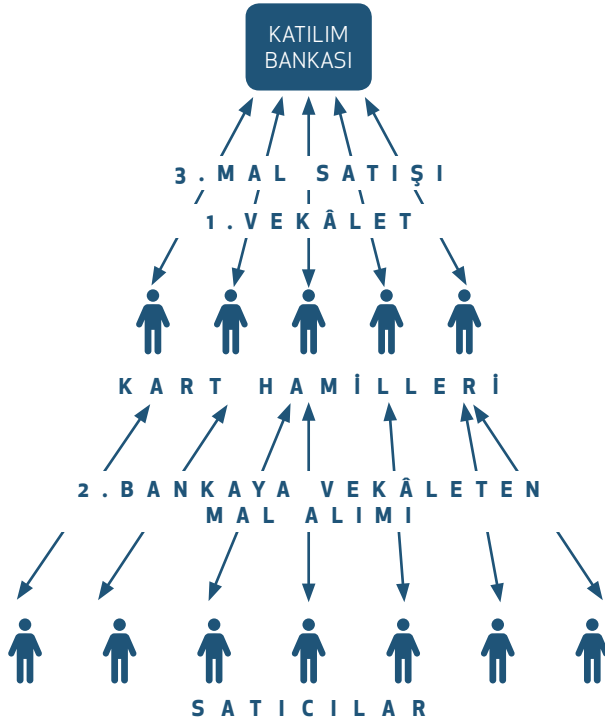
Şekil 3: Murabaha

dan tespit edilmiş bir satıcıdan, yine müşterinin belirlediği bir varlığı, müşterisine verdiği vekâletle satın alıp, alım vaadinde bulunan müşterisine kâr ilavesiyle satmaktadır.

Bu işlemin murabaha olarak adlandırılması, müşterinin katılım bankası aracılığıyla satın aldığı malın bankaya maliyeti konusunda bilgisi bulunmasıdır. İslam hukukunda alım vaadinde bulunularak karşı tarafa mal sipariş edilmesini yasaklayacak hiçbir dinî delil bulunmamaktadır. Bu itibarla şartlarına riayet edilerek icra edilecek murabaha akdinin meşruiyetinde hiçbir kuşku yoktur. İslam hukukçuları da çok eski devirlerden beridir bu akdin meşruiyeti hakkında olumlu görüşler serdetmişlerdir.³²

b. Kredi Kartı Aracılığıyla Finansal Alım-Satım (Murabaha)

Bir ödeme aracı olan kredi kartları katılım bankacılığında finansal alım satım işlemlerini kolaylaştırıcı bir enstrüman olarak görülmektedir. Kredi kartları katılım bankalarını temsil eder. Kart hamili katılım bankasının vekilidir. Kredi kartı kullanılarak yapılan alışverişlerde satıcıya karşı borçlu taraf katılım bankasıdır. Banka sistem gereği ortalama iki üç gün içerisinde işyerinin bankasına ödemeyi gerçekleştirir. Kart hamiline malın satışı ise katılım bankası ile kart hamili arasındaki kart sözleşmesine, banka ile kart hamili arasında gerçekleşen iletişime ya da bu noktada oluşmuş örf'e uygun şekilde yapılır.

1. Katılım bankası kart verdiği müşterilerine mal alım vekâleti verir.
2. Kart hamili kartla yaptığı bütün alışverişlerini banka üzerinden yapmış olur.
3. Kart ile alışverişlerinde POS üzerinden katılım bankasının onayı talep edilir. Banka kendi hesabına yapılan alışverişe onay vermektedir.
4. Kart ile yapılan alışverişlerde katılım bankası ödemeyi POS bankasına yapar.
5. Kart hamili katılım bankasıyla akdine göre malı bankadan peşin ya da taksitli satın alır.

Şekil 4: Kredi Kartı Aracılığıyla Finansal Alım-Satım (Murabaha)

c. Vadeli Al Peşin Sat (Teverruk)

Katılım bankaları müşterilerinin talebi üzerine piyasadan satın aldıkları konut, araç, makine ve ham madde gibi malları vadeli bedelle onlara satarlar. Müşterilerinin satın aldıkları malları bizzat kullanmaları mümkün olduğu gibi başkalarına satmaları da imkân dâhilindedir. Müşterilerinin katılım bankalarından taksitle satın aldıkları malları peşin bedelle başkalarına satmalarına teverruk adı verilir. Vadeli alınan bir malın peşin bedelle üçüncü taraflara satımını engelleyecek hiçbir dinî delil yoktur ve bu işlem piyasada hemen her gün ticaret erbabınca çokça yapılır. İslam hukukçuları da teverruk işleminin meşruiyetini ifade etmişlerdir.³³

Katılım bankaları finans sektörünün verdiği imkânları müşterilerinin istifadesine sunabilmektedir. Bu imkânlardan biri de organize piyasalardan (borsa) varlık alım satımlarını yapabilmeleridir. Bu bankalar organize piyasalardan aldıkları hisse senedi, sukuk, altın, gümüş, bakır, platin ve çelik gibi emtia ve varlıkları müşterilerine satma imkânına sahiplerdir. Dolayısıyla İslam hukukunda vadeli satıma uygun varlıkları müşterilerine taksitle sattıklarında müşterilerinin bu tür varlıkları da peşin satabilme imkânları olabilmektedir. Katılım bankaları, müşterilerinin satım taleplerini organize piyasalarda onlara vekâleten gerçekleştirme hizmeti de vermektedir.

1. Müşteriler nakit finansman talebiyle katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası talebi ve müşteriyi değerlendirir. Finansman sağlamadığında müşterinin zor duruma düşüp düşmeyeceğine bakar.
3. Finansman sağlamak isterse emtia borsasından emtia alır.
4. Emtiyayı müşterisine vadeli bedelle satar.
5. Müşteri sahip olduğu emtianın borsada satımı için katılım bankasını vekil kılar.
6. Emtia borsada peşin satılır. Bedeli müşteriye teslim edilir. Emtianın ilk alındığı taraf ile son satıldığı tarafın farklı olmasına özen gösterilir.

Şekil 5: Vadeli Al Peşin Sat (Teverruk)

d. Yatırım Sertifikası (Sukuk)

Yatırım sertifikaları AAOIFI tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Yatırım sertifikaları, mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet ya da belirli / mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti hâlinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır.”³⁴ Bu sertifikalar İslam hukukunun izin verdiği alım satım, kira, leasing, ortaklık, eser sözleşmesi ve selem gibi pek çok akitten istifade edilerek ihraç edilmekte, yatırımcılarına gelir sağlayıp ihraç edenlere finansman temin etmektedir.

Şekil 6: Yatırım Sertifikası (Sukuk)

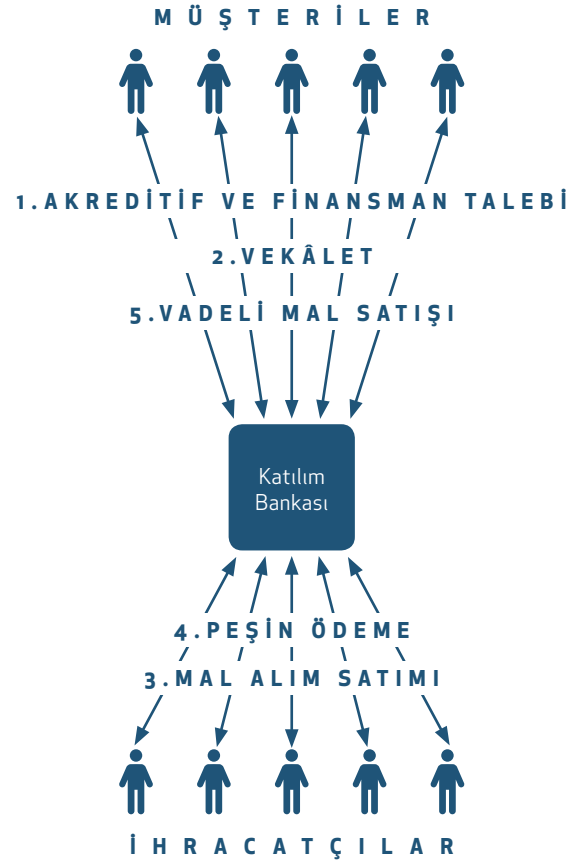
1. Projesi olan ve finansman talebi bulunan şirket ile Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ) ön anlaşma yapar.
2. VKŞ sukuk ihraç eder ve yatırımcılardan fon toplar.
3. VKŞ topladığı fonu kullanarak proje sahibi şirketle ticari bir sözleşme yapar. Bu sözleşme ortaklık, alım-satım kira, leasing vb. olabilir.
4. VKŞ ile proje sahibi şirket arasındaki sözleşmeye göre VKŞ ya kâr-zarar paylaşım vadelerini bekler ya da proje sahibi şirketin alım-satım veya kira gibi akıtlardan kaynaklanan borcunu ödemesini talep eder.
5. Sukukların itfa tarihinde elde edilen gelir yatırımcılara paylaşılır.

Yatırımcılarına sabit kira geliri sağlaması ve istendiğinde ikinci elde satılma imkânı sayesinde kira sertifikası (icâre sukuku) daha fazla tercih edilmektedir. Bu sukuk türünde kiralanmış ya da kiralanması mümkün varlıklar sertifikalaştırılıp yatırımcılara belli bir dönem için satılmaktadır. Böylece yatırımcılar sahip oldukları hisse oranında kira geliri elde etmektedir. Sahip oldukları hisseyi başkalarına devretme imkânları da vardır. Başlangıçta anlaşılan süre sonunda gayrimenkullerin geri satımı ya da yeni bir süreye kadar yeniden satımı yapılabilmektedir.

e. Finansmanlı Akreditif

Akreditif, ithalatçının talebi üzerine katılım bankalarının ithal edilecek malla ilgili akreditifte öngörülen şartlara uygun belgelerin teslim edilmesi hâlinde ihracatçıya ödeme yapacaklarını taahhüt etmeleridir. Uluslararası alım satım ilişkilerinde alıcı ve satıcı bazı hâllerde bankacılık sisteminin sunduğu güven sağlayan ürünlerden istifade etmek isteyebilmektedir. Bunlardan biri de ödemenin akreditif yoluyla yapılmasıdır. Böylece satıcı akreditif şartlarına uyduğu takdirde ihraç ettiği malların bedelini almayı garantilemektedir. Alıcı da satıcının akreditif şartlarına uymaması hâlinde hiçbir ödeme yapmadığı için zarar görmemektedir.

Katılım bankaları akreditif açtırırken aynı zamanda kendilerinden finansman da talep eden müşterilerinin taleplerini finansal alım satım (murabaha) yöntemiyle karşılarlar. İslam hukukuna göre bu işlemde alıcı ile satıcı henüz alım satım akdini tamamlamadan katılım bankaları müşterilerine vekâlet verir. Akreditifin mahiyeti artık bankaların müşterilerine verdikleri garanti olmaktan çıkar; bankaların kendi namlarına ithal edilen ürünlerin bedelini kendilerinin ödeyeceğinin belgesine dönüşür. Katılım bankaları böylece ithal ettikleri malları müşterilerine taksitle satarak onlara finansman kendilerine kâr sağlarlar.

Şekil 7: Finansmanlı Akreditif

1. İthalatçı müşteriler ithal edecekleri ürünleri bulur.
2. Finansman için katılım bankasına başvurur.
3. Katılım bankası finansman sağlamak isterse müşterisine mal alım vekâleti verir ve akreditifi açar.
4. İhracatçılara ödemeyi katılım bankası yapar.
5. Satın alınan ürünleri müşterilere vadeli satar.

2.3. Kira (İcâre)

Kira akdi varlıkların mülkiyetini devretmeden menfaatini ücret karşılığı kullandırmak diye tanımlanabilir. Bu akitle mal sahibi hem malın mülkiyetini devretmemiş hem de kira geliri elde etmiş olur. Fakat malın mülkiyetinin mal sahibine yüklediği bütün sorumluluklar ve riskler ona ait olur. Kiracı ise hem maldan faydalanmış hem de malın mülkiyetini devralacak kadar çok bedel ödemiş olur. Ayrıca mülkiyetten kaynaklanan sorun ve sorumlulukları üstlenmemiştir. Kira akdi emek üzerine de yapılabilmektedir. Böylece toplum içinde hizmete muhtaç olanlar belli bir bedelle hizmet alımı yapabilmektedirler. Hasılı kira sözleşmesinin konusu yararlanmadır (menfaat). Yararlanılan varlık, ev, araç ve makine gibi menkul ya da gayrimenkul bir mal olabileceği gibi taksi, minibüs ve otobüs hattı gibi haklar da olabilir. Bunlar dışında işçilik, memurluk, terzilik ve berberlik gibi iş akitleri de kira akdi çerçevesinde değerlendirilir.

Bir maldan kendisini tüketmeden yararlanılabiliyorsa o mal kira sözleşmesine uygundur. Buna göre bir maldan yararlanmak için malın kendisini tüketmek gerekiyorsa o mal üzerine kira sözleşmesi yapılamaz. Örneğin, ekmek, su, meyve ve para kiralanamaz. Ancak ev, araba, arsa, makine, kitap ve mobilya kiralanabilir. Kiranın nasıl, ne zaman ve ne kadar süreyle ödeneceği akit sırasında belirlenmelidir. Aynı şekilde kiraya verilen varlığın kullanım alanı da tespit edilmelidir. Aksi hâlde taraflar arasında anlaşmazlık meydana gelebilir. Örneğin, kiralanmış bir binek aracının mal taşımada kullanılması ya da kiralanmış bir meskenin imalathaneye çevrilmesi söz konusu varlığa zarar verebilir. Buna göre kiralanmış varlık örfü uygun kullanılmak durumundadır. Aksi hâlde tazmin mükellefiyeti doğar.

Kira bedeli peşin, tek vadeli ya da taksitli olabilir. Peşin bedel ile vadeli bedel arasında vade farkı bulunabilir. Kiralanmış bir yer kira sözleşmesinde aksine bir şart yoksa başkasına kiraya verilebilir. Kiralanmış varlıktan yararlanmak dinen mubah olmalıdır. Buna göre meyhaneye işletmek, fuhuş yaptırmak, tefecilikte kullanmak ve kumar oynatmak gibi haram fiilleri işlemek üzere tutulacak yerler kiraya verilemez. Aynı şekilde insanlar da böylesi işler için emeklerini kiralayamazlar. Yani böylesi işleri yapanların bizzat bu işler için işçisi olamazlar. Kiralanmış varlığın bakım masrafları kiraya verene aittir. Ancak varlık sahibi bunu yapmaya (yani kiradaki varlığına bakım yapmaya) zorlanamaz. Kiracı bakımı yapılmayan varlığı kullanmak istemez ise kira akdini feshedebilir. Kiracı varlığın bakımını kendili-

ğinden yaptırıp kiradan düşemez. Varlık sahibinin izniyle yaptırursa düşebilir. Netice olarak kira varlık sahipleri için meşru bir kazanç yolu olduğu gibi söz konusu varlığı kullanmak zorunda olanlar için de uygun bir ticari işlemdir. Böylece varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan vergi, bakım, değer kaybı ve yıpranma gibi sorumluluklar yüklenilmemiş ve hem de varlıktan istifade edilmiş olur. Katılım bankaları ise hem kendi varlıklarını (örneğin kasalarını) kiraya vererek hem de başkalarından peşin bedelle kiraladıkları varlıkları vadeli bedelle kiraya vererek kazanç sağlayabilir.

a. Kira – Alt Kira

Katılım bankaları bir takım menkul veya gayrimenkul malların kullanım hakkını (menfaat) elde etmek isteyen müşterilerine kira – alt kira usulüyle finansman temin edebilmektedir. Şöyle ki mülkiyeti üçüncü taraflarda bulunan bina, gemi, iş makinesi ve araç gibi bazı varlıkları sahiplerinden kirayı alarak alt kira usulüyle kiracılarına kiralayabilmektedirler. Katılım bankalarının bu tür işlemlerde finansman sağlamaları peşin bedelle kiraladıkları varlığı parçalı kira usulüyle kiracılarına devretmeleriyle gerçekleşmektedir. Katılım bankalarının kârı ise peşin kira ile parçalı kira arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Şekil 8: Kira – Alt Kira

1. Bir varlığı kiralamak isteyen ve finansman talep eden müşteriler katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası talebi ve müşteriye değerlendirir.
3. Finansman sağlamak isterse varlığı, mülk sahibine kira bedelini peşin ödeyerek kiralar.
4. Kiraladığı varlığı alt kira sözleşmesiyle vadeli bedelle müşterisine kiraya verir.

b. Hizmet Finansmanı

Katılım bankaları emek sarfıyla gerçekleşen hizmetlerin finansmanını kira usulüyle yapabilmektedirler. Hafriyat, nakliye, eğitim, sağlık, organizasyon, ulaşım, proje çizimi, koruma, peyzaj, rehberlik ve danışmanlık gibi hizmetlerin finansmanını talep eden müşterilerine kira yöntemiyle yardımcı olabilmektedirler. Katılım bankaları söz konusu hizmetleri sunanlarla bedelini kendileri ödemek üzere anlaşır hizmetin müşterilerine verilmesini sağlayabilmektedir. Hizmeti alan müşterilerinden ise vadeli bedel (kira) tahsil etmektedir. Katılım bankaları ödedikleri peşin kira ile tahsil ettikleri parçalı kira arasındaki farktan, müşterileri ise aldıkları hizmetin bedelini taksit taksit ödeme imkânı elde etmekten yararlanmaktadır.

Şekil 9: Hizmet Finansmanı

1. Bir hizmeti almak isteyen ve finansman talep eden müşteriler katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası hizmeti ve müşteriye değerlendirir.
3. Finansman sağlamak isterse hizmet sağlayanlara peşin bedel ödeyerek hizmeti satın alır.
4. Müşterisini hizmet sağlayanlara yönlendirir ve hizmeti müşterisine vadeli bedelle satar. Hizmet alım satımı özünde bir kira alt kira işlemidir.

c. Kasa Kiralama

Katılım bankaları yüksek güvenlik taahhüdüyle şubelerinde belli bölümlerde müşterilerin kıymetli varlıklarını korumaktadır. Söz konusu işlem kasa kiralama yöntemiyle yapılmaktadır. Müşteriler, korumak istedikleri değerli varlıklarını şubelerdeki kendilerine ayrılan kasalara bırakmakta, katılım bankaları bu varlıkları korumayı taahhüt etmekte ve bu hizmet karşılığında müşterilerinden kira ücreti talep etmektedir.

d. Kiraya Dayalı Bankacılık Hizmetleri

Katılım bankaları müşterilerine para aktarma, tahsilat yapma, fatura ve vergi ödeme gibi birçok hizmet sunmaktadır. Bu hizmetlerin ifası için müşterileriyle kira akdi yapmaktadırlar. Böylece ister doğrudan şubeler aracılığıyla olsun, ister mobil, telefon, ATM ya da internet bankacılığı üzerinden gerçekleştirilsin müşterilerine hizmet sunmakta ve karşılığında kira geliri elde etmektedirler.

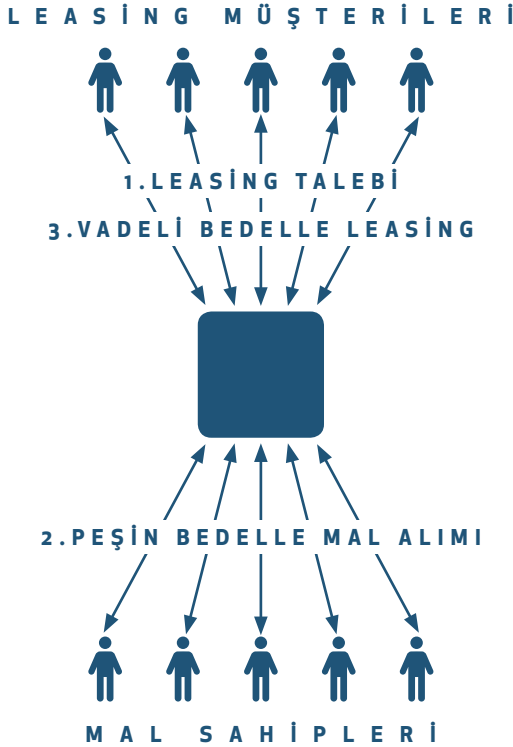
2.4. Finansal Kiralama (Leasing)

Finansal kiralama yeni bir faizsiz finansman yöntemidir. Bu işlemde üç taraf söz konusudur. Bunlar yatırımcı, leasing şirketi ve üreticidir. Yatırımcı ihtiyaç duyduğu malı seçer ve satın alınması için leasing şirketiyle finansal kiralama sözleşmesi imzalar. Leasing şirketi de malı alıp yatırımcıya teslim eder. Yatırımcı başta anlaşılan vadelerde ödemesini yapar. Ödemeler tamamlandıkça mal sembolik bir bedelle yatırımcıya satılır. Buna göre yatırımcının menfaatinden istifade ettiği varlığın mülkiyeti finansal kiralama sözleşmesinde akdedilen süre dâhilinde leasing şirketinde bulunmaktadır. Yani mülkiyetin devri ancak sözleşmede belirlenen meblağ leasing şirketine ödenirse devredilmektedir. Leasing kiracısı malın mülkiyetini üzerine almadığı dönemle ilgili bazı menfaatler elde etmekte kiraya veren de yine bu süre içinde malın mülkiyetini elinde tutmaktan kaynaklanan güven hissi yaşamaktadır. Finansal ki-

ralama sözleşmesi hiçbir şekilde faizli borç akdi değildir. Bu işlemin vadeli satım, adi kira, kira ve satımdan mürekkep bir akit ya da kendine özgü şartları olan yeni bir akit modeli olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Finansal kiralama sözleşmelerindeki şartlar adi kira sözleşmelerindeki şartlardan farklıdır. Bu şartlar içerisinde en önemlisi finansal kiralamaya konu malın sorumluluğunun (damân) kiralayana değil kiracıya yüklenmesidir.

Finansal kiralama sözleşmesi neticesinde bütün şartlar yerine getirildiği takdirde işleme konu mal kiracıya ait olacağından finansal kiralama sözleşmesinin ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak üretilmiş yeni bir akit modeli olduğu ifade edilebilir. Böylece finansal kiralama sözleşmesindeki şartların taraflardan birine haksız bir menfaat sağlamadığı yani iki tarafın da girdiği külfete uygun menfaatlere sahip olduğu düşünülebilir.

1. Bir varlığı finansal kiralama ile almak isteyen müşteriler katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası varlığı ve müşteriyi değerlendirir.
3. Katılım bankası finansal kiralama yapmak isterse varlığı satıcısından satın alır.
4. Satın aldığı varlığı finansal kiralama sözleşmesi ile müşterisine verir.

Şekil 10: Finansal Kiralama (Leasing)

2.5. Vekâlet

İnsanlar birtakım işleri için başkalarını yetkilendirir. Çünkü insanların bütün işlerini kendilerinin görmesi imkânsızdır. Bu yetkilendirme vekâlet akdiyle yapılır. Vekâlet “kişinin, belli bir tasarrufta, başkasını kendi yerine koyması” diye tanımlanır. Müvekkil vekili olmasını istediği tarafa vekâlet vermek istediğini belirtir (icap). Vekil de bu talebe, isterse açıkça karşılık verir isterse doğrudan vekâlet akdinin gereğini yerine getirir (kabul). Vekâlet şarta bağlanabilir. Vekâlet ücretle ya da ücretsiz kabul edilebilir. Ancak ücretle vekâlet kabul edilince vekâlet kira akdine dönüşür. Vekilin vekâlete uygun tasarrufları müvekkili bağlar. Vekâlet bir emanet akdidir. Buna göre vekilin elindeki müvekkile ait mal emanet hükmündedir. Vekilin ihmali, kusuru ve kastı olmadan söz konusu mal helak olursa tazmini istenmez. Vekil, müvekkilin koştuğu bütün şartlara riayet etmek zorundadır. Vekâlet zaman ve mekân ile de sınırlanabilir.

a. Finansman İşlemlerinde Vekâlet

Katılım bankaları hemen her gün finansal alım satım (murabaha) yöntemini kullanarak değişik sektörlerde ait müşterilerinin talepleri üzerine çok sayıda finansman işlemi gerçekleştirdiklerinden bu işlemlerin takibi için müşterilerine vekâlet vermektedir. Çünkü katılım bankalarının her alım işlemini doğrudan takip edebilecek imkânları yoktur. Bir anlamda vekâlet akdini kullanmaları zaruridir. Bunun aksini beklemek yani her bir finansman talebine istinaden katılım bankalarının bizzat mal takibine girmesini istemek günümüz şartlarında oldukça zordur. Katılım bankaları müşterilerine vekâlet verirken vekâlet formu imzalatmak, telefonla iletişim kurmak, SMS veya e-posta göndermek gibi çeşitli imkânlardan faydalanır. Müşterilerinin bu vekâlete dayanarak şartlarına uygun yaptıkları işlemler katılım bankalarını bağlar.

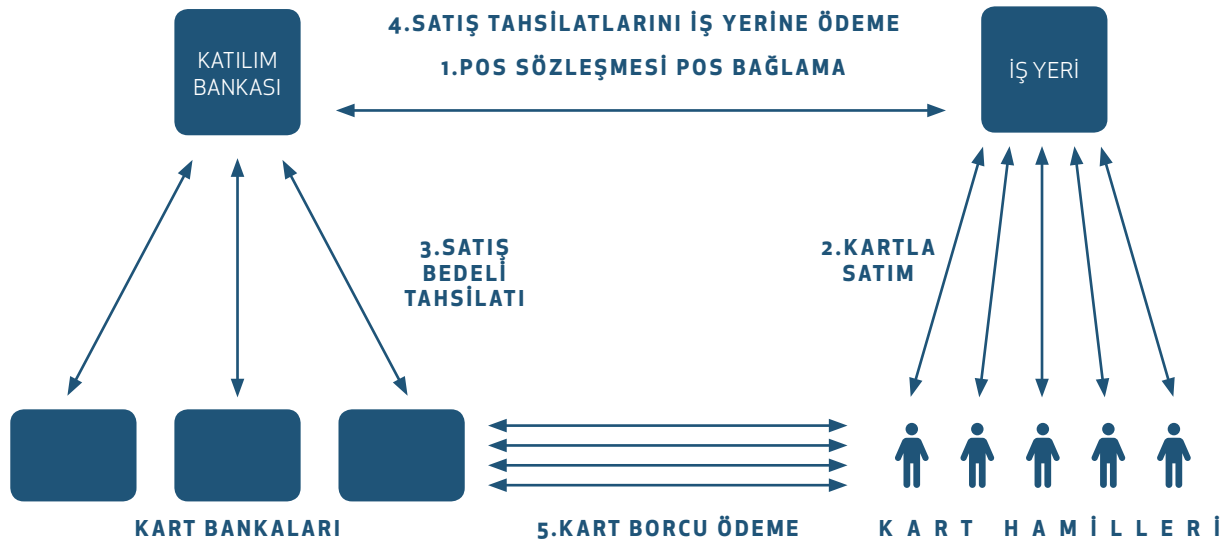
b. Kredi Kartında Vekâlet

Katılım bankacılığında kredi kartı sistemi finansal alım satım (murâbaha) işlemlerini rahatlatan bir araç olarak görülür. Kredi kartı katılım bankalarını temsil eder. Kart hamili katılım bankalarının vekilidir. Kart hamili mal alımı yaptığında katılım bankalarına vekâleten işlem yapar. Katılım bankaları kart kullanılarak yapılan alımların bedelini birkaç gün içerisinde karşı tarafa öderler. Kartla alınan bütün mallar katılım bankalarından satın alınmaktadır. Katılım bankalarıyla kart hamilleri arasındaki satım sözleşmesi ise kredi kartı sisteminin oturmuş kuralları ya da tarafların özgür iradeleriyle şekillenmektedir.

c. POS Hizmeti

Katılım bankaları POS makinelerini kullanarak kredi kartıyla satış yapan müşterilerinin tahsilatlarını kart bankalarından yapma ve müşterileriyle aralarındaki sözleşmeye göre onların hesaplarına aktarma işlemleri yapmaktadır. Bu hizmetin temelinde de vekâlet sözleşmesi bulunmaktadır. Böylece katılım bankaları POS kullanan iş yerlerinin vekili olmakta ve onlar için tahsilat başta olmak üzere hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler karşılığında ise vekâlet ücreti almaktadırlar.

Şekil 11: POS Hizmeti

1. Katılım bankası iş yerleri ile POS sözleşmesi imzalar ve iş yerine POS bağlar.
2. İş yeri kredi kartlarını POS'dan geçirerek satış yapar.
3. Katılım bankası POS üzerinden yapılan satışların bedelini kart bankalarından tahsil eder.
4. Katılım bankası tahsil ettiği meblağı iş yeri hesabına aktarır.

d. Acentelikler

Katılım bankaları müşterilerine bankacılık hizmetleri dışında farklı alanlarda da hizmetler sunabilmek amacıyla acentelik sözleşmesi yaparlar. Örneğin, faizsiz bireysel emeklilik, fon transferi ya da faizsiz sigorta şirketleriyle böylesi acentelik anlaşmaları vardır. Bu sözleşmeler vekâlet akdine dayanmaktadır. Böylece katılım bankaları anlaşma yaptıkları şirketlerin vekilleri olmakta ve yaptıkları iş karşılığında ücret almaya hak kazanmaktadır.

Şekil 12: Acentelikler

1. Katılım bankası faizsiz BES, faizsiz sigorta, fon transfer ve elektrik, su, doğal gaz gibi şirketlerle acentelik ya da fatura tahsilat sözleşmeleri yapar.
2. Müşterilerin taleplerine göre bu şirketlerin hizmetlerini onlara sunar.
3. Ödemeleri müşterilerden tahsil eder ve şirketlere aktarır.

2.6. Kefalet

Kefalet, borçlunun ödemediği borcunu kefilden isteme hakkını alacaklıya veren akittir. Kefalet akdinin tarafları alacaklı ile kefildir. Dolayısıyla mali sorumlulukları garantiye almak amacıyla borçludan veya borçlanması muhtemel olandan kefil istemek caiz olduğu gibi borçludan bağımsız olarak da kefalet akdi yapılabilir. Kur'an-ı Kerim'de "Görevlilerden biri: "Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Buna ben kefilim." dedi."³⁵ buyurulmaktadır ki bu ayet kefaletin meşrûyetini de göstermektedir.

Hz. Peygamber'den de "Kefil borçludur. Borcun ödemesi gerekir."³⁶ hadisi nakledilmiştir. Ayrıca cenaze namazını kılmadığı bir borçluya cemaatten biri kefil olunca cenaze namazını kıldırıldığı da nakledilmiştir.³⁷ Kefalet akdi sayesinde borçludan alınamayan borç, kefilden de istenebilir hâle gelmektedir. Yani borç hem borçlunun hem de kefilin zimmetinde sabit olmaktadır. Zaten kefaletin anlamı da kefilin zimmetini kefil olunanın zimmetine katmaktır. Kefaletin sebebi alacaklının nazarında kefilin borçludan daha itibarlı ve borcu ödemeye daha yakın olmasıdır.

Kefil akit gerçekleştikten ve borç asıl borçlunun zimmetinde sabit olduktan sonra tek taraflı olarak kefaletten rücu edemez. Kefilin rücu talebini alacaklı uygun bulursa kefalet sona erer. Borcu kefil öderse asıl borçluya rücu hakkı olur. Kefaletin, belirli bir süre ile sınırlandırılması, kefalet tutarı için üst sınır belirlenmesi, kefaletin bazı şartlarla sınırlandırılması, ileri sürülen şartın gerçekleşmesine bağlı olarak kefil olunması, geçerliliği, belirlenen ileri bir tarihte başlayacak şekilde geleceğe izafe edilerek kefil olunması ve henüz doğmamış borçlar için kefil olunması caizdir.

İslam hukukçularına göre kefalet, teberrudur. Yani iyiliktir. Buna karşı ücret talep etmek uygun görülmez. 22-28 Aralık 1995 tarihlerinde Cidde’de toplanan İslam Fıkıh Akademisi “Kefalet, iyilik ve yardım gayeli bir teberru akdidir. İslam hukukçuları, kefaletten dolayı bir bedel almanın câiz olmadığını belirtmişlerdir. Zira kefalet bedelini ödemesi halinde, bu akit, ödünç verenin menfaat elde ettiği bir ödünç sözleşmesine benzer ki bu, İslâm hukukunda yasaklanmıştır” kararını almıştır.³⁸ Fakat bazı İslam hukukçuları kefaletin yalnızca iyilik olarak yapılabilceği ve kefalet karşılığı ücret alınmayacağı fikrini eleştirmişlerdir.³⁹

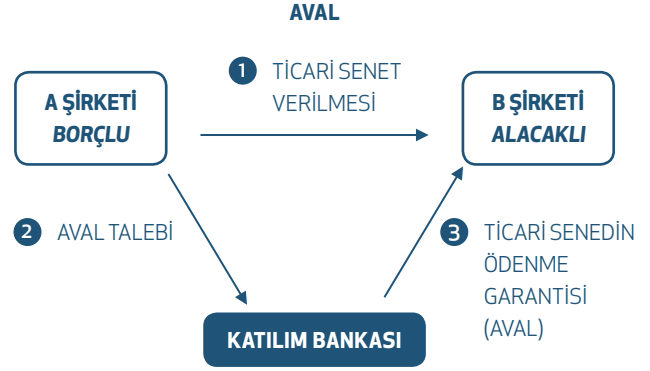
a. Teminat Mektubu

Teminat mektubu çağdaş bir teminattır. Bu mektuplar bankalar tarafından verilir. Bankalar mali gücüne inandıkları müşterilerinin (lehtar) talebine binaen muayyen bir bedelin vadesinde ödeneceği ya da işin yapılacağı konusunda muhataplara bir mektupla teminat verir. Yani teminat mektubu gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vadesinde ödenmesi vb. konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi hâlinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin bir mektupla taahhüt edildiği gayri-nakdî kredi uygulamasıdır.

Bankalar teminat mektubu verdikleri müşterilerinden teminat alma hakkına sahiptirler. Zira teminat mektubu tazmin edilmek durumunda kaldığında lehtar bankaya borçlu hâle gelecektir. Bu durumda bankanın lehtardan alacağı meblağı garantiye almak amacıyla çeşitli teminatlar istemesi hakkıdır. Bu teminatlar gayrimenkul, hisse senedi, nakit ya da kıymetli evrak olabilir.

b. Aval

Aval, üçüncü tarafın ya da poliçede imzası bulunanlardan birinin müteselsil sorumluluk hükümlerine göre senet bedelini üstlenmesidir. Dolayısıyla aval bir kefalet işlemidir. Poliçe, alacaklının borçlusuna borcu bir başka tarafa ya da onun havale edeceği bir başkasına ödemesi emridir. Kimi zaman bu üçüncü alacaklılar bir banka kefaleti aramaktadırlar ki bu kefalet aval vererek sağlanır. Katılım bankaları da müşterilerinin taleplerine istinaden aval vermekte ve onlara kefil olabilmektedir.

Şekil 13: Aval

1. İki şirket arasında alacaklı-borçlu ilişkisi doğar ve borç bir ticari senetle tevsik edilir.
2. Alacaklı şirket senede üçüncü tarafın aval vermesini ister.
3. Borçlu taraf aval vermesi için katılım bankasına başvurur.
4. Katılım bankası borcun sebebini ve müşteriye araştırır.
5. Arzu ederse ticari senede aval vererek borçluya kefil olur.

2.7. Tüketim Ödücü (Karz-ı Hasen)

İslam hukukunda muhtaçlara tüketim ödücü verilmesi teşvik edilmiş, borçtan menfaat sağlamaya çalışılması yani faiz alınması yasaklanmıştır. İşte böylesi faizsiz borçlara karz-ı hasen denilir. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurulmuştur: “Siz iyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinizi desteklemeyin.”⁴⁰ Dolayısıyla ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan samimi insanlara karz vermek dinen teşvik edilmiştir. Resûlullah’ın da borçlandığı nakledilmiştir.⁴¹ Ayrıca borcunu ödediğinde alacaklısına dua ettiği rivayet edilmiştir.⁴²

Karz akdi bir yönüyle teberrudur. Çünkü alacaklı kendisine ait bir malı hiçbir fazla bedel istemeden borçluya kullandırmaktadır. Kendisi borçlu olunan dönem içerisinde kendi malını kullanamamaktadır. Bununla birlikte karz diğer açıdan da ivazlı bir akittir. Zira alacaklı borç verdiği malının mislini geri isteme hakkına sahiptir. Yani karz, hibe değildir. Fakat borç verilen mal ya da para artık borçlunun mülkiyetine intikal eder. Eğer borçlanılan varlık borçlunun elinde telef olursa tazminle mükelleftir. Alacaklı istediği zaman alacağını talep etme hakkına sahiptir. Karz akitlerinde vade belirlenebilir ancak

bu vade bağlayıcı değildir. Bununla birlikte borçluyu gereksiz yere sıkıştırmak da hoş görülmez.

a. Özel Cari Hesaplar

Katılım bankalarında açılan özel cari hesaplar kısmen borç kısmen emanet sayılır. Katılım bankaları hesaba yatırılan tutarı tazminle mükellef olduklarından ve söz konusu fonu büyük oranda işletme özgürlüğüne sahip bulduklarından hesap borç hükmündedir. Ancak katılım bankalarının hesaplara yatırılan parayı tamamen kullanamaması, Merkez Bankası'nda bir kısmını zorunlu karşılık olarak tutması, hesap sahiplerinin her istediklerinde paraya ulaşabilmeleri için şubelerinde, muhabir bankalarda ve ATM'lerde para tutması söz konusu tutarın kısmen emanet olduğunu gösterir. Yine hesap sahiplerinin bu hesapları bankaya borç vermekten daha çok paralarını güvende tutmak ve her istediklerinde paralarına ulaşabilmek amacı taşımaları da emanet olma ihtimalini yükseltmektedir. Katılım bankaları bu hesaplara kâr payı ödemesi yapmaz.

Şekil 14: Özel Cari Hesaplar

1. Parasını banka güvencesinde muhafaza etmek isteyen ya da bankacılık hizmetlerinden yararlanmak isteyen müşteriler katılım bankasında özel cari hesap açarlar.
2. Katılım bankası özel cari hesaplardaki fonu hem korur hem kâr-zararı kendisine olmak üzere işletir.
3. Özel cari hesap sahipleri fonlarını diledikleri zaman katılım bankasından alabilirler.
4. Katılım bankası bu hesaplara kâr-zarar yansıtmaz.

b. Karz-ı Hasen Kredileri

Katılım bankaları hatırlı müşterilerine ihtiyaç duyduklarında belirli vadeye kadar karz-ı hasen verebilmektedir. Genellikle kısa vadeli olan bu borçlanmalarda müşterinin katılım bankasına anapara dışında ödediği herhangi bir ilave bedel olmaz. Katılım bankalarının kâr sağladıkları ve müşterilerine uzun vadeli finansman imkânı sundukları asli işlemleri finansal alım satım ve finansal kiralama gibi muamelelerdir. Fakat zaman zaman müşterilerinin doğrudan paraya ihtiyaçları da olabilmektedir. Bu gibi hâllerde katılım bankaları özel müşterilerine karz kullandırmaları yapabilmektedirler.

Şekil 15: Karz-ı Hasen Kredileri

1. Nakit ihtiyacı olan müşteriler katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası isterse müşterilerine nakit borç verir. Bu borç genellikle çok kısa vadeli. Borca ilave kâr eklenmez.
3. Müşteri borç vadesinde borcunu katılım bankasına öder. Kâr ödemez.

c. Kredi Kartında Karz-ı Hasen

Katılım bankaları kredi kartı üzerinden müşterilerine nakit borç verme işlemleri yapabilmektedir. Katılım bankalarının müşterilerine verdikleri nakit borçtan gelir sağlamaları mümkün olmadığından genellikle bu borçlar çok yüksek olmayan bir limitle sınırlı olmakta ve kart hamilinin bir önceki ay kartı kullandığı miktara göre tespit edilmektedir. Yani bu tür borçlar kart hamillerinin nakit borçlanmasını teşvik edip onlardan azami ölçüde faiz geliri sağlama işlevi görmemektedir. Fakat aralarından değişik tercihler bulunmakla birlikte katılım bankaları, kredi kartı üzerinden verdikleri borçlar için katlandıkları gerçek maliyetleri, verdikleri fiili hizmetlerin bedellerini ya da borçluluk döneminde paranın yaşadığı gerçek değer kaybını (enflasyon farkını) müşterilerinden talep edebilmektedir. Fakat bu bedellerin çok cüzi kalması ve faize dönüşmemesi için özen gösterilmektedir.

2.8. Döviz Ticareti (Sarf)

İslam hukukçuları para ticareti için normal alım satıma göre daha sıkı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki temel delilleri “altı mal” hadisidir. Bu hadise göre Hz. Peygamber altın ile altının, gümüş ile gümüşün, buğday ile buğdayın, arpa ile arpanın, hurma ile hurmanın ve tuz ile tuzun eşit ve peşin değişmesi gerektiğini ifade etmiştir. İslam hukukçuları altın ve gümüşü bir sınıf, buğday, arpa, hurma ve tuzu bir sınıf kabul etmişlerdir. Bu hadisin bazı rivayetlerinde eğer aynı sınıftan iki ayrı cins varlık

değiştirilirse (altın ile gümüş, buğday ile arpa gibi) bu durumda peşin olmak kaydıyla bedellerin eşit olma şartı bulunmamaktadır. Buradan hareketle İslam hukukçuları para olarak değerlendirdikleri altın ve gümüşün ticaretinde üç şart ileri sürmüşlerdir. Bunlar işlemin peşin olması (hulûl), akıt sırasında karşılıklı bedellerin teslim tesellümü (tekâbüz) ve aynı cins paraların değişiminde eşitlik (tesâvi) Hem geçmişte hem de günümüzde farklı düşünenler olmakla birlikte genel olarak aynı cinsten varlıkların mübadelesinde işçilik, ayar ve kaliteye de itibar etmemişlerdir.

Altı mal hadisinde zikri geçen altın ve gümüşün Resulullah tarafından hangi nitelikleri sebebiyle faizli işleme uygun (ribevî) bir mal olarak sayıldığı konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Hanefiler ve Hanbelilere göre bunların (hassas) tartıyla alınıp satılması etkili olmuşken, Şafii ve Malikilere göre para olarak tedavül edilmelerine dikkat edilmiştir.

Buradan hareketle günümüzde kullanılan kâğıt paralar ile altın ve gümüşün aynı hükme tabi olup olmadıkları meselesini inceleme gereği ortaya çıkmaktadır. İslam alimleri geçmiş dönemlerde altın ve gümüş ile diğer paraları aynı kabul etmemişlerdir. Altın ve gümüş yaratılışları itibarıyla, mutlak anlamda ve gerçek para sayılıp faizli işleme uygun görülürken diğer paralar böyle görülmemişlerdir. Örneğin, demir, bakır ya da kâğıttan mamul paralar gerçek para sayılmamış, sadece insanlar para kabul ettikleri için öyle addedilmişlerdir.

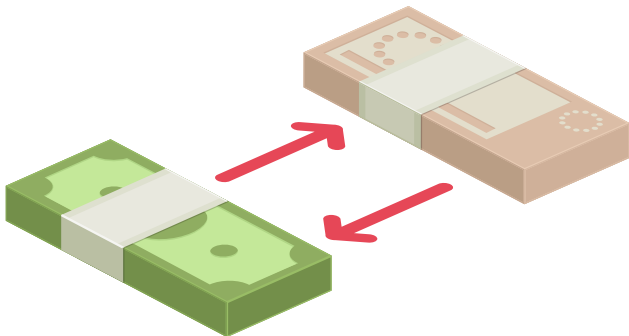

Şekil 16: Kredi Kartında Karz-ı Hasen

Geçmiş alimler her ne kadar altın ve gümüş ile diğer metallerden üretilen paraları birbirlerinden ayırsa da günümüzde kağıt paralar, para olmak bakımından altın ve gümüşle eşit tutulmaktadır. İslam Fıkıh Akademisi 1986 yılında Amman'da yaptığı toplantıda kâğıt paralar hakkında şu hükme varmıştır: "Kâğıt para itibari paradır. Kâğıt parada para olma özelliği tam olarak vardır. Altın ve gümüş için konmuş olan faiz, zekât, selem ve diğer hükümler kâğıt para için de geçerlidir."⁴³ Diğer pek çok ilim heyeti ve İslam alimi de artık kağıt paraların para olma ve faizli işleme uygun olma özelliğini kesin olarak kabul etmektedir.

a. Spot Döviz İşlemi

Katılım bankaları, döviz almak ya da satmak isteyen müşterilerine işlem peşin olmak kaydıyla döviz alım satımı yapmaktadır. Alınıp satılan dövizlerin karşılıklı mübadelesinin peşin olarak yapıldığı işlemlere spot döviz işlemi denilir. Bu işlemde bedellerin her ikisi de akitle birlikte karşılıklı teslim edilir. Döviz fiyatının tespiti genellikle tarafların inisiyatifine bırakılmıştır. Buna göre iki döviz spot olarak alınıp satılıyor ise fiyat piyasaya eşit olabileceği gibi piyasanın altında ya da üstünde de tespit edilebilir. Ancak yine de bazı İslam alimleri sarf işleminde günün kurunun esas alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Piyasa fiyatının altında ya da üstünde alım satım yapmak taraflardan birine açıkça zarar vermek anlamına geleceği için sarf işleminde günün kurunun esas alınması gerektiğini söylemek daha isabetli olacaktır. Bu hâliyle spot döviz işlemleri İslam hukukunun para ticaretinde aradığı şartları haiz olduğundan meşrudur. İslam hukukçuları sarf işleminde vade olmamasını (hulûl), bedellerin karşılıklı teslim tesellümünü (tekâbüz) ve aynı cinsten iki paranın eşit değişimini (tesâvi) şart koşmuşlardır. Dolayısıyla millî para ya da bir yabancı para ile başka bir yabancı paranın spot olarak değişiminde vade olmadığından, bedeller akitle gerçekten ya da hükmen teslim edildiğinden ve farklı para cinslerinde eşitlik şartı bulunmadığından işlemin meşruiyeti konusunda hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

DÖVİZ SATAN MÜŞTERİLER

DÖVİZ ALAN MÜŞTERİLER

Şekil 17: Spot Döviz İşlemi

1. Katılım bankası döviz almak isteyen müşterilerine satış kurundan döviz satır.
2. Katılım bankası döviz satmak isteyen müşterilerinden alış kurundan döviz alır.

b. Kıymetli Maden Alım-Satımı

Katılım bankalarında kıymetli maden hesapları oluşturulabilmektedir. Bu hesaplar vasıtasıyla dileyen yatırımcılar kıymetli madenlere yatırım yapabilmektedirler. Genellikle altın ve gümüşe yatırım imkânı sunulmaktadır. Yatırımcılar bu hesapları kullanarak hızlı ve güvenli bir şekilde istedikleri miktarda kıymetli maden alıpatabilmektedirler. Madenlerin müşterilere teslimi hesaplarına kayıt suretiyle hükmi olarak gerçekleşmektedir. Talep edenlere belli şartlar dâhilinde fiziki teslim de yapılabilmektedir. Bu hesaplar özel cari hesap olabildiği gibi katılma hesabı da olabilmektedir.

İslam hukukunda altın ve gümüşün para karşılığında alım-satımı döviz ticareti (sarf) başlığı altında incelenmektedir. Bunun sebebi altın ve gümüşün para olduğu konusundaki hakim kanaattir. Bununla birlikte altın ve gümüşün niteliği hakkında farklı değerlendirmeler de bulunmaktadır. Buradan hareketle katılım bankalarında danışma kurullarının değerlendirmeleri ışığında altın ve gümüş ticareti yapılabilmektedir.

Müşteriler, istedikleri miktarda saf altın ve gümüşü peşin bedel karşılığında alabilmekte ve yine istedikleri zaman peşin bedelini almak suretiyle bankaya satabilmektedir. Böylece hem güvenli hem de işçilik ve yıpranma gibi ilave bedellere katlanmadan altın ve gümüş ticareti yapabilmektedirler.

Şekil 18: Kıymetli Maden Alım-Satımı

1. Katılım bankası kıymetli maden almak isteyen müşterilerine satış kurundan kıymetli maden satar.
2. Katılım bankası kıymetli maden satmak isteyen müşterilerinden alış kurundan kıymetli maden alır.

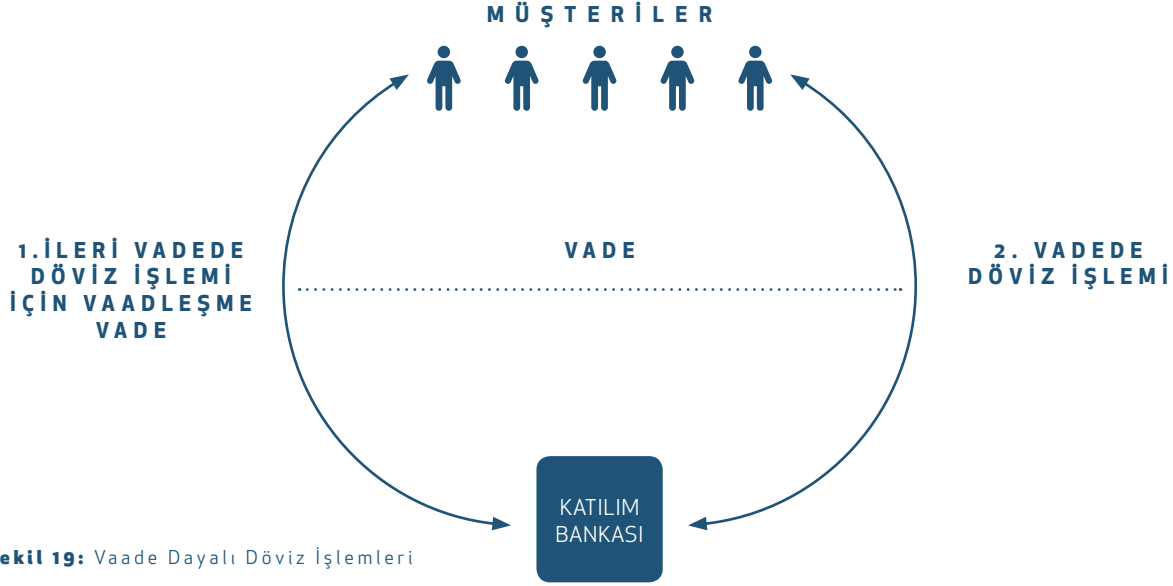

c. Vaade Dayalı Döviz İşlemleri

İslam hukukunda bedellerin her ikisinin de döviz olduğu işlemlerde, her iki bedelin de vadeli olması caiz görülmez. Zira para karşılığı mal, hizmet, hak ve menfaat gibi varlıkların değişiminde bedellerden birinin vadeli olması ve vade farkı alınması faiz olarak değerlendirilmezken bu işlem bedellerin her ikisinin de para olduğu alım-satımlarda faiz sayılmaktadır. Dolayısıyla bedellerin her ikisinin de döviz olduğu akitlerde her iki bedelin de vadeli olması İslam hukukunun genel yapısına uymamaktadır.

Günümüz ticaret hayatında çeşitli sebeplerle insanlar farklı para birimleri arasındaki kur riskine maruz kalmaktadır. Döviz alacağı ya da borcu olan insanlar gelecek vadede kurun nasıl bir seyir izleyeceğini bilemediğinden kendilerini güvene almak için çeşitli alternatifler aramaktadır. Bunlardan biri de şimdiden belirlenecek bir fiyat üzerinden gelecek vadede para birimlerinin değişimi üzerine sözleşmektir. Bu işlem tezgahüstü adı verilen piyasada yapılıyorsa forward adını almaktadır. Forward, işlemde döviz satıcısı ile döviz alıcısı ileri bir vadede teslim teslim edecekleri dövizin fiyatını şimdiden belirlemektedir. Böylece vade içinde dövizin aşağı ya da yukarı doğru hareketinden etkilenmeyerek kur riskinden korunmuş olmaktadır. Bununla birlikte forward işlemde de bir başka risk söz konusudur. O da forward sözleşmesinde belirlenen fiyat ile vadede oluşacak döviz kuru arasındaki farktır. Eğer sözleşmedeki fiyat vadede ortaya çıkan rayiç değerden düşük ise alıcı kârda, alıcı zarardadır. Fakat her iki taraf da bu riskin farkındadır ve sözleşmeyle arzuladıkları sonuca ulaşmışlardır. Amaçları kur riskine karşı korunmak ise yani kur hareketleri üzerine spekülasyonlar yaparak gelir sağlamak değilse forward sözleşmesi onları kur riskine karşı korumuştur.

AAOIFI Fıkıh Kurulu forward işlem hakkında şu hükme varmıştır: “Para / döviz ticaretiyle ilgili olarak (ileri bir tarihte gerçekleştirmek üzere) her iki tarafı da bağlayan vaadleşme işlemleri kesinlikle yasaktır, haramdır. Böyle bir işlemin döviz kurlarındaki düşüşlerden korunma amacı taşıması bu hükmü değiştirmez. Ancak tek taraflı olarak verilen söz (vaad), söz veren kişiyi bağlayıcı olsa bile câizdir.”⁴⁴ Buradan anlaşılıyor ki karşılıklı ödev yükleyen bir akit yerine tek taraflı bir vaad sözleşmesiyle vadeli döviz işlemi yapmak uygun görülmektedir. “Kuveyt Finans Kurumu Fetva Heyeti, opsiyona cevaz vermezken forward niteliğinde olan, tarafların belli miktar ve nitelikteki

Şekil 19: Vaade Dayalı Döviz İşlemleri

1. İleri vadede döviz işlemi yapmak isteyen müşteriler katılım bankasına başvurur.
2. Katılım bankası ileri vadede yapılacak işlemin gerekçesini araştırır.
3. Katılım bankası işlemi uygun bulursa taraflar ileri vadede işlem için vaadleşir.
4. Vade geldiğinde döviz işlemi yapılır.

iki farklı para birimini, fiyatlarını başlangıçta belirleyerek, ileri bir tarihte teslim ve teslimünü yapmak üzere anlaşmalarından ibaret vadeli döviz alım satımını uygun bulmuştur. Karar, bu işlemin tarafların her ikisini de bağlayıcı bir sözleşme olmayıp “anlaşmanın, taraflardan en az birine vaadinden dönme imkânının tanındığı vaadleşme olduğu” gerekçesine dayandırılmıştır.

Albaraka Grubu Fetva Heyeti ise bu kararı (oy çokluğuyla) aynen onaylamış, ancak, her iki tarafı da bağlayıcı nitelikteki vaadleşme ile yapılacak vadeli döviz ticaretinin câiz olmayacağı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁵

2.9. Teminat Akitleri

Her iki tarafa da sorumluluk yükleyen bedelli (ivazlı) akitlerde yükümlülüklerin garanti altına alınması ve alacakların vadesinde ödenmesini sağlamak amacıyla; emanet ve kira akitlerinde ise kasit, kusur ve şarta muhalefet sebebiyle oluşacak tazminatı garantiye almak maksadıyla yazılı belge, ipotek, şahit, kefil, rehin, çek ve emre yazılı senet gibi teminatlar alınabilir. Zira insanlar kimi zaman yükümlülüklerini yerine getirmemekte ve borçlarını vadesinde ödememektedir. Bu durumda mağduriyeti önlemek gayesiyle teminatlar meşru görülmüştür. Hasılı Müslümanlar arasında güvene dayalı bir ilişki olması arzu edilmekle birlikte zaman zaman

yükümlülükler yerine getirilemediği için ticari akitlerde alacaklı durumda olan ya da alacaklı olması muhtemel olan tarafa teminat isteme hakkı tanınmıştır. Teminatlandırma amacıyla borçludan rehin istemek meşrudur. Rehin akdinin meşruiyeti Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir. Rivayete göre Hz. Peygamber de “Rehin hayvana nafakası karşılanmak kaydıyla binilebilir ve sütü içilebilir. Hayvandan bu şekilde faydalanan nafakasını karşılar.”⁴⁶ buyurmuştur. Hatta bizzat kendisi de rehin bırakarak vadeli mal alımı yapmıştır.⁴⁷

Dinen alım satıma müsait görülen her varlık rehin bırakılmaya da uygun görülür. Varlığın gayrimenkul olması mümkün olduğu gibi menkul de olabilir. Hatta canlıların da rehnedilmesi mümkündür. Rehlin mürtehinine (rehin alana) teslim edilmesi daha uygun olmakla birlikte yed-i emine ya da mürtehinin vekiline teslimi de caizdir. Rehin, rehin verene aittir. Rehinden türeyen gelirler de ilkesel olarak rehin verene aittir. Bu açıdan rehin, rehin alanın elinde emanet hükümlerine tabidir. Kasit ve kusuru yoksa tazminle sorumlu olmaz. Rehlin sigortalanması uygundur ve bu masraf borçluya aittir. Rehin verilmesine sebep olan borç ödenmediği takdirde rehin doğrudan alacaklının mülkiyetine geçmez. Satışa çıkarılır ve alacaklı satış bedeli üzerinden alacağını tahsil etmeye çalışır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanlar hayatlarını yaptıkları akitlerle sürdürürler. Hayatın idamesi için pek çok akit modeli geliştirilmişlerdir. Alım-satım, kira, borç, ortaklık, vekâlet ve kefalet insanların en yaygın kullandıkları sözleşme türleridir. Bir anlamda akit yapmak insanlar için zaruridir denilebilir. Bunu gereksiz yere engellemek ve zorlaştırmak hayatın akışına aykırıdır. Bununla birlikte insanlar akitler yoluyla birbirlerine haksızlıklar yapabilmekte ve yaptıkları akitlerdeki yanlışlıklar ve eksiklikler yüzünden tartışabilmektedirler. İşte İslam hukuku genel anlamda akitleşmeye ve tarafların karşılıklı şartlar ileri sürmelerine olumlu yaklaşırken

akitlerin haksızlıklara ve toplumsal kargaşaya araç kılınmasını engellemeye çalışır.

Katılım bankaları kanuni çerçevenin dışına çıkmaksızın İslam hukukunun müsaade ettiği ölçülerde müşterileriyle çeşitli akitler yapmakta ve onlara hizmetler sunmaktadırlar. Böylece katılım bankaları, hem fon toplarken, hem de fon değerlendirirken faizsiz ve dinen onaylanan akitler yapmaktadır ve en fazla kullandıkları sözleşmeler emek sermaye ortaklığı (Mudarebe) ve finansal alım-satımdır (murabaha). Katılım bankaları bunlar dışında kira, finansal kiralama (leasing), teminat akitleri, döviz ticareti (sarf) ve tüketim ödücüsü (karz-ı hasen) gibi sözleşmelerden de çokça yararlanmaktadır.

VAKA İNCELEMESİ

Konut Finansmanı

On iki yıllık evli olan Zeki Bey ve Saime Hanım aynı okulda öğretmen olarak görev yapmaktadır. Çalıştıkları süre zarfında kirada oturmuşlar, bununla birlikte 65 bin TL kadar da birikim yapabilmişlerdi. Zeki Bey ve Saime Hanım bir aile toplantısı sırasında bu birikimlerini de katarak banka finansmanı ile kendi evlerini alma vaktinin geldiğine karar verdiler. Yaşadıkları sitede satılık bir daire vardı ve bu iş için çok uygundu. Zeki Bey, ertesi gün komşuları olan mülk sahibiyle görüşerek daireyi satın almak istediğini beyan etti ve neticede 200 bin TL olarak fiyatta anlaştılar.

Zeki Bey, birkaç gün sonra faizsiz sisteme göre faaliyette bulunan Fazilet Katılım Bankası'nın Beşiktaş Şubesi'ndeydi. Zaten tasarruflarını da bu şubede açtıkları bir Kâr ve Zarara Katılma Hesabında tutuyordu. Müşteri temsilcisiyle kısa bir görüşmeden sonra konut finansmanı süreci başlatıldı. Müşteri temsilcisi Zeki Bey'e konut finansmanı işleminin murabaha denen bir faizsiz bankacılık ürünü çerçevesinde yapılacağını ve bunun anlamının da bankanın konutu peşin bedelle satın alıp belli bir kâr ilavesiyle birlikte ve taksitli olarak alıcı müşteriye satmak olduğunu belirtti. Zeki Bey'den başvuru formunu teslim alan yetkili, süreç sırasında oluşacak masraf, komisyon ve vergiler konusunda kendisini bilgilendirdi. Müşteri temsilcisi, Zeki Bey'in ödeme gücü ve gelirini de dikkate alarak yandaki teklifi ve geri ödeme planını hazırladı:

FİNANSMAN TAKSİT TABLOSU

ÜRÜN TÜRÜ	KONUT FİNANSMANI
KÂR ORANI	% 1,05
TALEP EDİLEN FİNANSMAN TUTARI	150.000,00 TL
İSTENEN TAKSİT SAYISI	60
TAKSİT TUTARI	3.382,33 TL
ÖDENECEK TOPLAM TUTAR	202.939,50 TL
AYLIK MALİYET ORANI	% 1,0878
YILLIK MALİYET ORANI	% 13,8634
İPOTEK TESİS BEDELİ	225,00 TL
EKSPERTİZ ÜCRETİ	550,00 TL

Şekil 20: Finansman Taksit Tablosu

Devamında müşteri temsilcisi Zeki Bey'e şu bilgileri verdi: "Murabaha yoluyla fon kullanma işlemlerinde konutu Katılım Bankası'nın satın alması ve müşteriye satması gerekmektedir. İşlem sayılarının çokluğu nedeniyle bankanın bizzat konutu satın alması ve satması mümkün olmadığından banka, müşterisine konutu kendi adına satın alması için sözlü vekâlet verir. Müşteri, bu vekâlete istinaden Katılım Bankacı-

lığı prensiplerinin gerektirdiği icap ve kabul şartlarına riayet ederek konutu banka adına satın alır. Konut artık bankanın. Bir sonraki adımda ise banka belli bir kâr ilave ederek konutu taksitli olarak müşteriye satar. “ Bu ziyaretten iki gün sonra Zeki Bey’in cep telefonu çaldı. Arayan Fazilet Bankası’nın Çağrı Merkezi Yetkilisiydi. Selamlaşma ve tanışmadan sonra Çağrı Merkezi Yetkilisi ve Zeki Bey arasında şöyle bir iletişim oldu:

Yetkili: Zeki Bey, faizsiz bankacılık prensipleri gereği konut finansmanı başvurunuz hakkında bilgi vermek için aramıştım müsait miydiniz?

Zeki Bey: Evet, buyurun.

Yetkili: Bankamıza başvuruda bulunduğunuz konut finansmanı talebiniz olumlu sonuçlanmış olup size 150 Bin TL tutarında limit tahsis edilmiştir. Şimdi size konu hakkında neler yapılması gerektiği bilgisini paylaşacağım. Tahsis edilen 150 Bin TL limitiniz dâhilinde başvuru formunda belirttiğiniz konutun satın ve teslim alımı için satıcı ile kuracağınız ilişkilerde

bankamız tarafından vekil kılınmış bulunmaktasınız. Bu görüşmenin amacı faizsiz bankacılık çalışma prensipleri açısından sizi vekil kılmaktır. Finansman sürecinizin tamamlanması için başvuru yapmış olduğunuz şubemiz ile iletişime geçebilirsiniz. Hayırlı olsun, iyi günler dileriz.

Bu iyi haberden sonra Zeki Bey tekrar banka şubesine giderek Bireysel Fon Kullandırım (Murabaha) sözleşmesini imzalar, ardından konut sahibini arayarak konutu Fazilet Bankası adına satın aldığını bildirir. Banka, konutun satış bedeli olan 200 Bin TL’nin finansmana konu olmayan 50 Bin TL’sini Zeki Bey’in hesabından, kalan kısmını da finansman hesabından alarak satıcı adına 200 Bin TL tutarında bir çek düzenler. Bunun ardından banka yetkilisi, satıcı ve alıcı birlikte tapu dairesine giderler. Konutun tapusu alıcıya devredilir ve 200 Bin TL tutarındaki çek satıcıya teslim edilerek işlem tamamlanmış olur. Banka, teminat maksatlı olarak finansman süresi sonuna kadar konut tapusunun üzerine ipotek koyar. Zeki Bey, gelecek 60 ay boyunca her ay eşit tutarda taksit ödeyerek bankaya olan borcunu kapatacaktır. Artık Zeki Bey ve ailesinin kendilerine ait bir evleri vardır.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İslam hukukçuları akitlerle ilgili temel kaideler tespit etmiş ve bunları eserlerinde yazmışlardır. Pek kabul görmeyen farklı görüşler bulunsa da aşağıdakilerden hangisi bu temel kaidelerden değildir?

- Eşyada asıl olan mubahlıktır.
- Akitlerde asıl olan helâllik ve mubahlıktır.
- Akit şartlarında asıl olan mubahlık ve sıhhattir.
- Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.
- Acziyet olsa da farzlara, zaruret olsa da haramlara riayet gerekir.

2. Bir aile büyüğünün vefatı sebebiyle geriye bıraktığı mirası varislerinin ortak malı sayılır. Bu ortaklığa İslam hukukçuları ne ad verir?

- İbaha ortaklığı
- Mudarebe
- Akit ortaklığı
- Mülk ortaklığı
- Müzaraa

3. Bankacılık Kanunu’nda “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen

geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar” diye tanımlanan katılma hesapları İslam hukukçularınca hangi akde dayandırılmaktadır?

- Murabaha
- Müşareke
- Mudarebe
- Borç
- Ariyet

4. İslam hukukunda akit teorisi hakkında aşağıdaki tespitlerden hangisi doğrudur?

- Kur’an-ı Kerim bir ahlak kitabı olduğu için akitler gibi hukuki konularda hüküm içermez.
- Aslolan tarafların rızasıdır. Tarafların rızası olduktan sonra İslam hukukunda akitlerle ilgili hiçbir sınırlama ve engelleme yoktur.
- İslam hukukunda akit yapmak isteyenler irade beyanlarını (icap kabul) mutlaka dille ifade etmek zorundadırlar.
- İslam hukukunda akit yapmak üzere teklifte bulunan kişi muhatabının bu teklife olumlu ya da olumsuz cevabından evvel teklifini geri çekemez.
- İcap ve kabul gerçekleştiği yani sözleşme yapıldığı halde tarafların henüz birbirlerinden ayrılmadıkça tek taraflı olarak akdi fesih hakları vardır.

5. Garar ne demektir?

- a) İslam hukukunda fiyat istikrarını sağlamak için fiyatlara yapılan müdahale
- b) Bir malın peşin fiyatı ile vadeli fiyatı arasındaki farka
- c) Akdin çeşitli unsurlarında bulunan aşırı belirsizlikler
- d) Bir malın müşteriye teslim edilmesine
- e) Hz. Peygamber'in Yahudilerle yaptığı ortaklığın gerçekleştiği arazi

6. Katılım bankaları; hafriyat, nakliye, eğitim, sağlık, organizasyon, ulaşım, proje çizimi, koruma, peyzaj, rehberlik ve danışmanlık gibi hizmetlerin finansmanını talep eden müşterilerine yöntemiyle yardımcı olabilmektedir. Boşluğa gelebilecek en uygun kelime hangisidir?

- a) İstisna
- b) Mudarebe
- c) Karz
- d) Kira
- e) Selem

7. Aval, üçüncü tarafın ya da poliçede imzası bulunanlardan birinin müteselsil sorumluluk hükümlerine göre senet bedelini üstlenmesidir. Dolayısıyla aval bir işlemidir. Boşluğa gelebilecek en uygun kelime hangisidir?

- a) Karz
- b) Kefalet
- c) Kira
- d) Ortaklık
- e) Selem

8. Katılım bankalarında açılan özel cari hesaplar hangi akde dayanmaktadır?

- a) Kira
- b) Ortaklık
- c) Karz
- d) Ariyet
- e) İstisna

9. Aşağıdakilerden hangisi kiraya verilebilir?

- a) Elektrik
- b) Ekmek
- c) Emek
- d) Benzin
- e) Para

10.**I- Mimarlık ofisine bilgisayar programı****II- Ticari taksit plakası****III- Telif hakkı****IV- Patent hakkı**

Katılım bankaları alım satım yöntemiyle yukarıdakilerden hangisini/hangilerini finanse edebilir?

- a) I, II
- b) I, II, III
- c) III, IV
- d) I, II, III, IV
- e) II, III

Cevap Anahtarı: 1.e 2.d 3.c 4.e 5.c 6.d 7.b 8.c 9.c 10.d

Dipnotlar

¹Mâide Sûresi, 5/1.

²Mâtu'rîdî, Te'vîlâtü ehli's-sünne, III,435.

³Bakara Sûresi, 2/275.

⁴Bakara Sûresi, 2/282.

⁵Örneğin bk. İsrâ Sûresi, 17/35; Mutaffifin Sûresi, 83/1-3.

⁶Örneğin bk. Buhârî, Sahîh, III, 52-198.

⁷Hayreddin Karaman, "Akid", DİA, II, 251-252.

⁸"Hanefî ve Maliki İslam hukukçuları yukarıda zikredilen hadisin farklı bir yorumuna istinaden meclis muhayyerliğini kabul etmemişlerdir." olarak revize edilecek.

⁹Ahmet Yaman, Halit Çalış, İslâm Hukukuna Giriş, s. 254.

¹⁰Buhârî, Sahîh, III, 58; Müslim, Sahîh, III, 1164; Ebû Dâvud, Sünen, V, 326.

¹¹Suyûtî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, s. 60.

¹²Zuhaylî, el-Kavâidü'l-fikhiyye, II, 815.

¹³İbn Kayyım el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkûn, III, 107.

¹⁴Sübkî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, I, 54.

¹⁵Zerkâ, Şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye, s. 55.

¹⁶İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-nezâir, s. 84.

¹⁷İbn Kayyım el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkûn, I, 48.

¹⁸Zuhaylî, el-Kavâidü'l-fikhiyye, II, 818.

¹⁹İbn Kayyım el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkûn, III, 170.

²⁰Abdülmuhsin b. Abdullah, Şerhu'l-kavâidi's-sa'diyye, s. 50.

²¹Sübkî, el-Eşbâh ve'n-nezâir, I, 49.

²²Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Recep Özdirek, İslâm Hukukunda Akdin Sınırları, İstanbul: Yedirenk, 2010.

²³Müslim, Sahîh, III, 1186; Ebû Dâvud, Sünen, V, 286; Tirmizî, Sünen, III, 658.

²⁴Serahsî, Mabsût, XI, 151.

²⁵Bakara Sûresi, 2/275.

²⁶Nisâ Sûresi, 4/29.

²⁷Cumâ Sûresi, 62/9-10.

²⁸Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, V, 271.

²⁹Ayrıntılı bilgi için bk. Buhârî, Sahîh, III, 52 vd.; Müslim, Sahîh, III, 1151 vd.

³⁰Bk. Tirmizî, Sünen, III, 525; Serahsî, Mabsût, XIII, 8.

³¹Kurumsal Finansman Desteği ve Bireysel Finansman Desteği isimleriyle de anılır.

³²Şâfiî, Ümm, III, 39; İbn Kayyım el-Cevziyye, İ'lâmü'l-muvakkûn, V, 430.

³³H. Yunus Apaydın, "İne", DİA, XXII, 283.

³⁴AAOIFI, el-Meâyîr eş-şer'iyye, s. 467.

³⁵Yusuf Sûresi, 12/72.

³⁶İbn Mâce, Sünen, II, 804.

³⁷Buhârî, Sahîh, III, 96.

³⁸Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", s. 11.

³⁹Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, sayı: 5, s. 3-42.

⁴⁰Mâide Sûresi, 5/2.

⁴¹Tirmizî, Sünen, III, 599.

⁴²Nesâî, Sünen, VII, 314.

⁴³İslâm Fıkıh Akademisi, Mecelletü Mecmai'l-fikhi'l-İslâmî, III, 951.

⁴⁴AAOIFI, Faizsiz Bankacılık Standartları, İslâmî Standart I/2/9/a

⁴⁵Servet Bayındır, "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fikhî Tahlili", s. 70.

⁴⁶Buhârî, Sahîh, III, 143.

⁴⁷Buhârî, Sahîh, III, 143.

Kaynakça

- AAOIFI (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâti'l-mâliyye el-İslâmiyye), el-Meâyîr eş-şer'iyye, Riyad: Dâru'l-Meymân, 1437.
- AAOIFI, Faizsiz Bankacılık Standartları, (çev. İshak Emin Aktepe ve Mehmet Odabaşı), İstanbul: TKBB, 2012.
- Abdulmuhsin b. Abdillâh b. Abdilkerîm ez-Zâmil, Şerhu'l-kavaidi's-sa'diyye, Riyad: Dâr Atalasi'l-Hadrâ, 2001.
- Ahmet Yaman, Halit ÇalıŖ, İslâm Hukukuna GiriŖ, İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2016.
- Ali Bakkal, "Ücretli Kefalet Sözleşmesi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, sayı: 5, s. 3-42.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, I-IX, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâr Tavgi'n-Necât, 1422.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. EŖ'as es-Sicistânî, Sünen Ebî Dâvûd, I-VII, (thk. Ŗuayb el-Arnâvût ve dğr.), Dâr-ru'r-Risâle el-Âlemiyye, 2009.
- H. Yunus Apaydın, "İne", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXII, 283-285.
- Hayreddin Karaman, "Akid", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, II, 251-256, 1989.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebîbekr, İ'lâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn, I-VII, (nŖr. Ebû Ubeyde MeŖhûr b. Hasen Âl Selmân), Suud-i Arabistan: Dâr İbni'l-Cevzî, 1423.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünen İbn Mâce, I-II, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ths.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm el-Mısrî, el-EŖbâh ve'n-nezâir alâ mezhebi Ebî Hanifete en-Nu'mân, (nŖr. Zekeriya Umeyrât), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İslâm Fıkıh Akademisi, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî, ths.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, Tefsîru'l-Mâturîdî (Te'vîlâtü eh-li's-sünne), I-X, (thk. Mecdî Bâslûm), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-KuŖeyrî, el-Müsnedü's-sahîhü'l-muhtasar, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ths.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Ŗuayb en-Nesâî, es-Sünenü's-suğrâ, I-IX, (thk. Abdulfettâh Ebû Ėudde), Halep: Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1986.
- Serahsî, Ŗemsüleimme Muhammed b. Ahmed, el-Mebsût, I-XXX, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Servet Bayındır, "Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, s. 51-73.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebîbekr es-Suyûtî, el-EŖbâh ve'n-nezâir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Takiyyiddîn es-Sübkî, el-EŖbâh ve'n-nezâir, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Ŗevkânî, Muhammed b. Ali eş-Ŗevkânî, Fethu'l-Kadîr, I-VI, DimeŖk: Dâr İbn Kesîr, 1414.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, I-V, (thk. Ahmed Muhammed Ŗâkir ve dğr.), Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Zerkâ, Ahmed Muhammed, Ŗerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye, DimeŖk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbîkâtuhâ fi'l-mezâhibi'l-erbaa, I-II, DimeŖk: Dâru'l-Fikr, 2006.

BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI LİKİDİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARI VE KULLANILAN ÜRÜNLER

YAZARLAR

Doç. Dr. Abdullah Durmuş

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı üniversitenin İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda "Fıkıhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri" başlıklı doktorasını tamamlayan yazarın, İslam hukuku, bankacılık ve finans, ekonomi hukuku, faizsiz finans ve İslam ticaret hukuku gibi alanlarda yayımlanmış çok sayıda makale, kitap ve bildirisi bulunmaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi'nde İslam Hukuku ve İslam İktisadi ve Finansı bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Dr. Erkan Sevinç

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi'nde Finansman Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. İstanbul Üniversitesi'nde finans alanında doktorasını tamamlayan Sevinç, bankacılık ve finans, para ve sermaye piyasaları, portföy ve yatırım yönetimi, finansal ekonometri, finansman, uluslararası finans ve İslami Finans üzerine çalışmalar yapıyor ve yaklaşık 10 yıldır Kuveyt Türk Hazine Biriminde çalışıyor.

Hamit Kütük

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Sabahattin Zaim Üniversitesi, Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bölümü üzerine yüksek lisans yaptı. Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bölümü üzerine doktorasına devam eden Kütük, katılım bankacılığı, uluslararası finans, sukuk ve çeşitli finans konuları üzerine çalışmalar yapıyor. Kuveyt Türk Hazine Biriminde farklı pozisyonlarda 20 yılı aşkın tecrübesi bulunan Hamit Kütük, 2019 itibarıyla KT Portföy Genel Müdürü olarak atanmıştır.

GİRİŞ

Gelişen ve globalleşen finansal piyasalar ve ürünlerle birlikte para ve sermaye piyasaları arasında kesin hatlarıyla bir çizgi çizmek doğru olmamakla birlikte; vadeleri bir yıl veya daha kısa olan finansal varlıkların işlem gördüğü piyasalar para piyasaları bu piyasalarda işlem gören, vadeleri bir yıldan uzun olan finansal varlıklar ise sermaye piyasası enstrümanları olarak tanımlanmaktadır. Likiditeye ilişkin farklı tanımlar yapılabilmektedir. Bu bölüm, bankaların ödeme yükümlülüklerini eksiksiz bir şekilde zamanında yerine getirebilme yetkinliği olarak tanımlanan fonlama likiditesi kapsamında özet niteliği taşımaktadır.

1. LİKİDİTENİN TANIMI, TEMİNİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Likiditenin Tanımı

Likiditeye ilişkin farklı tanımlar olmakla birlikte likidite bir bankanın veya işletmenin borçlarını ödeyebilme gücü olarak tanımlanmaktadır. Bu likiditenin kısa vadeli olarak değerlendirildiği ve anında paraya çevrilebilecek kısa vadeli varlıklara ise likit varlıklar denilmektedir. Finansal çerçevede ise likidite merkez bankası likiditesi, piyasa likiditesi ve fonlama likiditesi olarak ayrılabilir.

Piyasa likiditesi, finansal anlamda herhangi bir finansal varlığın istenilen zamanda, istenilen miktarda birbirine yakın alış satış fiyatları üzerinden alınıp satılabilmesi anlamına gelmektedir.

Merkez bankası likiditesi, para politikası kararları doğrultusunda finansal istikrarı sağlamak için piyasaya sunduğu veya piyasadan çektiği para miktarından oluşmaktadır. Merkez bankasının piyasadaki likiditeyi diğer bir değişle para miktarını kontrol ederken kullandığı para politikası araçları arasında temel olarak açık piyasa işlemleri (APİ), zorunlu karşılık politikası ve reeskont politikası sayılabilir. Bankalar topladıkları mevduatın merkez bankası tarafından belirlenen oranlardaki kısmını zorunlu karşılık olarak merkez bankasında tutmak zorundadırlar. Piyasadaki likiditenin azaltılması istendiğinde merkez bankaları, zorunlu karşılık oranlarını artırarak bankalardaki dolayısıyla piyasadaki likiditeyi azaltıcı yönde veya tam tersi durumda piyasadaki likiditenin artırılması istendiğinde zorunlu karşılık oranları düşürülerek bankalardaki dolayısıyla piyasadaki likiditeyi arttırıcı yönde değişiklikler yapmaktadırlar. Türkiye’de merkez bankası zorunlu karşılık uygulamasında rezerv opsiyon mekanizması (ROM) adı altında bir uygulamada bulunmaktadır. Buna göre her para birimi için hesaplanan zorunlu karşılık olarak tutulması gereken tutarların belli oranlarda başka para birimlerinde rezerv opsiyon katsayıları (ROK) dikkate alınarak tutulmasına imkan sunulmaktadır. Aynı şekilde açık piyasa işlemlerini kullanarak devlet tahvillerini belli bir zaman sonra geri satım vaadiyle alarak (repo) veya doğrudan alım yaparak piyasadaki likiditeyi artırırken, tam tersi şekilde devlet tahvillerini belli bir zaman sonra geri alım vaadiyle satarak (ters repo) veya doğrudan satım yaparak piyasadaki likiditeyi azaltır.

Bu bölüm ise bizim özet olarak üzerinde durduğumuz likidite kavramı daha çok bankaların ödeme yükümlülüklerini eksiksiz bir şekilde zamanında ye-

rine getirebilme yetkinliği olarak tanımlanan fonlama likiditesi kapsamında olacaktır.

1.2. Likiditenin Temini ve Değerlendirilmesi

Bilindiği üzere bankaların temel amacı, finansal sistem içinde fon fazlası verenler ile fon açığı verenleri bir araya getirerek ufak miktardaki fonları toplayıp daha büyük fon ihtiyacı olanlara aktarılmasını sağlamaktır. Bankalar fon kaynakları ile sağladıkları fonların tamamını gerek yasal düzenlemeler gerekse yönetsel olarak aktif-pasif komitesi yönetiminde alınan kararlar gereği fon açığı olanlara aktarmakta ve kendi bünyelerinde likit varlık olarak tutmaktadırlar. Bu likit varlıklar bankaların günlük likidite ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve faaliyetlerini düzenli olarak sürdürebilmesini sağlamaktadır. Nitekim bankalar finansal sistem içerisindeki görevlerini yerine getirirken kendilerinden veya piyasadan kaynaklı olarak ortaya çıkan likidite sıkışıklığının olduğu veya olmadığı dönemlerde faaliyetlerini düzenli olarak sürdürebilmek amacıyla günlük likidite ihtiyaçlarını karşılayabilecek veya elindeki likidite fazlasını değerlendirebilecek türün ve enstrümanlara sahip olması gerekmektedir. Katılım bankalarının para piyasasında kullandıkları bu ürünler ikinci başlık altında detaylı olarak anlatılmıştır.

Bankalar likidite fazlasını ve ihtiyacını para birimi bazında ve vade kırımında görebilecek raporlar ve analizler yapmaktadır. Bu bağlamda bilanço yönetimi kapsamında sermaye yeterliliği, aktif kalitesi analizi, yönetim, kârlılık analizleri ve likidite analizlerini kapsayan CAMEL (Sermaye Yeterliliği, Aktif Kalitesi, Yönetim Yeterliliği, Kazanç Durumu, Likidite) analizi,

getiri ve vade uyumsuzluğunu kapsayan GAP analizi gibi analizler yapmaktadırlar. Banka bilançosunda yer alan kalemler tablo 6.1' de özet olarak verilmiştir. Türkiye'deki banka bilançolarına bakıldığında pasif değerler kısmında en fazla ağırlığı mevduatın onu takibinde bankalardan alınan borçların oluşturduğu görülmektedir. Aktif değerler kısmında ise en yüksek ağırlığa kredilerin sahip olduğu görülür. Dönen değerler diye sınıflandırılan kasa, yurtiçi ve yurtdışı bankalar, alım satım amaçlı menkul kıymetler, satılmaya hazır menkul kıymetler, para piyasalarından alacaklar ve ters repo işleminden alacaklar gibi kalemler ise bankanın likit varlıklarını oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bankalar planlanan ve planlanmayan ani fon çıkışlarını karşılayabilmek ve resmi otoriteler tarafından belirlenen kriterlerini sağlayabilmek için belli bir tutarda likit varlık bulundurmaktadırlar. Bu likidite kasa ve yurtiçi ve yurtdışı bankalarda herhangi bir getiri elde edilmeden tutulabileceği gibi para piyasası araçlarını kullanarak belli bir getiri sağlayacak şekilde değerlendirilebilir. Likiditenin resmi otorite tarafından belirlenen veya bankanın içsel olarak belirlediği seviyenin altına düşmesi durumunda ise banka yine para piyasası enstrümanlarını kullanarak kaynak sağlamakta ve günlük planlanan veya planlanmayan ani ödemelerini yapabilmektedir. Para piyasasından yapılan borçlanmalar sendikasyon, club deal, sermaye benzeri kredi gibi borçlanmalara ve sermaye olarak fon sağlamaya kıyasla bankalara daha kısa sürede ve bu tür kaynaklara

kıyasla daha kısa vadeli fon kaynağı sağlamaktadır. Fonlamanın yapıldığı para birimi her zaman fon verilen para birimi cinsinden olmayabilir. Bu durumlar genelde bankanın fonlama sağladığı para birimi dışında bir para biriminde kredi kullanıyor olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda yani bankanın toplamda fonlama ihtiyacının olmadığı ancak para birimleri olarak bakıldığında bir para birimi cinsinde fon fazlası ve diğer para birimi cinsinde fonlama açığı olması durumunda, ihtiyaç duyulan para birimi fazla olan para birimi ile swap işlemleri yardımıyla temin edilebilmektedir.

1.3. Merkez Bankası Zorunlu Karşılık Uygulamasının Likiditeye Etkisi

Merkez bankaları zorunlu karşılık uygulamalarını genel olarak likidite yönetimi, parasal kontrol ve ihtiyat olarak kullanmaktadırlar. Likidite yönetiminde piyasadaki para miktarının kontrol edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Böylece fazla veya eksik likiditenin enflasyon üzerinde, dolayısıyla para birimi ve faiz üzerinde yaratacağı istikrarsızlık kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

Zorunlu karşılık oranları değişimi ile bankaların merkez bankasında tutmak zorunda olduğu rezerv paralarının miktarı dolayısıyla bankaların kullanımında olan para miktarı değişmektedir. Piyasa likiditesinin fazla olduğu ve bunun merkez bankası tarafından azaltılmak istendiği durumda merkez bankası zorunlu karşılık oranlarını arttırarak, bankaların tut-

Aktif Değerler (Varlıklar)	Pasif Değerler (Yükümlülükler)
0. Dönen Değerler	3. Mevduat ve Diğer Yabancı Kaynaklar
• Kasa	• Mevduat
• Yurt içi ve Yurt dışı Bankalar	• Para Piyasalarından Alınan Borçlar
• Alım Satım Amaçlı Menkul Kıymetler	• Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlar
• Satılmaya Hazır Menkul Kıymetler	• Karşılıklar
• Para Piyasalarından Alacaklar	• Sermaye Benzeri Krediler
• Ters Repo İşlemden Alacaklar	
1. Krediler	4. Özkaynaklar
2. Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler	• Sermaye
• Zorunlu Karşılıklar	• Kâr Yedekleri
• İştirakler	• Geçmiş Yıl Kâr ve Zararları
• Bağlı Ortaklıklar	
• Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler	
• Gayrimenkuller	
Toplam	Toplam

Tablo 1 Özet Banka Bilançosu

mak zorunda olduğu rezerv miktarını arttırır. Bu durumda bankalar ellerindeki likiditeyi merkez bankasında rezerv olarak tutacağı için kredi olarak vereceği miktar ve buna bağlı olarak piyasadaki likidite azalır. Tam tersi durumda piyasa likiditesinin arttırılmak istendiği durumda ise merkez bankası zorunlu karşılık oranlarını azaltarak, bankaların tutmak zorunda olduğu rezerv miktarını azaltır. Bu durum bankaların likiditelerinde artışa neden olur. Bankalar artan likiditelerini krediye yönlendirmeleri ile piyasa likiditesinde artış yaşanır. TCMB sermaye hareketlerindeki aşırı oynaklığın makroekonomik ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlamak amacıyla 2011 yılında zorunlu karşılıkların belirli oran ve katsayılar dahilinde döviz olarak tesis edilmesine imkan tanıyarak rezerv opsiyonu mekanizmasını (ROM) uygulamaya koymuştur. Böylece bankalar Türk lirası likidite gereksinimlerini karşılamak için belirlenen rezerv opsiyonu oranı (ROO) kadar döviz varlık tutabilmektedir. ROO'ya ilişkin merkez bankası tarafından belirlenen oranlar tablo 6.2'de verilmiştir.

Tablo 6.2'de belirtildiği gibi bankalar tutmaları gereken Türk lirası (TL) cinsi zorunlu karşılıkların sadece %25'ini TL cinsi olarak, geri kalan %75'lik kısmının %40'ını yabancı para birimi (USD ve EUR) olarak, %30'unu altın olarak ve geri kalan %5'lik kısmını ise hurda altın olarak tutabilme opsiyonuna sahiptir. Bankalar bu opsiyonu kullanırken ROO'lara ilave olarak Türk lirası cinsinden tutması gereken zorunlu karşılığın herbir birimi için tutması gereken döviz karşılığını ise rezerv opsiyon katsayıları (ROK) ile belirlemektedir. Bu sistemde bankanın yabancı para likidite ihtiyacı olması durumunda %40 olan yabancı para tutabilme imkanının tamamını kullanmayıp bunu %20 olarak kullanarak yabancı para likiditesi sağlayabilir.

2. PARA PİYASASI TANIMI VE KATILIM BANKACILIĞINDA PARA PİYASASI ÜRÜNLERİ

2.1. Para Piyasası Tanımı

Finansal piyasalar bu piyasalarda işleme konu olan finansal araçların özelliklerine göre para ve sermaye piyasaları olmak üzere iki ana grupta toplanmak-

tadır. Gelişen ve globalleşen finansal piyasalar ve ürünlerle birlikte her ne kadar para ve sermaye piyasaları şeklinde ikili bir ayrım olsa da bu iki piyasa arasında kesin hatlarıyla bir çizgi çizmek doğru olmamakla birlikte; vadeleri bir yıl veya daha kısa olan finansal varlıkların işlem gördüğü piyasalar para piyasaları, bu piyasalarda işlem gören vadeleri bir yıldan kısa olan finansal varlıklar ise para piyasası enstrümanları olarak tanımlanmaktadır. Vadeleri bir yıldan uzun finansal varlıkların işlem gördüğü piyasalar ise sermaye piyasaları, bu piyasalarda işlem gören vadeleri bir yıldan uzun olan finansal varlıklar ise sermaye piyasası enstrümanları olarak tanımlanmaktadır. Para piyasasında yapılan işlemlerin vadeleri bir yıldan kısa olduğu için bu piyasadaki ürünlerin sermaye piyasasında kullanılan ürünlere göre likiditeleri yüksektir.

Yukarıda yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere para piyasalarında bir tarafta kısa vadeli likidite ihtiyacı olanlar bulunurken diğer tarafta yine kısa vadeli fon fazlası olanlar bulunmaktadır. Fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanlar, işlem yapmak üzere organize olan veya organize olmayan (Tezgaüstü-OTC) para piyasalarında karşı karşıya gelecek işlem yapmaktadırlar. Organize piyasalar tarafları belirli alanlarda buluşturup işlemlerin belirli kural ve düzenlemeler doğrultusunda gerçekleşmesini sağlarken; organize olmayan piyasalar daha çok tarafların telefon, internet, Reuters, Bloomberg gibi iletişim araçları üzerinden buluşup karşılıklı anlaşma usulüne uygun olarak işlem yapmalarına imkan tanımaktadır.

Organize Para Piyasaları olarak Türkiye'de TCMB Bankalararası Para Piyasası, TCMB Açık Piyasa İşlemleri (Repo-Rers Repo İşlemleri) Piyasası, Borsa İstanbul Borçlanma Araçları (Tahvil ve Bono) Piyasası, Takasbank Para Piyasası sayılabilir.

Organize Olmayan Para Piyasaları olarak ise Bankalararası Serbest Para Piyasası, Bankalararası Repo Piyasası, Bankalararası Tahvil ve Bono Piyasası karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Katılım Bankalarında Kullanılan Para Piyasası Enstrümanları

Katılım Bankaları yani daha açık ifade edilecek olursa asıl işleyiş yöntemiyle İslami usullere göre

Türk Lirası Tutulabilecek Oran (%)	Yabancı Para Tutabilme Oranı (%)	Altın Tutabilme Oranı (%)	Hurda Altın Tutabilme Oranı (%)
25	40	30	5

Tablo 2 Türk Lirası Zorunlu Karşılıklar için Rezerv Opsiyonu Oranı Değerleri

faaliyet gösteren bankalar, sadece fonlama ihtiyaçlarını karşılamak veya fon fazlalarını değerlendirmek için değil aynı zamanda likidite risklerini yönetmek amaçlarıyla sıklıkla organize olmayan para piyasalarında islami usullere uygun olarak geliştirilmiş para piyasası enstrümanlarını kullanarak işlem yapmaktadırlar. Organize piyasalarda ise ilgili düzenleyici kurum ve kuruluşlar tarafından bahsi geçen organize piyasaların katılım bankalarının çalışma prensiplerine uygun hale getirilmesi halinde işlem yapabilecek duruma gelecektir. Nitekim TCMB yaptığı çalışmalarla katılım bankalarının açık piyasa işlemleri piyasasında işlem yapabilmeleri için mevzuatsal çalışmalar yaparak Türk Lirası Uygulama Talimatı'ndaki değişiklikler yapmış ve böylece katılım bankaları açık piyasa işlemleri piyasasında işlem yapabilir hale gelmişlerdir. Aynı şekilde Uluslararası İslami Finansal Piyasalar (International Islamic Financial Market – IIFM) Kurumu islami enstrümanlara ilişkin anlaşmaları standart hale getirip yayınlamaktadır. Katılım bankalarının bankalararası para piyasalarında sıklıkla kullandıkları enstrümanlar aşağıdaki gibidir:

- Murabaha (Vadeli Satış) İşlemleri
- Yatırım Vekaleti (Wakala) İşlemleri
- Mudaraba İşlemleri
- Sukuk İşlemleri
- Swap İşlemleri

a. Murabaha (Vadeli Satış) İşlemleri

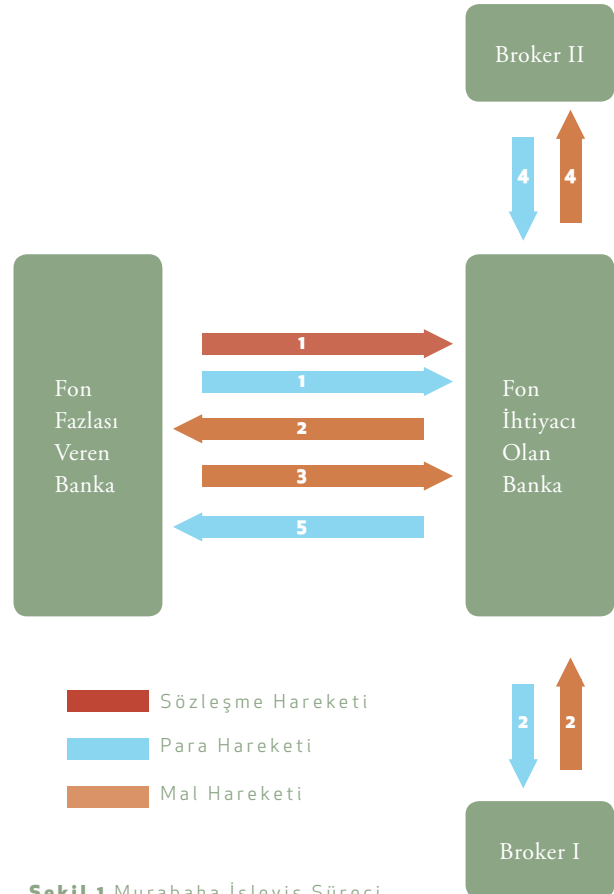
Murabaha yöntemi İslami finasta yaygın olarak kullanılan enstrümanların başında gelmektedir. Murabaha sözlükte "artma, kâr, ticari kazanç" anlamına gelen "ribh" kökünden türeyen ve "kazandırma, kar hakkı tanıma" manasında bir kelimedir. Terim olarak ise bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak ve müşteriye mâliyet veya alış fiyatı konusunda bilgi verilen satış türünü ifade eder. Çağdaş murabaha ise müşterinin talebi üzerine bir malın faizsiz banka tarafından satın alınıp sözü müşteriye, anlaşılan oranda bir kâr ilavesi ile vadeli olarak satılmasıdır. Müşteri, malın mâliyeti ve üzerine konulan kâr hakkında bilgi sahibidir. Özetle murabaha enstrümanında belirli bir malın belirli bir satıcı tarafından peşin bedel ile satın alınıp bir alıcıya önceden belirlenen bir kâr oranı ile vadeli olarak satılması durumu söz konusudur. Yani peşin alınan bir malın vadeli ve kârlı satılması temeline dayanmaktadır.

Bu bağlamda getiri konusundaki önceden bilinirliği ile konvansiyonel anlamda faaliyet gösteren bankaların para piyasalarında birbirlerine borç verme işlemlerine alternatif olarak İslami bankalarca para piyasası işlemlerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Murabaha işleminde yer alan temel unsurları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- 1-) Murabaha işlemi olarak yapılan bir satışta işleme konu olan malın ilk alış fiyatının bilinmesi gerekmektedir.
- 2-) Murabaha işlemi konu olacak olan varlıklar altın, gümüş gibi para yerine geçebilen varlıklar ve para olamaz.
- 3-) Eğer malın veresiye olarak satılmış olduğu alıcıya bildirilmemişse alıcının bu işlemi red etme hakkı mevcuttur.

Bankalar murabaha işlemi yapmadan önce murabaha işlemine ilişkin olarak karşılıklı ilişkileri düzenleyecek bir çerçeve anlaşması yapmak durumundadırlar. Yapılan bu anlaşma ile taraflardan hangisinin fon fazlasını değerlendirmek üzere işlemi yapacağı, hangi tarafın murabaha işleminde mal alım satımında vekil olarak işlemi yapacağı gibi hususlar belirlenmektedir. Uygulamada genel prensip olarak mal alım satım işlemine aracılık yapan (vekil olan) taraf fon açığı olandır. Fon açığı olan taraf murabaha yöntemini kullanarak fon temin ettiğinde fon fazlası olan taraftan aldığı murabaha işlemine aracılık vekâleti ile fon fazlası olanın adına brokerlarla

irtibata geçerek işlemin gerçekleştirilmesini sağlar. Murabaha işleminde mal olarak genellikle bozulma özelliği olan paladyum, aliminyum gibi metaller kullanılmaktadır. Bu metaller murabaha işlemine aracılık yapan ve broker diye tabir edilen şirketler tarafından belirli lokasyonlarda depolanmakta ve alım satım işlemleri uluslararası mal borsalarında işlem yapmaya yetkili brokerlar üzerinden gerçekleştirilmektedirler. Murabaha işlemine giren taraflardan birisi elindeki likiditeyi değerlendirmek diğeri ise likidite ihtiyacını karşılamak amacıyla olduğu için alım satımına konu olan malların fiziki teslimatı söz konusu olmamakta, teslim işlemleri söz konusu malları temsil eden alım satım evrakları üzerinden gerçekleşmektedir. İşlemlerin tamamı brokerlar üzerinden kaydi olarak gerçekleşmekte olup; brokerlar yaptıkları bu aracılık işlemleri için belli bir miktar komisyon talep edebilmektedirler.

Murabaha işleminin faizsiz finans ilkelerine uygun sayılması için öncelikle vadeli satılacak olan malın, fıkıhta peşin satılması şart olan altın, gümüş ve döviz dışında ve satışı meşru sayılan mal türlerinden biri olması, alım satımı yapılan şeyin mutlaka mevcut ve mütekavvim mal (fıkhen meşru ve elde edilmiş) mal olması, teslimin fizikin veya hükmen gerçekleşmiş bulunması ve bir akit içerisinde birden fazla akdin aynı anda yapılmaması gibi şartlar aranmaktadır.

Bankalararasında likiditenin değerlendirilmesi veya likidite ihtiyacının karşılanması için yapılan murabaha işlemi şekil 6.1'de şematize edilmiştir.

Fon fazlası olan ve elindeki fonu değerlendirmek isteyen A Bankası elindeki fonu fon ihtiyacı olan B Bankası'na aralarında daha önce var olan murabaha anlaşmasına istinaden murabaha yoluyla vermek istemektedir. Murabaha işlemine ilişkin olarak yapılacak olan mal alım satım işlemlerinin operasyonlarının B Bankası'nda yapılacağı varsayımı altında takip edilecek adımlar şekil 6.1'de gösterilmekte birlikte aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

1-) B Bankası A Bankası'ndan üzerinde malın fiyatı, cinsi gibi detayların yazılı olduğu mal alımına ilişkin vekalet formunu talep eder ve A Bankası tarafından imzalanan vekalet formu ve mal alımı için gerekli fonu B Bankası'na iletir.

2-) B Bankası aldığı bu vekalet dayalı olarak daha

önce fiyatı ve cinsini belirlediği malı Broker I'den peşin olarak satın alır.

3-) B Bankası A Bankası için aldığı malı A Bankası'ndan belli bir vade sonra geri ödemek üzere anlaştıkları kar payı üzerinden belirlenen vadeli fiyat üzerinden satın alır.

4-) B Bankası A Bankası'ndan bedeli belli bir vade sonra ödemek üzere satın aldığı bu malı başka bir broker firmasına (Broker II) peşin olarak satar ve parasını Broker II'den alır.

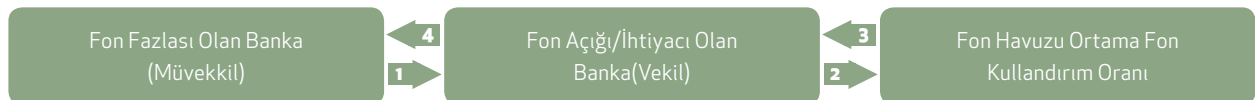
5-) B Bankası daha önce yaptığı vadeli alım işleminin ödeme vadesi geldiğinde A Bankası'na anlaştıkları vadeli fiyat üzerinden ödemeyi yapar.

Fon açığı olan bankanın fon fazlası olan bankadan belli kar oranı eklenmiş fiyattan vadeli olarak satın aldığı malı peşin bedelle başka bir brokera satarak nakit fon temin etmesi işlemine "Tavarruk" işlemi denilmektedir. Bu tanım Murabaha işlemi yapan bankanın karşı taraf bankasının yapmış olduğu işlemi ifade eder.

b. Yatırım Vekâleti (Wakala) İşlemleri

İngilizce kaynaklarda wakala olarak anılan bu işlem fıkıhta vekâlet akdine dayanmaktadır. Kişi, kendisinin yapması uygun ve caiz olan konularda başkasına vekâlet verme hak ve yetkisine sahiptir. Vekâlet akdinin, tarafların anlaşmasına göre ücretli ya da ücretsiz olması mümkündür. Yatırım vekâleti işlemlerinde ücretli vekâlet söz konusu olup; bu işlemler bir nevi yatırım acenteliği sözleşmesi usulüne dayanmaktadır. Yatırım vekaleti işleminin faizsiz finans ilkelerine uygun olmasını sağlayan; vekâlet işleminin fıkıhta meşru kabul edilen akitlerden biri olması ve karşılığında bedel alınmasının caiz olması, fon ihtiyacı olan tarafın diğer tarafa fonun, ana para ve/veya kâr konusunda garanti vermemesi ve yatırım yapılacak konunun meşru olmasıdır.

Bu işlemde bir taraf ana paraya veya sermayeye sahipken diğer taraf bu fonu kullanmaya istekli tarafı oluşturmaktadır. Fon fazlasına sahip taraf fonu kullanmaya istekli tarafı kendisinin yatırım acentası veya vekili olarak tayin eder vebelli bir vekâlet ücreti karşılığında fazla fonunu değerlendirmesini ister. Burada fon fazlası olup fonu değerlendirmek için fon ihtiyacı olan tarafa yetki veren tarafa müvekkil, fon ihtiyacı olup fonu değerlendirmek üzere belirli bir vade ile bu fonu alan tarafa vekil adı verilmektedir. Fonu alan taraf bu fonu kendi ha-

Şekil 2 Wakale İşlem Süreci

vuzlarına alarak yaptığı projelerinin finansmanında kullanmakta ve elde edilen kâr veya zarar fon fazlası olan tarafa aktarmaktadır. Bankaların para piyasası enstrümanı olarak likidite yönetiminde kullandıkları bu yöntemde herhangi bir getiri garantisi bulunmayıp yapılan işlemlerde beklenen getiri üzerinden anlaşmaya varılmaktadır. Fonu alan taraf bunu kendi likiditesi içinde değerlendirerek yaptığı faaliyetler sonucunda belli bir getiri elde etmekte ve fonu temin ettiği vade sonunda fon sahibine ilgili fonla birlikte elde ettiği getiriyi aktarmaktadır. Yatırım vekâlet işlemini şematize etmek istersek şekil 6.2'deki gibi şematize edebiliriz.

- 1-) Fon fazlası olan banka elindeki fonu fon açığı veya ihtiyacı olan bankaya belli bir vade ve ilgili vade için beklenen bir kâr payı (fonu alan tarafın fon kullandırım havuzlarının o anki ortalama kâr oranı) ile kendi fon havuzlarında değerlendirmesi için aralarında imzalanan vekâlet sözleşmesine istinaden verir.
 - 2-) Fonu alan banka bu fonu değerlendirmek üzere kendi fon havuzuna aktarır.
 - 3-) Vade sonunda fon havuzunun elde ettiği kâr payı oranı ile başta anlaşılan beklenen kâr payı oranı karşılaştırılarak ödenecek kâr payı oranı belirlenir.
 - 4-) Ödenecek kâr payı oranı belirlendikten sonra vekil masrafı düşülerek anapara ve kâr payı ödemesi yapılır.
- Fonun fon havuzlarında değerlendirilmesinden sonra gerçekleşen kâr payı oranına (GKPO) ve anlaşmada belirtilen beklenen kâr payı oranına (BKPO) göre ödenecek kâr payı aşağıdaki şekilde belirlenmektedir. Buna göre;

- GKPO = BKPO ise kâr payı oranı BKPO ya da GKPO olabilir.
- GKPO>BKPO ise kâr payı oranı BKPO'dur.
- GKPO<BKPO ise kâr payı oranı GKPO'dur.
- GKPO<0 durumunda, negatif kâr payı oranı uygulanmaktadır.

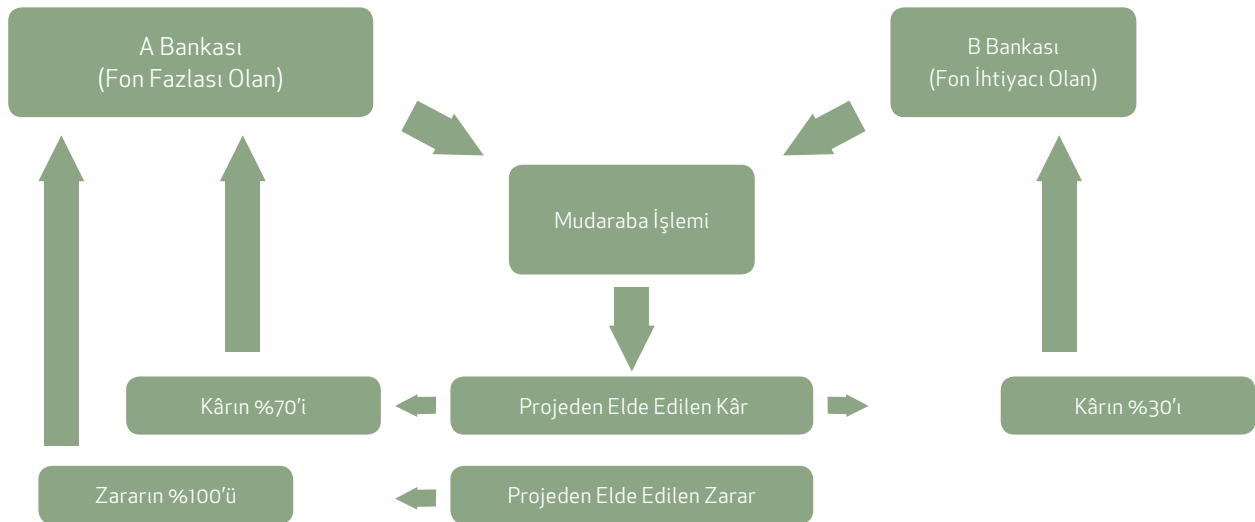
c. Mudaraba İşlemleri

Mudaraba işlemleri bir tarafın sermayeyi ödediği ve diğer tarafın bilgi, beceri, emek ve tecrübesini ortaya koyarak gereken işi yerine getirdiği işlem türüdür. Buna göre işin yapılması için tüm sermaye sermayedar tarafından konulmaktadır. İki tarafın güven esasına dayalı olduğu mudaraba işlemlerinde elde edilen kardan tarafların alacakları pay üzerinde anlaşmaya varılması şarttır. Yapılan işten zarar edilmesi durumunda ise zararın tamamı sermaye sahibine aittir.

Mudaraba işleminde fon fazlası olan taraf elindeki fon fazlasını belli bir vadede değerlendirmesi için fon ihtiyacı olan tarafın mudaraba havuzlarına yatırmaktadır. Mudaraba havuzları farklı kâr paylaşım oranlarına sahip olmakta olup; ilgili tutarın hangi paylaşım oranındaki havuza yatırılacağı iki taraf arasında önceden anlaşmayla belirlenmektedir. Bu havuzlar küçük miktardaki fonların birikmesi ile büyük rakamlara ulaşmaktadır. Havuzlarda biriken bu fonlar farklı yatırımlara yönlendirilmekte ve bu yatırımlardan edilen kâr miktarları ilgili havuzlara paylaşım oranı dahilinde aktarılmakta ve fon fazlası olan sermaye sahibine düşen kâr miktarı ödenmektedir.

d. Sukuk İşlemleri

Arapça'da belge anlamına gelen "sak" kelimesinin

Şekil 3 Mudaraba İşlem Süreci

çoğulu olan sukûk, modern bir finansman terimi olarak “bir ayn (mal), menfaat, hizmet, belirli bir proje ve/veya yatırımın varlığı üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden mâli vesikalar” olarak tanımlanmaktadır. En basit şekliyle sukuk bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını göstermektedir. Sukuklar finansman yöntemi ve kullanıldığı yer bakımından çeşitli şekillerde çıkartılabilmektedir. 2013 yılında yayınlanan Sermaye Piyasaları Kanunu tebliğinde de belirtildiği üzere sukuk çeşitleri temel olarak; Ortaklığa Dayalı (Mudaraba/Muşaraka) Sukuk, Sahipliğe Dayalı (İcara) Sukuk, Alım-Satıma Dayalı (Murabaha) Sukuk, Yönetim Sözleşmesine Dayalı (Wakala) Sukuk, Eser Sözleşmesine Dayalı (İstisna) Sukuk olmak üzere 5’e ayrılabilir. Türkiye’de Hazine’nin yaptığı sukuk ihracı sahipliğe dayalı (icara) sukuk cinsi şeklinde gerçekleştirildiği için sukuk tanımı kira sertifikası olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

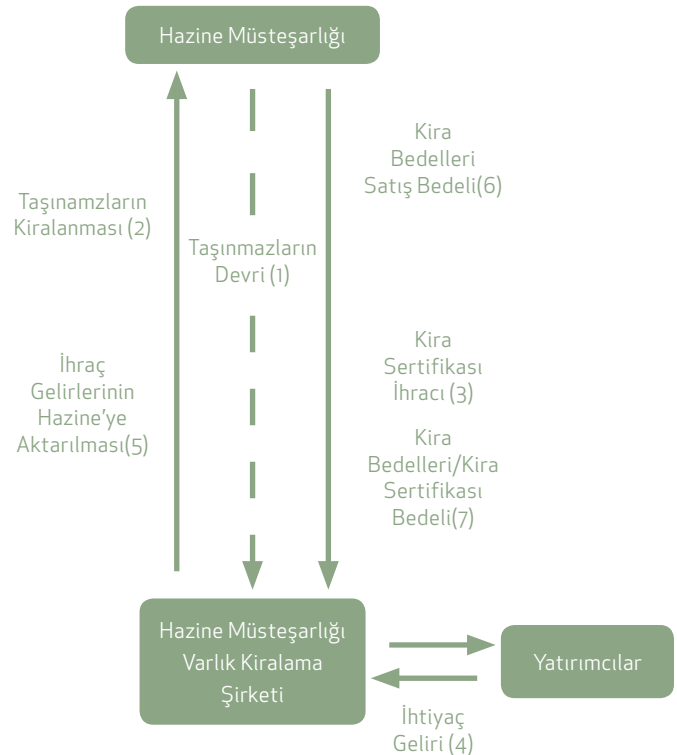
Türkiye’de ilk olarak 09 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 4749 sayılı ‘Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’un Kira Sertifikası İhracı başlıklı 7/A maddesi kapsamında Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama A.Ş tarafından sahipliğe dayalı (icara) sukuk cinsinden 26 Eylül 2012 tarihinde USD, 03 Ekim 2012 tarihinde ise TL cinsinden kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. Bu ihrac süreci şekil 6.4.’deki şematize edilmiştir.

Şekil 6.4’de görüldüğü üzere Hazine Müsteşarlığı kira sertifikası ihracında şu yolları izlemiştir;

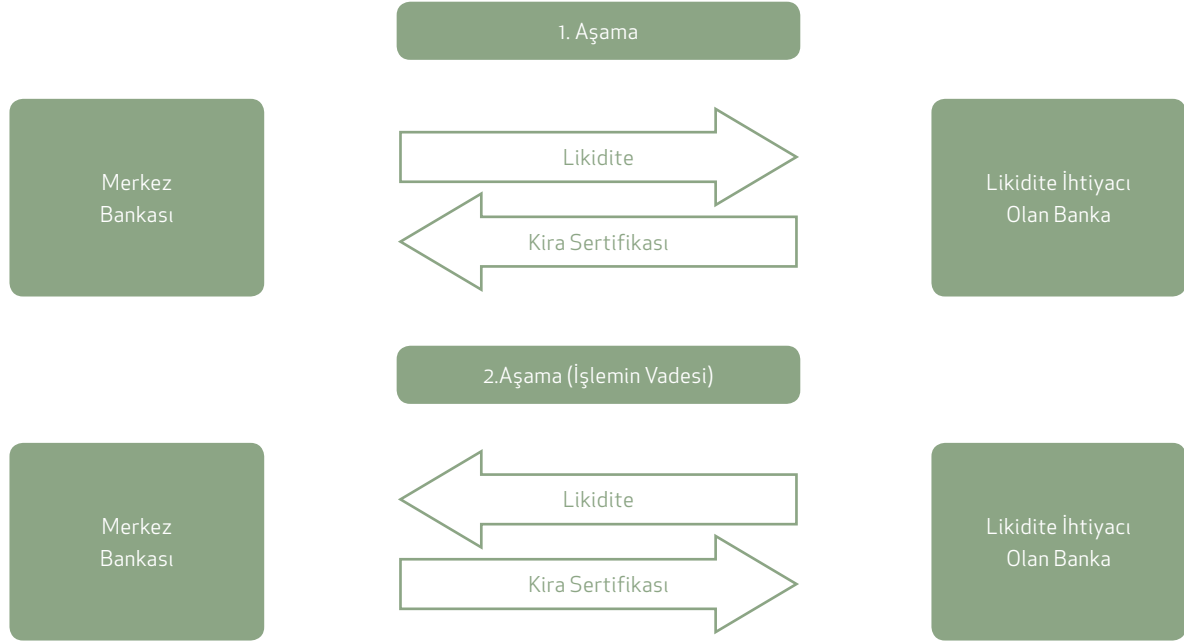
- 1-) Kamuya ait taşınmazların HMKVŞ’ye satış yoluyla devri yapılmaktadır. Aynı zamanda, tapu kayıtlarında taşınmazların HMKVŞ adına tescil işlemi gerçekleştirilmektedir.
- 2-) HMKVŞ’ye devri yapılan taşınmazların ilgili kurumlarca kullanımları aynen devam etmek üzere, Hazine Müsteşarlığı ile HMKVŞ arasında 1 inci maddedeki satış yoluyla devir işleminden bağımsız ayrı bir kira sözleşmesi yapılmaktadır. Ayrıca, söz konusu taşınmazların kira süresi sonunda geri alınmasına ilişkin Hazine tarafından geri alım taahhütnamesi düzenlenmektedir. Diğer taraftan, ihracın öncesinde HMKVŞ tarafından, söz konusu varlıkları kendi namına ve sertifika sahipleri hesabına ve yararına muhafaza edeceğine dair bildiri düzenlenmektedir.
- 3-) HMKVŞ tarafından satın alınan varlıkların Hazine Müsteşarlığı’na kiralanması karşılığında, sertifika sahiplerinin payları oranında kira geliri hak etmelerini sağlayan kira sertifikası ihraç edilmektedir.
- 4-) Yatırımcıların kira sertifikası karşılığında ödedikleri tutar HMKVŞ’ye aktarılmaktadır.

- 5-) HMKVŞ tarafından kira sertifikası ihracından elde edilen hasılat, devralınan varlıklara karşılık Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi’ne aktarılmaktadır.
- 6-) Türkiye Cumhuriyeti Hazine’si ile HMKVŞ arasında yapılan kira sözleşmesi ve geri alım taahhütnamesi çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti Hazine’si tarafından HMKVŞ’ye kira sözleşmesi süresince kira ödemeleri ve kira sözleşmesinin vadesi dolduğunda taşınmazların geri alımı karşılığında taşınmaz satış bedeline ilişkin ödeme yapılmaktadır.
- 7-) HMKVŞ tarafından kira sertifikası sahiplerine payları oranında kira gelirleri ve kira sertifikası bedelleri dağıtılmaktadır.

Sukukun, faizsiz finans sisteminde caiz sayılması bu işlemlerin arka planında mutlaka fıkhi açıdan geçerli bir akdin bulunmasına dayanmaktadır. Sukuk, sukukun türüne göre murabaha, selem, istisna, mudaraba veya icare gibi fıkhıta caiz kabul edilen bir sözleşmeye istinaden yapılır. Türkiye’de ve dünyada en çok uygulanan icara sukuk da kiralama akdi temellidir. Bu tür sukuk ile dayanak varlık, Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ) vasıtasıyla yatırımcılara satılmakta, sonra kaynak kuruluş tarafından kiralanmakta, kiralar, dönemsel olarak VKŞ üzerinden yatırımcılara ödendikten sonra dönem sonunda yeniden kaynak kuruluş tarafından satın alınmaktadır. İcara

Şekil 4 Türkiye’de Kira Sertifikasının Süreci

Şekil 5 Merkez Bankası Geri Satım Vaadiyle Alış İşlem Süreci (Kira Sertifikası Kullanılarak)

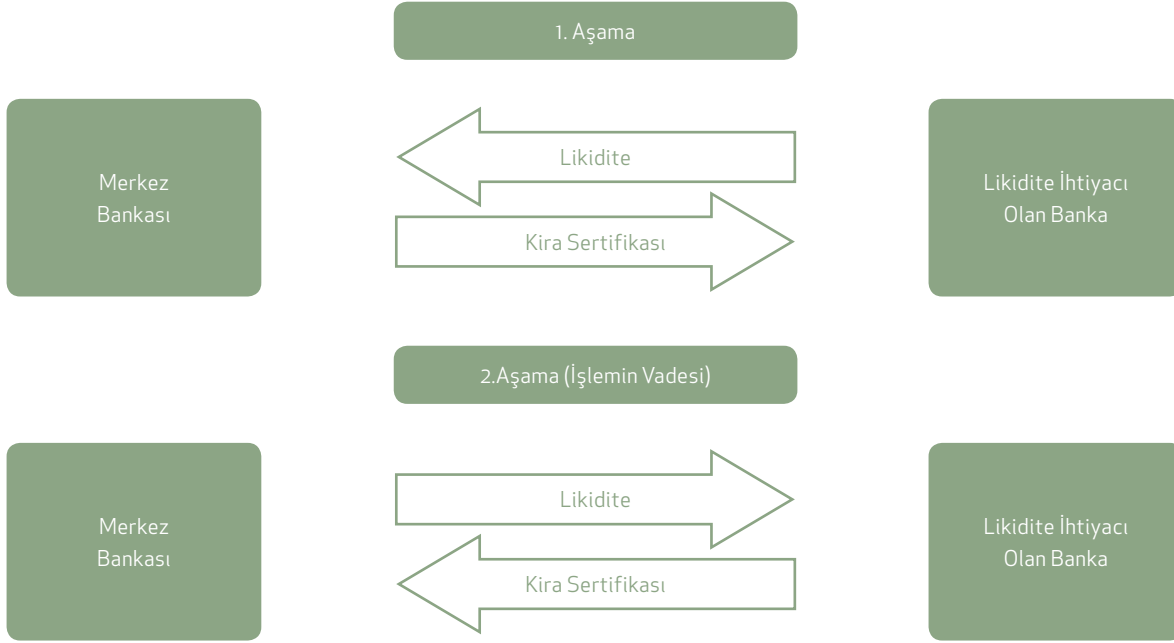
sukuk, ikinci elde tedavül etmeye elverişli bir sukuk türü olduğundan vadesi gelene kadar piyasada oluşan fiyatlar üzerinden ikinci elde satışı da mümkün olmaktadır. İkinci elde tedavül eden sukukun, icara sukuku gibi, murabaha ve selem sukuku dışında bir sukuk olması ve satılan bir sukukun ileride aynı kişiden satın alınacak ise bunun başlangıçta şart koşulmaması ve işlemin yapıldığı gündeki fiyat yerine, ileride oluşacak piyasa fiyatından yapılması gerekmektedir.

Katılım Bankalarında Kira Sertifikalarının Likidite Yönetimi İçin Kullanımı

İcara sukuk, ikinci elde tedavülünün uygun olmasına bağlı olarak ve birbirinden bağımsız akitlerle yapılması kaydıyla bankalararası para piyasasında sukuklar bankaların likiditelerini değerlendirmek için kullandıkları bir enstrüman olarak da karşımıza çıkmaktadırlar. TCMB konvansiyonel (mevduat) bankalara likidite sağlamak amacıyla veya fazla likiditelerini çekmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Hazine'si tarafından ihraç edilmiş tahviller karşılığında repo ve ters repo işlemleri yapmaktadır. Katılım bankaları ise likidite sağlamak veya likiditelerini değerlendirmek için kira sertifikalarını kullanmaktadırlar. Katılım Bankaları Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi'nin ihraç ettiği kira sertifikalarını kullanarak merkez bankasının APİ işlemleri kapsamında geri alım vaadiyle satış (GAVS) ve geri satım vaadiyle alış (GESVA) işlemleri yapmaya başlamışlardır. Şekil 6.5'te geri satım vaadiyle alış işlemindeki süreç şematize edilmektedir.

Şekil 6.5'de görüldüğü üzere merkez bankası geri satım vaadiyle alım ihalesi açarak piyasaya likidite vermektedir. Likidite ihtiyacı olan banka elindeki kira sertifikasını işlem günündeki piyasa fiyatından tekrar geri satım vadesinde bulunan merkez bankasına satarak karşılığında merkez bankasından fon temin eder. İşlemin yapıldığı gün işlemin vadesinin ne olacağı ve bu kira sertifikalarının işlemin vadesinde hangi fiyattan alınacağı merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Buna göre işlemin vadesi geldiğinde belirlenen vadeli fiyat üzerinden merkez bankası geri satım taahhüdünde bulunduğu kira sertifikalarını ilgili bankaya satarak karşılığındaki tutardaki miktarı alır. Böylece belirli bir süreliğine likidite ihtiyacı olan banka likidite ihtiyacını karşılamış olur. Gerim alım vaadiyle satım süreci yukarıda anlatılan sürecin tam tersi yönde çalışmakta olup; bu durumda merkez bankası piyasada likidite fazlası olan bankalardan likidite almakta yerine kira sertifikası vermektedir. Bu durum ise Şekil 6.6'da şematize edilmiştir.

Katılım bankaları Merkez Bankası ile yaptığı geri alım vaadiyle satış ve geri satış vaadiyle alım işlemlerini Borsa İstanbul bünyesinde kurulan Taahhütlü (Geri Alım/Satım Vaadiyle Satış/Alış) İşlemler Piyasasını kullanarak portföylerinde kira sertifikası bulunan diğer finansal kurumlarla da yapabilmektedir. Bu piyasada likidite ihtiyacı olan ve elinde kira sertifikası olan banka portföyündeki kira sertifikasını kullanarak likidite fazlası olan bankayla geri

Şekil 6 Merkez Bankası Geri Alım Vaadiyle Satış İşlem Süreci (Kira Sertifikası Kullanılarak)

alım vaadiyle satış işlemi yapmak suretiyle elindeki kira sertifikasını belli bir süre sonra geri almak vaadiyle karşı bankaya satarak ilgili süre için fon temin etmektedir. Katılım bankalarının çalışma prensiplerine uygun olarak faaliyet göstermekte olan bu pazarda Hazine tarafından kurulan varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen Türk Lirası ödemeli kira sertifikaları işlem görebilmektedir. Kira sertifikalarının ilk ihraçtan sonra ikinci el piyasalarda alım satım işlemleri yapılabilmektedir. Dolayısıyla likidite fazlası olan bir banka elindeki likiditesi ile ikinci el piyasadan kira sertifikası alımı yaparak fon fazlasını değerlendirebilmekte veya tersine eğer likidite ihtiyacı duyarsa ikinci el piyasada portföyündeki kira sertifikasını satarak kalıcı fon temin edebilmektedir. Katılım Bankaları bu işlemleri TCMB ile yapabildiği gibi, BIST ve OTC piyasalarında da yapabilmektedir.

e. Swap İşlemleri

Swap, kelime anlamı olarak takas veya değiş tokuş anlamına gelmekte olup; para piyasalarında iki farklı para biriminin veya bunlara ilişkin olarak sadece getiri oranlarının değiştirilmesinde kullanılmaktadır. Swap işlemi kullanarak bankalar piyasa riski kaynaklı risklerini yönetme imkanı bulmaktadır. Swap işlemleri Katılım Bankacılığı uygulamasında Döviz Swap işlemleri, Para Swap işlemleri ve Kâr Paylı Swap işlemleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Türkiye'deki katılım bankaları uygulamasında döviz swap işlemleri sıklıkla uygulanmaktadır. Döviz swap işlemleri bir spot bir de vadeli (forward) kısımdan

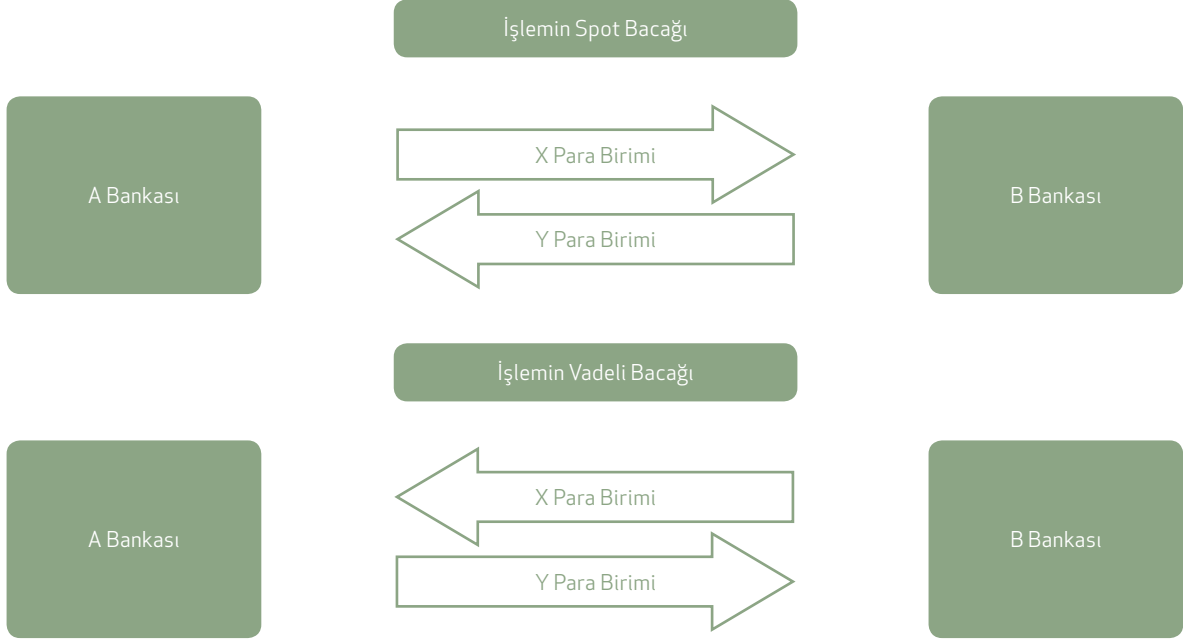
oluşmakta ve iki para biriminin değiştirilmesi esasına dayanmaktadır. Böylece her iki taraf herhangi bir döviz pozisyonu riskine kalmadan bir para biriminden diğer para birimine geçebilmektedir. Bu işlemlerde her bir döviz cinsinde spot ve vadeli kurlar arasındaki fiyat farkı olduğu için taraflar açısından alım satım kazancı veya kaybı doğabilmektedir. Swap işleminin vadeli ayağı vaad işlemi esasına dayalı olarak yapılmaktadır. Vaad işlemi esaslı tarafların en az bir tanesinin söz konusu işlemi vadesi geldiğinde yapıp yapmama konusunda serbest olmasıdır. Vaad bazlı sözleşmelerdeki bu cayma hakkı, bu tür işlemleri fıkhi açıdan uygun hale getirmektedir. Döviz swap işlemi sayısal bir örnek üzerinden aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz;

Bugün A Bankası'nın bir ay vadeli TRY fazlası olup USD ihtiyacı olduğunu, B Bankası'nın ise yine aynı vadede USD fazlası olup TRY ihtiyacı olduğunu varsayalım. Bu iki banka bankalararası para piyasasında karşı karşıya gelir ve swap işlemi yapmak için anlaşmaya varırlar. Anlaşmanın yapıldığı andaki işlem detayları aşağıdaki gibidir.

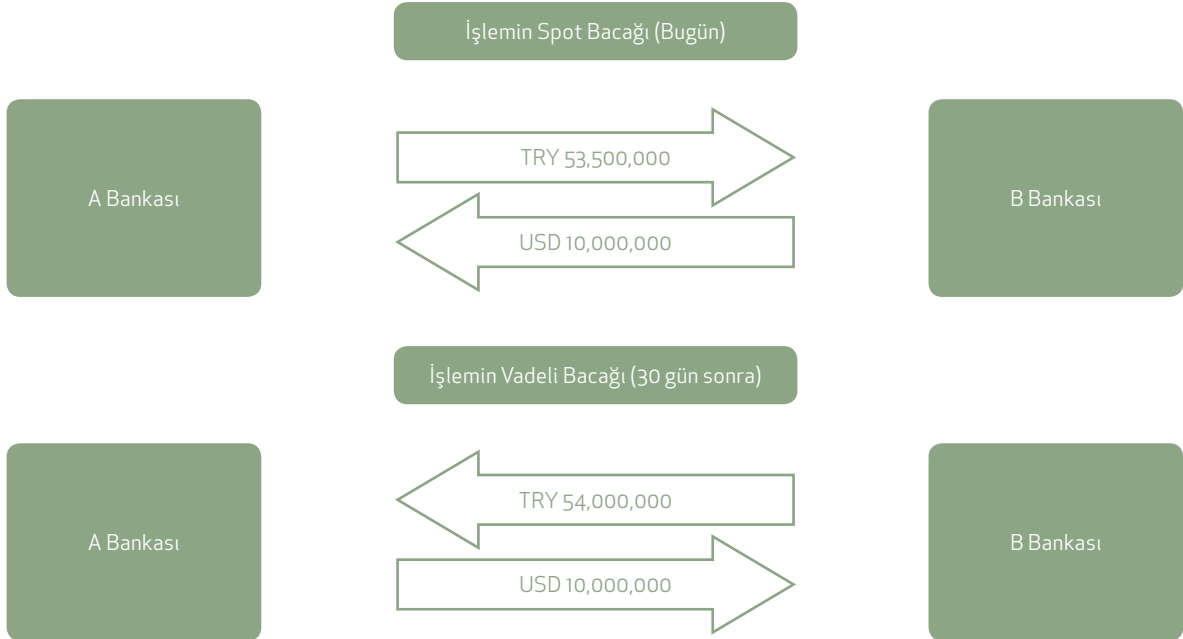
USD/TRY Spot Kur	: 5.35
USD/TRY Vadeli Kur	: 5.40
Anlaşılan Miktar USD	: 10 Milyon USD
Anlaşılan Vade	: 30 gün

1. A Bankası TRY 53,500,000'i B Bankası'na 10,000,000 USD karşılığında bugünden USD/TRY 5.35 kurundan verir.

2. B Bankası aldığı Türk Lirası karşılığında USD 10,000,000'yi A Bankası'na verir.
3. A Bankası ve B Bankası 1. ve 2. adımların yapıldığı gün aynı anda işlemin vadesinde olacak olan vadeli kur üzerinde de vaadleşirler.
4. İşlemin vadesi geldiğinde vaadleşilen vadeli kur üzerinden (USD/TRY 5.40) A Bankası aldığı USD 10,000,000'u B Bankası'na gönderir ve karşılığında B Bankası, A Bankası'na TRY 54,000,000'yi gönderir.

Şekil 7 Döviz Swap İşlem Süreci

Şekil 8 Döviz Swap İşlem Süreci

VAKA İNCELEMESİ

Kira Sertifikalarına Dayalı TCMB Açık Piyasa İşlemleri

Merkez Bankası'nın para politikası hedeflerini gerçekleştirmek ve piyasa likiditesini düzenlemek amacıyla, Türk Lirası karşılığında menkul kıymetlerin kesin alım-satımı, geri satım vaadi ile alımı, geri alım vaadi ile satımı ve Türk Lirası depo alınması ve verilmesi gibi işlemleri Açık Piyasa İşlemleri (APİ) olarak tanımlanır. Merkez bankaları açık piyasa işlemleri ile kısa vadeli getiri oranlarının politika oranları seviyelerinde oluşmasını sağlamaktadırlar. Bu araç merkez bankaları tarafından en yaygın olarak kullanılan para politikası araçlarının başında gelir.

2013 yılı öncesinde TCMB'nin APİ uygulamaları ve sözleşmeleri Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun bir yapı içermediğinden Katılım Bankaları 2013 yılına kadar bu piyasadan yararlanamamıştır. 2013 yılında yapılan kapsamlı bir çalışma ile Katılım Bankaları, likidite yönetimlerini kolaylaştıracak çok önemli bir imkâna kavuşmuştur. İlgili çalışma, TCMB yetkilileri, Katılım Bankaları yetkilileri, fıkıh danışmanları ve hukuk danışmanları ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Kira sertifikalarına dayalı açık piyasa işlemlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla başlatılan süreçte kritik faktör, işlemlerin katılım bankacılığı prensiplerine ve aynı zamanda TCMB'nin politikalarına uygun oluşturulmasıydı. Bu amaçla ekipler birçok kez bir araya gelmiş ve konuyu tüm boyutları ile analiz etmişlerdir. Bu çalışma kapsamında yapılanları özetlersek;

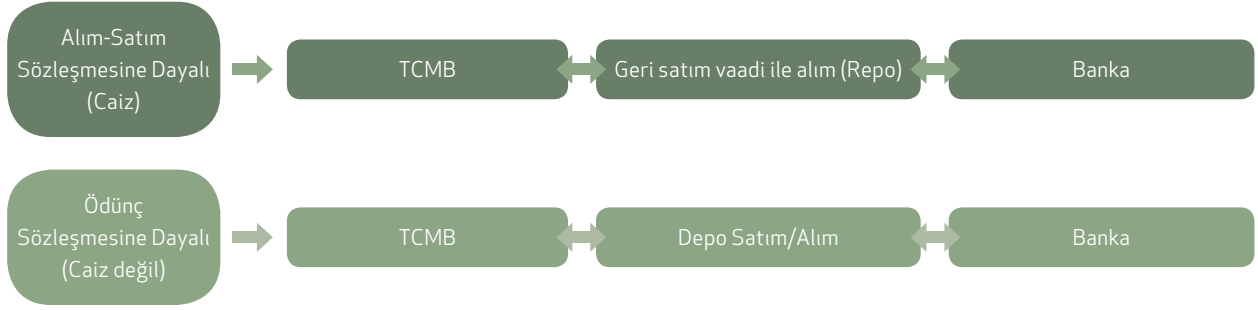
- 1-) TCMB APİ süreçleri detaylıca incelenerek, katılım bankacılığı prensipleri de göz önüne alınarak fıkhi ve hukuki açıdan yapılacak değişiklikler belirlenerek mutabakat sağlanmıştır.
- 2-) Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının TCMB APİ'ye konu edilebilmesi için TCMB APİ Talimatı güncellenmiştir.
- 3-) Katılım bankaları için ayrı faizsiz bankacılığın çalışma ilkelerine göre cayma hakkı opsiyonlu çerçeve sözleşmesi oluşturulmuştur. Sözleşmelerde ve işlem süreçlerinde yapılan değişiklikleri detaylandırarak olursak; Kira sertifikası alım-satım işlemlerinin gerçek manada bir alım ve vadeli geri satım olabilmesi için işlemlerin vadeli ayağında TCMB'ye serbestlik hakkı verilerek vade sonundaki geri alım işleminden istenildiği zaman cayılabilme hakkı sözleşmelere eklenmiştir. Bu sözleşme çerçevesince TCMB APİ ile satın

aldığı kira sertifikalarını vadesi geldiğinde tekrar geri satmama hakkına sahiptir. Ek olarak sözleşmeler ve uygulama talimatlarında tüm faiz ibareleri kaldırılmıştır. Söz konusu değişikliklerle birlikte Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun ve alım-satım sözleşmesine dayalı bir yapı oluşturulmuştur. Ödünç (Depo) sözleşmelerine dayalı işlemler yapmak Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun değildir.

TCMB APİ işlemlerini yapmak isteyen katılım bankaları TCMB 'Açık Piyasa Uygulama Talimatının' içinde yer alan 'Ek 1b Açık Piyasa İşlemleri Çerçeve Sözleşmesi (Bankalar-Opsiyonlu)' kısmını imzalayarak bu işlemleri yapabilirler. Bu çalışma ile birlikte Katılım Bankalarının TCMB APİ ile elde ettiği faydaları şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1-) Katılım Bankalarının TCMB Likidite imkanlarına ulaşılabilir hale getirilmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda Katılım Bankalarının yüksek likit varlıklar tutma ihtiyacı ciddi oranda azalmıştır.
- 2-) Katılım bankaları portföylerindeki kira sertifikalarını likidite ihtiyacı halinde TCMB APİ'ye konu edilebilecektir.
- 3-) Portföyündeki kira sertifikaları ile TCMB'den likidite imkanı sayesinde yeni kira sertifikaları yatırımlarını artıracak ve kira sertifikası piyasasının gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- 4-) Katılım Bankalarının TCMB ile likidite ürün çeşitliliği yandaki tablodan görüleceği şekilde artmıştır.

Şekil 9 TCMB API İşlemleri Sözleşme Ayrımı

AKTİF KULLANILAN ARAÇLAR	KONVANSİYONEL BANKALAR	KATILIM BANKALARI	BAŞLANGIÇ TARİHİ
• Kesin Alım - Satım	• Kullanıyor	• Kullanıyor	•
• Geri satım vaadi ile alım (Repo)	• Kullanıyor	• Kullanıyor	• Mayıs 2013
• Geri alım vaadi ile satım (Ters Repo)	• Kullanıyor	• Kullanıyor	• Mayıs 2013
• Geri satım vaadi ile alım (Kotasyon-Üst bant))	• Kullanıyor	• Kullanıyor	• Aralık 2013
• TL Depo Alım-Satım	• Kullanıyor	• Kullanmıyor	• Kullanmıyor
• Geç Likidite Penceresi (Depo)	• Kullanıyor	• Kullanmıyor	• Kullanmıyor
• Geç Likidite Penceresi (Repo)	• Kullanıyor	• Kullanıyor	• Mayıs 2016

Tablo 3 Katılım Bankaları Aktif Olarak Kullanıldığı Likidite Ürünleri

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1-) Aşağıda verilen finansal varlıklardan hangisi sukuk türü olarak kullanılmamaktadır?

- a-) Sahipliğe dayalı
- b-) Gelire dayalı
- c-) Alım-satıma dayalı
- d-) Ortaklığa dayalı
- e-) Yönetim sözleşmesine dayalı

2-) Sukuk pazarının ana yerlerinden olan ve ilk sukuk ihracının yapıldığı ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- a-) Qatar
- b-) İngiltere
- c-) Malezya
- d-) Türkiye
- e-) Çin

3-)

I-) Sermayenin tamamı taraflardan biri tarafından sağlanmaktadır.

II-) Sermaye sağlayan taraf,sözleşme sırasında yaptığı sınırlandırmalar dışında, süreç içerisinde işin nasıl yürütüleceğine işin nasıl yürütüleceğine ilişkin herhangi bir müdahalede bulunamaz.

III-) Yapılan işten zarar edilmesi halinde zararın tamamı sermayedara aittir.

IV-) Sermayedara belirli bir kâr taahhüt edebilir. V-) Bilgi, birikim, emek ve tecrübesini koyan taraf sadece kârdan pay alma hakkına sahiptir.

Yukarıda verilen maddelerden hangileri mudaraba işleminin ana özellikleri arasında yer almaktadır.

- a-) I ve IV
- b-) I, II, III, V
- c-) I, II, IV
- d-) II, III
- e-) Hepsi

4-) Wakala işlemlerinde fon fazlası olan fonu değerlendirmek üzere aralarında anlaşılın beklenen bir kar payı oranı karşı tarafa verdiğinde, işlemin sonunda gerçekleşen kar payı oranının (GKPO) beklenen kar payı oranından (BKPO) farklı olması durumunda aşağıda verilen durumlardan hangisi doğrudur?

- a-) GKPO = BKPO ise kâr payı oranı olarak BKPO ya da GKPO üzerinden ödeme yapılır.
- b-) GKPO > BKPO ise kar payı oranı olarak BKPO üzerinde ödeme yapılır
- c-) GKPO < BKPO ise kar payı oranı olarak GKPO üzerinden ödeme yapılır.
- d-) GKPO < 0 olması durumunda, negatif kar payı oranı uygulanır.
- e-) Hepsi

- 5-) I-) Murabaha İşlemi
- II-) Wakala İşlemi
- III-) Mudaraba İşlemi
- IV-) Bankalararası Depo İşlemi

Yukarıdakilerden hangisi veya hangileri katılım bankalarının bankalararası para piyasalarında kullandıkları ürünlere ilişkin sıklar arasında en doğru olarak verilmiştir.

- a-) I, II, III
- b-) I ve III
- c-) I, II ve IV
- d-) I ve IV
- e-) I, III ve IV

6-) Bankalararasında anlaşmaya varılan tutar üzerinden anlaşma süresi boyunca tarafların para birimlerini değiştirerek ve vade sonunda ilgili para birimlerini tekrar değiştirmek üzere temelde finansal riskten kaçınmak için yaptıkları işlem aşağıdakilerden hangisidir?

- a-) Wakala işlemi
- b-) Opsiyon
- c-) Forward işlemi
- d-) Swap işlemi
- e-) Murabaha işlem

7-) Bankalar anlaşmaya vardıkları tutar üzerinden ana paralarda herhangi bir değişiklik yapmadan, anlaşma süresi boyunca belirledikleri vadelerde sabit veya değişken olarak kâr paylarını bir birleri ile değiştirdikleri işlem aşağıdakilerden hangisidir?

- a-) Murabaha işlemi
- b-) Kâr paylı swap işlemi
- c-) Wakala işlemi
- d-) Opsiyon işlemi
- e-) Mudaraba işlemi

8-) ABC bankası T tarihinde kendisindekiUSD'leri verip XYZ bankasından TRY almak üzere 30 gün vadeli olarak swap işlemi yapmıştır. Buna göre ABC bankası elindeki USD 1,000,000'u vererek USD/TRY 3.8800 kurundan TRY 3,880,000 almıştır. Swap işleminin vadeli kuru ise 3.9182 olarak belirlenmiş olup; 30 gün sonra işlemin vadesi geldiğinde ABC bankası elindeki USD 1,000,000'ını geri alıp; karşılığında TRY 3,918,200 verecektir. ABC bankasının bu swap işlemi karşılığında maruz kalacağı döviz pozisyonu riski ne kadardır?

- a-) TRY 38,200
- b-) USD 9,845
- c-) USD 9,749
- d-) TRY 9,845
- e-) Banka döviz pozisyonu riskine maruz kalmamaktadır.

9-) Merkez bankasının piyasadaki para miktarını kontrol etmek için para politikası kapsamında hazinenin ihraç ettiği kira sertifikalarını kendi adına geri satım vaadiyle alması veya geri alım vaadiyle satması aşağıdakilerden hangisi kapsamında değerlendirilmektedir?

- a-) Zorunlu karşılık uygulaması
- b-) Açık piyasa işlemleri
- c-) Maliye politikaları
- d-) Reeskont uygulaması
- e-) Hepsisi

10-) Hazine tarafından ihraç edilmiş bir kira sertifikası ile ilgili olarak, tüm koşullar sabitken riskin artması durumunda aşağıdakilerden hangisinin gerçekleşmesi beklenir?

- a-) Kira sertifikasına olan talep değişmez
- b-) Kira sertifikasına olan talep artar.
- c-) Kira sertifikasının fiyatı düşer.
- d-) Kira sertifikasının fiyatı değişmez.
- e-) Kira sertifikasının fiyatı artar.

Cevap Anahtarı: 1.b 2.c 3.b 4.e 5.a 6.d 7.b 8.e 9.b 10.c

Dipnotlar

¹Detaylı bilgi için bakınız: Öztin Akgüç, *Banka Finansal Tabloların Analizi*, Avcıol Basın Yayın, Eylül 2012; *Bankacılık Tek Düzen Hesap Planı*, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/1632_Obanka_thp_20_9_2017.pdf, *Katılım Bankacılığı Tek Düzen Hesap Planı*, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Duzenlemeler/1653katilim_bankasi_thp_1_6_2017.pdf

Kaynakça

Akın, Cihangir: *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1986

Akgüç, Öztin: *Banka Finansal Tabloların Analizi*, Avcıol Basın Yayın, Eylül, 2012

Altaş, Gökben: *İslami Finans Sistemi, Sermaye Piyasasında Gündem Dergisi*, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği Yayınları, Sayı: 69, Mayıs, 2008

Basel Committee on Banking Supervision: *International Framework for Liquidity Risk Measurement, Standards and Monitoring*, Bank for International Settlements, Aralık, 2009

Basel Committee on Banking Supervision: *Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools*, Bank for International Settlements, Ocak, 2013

Çikot, Özcan: *Borçlanma Araçları, Sermaye Piyasasında Gündem Dergisi*. Türkiye Sermaye Piyasaları Aracı Kuruluşları Birliği Yayınları, Sayı: 115, Mart, 2012. 7-17

Commerzbank: *Corporates & Markets. The Sukuk Market. Emerging Market*. 28 Ağustos, 2012

Ersan, İhsan: *Finansal Türevler*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1997

Günel, Mehmet: *Para Banka ve Finansal Sistem*, Berikan Yayınevi, Ankara, 4. Baskı, Ocak, 2012

Güngören, Muaz: *Katılım Bankalarında Alternatif Menkul Kıymet İhracının (sekürütizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi : SUKUK Örneği*. Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011

Hull, John C.: *Options, Futures, and Other Derivatives*, 7th edition, Pearson Education Ltd, 2009

Khan, Muhammad A.: *Islamic Economics and Finance*. London. Routledge, 2003

Kıyılar, Murat: “Swap, Swap Türleri ve Swap İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Sayı:1, 1998, 83-104

Parasız, İlker: Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, Ağustos 2009

Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (SERPAM): İslamî Finans -İslamî Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği, Araştırma Notları-1, Mayıs 2013

Sevinç, Erkan: “Sukuklardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföy ile Türkiye’de İhraç Edilmiş Euro-bond’lardan Oluşan Eşit Ağırlıklandırılmış Portföyün Riske Maruz Değerinin Hesaplanması”, Bankacılar Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 86, Eylül 2013, ss. 78-100

Tarana, Azimova: Likidite Riski Yönetimi ve Azerbaycan Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Finans Bilim Dalı, İstanbul, 2016

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı:
Kira sertifikası Yatırımcı Kılavuzu. Ekim, 2012

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası:
Türk Lirası İşlemleri Uygulama Talimatı, Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ağustos, 2017

Uzunoglu, Sadi: Para ve Döviz Piyasaları, Literatür Yayınları, 1999

Yanpar, Atilla: İslami Finans; İlkeler, Araçlar ve Kurumlar, İstanbul, Scala Yayıncılık, Mart, 2014

Grafik Kaynakları

Şekil 6.4. Türkiye’de Kira Sertifikasının Süreci: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kira sertifikası Yatırımcı Kılavuzu, Ekim 2012, s.3

BÖLÜM

10

KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SERMAYE PİYASASI ÜRÜN VE UYGULAMALARI

YAZARLAR

Doç. Dr. Süleyman Kaya

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1998 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi İslam Hukuku ve İktisat Tarihi Bölümleri üzerine yüksek lisans yaptı. Marmara Üniversitesi İslam Hukuku üzerine doktora yapan Kaya, Osmanlı iktisat tarihi, Osmanlı hukuku ve İslam iktisadi üzerine çalışmalar yapıyor. Aynı zamanda Dr. Kaya, Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürüdür.

Kenan Dede

Yıldız Teknik Üniversitesi 2004'te İşletme Bölümü'nden mezun oldu. Bahçeşehir Üniversitesi'nde Capital Market and Finance alanında yüksek lisans yaptı. Marmara Üniversitesi'nde Sermaye Piyasaları ve Borsa Bölümü üzerine doktorasına devam eden Dede, sermaye piyasaları, borsa, faizsiz finans, hazine, bankacılık, mevzuat ve denetim üzerine çalışmalar yapıyor.

Esmâ Karabulut

Marmara Üniversitesi Sermaye Piyasası Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini 2013 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde MBA üzerine tamamladı. Bankacılık kariyerine 2011 yılında Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.'de başlayan ve Aktif-Pasif Yönetimi Müdürlüğü'nde Sukuk ve Sendikasyon Servisinin Kıdemli Yönetmeni olarak görevini yerine getiren Karabulut, Temmuz 2019 itibarıyla Emlak Katılım Bankası A.Ş.'de Yatırım Bankacılığı Biriminde, faizsiz sermaye piyasası ürünleri üzerine, görevine devam etmektedir.

KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN SERMAYE PİYASASI ÜRÜN VE UYGULAMALARI

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Katılım Esaslı (Faizsiz) Sermaye Piyasası Kavramı
2. Katılım Esaslı Sermaye Piyasası Ürünleri
3. Sukuk ve Yatırım Fonu Çeşitleri

GİRİŞ

Katılım esaslı (İslami) sermaye piyasaları, İslami finansın ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış sermaye piyasası ürünleri üzerine dayandırılan kavramsal bir olgudur. İslami sermaye piyasasını tanıyabilmemiz için öncelikle bu piyasada işlem gören ürünleri tanımamızda fayda vardır. Bu piyasada işlem gören ürünler genel olarak kira sertifikaları, faizsiz finans kriterlerine uygun hisse senetleri ve kıymetli madenler ile katılma hesapları, hisse senetleri ve kira sertifikası gibi ürünlere dayalı olarak çıkarılan yatırım fonları gibi yatırım araçlarından oluşmaktadır. Bu piyasada işlem gören ürünlerin bazıları konvansiyonel tarafta işlem gören ürünlerle örtüşürken, bazı ürünlerde ise keskin bir ayırım söz konusudur. Örneğin, konvansiyonel tarafta yaygın olarak kullanılan tahvil-bono işlemleri faizsiz finans tarafında katiyen yapılmamaktadır. Hisse senetlerinde ise çeşitli kriterler uygulandıktan sonra sadece faizsiz finans esaslarına uygun olan hisse senetleri alım satıma konu olmaktadır.

1. KATILIM ESASLI (FAİZSİZ FİNANS) SERMAYE PİYASALARI KAVRAMI

Katılım esaslı sermaye piyasaları, İslami finansın ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış sermaye piyasası ürünleri üzerine dayandırılan kavramsal bir olgudur. Dolayısıyla katılım esaslı sermaye piyasalarını tanıyabilmemiz için öncelikle bu piyasada işlem gören finansal ürünleri tanımakta fayda vardır. Bu ürünler kira sertifikaları (dünya uygulamasında sukuk olarak adlandırılmaktadır), faizsiz finans kriterlerine uygun hisse senetleri ile katılım esaslı çalışan yatırım fonları gibi yatırım araçlarından oluşmaktadır. Söz konusu ürünler konvansiyonel tarafta yaygın olarak işlem gören tahvil-bono, hisse senetleri, yatırım fonları gibi bazı ürünlerle benzeşirken; İslami prensip ve kurallar çerçevesinde keskin ayrımlara sahiptirler. Örneğin; sukuk yapı itibarıyla tahvil/bono piyasasından farklı olarak meşru bir varlığa, menfaate, ticarete veya projeye dayanak olarak ihraç edilmektedir. Katılım esaslı yatırım fonları veya emeklilik fonlarının da fon portföylerinde sukuk, katılma hesapları, altın ve diğer kıymetli madenler gibi sadece faizsiz finans kriterlerine uygun yatırım araçları yer almaktadır. Hisse senetlerinde ise belirli şartları sağladıktan sonra faizsiz finans kriterlerine uygun hisse senetleri alım satımına konu olmaktadır.

2. KATILIM ESASLI SERMAYE PİYASASI ÜRÜNLERİ

2.1 Kira Sertifikaları - Sukuk

Sukuk, kökeni Arapça olan sak kelimesinin çoğuludur ve eşit değerli sertifikalar anlamına gelmektedir. En basit şekliyle sukuk; her türlü varlık, hak, yatırım veya faaliyetlerin finansmanını sağlamak amacıyla özel amaçlı şirketler veya varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık, hak, yatırım veya faaliyetlerden elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan sermaye piyasası ürünüdür. Geleneksel borçlanma araçları faiz içeren menkul kıymetlerden oluşurken, sukuk temel olarak varlık sepetindeki sahiplik hakkından oluşan yatırım sertifikalarıdır. Bölünmez hisselerle sahiplik yetkisini temsil eder ve tahvil-bonoya alternatif olarak geliştirilmiş faizsiz finansal enstrümandır.

Sukuk, Varlık Kiralama Şirketleri¹ (dünya uygulamasında Asset Leasing Company veya Special Purpose Vehicle) aracılığıyla ihraç edilmektedir. Devlet, reel sektör firmaları, bankalar gibi kamu ve özel sermaye şirketleri ile adi ortaklıklar kaynak kuruluş veya fon kullanıcıları olarak İslami finans prensipleri

dahilinde, fıkhi açıdan herhangi bir engel olmadığı sürece, her türlü sukukun ihracını Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) aracılığıyla gerçekleştirebilirler. Genel olarak sukuk “Varlığa Dayalı (Asset Backed)” ve “Varlık Temelli (Asset Based)” olmak üzere iki ana çeşide ayrılmaktadır. Varlığa Dayalı Sukukta finansman ihtiyacı olan kaynak kuruluşun sahip olduğu varlıklar veya hakların VKŞ’ye gerçek satışı yapılmaktadır. İhraca konu dayanak varlık, kaynak kuruluşun bilançosundan çıkarak VKŞ’nin bilançosuna devredilmektedir. Sukuk yatırımcıları ise söz konusu dayanak varlıkların VKŞ üzerinden payları oranında maliki olmaktadır. Varlığa dayalı sukuk ihraçlarında; ilgili varlıkların devir işlemleri, sözleşmeleri ve benzeri operasyonel işlemleri çok uzun zaman aldığından külfeti daha fazla olmaktadır. Varlık temelli sukukta ise, kaynak kuruluştaki varlık veya hakkın VKŞ’ye gerçek bir satışı olmamaktadır ve söz konusu dayanak varlıklar kaynak kuruluşun bilançosunda kalmaya devam etmektedir. Sukuka konu dayanak varlıklar, taraflar arasında karşılıklı güven esasına dayalı olarak, inançlı mülkiyet esasına göre VKŞ üzerinden yatırımcılara devredilmektedir. Diğer bir ifade ile, dayanak varlığın yasal mülkiyet hakkı (legal ownership) kaynak kuruluşta kalmaya devam ederken; söz konusu varlığın yararlanma mülkiyeti (beneficial ownership) VKŞ üzerinden yatırımcılara devredilmektedir.

Bu nedenle bu sukuk çeşidi varlığa dayalı sukuka göre daha az maliyetli ve operasyonel yükü daha azdır. Dolayısıyla kurumlar genellikle, operasyonu daha kolay olduğu için, varlık temelli sukuk ihraç etmeyi tercih ederler. Sukuk ile tahvil-bono arasındaki farklara kısaca değinecek olursak; Tahvil-Bono, ihraç edenin faiz ödemeyi kabul ettiği ve belirtilen vadede tahvil-bono sahibine anapara ve faiz ödemesini taahhüt ettiği bir borç sertifikasıdır. Herhangi bir amaç için ihraç edilebilirler. Tahvil-bono ihraçlarında dayanak varlık olmadığı için bono sahipleri dayanak varlığın performansından değil borçlunun finansal durumundan direkt olarak etkilenirler. Sukuk ise bir borçlanma aracı değildir; temelinde mutlaka bir dayanak varlık bulunmaktadır. Sertifika sahibine dayanak varlıktan doğan gelirden istifade etme hakkını tanıır. Gelir, faizsiz finans ilkelerine uygun olan varlıklardan elde edilmelidir (örneğin, gayrimenkulün kiralanması). Dayanak varlık üzerinde yatırımcıya mülkiyet hakkı tesis eder. Yatırımcılar bir yatırım projesine dayalı olarak ihraç edilen sukuka katılabilmekte ve riski kaynak kuruluş ile beraber üstlenebilmektedirler. Farklı özelliklerine rağmen sukuk da tahvil-bono gibi fiyatlanır ve Borsa’ya kote olmaktadır.

a. Uluslararası Literatürde Sukuk Çeşitleri ²

İhraç edilen sukuk türlerinin hepsinin İslami bankalarda kullanılan ürün gamından oluştuğu söylenebilir. Uluslararası literatürdeki sukuk türleri aşağıdaki gruplandırmaya tabi tutulabilir.

- a) Satış Sözleşmesine Dayalı Sukuk Çeşitleri
 - i) Murabaha Sukuk
 - ii) Selem Sukuk
 - iii) İstisna Sukuk
 - iv) Bedeli Tecil Edilmiş Sözleşmeye Dayalı Olanlar (BBA)
- b) Kira Sözleşmesine Dayalı Sukuk Çeşitleri
 - i) İcare Sukuk
 - c) Ortaklık Sözleşmesine Dayalı Sukuk Çeşitleri
 - i) Mudarebe Sukuk
 - ii) Muşareke Sukuk
 - d) Vekâlet Sözleşmesine Dayalı Sukuk Çeşitleri
 - i) Wakala (Vekâlet) Sukuk

Murabaha Sukuk

Katılım bankalarında kullanılan murabaha ürününün menkul kıymetleştirilerek sukuk işlemine konu edilmesidir. Bu sukuk türünde sertifika ihracını gerçekleştiren VKŞ, kira sertifikaları karşılığında yatırımcılardan topladığı kaynak ile tedarikçiden aldığı emtiayı belli bir kâr oranı üzerinden fon ihtiyacı olan kaynak kuruluşa vadeli olarak satar. Kaynak kuruluş ise söz konusu emtiayı emtia borsalarında üçüncü bir tarafa satarak kendine finansman sağlar. Kaynak kuruluş VKŞ'ye olan borcunu, vadeli emtia satışının yapıldığı tarihteki belirlenen kar oranı üzerinden sukukun vadesinde veya periyodik ödeme tarihlerinde VKŞ'ye öder. Burada yapılacak işlem mal murabahası şeklinde cereyan etmelidir, aksi halde İyne (hileli satış) riski söz konusu olacaktır. AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions/İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu) standartlarına göre murabaha sözleşmesine dayalı olarak ihraç edilen sukukun, ikincil piyasalarda sertifika nominal tutarından farklı bir fiyattan alım satıma konu edilmesi, sukukun müşterinin zimmetindeki para borcunu temsil etmesinden dolayı, caiz değildir.

Selem Sukuk

AAOIFI'ye göre selem sukuk, finansman ihtiyacı olan bir kaynak kuruluş tarafından peşin bir bedel karşılığında satın alınan bir varlığın (genellikle tarımsal ürünler, tahıl, petrol vb) önceden belirlenen ileri bir vadede teslimatına dayalı sukuk türüdür. Selem akdi altında peşin olarak ödenen bedele selem bedeli; vadesi geldiğinde teslim edilecek satış konusu mala selem malı; satıcıya selem satıcısı ve alıcıya da

selem alıcısı denilmektedir. Selem sermayesini tahsil etmek üzere VKŞ tarafından ihraç edilen selem sukuk ile yatırımcılardan fon temin edilir ve yükümlü kuruluşa teslim edilir. Yükümlü kuruluş belirlenen tarih geldiğinde ilgili malları VKŞ'ye teslim eder. VKŞ söz konusu varlığa, sukuk sahipleri adına, belli bir kar koyarak yükümlüye satar. Selem malının satışından elde edilen kar da vade bitiminde sukuk yatırımcılarına payları oranında dağıtılır. AAOIFI'ye göre Selem sukukun, selem borcundaki payı temsil etmesinden dolayı, ikincil piyasalarda işlem görmesi caiz değildir.

İstisna Sukuk

İstisna sukuk, VKŞ'nin iş sahibi sıfatıyla taraf olduğu bir eser sözleşmesi kapsamında gelecekte bir eserin meydana getirilmesini ve teslimini sağlamak amacıyla ihraç edilen sukuk çeşididir. İstisna akdine dayanılarak ihraç edilen sukuktan sağlanan arz gelirleri sözleşme konusu eserin üretilmesinde kullanılmaktadır. İstisna akdine dayalı sukuka yatırım yapanlar, payları oranında, üretilen eserin maliki olurlar. İstisna sukuk genellikle büyük inşaat ve taahhüt projelerinin gerçekleştirilmesinde yüklenici firmaya finansman sağlanmasında kullanılmaktadır. Sözleşme konusu eserin, üzerinde mutabık kalınan özellik ve şartlara uygun olarak yapılıp yapılmadığını denetlemek ve takip etmek üzere taraflar arasında bir kontrol mekanizması kurulabilir. AAOIFI'ye göre İstisna sukuk, nakit para olmaktan çıkıp sukuk sahiplerinin mülkü olan somut mallara dönüşürse ikincil piyasalarda işlem görebilir.

BBA (Bai Bithaman Ajil)

Bir malın piyasadan peşin alınıp üzerine kâr ilave edilerek müşteriye vadeli olarak satılmasına dayanan sukuk çeşididir. Murabaha sukuk yapısına benzemekte olup, genelde uzun vadeli finansman ihtiyaçları için tercih edilmektedir. Aynı şekilde bu sukuk türü de murabaha sukuk gibi ikinci el piyasalarda nominal tutarından farklı bir fiyattan alım satıma konu edilmesi uygun değildir.

İcare Sukuk

Kiralanan varlıkların aslına malik olmayı sağlayan sukuk çeşiti olup, varlığın devredilmesi ve tekrar geri kiralınmasına dayanmaktadır. İcare akdine dayalı sukuk türünde yatırımcılar kiralamaya konu varlıklar üzerinde, payları oranında, bölünmez bir şekilde eşit değerli mülkiyet hakkına sahiptirler. Kira bedeli sabit veya belli bir endekse bağlı (değişken) olarak belirlenebilir. İkinci el piyasada işlem görmeye uygun bir sukuk türüdür.

İcare Sukukun Özellikleri

- i) Tüketilebilen şeylere dayalı icare sukuk çıkarılmaz.
- ii) İcare sukuka dayalı olan varlık/varlıklar, VKŞ'nin malvarlığına geçer. VKŞ, varlığın kullanım hakkını kira akdiyle kaynak kuruluşa devreder.
- iii) Varlık, kira sözleşmesinde belirtilen amaçlar dışında kullanılamaz. Varlık üzerine ekleme, çıkarma, onarma gibi şartlar, sözleşmeler ile önceden kararlaştırılır.
- iv) İcare sukukun dayanak varlığı gayrimenkul ise tapuda satış gerekmektedir. Bu durum devri tescile tabi bütün varlıklar için geçerlidir.
- v) VKŞ'nin portföyünde yer alan varlıklar ve haklar, ihraççının yönetiminin veya denetiminin kamu kurumlarına devredilmesi hâlinde dahi teminat amacı dışında tasarruf edilemez, rehnedilemez. Burada VKŞ bakımından tasarruf kısıtlaması ve kaynak kuruluş bakımından da haczedilmezlik diyebileceğimiz bir durum söz konusudur.
- vi) Varlık tekafül yöntemiyle ile sigortalanabilir. Sigortadan alınacak tazminat ile yatırımcıların zararı karşılanabilir.
- vii) Kaynak kuruluşun varlığı yanlış kullanmasından kaynaklanan zararlar için, VKŞ kaynak kuruluşa rücu edebilir.

Mudarebe Sukuk (Emek-Sermaye Ortaklığı)

Finansman, bir işletmenin kuruluşu için olmazsa olmaz şartıdır. Bu nedenle kişi ne kadar üstün beceri ve bilgi birikimine sahip olursa olsun mali gücü olmadığı müddetçe bir işletme açması ve işletmesi imkânsızdır. Bu noktada uygulanabilecek en makul yöntemlerden birisi; mali gücü olan fakat işletme kabiliyeti ya da zamanı olmayan birisiyle ortaklık kurmaktır. Bu ortaklıkta bir taraf sermayeyi diğer taraf ise işgücünü temin eder. Mudarebe sukuk, yatırımcının sermaye sahibi (rabbü'l-mâl) sıfatıyla sermayeyi tedarik ettiği, finansman ihtiyacı olan kaynak kuruluşun ise mudarib sıfatıyla bilgi ve tecrübelerine dayanarak söz konusu sermayeyi yatırımlarda değerlendirdiği ve getirinin önceden belirlenen kar paylaşımı oranı üzerinden dağıtılması esasına

dayanan ortaklığın menkul kıymetleştirilmesi işlemidir. Mudarebe sukuk ihracında kurulacak ortaklığın yapısının İslami prensiplere uygun olması gerekmektedir. Yatırımcının ortaklığa sağladığı sermaye üzerinde anapara ve getiri garantisi bulunmamaktadır. Kurulan ortaklıktan zarar edilmesi durumunda ise zarara sermayeyi koyan yatırımcılar katlanmaktadır.

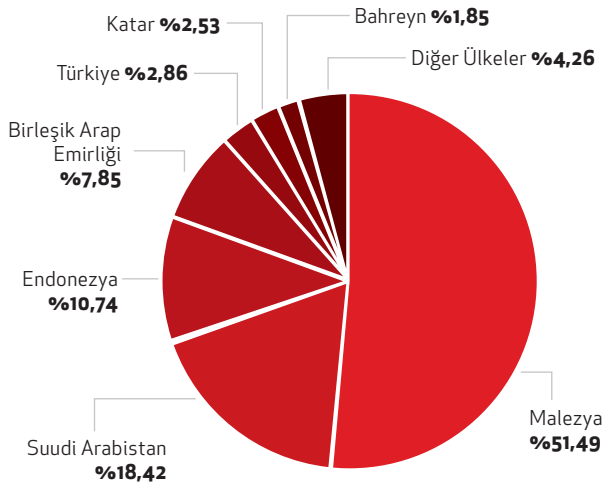
Müşareke Sukuk (Sermaye Ortaklığı)

Kâr/zarar ortaklığı yöntemlerinden diğeri olan müşareke, sermaye ortaklığıdır. Müşareke akdine dayalı sukuk, İslami prensiplere uygun belirli bir projenin veya iktisadi bir faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla her iki tarafın da belirli oranlarda sermaye koyduğu sukuk türüdür. Müşareke ürünü özelinde mevcut olan özellikler müşareke sukukta da geçerlidir. Örneğin, ortaklıktan elde edilen kâr tarafların anlaşmasına göre paylaşılır. Buna göre sermayeye aynı oranda katılmış ortakların, kâr payı oranları birbirinden farklı olabilir. Zarar ise ortakların sermayedeki paylarına göre taraflar arasında orantılı olarak paylaşılmaktadır. Ortaklığa eşit hisse ile katılmak da şart değildir. AAOIFI standartlarına göre, müşareke ve mudarebe gibi ortaklığa dayalı kira sertifikalarının menkulleştirme işlemine esas teşkil eden yatırım faaliyetinin ilgili mallarda ve menfaatte başlamasından sonra ikinci piyasalarda işlem görmesi caizdir.

Wakala (Vekalet) Sukuk

Vekâlet sözleşmesine dayalı Wakala (Vekalet) sukuk, katılım bankalarının kullandıkları vekâlet ürününden gelmekte olup İslami finansın yaygın olduğu piyasalarda Wakala (vekâlet) sukuku olarak adlandırılmaktadır. Ülkemizde bu sukuk türü yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası olarak mevzuatımızda yerini almıştır. Vekâlet sukuk, kaynak kuruluşa ait varlık veya haklardan oluşan varlık portföyünün kaynak kuruluş tarafından "Vekil" sıfatıyla VKŞ lehine yönetilmesi ve söz konusu varlık portföyünden elde edilen gelirlerin, prensipte anlaşılan beklenen getiri oranı üzerinden, belirli periyotlarda, yatırımcılar

ile paylaşılması esasına dayanmaktadır. Vekilin ihraç gelirleri karşılığında oluşturduğu varlık havuzundan elde ettiği kar fazla ise Vekil, verilen hizmete karşılık söz konusu fazla karı vekâlet ve yönetim ücreti olarak uhdesinde tutma hakkını elde edebilir. Eğer varlık havuzu prensipte anlaşılan orandan daha düşük getiri sağlarsa, elde edilen bu getiri yatırımcıya verilir. Yatırımcı anlaşma gereği bu getiriye kabul etmek durumundadır. Vekil piyasadaki itibarının bozulmaması ve yatırımcı güveninin sarsılmaması adına yatırımcıya anlaşmanın altında bir oran dağıtmama dikkat eder. Bunun için de örneğin, Vekil kaynak kuruluşun bağımsız bir 3.ncü kişiyi sukuka garantör olarak atayabilir veya varlık havuzundaki getirisi düşük varlıkların daha iyi getiri üreten varlıklarla ikame ederek prensipte anlaşılan oranın altına düşmemeye

Şekil 1: Dolaşımdaki Sukuk İhraçlarının Ülke Bazlı Dağılımı

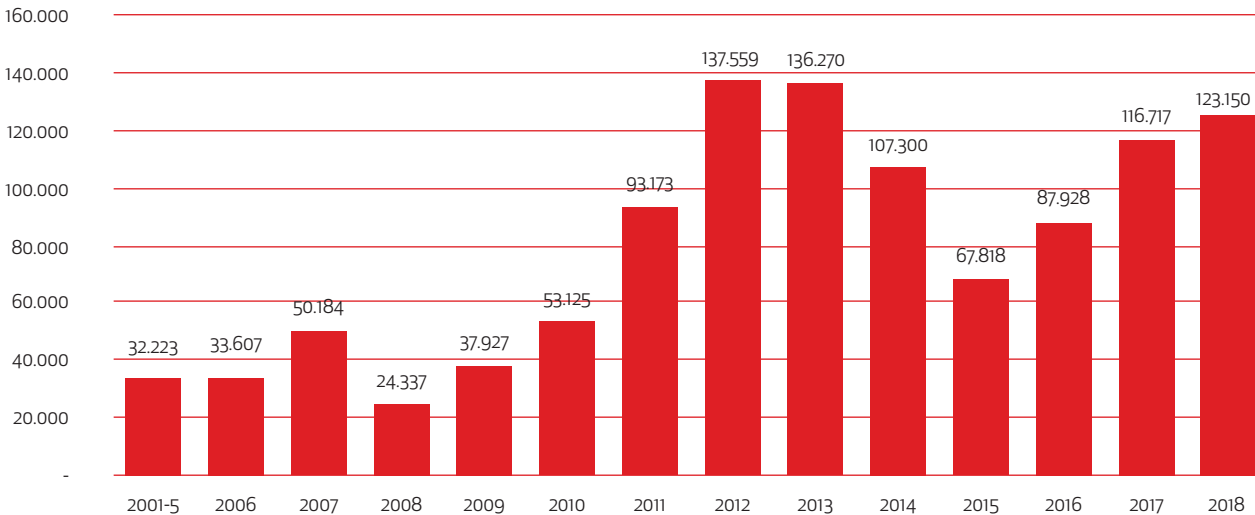
çalışabilir. Bir varlığa dayalı olarak çıkarıldığı için ikincil piyasalarda alım-satıma konu edilebilir.

Vekalet usulü ihraç edilen bu sukuk türünde, sukuk ihracının vade başlangıcında ortada henüz bir dayanak varlık olmayabilir. Kaynak kuruluş, sukuk ihracından sağlanan arz gelirini yatırımcıların adına yatırım vekili sıfatıyla İslami finans prensiplerine uygun olan belirli ticari faaliyetlerinde işletebilir ve söz konusu faaliyetlerden elde edilen getiriyi, üzerinde anlaşılan getiri oranı üzerinden yatırımcılarla paylaşabilir.

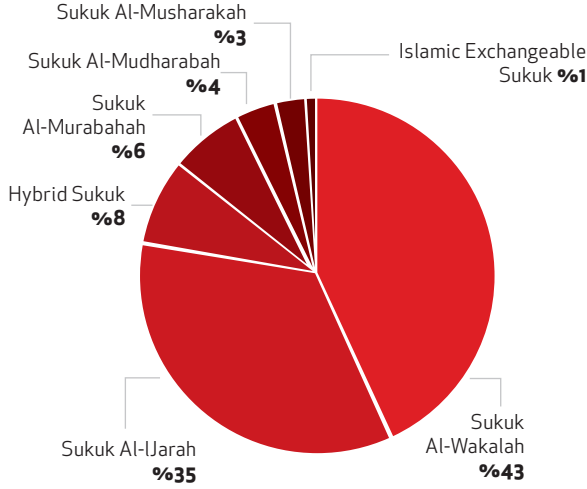
b. Dünyada Sukuk Piyasası

Günümüzde küresel sukuk piyasasının, genel olarak Müslüman ülkelerde, özellikle Malezya, Endonezya ve Körfez ülkelerinde geliştiğini görüyoruz. Devlet politikası olarak büyük ölçüde desteklenen Malezya ekonomisinde sukuk çok yaygın bir finansal enstrüman olarak kullanılmaktadır. Şekil 9.2'de görüldüğü üzere Malezya 2017 yıl sonu verilerine göre gerek ihraç sayısı gerekse dolaşımdaki sukuk ihraçları ile dünya sukuk piyasasının yaklaşık %51'ini elinde bulundurmaktadır³.

Şekil 9.3'e göre 2012 ve 2013 yıllarında global sukuk ihraçları şimdiye kadar ki en yüksek yıllık sukuk hacmini yakalamış ve 2018 yıl sonu itibarıyla dünyadaki toplam sukuk ihraç hacmi 1.1 trilyon USD'ye ulaşmıştır. Küresel krizin yaşandığı 2008 yılında ve Malezya Ulusal Bankası'nın kısa vadeli sukuk ihraçlarını durdurduğu 2015 yılında da ihraç hacimlerinde bir önceki yıla göre sırasıyla %106 ve %58 daralmıştır. 2018 yılı sonu itibarıyla dolaşımda bulunan sukuk hacmi ise 490 milyar 783 milyon USD değerindedir. Dünyada yaklaşık 14 sukuk çeşidi bulunmakta ve

Şekil 2: Global Sukuk İhraçları (Milyon Dolar, 2001-2017)

Şekil 3: Global Sukuk İhraçlarının Yapısal Dağılımı (2010-2016)

piyasaya sunulmaktadır. Şekil 9.4'te uluslararası sukuk ihraçlarının 2010-2016 dönemine ilişkin sukuk yapılarını incelediğimizde, sukuk ihraçlarının %43'ü operasyonel yönetimi kolay olduğu için wakala sukuk yapısından oluşmakta olup ardından da %35 ile İcare sukuk yapısı en çok kullanılan ikinci sukuk yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sukuk piyasasını Malezya domine ettiği için 2001-2008 dönemine ait global sukuk ihraçlarının yaklaşık %56'sı Malezya Ringiti cinsinden olup, yaklaşık %22'i ise Amerikan Dolarından oluşmaktadır⁴. Malezyadaki İslami finansal kuruluşlar çok yoğun bir şekilde sukuk ihraç edebilmekte ve portföylerinde sukuk taşıyabilmektedirler. Bankalar portföylerinde taşıdıkları sukuku piyasada kolay bir şekilde nakde çevirerek likiditelerini yönetebilmektedirler.

c. Türkiye'de Kira Sertifikası Düzenlemeleri

Sermaye Piyasası Kurulu, 2010 yılında yayınlamış olduğu ilk tebliğ ile (Seri: III, No: 43) VKŞ ve kira sertifikalarının hukuki çerçevesini oluşturmuştur. Tebliğ sayesinde Türkiye'deki finansal kurumların ve firmaların yurtiçinde ve yurtdışında kira sertifikası ihraç etmesi mümkün hale gelmiştir. Tebliğde öngörülen sukuk yapısı ise sahipliğe dayalı sukuk olmuştur. Sahipliğe dayalı sukuk kira akdine dayalı olduğu için yurtdışında kullanılan "sukuk" terimi ülkemizde "kira sertifikası" olarak mevzuatımızda yer edinmiştir. Yapılan düzenlemenin ardından 2010 yılında Kuveyt Türk Katılım Bankası 100 milyon USD tutarında, 3 yıl vadeli ilk sukuk ihracını yurtdışına gerçekleştirmiştir. Kira sertifikası sektörünün

ülkemizde canlandırılması adına 2011 yılında 6111 sayılı Kanunla vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Öncelikle kira sertifikası geliri menkul sermaye iradi olarak kabul edilmiş ve ardından gelir üzerinden alınan stopaj vergileri bireysel yatırımcılar için %10, kurumsal yatırımcılar (emeklilik fonu, sigorta şirketleri, bankalar, kamu kurumları gibi) için ise %0'a indirilmiştir. Ayrıca VKŞ'lere bir takım vergisel istisnalar tanımlanmıştır (KDV, Kurumlar vergisi, tapu harcı, damga vergisi). 2012 yılında da ise 6362 sayılı Kanunla kira sertifikaları kanun düzeyinde düzenlenmiş ve ardından Hazine Müsteşarlığı 2012 yılında yurtdışına gerçekleştirmiş olduğu 1 milyar 500 milyon USD tutarlı sukuk ihracı ile ilk kez sukuk piyasasına girmiştir.

Sektördeki kira sertifikası ihraçlarının çok kısıtlı kalmasından ötürü bu alanda daha geniş bir çalışma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. SPK, 2013 yılında yayınladığı Kira Sertifikaları Tebliği (III-61.1) ile Ortadoğu ve Malezya'daki sukuk yapılarından esinlenerek daha geniş kapsamlı kira sertifikası yapılarından oluşan Türkiye'ye has bir model oluşturmaya çalışmıştır. Yeni tebliğde beş tür kira sertifikası tanımlanması yapılmış ve farklı yapılarıdaki sukuk çeşitlerinin de önü açık bırakılmıştır. Ayrıca uluslararası alanda sukukun bir alt türü olan kira sertifikası (icare sukuk) terimi de yeni tebliğde değiştirilmemiştir.

2016 yılında ise 6728 sayılı kanunla vergi düzenlemeleri yapılmış ve özel sektör kira sertifikası ihraçlarının önündeki vergisel engeller kaldırılmıştır. Söz konusu vergisel düzenlemeler ile kira sertifikasında her türlü varlık ve hakların devralındığı kuruma, kira süresi sonunda devrinden doğan kazançlara kurumlar vergisi istisnası getirilmiştir. 2016 yılında kira sertifikası ihraçlarından alınan bir takım operasyonel maliyetlerde de indirim yapılmıştır. Getirilen düzenlemeler sayesinde özel sektörde faaliyet göste-

ren firmaların sermaye piyasalarında faizsiz enstrümanlarla kaynak temin etmesinin yolu kolaylaşmış ve piyasaya yeni oyuncuların dâhil olmasına zemin hazırlamıştır.

Yeni kira sertifikaları tebliği⁵ ile piyasaya;

- Sahipliğe,
- Yönetim sözleşmesine,
- Alım-satıma,
- Ortaklığa,
- Eser sözleşmesine, dayalı olarak beş tür kira sertifikası sunulmuştur.

Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikaları

Sahipliğe dayalı kira sertifikaları, kaynak kuruluşa veya üçüncü kişilere kiralanmak veya VKŞ adına yönetilmek üzere VKŞ tarafından kaynak kuruluştan devralınacak varlık ve hakların finansmanını sağlamak için ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Sahipliğe dayalı kira sertifikası özellikleri itibari ile uluslararası uygulamadaki icare yani kiralamaya dayalı sukuka benzemektedir. Dolayısı ile süreçler ve sözleşmeler içerik itibari ile de birbirine benzemektedir. Sertifikanın el değiştirmesi varlığın el değiştirmesi anlamına geldiği için, bu kira sertifikası türü ikinci el piyasalarda işlem görebilmektedir. Hazine Müsteşarlığı'nın bugüne kadarki ihraç etmiş olduğu kira sertifikalarının tamamı sahipliğe dayalıdır. Ancak söz konusu yapının operasyonel süreci yorucu olduğu için ülkemizde Hazine Müsteşarlığı dışındaki kira sertifikası ihraçlarında bu yapı çok fazla tercih edilmemektedir.

Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları

Sahipliğe dayalı kira sertifikasında varlıkların el değiştirmesi nedeniyle tescil ve tapu gibi işlemler hem masraf oluşturmakta hem de bu işlemler nedeniyle oluşacak operasyonel külfetten dolayı ilave zaman harcanmaktadır. Dolayısıyla varlıkların bu şekilde mülkiyetinin devredilmesi yerine, taraflar arasında yapılacak devir sözleşmesi ile varlıkların el değiştirmesi yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası yapısında mümkün hale gelmektedir. Söz konusu yapıda, varlık veya haklar yatırımcının vekili olan VKŞ'ye sözleşme ile geçmekte ve kaynak kuruluş da bu varlık veya hakları vekâleten VKŞ adına yöneterek, varlık havuzundan elde edilen gelirleri sözleşme hükümleri çerçevesinde VKŞ'ye aktarmaktadır. Sahipliğe dayalı yapıda ihraca konu dayanak varlıklar kaynak kuruluşun bilançosundan çıkarken; bu yapıda kaynak kuruluşun bilançosunda kalmaktadır. Böylece ihraççı operasyonel masraf ve zaman kaybindan kurtulmuş olmaktadır. Bu sukuk türünün

ikinci el piyasada işlem görebilmesi için sözleşme ile devredilen varlıkların belli bir oranının gayrimenkul, kiralama alacakları gibi maddi varlıklara dayalı olması gerekmektedir. Danışma kurulu üyeleri tarafından farklı görüşler ileri sürülse de genel olarak bu oran asgari %51 olarak uygulanmaktadır.

Alım-Satıma Dayalı Kira Sertifikaları

Bir emtiyanın önceden anlaşılan bir kâr payı üzerinden fon ihtiyacı olan tarafa vadeli olarak satılması, fon ihtiyacı olan tarafın da söz konusu emtiayı emtia borsalarında peşin olarak üçüncü bir tarafa satmak suretiyle kendine finansman sağlaması bu kira sertifikası yapısı ile mümkündür. Söz konusu işlemin finansmanı VKŞ tarafından ihraç edilecek sertifikalar aracılığıyla yapılabilir. Alım-satım işlemine dayalı sertifikalar alacak hakkını gösteren senetlerdir. Tebliğ'e (III-61.1) göre söz konusu kira sertifikası yapısında VKŞ en geç, ihraçtan elde edilen fonların hesaba aktarıldığı günü izleyen iş günü varlık veya hakları spot piyasadan alarak maliyetinin üzerinde bir bedelden vadeli olarak satmak zorundadır. Bu işlemin belirtilen sürede gerçekleştirilmemesi halinde kira sertifikası ihracı karşılığında toplanan fonlar, VKŞ hesabına aktarılmalarını izleyen en geç ikinci iş günü yatırımcılara iade edilmelidir.

Bu kira sertifikası türü uluslararası yazılı kaynaklarda murabaha sukuk olarak adlandırılmaktadır. Murabaha üzerine yapılan sukukun ikinci el piyasada işlem görmesi, borcun ikinci elde satılması anlamına geldiğinden, fıkhen uygun değildir. Dolayısıyla bu yapıda ihraç edilen kira sertifikalarının BİST (Borsa İstanbul) borçlanma araçları piyasasında ya da tezgah üstü piyasalarda nominal değerinden farklı bir fiyatla alım satıma konu olması faizsiz finans ilkelerine aykırıdır.

Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikaları

Bu kira sertifikası türü katılım bankalarının asli ürünleri olan müşareke ve mudarabeye dayanmaktadır. Bu ürünler üzerinden Tebliğ'in (III-61.1) ortaklığa dayalı kira sertifikası başlığı altında yurtiçinde ve yurtdışında kira sertifikası ihraç edilebilmesi mümkün kılınmıştır. Yasal zemini oluşturulan bu kira sertifikası türünün kullanılması için ilave gayret sarf edilmesinin gerekliliği aşikârdır; çünkü katılım bankalarında çok az kullanılan bu ürünün piyasada menkul kıymet olarak satılması, getirinin belli olmaması, vadenin uzun olması ve ticaret riski taşınmasından dolayı işlerlik kazanması diğer kira sertifikası yapılarına nazaran daha zordur. Söz konusu yapıda taraflardan birinin ortak girişime garantör olması AAOIFI standartlarına göre uygun değildir; ancak üçüncü bir tarafın ortaklığa garantör

olması Şer'i prensiplere uygun düşmektedir. Bu nedenle, ortaklığa dayalı sukuk ihraçlarının işlevliliğini artırabilmek adına, üçüncü bir tarafın ortak projeye garantör olması söz konusu sukuka olan talebi artırabilir.

Eser Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikaları

Tebliğ'e (III-61.1) göre; eser sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, VKŞ'nın iş sahibi sıfatıyla taraf olduğu bir eser sözleşmesi kapsamında eserin meydana getirilmesini sağlamak amacıyla ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Uluslararası sukuk ihraçlarında "istisna sukuk" olarak tanımlanan sertifika türüdür. Genellikle baraj, köprü ve benzeri büyük altyapı projeleri olmak üzere herhangi bir eserin meydana getirilmesi için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla ihraç edilir.

Eser sözleşmesine dayalı kira sertifikası ihracında ilk olarak kaynak kuruluş/fon kullanıcısı, nitelikleri sözleşme ile belirlenmiş bir projeyi gerçekleştirmek amacıyla fon temin etmek için VKŞ'ye başvurur. VKŞ ile kaynak kuruluş arasında belirli bir tarihte ilgili projenin tamamlanarak teslimini içeren bir sözleşme yapılır. VKŞ sertifika ihracını gerçekleştirerek ihraç gelirini proje sahibine aktarır. Kira sertifikasının dönemsel ödeme tarihlerinde ve vade bitim tarihinde VKŞ proje sahibinden ödemeleri tahsil edip kira sertifikası sahiplerine payları oranında ödemelerini gerçekleştirir⁶.

d. Türkiye'de Sukuk Piyasası

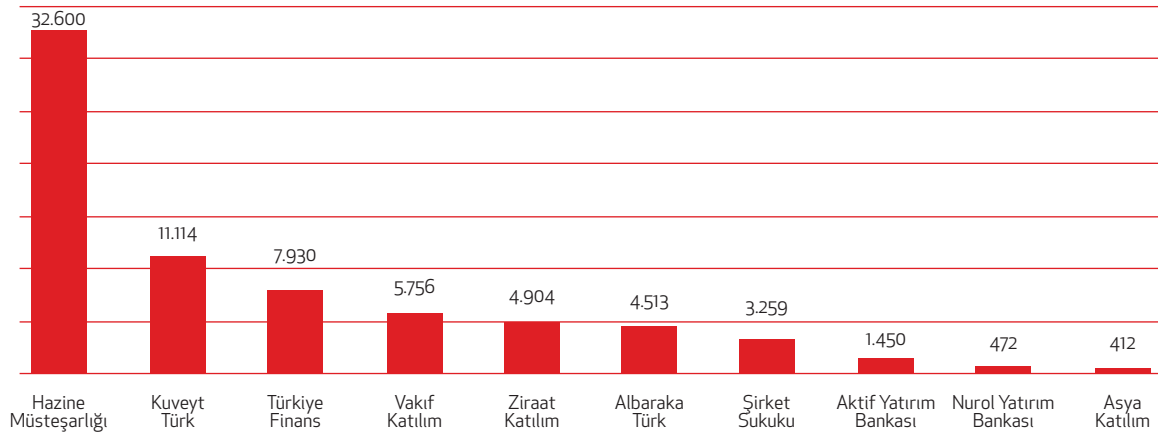
Sermaye Piyasası Kanunu'na (SPKn) göre kira sertifikaları, sermaye piyasası ürünü olarak Türkiye'de yerini almış olup, münhasıran kira sertifikası ihraç etmek üzere kurulmuş, anonim şirket hüviyetinde-

ki Varlık Kiralama Şirketleri tarafından ihraç edilmektedir. Bilançosunda bir takım varlıkları olması rağmen gerekli likiditeye sahip olmayan veya bir iş yapmak için yeterli kaynağı olmayan kuruluşlar, ihtiyaç duydukları finansmanı temin etmek üzere bu ürünü piyasaya ihraç ederek kaynak temin edebilmektedirler.

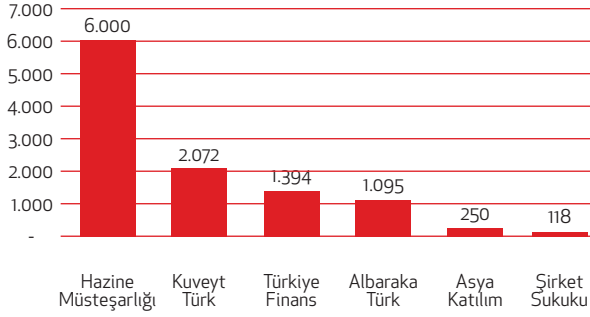
Türkiye'deki sukuk ihraçları en çok çalışma ilkeleri gereği yeni ürün bulmakta zorluk çeken katılım bankalarının ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Sukuk, katılım bankalarının hazinesinde ve sermaye piyasalarında ağırlıklı olarak kullanılan bir ürün çeşidi haline gelmiştir. Katılım bankaları, TL ve yabancı para cinsinden sukuk ihraçları gerçekleştirerek kısa veya uzun vadeli likidite ihtiyaçlarını karşılamakta veya diğer kuruluşların sukukuna yatırım yaparak likiditelerini değerlendirmektedirler.

Katılım bankaları ayrıca 2018 yılında Borsa İstanbul A.Ş. nezdinde faaliyete geçen Taahhütlü İşlemler Pazarında ve T.C. Merkez Bankası'ndaki Açık Piyasa İşlemleri altında Hazine Müsteşarlığı tarafından kurulan varlık kiralama şirketleri ile Hazine tarafından görevlendirilen kamu sermayeli kurumlarca kurulan varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilen Türk Lirası ödemeli kira sertifikaları ve Borsa Yönetim Kurulu tarafından belirlenen diğer sermaye piyasası araçlarını geri alma taahhüdü ile satım ve geri satma taahhüdü ile alım işlemleri ile günlük likiditelerini yönetmekte ve kısa vadeli fonlama ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

2010-2018 yılları arasında kamu ve özel sektör kira sertifikalarının toplam ihraç hacmi 69 milyar TL, 10 milyar 260 milyon USD, 1 milyar 960 milyon MYR ve 555 milyon EUR'dur. Şekil 7.5 ve 7.6'da görüldü-

Şekil 4: Türkiye'deki toplam kira sertifikası ihraç hacmi (Milyon TL, 2018 Aralık)

Şekil 5: Türkiye’de yerleşik kurumların toplam yurtdışı sukuk ihraçları (Milyon USD, 2018 Aralık)

ğü üzere kira sertifikası piyasasında ağırlıklı olarak Katılım Bankaları yer almaktadır. Hazine Müsteşarlığı ise yüksek montanlı kira sertifikası ihraçları ile pazarı domine etmektedir. 2016 yılında 6728 sayılı Kanunla getirilen vergisel düzenlemelerden sonra şirketlerin de faizsiz yoldan fon temin etmelerinin önü açılmıştır. Bu minvalde 2016 yılı sonunda 100 milyon TL tutarındaki şirket sukuku hacmi, 2018 yıl sonu verilerine göre 3.3 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Sukuk ihraçları katılım esaslı (faizsiz) çalışan yatırım ve emeklilik fonlarını da olumlu etkilemiştir. Ocak 2017’de uygulamaya konulan Otomatik Katılım Sistemi (OKS) ile faizsiz fonlara olan talep artmış ve bu durum portföye alınacak sukuk talebinde kayda değer artışa yol açmıştır. 2018 yıl sonuna göre OKS’de yer alan fonların yaklaşık %65’i faizsiz fonlardan oluştuğu için fon portföylerine alınacak faizsiz yatırım enstrümanı olarak sukukun önemini daha da artmıştır.

2.2 Hisse Senetleri (Paylar⁷)

a. Genel Tanımlamalar

Hisse senedi, bir şirketin öz sermayesinin eşdeğer parçalarından biridir. Bir şirkete ait hisse senedini satın alan kişiler o şirketin ortakları arasına katılırlar. Hisse senedi, şirket ile hisse sahibi arasındaki özel ilişkiyi ifade eder ve hisse senetleri sahiplerine ortaklık hakkı, yönetime katılma (oy) hakkı, bilgi edinme hakkı, kâr payı (temettü) ve temettü avansı alma hakkı gibi çeşitli haklar sağlar. Bir şirketin hisse senedini satın almak, organize piyasalarda işlem görmesine bağlı olmaksızın, o şirkete ortak olmak, yani o şirketin yaptığı işlere ortak olmak anlamına geldiğinden, teorik açıdan bir nevi ticarete girişmek olarak değerlendirilebilir. Eğer şirketin ortaklık yapısına göre önemli oranda ya da çoğunluk hissesine sahip olunursa, şirket yönetiminde de söz sahibi olunacağından, teoriden öte pratikte de tamamen ticarete atılmak anlamına gelecektir. Eğer şirket ti-

caret yaparken fıkhi açıdan alım-satım şartlarına uyuyorsa, o şirketin hisse senedini alıp satmakta hiçbir sakınca olmayacağı aşikârdır. Ticari faaliyetlere ilişkin kısıtlamalar AAOIFI standartlarında açıkça belirtilmiştir. Hisse senedi alıp satmak isteyenler bu kurallara uyan şirketlerin hisse senetlerini alıp-satmaları süreci, fıkhi açıdan hiçbir kısıtlamaya tabi olmayacağı AAOIFI standartlarında ifade edilmektedir. Ülkemizdeki bazı faizsiz finans kuruluşları hisse senedi alım-satım işlemlerinde AAOIFI kurallarına uymayı tercih ederken, bazı kuruluşlar ise kendi danışma kurullarının oluşturduğu kurallar çerçevesinde farklı ölçütler belirleyebilmektedirler.

b. Faizsiz Finans Esaslarına Göre Faaliyet Gösteren Şirketlerin Hisse Senetleri ve Bu Hisse Senetlerinin Belirlenme Yöntemleri

Faizsiz finans esaslarına göre hisse senetlerinin alım-satımı aşağıdaki oranlara/ilkelere göre yapılmaktadır. Bu esaslar uluslararası kabul görmüş AAOIFI standartlarıdır.

- Faaliyet Alanlarına Göre İnceleme
- Finansal Oranlarına Göre İnceleme

Faaliyet Alanlarına Göre İnceleme:

Ana faaliyet alanı;

- Faize Dayalı Finans, Ticaret, Hizmet, Aracılık (Bankacılık, Sigorta, Finansal Kiralama, Faktöring ve diğer faize dayalı faaliyet alanlarını kapsar),
- Alkollü İçecek, Tütün Mamulleri, Domuz Eti ve Benzer Gıda ve İçecekler,
- Kumar, Şans Oyunu, Basın, Yayın, Reklam, Turizm, Eğlence, Silah, Vadeli Altın, Gümüş ve Döviz Ticareti olan şirketlerin hisse senetlerini almak fıkhen uygun değildir. Bir şirket için ana faaliyet alanı belirlenirken öncelikle şirket ana sözleşmesi esas alınır. Ana faaliyet alanlarından bir veya birkaçı yukarıdaki maddelerden en az biriyle ilgiliyse şirketin hisse senetlerinin alım-satımının yapılması uygun değildir.

Finansal Oranlarına Göre İnceleme:

1) Faaliyet alanı kriterini sağlayan şirketlerin paylarını aşağıdaki finansal oranlara bakılarak alım-satımına konu edilir;

- Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < %30,
 - Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30,
 - Fıkhen uygun olmadığı belirtilen faaliyetlerden elde edilen gelir / Toplam gelir < %5
- AAOIFI’nin belirlediği bu hükümler uluslararası uygulamada geçerliliği olan ve genel kabul gör-

müş kurallardır. Bu oranlar, AAOIFI tarafından mevcut koşullarda şirketlerin faaliyet alanı gereği borçlanmanın kaçınılmaz olması, söz konusu borçlanmanın ister istemez bankalardan yapılması, devletin uyguladığı faiz cezalarına benzer durumların meydana gelmesi gibi çeşitli nedenlerden yola çıkılarak belirlenmiştir.

Burada zikredilen %5'lik gelir ile şirketin uygun olmayan tüm gelirleri kastedilmektedir. Şirketin satış gelirleri, faiz gelirleri, diğer faaliyet gelirleri ve esas faaliyet dışı finansal gelirleri bu kapsamda göz önünde bulundurulmaktadır. Örneğin marketlerin asıl faaliyet alanları gıda ürünlerinin alım-satımıdır. Market içinde içki satışı yapılıyor ise bu uygun olmayan alandan elde edilen gelire faiz ve diğer uygun olmayan gelirler eklendiğinde ortaya çıkan tutarın toplam gelirin %5'ini aşmaması gerekmektedir. Bu kıstasları sağlamayan şirketlerin hisse senetlerinin alım-satımı uygun değildir.

Bu oranlar şirketlerin çeyrek bazlı açıkladıkları mali tablolara bakılarak sürekli güncellemeye tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla bu kriterlere uyan firma listesinin üç ayda bir değişmesi söz konusu olmaktadır.

2) Şirket ana sözleşmesinde belirtilmemesine rağmen, kamuya açık şirketin mali tabloları, duyuruları ve diğer kaynaklara göre yukarıda belirtilen alanlarda faaliyet göstermiyor ise finansal oran incelemesine tabi tutulur. Bu oranların sağlanmadığı durumda, şirketin hisse senetleri alım-satımına konu edilemez.

3) Şirketlerin ana faaliyetleri dışında gerek doğrudan, gerekse ortaklık ve iştirak ilişkisi ile dolaylı olarak iştirak ettikleri faaliyetler, yukarıda belirtilen faaliyetlerden biri veya birkaçını içeriyor ise, bu faaliyetlerden elde edilen gelirler de iştirak oranları dikkate alınmak suretiyle hesaplamalarda dahil edilir.

4) Eğer bir şirketin yukarıdaki maddelerle ilgili bir faaliyetinin olduğu biliniyor ancak resmi veya doğrulanabilir kaynaklara göre gelir ayrıştırması yapılması mümkün gözükmüyor ise, en iyi gayret ile kamuya açık ve/veya şirketten doğrudan alınan bilgiye dayanarak bir değer veya değer aralığı tespit edilmeye çalışılır. Eğer söz konusu değer veya değer aralığı ile şirket yukarıda belirtilen finansal oranları sağlayamıyorsa veya sağladığına dair yeterli bilgiye ulaşmak mümkün değil ise şirketin hisse senetleri alım-satımına konu edilemez. Bu oranlar katılım bankacılığında kullanılan bazı ürünlerin uygulamasında

olduğu gibi tartışmaya açıktır. Yukarıda belirtilen oranlar, alanında uzman danışma kurulu üyeleri tarafından onaylanmış ve uluslararası uygulamalarda genel kabul görmüş standart oranlar ve kurallardır. Yukarıda sıralanan kriterler piyasadaki mevcut hisse senetlerine uygulandığında, BİST'e kote olan bankalar gibi birçok büyük kuruluş öncelikle faaliyet alanı yönünden alım-satım kriterine uymadığı için hisse senetleri alım-satımına konu edilememektedir. Diğer AAOIFI kriterleri de uygulandığında müşterilerin alım-satım yapabileceği hisse senetlerinin toplam piyasa değeri, mevcut piyasa değerinin yarısından daha fazla oranda azalmaktadır. Adet olarak bakıldığında ise 2018 yılı sonu itibarıyla BİST'e kote olan 420 hisse senedinden 100-120 adet hisse senedi alım-satımına konu edilebilecek özelliktedir. Öte yandan, BİST'teki şirketlerin piyasa değerinin yaklaşık %30'unu finansal kuruluşlar oluşturduğu için faizsiz esaslara uygun firmaların piyasa değerleri çok düşük kalmaktadır. Ülkemizde katılım bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan Katılım Endeksi oluşturulmuştur. Katılım Endeksi türlerinden Katılım-30 ve Katılım-50 endeksleri piyasada işlem gören faizsiz finans esaslarna uygun hisse senetlerinin piyasa değerleri dikkate alınarak oluşturulmakta ve BIST-100 gibi günlük gösterge fiyatı üzerinden endekslerin değer artışı ve azalışı hesaplanmaktadır.

c. Hisse Senedi Pazarları⁸ ve Alım-Satım Kuralları

Borsa İstanbul 2015 yılı sonunda hisse senetleri piyasasındaki pazar isimlerinde değişikliğe gitmiştir. Piyasada işlem gören firmaların/ürünlerin piyasa değerleri, işlem hacimleri, hukuksal veya ekonomik durumları gibi kriterler dikkate alınarak çeşitli yeni pazarlar oluşturulmuştur. Bunlar; Yıldız Pazar, Ana Pazar, Gelişen İşletmeler Pazarı, Kolektif Yatırım Ürünleri Ve Yapılandırılmış Ürünler Pazarı, Yakın İzleme Pazarı, Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı, Piyasa Öncesi İşlem Platformu'dur. Faizsiz finans kriterlerini sağladığı sürece bu pazarlarda bulunan hisse senetlerinin veya finansal ürünlerin alım-satımında fıkhen hiçbir sorun gözükmemektedir.

Şu ana kadar hangi hisse senetlerinin alınıp satılabileceğine dair kuralları inceledik. Her ne kadar yukarıdaki kurallara uyan hisse senetleri alınıp satılabilir de, hisse senedi alım-satım işlemi yaparken de fıkhi açıdan uyulması gereken bazı kurallar mevcuttur. Eğer bu kurallara uyulmuyorsa, hisse senetlerinin alım-satımını bu yöntemlerle yapmanın caiz olmadığı danışma kurulu üyeleri tarafından dile getirilmektedir. Örneğin, piyasa şartları çerçevesinde yapılan açığa alım ve satım, kredili işlemler ve ödünç pay

piyasası işlemleri fihhi açıdan uygun gözükmemektedir. Dolayısıyla bu tür işlemlerin yapılması da faizsiz finans ilkelerine uygun değildir.

Açığa Satış İşlemi

Sahip olunmayan sermaye piyasası araçlarının satılmasını ya da satışına ilişkin emrin verilmesini ifade eder. Ayrıca satışa ilişkin takas yükümlülüğünün ödünç alınan sermaye piyasası araçları ile yerine getirilmesi de açığa satış işlemi sayılır. Bu minvalde sahip olunmayan bir varlığın satılması fihhi açıdan yasak olduğu için bu işlemin yapılması faizsiz finans ilkelerine göre uygun değildir. Önce varlığın sahibi olunmalı, sonrada sahip olunan varlığın satışı gerçekleştirilmelidir.

Açığa Alım İşlemi

Bu işlem türü açığa satış işleminin tam tersi olup, benzer hukuki ve fihhi sonuçlar doğurmaktadır. Buradaki tek fark ise, açığa satış işlemi yaparken satılan hisse senedinde işlem sonrasında ödünç alma durumu söz konusu olabilirken; açığa alım işleminde alım yapılan hisse senedi için para çıkışı olduğundan ödünç alma işlemi yerine kredi ile para alma işlemi söz konusu olabilecektir. Tabii bu kredi işleminde, açığa alım yapan müşteriye krediyi verecek kurum, müşteriye normal piyasa şartlarına göre yüksek bir faiz oranı uygulayarak oldukça yüksek kazanç elde etmektedir. Zira müşterinin mevcut durumunu gün içinde düzeltmesi gerektiğinden, acil bir kredi işlemi söz konusu olması hasebi ile faiz oranı da riske bağlı olarak yüksek olabilmektedir. Nitekim hem açığa alım hem de açığa satış işleminin doğan sonuçları ve bu sonuçlardan kaynaklanan yeni işlemlerin de faizsiz finans ilkelerine uygun olmadığı gözükmektedir.

Kredili İşlemler

Kredi ile hisse senedi alım işlemidir. Bu işlemlerin kullanan SPK tarafından belirlenmektedir. Faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda kullanılması koşuluyla caiz olan hisse senetlerinin kredi ile alınması uygundur. Zira hisse senedi almak o şirkette payını yükseltmek, o şirketin ticari işinde/yönetiminde daha çok pay almak veya söz sahibi olmak anlamına gelmektedir. Bu amaçla yapıldığı sürece yapılan işlemler fihhi açıdan bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak krediye konu olacak hisse senedi işlemleri açığa alım işlemlerinden kaynaklanıyorsa, kredi işlemi de spekülasyon nedeniyle açıkta kalmaktan dolayı yapılıyorsa (müşterinin parası olmadan hisse senedini satın alması) ve ayrıca açığa hisse senedi alan kişinin niyeti ileride aldığı hisse senedini kısa sürede elinden çıkarmak ise, bu işlemin fihhi açıdan olumsuz olduğu dile getirilmek-

tedir. Zira açık pozisyonda kalan kişinin işlem yaptığı aracı kurumdan piyasadaki normal ticarete kullanılan kredilere göre çok daha yüksek oranla borçlanması, o kişinin zor durumda kaldığının veya riskli işlemler için krediyi kullandığının göstergesidir. Zor durumda kalan kişiye normal şartlara göre çok daha yüksek faiz oranı uygulamak da fihhi açıdan uygun değildir. Bu nedenledir ki bu tarz işlemlerin katılım bankacılığı içinde yapılabiliyor olması durumu birçok tartışmaya konu olmaktadır. Şu ana kadar hiçbir katılım bankasının bu tarz işlemlere aracılık etmediği söylenebilir.

Ödünç Pay Piyasası İşlemleri

Takasbank bünyesinde işletilmekte olan "Ödünç Pay Piyasası" genel olarak; Takasbank tarafından saptanan ve SPK tarafından onaylanan tür ve miktarda teminat gösterilerek belirli bir dönem için hisse senedi ödünç almak isteyen yatırımcılarla, portföylerine ek gelir sağlamak amacıyla hisse senedi ödünç vermek isteyen yatırımcıların karşılaştığı organize bir piyasa olarak tanımlanabilir. Söz konusu piyasa yatırımcıların portföylerinde bulundukları hisse senetlerini değişik vadelerde ödünç vererek portföylerine ek gelir sağlamalarına olanak tanımaktadır. Bu işlemi günlük hayatta çok sık karşılaştığımız bir örnek ile daha iyi açıklayabiliriz. Türk insanı altını yatırım aracı olarak gördüğü için, uzun yıllardır altına yatırım yapmıştır. Bu yatırımı ya bilezik gibi takı ürünü olarak ya da çeyrek veya ata lira gibi ziynet esyası olarak yapmaktadır. Bu yatırımlar yastık altında atıl olarak durduğu için, altında sadece değer artış kazancı söz konusu olacaktır. Eş-dost borç istediğinde, 100 adet çeyrek altın verilip, borcun vadesi ne olursa olsun 100 adet çeyrek altın geri alınmaktadır. Verilen borç karşılığında 110 adet çeyrek altın alınırsa %10 faiz uygulanmış olunur.

Taraflar arasında ödünç işlemi olabilir; ancak bu

işlemin faizsiz bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu piyasada hisse senetleri, niteliklerine göre (BIST-30, BIST-100) farklı faiz oranlarında ödünç verme işlemine konu olmaktadır. Ödünç verilen hisse senetlerinin mülkiyeti ödünç verene ait olduğu için ödünç işleminin vadesi içerisinde işleme konu hisse senedine ilişkin doğabilecek sermaye artırım veya temettü ödemesi gibi hak ve yükümlülükler ödünç verene ait olmaktadır.

2.3 Yatırım Fonları

a. Genel Tanımlar

Yatırım fonları; bireysel veya kurumsal yatırımcılardan toplanan kaynakların, hisse senedi, tahvil/bono, kira sertifikaları, özel sektör borçlanma araçları, repo- ters repo gibi sermaye piyasası araçları ile altın ve diğer kıymetli madenlerde değerlendirilmesiyle oluşturulan portföylerdir. Yatırım fonları, portföy yönetim şirketleri tarafından belli bir fon yönetim ücreti karşılığında, müşterilerin risk algısına göre finansal enstrümanların seçilmesiyle profesyonel olarak yönetilmektedir. Her bir yatırımcı, fonun sahip olduğu portföyün bir kısmını temsil eden katılma payını satın alarak yatırım fonuna iştirak eder.

Yatırım fonun yönetiminde riskin dağıtılması ilkesi esas alınarak fon portföyüne farklı finansal araçlar alınması, yani yumurtaların hepsinin aynı sepete konulmaması esas alınır. Menkul kıymet piyasaları nitelikleri itibarıyla belirli bir bilgi birikimi gerektiren teknik piyasalar olduğu için profesyonel bir yönetim gerektirmektedir. Fon yöneticileri, fon varlıklarını sanki kendi varlıklarınıymış gibi yönetme prensibini benimsemelidirler ki yatırımcıların çıkarlarının korunmasına azami özen gösterilmiş olsun. Yatırım fonları ayrı bir tüzel kişilik sahibi olmamakla beraber fonun mal varlığı kurucudan yani portföy yönetim şirketinin mal varlığından tamamen ayrıdır. Söz konusu varlıkların Takasbank ve MKK tarafından günlük işleme ve kontrollere tabi tutulmasıyla yatırımcıların haklarının korunması sağlanmaktadır.

b. Yatırım Fonu Çeşitleri⁹

- i) Menkul Kıymet Yatırım Fonları
- ii) Borsa Yatırım Fonları
- iii) Serbest Yatırım Fonları
- iv) Yabancı Yatırım Fonları
- v) Gayrimenkul Yatırım Fonları
- vi) Girişim Sermayesi Yatırım Fonları

Menkul Kıymet Yatırım Fonları

Menkul kıymet yatırım fonları da kendi içinde aşağıdaki gibi sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır.

Borçlanma Araçları Fonu: Fon portföyünün en az

%80'i devamlı olarak; kamu ve/veya özel sektör borçlanma araçlarına yatırılan fonları kapsayan şemsiye fonlardır. Bu fon türü altında farklı özelliklere ve getirilere sahip olabilecek çeşitli borçlanma araçları fonları kurulabilir. Aynı özellik aşağıdaki tüm menkul kıymet fon türleri için de geçerlidir.

Hisse Senedi Fonu: Fon portföyünün en az %80'i devamlı olarak; özelleştirme kapsamına alınanlarda dahil olmak üzere Türkiye'de kurulan ihraççıların paylarına yatırılan fonları kapsayan şemsiye fonlardır.

Kıymetli Madenler Fonu: Fon portföyünün en az %80'i devamlı olarak; Borsa'da işlem gören altın ve diğer kıymetli madenler ile kıymetli madenlere dayalı sermaye piyasası araçlarına yatırılan fonları kapsayan şemsiye fonlardır. Kıymetli maden fonunun faizsiz fon olabilmesi için, fonun içindeki emtiaların birebir fiziki karşılığının bulunması ve fon alıcısı lehine saklanması gerekmektedir. İstenildiğinde emtiaların fondan fiziki olarak çekilebilmesine olanak tanınabilmelidir.

Fon Sepeti Fonu: Fon portföyünün en az %80'i devamlı olarak; diğer fonların ve borsa yatırım fonlarının katılma paylarından oluşan fonları kapsayan şemsiye fonlardır.

Yabancı Menkul Kıymetler Fonu: Fon portföyünün en az %80'i devamlı olarak; yabancı özel ve kamu sektörü sermaye piyasası araçlarına yatırılan fonları kapsayan şemsiye fonlardır.

Para Piyasası Fonu: Eski SPK mevzuatında "likit fon" olarak tanımlanan bu fon türünde, fon portföyünün tamamı devamlı olarak, vadesine en fazla 184 gün kalmış, likiditesi yüksek sermaye piyasası araçlarından oluşan ve portföyün ağırlıklı ortalama vadesi en fazla 45 gün olan fonları kapsayan şemsiye

fonlardır.

Değişken Fon: Fon portföy sınırlamaları itibarıyla yukarıdaki türlerden herhangi birine girmeyen fonları kapsayan şemsiye fonlardır. Bu fon türü, içerdiği finansal araçların oranları itibarıyla ile %80 gibi genel bir sınırlamaya tabi olmaksızın sürekli değişkenlik göstermektedir.

Yabancı Fon: Ülke içinde yabancı para içerikli fon kurulabilir. Yatırım yapılan ürünlere göre fonun ismi farklılık arz edecektir. Yabancı menşeli finansal araçlar alındığında ve bu araçların oranı %20 üzerine çıktığında yabancı menkul kıymet fonu işlevini kazanır. Bu durumda yabancı menkul kıymetlere yatırılan miktar asgari %80 olmak zorundadır.

Katılım Fonu: Portföyünün tamamı devamlı olarak kira sertifikaları, katılma hesapları, ortaklık payları, altın ve diğer kıymetli madenler ile Kurulca uygun görülen diğer faize dayalı olmayan para ve sermaye piyasası araçlarına dayalı fonlardır. Bu fon türü, SPK tarafından sisteme yeni derç edilmiş, faizsiz finans esaslarına göre kurulacak yatırım fonlarını tarif eden bir fon türüdür.

Her fon, bir içtüzüğe bağlı olarak kurulmaktadır. Mali sektör hisse senedi fonu, sanayi sektörü hisse senedi fonu gibi çeşitli hisse senedi fonları tek bir içtüzük şemsiyesi altında ve her bir fon için ayrı bir izahname hazırlanması kaydıyla kurulabilir. Aynı içtüzüğe bağlı faizli fonların yanında faizsiz fon için de ayrı bir izahname hazırlanarak faizsiz hisse senedi fonu kurulabilir. Ancak bu işlem bu tür fonları fıkhi açıdan tartışılmalı hale getirebilir. Aynı durum borçlanma araçlarından oluşan diğer fon türlerinde de geçerlidir. Katılma fonları adı itibarıyla faizsiz finans sistemi için hazırlanıp yatırım fonları tebliğine derç edilen bir fon türüdür. Bu sebeple bu fon türü için hazırlanan bir içtüzük şemsiyesi altında kurulan tüm fonların faizsiz olması gerekmektedir.

2018 yılı sonu itibarıyla ile faizsiz yatırım fonu piyasasında en çok rağbet gören fon kısa vadeli kira sertifikaları katılma fonudur. Bu fon türünde, fon portföyünün aylık ağırlıklı ortalama vadesi 25-90 gün olacak şekilde, fon toplam değerinin en az %80'i devamlı olarak kamu veya özel sektör tarafından ihraç edilen kira sertifikalarına yatırılmaktadır.

Borsa Yatırım Fonları

Borsa yatırım fonları (BYF), bir endeksi baz alan, baz aldığı endeksin performansını yatırımcılara yansıtmayı amaçlayan ve payları borsada işlem gören

yatırım fonlarıdır. BYF bir endekse, emtiaya dayalı olarak çıkarılmakta ve baz aldığı endeks veya emtia kapsamındaki varlıklara endeksteği ağırlıkları oranında yatırım yapmaktadır. Örneğin BIST-30 endeksinde yatırım yapmak isteyen bir yatırımcı, endeksteği payları ayrı ayrı almak yerine endekse dayalı BYF'ye yatırım yaparak, söz konusu endekse yatırım yapma imkânı bulmakta ve endeksin getirisinden yararlanabilmektedir.

Borsa yatırım fonları, yetkili aracı kuruluşlar tarafından yatırımcılardan toplanan nakit ile, baz alınan endeksteği menkul kıymetlerin satın alınmasıyla oluşturulan portföylerdir. Bu fonlar, baz aldıkları endeksteği payların ya da diğer araçların (altın, hisse senedi, döviz vb.) getirisini yansıtır riskini taşımaktadır. BYF katılma belgeleri, aracı kurumlar vasıtasıyla Pay Piyasası'nda alınıp satılabilmektedir¹⁰.

Serbest Yatırım Fonları

Serbest yatırım fonları menkul kıymet fon türleri arasında yer alıp, menkul kıymet fon türleri ile aynı vergilendirme rejimine tabidir. Bu fonlarda, diğer yatırım fonlarından farklı olarak herhangi bir karşılaştırma ölçütü kullanmadan ve piyasa getirisinden bağımsız olarak mutlak getiri sağlamayı amaçlayan yatırım stratejileri uygulanmaktadır. Bu amaca uygun olarak da başta türev araçlar (swap sözleşmeleri, varant, borsa dışı opsiyon sözleşmeleri vb.) olmak üzere çeşitli yatırım araçları fon portföyünde yer alır. Bununla birlikte serbest yatırım fonları; menkul kıymet yatırım fonlarından farklı olarak açığa satış ve kredili menkul kıymet işlemi gerçekleştirebilmektedirler. Ayrıca yasal olarak herhangi bir portföy sınırlamasına tabi değildirler.

Katılım bankaları bu tür fonları portföy yönetim şirketleri aracılığıyla kurarak kendi dağıtım kanallarından satabilme imkânlarına sahiptirler. Ancak bu işlemleri yaparken, diğer fonlarda olduğu gibi fona alınan varlıklara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu fonlarda temel olarak aşırı risk alıp, çok fazla getiri elde etme amacı güdülmüştür. Bu nedenledir ki swap, opsiyon, açığa alım-satım gibi aşırı risk unsuru olabilecek ürün ve işlemlerin fon portföyünde yapılmasına imkân verilmiştir. Ancak bu fon türü özelinde bahsedilen ürünlerin birçoğu faizsiz finans ilkelerine uygun değildir ve katılım bankalarının swap işlemleri (spot ile forward işleminin bileşimi) hariç hiçbirini uygulanmamaktadır. Bu tarz türev ürünlerin sektör içinde yaygınlaşması da arzu edilen bir durum değildir. Ancak katılım bankaları mevcut piyasa uygulamaları dışına çıkarak farklı stratejilerle serbest fonlar geliştirebilir. Örneğin, serbest fon bün-

yesine daha az risk unsuru teşkil edecek her türlü kira sertifikaları, katılım hesapları, hisse senetleri, altın gibi varlıklar konularak herhangi bir portföy sınırlamasına tabi olmaksızın serbest fonun yönetimi gerçekleştirilebilir.

Yabancı Yatırım Fonları

Yabancı yatırım fonları, yurtdışında kurulmuş yatırım fonları ya da kolektif yatırım kuruluşlarıdır. Bu fonların tabi olacağı faizsiz finans ilkelerinin şu ana kadar bahsedilen kurallardan hiçbir farkı bulunmamaktadır. Bu fonun portföyüne alınan varlıkların da diğer fonlarda olduğu gibi faizsiz finans ilkelerine uygun olması gerekmektedir.

Gayrimenkul Yatırım Fonları

Nitelikli yatırımcılardan katılma payları karşılığında toplanan paralarla, pay sahipleri hesabına inançlı mülkiyet esaslarına göre fonun en az %80'ini gayrimenkul ve gayrimenkule dayalı haklardan oluşan varlıklar işletmek amacıyla portföy yönetim şirketleri ve gayrimenkul portföy yönetim şirketleri tarafından bir içtüzük ile süreli veya süresiz olarak kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan malvarlığıdır.

Gayrimenkullerin alım-satımının, kiraya verilmesinin ve bu işlemlerin bir fon altında yapılmasının faizsiz finans ilkelerine aykırı hale getiren bir tarafı bulunmamaktadır. Sadece diğer fonlarda olduğu gibi, bu tür fonlarda da fon portföyüne faiz ibaresi taşıyan ya da faiz getirisi olan bir finansal aracın alınmaması ve fon portföyünde bir işleme konu edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca gayrimenkullerin alım-satımı, kiraya verilmesi gibi durumlarda da faizsiz finans ilkeleriyle bağdaşmayacak gabin, yani aşırı yararlanma gibi icrai faaliyetlerden kaçınmak, genel ahlak ilkelerine uyulması gibi kriterler de büyük önem arz etmektedir. Örneğin gayrimenkul yatırım fonu portföyünde bulunan ticari gayrimenkullerin faizsiz finans ilkelerine uygun faaliyet göstermeyen firmalara kiraya verilmesi gibi işlemler de faizsiz finans ilkelerine aykırı gözükmemektedir.

Gayrimenkul Sertifikaları SPK'nın Gayrimenkul Sertifikaları Tebliği'nde (VII-128.2) yer alan tanıma göre; ihraççıların inşa edilecek veya edilmekte olan gayrimenkul projelerinin finansmanında kullanılmak üzere ihraç ettikleri, gayrimenkul projesinin belirli bağımsız bölümlerini veya bağımsız bölümlerin belirli bir alan birimini temsil eden nominal değeri eşit sermaye piyasası aracıdır. Söz konusu tebliğ ile getirilmek istenen; gayrimenkullerin metrekare olarak hisse senetleri gibi BİST bünyesinde alınıp satılabilmesini sağlamaktır. Böylece hem gayrimenkul

projeleri için daha likit bir piyasa oluşacak, hem de metrekare bazında alınan sertifikalar biriktirilip proje bitiminde inşaat firmasına teslim edildiğinde, bu sertifikalar karşılığında, sertifika metrekaresine denk gelen ve izahnamede¹¹ belirtilen gayrimenkullerden birinin teslim alınma ihtimali söz konusu olacaktır. Gayrimenkul sertifikalarına yatırım yapan kişi veya kurumun üç seçeneği bulunmaktadır. Bunlar; asli edim (sertifika karşılığında tapu alınması), tali edim (sertifika karşılığında para ödenmesi) ve sertifikaların Borsa'da satışidir. Asli edimde, yatırımcı izahnamede belirtilen bağımsız bölümlerden birinin tamamını kendi adına satın alma hakkını elde edebilmesi için ihraç aşamasında veya ikinci el piyasada topladığı sertifika sayısının gayrimenkulü temsil eden sertifika sayısına ulaşması gerekmektedir. İzahnamede belirtilen gayrimenkullerden birine denk gelen sertifika sayısını tamamlayan yatırımcılar, ihraççı kurumdan söz konusu gayrimenkulün mülkiyetinin tesis edilmesini isteyebilecektir.

Bu durumda ihraççı bahse konu gayrimenkulü yatırımcıya tapuda tescil yoluyla devredecektir. Tali edimde ise, yatırımcı topladığı gayrimenkul sertifikaları ile projenin itfasında yani bitiş aşamasında ihraççıdan bu sertifikalara isabet eden kârı isteyebilir. Tali edim olarak adlandırılan bu durumda yatırımcı ihraççıdan tali edime konu gayrimenkul sertifikalarına karşılık gelen bağımsız bölümlerin satılmasını ve elde edilen satış tutarının gayrimenkul sertifikası sahiplerine payları oranında dağıtılmasını isteyebilecektir. Son olarak asli edim talep etmeyen ve gayrimenkul piyasasındaki fiyat değişimlerinden yararlanmak isteyen yatırımcılar, projenin vadesinden önce sertifikalarını Borsa'da diğer yatırımcılara satarak, nakde çevirebileceklerdir.

Girişim Sermayesi Yatırım Fonları

Girişim Sermayesi Yatırım Fonları, Tebliğ (III-52.4) hükümleri uyarınca nitelikli yatırımcılardan katılma payı karşılığında toplanan para ya da iştirak

paylarıyla, pay sahipleri hesabına, inançlı mülkiyet esaslarına göre, tebliğde belirtilen varlık ve işlemlerden oluşan portföyü işletmek amacıyla Kuruldan faaliyet izni alan portföy yönetim şirketleri ve girişim sermayesi portföy yönetim şirketleri tarafından bir içtüzük ile süreli olarak kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan mal varlığıdır¹². Bu fon türünde de gayrimenkul yatırım fonlarında olduğu gibi fonun toplam değerinin en az %80'inin bir veya daha fazla girişim sermayesi yatırımından oluşması gerekmektedir.

Girişim sermayesi yatırım fonlarını risk ve getiri açısından katılım bankalarındaki müşareke, mudarabe gibi iş ortaklığına dayalı ürünlere benzetebiliriz. Müşareke ve mudarabe katılım bankacılığına esas teşkil eden temel ürünler olduğu gibi, girişim sermayesi ve gayrimenkul yatırım fonlarını da faizsiz sermaye piyasası ürünlerine esas teşkil etmesi gereken ürünler olarak görebiliriz. Bu tür ürünlerde getiri garantisi verilmediği için, yatırımcının ne kadar getiri elde edeceği belli değildir, getiri sadece fon portföyündeki varlıkların (projenin, girişim şirketinin) nakit akışlarından tahmin edilebilmektedir.

SPK'nın Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliği'ne (III-39.1) göre; nakit mevduatlarının ve sahip olduğu sermaye piyasası araçlarının da dâhil olduğu finansal varlıkları toplamı 1.000.000 Türk Lirası tutarını aşan yatırımcılar, finans piyasasında belirli bir süre tecrübesi olan ve sermaye piyasası ürünlerinde belli adette ve tutarda işlem yapan kişiler, finansal olarak belli nitelikleri sağlayan kuruluşlar ile aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri, emeklilik ve yatırım fonları gibi profesyonel yatırımcı sınıfına giren kurumlar nitelikli yatırımcı olarak addedilmektedir. Gayrimenkul yatırım fonları, girişim sermayesi yatırım fonları ve serbest fonlar sadece nitelikli yatırımcılar tarafından alınıp satılabilirken, diğer ürünler herkes tarafından alınıp satılabilmektedir.

c. TEFAS (Türkiye Elektronik Fon Dağıtım Platformu)

TEFAS; yatırımcıların merkezi bir elektronik platform üzerinden, platforma üye olan dağıtım kuruluşları aracılığıyla, fon alım satım işlemleri yapmasına imkân veren dijital platformun adıdır. Bankaların ve aracı kurumların bu platforma üye olması ve bu platforma kayıtlı olan tüm yatırım fonlarını kendi dağıtım kanalları (internet, şube) üzerinden müşterilerine sunması yasal olarak zorunludur. TEFAS'ta sadece menkul kıymet yatırım fonları işlem görmekte olup, BİST'te işlem gören Borsa Yatırım Fonları ve

nitelikli yatırımcılara satılan fonlar (serbest fonlar, koruma amaçlı fonlar, girişim sermayesi yatırım fonları ve gayrimenkul yatırım fonları) işlem görmemektedir. Bu fonlara ilave olarak emeklilik yatırım fonları da bu platform üzerinde işlem görmemektedir. Ayrıca menkul kıymet yatırım fonu türleri arasında yer alan likit fonlar (para piyasası fonları) ve kısa vadeli tahvil-bono fonları da, fon kurucularının isteğine bağlı olarak TEFAS'ta işlem görmeyebilir.

Piyasada aktif olan tüm menkul kıymet yatırım fonları, piyasadaki tüm bankalar ve aracı kurumlar tarafından müşterilerine sunulmak zorundadır. Bu sistemi katılım bankaları açısından değerlendirirsek; katılım bankalarının çalışma ilkeleri gereği tüm yatırım fonlarının alım-satımına aracılık etmeleri uygun değildir. Zira kendi çalışma kriterleri dışında ki finansal araçlara aracılık etmeleri, kuruluş ilkelerine aykırılık teşkil edecektir. Bu nedenle yetkili otoritelerin onayı ile kendi dağıtım kanallarından sadece faizsiz finans esaslarına göre kurulmuş yatırım fonlarına aracılık etmeleri gerekmektedir. Bu nedenle katılım bankalarının şubelerine gelen ya da internet sitelerine giren müşteriler, sadece katılım bankalarının Danışma Komiteleri tarafından icazeti verilmiş yatırım fonlarını görebilecekler ve sadece bu fonlar üzerinden alım satım işlemlerini gerçekleştirebileceklerdir.

d. Faizsiz Finans Sisteminde Yatırım Fonları

Yatırım fonları da hisse senetleri gibi sermaye piyasası ürünleri olduğu için benzer şekilde AAOIFI kurallarının yatırım fonları için de uygulanabileceğini söyleyebiliriz. Yatırım fonu portföyünde bulunan hisse senetlerinde az da olsa bir miktar faiz geliri veya diğer uygun olmayan gelirler bulunabilir. Katılım Endeksi kurallarına göre burada üst sınır %5'tir. Yani uygun olmayan gelirlerinin toplam gelirlerine oranı %5'in üzerinde olan şirketler katılım endeksinde giremez; ancak %0 ile %5 arasında uygun olmayan geliri olan şirketler de bulunabilir. Genel ka-

bul, fon portföyündeki bu şirketler temettü dağıtır ise, dağıtılan temettüden uygun olmayan gelirin arındırılması yani fon dışına çıkarılması gerektiği yönündedir. Bazı fıkıh alimleri, toplam gelir içindeki %5 faiz gelirini sınırlama nedenini şu şekilde açıklamaktadırlar; dünyadaki mevcut finansal sistemin faizli yapı üzerine kurulmuş olması ve şirketlerin bu yapı içinde faize bulaşmamasının çok zor olmasından dolayı %5'lik bir tavan sınırlaması getirilmiştir. Yatırım fonları portföyünde olan hisse senetlerinin de bu kısıtlamaya tabi olacağı aşikârdır.

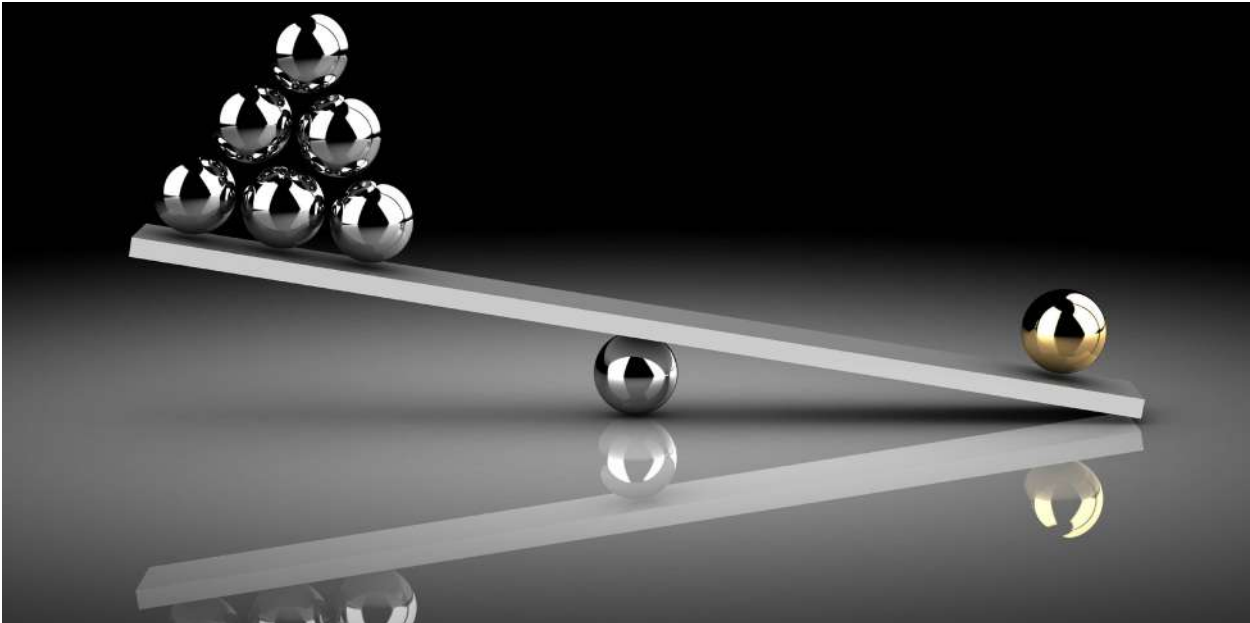
Ancak yatırım fonları portföyüne faiz içeren tahvil-bono alınmasının ya da faizsiz finans kriterlerine uygun olmayan işlemlerle (örneğin domuz eti satışı) uğraşan şirket hisseleri alınmasının, %5 kısıtlamasına tabi tutulmaksızın, fıkhen uygun olmadığı ifade edilmiştir. Yatırım fonu portföy yöneticileri, portföye

alacağı finansal ürünü seçmede serbesttir. Bir tercih söz konusu olduğu için yatırım fonlarının portföyüne tahvil, bono, varant, futures ve opsiyon gibi faizsiz finans ilkelerine uygun olmayan ürünlerin finansal oranlara bakılmaksızın alınması da uygun değildir.

%30'luk borçluluk oranına değinirsek, fon içindeki hisse senetleri tek tek bu oranlara uygun olduğu için, portföydeki tüm hisse senetleri de toplu olarak değerlendirildiğinde borçluluk oranı %30 oranının altında kalacaktır. Yani bu oran kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Hisse senetlerinin kredili olarak alınmasının fıkhen mümkün olduğu ifade edilmektedir.

Bir şirketin hisse senedini satın almak, o şirkete alınan pay oranında ortak olma anlamına gelecektir. Hissesi alınan şirkete ortak olma, o şirketin faaliyetlerine de ortak olma anlamı taşımaktadır. İstisnalar hariç olmak üzere hisse senedi alım-satımı, mal alım-satımı gibi değerlendirilebilir. Ancak burada kredi ile yapılan işlemler katılım bankaları üzerinden olmalıdır. Fonun kendisinin kredili hisse senedi işlemlerini faizli bankalar üzerinden yapması uygun görülmemektedir. Ayrıca hisse senetleri kısmında belirtilen açığa alım ve satım kapsamında işlemler yapılması ve dolayısıyla açığa alım-satımdan kaynaklanan kredili işlemlerin yapılması da uygun değildir. Ödünç alma ve verme işlemleri ise ancak karz mahiyetinde yani herhangi bir menfaat gözetilmeden yapılmalıdır.

Dokümantasyon

FON TÜRLERİ	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Faizsiz	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
Faizli	35.000	35.000	35.000	35.000	35.000	35.000

Tablo 1 Emeklilik fonu adet ve büyüklükleri (milyar TL)

Yatırım fonları kurulurken öncelikle bir şemsiye iç-tüzük dokümanı hazırlanır ve daha sonra bu şemsiye içtüzük dokümanına uygun olarak izahname dokümanı hazırlanır. Önce iç tüzük sonra da izahname SPK'ya gönderilerek onay alınır ve yatırım fonu oluşturulduktan sonra yatırım fonunun halka satışı yapılabilir hale gelir. Hazırlanan bu dokümanlar yatırım fonları ile ilgili her türlü bilgiyi ve yatırım fonunun yapacağı yatırımları, kısıtlamaları içeren geniş çaplı bir tanıtım dokümanıdır.

Faizsiz finansa uygun olabilecek yatırım fonları kurulabilmesi için, faizsiz finans ilkelerine uygun olmayan finansal ürünlerin hiçbirinin yatırım fonları dokümanlarına konulmaması gerekmektedir. Yasal olarak zorunluluk olmadığı müddetçe fon içtüzüğünde ve izahnamesinde faiz, temerrüt faizi, repo, futures (vadeli işlemler), faizli ödünç alma-verme, kaldıraçlı işlemler kullanma gibi ibarelerin bulunmaması gerekmektedir. Yatırım fonlarını yönetirken fıkhi açıdan olumsuz görülen işlemlerin fon içinde yapılmayacağına dair beyanın da içtüzük ve izahnamelerde belirtilmesi gerekmektedir.

Türkiye'deki menkul kıymet yatırım fonlarının portföy büyüklüğü yıllar itibarıyla artmış ve 2018 yılındaki toplam yatırım fonu portföy büyüklüğü yaklaşık 40 milyar TL civarında seyretmiştir. Piyasada ki yatırım fonlarının yaklaşık %80'i borçlanma araçlarına dayalı kısa vadeli tahvil bono ve para piyasası fonlarından oluşmaktadır. Kira sertifikaları ile beraber yeni yeni gelişmeye başlayan faizsiz yatırım fonlarının portföy büyüklüğü ise hızlı şekilde artış göstererek 2018 sonu itibarı ile 1.5 milyar TL'yi aşmıştır. Hem konvansiyonel hem de faizsiz finans tarafında %25'lik devlet katkısının etkisiyle bireysel emeklilik sisteminde yer alan emeklilik yatırım fonları çok fazla gelişme göstermiş olup büyümeye devam etmektedir. Bu alanda yer alan emeklilik yatırım fonlarının portföy büyüklüğü ise Tablo 7.7'de gösterilmiştir. Faizsiz emeklilik fonlarının büyük bir kısmı kira sertifikalarına dayalı olarak yönetilmektedir. Fon büyüklüğünün ortalama %60'ı kamu ve özel sektör kira sertifikalarından oluşmaktadır.

Dünya'da ki yatırım fonu piyasasını incelediğimizde ise yatırım fonları piyasasının derin ve gelişmiş olduğu ülkelerin, dünyada her alanda belli bir etkiye sahip olan gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Ayrıca fon portföyünde taşıdıkları varlıklar da Türkiye'de ki gibi kısa vadeli fon kaynaklarının aksine, hisse senetleri ya da uzun vadeli tahvil-bono gibi ürünlerden oluşmaktadır. Yatırım fonu piyasası gelişmiş ülkelerde ki gibi bir aşama kaydederse, ülkemizin sermaye piyasaları derinlik kazanacak, uzun vadeli kaynaklar ve yatırımlar da teşvik edilmiş olunacaktır.

Dünyadaki faizsiz fon piyasasını incelediğimizde ise, 2013 yılı verilerine göre yaklaşık 1.000 adet faizsiz finans esaslı yatırım fonu mevcut olup, bu fonların büyüklüğü yaklaşık olarak 60 milyar USD'dir. Ülkelere göre dağılıma baktığımızda ise, İslami bankacılık büyüklüğü ile örtüşecek veriler karşımızda çıkmaktadır. 2017 yıl sonuna göre global islami fon büyüklüğü açısından yaklaşık 25 milyar USD ile Suudi Arabistan ve 21 milyar USD ile de Malezya bu pazarı domine etmektedirler. Ancak ilginçtir ki global islami fon sıralamasındaki diğer üç ülke sırasıyla 5.75 milyar USD ile İrlanda, 3.5 milyar USD ile Amerika ve 317 milyon USD ile de Lüksemburg olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerde mevzuat olarak firmalara uygulanan kolaylıklar, fon pazarının gelişmesine olanak sağlamıştır.

VAKA İNCELEMESİ

1. Hisse Senedi İşlemleri ile İlgili Örnek Firma Uygulaması

AAOIFI kurallarında teorisi verilmeye çalışılan oranları BIST'de işlem görmekte olan firma üzerinden inceleyerek, uygulama kısmına da değinmemiz daha faydalı olacaktır. Bu kapsamda BIST-100'de işlem gören THY firmasına bu oranları uygulamak için inceleme dönemine ait olan bilanço ve gelir tablolarını temin edilir. İnceleme dönemimiz 2014 yılını kapsamaktadır. Firmaların bilançoları üç ayda bir KAP'ta ilan edildiği için bu kriterlerin her üç ayda bir incelenmesi daha sağlıklı olacaktır.

TÜRK HAVA YOLLARI ANONİM ORTAKLIĞI THYAO, (BİLANÇO)-2014 (BİN)

AKTİF		PASİF	
DÖNEN VARLIKLAR	6.564.848.184	KISA VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER	8.505.344.748
Nakit ve Nakit Benzerleri	1.473.508.453	Kısa Vadeli Borçlanmalar	
Finansal Yatırımlar	200.932.718	Uzun Vadeli Borçlanmaların Kısa Vadeli Kısımları	1.421.172.095
Ticari Alacaklar	1.057.335.073	Diğer Finansal Yükümlülükler	44.261.101
Finans Sektörü Faaliyetlerinden Alacaklar		Ticari Borçlar	1.538.601.047
Diğer Alacaklar	2.780.138.892	Çalışanlara Sağlanan Faydalar Kapsamında Borçlar	296.516.690
Türev Araçlar	353.543.745	Diğer Borçlar	165.560.060
Stoklar	452.228.491	Türev Araçlar	990.806.416
Peşin Ödenmiş Giderler	138.866.880	Ertelenmiş Gelirler	22.095.569
Cari Dönem Vergisiyle İlgili Vartıklar	18.570.204	Yolcu Uçuş Yükümlülükleri	3.242.625.728
Diğer Dönen Vartıklar	89.723.728	Dönem Karı Vergi Yükümlülüğü	1.860.231
DURAN VARLIKLAR	25.310.758.878	Kısa Vadeli Karşılıklar	170.056.123
Finansal Yatırımlar	2.664.861	Diğer Kısa Vadeli Yükümlülükler	611.789.688
Ticari Alacaklar		UZUN VADELİ YÜKÜMLÜLÜKLER	14.215.859.184
Diğer Alacaklar	2.454.780.090	Uzun Vadeli Borçlanmalar	12.333.917.978
- İlişkili Olmayan Taraflardan Diğer Alacaklar	2.454.780.090	Ticari Borçlar	3.472.514
Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımlar	525.582.579	Diğer Borçlar	33.177.620
Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	82.560.000	Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü	1.517.937.898
Maddi Duran Vartıklar	21.335.501.851	ÖZKAYNAKLAR	9.154.403.130
Maddi Olmayan Duran Vartıklar	194.258.895	ANA ORTAKLIĞA AİT ÖZKAYNAKLAR	9.154.403.130
Peşin Ödenmiş Giderler	715.410.602	Ödenmiş Sermaye	1.380.000.000
TOPLAM AKTİF	31.875.607.062	Sermaye Düzeltme Farkları	1.123.808.032
		Kâr veya Zararda Yeniden Sınıflandırılmayacak Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelirler veya Giderler	-20.415.807
		- Tanımlanmış Emeklilik Paylarındaki Aktüeryal Kayıplar	-20.415.807
		Kâr veya Zararda Yeniden Sınıflandırılacak Birikmiş Diğer Kapsamlı Gelirler veya Giderler	1.938.817.944
		- Yabancı Para Çevirim Farkları	2.367.369.791
		- Riskten Korunma Kazanç/Kayıpları	-428.551.847
		Kârdan Ayrılan Kısıtlanmış Yedekler	59.372.762
		Geçmiş Yıllar Kârları/Zararları	2.853.560.663
		Net Dönem Kârı/Zararı	1.819.259.536
		TOPLAM KAYNAKLAR	31.875.607.062

Tablo 2 Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı
THYAO, (Bilanço)-2014 (Bin)

TÜRK HAVA YOLLARI A.O. / THYAO, KÂR VEYA ZARAR TABLOSU - 2014 (BİN)	
AKTİF	
Hasılat	24.157.801.405
Satışların Maliyeti (-)	-19.812.624.371
BRÜTKÂR/ZARAR	4.345.177.034
Genel Yönetim Giderleri (-)	-598.748.595
Pazarlama Giderleri (-)	-2.462.255.861
Araştırma ve Geliştirme Giderleri (-)	
Esas Faaliyetlerden Diğer Gelirler	178.577.444
Esas Faaliyetlerden Diğer Giderler (-)	-104.192.122
ESAS FAALİYET KÂRI/ZARARI	1.358.557.900
Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler	210.887.363
Yatırım Faaliyetlerinden Giderler (-)	-52.200.322
Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Kârlarından/Zararlarından Paylar	160.773.731
FINANSMAN GİDERİ ÖNCESİ FAALİYET KÂRI/ZARARI	1.678.018.672
Finansman Gelirleri	980.209.225
Finansman Giderleri (-)	-397.081.094
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER VERGİ ÖNCESİ KÂRI/ZARARI	2.261.146.803
Sürdürülen Faaliyetler Vergi Gideri (-)/Geliri	-441.887.267
-Dönem Vergi Gideri (-)/Geliri	-9.875.007
-Ertelenmiş Vergi Gideri (-)/Geliri	-432.012.260
SÜRDÜRÜLEN FAALİYETLER DÖNEM KÂRI/ZARARI	1.819.259.536
DÖNEM KÂRI/ZARARI	1.819.259.536

Tablo 3 Türk Hava Yolları A.O. / THYAO, Kâr veya Zarar Tablosu - 2014 (Bin)

a. Faaliyet alanı

Firmanın faaliyet alanı yolcu ve kargo taşıma, yani hizmet sektörü olduğu için bu kritere uygunluk göstermektedir. THY yurtdışı uçuşlarda veya yurtiçi uçuşlarda yolculara alkollü içki servisi yapmaktadır. Bazı danışma kurulu üyeleri sırf bu hizmetin yapılması nedeni ile söz konusu hisse senedinin fiikhen uygun olmadığını dile getirmektedir. Bazı danışma kurulu üyeleri ise firmanın faaliyet alanı bu olmadığı için ve bu servis hizmetini para kazanmaktan ziyade piyasa kuralları çerçevesinde müşterilerine sunması gerekçesi ile İslami finans prensipleri gereği uygun olmayan bu servisi göz ardı etmişlerdir. Tabi bu hizmetten kazanılan gelir ile diğer uygun olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirler toplamının %5 kuralına takılması durumunda, bu hisse senedinin alım-satımı mevcut kurallar çerçevesinde uygunluk göstermemektedir.

b. Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < %30

Firmanın piyasa değeri: $9,60 \times 1.380.000.000 = 13.248.000.000$ -TL'dir. 9,60 rakamı hesaplama günündeki hisse fiyatını göstermektedir. Danışma kurulu üyelerinin 2015 yılında aldıkları karardan dolayı baz alınacak hisse fiyatı 2014 yılı ortalama fiyatı olacaktır, yani cari 9,60 rakamı yerine 2014 yılı ortalama fiyatının baz alınması gerekmektedir. Ortalama fiyat için iki yöntem izlenebilir. Birincisi, 2014 yılındaki her işlem günü kapanış fiyatının toplamı, toplam işlem günü sayısına bölünerek bulunabilir. İkincisi, her günün işlem fiyatını o günkü işlem miktarı ile çarpıp 2014 yılı toplam işlem hacmi bulunur. Bu toplam işlem hacmi de 2014 yılı toplam işlem miktarına bölünerek baz alınacak ağırlıklı ortalama fiyat bulunur. 1.380.000.000 rakamı ise sermaye miktarı yani hisse adedini göstermektedir. Ayrıca işlem fiyatı üzerinden ortalamalar hesaplanırken o yıl içerisindeki sermaye artırımları dikkate alınmalıdır; çünkü fiyatlar hisse bölünmeleri nedeni ile değişmiş olabilir. Bu nedenle, ya geçmişe dönük düzeltilmiş fiyatların ortalaması alınmalı veya günlük piyasa değerlerinden ortalama fiyat bulunmalıdır.

Firmanın 2014 yılı özet bilançosundan kısa ve uzun vadeli borçlarının toplamı (ticari borçlar hariç); $12.333.917.978 + 1.421.172.095 = 13.755.090.073$ -TL'dir. Bu tutarı mevcut piyasa değerine uygularsak, firmanın %100'ün üzerinde borçlu ve faizli kredi ile çalıştığı gözükülebilir. Bu durumda kısa ve uzun vadeli borçların alt kısımlarına gitmekte fayda vardır. Ayrıca firmanın faaliyet raporundaki dipnotlar ile katılım bankalarından alınan krediler ve finansal kiralama tutarlarına bakılır. Bu iki tutar mevcut borçlardan düşülür. Bilanço dipnotlarına bakıldığın-

da, firma ortalama %80-85 oranındaki borçlanmalarını finansal kiralama üzerinden gerçekleştirmektedir. Finansal kiralama borçları uzun vadeli olduğu için geçmiş dönemin rakamları sonraki dönemlere aktararak gelmektedir. Toplam finansal kiralamalar faizli kredilerden düşülerek, bu oranın hesaplanması yapılmalıdır. Yaklaşık 14 milyar TL tutarındaki borçtan %80 finansal kiralama borçları çıkarıldığında, firmanın yaklaşık 2.8 milyar TL tutarındaki borcu faizli krediler olarak hesaplanabilir. Tabii bu tutardan katılım bankalarından kullanılan krediler de düşüldüğünde faizli krediler miktarı daha da düşecektir. Ancak katılım bankalarından kullanılan kredilerin hesaplamasını yapmadan mevcut bulunan rakamlar ile hesapladığımızda THY için bu oran ($2.800 / 13.250 = 0,21$) yaklaşık %21 çıkmaktadır. Dolayısıyla, TYH firması bu kriteri sağlamaktadır.

c. Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30

Firmanın nakit ve menkul kıymetler tutarı yaklaşık 1.673.000.000-TL gözükmektedir. Bu tutardan ayrıntılı gelir tablosuna bakıp, 101 alınan çekler, 102 bankalar kaleminde katılım bankalarında değerlendirilen tutarlar ile 111 veya 112 no'lu menkul kıymet kalemlerindeki kira sertifikaları tutarları düşüldükten sonra ortaya çıkan tutara bu oran uygulanmalıdır. Ancak bu kadar çalışmaya girmeden mevcut

rakamlarla hesaplandığında bu oran yaklaşık %13 çıkmaktadır ki, detaylara girmeyi gerektiren bir durum olmadığından firma bu kriteri uymaktadır.

d. Faaliyet alanları kısmında fıkhen uygun olmadığı belirtilen faaliyetlerden elde edilen gelir / Toplam gelir < %5

Firmanın toplam gelirleri (faiz ve satış gelirleri) yaklaşık 25 milyon TL, finansman gelirleri ise 1 milyon TL'dir. Firmanın bu oranı, bulunan rakamlarla %4 olarak hesaplanmakta ve belirlenen %5'lik kriterin altında kaldığı için hisse senedi alım-satımına bir engel teşkil etmemektedir.

e. Bilançodaki Borçluluk Oranı (%30)

Bu oranda piyasa değeri yerine aktif büyüklük alındığından dolayı THY'nin aktif büyüklüğüne bakmamız gerekmektedir. Bu durumda firmanın aktif büyüklüğü yaklaşık 31 milyar TL olduğu için bu oran kriter olarak belirlenen oranı çok rahatlıkla sağlamaktadır.

Bu uygulamalar önceden belirtildiği gibi mevcut piyasa uygulamaları olup, bu oranlara ve yorumlara muhalif olan fıkıh âlimleri olabilir. Burada ana amaç danışma kurulları tarafından genel olarak kabul edilmiş mevcut piyasa uygulamaları konusunda yazılı bilgi paylaşımında bulunmaktadır.

2. Kira Sertifikası İhracı ile İlgili Örnek Uygulama

İhraççı Şirket	KT Kira Sertifikaları Varlık Kiralama A.Ş. (%100 Kuveyt Türk iştiraki)
Kaynak Kuruluş	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
Ürün	Kira Sertifikası
Varlık Kompozisyonu	Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası (%51) Alım-Satıma Dayalı (%49)
Nama/Hamiline	Hamiline
İhraç Piyasası	Yurtiçi
Kaydi Olarak İzleneceği Kuruluş	Merkezi Kayıt Kuruluşu
İhraç Yöntemi	Halka Arz
İhraç Miktarı	350.000.000 TL
Talep Toplama Tarihleri	09-10-11 Mayıs 2016
ISIN	TRDKTVKK1619
Vade	179 gün
Kira Ödemesi Sıklığı:	2 defa (90 gün sonra (11.08.2016 tarihinde) Birinci Periyodik Ödeme, 179 gün sonra İkinci Periyodik Ödeme ve Kira Sertifikası Bedeli geri ödemesi)
İlk Getiri Oranının Açıklanması	06.05.2016
Kira Sertifikası Getirisinin Kesinleşme Tarihi	11.05.2016
Dağıtım Sonuçlarının Açıklanması	12.05.2016
Takas Tarihi	13.05.2016
Vade Başlangıç Tarihi	13.05.2016
Vade Sonu (İtfa Tarihi)	08.11.2016
Birim Kira Sertifikası Nominal Değeri/Satış Fiyatı	1 TL
Talep Edilecek Min. Tutar ve Katları	Minimum 1.000 TL ve yukarısı için 1 TL ve katları
Aracı Kurum	Vakıf Yatırım Menkul değerler A.Ş.
Kotasyon	BIST Borçlanma Araçları Piyasası Kesin Alım Satım Pazarı
Fonun Kullanım Yeri	İhraç edilecek kira sertifikalarından TL cinsinden temin edilecek olan kaynağın, %20'sini Banka'nın likidite yönetimi ve %70'ini portföyündeki müşterilere Bireysel, Kurumsal ve Ticari Finansman Desteği ve %10'unu Finansal Kiralama gibi finansman olanakları sağlamak için kullanılacaktır.
Kira Sertifikası Yıllık Getiri Oranı	Bileşik getiri oranının belirlenmesinde 13.07.2016 itfa tarihli TRT130716T18 tanımlı ve 16.11.2016 itfa tarihli TRT161116T19 tanımlı DIBS'ler kullanılacaktır. 1. Gözlem Periyodu (05-06 Mayıs 2016) ve 2. Gözlem Periyodu (09-10-11 Mayıs 2016) için enterpolasyon yöntemiyle iki ayrı gösterge bileşik getiri oranları hesaplanacaktır. Hesaplanan oranlardan yüksek olanı kira sertifikalarının nihai getiri oranının hesaplamalarında referans olarak kullanılacaktır. Ek getiri oranı 80 (seksen) baz puandır.

Tablo 4 Kira Sertifikası İhracı ile İlgili Örnek Uygulama

Kira Sertifikasının Yapısı

1. KT Kira Sertifikaları Varlık Kiralama A.Ş. (KT VKŞ),
 - a) Kuveyt Türk'ün finansal kiralama işlemleri dolayısıyla mülkiyetinde bulunan makine, teçhizat ve gayrimenkul gibi leasing varlıklarını
 - b) Kuveyt Türk'ün, Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi tarafından gayrimenkul sat-geri kirala modeli kullanılarak gerçekleştirilen kira sertifikası ihracından aldığı veya diğer ihraççıların en az %51 oranında varlığa dayalı ihraçlarından edindiği yatırım sukukunu
- (a) ve (b) maddelerinde belirtilen varlıklar birlikte "Varlık Portföyü" olarak anılacaktır
- İhraç bedelinin asgari %51' ile kendi adına ve kira sertifikası sahipleri hesabına satın almak amacıyla ve söz konusu Varlık Portföyü ve bu Varlık Portföyünden elde edilecek gelirler üzerinde sertifika sahiplerinin hak sahibi olmalarını sağlayacak şekilde;
- c) İhraç bedelinin azami %49'u ile Londra Metal Borsası gibi organize emtia piyasalarında faaliyette bulunan bir brokerden (Broker-1) emtia almak ve söz konusu emtiayı alış fiyatına bir vade farkı eklemek suretiyle Kuveyt Türk'e vadeli olarak satmak (Emtia Murabahası gerçekleştirmek) üzere; kira sertifikası ihraç eder.
2. KT VKŞ, kira sertifikası ihracı neticesinde sertifika sahiplerinden Varlık Portföyünün bedelini tahsil eder.
3. Varlık Portföyü Devri ile ilgili olarak Satıcı/Kuveyt Türk ile Alıcı/KT VKŞ arasında Varlık Portföyünün devrine ilişkin Devir Sözleşmesi imzalanır. Emtia Murabahası işlemi ile ilgili olarak Alıcı/Kuveyt Türk ile Satıcı/KT VKŞ arasında Murabaha Sözleşmesi imzalanır.
4. Devir Sözleşmesi kapsamında Kuveyt Türk, KT VKŞ'ye Varlık Portföyünü devreder. Murabaha Sözleşmesi kapsamında KT VKŞ Broker-1'den Kuveyt Türk aracılığıyla KT VKŞ adına alınan emtiayı alış fiyatına bir vade farkı eklemek suretiyle Kuveyt Türk'e vadeli satar.
5. Kuveyt Türk, belirli bir süre (vade) sonunda Varlık Portföyünü 10. Madde belirtilen Devir Bedeli üzerinden geri devralmayı taahhüt eder.
6. Kuveyt Türk, söz konusu Emtiayı bir başka brokera (Broker-2) satarak nakit elde eder. Diğer taraftan KT VKŞ, sertifika sahiplerinden Varlık Portföyünün alımı için tahsil ettiği bedeli, devir bedeli olarak Kuveyt Türk'e öder.
7. KT VKŞ, varlık Portföyünü yönetmesi için bir Yönetim ve Vekâlet Sözleşmesi ile Kuveyt Türk'e vekâlet verir. Yönetici Vekil olarak Kuveyt Türk, bu vekâlet çerçevesinde Varlık Portföyünden elde edilen gelirlerin tahsilatını KT VKŞ adına yapma, gelirlerin sözleşme hükümlerinde belirlenen kısmına KT VKŞ'ye dönemsel olarak ödeme, kalan tutan ise bu

hizmete mukabil vekâlet ve yönetim ücreti olarak uhdesinde tutma hakkını elde eder. Yönetici Vekil, KT VKŞ'yi temsilen Varlık Portföyünden elde edilen gelirleri Gelir Tahsilat Hesaplarına aktaracak, Varlık Portföyünden elde edilen gelirleri faiz içermeyen yatırımlara yönlendirerek, her bir ödeme dönemine ilişkin elde edilecek net gelirin, en az ilgili periyodik ödeme tarihinde ödenecek periyodik ödeme tutana eşit olmasını sağlayacaktır. Yönetici Vekil, portföy gelirlerinin zamanında tahsil edilmesi ve gecikmelerle ilgili gerekli araştırma/takip işlerinin yapılması konularında gerekli çabayı gösterecektir. Yönetici Vekil, ihraç tarihi itibarıyla kira sertifikası nominal değerinin içinde Portföy Varlıklarının değerinin, İhraç Bedelinin %51.00'ünden daha az olmamasını sağlayacak ve bu doğrultuda Yönetici Vekil, Portföy Varlıklarının sağladığı gelirleri yeni varlık alımında kullanabilecektir. Kuveyt Türk, kira sözleşmesi sona eren leasing varlıkları ile vadesi dolan yatırım varlıklarından elde edilen getirileri ve ihraç edilen kira sertifikasının vadesinden önce tahsil edilen kira gelirlerini KT VKŞ'nin Yönetici Vekili olarak katılım bankacılığı prensiplerine uygun yatırımlara yönlendirebilecektir. Kuveyt Türk, ayrıca kendi uygun gördüğü diğer durumlarda eşdeğer miktarda yeni Portföy Varlıklarını KT VKŞ'ye devretmek suretiyle Varlık Portföyündeki varlıklarını devralarak varlık ikamesi gerçekleştirebilecektir.

8. Kuveyt Türk, Yönetim ve Vekâlet Sözleşmesindeki hükümler çerçevesinde, kira sertifikası ihracına ilişkin İhraç Belgesinde/Sertifika Hüküm ve Şartlarında belirlenen tahmini/beklenen dönemsel gelir tutarını ve varsa ilgili periyotta ödenmesi gereken bir emtia murabahası alacağını (Periyodik Ödeme Tutanı) ilgili dönemlerde KT VKŞ'ye öder.
9. KT VKŞ, yukarıda belirtilen Periyodik Ödeme Tutarını, kira sertifikasındaki payları oranında sertifika sahiplerine dağıtır.
10. Kuveyt Türk, Varlık Portföyünü kira sertifikalarının vadesinde, Devralma Taahhüdü kapsamında aşağıdaki bedellerin toplamı üzerinden hesaplanan bir devir bedeli mukabilinde geri alır:
 - (a) İhraç tutarının %51'ine tekabül eden fiyat üzerinden hesaplanan bedel
 - (b) Varsa, Yönetici Vekil olarak Kuveyt Türk'ün hizmetlerinin ifasından doğan ödenmemiş masrafları ve
 - (c) Varsa muaccel hale gelmiş, ancak KT VKŞ'ye ödenmemiş sair bedeller.
11. Kuveyt Türk, geri aldığı Varlık Portföyünün bedelini ve Murabaha Sözleşmesi tahtındaki borcunu KT VKŞ'ye öder.
12. KT VKŞ, Varlık Portföyünün Kuveyt Türk'e devredilmesinden elde ettiği tutan, sertifika sahiplerine vade bitiminde payları oranında öder.

Kira Sertifikalarının Getiri Oranı Nasıl Belirlenir?

İhraç edilen kira sertifikalarının getiri oranı belirlenirken, kira sertifikasına konu dayanak varlıkların getirileri göz önünde bulundurularak, Hazine Müsteşarlığı'nın gösterge tahvil veya sukuk oranı, mikro/makro ekonomik göstergeler ve beklentiler, kaynak kuruluşu finansal durumu gibi faktörler dikkate alınır. Genel itibarıyla dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ihraç edilen kira sertifikalarının büyük bir çoğunluğu sabit getiriye dayanmaktadır.

Ayrıca Tüfe'ye endeksli ve belli bir göstergenin baz alınmasıyla (örneğin Hazine bono/tahvili) ihraç edilen değişken getirili kira sertifikaları da bulunmaktadır.

dır. Yukarıda örneği verilen kira sertifikası yapısında ilan edilen getiri oranı beklenen getiri oranı olup, Kuveyt Türk ve KT VKŞ tarafından ödenmesi yatırımcılara taahhüt/ garanti edilmemektedir. Ancak, yukarıdaki örnekte kira sertifikasına konu varlık portföyünden sağlanacak gelirlerin beklenen getiri oranını rahatlıkla karşılayacağı öngörülmektedir. Söz konusu yapıda dayanak varlıkların getirisinin beklenen getiri oranının altına düşeceği öngörülürse, dayanak varlık portföyünde getiri üretmeyen varlıklar yeni varlıklarla ikame edilebilmekte ve beklenen getiri bu şekilde sağlanmaya çalışılmaktadır. Eğer ikame edilecek varlık yok ise kira sertifikasına konu varlık portföyünün üretmiş olduğu getiri yatırımcılara payları nispetinde dağıtılacaktır.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Kira sertifikaları ihraç edildikten sonra ikinci el işlemleri için hangi organize piyasalarda işlem görülür?

- Tahvil ve Bono piyasası
- Kira Sertifikası Piyasası
- Borçlanma Araçları Piyasası
- Repo Piyasası

2. İhraç aşamasında yüzde 12 getiri ile birincil piyasadan kira sertifikası alan müşteri, piyasada oranlar yüzde 20'ye yükseldiğinde, kira sertifikası fiyatı ne yönde hareket eder?

- Düşer
- Yükselir
- Değişmez
- Belirsiz

3. İkinci el piyasada yüzde 10 getiri ile kira sertifikası alan müşteri 1 ay sonra bu kira sertifikalarını satmak istediğinde, genel piyasa getiri oranlarında düşme eğiliminde olduğu durumda kira sertifikasının fiyatı ne yönde hareket eder?

- Düşer
- Yükselir
- Değişmez
- Hiçbiri

4. Aşağıdakilerden hangisi hisse senetlerinin sağladığı haklardan biri değildir?

- Ortaklık hakkı
- Oy kullanma Hakkı
- Temmettü Hakkı
- Faiz/getiri elde etme hakkı

5. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası kabul görmüş AAOIFI standartlarından değildir?

- Faaliyet Alanı
- Toplam faizli krediler / Aktif Toplamı < %30
- Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30,
- Faaliyet alanları kısmında fıkhen uygun olmadığı belirtilen faaliyetlerden elde edilen gelir / Toplam gelir < %5

6. "Halktan katılma payları karşılığında toplanan paralarla, katılma payı sahipleri adına, riskin dağıtılması ilkesi ve inanca mülkiyet esaslarına göre, portföy işletmek amacıyla kurulan mal varlığıdır."

Yukarıdaki tanım aşağıdaki finansal ürünlerden hangisine aittir?

- Hisse Senetleri
- Kira Sertifikaları
- Katılma Hesapları
- Yatırım Fonları

7. Aşağıdakilerden hangisi yatırım fonu türlerinden değildir?

- Türev
- Gayrimenkul
- Girişim Sermayesi
- Menkul Kıymet

8. "Yatırım fonu katılma belgelerinin elektronik bir merkezi platformda fon kurucuları tarafından platformda yer alan dağıtım kuruluşları vasıtasıyla satılmasına ve geri alınmasına imkân veren, takasın ve saklamasının Takasbank-MKK sistemi ile entegre bir şekilde tam otomasyona dayalı olarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir platformdur."

Yukarıdaki cümle aşağıdaki ibarelerden hangisini tanımlamaktadır?

- TEFAY
- TFASP
- TEFAS
- TEFAL

9. Faizsiz finans ilkelerine kurulan ve Sermaye Piyasası Kurulu(SPK) tarafından mevzuatta tanımlanan fonun adı nedir?

- Değişken Fon
- Kira Sertifikası Fonu
- Karma Fon
- Katılma Fonu

10. Aşağıdakilerden hangisi sukuk ile bono arasındaki farklardan biri değildir?

- Bono ihraç edenin borcudur, sukuk borç değildir.
- Bonoda bedel ihraç eden tarafından garanti edilebilir, sukukta garanti yoktur.
- Bono sahipleri bono borçlusunun finansal durumundan etkilenirken, sukuk sahipleri projelerin performansından etkilenirler.
- Bono yüzde 100 oranında varlıklara dayalı iken, sukuk yüzde 51 oranında varlıklara dayalıdır.

KaynakçaPeriodik Yayınlar

SPK, Kira Sertifikaları Tebliği (III-61.1), Resmi Gazete, 28670; 7 June 2013

Girişim Sermayesi Fonları Tebliği (III-52.4), Resmi Gazete, 28874; 7 Ocak 2014

Gayrimenkul Yatırım fonları Tebliği (III-52.3), Resmi Gazete, 28871, 3 Ocak 2014

Gayrimenkul Sertifikaları Tebliği, Resmi Gazete, 28698, 5 Temmuz 2013

Yatırım Fonları Tebliği (III-52.1), Resmi Gazete, 28874, 9 Temmuz 2013

Borsa Yatırım Fonları Tebliği (III-52.2), Resmi Gazete, 28701, 27 Kasım 2013

Yatırım Hizmetleri ve Faaliyetleri İle Yan Hizmetlere İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (III-37.1), Resmi Gazete, 28704, 11 Temmuz 2013

Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ (III-39.1), Resmi Gazete, 28854, 17 Aralık 2013

Diğer Yayınlar

Şensoy Necdet, 2013, Sukuk Çalışma Kitabı

Sungurlu Avşar, Bizim Menkul Değerler (BMD), 2015

SPL, Lisanslama Çalışma Kitapları, Sermaye Piyasası Araçları, Aralık 2018, www.spl.org.tr

Kuveyt Türk Katılım Bankası, 2019, Faizsiz bankacılık ders notları

AAOIFI, 2015, Faizsiz Finans Standartları

http://www.iifm.net/about_iifm/iifm-annual-sukuk, [Erişim 2019] <https://www.ifsb.org/docs/IFSB%20IFSI%20Stability%20Report%202017.pdf>, [Erişim 2019]

www.spk.gov.tr, [Erişim 2019]

11. Aşağıdakilerden hangisi sukukun özelliklerinden biri değildir?

- Belirli varlık, proje veya hizmetlerde yatırımcıların bölünmez hisselerini ve haklarını temsil eder.
- Türü ne olursa olsun, bir borç sertifikasıdır ve ihraççının borcunu temsil eder.
- Sertifika sahipleri dayanak varlıkların veya projelerin performansından payları oranında etkilenirler.
- Dayanak varlıklar genellikle bir Özel Amaçlı Şirkete (VKŞ) devredilir.

12. Uluslararası sukuk ihraçlarında en yaygın olarak kullanılan sukuk türü aşağıdakilerden hangisidir?

- Mudaraba Sukuk
- Muşaraka Sukuk
- İcara Sukuk
- Wakala Sukuk

Cevap Anahtarı: 1.c 2.a 3.b 4.d 5.b 6.d 7.a 8.c 9.d 10.d 11.b 12.d

www.kap.gov.tr, [Erişim 2019]

www.tefas.gov.tr, [Erişim 2019]

http://borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/urunler/borsa-yatirim-fonlari_tr, [Erişim 2019]

<http://borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar>, [Erişim 2019]

Şekil 1: IIFM, Sukuk Report, April 2018

Şekil 2: IIFM, Sukuk Report, April 2018

Şekil 3: Bloomberg

Şekil 4: Bloomberg

Dipnotlar

¹ Varlık kiralama şirketleri sadece kira sertifikası ihraç etmek amacı ile kurulmuş anonim şirket hüviyetindeki tüzel kişiliklerdir.

² Şensoy Necdet, 2013, Sukuk Çalışma Kitabı

³ IIFM Sukuk Data Base [Erişim 2019]

⁴ IIFM Sukuk Data Base [Erişim 2019]

⁵ SPK, Kira Sertifikaları Tebliği (III-61.1), Resmi Gazete, 28670; 7 Haziran 2013

⁶ SPL, Sermaye Piyasası Araçları Çalışma Kitabı-1, 2015, www.spl.org.tr

⁷ 2013 yılında güncellenen Sermaye Piyasası Mevzuatında hisse senetleri artık paylar olarak adlandırılmaktadır.

⁸ <http://www.tim.com.tr/egitim/hisse-senedi-piyasalari.pdf>, [Erişim Şubat 2015]

⁹ Yatırım Fonları Tebliği (III-52.1), Resmi Gazete, 28701, 9 Temmuz 2013

¹⁰ Borsa Yatırım Fonları Tebliği (III-52.2), Resmi Gazete, 28701, 27 Ekim 2013

¹¹ SPK tarafından onaylanan, finansal ürün ihraç edilirken yatırımcılar için hazırlanan detaylı bilgilendirme dokümanıdır

¹² Girişim Sermayesi Yatırım Fonları Tebliği (III-52.4) Resmi Gazete, 28874; 7 Haziran 2014

BÖLÜM

İSLAMİ FİNANSTA SİGORTA VE KATILIM SİGORTASI (TEKÂFÜL)

YAZARLAR

Prof. Dr. Hasan Hacak

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1990 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans yapan Hacak, doktora'sını 2000 yılında İslam Hukuku Alanında yaptı. İslam hukuku, İslam eşya borçlar hukuku, usul-i fıkıh, hukuk-kelam (teoloji) ilişkisi, İslami sigortacılık ve İslam iktisadi alanları üzerine çalışmalar yapıyor.

Dr. Yunus Emre Gürbüz

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nden 2001 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalında yüksek lisans yapan Gürbüz, İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Dalında doktora'sını tamamladı. Neova Sigorta'da İç Denetim Başkanı olarak çalışmaktadır. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde İslam Ekonomisi ve Finansı alanında yüksek lisans dersleri vermektedir. Katılım Sigortacılığı Derneği'nin genel sekreterlik görevini yürütmektedir. Katılım sigortacılığı/Tekful, İslami finans, endüstri ilişkileri, iktisadi küreselleşme konuları üzerine çalışmalar yapıyor.

İSLAMİ FİNANSTA SİGORTA VE KATILIM SİGORTASI (TEKÂFÜL)

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Sigorta Kavramı, Sigortanın Çeşitleri ve Tarihi Gelişimi
2. İslam Kültüründe Risk Paylaşımı İle İlgili Klasik Bazı Kurumlar
3. Sigortanın İslam Dünyasındaki Gelişimi ve Fikhi Tartışmaların Başlaması
4. Sigortanın Hükmü İle İlgili Çağdaş Fikhi Tartışmaların Değerlendirilmesi
5. Katılım Sigortacılığının (Tekâfül) Yapısı ve Özellikleri

GİRİŞ

Bu bölümün amacı, katılım ekonomisinde önemli bir yeri olan katılım sigortası (Tekâfül) kavramını, bu kavram etrafında üretilen teorileri, tartışmaları ve pratik uygulamaları genel olarak tanıtmaktır.

Katılım sigortasını anlamayı kolaylaştırmak için, öncelikle sigorta müessesesi genel olarak tanıtılacak, sigorta akdi, çeşitleri ve sigortanın tarihi gelişimi ele alınacaktır. Bu genel girişten sonra, sigorta kurumu ortaya çıkmadan önce İslam kültüründe risk paylaşımı ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak geliştirilen belli başlı hukuki ve örfi kurumlar incelenecektir. Daha sonra sigorta ile ilgili fıkhi tartışmalar ve İslam ekonomisi içinde gelişen katılım sigortasının teorik yapısı ortaya konulacaktır. Son bölümde ise katılım sigortasının dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamaları ele alınacaktır.

1. GENEL OLARAK SİGORTA KAVRAMI, SİGORTANIN ÇEŞİTLERİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Genel Olarak Sigorta Kavramı

Sigorta, insanların gerek mal ve gerekse can güvenliklerini tehdit eden rizikolarla mücadele etmek amacıyla tarih boyunca geliştirdikleri yöntemlerin modern ve gelişmiş bir şeklidir. İnsanlar tarih boyunca, zararlı sonuç doğuran değişimler anlamında rizikolarla karşı karşıya kalmış ve bunlardan doğabilecek bedensel ve maddi zararlara karşı korunma iradesiyle sürekli olarak bir takım mücadele yolları geliştirmişlerdir. (Arseven, s. 3-4; Kayıhan-Bağcı, s. 25) Bu yollar başlıca üç grupta toplanabilir: “Korunma”, “zarara uğrayana yardım” ve “öngörme”. Günümüzde bu yöntemlerin yanında tehlikelere karşı güçlü ve tam bir koruma elde etmek ve rizikolarla karşı daha esaslı bir güven ve emniyet oluşturmanın, ancak sigorta ile mümkün olduğu genel olarak kabul edilmektedir. (Omağ, s. 328; Kayıhan, 27)

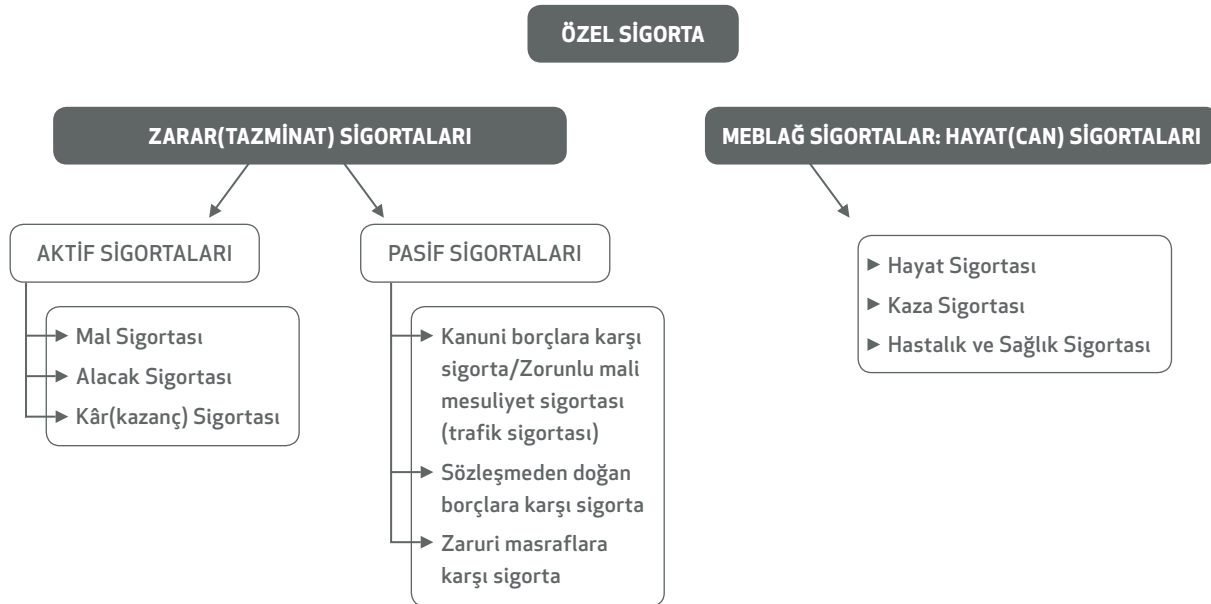
Sigorta bu anlamıyla bir risk paylaşımı yöntemi olup tehlikenin, sadece tehlikeye fiilen maruz kalan şahıs tarafından karşılanması yerine, aynı tehlikeye muhatap fertlerden oluşan karşılıklı yardımlaşma içindeki bir topluluğa dağıtılarak birlikte karşılanması esasına dayanır. Sigorta kurumunu hukuki olarak analiz ederken onun, belirli bir topluluk arasında işletilen bir “sistem” ile fertlerin bu sisteme katılmaları anlamı taşıyan “sigorta akdi”nden oluştuğuna dikkat edilmelidir. (Hacak, 2006, s. 38, 40) Buna göre

sigorta sistemi aynı tehlikelere maruz kimseler arasındaki yardımlaşmanın sigorta işletmesi aracılığı ile teknik ve rasyonel bir şekilde organize edilerek, zararın sigortalılar topluluğuna dağıtılmasıdır. (Omağ, s. 328) Sigorta akdi ise fertlerin bu organizasyon ve sisteme katılmak üzere yaptığı akittir. Sigortayı anlamak için sadece bir bireyin sigortacı kurum ile yaptığı tekil bir sözleşmeye odaklanmayıp, onu bir sistem olarak anlamak gerekmektedir.

Doktrinde sigortanın pek çok faydasından bahsedilmektedir. Sigorta ilk planda rizikolarla mücadeleyi kolaylaştırıp fertlere güvenlik sağlayan bir kurumdur. Pek çok kişiyi tehdit eden rizikolar, aynı tehlikeye maruz insanlar topluluğuna dağıtılsa, ekonomik sonuçları açısından daha kolay katlanılabilir olduğu deneyimle anlaşılmıştır. Bunun dışında sigorta millî kaynakları koruyup güçlendirmekte, kredi temininde kolaylık sağlamakta, sermaye birikimini temin etmekte, ticari girişim gücünü artırmakta ve tasarruf vasıtası görevi görmektedir. (Arseven, s. 25-26; Kayıhan-Bağcı, s. 38-39) Ayrıca bugünkü ekonomik sisteme göre ciddi hiçbir girişimin sigortasız yapılma imkânı olmadığı ifade edilmektedir. (Arseven, s. 3, 4)

1.2. Sigortanın Çeşitleri

Sigorta kurumunu farklı açılardan ayırma tabii tutmak mümkündür. Bunların en önemlilerinden biri Sosyal Sigorta - Özel Sigorta ayırımıdır. Sosyal sigorta, modern refah devletinde büyük halk kitlelerine sosyal güvenlik sağlama ve kamu menfaatini teminat altına almayı hedefleyen sigorta türüdür. Sosyal sigortada sigorta ilişkisi, bir sigorta akdinin

Şekil 1: Özel Sigortanın Türleri

kurulmasına ihtiyaç olmaksızın doğrudan doğruya kanundan doğar. Bu sosyal sigortanın zorunlu olduğu ve fertlerin isteğine bağlı olmadığı anlamına gelir. (Yazgan, s.29-31; Kayıhan - Bağcı, s. 45) Özel sigorta ise; fertlerin özel menfaatlerini çeşitli rizikolara (yangın, hırsızlık vs.) karşı teminat altına alır. Prensip olarak isteğe bağlıdır. Özel sigorta ilişkisi bir sigorta akdinin kurulması neticesinde doğar. Bu çalışma ilke olarak bir özel sigorta çeşidi olan Tekâfülü ele almayı amaçladığı için incelememiz özel sigortaya odaklanacaktır.

Sigortanın branşlarıyla ilgili olarak en çok bilinen tasnif zarar sigortaları (tazminat sigortaları) ve meblağ (can) sigortaları ayırımıdır. (Acincan, s. 43; Omağ, s.332) Zarar sigortaları, sigorta edilen rizikonun sebep olduğu gerçek ve somut zararın tazminini, yani sigortalının mali durumunu hasardan önceki seviyeye getirmeyi, zararı gidermeyi hedef alır. Buna malvarlığı sigortası da denir. Mesela, yangın sigortasında, yangının meydana gelmesi hâlinde sigorta ettiren kişinin zararı ne ise bunun bedeli ödenir. Yangın sigortası ve taşıma sigortası gibi.

Meblağ sigortasında hayat, ölüm, hastalık, kaza, sakatlık yaşlanma vb. rizikolarda olduğu gibi, riziko konusunu bir şahsın hayatı teşkil eder. Buna "şahıs varlığı sigortası" da denilir. (Kayıhan-Bağcı, s.63) Sigortacı, sigorta ettirenin hayatında gerçekleşen bazı rizikolar sebebiyle, miktarı, sigorta akdinde belirlenen bir meblağı lehtara öder. Meblağ sigortasının başlıca iki türü hayat sigortası ve kaza sigortasıdır. Kaza sigortasıyla, sigortalının iradesi dışında meydana gelen bir kaza sonucu maruz kaldığı ekonomik sarsıntı güvence altına alınır. Gerek zarar ve gerekse meblağ sigortaları bazı detaylı alt türlere ayrılır. Bunların belli başlı örnekleri Şekil 1'de belirtilmiştir.

1.3. Sigorta Sözleşmesi

Özel sigorta incelemelerinin en temel iki konusu sigorta sözleşmesinin analizi ve sigortacı şirketin yapısının incelenmesidir. Sigorta akdinin kurucu unsurları şunlardır;

a. Sigortacı: Sigorta akdi ile temin edilen himayeyi veren taraf sigortacıdır. Sigortacıları hukuki yapılarının özelliklerine göre iki gruba ayırmak mümkündür; **Anonim şirketler:** Kâr gayesi güden bir ticaret şirkettir.

Kooperatifler: Türkiye'de kooperatif şeklinde organize olan bir sigorta şirketi ancak yardımlaşma sigortası da denilen, karşılıklı (mütüel) sigorta işlem-

leri yapabilir. Karşılıklı sigorta, "birçok şahsın birleşerek içlerinden herhangi birinin maruz kalacağı her türlü tehlikeden (rizikodan) doğan zararları tazmin etmeyi taahhüt etmeleridir. Kendini sigorta ettirmek isteyen kişi karşılıklı sigorta şirketine yani kooperatife üye olmalıdır. Bu suretle bir üyenin zararı bütün üyeler arasında dağıtılır. Kooperatife üyeler tarafından ödenen iştirak payı gerçekte sigorta ücretidir. Karşılıklı sigorta yapan kooperatif şirkette amaç kâr değil, üyelerine maliyetine sigorta himayesi temin etmektir. (Omağ, s.347) Ancak sigorta organizesini yapan ekip emeğinin karşılığını alacaktır.

b. Sigorta Ettiren: Sigorta ettiren, sigortacı ile akdi yapan ve bu sözleşme kapsamındaki prim borcunu üstlenen kişidir. (Kayıhan-Bağcı, s. 132) Sigorta akdinde taraf ve prim borçlusu olduğuna bakılmaksızın bu akitten doğan hakları elde eden, yani menfaati güvence altına alınan kişiye ise sigortalı denir. Sigorta ettirenle sigortalı genellikle aynı kişi olsa da bazen farklı kişiler olabilmektedir.

c. Menfaat: Sigorta akdinin esas konusu menfaat olup, sigorta ile sigorta ettirenlerin menfaati teminat altına alınır. Bir menfaatin sigorta edilebilmesi için ekonomik (para ile ölçülebilir) niteliğe sahip, meşrû (ahlak ve adaba uygun), belirli veya belirlenebilir olması gerekir.

d. Riziko (risk, tehlike): Sigorta sözleşmesi sigortalının menfaatine zarar verebilecek rizikolara karşı yapılır. İşte riziko, bu menfaate zarar verme özelliği olan olayların gerçekleşme ihtimalidir. Yangın, hırsızlık vb. birer rizikodur. Bir tehlikenin riziko niteliği taşıyabilmesi için, sigorta akdinin taraflarının münhasır iradeleri dışında kalan, gerçekleşmesi veya gerçekleşme tarihi belirsiz, kişinin kendisini ya da malvarlığını tehdit eden bir olay olması gerekir.

e. Sigorta Bedeli (Tazminat): Sigorta bedeli riziko gerçekleşince sigortacının ödeyeceği azami miktardır.

f. Prim (Sigorta Ücreti): Sigortacının sigorta himayesini sağlama borcunun karşılığında, sigorta ettirenin sigortacıya ödediği bedeldir.

g. Süre: Sigorta akdinin diğer bir unsuru da akdin devam süresidir.

1.4. Sigorta Akdinin Bazı Önemli Özellikleri

Sigorta akdi, karşılıklı borç doğuran (ivazlı) bir akit olup, klasik borçlar hukuku sözleşmelerine kıyasla daha kompleks yapıdadır. (Arseven, s.20; Kayı-

han-Bağcı s. 114, 116, 117) Borç konusu asli edimler arasında bir değiş tokuş (mübadele: muâvaza) ilişkisi mevcuttur ve iki tarafın borcu da birbirine karşılık olarak belirlenmiştir. Buna göre sigorta ettirenin prim ödeme borcunun karşılığını, sigortacının sigorta himayesini sağlama borcu teşkil eder. Bu iki borç da sözleşmenin daha başında belirlenmiştir. Özellikle sigortacının borcunun salt riziko gerçekleştiğinde prim ödeme borcu olduğunu düşünmek hukuk tekniği açısından isabetli değildir. Aksine sigorta ani edimli (mesela satış sözleşmesi gibi) bir sözleşme olmayıp, hizmet ve kira akdi gibi sürekli borç ilişkisi doğuran bir sözleşmedir.

Sigorta akdi şans ve tesadüfe bağlı bir akit değildir. Tek bir sigorta akdi açısından düşünüldüğünde bu akitte her iki taraf için de sonuçları talih ve tesadüfe bağlı kazanç ve kayıp şansı olduğu söylenebilir. Ancak sigorta tekniğinin bir sonucu olarak sigortacının yaptığı bütün akitleri birlikte düşünüldüğünde bu akdin şans ve talihe bağlı bir akit olmadığı sonucuna varılabilir. Zira büyük adetler kanunu ve istatistik ilminden de istifade eden sigorta tekniği sigortanın şans ve talihe bağlı oluşunu engeller. Sigortacı sigortalılar topluluğunun verdiği primlerle bütün rizikoları karşıladığı için son derece istisnai olaylar hariç sigortacının zarar etmeyeceği kuraldır. Sigorta sözleşmesi kumar ve bahisten de farklıdır. Bu iki ilişkide zıt iddialar vardır. Bahiste bir taraf belli bir olayın şu veya bu şekilde doğduğunu; kumarda ise belli bir şekilde doğacağını kendi kanaatine dayanarak iddia eder, diğer taraf ise aksini ileri sürer. Taraflar iddiaları doğru çıkmadığı takdirde tehlikeye attıkları parayı kaybetmeye razı olduklarından her iki taraf için de kayıp ve kazanç şansı mevcuttur. Sigortada ise sigortacının ödediği tazminat riziko edilmiş bir para, bir zarar olarak düşünülemez. Sigorta akdi şarta bağlı bir akit değildir.

Akit, yapıldığı anda hiç bir kayda tabi olmaksızın doğrudan doğruya her iki tarafa da borç yükler ve rizikonun gerçekleşmesini beklemeden sigortacının sigorta himayesini sağlama borcu doğar. Belirtildiği gibi sigortanın esası, zararın istatistiklere dayanılarak sigortalılar topluluğuna dağıtılmasıdır. Ancak istatistik sayesinde elde rizikonun gerçekleşme ihtimali kesin ölçüler niteliğinde olmadığından bu ihtimallerden uzaklaşmalar, mevcut olabilir. Bir taraftan bu sapmaları karşılamak, diğer taraftan da büyük rizikoları himaye sağlamak ve sigortanın millî sınırlar dışına kaydırılarak geniş bir topluluğun katılmasını temin etmek amacıyla, iki müesseseye ihtiyaç duyulmuştur: müşterek sigorta (koasürans) ve mükerrer (reasürans) sigorta. Müşterek sigortada, genellikle büyük rizikolar farklı sigortacılar arasında paylaşılır ve her bir sigortacı rizikonun belirli bir kısmını aynı zaman diliminde sigortalar. (Acincan, s. 39) Daha önemli bir kurum olarak değerlendirebileceğimiz mükerrer sigortada ise sigorta şirketleri belirli oranda rizikoları üzerinde tutup, geri kalanı başka bir şirkete (reasürör) belli bir ücret karşılığında tekrar sigortalar. Mükerrer sigorta, devreden sigortacı ile reasürör (tekrar sigorta eden sigortacı) arasında kurulan bir "reasürans akdi" ile gerçekleşir. Bu akit mahiyeti itibarıyla bir sigorta akdidir.

1.5. Sigortanın Tarihine Kısa Bir Bakış

Modern anlamda tam olarak bir sigorta olma özelliği taşımaya da sigortanın çekirdeğini teşkil eden risk paylaşımının farklı türleri pek çok toplumda ortaya çıkmıştır. Risk paylaşımını en eskiye götüren görüşlere göre MÖ. 4500 yılından sonra Mısır'da bazı esnaf gruplarının bir sandık meydana getirerek içlerinden ölenlerin ailelerine bu sandıktan yardım yaptıkları görülmektedir. Yine MÖ. 2250 yıllarında zamanın ticaret merkezi durumundaki Babil'de kervan tüccarlarına borç veren sermayedarların kervanların soyguna uğraması hâlinde borçlarını sildikleri, buna karşılık borcu tüccarlardan geri aldıkları zaman, taşıdıkları riskin karşılığı olarak ana borç miktarı üzerinden bir miktar para aldıkları bilinmektedir. (Acincan, s. 13) Bu olay daha sonra Babil Kralı Hammurabi tarafından MÖ. 18. yy'da yasallaştırılmıştır. Hammurabi Kanunlarında haydutların saldırısına uğrayan kervanların zararlarının bütün diğer kervanlar arasında paylaşılması öngörülmüştü. (Arseven, s. 8) Bu, risk paylaşımının kara taşımacılığındaki ilk örneği olarak değerlendirilir. Yine MÖ. 600 yıllarında Hinduların sigorta özelliği taşıyan kredi anlaşmaları yapmaya başladıkları bilinmektedir. Basit içerikli bu anlaşmalar, toplumlardaki sigorta düşüncesini geliştirerek sigortacılıkta ilk adımları ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Sa-

bit primli sigortaların doğuşu ise daha çok özellikle Akdeniz deniz ticaretindeki sigorta işlevi gören bazı uygulamaların gelişimi süreciyle başlamıştır. Bir Sami kavmi ve denizci bir millet olan Fenikelilere ve onların devamı olan Kartacılara dayanan, Grek ve Roma deniz ticaretinde de rastlanan deniz ödün-cü ile şartlı satış müesseseleri bu uygulamaların en önemlilerindedir. Bugünkü anlamda sigorta ise 14.yy'da ekonomik koşulların değişmesi ile ticaretin büyük bir gelişme ve devrim yaşamasıyla o devirde deniz ticaretinde en ileride bulunan İtalya'da bahsedilen iki uygulamanın evrimi ile ortaya çıkmıştır. İlk sigorta sözleşmesinin İtalya'da 14. yüzyılda ortaya çıktığı ve ilk sigorta şirketinin de 1424 yılında, yine Cenova şehrinde kurulduğu kabul edilir. Bunlar Akdeniz'in deniz ticareti ve sigortaya öncülük ettiğini gösterir. Sigorta konusunda ilk kanuni mevzuat ise 1435 yılında yayınlanan Barselona Fermanı'dır. İstatistik ilminin verilerinin ve büyük adetler kanununun sigorta sisteminde uygulanmasıyla sigorta teknik ve modern şeklini XVII-XVIII. yy.'da kazanmış ve özellikle XVIII. yy.'da İngiltere'de önemli bir gelişme göstermiştir. 19. yüzyıldan itibaren sigortacılık her türlü rizikoya yayılmış, büyük aracı teşkilatlar kurulmuş, geniş kapsamlı bir devlet kontrolü ve reasürans kurumları sigortanın ayrılmaz parçası olmuş, XX. yüzyıldan itibaren de sigortasız ciddi bir iktisadi, ticari faaliyet yapılamaz hâle gelmiştir. (Arseven, s. 14)

1.6. Kilise Hukukunda Sigorta

Sigortanın ortaya çıktığı toplum olan İtalya, bir taraftan Roma Hukuku diğer taraftan da Katolik kilisesinin ve kilise hukukunun etkinliğini sürdürdüğü bir merkezdi. Papalık ortaklıkları meşru olarak gördüğü hâlde, sigortanın ilk şekillerini faiz olarak değerlendirmiş ve ona karşı çıkmıştır. XV. yy. teologları sigorta akitlerinin ortaya çıkması ve bu konu ile ilgili devam eden tartışmalar sonucunda Papalığın resmî görüşünden kopmaya başlamışlardır. Pek çok ilahiyatçı ve kilise hukukçusu burada risk alınması sebebiyle hak edilen bedelin, sıradan bir kredide, risk alınmaksızın elde edilen faizden farklı, meşru bir işlem ve kâr olduğunu savunmuştur. Bu yüzyılda kilise hukukçuları sigortayı teknik ve teorik olarak incelenmeye başlamış ve sigortanın bir kredi yani borç verme olmadığı, faiz tanımı içine de girmediğini savunmuşlardır. Özellikle kamu maslahatı açısından sigortanın merkezi önemine işaret edilmiş ve sigorta girişimciliğin ve ticaretin "sigortası" olarak değerlendirilmiştir. Bazı yorumlarda da sigorta kefalet akdine benzetilmiş, sigorta akdi muâvaza niteliğinde görülerek sigortacının kârı profesyonel ve mesleki beceriden kaynaklandığı için caiz görülmüş-

tür. (Cecarelli, s. 621, 622, 628) XVI. ve XVII. yüzyıl skolastik düşüncesinde ise sigortanın cevazı sosyal ve ekonomik faydası üzerine kurulmuş, risk paylaşımının, içerdiği yardımlaşmadan dolayı iyi bir dindar davranışı olduğu vurgulanmıştır. (Cecarelli, s. 630)

2. İSLAM KÜLTÜRÜNDE RİSK PAYLAŞIMI İLE İLGİLİ KLASİK BAZI KURUMLAR

Modern sigortanın ortaya çıkmasından önce İslam kültürü içinde rizikolarla mücadele için dikkate değer risk paylaşımı kurumlarının geliştirildiği görülür. Bunların bir kısmı hukuki arka planı oldukça sağlam olan kurumlar olduğu gibi bir kısmı daha çok ekonomik ve örfi kurumlardır. İslam hukukunun risk paylaşımı anlamı taşıyan belli başlı müesseselere temas etme gayemiz, İslam toplumlarında ilk dönemlerden itibaren çok önemli sosyal güvenlik ve risk paylaşımı kurumlarının var olduğunu, rizikolarla karşı önlem alma düşüncesinin, İslam kültürünün iyi bilinmeyen orijinal bir parçası olduğunu ortaya koymaktır. Yoksa bu kurumlarla sigorta arasında basit analogiler yaparak sigortaya kısa yoldan meşruiyet kazandırmaya çalışmak değildir. Özellikle fıkıh literatüründe risk paylaşımı ve sosyal güvenlik düşüncesine atıf yapan birçok kelime ve kavram olup bunlardan özellikle tenâsur kavramı bu husustaki en teknik ve dikkate değer kavramdır. Tenâsur bir grup içindeki sosyal dayanışmayı ifade eder. Bu kavram etrafında şekillenen başlıca risk paylaşım kurumları ise âkile, hilf, velâ vb. sosyal ve hukuki kurumlardır.

İslam kültüründe fertleri tehdit eden en büyük ve en önemli risklerin başında, diyet yükümlülüğü olduğu söylenebilir. İnsanların sıklıkla silah taşımaları, avlanmaları, deve vb. hayvanlarla zaman zaman süratle hareket etmeleri gibi birçok sebeple yaralama (müessir fiil) ve hata yoluyla öldürme fiilleri vuku bulabilmektedir. Kasten olmayan bu tür fiillerde normal şartlarda tek bir ferdin altından kalkmasının zor olduğu, ciddi miktarlara ulaşan bir diyet ödemesi gerekebilir. İşte âkile, kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme ve yaralama fiilinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğudur. "Âkile" bir kurumu ifade eder tarzda, geniş anlamda kullanıldığında diyetin sosyal dayanışma içerisinde bulunan bir grup tarafından karşılandığı sistemi ifade eder. Âkilenin fıkıhtaki, hukuki temeli en sağlam ve en belirgin risk paylaşım kurumu olduğu söylenebilir. Hatta bu kurumun uygulamaya girmesi, zekâtın, devlet eliyle resmen devreye sokulmasından da önceye rastlar. Böylece ona ilk resmî dayanışma ve risk paylaşma kurumu gözüyle bakılabilir.

Hız Peygamber devrinde, Müslüman ve gayri müslim bütün vatandaşları kapsayan ve bir nevi anayasa olan Medine devleti siyasî sözleşmesi metninde, her bir kabile ve topluluğa kendi içinde bir 'Âkile düzeni oluşturma yükümlülüğü getirmiştir. Âkilenin kapsamı sadece kasıt dışı öldürme ve yaralama fiilleri olmayıp daha geniş kapsamlı bir yardımlaşma ve dayanışma kurumudur. Medine sözleşmesinde "Müslümanlar kendi aralarında ağır malî sorumluluk ve yükler altında bulunan hiç kimseyi bu halde bırakmayıp örfe (zamanın şartlarına) göre ortaklaşa ona yardımcı olacaklardır." şeklinde bir madde de bulunmaktadır. Buna göre çoğunluk İslam hukucusuna göre devlet memurlarının görevini yaparken verdiği zararları, memurun âkilesi ödeyecektir. (Yeniçeri, 1984, s.382, 387-388)

Âkile başlangıçta sosyal dayanışma içinde olan kabile sistemini esas almıştı. Buna göre öncelikle kişinin kabilesi onun akilesiydi. Daha sonra büyük şehirlerin kurulması ve kabile üyelerinin farklı yerlere göç etmelerinin de etkisiyle sistemde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle Hz. Ömer dönemine gelindiğinde geniş teşkilâta kavuşan Dîvanlar âkile yerine geçmiş ve aynı maaş kütüğüne kayıtlı olanlar bir âkile oluşturmuşlardır. Hanefilerin başını çektiği bu anlayışa göre artık kabile sisteminden ziyade divan içinde bir sosyal dayanışma (tenâsur) söz konusudur ve bu yeni sistem klasik kabile dayanışmasının önüne geçmiştir. Gerçekten de Hanefiler bu şekilde âkile ve sosyal güvenlik sistemini uzun soluklu devam edebilecek ve yeni şartlara uyum sağlayabilecek modern bir konsepte kavuşturmuşlardır.

Yine özellikle Hanefi mezhebinde belirli bir bölgedeki aynı sanat ve meslek erbabının akile oluşturacağı benimsenmiştir. Bu şekilde soy ve aşirete dayalı âkile arasında bağların koptuğu durumlarda, söz konusu dayanışma, divan sistemine ya da meslekî alanlara kayacağı, aynı meslek ve iş koluna sahip olanların bir âkile düzeni oluşturacakları İslam hukukunun erken dönemlerinden itibaren meşru görülmüştür. Yine bunların hiç biri olmadığında insanların salt kendi yeminleri (hîlf) ve karşılıklı sözleşmeleriyle aralarında bir dayanışma ve yardımlaşma birliği oluşturup akile şeklinde örgütlenebileceği kabul edilmiştir. (Serahsî, XXVII, 126) Sosyal güvenlik ve risk paylaşımı için sözleşmeye dayanan birliklerin oluşturulması esası oldukça önemlidir. Hanefi hukukçular, bu noktada Hz. Peygamberin gençlik yıllarında katıldığı hîlfu'l- fudûl denilen bir tür sivil toplum kuruluşuna da atıf yaparlar. Âkileye benzer başka bir kurum da akile ilgili olan velâ

kurumudur. Buna göre velâ terimi de âkile gibi, sosyal bir kurumu ifade eder ve İslamın ilk dönemlerinde Arap olmayan milletlerden yeni Müslüman olanların ya da yeni hürriyetine kavuşanların İslam toplumundaki sosyal dayanışmaya katılmasını amaçlar. Zira Arap olmayan Müslüman unsurlar İslam memleketlerinde genellikle sosyal dayanışma içerisinde olacakları gruplar olmaksızın küçük topluluklar hâlinde ya da fert olarak bulunur. Araplar gibi âkile sistemleri kurmaya imkânları kural olarak yoktur. Dolayısıyla bunların sosyal güvenlikleri risk altındadır. Velâ'nın iki türünden konumuz açısından daha önemli olan şekli sözleşme ile kurulan bir velâ bağı olan velâu'l-muvâlât'dır.

Hanefi mezhebi tarafından meşru kabul edilen bu müessese Arap olmayan, Müslüman olmuş birinin kabile-âkile dayanışması içinde bulunan bir Arap tarafından, bu âkile yapısının içine, onun sosyal güvenlik ve risk paylaşımı ağının içine alınması içeren bir sözleşme (muvâlât sözleşmesi) ile kurulur. (İbn Adîbîn, VI, 119) Güvence veren kabile-akile üyesi kişi, bu sözleşme yoluyla, adeta verdiği güvencenin bir karşılığı olarak, güvence kazanan kişinin belirli kurullar dâhilinde mirasçısı olur. Bu kurumların dışında Zekât müessesesinin ve Zekât Odalarının bu amaçla risk paylaşımı kurumu fonksiyonu işlediği görülmektedir. Zekât pek çok fonksiyonunun yanında önemli bir risk paylaşımı kurumu fonksiyonu görmeye müsait bir kurumdur. Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalarda malları âfete uğrayan insanların Zekât Odası'na müracaat etme hakları olduğu görülür. (Yeniçeri, 2011, s. 601)

İlk dönemlerde risk paylaşımı ve grup dayanışması noktasında hukuki altyapı ve teori olarak oldukça gelişmiş modeller söz konusu iken İslam toplumları bu modelleri yeterince koruyup değişen hayat şartlarına göre fonksiyonel olacak şekilde revize etme noktasında gerekeni tam olarak yapamamıştır. Zaman içinde bu kurumlar ya tamamen ortadan kalkmış ya da sınırlı şekilde uygulanır olmuştur. Buraya kadar hukuki altyapısı sağlam temellere oturtulmuş ve kuruluş amacı risk paylaşımı olan kurumlara kısaca temas ettik. Bunların yanında pratikte risk paylaşımı olarak işlev gören başka bazı hukuki kurumların daha var olduğu bilinmektedir. Bunların başında vakıf kurumunun geldiği kuşkusuzdur. Bir vakıf türü olan Avarız vakıfları, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde şehir ve köy halkı için en önemli bir sosyal güvenlik kurumu mahiyetindedir. (bkz. Tabakoğlu, s. 304) Bu vakıfların zamanla geliri, yangın, deprem, su baskını, salgın hastalıklar gibi afetler; fakir dul ve yetimlerin ihtiyaçları ile bir takım kamu

hizmetleri gibi geniş bir sosyal yardımlaşma, dayanışma ve risk paylaşımı kurumu hâline gelmiştir. (İpşirli, s. 109)

Hukuki temeli de sağlam olan bu vakıf türü kurumların yanında, Osmanlı'da fütüvvet ve ahilik kurumları ile birlikte sosyal yardımlaşma dernekleri olan loncalar sosyal dayanışma ve risk paylaşımı esasına göre teşkilatlanmıştı. Bunlar aynı meslekten olanları bir prim yönetimi altında bir araya topluyor, evlenmek isteyenleri evlendirme, hasta ve muhtaçlara yardım, evi ya da işyeri yanmış ya da yıkılmışlara yardım vb. sigorta benzeri işlev yürütüyorlardı. (Somuncu, s. 24.) Esnaf loncalarında oluşturulan Orta Sandıkları (Esnaf sandığı) da sosyal dayanışma işleri gören organlardı. Sermaye esnafın çeşitli vesilelerle ödedikleri paralardan oluşuyordu ve kâr karşılığında isteyen esnafa veriliyor ve ayrıca geçim zorluğuna düşen lonca üyelerine yardımda bulunuluyordu. (Kazgan vdğ., 26)

3. SİGORTANIN İSLAM DÜNYASINDAKİ GELİŞİMİ VE FIKHİ TARTIŞMALARIN BAŞLAMASI

Görüldüğü üzere İslam hukukunda ilk dönemlerden itibaren güçlü ve belirgin bir risk paylaşımı anlayışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bir takım kurumlar olmasına rağmen modern dönemlere doğru bu kurumlar büyük oranda ortadan kalkmıştır. İslam dünyası bu sebeple sigorta kurumuyla karşılaştığında ona yönelik ilk tepkilerin olumsuz olmasında bu durumun etkisi olduğu söylenebilir. Hristiyan dünyada, papalığın modern anlamda sigortanın doğduğu İtalya'da olmasının da etkisiyle, sigortanın kilise hukuku açısından değerlendirilmesi ile ilgili tartışmalar oldukça erken dönemde başladığı hâlde, İslam hukukçularının sigortayı ele alması kilise hukukçularından yaklaşık beş yüzyıl sonra gerçekleşmiştir.

Sigorta XIII. yüzyıldan itibaren batıdan doğu ülkelerine yayılmıştır. Kanuni döneminde (1520-1566) Avrupa'daki deniz nakliyatıyla ilgili sigorta şekillerinin İstanbul'da Osmanlı devleti limanlarında da görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen sigorta ile ilgili görüş beyan eden ilk fıkıh bilgini bilindiği kadarıyla oldukça geç dönemde bu konuyu ele alan ve zamanının önemli bir fıkhi otoritesi olan İbn Abidin'dir. (ö. 1252/1836) Ancak İbn Abidin'in sigorta ile ilgili kendisine sorulan sorulara cevap bağlamında iki ayrı eserinde ortaya koyduğu görüşleri incelendiğinde, ilk cevabında (1240/1825 yılı) sigortanın mekanizmasını doğru bir şekilde anlaya-

madığı görülür. İkincisinde ise ilkindeki yanlış anlamaların bir kısmını düzelttiği hâlde sigorta sisteminin ne olduğunu tam olarak kavramaya hâlen daha fırsat bulamadığı görülür. (Hacak, 2006, s. 32-35) İbn Abidin, İslam ülkesinde müste'men (geçici ikamet vizesi almış) olarak bulunan gayri müslim sigorta acentesinin risk gerçekleştiğinde sigorta tazminatı ödemesi borcunu İslam hukukunun klasik kavram ve akitlerinden hareketle bir zemine oturtmadığından dolayı müste'men sigorta acentesinden sigorta bedelini almaya cevaz vermemiştir. Bu görüş daha sonraki fetvalar ve teorik çalışmalar üzerinde uzun süre belirgin bir etki bırakmıştır. Bu dönemlerde resmi makamlar tarafından verilen sigortayı yasaklayıcı mahiyetteki fetvalarda İbn Abidin'in yorumları genel olarak tekrar edilmektedir. (bkz. Hacak, 2006, s. 35) Osmanlılarda 1287/1870 yılında Beyoğlu'nda çıkan büyük Feridiye yangını felaketinin etkisiyle şeyhülislam kapısından sigortanın caiz olduğuna dair ilk olarak bir fetva alındığı belirtilir. (Akpınar, s. 38) Daha sonra Mısır Baş müftüsü Muhammed Abduh 1901 senesinde yayınlanmış olan fetvasında hayat sigortasına cevaz verdiği anlaşılmaktadır.

XX. yüzyılın ilk yarısında değişik resmî kurumlardan ve âlimlerden çoğunlukla sigortayı yasaklayıcı bazen de cevaz verici farklı görüşler beyan edilmiş olmakla birlikte İslam toplumlarında sigorta akdi ve kurumunu tatminkâr düzeyde teorik esaslara bağlayan, derinlemesine yapılmış çalışmalar henüz ortala çıkmamıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısından, özellikle 1960'lardan itibaren belki hiçbir fikhî problem ile ilgili olmadığı kadar geniş katımlı toplantılar ve komisyon çalışmaları yürütülmüştür. Bütün bu toplantıların ortak sonucu birbirine benzer olup, İslam hukukçularının çoğunluğu ticarî sigortayı haram sayarken ancak belirli bir grup ticarî sigortanın da ilke olarak meşrû olduğunu ileri sürmüştür. (Bkz. Hacak, 2006, s. 36-37; Karadâği, s. 151-157)

Sigorta ile ilgili tartışmalar devam ederken yetmişli yılların sonundan itibaren İslâm ülkelerinde batıdaki örnekleri gibi yardımlaşma sigortası olduğu ileri sürülen sigortalar kurulmaya başlanmış ve "Tekâfül" ya da "İslâmî sigorta" adını taşıyan bu sigortalar (katılım sigortaları) İslâm dünyasında her geçen gün yaygınlık kazanmıştır. Literatürde artık bir yandan sigortanın fikhî hükmü tartışılırken diğer yandan da "Tekâfül" sigorta sisteminin sorunları ile ilgili ayrı bir tartışma alanı oluşturulmuştur. Bütün bu serüvenin sonunda ortaya çıkan temel görüşleri ve ana savunucularını belirlemek istediğimizde İslâm hukuku ve iktisadı âlimlerini üç ana grupta toplayabiliriz:

1. Sigorta kurumuna, ticari sigorta ve yardımlaşma sigortası ayırımı yapmadan bütünüyle karşı çıkıp, her ikisinin de haram ve İslam'a aykırı kurumlar olduğunu söyleyenler. Bunların sayısı oldukça azdır ve gittikçe azalmaktadır.
2. Sigorta kurumunun hükmünü belirlerken ticari sigorta ile yardımlaşma sigortası arasında çok keskin bir ayırım yaparak ticari sigortanın haram ve yasak iken yardımlaşma sigortasının meşrû olduğu görüşünü öne süren araştırmacıların çoğunluğunun bu grupta olduğu söylenebilir.
3. Diğer bir grup ise ticari sigorta ile yardımlaşma sigortası arasında zannedilen aksine dikkate alınacak bir fark olmadığı ve bu sebeple ticari sigortanın da İslami ilkelerle çelişmeyip bir yardımlaşma ve risk paylaşımı kurumu olduğunu savunurlar. Bu görüş Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, Ali Hafif, Muhammed el-Behiy tarafından hemen hemen aynı yıllarda müstakil çalışmalarla temellendirilmiştir. (Hacak, 2006, s. 37-38)

4. SİGORTANIN HÜKMÜ İLE İLGİLİ ÇAĞDAŞ FIKHİ TARTIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sigortayı İslam hukuku açısından teknik olarak incelemeye geçmeden önce önemli bir noktayı hatırlamak yararlıdır. Bu da sigortanın klasik fıkıh eserlerindeki sözleşme ve müesseselere doğrudan benzemeyen yeni ve modern bir sözleşme olduğudur. Öyle ki burada klasik akitlerde olduğunun aksine akdin bir tarafı sigorta organizasyonu noktasında uzmanlaşmış ve emeğini bu noktada yoğunlaştırarak, ofis kurma, eleman çalıştırma, donanım temini vb. gerekli masrafları yapan bir şirket; diğer tarafta ise tek tek sigorta akdi yapanlardan oluşan bir sigortalılar topluluğu söz konusudur. Bu sebeple ortada klasik akit tiplerinden farklı yeni bir akit, kurum ve yeni bir ekonomik ve hukuki ilişkiler ağı bulunmaktadır. Bundan dolayı çoğu İslam hukukçusunun yaptığı gibi sigorta müessesesinin fıkhi hükmünü belirlemeye çalışırken klasik literatürdeki sözleşme modellerine yüzeysel tarzda başvurup, bunlarla yeni mesele arasında kolaycılığa kaçan benzerlikler ve basit analogiler kurarak çözme yoluna gitmek tutarlı değildir. Bunun için sigortayı sadece, fıkhıta meşru kurumlar olan, akile ya da velâ kurumlarına benzeterek, ya da bazı hadis-i şeriflerin doğrudan sigortanın meşruiyetine delil olduğunu söyleyerek onu meşrulaştırmak ne kadar güvenilir bir yöntem ise; aynı şekilde sigortada “ğarar” ve “riba” vardır diye onu bir çırpıda mahkûm etmek de aynı şekilde güvenilir değildir.

Yapılması gereken sigorta akit ve kurumunu fıkhi-hukuki ve iktisadi olarak sağlıklı bir şekilde analiz edip, onun amacını ve yapısını doğru bir şekilde ortaya koymak olmalıdır. Yukarıdaki açıklamalarımız bu doğrultuda olduğu gibi aşağıda kısaca yapılmak istenen de budur.

4.1. Sigortanın, Ticari Sigorta-Yardımlaşma Sigortası Ayırımı Üzerinden Değerlendirilmesi

Yukarıda belirttiğimiz gibi İslam hukukçularının çoğunluğunun kanaati ticari sigortanın haram; yardımlaşma sigortasının ve bunun bir türü olan Tekâfül sigortacılığının ise helal olduğu şeklindedir. Burada ilk cevaplanması gereken husus Tekâfül sigortasının ne tür bir sigorta olduğudur. İlk metinlerde ve görüşlerde katılım sigortası kendini açıkça yardımlaşma sigortası (karşılıklı/mütüel sigorta) olarak tanımlamıştır. Daha sonraki çalışmalarda ise Tekâfül denilen katılım sigortacılığının yardımlaşma sigortası niteliğinde olup olmadığı tartışmaya açılmıştır. Burada öncelikle ticari sigorta-yardımlaşma sigortası ayırımı esas alarak yürüyen tartışmalar değerlendirilecek ve sonrasında ise Tekâfül sigortanın ticari sigorta ve yardımlaşma sigortası ayrımında durduğu yer sorgulanacaktır.

4.2. Ticari Sigorta: İvazlı Akit

Genel hukuk teorisinde olduğu gibi İslâm hukuku çalışmalarında da egemen olan görüş ticari sigortanın ivazlı bir akit olduğudur. (Ali Hafif, s.11) Ancak İslam hukukçuları arasında bu akitte karşılıklı bedellerin ne olduğu konusunda fikir ayrılığı mevcuttur. Ticari sigortayı gayr-i meşrû gören çoğunluk burada mübadelenin sigorta primleri ile sigorta bedeli (tazminat) arasında olduğu görüşündedir. Bu hukukçular sigorta ile ilgili bu noktada dünyada genel kabul gören genel sigorta teorisinden uzaklaşırlar. Bu hukukçular ayrıca sadece iki tarafın vereceği karşılıklı “maddi” bedellere odaklanarak, bu maddi bedellerin arkasındaki genel sigorta sistemini görmekte de zorlanırlar. Birçok sigorta sözleşmesinde sigorta tazminatı ödeme borcunun gerçekleşmemiş olmasına rağmen buradaki “sigorta himayesi sağlama” borcu şeklinde bir kavram İslam hukukçularına fazla cazip ve kabul edilebilir gelmez. Çoğunluğun söz konusu tasavvuruna göre sigorta primleri ile sigorta bedeli arasındaki bu değişimi bir malın diğer bir malla değişimi olan bir tür satım sözleşmesi gibidir. (Mevlevî, s.120) Hatta bazıları bunu paranın parayla değişimi mahiyetindeki bir sarf akdi gibi değerlendirir. Bu görüşlerin arkasında, çağdaş İslam hukuku yazarlarının, bir sistem ve organizasyon olduğuna bakmaksızın sigortayı salt iki kişi arasında

yapılan bir akit olarak tasavvur etmeleri yatmaktadır. Bu bakış açısının sonucu olarak sigorta akdi, sigortacının sigortalıya ödediği primlerden daha fazla miktarda para vermesi hâlinde fazlalık faizi; buna eşit miktarda bir ödeme dahi yapsa primlerin ödemesi ile sigorta tazminatı ödeyinceye kadar geçen süre sebebiyle vade faizi söz konusu olmaktadır. Sigorta akdi bu şekilde değerlendirildiğinde riba başta olmak üzere akde etki eden tüm “ğarar” tiplerini içerir. Sigortalanan kişi akit anında sigorta bedelini alıp alamayacağını bilmediğinden, bedeli elde etme konusunda; bazı sigorta tiplerinde sigorta şirketinin elde edeceği primleri, sigortalının da alacağı sigorta bedelinin miktarını akit anında bilmemesi sebebiyle miktar konusunda; son olarak da hayat sigortalarında ölümün vakti bilinmediğinden dolayı süre konusunda “ğarar” mevcuttur. İşte bu düşünceye göre sigorta yasak olan ğarar, cehalet ve riba unsurlarını barındırması sebebiyle haram bir işlem olmaktadır. (Kararlar, s.20)

Ticari sigortanın da İslam hukukunun genel kuralına uygun bir şekilde işletilebileceğini savunan azınlıktaki İslam hukukçularının bir kısmına göre sigorta akdindeki karşılıklı bedelleri, sigorta primi ile sigorta bedeli olmayıp aksine sigorta primi ile sigortacı tarafından sağlanan güven ve emniyettir. (Zerkâ, s.50, 51) Bu genel olarak kabul edilen modern sigorta teorisine yakın bir görüştür. Bu görüş sahipleri, sigortacının “sigorta himâyesi” borcu altında olduğunu kabul etmiş olmakla birlikte bu kavramı “güven” terimiyle karşılamaya çalışmışlardır. (Hacak, 2006, 39; Cemmâl, 25-26) Güven kavramının sübjektif ve psikolojik bir kavram olduğunu iddia ederek sigortanın gerçek yapısını tam olarak yansıtmadığını düşünen bu gruptaki bazı İslam hukukçuları ise sigortada mübadele olunan bedellerin, sigorta primi ile sigortacının üstlendiği tazmin sorumluluğu (damân) olduğu görüşünü savunur (bkz. Ali Hafif, 20). Sigortadaki bu damân, mali özelliğine rağmen sigorta bedelinden (tazminat) ayrı bir olgudur. Diğer yandan sigortada bu daman her ne kadar bir anonim şirket tarafından organize edilse de sigortalılar topluluğunun kendi aralarındaki bir karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve birbirine kefil olma (Tekâfül) düşüncesini barındırır. Buna göre sigorta akdindeki mübadele bir miktar para olan prim ile zararın telafisi, garantisi ve sigorta himâyesi anlamına gelen damân arasındadır ve sigortalı verdiği prim karşılığında zorunlu olarak bir miktar mal almayı beklememektedir. Bu düşünceye göre buradaki bedeller iki ayrı cins olan “prim” ile “damân” arasında olduğundan cins birliğinden kaynaklanacak ribâ ihtimâli burada mevcut değildir. Zira sigorta ak-

“

İSLAM HUKUKÇULARININ BİR KISMINA GÖRE SİGORTA AKDİNDEKİ KARŞILIKLI BEDELLER, SİGORTA PRİMİ İLE SİGORTA BEDELİ OLMAYIP AKSİNE SİGORTA PRİMİ İLE SİGORTACI TARAFINDAN SAĞLANAN GÜVENCEDİR

”

dinde sigorta edilen değer ve tehlikenin tam olarak ne olduğu tespit edildikten sonra burada akdi gayr-i meşrû kılacak, yasak olan ğarar kalmamıştır. (Ali Hafif, s.12, 25, 27; Hacak, 2006, s.41) Sigortacının üstlendiği tazmin sorumluluğunun (daman) tam olarak maddi karşılığı ise tehlikenin gerçekleşmesinden doğan zararın ya da en fazla poliçede yazan sigorta bedelinin esas alınmasıyla belirli bir haldedir. (Cemmâl, s.27)

4.3. Yardımlaşma Sigortasında Bedeller

Ticari sigortayı meşrû görmeyen çoğunluk, yardımlaşma sigortasını tamamen farklı değerlendirir. Öyle ki fikhî araştırmalarda yardımlaşma sigortası ivazlı bir akit olmaktan çıkıp teberru (bağış) karakterli bir akit olarak görülür. Bu, çağdaş sigorta teorilerine aykırı bir bakış açıdır. Bu yaklaşım sonucunda teberru akitleri dinin teşvik ettiği hayır işleri kapsamında olduğundan ivazlı akitlerde karşılıklı bedellerde aranan şartlar artık kural olarak burada aranmayacak ve dolayısıyla böyle bir akitte, riba ve ğarar söz konusu olmayacaktır. İslam hukukçularının bu noktadaki tasavvuruna göre ortada sigorta yaptıran şahıslardan ayrı, kârını düşünen bir sigortacı yoktur. Sigortaya katılan kişiler katılım paylarını teberruda bulunmayı taahhüt etmişlerdir. (Kararlar, s.20) Bu düşünce İslâm hukukçularının bir araya geldiği pek çok ilmî toplantı ile konuyla ilgili yazılmış geniş ve derinlemesine olma iddiasındaki araştırmalarda kabul edilmiş kritik bir formül niteliğinde görülüp Tekâfül sisteminin de ana hareket noktasını oluşturur. Bu araştırmacılar İslam hukukunda çoğunlukla tekrar edilen bir ilkeye göre damânın bedel karşılığında olamayacağı esasına aykırı bir sonuçla karşılaşmamak ve sigorta akdindeki faiz ve ğarar kuşkusundan kurtulmak için yardımlaşma sigortasının teberru karakterli olduğundan vazgeçmek istemezler. Başka bazı araştırmacılar buradaki teberruun özel bir teberru türü olduğunu iddia ederler. Onlara göre, ticari sigortada toplanan katılım payları sigorta şirketinin mülkiyetine geçmekteyken yardımlaşma sigortasında ise üyelerden toplanan fonda onların mülkiyetinde kalır gibi değerlendirilir. Ancak bu tür bir sigortaya katılan kişinin amacı teberru

niyeti değil, tehlikelerin zararından korunmak ve daha uygun bir bedel karşılığında sigorta himayesi temin etmektir. Her iştirakçi, diğer iştirakçilerden herhangi birine isabet eden rizikonun zararını karşılamak üzere payına düşen miktarı vermeyi taahhüt etmiştir.

4.4. Bedel Karşılığı Sigorta Himayesi Sunulması

Sigorta akdinin meşruiyetinin araştırılması için bundan sonra yapılması gereken sigorta himayesi temininin bir bedel karşılığında yapılmasının ve ticari sigortada şirketin kâr amacı gütmemesinin İslam hukukundaki yerleşik ilkelere göre gayr-i meşrû bir yönü olup olmadığının sorgulanmasıdır. Fıkıh bilginlerinin vurguladıkları bir ilkeye göre fıkhîta damân bir ücret karşılığı yapılamayıp, teberru karakterlidir. (Hacak, 2006, s.46) Sigorta şirketinin sunduğu sigorta himayesinin ise bir ücret (prim) karşılığında olması çağdaş yazarların ticari sigortayı meşru görmemelerinin en önemli ve gerçek sebebi olarak görülebilir. İslâm hukukunda hâkim gelenek kefâlet anlamındaki damân'ın şahsi ve manevi bir değeri olduğu ve buna rağmen mali bir değeri olmadığı yönündedir. Zira kefâlet bir teberru akdi olup maddi bir karşılık beklemeden Allah rızası ve sevap kazanmak için yapılır. Bundan dolayı kefâlette, borçlu bir kimseye kefil olmak suretiyle bir borcun tazmin sorumluluğunu üstlenen bir kişinin bu işlem karşılığında bir bedel alması caiz değildir. (Dalgın, s. 68) Bazı çağdaş yazarlar fıkhîtaki bu geleneksel anlayışın dinin temel naslarından ziyade toplumun örfüne bağlı olduğunu belirterek günümüzde damân'ın artık sigorta sistem ve organizasyonu içindeki faydalarından dolayı mali bir değere sahip olabileceğini kabul ederler. (Ali Hafif, s.20, 54, 55) Diğer yandan kefâlet akdi bir kişinin mevcut bir borcunu ödeme- de, ticaret yapmada ya da yeni bir borç bulmada vb. yardım anlamı taşımakla birlikte sigortadaki durum farklıdır. Sigortada kişiler üzerine gelebilecek risklerin zararlı sonuçlarının paylaşılmasını hedeflemesiyle kefâlet akdine göre daha geniş bir kapsam ve mahiyet arz etmektedir. Ayrıca kefâlet akdinde kefilin asıl borçluya rücu hakkı varken sigortanın böyle bir rücu üzerine kurulmaması, sigorta şirketinin doğrudan himaye sağlaması ve belirli bir topluluğu bu gayeyle organize etmesiyle ilgilidir. İleriki bir zamanda gerçekleşebilecek bir rizikonun ihtimale bağlı bir bedel karşılığında üstlenilmesi işlemine, bir an için klasik fıkıh kaynaklarından bir model aradığımızda yine muvâlât akdinden faydalanmak mümkündür. Muvâlât sözleşmesinde yukarıda belirttiğimiz gibi her iki tarafın da nihayetinde maddi bir bedel ödemesi ihtimâli üzerine akit yapıl-

maktadır. Ancak akdin, bu bedellerin ödenmesinin ötesinde farklı bir toplumsal amacı vardır. Taraflar bu bedelleri mutlak olarak ele geçirme gayesinin ötesinde sosyal dayanışma ve yardımlaşma gayesini gerçekleştirmeyi hedeflediklerinden, sigorta akdi görünüşte tam bir ivazlı akit olsa da gayesi sebebiyle farklı ele alınmıştır. Bu akit gayesi dikkate alınarak “mana bakımından ivazlı bir akit; sureten ise teberru akdi” mahiyetinde, kendine özgü yeni bir akit niteliğinde görülmüştür. (bkz. Serahsî, VIII, 93) O hâlde, klasik doktrini üreten fakihler açısından muvâlât akdi dayanışma ve risk paylaşımı gayeli bir akit olduğundan, salt teberru mahiyetinde görülen ve spesifik amaçları olan kefâlet akdine has şartlar burada gündeme gelmemiştir. Bu akit riba ve ğarar açısından eleştirilmediği gibi buradaki damanın (diyet riski gerçekleştiğinde diyeti âkilenin karşılaması) bir bedel (güvence verilene mirasçı olma) karşılığında yapılması bakımından da eleştirilmemiştir. Ayrıca toplumda geçerli olan bir değer, ekonomik bir değer ve mal olma özelliği kazanmasının, insanların örfüne ve bu örfün meşruluk şartlarına bağlı olduğu ileri sürülebilir. İnsanların ticari sigortaya olan ihtiyacı, yardımlaşma sigortasını kurmanın güçlüklerini de dikkate aldığımızda, sigorta şirketlerinin sundukları damân karşılığında bir bedel almalarının meşrû olduğu söylenebilir. Sigortacının elde ettiği bu kâr, büyük bir sistem olan sigortanın yürütülmesi için gerekli masrafları karşılamak ve meselelerini bu işe ayırmış görevlilerin geçim temini için bir zaruret olarak görülebilir. (Cemmâl, s.46; Hacak, 2006, s.48) Öyle ki ticari sigortada sigortacı zararını karşılamak için sigortalılardan toplanan primlerin yetmemesi durumunda bunu kendi malından karşılamayı taahhüt etmiştir. Buna göre sigortacı kendi özel malını da sigortalıların yararına kullanıyor ise bu işlemlerinden bir kâr elde etmesinin de doğal olması gerektiği ileri sürülebilir. Nitekim yardımlaşma sigortalarında da sigorta organizasyonu yapmakla uğraşan üyelere ya da dışarıdan hizmet alınan kişi ya da kurumlara işgüçlerini bu işe sarf etmeleri ve bunu artık meslek olarak yapmaları sebebiyle maaş verilmekte ve her türlü yönetim masrafı üyelerin katılım paylarından oluşan bütçeden karşılanmaktadır.

4.5. Sigorta Türleri Arasında Tekâfül

İslam hukukçuları arasında ticari sigorta ve yardımlaşma sigortası ile ilgili tartışmalar böyle bir seyir izlerken, “Tekâfül” (katılım sigortası) sistemi yeni bir sigorta şekli olarak ortaya çıkmıştır. Katılım sigortası sisteminin gelişimini ve yapısını bir sonraki bölümde detaylı olarak inceleyeceğiz. Bu başlıkta ise Tekâfül sisteminin kendini ticari sigortadan

tamamen farklı, tamamıyla yardımlaşma sigortası olarak algılanmasıyla ilgili bazı eleştirel yaklaşımlara temas edeceğiz. Tekâfül sisteminin anlaşılması için bu eleştirileri bilmek önem arz eder. Belirttiğimiz gibi katılım sigortası, doğuşunun ilk yıllarında, kendini bir yardımlaşma sigortası türü olarak tanıttığı ya da öyle algılandığı için büyük oranda meşru görülmektedir. Katılım sigortasının meşruiyetini sağlamaya çalıştığı en temel yol budur. Şu bir gerçektir ki yardımlaşma sigortası şeklinde organize olan bir Tekâfül, İslam hukukuna göre meşru bir sistem olarak işletilmeye son derece müsaittir. Gerçek anlamda katılım sigortasının yardımlaşma sigortası olduğu söylenebilir. Ancak literatürde ticari sigortanın da İslam hukukunun ilkelerine bağlı kalarak işletildiğinde meşrû sayılabileceğini kabul eden bazı İslam hukukçuları, katılım sigortasının kendini tam bir yardımlaşma sigortası olarak sunmasını eleştirir. Bu yazarlara göre ancak günümüz batı dünyasındaki ticari sigorta akitlerinin hemen hemen tamamını kendi sistemine adapte ederek uygulamaya başlayan katılım sigortasının yapısının daha iyi analiz edilip ticari sigorta ile yardımlaşma sigortası arasında nerede durduğunun netleştirilmesine ihtiyaç vardır. (Hacak, 2017, s.101-103)

Ticari sigorta şirketiyle yardımlaşma sigortası yapan kooperatif tarzlı şirketler arasındaki bazı temel farklar vardır. Buna göre;

1. Yardımlaşma sigortasında sigortalı, şirketin tam bir ortağıdır. Kural olarak ortak olmadan sigortalı olunmaz.
2. Kooperatif şirket kazanç elde ederse kazanç sigortalılar topluluğundur. Kayıp ortaya çıkarsa bu durumda sigortalılara müracaat edilerek kayıp giderilir. Ticari sigortada ise kâr ve zarar şirketindir.
3. Yardımlaşma sigortası yapan kooperatif şirkette amaç, kâr değil, üyelerine maliyetine sigorta himayesi temin etmektir.
4. Ticari sigortada yapılan sigorta akdi gibi yardımlaşma sigortasına katılma akdi de ivazlı sözleşme niteliğindedir.

Sigortacı açısından sigorta türlerini bu şekilde incelediğimizde katılım sigortacılığını bu türlerden birine oturtmakta zorlanırsınız. Bu zorluğu aşmak için literatürde katılım sigortacılığı ikili bir ayrıma tabi tutulur:

a. Yalın-Klasik Katılım Sigortası

Bu, yukarıda belirttiğimiz yardımlaşma sigortasına tam olarak denk gelen bir sigorta şeklidir. Ancak

uygulamada bu tür katılım sigortası şirketleri hemen hemen hiç görülmez.

b. Karma (Mürekkebe) Katılım Sigortası

Günümüzde yaygın olarak yapılan katılım sigortası aynı zamanda bu isimle nitelenir. Burada bir ticari şirket, genellikle bir katılım bankası, kar amacıyla bir sigorta şirketi kurar. Bu şirket kurulduktan sonra sigortalı olacak kişileri bularak bir sigortalılar topluluğu oluşturmaya çalışır. Sigortalı olmak isteyenler yaptıkları sözleşmelerle prim ödeyerek sigortaya katılır. Burada ticari şirket, bir şekilde organize ettiği sigortalılar topluluğu adına ilke olarak onların vekili olarak sigortacılık işlemlerini organize eder. Sigortalılar topluluğu sigorta şirketinde kural olarak bir pay sahibi değildir. Şirket uygulamada genellikle bir katılım bankasının hissedarlarına aittir. (Hacak, 2017, s.96-97)

Ticari sigortaya benzeyen yönleri olsa da meşru bir faaliyet yaptığını savunabilecek fıkhi imkânları varken, katılım sigortacılığı bu imkânları kullanmaktan kaçınmakta ve kendisini ticari sigortadan tamamen farklı bir sistem olarak sunmaya çalışmaktadır. Bu noktada Tekâfül sistemine olmasa da Tekâfül sisteminin teorik izahına yönelik literatürde bazı eleştiriler bulunmaktadır. (Bu eleştiriler için bkz. Hacak, 2017, s.98-107) Bu başlığımızda Tekâfül sistemiyle ilgili literatürdeki bazı eleştiri noktalarını gündeme getirdik. Bundan sonraki başlıklarda, Tekâfül sistemi uygulayıcıları ve teorisyenlerinin görüşleri ile İslam dünyasında katılım ekonomisinin standartlarını belirleyen AAOIFI ve benzeri kuruluşların belirlediği, standart hâline gelen prensipleri ışığında katılım sigortacılığı tanıtılacaktır.

5. KATILIM SİGORTASI (TEKÂFÜL, İSLAMİ SİGORTA) KAVRAMI

5.1. Katılım Sigortacılığının Dünyadaki Kısa Tarihi

Yardımlaşma esasına dayalı olarak kurgulanan ve Tekâfül olarak bilinen katılım sigortacılık sistemi dünya finans sistemi içerisinde önemini her geçen gün artırmaktadır. Literatürde "İslami Sigortacılık, Faizsiz Sigortacılık, Teavün Sigortacılığı, Katılım Sigortacılığı" gibi isimlerle de anılan yardımlaşma temelli sigorta, yaygınlığı bakımından her ne kadar Körfez Ülkeleri'nin adı önde görülse de dünyada ilk 1979 yılında Sudan'da kurulmuştur. Son dönemlerde Türkiye'de ise Tekâfül sigortacılığı yerine "katılım sigortacılığı" kavramının kullanılmaya ve yaygın olarak tercih edilmeye başlandığı görülmektedir.

Malezya'da 1984 yılında Tekâfül Yasası çıkarılmış ve

Syarikat Takaful Malaysia isimli şirket 1985'te faaliyete başlamıştır. Tekâfül sigortacılığını günümüzdeki anlamıyla başlatan asıl girişim de bu olmuştur. (Miliman, 2012, s.28) Bugün İngiltere, İsveç, Hollanda, Lüksemburg gibi batılı ülkelerinde de Tekâfül şirketleri bulunmaktadır. Tekâfülün faizsiz bankacılık sistemi içerisinde bir ürün olarak yer alması fikri 1981 yılında Almanya'da düzenlenen İslam Bankaları ve Ekonomik İşbirliği Uluslararası Stratejileri Sempozyumu'nda gündeme gelmiştir. Daha sonra 1985 yılında İslam Hukuku Akademisi'ne bağlı Konsey'in Tekâfülü İslam'a uygun bir sistem olarak onaylaması ile sistem, İslam ülkelerinde hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. (Çalık, 2011, s.31-32)

5.2. Katılım Sigortacılığının Hukuki ve Finansal Yapısının Analizi (Ticari Sigortadan Farkları, Kooperatif Sigortadan Farkları, Kendine Özgü Yönleri)

Fertlerin teberrularından (bağış) oluşan bir sandıktan felakete uğrayan muhtaç kimselere yardım edilme anlamında, "Teberru Sandığı" şeklinde oluşan yardımlaşma sigortalarının meşruluğu hakkında, âlimler arasında ihtilaf yoktur. Aksine, sigortanın bu şekli İslam'ın iyilikte yardımlaşma emrinin (Maide, 5/2) muhtevası dâhilinde görülmüştür. Aşağıdaki iki tabloda Tekâfül (katılım) sigorta ile klasik (ticari, konvansiyonel) sigortanın ve şirketlerinin farklarının bir özeti yer almaktadır.

5.3. Katılım Sigortasının Modelleri

Verilen hizmet açısından ticari sigortadan farkı olmayan katılım sisteminin arka planda çalışan prensipleri onu diğer uygulamalardan ayırmaktadır. Operatör şirketlerinin yapmış olduğu faaliyetler iki ana kısma ayrılmaktadır. Bunlar şirketin yönetimi olan "Teknik İşlemler" ve toplanan fonun yönetimi olan "Mali İşlemlerdir". Teknik İşlemler; poliçe üretimi, hasar ödeme, acente kuruluşu ve feshi, reTekâfül anlaşmaları, yetkili servis anlaşmaları gibi sigortacılıkla doğrudan ilgili olan işlemlerdir.

Bu işlemlerin poliçe sahipleri (yardımlaşma havuzu) adına şirket tarafından yürütülmesi vekâlet yoluyla olmaktadır. Bu usulde şirket tüm bu işlemlerle ilgili havuzun vekili olmakta ve bu vekâlet karşılığında dilerse bir ücret almaktadır. Vekâlet ise ücretli veya ücretsiz olarak iki şekilde olabilmektedir. Mali İşlemler tarafında ise sermayedarın ortaya koyduğu anapara ile birlikte havuzda biriken primler danışma kurulunun uygun gördüğü alanlarda değerlendirilmektedir. Bu işlemlerden elde edilen gelirler açısından mudarebe veya vekâlet diye iki durum ortaya çıkmaktadır; Operatör şirket yani sigorta fonunu yöneten şirketin gelirleri ise aşağıdaki kelimelerden oluşmaktadır:

TEKÂFÜL VE KLASİK SİGORTA FARKLARI

• Tekâfül, Karşılıklı Dayanışma esaslıdır.
• Tekâfül'de Faiz ve Kumar yoktur.
• Katılımcı tarafından ödenen primlerin bir kısmı veya tamamı diğer katılımcıları potansiyel risklere karşı korumak için Tekâfül Fonuna katılır.
• Tekâfül Şirketleri, mevcut yasaların yanı sıra Şer-i Denetleme Kuruluna tabidir.
• Tekâfül Fonuna Katılımcılar ile Sermayedarların hesapları arasında tam bir ayırım vardır.
• Tekâfül Fonundaki herhangi bir fazlalık sadece katılımcılar arasında Vekalet ve Mudarebe modellerine göre dağıtılabilir. Katılımcının bir açığı olması durumunda Tekâfül Fonunu Yöneten Tekâfül Operatörü (Vekil) katılımcıya faizsiz borç (Karz-ı Hasen) sağlar.
• Katılımcıların ve hissedarların birikimleri İslami kurallara uygun yatırımlarda kullanılır.
• Tekâfül Şirketleri, İslami Prensiplerle çalışan Retekâfül şirketlerini tercih ederler.
• Klasik Sigorta şirketlerine ödenen primler beklenen riskler karşılığında kendilerine aittir.
• Klasik Sigorta Şirketleri, sadece mevcut yasalara tabidirler.
• Poliçe sahipleri tarafından ödenen primler şirkete gelir kabul edilir ve hissedarlara ödenecektir.
• Bütün fazlalıklar ve karlar sermayedarlara aittir.
• Açık durumunda Klasik Sigorta Şirketi riskleri üstlenir.
• Klasik Sigortada yatırımlarda kullanılacak fonların İslami kurallara uygun olması zorunlu değildir.
• Klasik Sigorta şirketlerinde Reasürans Şirketlerinin İslami prensiplerle çalışması zorunlu değildir.

Tablo 1 Tekâfül ve Klasik Sigorta Farkları

TEKÂFÜL VE KLASİK SİGORTA ŞİRKETLERİNİN YAPILARI		
KONU	KLASİK SİGORTA ŞİRKETİ	TEKÂFÜL ŞİRKETİ
Kuruluş İlkesi	Hissedarlar için kâr	Katılımcılar için yardımlaşma
Temel Amaç	Risk Transferi	Risk paylaşımı
Sahiplik	Hissedarlar	Katılımcılar
Yönetim Şekli	Şirket Yönetimi	İşletmeci
Yatırım	Faiz ağırlıklı yatırım araçları	Dini açıdan uygun olan araçlar
Fazlalık Meblağ	Çoğunlukla Hissedarlara	Katılımcılar hesabına, hayır işlerine

Tablo 2 Tekâful ve Klasik Sigorta Şirketlerinin Yapıları

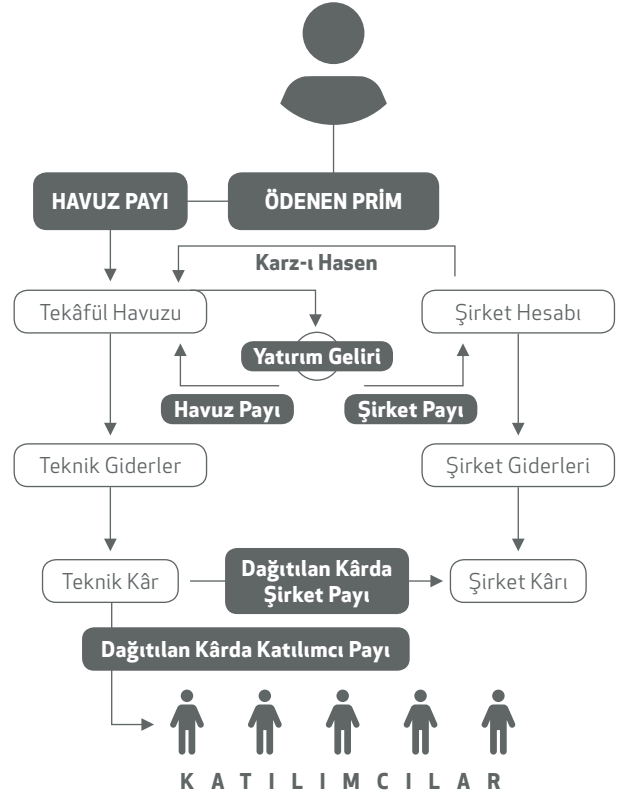
- Kendi sermayesi ve sermayesinden kaynaklanan gelirleri,
- Vekâlet karşılığı alacağı ücreti,
- Mudârabe esasına göre işlettiği sigorta fonunun varlıklarından kaynaklanan kârdaki payını veya yatırım vekâleti esasına göre yaptığı faaliyetler için belirlenmiş ücreti hak eder. Bu modeller de bu yönetime göre ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmektedir. Buna göre aşağıdaki 4 model karşımıza çıkmaktadır.
- Mudarebe Modeli
- Vekâlet Modeli
- Karma (Hibrit) Model
- Vekâlet Vakıf Modeli

Mudarebe modelinde taraflardan birisi emeğini diğeri ise sermayesini ortaya koyar. Bu sistemde yapılacak hesaplar sonucu bir paylaşım oranı belirlenir ve girişimci, birikimlerinin ne şekilde ve hangi araçlarla değerlendirileceğini yatırımcının emeğine bırakır.

“

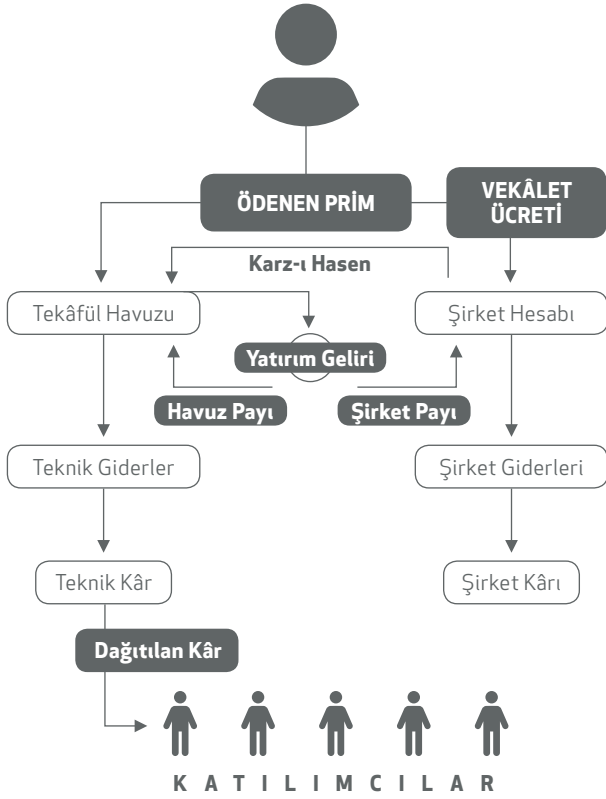
TEKÂFÜLÜN FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİ İÇERİSİNDE YER ALMASI 1981 YILINDA İSLAM BANKALARI VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ULUSLARARASI STRATEJİLERİ SEMPOZYUMU'NDA GÜNDEME GELMİŞTİR.

”

Şekilde de görüldüğü gibi primler ve yatırım gelirleri hasar ödemelerinde, reasürans giderlerinde ve hasarlarla ilgili diğer giderlerin ödenmesinde kullanılmaktadır. Bu giderlerin ardından havuzda bakiye kalması hâlinde bu tutar önceden anlaşılan ve poliçe üzerine yazılan bir oran dâhilinde poliçe sahipleri ve şirket arasında paylaşılır. Şirket yukarıda sayılan giderler haricinde kalan tüm giderlerini (maaş, pazarlama, kira vs) kendisine düşen bu paydan karşılar ve bundan sonra kalan tutar da şirket sahiplerinin kârı olur. (Gürbüz, 2016, s.345)

Vekâlet modelinde operatör şirket, havuzu işletmeye başlamadan önce birikimlerin bir kısmını kendine bir ücret olarak almaktadır. Bu ücrete vekâlet ücreti adı verilmektedir. Bu model daha ziyade Arap ülkelerinde uygulanmaktadır. Bu modelin temel ilkesi şirketin poliçe sahibinin vekili gibi hareket etmesidir. Şirketin rolü havuza ait tüm işlemleri önceden belirlenmiş bir ücret mukabilinde yerine getirmektir.

Ödenen hasarların toplanan primlerden fazla olması durumunda havuzda oluşabilecek herhangi bir açık hâlinde karz-ı hasen müessesesinin çalışması; kâr paylaşımı esasına dayanan ve mudaribin garantör olamayacağı mudarebenin ruhuna aykırı olması gibi bazı nedenlerden dolayı dünya genelinde vekâlet modeline bir teveccüh bulunmaktadır. (Abdul Wahab, 2015)

Nispeten daha az yaygın olan vekâlet vakıf modelinde ise Tekâfül şirketi önce bir vakıf kurmakta ve vakıf kendisi bir başlangıç yatırımı yapmakta açtığı hesaba katılımcılardan topladığı fonları da eklemektedir. Şirket sabit bir işletim ücreti almaktadır. En çok Pakistan, Endonezya ve Malezya'da

uygulanmaktadır (Dalkılıç ve Ada, 2013, s.164-165). Bu modelde hareket merkezi vakfın ortaya koyduğu sermayedir. Ancak katılımcılar da kendi birikimlerini bu sermayeye katılımcılar kendi birikimlerini eklemektedir. Vakfa bu faaliyette bir miktar işletme masrafı düşmekte geri kalan kar katılımcılarla paylaşmaktadır. (Çalık, 2011, s.44)

Hibrit (karma, birleşik) model, vekâlet modeli ile mudarebe modelinin karması bir modeldir. Bu model Körfez ülkelerinde yaygın olan bir modeldir. Bu modelin öncü uygulama olarak kabul edilmesi hususunda bir fikir birliği oluşmuştur. Hatta bu uygulama Bahreyn ve Malezya gibi bazı pazarlarda artık zorunludur. Ancak, modelle ilgili, hissedarın kârlarını maksimize etmeye çalışan işletmeci ile müşterek ve sürdürülebilir bir şekilde risklerini tazmin ve oluşturulan fazlalıktan yarar sağlamaya çalışan katılımcılar arasında bir çıkar çatışması oluşturduğu şeklinde eleştiriler bulunmaktadır. (Kassim, 2008, s.13)

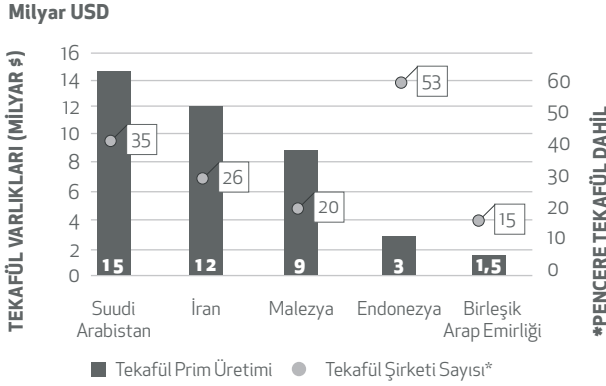
5.4. Dünyadaki Katılım Sigortacılığının Mevcut Durumu

Bugün global ölçekteki İslami finans piyasalarının büyüklüğü toplamda önemli boyutlara ulaşmış durumdadır. Katılım sigortacılığı da hiç şüphesiz bu büyüklükten bir pay almaktadır. Dünya piyasaları ile ilgili bu çalışma yapılırken elde edilen en son verilere göre Tekâfül piyasasının küresel katkısı 2017 sonu itibarıyla yaklaşık 46 Milyar Amerikan Doları seviyesine ulaşmıştır. (Thomson Reuters, 2018) Bu piyasaya katkı yapan ülkelerin bölgesel dağılımı ise şöyledir: (Milliman, 2017, s.2)

- GCC (Körfez Arap Ülkeleri): Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan
- Güneydoğu Asya Ülkeleri: Malezya, Endonezya ve Brunei
- Afrika Ülkeleri: Sudan, Mısır, Kenya, Gambiya ve Tunus
- Diğer Ülkeler: Bangladeş, Pakistan, Türkiye, Sri Lanka, Suriye, Yemen ve Ürdün

SEKTÖR	PİYASA PAYI	ÜRETİM DEĞERİ	2015 BÜYÜME ORANI
HAYAT DIŞI TEKÂFÜL	%83	12.3 Milyar USD	%17
HAYAT TEKÂFÜL	%17	2.6 Milyar USD	%1
TOPLAM TEKÂFÜL	%100	14.9 Milyar USD	%14

Tablo 3 Dünya Tekâfül Pazarının Hayat ve Hayat Dışındaki Performansı

Şekil 2 Dünya Tekâfül Piyasasının Performansı

Tekâfül sistemi bugün Malezya, Suudi Arabistan, İran, Endonezya gibi İslam ülkelerinin yanında bazı Batı ülkeleri de dâhil olmak üzere 33 ülkede ve 300'ün üzerinde şirket tarafından uygulanmaktadır. Sistem içerisinde Suudi Arabistan yüzde 33 ile en büyük paya sahipken Uzakdoğu ülkeleri de yüzde 26'lık paya sahiptir. Oldukça dinamik ve büyük bir pazara işaret eden tüm bu veriler ilerleyen dönemlerde Tekâfül piyasasının parlak bir geleceğin var olacağını ipucunu vermektedir.

5.5 Türkiye'de Katılım Sigortacılığın Tarihi Gelişimi

Sigorta faaliyeti yapan bir şirketin, Tekâfül sistemini benimsemiş olduğunu söyleyebilmek için asgari dört ana şartın bir araya gelmesi zorunludur. Bunlardan ilki yardımlaşma amacıyla teberru şeklinde primlerin toplanması ve dönem sonunda arta kalan bir bakiye varsa bunun ya havuza iştirak edenlere iade ya da hayır işlerinde sarf edilmesi, ikincisi operatör şirketi kuran sermaye tutarı da dâhil olmak üzere toplanan primlerin faizsiz piyasa enstrümanlarında değerlendirilmesi, üçüncüsü İslam'ın hoş görmediği tütün, içki mamulleri vs. kıymetlerin sigorta teminatının havuzdan sağlanmaması ve son olarak konusunda uzman bir şer'i kuruldan danışmanlık ve denetim hizmetinin temin edilmesi gerekmektedir. (Gürbüz, 2013, s.650) Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki mevcut 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu'nda katılım sigortacılığı sisteminin çalışmasına engel olacak bir hüküm olmadığı görülmektedir. Ancak çalışma prensipleri olarak yukarıda sayılan hususlar bağlamında, şayet operatör şirketin prim havuzu dönem sonunda arta kalan bir bakiye (surplus) ile sonuçlanırsa bu durumda, havuza iştirak edenlere, bu iştirakleri nispetinde bir bakiye iadesi yapması söz konusu olacaktır.¹

Bu şekilde İslam fukahasıncı ticari sigortalara getirilen eleştirilerden biri olan; riziko gerçekleştirmediği

takdirde sigortalının ödediği primlerin karşılıksız kalacağı da bu sistemde ortadan kalkmış olmaktadır. Çünkü bu sigortacılık anlayışı yardımlaşma esaslıdır. İşte bu bakiye iadesini yapabilmesi için gerekli olan muhasebe hesabı Türkiye'de 07 Ağustos 2007 Tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 'Sigorta ve Reasürans İle Emeklilik Şirketlerinin Teknik Karşılıklarına ve Bu Karşılıkların Yatınacağı Varlıklara İlişkin Yönetmelik' ile çözüme kavuşturulmuş ve Yönetmeliğin 10'uncu maddesinde 'ikramiye ve indirimler karşılığı' diye yeni bir tanımlama yapılmıştır.

Ayrıca 23/8/2015 Tarihli Resmi Gazete'de bu maddede bir değişikliğe gidilmiş ve katılım sigortacılığı ihtiyaçlarına göre yeniden revize edilerek, açıklığa kavuşturulmuştur.² Yukarıda bahsedilen yardımlaşma saiki dışında Tekâfül operatörleri için diğer önemli bir husus faizle iştigal etmemek ve topladıkları primlerin faizli piyasa enstrümanlarında değerlendirilmemesidir. Yani şirket faizsiz sigortacılık prensipleri dâhilinde tüm yatırımlarını faizsiz enstrümanlara yapmak zorundadır. Mülga 7397 Sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nda Hazine Müsteşarlığı nezdinde şirketlerin bankalarda teminat tesislerini zorunlu kılınmıştı. Bu da ister istemez sigorta şirketleri için faiz geliri demektir. Bilindiği gibi 1983 yılında itibaren faaliyet göstermeye başlayan "özel finans kurumları" 2005 yılında 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile "Katılım Bankaları" adını almışlardır. Bu tarihten sonra Müsteşarlık teminat tesisinin katılım bankalarında da yapılabilmesine müsaade etmiş, böylece katılım sigortacılığı önündeki bir diğer

“

BİLİNDİĞİ GİBİ 1983 YILINDA İTİBAREN FAALİYET GÖSTERMEYE BAŞLAYAN "ÖZEL FİNANS KURUMLARI" 2005 YILINDA 5411 SAYILI BANKACILIK KANUNU İLE "KATILIM BANKALARI" ADINI ALMIŞLARDIR.

”

“

"KATILIM SİGORTACILIĞI YÖNETMELİĞİ HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI NEZDİNDE HAZIRLANMIŞ VE 20 EYLÜL 2017 TARİHİNDE İSE YAYIMLANARAK YÜRÜRLÜĞE GİRMİŞTİR"

”

engel olabilecek faiz sorunu da ortadan kalkmıştır.

Türkiye'deki katılım bankaları işleyişinde devlet müdahalesini görmek ve söylemek mümkündür. Şöyle ki örneğin, yukarıda da bahsedildiği gibi bu türdeki bankalara "katılım" bankası şeklinde ayrı bir ismin verilmesi yine bu katılım bankalarına ait ayrı bir "Katılım Bankaları Birliğinin" oluşturulması bunun bir göstergesidir. Bu minvalde katılım sigortacılığı ile ilgili bazı düzenlemeleri de Sigortacılık Kanunu'nda da yerini alması için gerekli hazırlıklar son dönemde İdare'nin gündemini oluşturmaktadır. Nitekim 20 Aralık 2017 tarihinde ise Yönetmeliği açıklayan bir de genelge yayımlanmıştır. Yönetmelikte dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise konvansiyonel sigorta şirketlerinin yeni bir Tekâfül şirketi kurmadan "pencere" şeklinde tabir edilen bir yapı ile ürün farklılaştırmasına giderek aynı zamanda katılım sigortacılığı yapmasının ancak belirli bir süreye kadar müsaade edilmesidir.

Türkiye'de Tekâfül/katılım sigortacılığının sağlıklı bir şekilde büyümesi ve ilerleyebilmesi için bu konuda yatırım yapmak isteyen müteşebbisin ciddi bir sermaye ile yola çıkması gerekmektedir. Nitekim katılım sigortacılığı bir ürünün adı değil bizatihi sistemin kendisidir. Bu minvalde İdare'nin Yönetmelik ile getirdiği sınırlamanın yerinde olduğu düşünülebilir. Bunun dışında ülkemizde katılım sigortacılığının gelişmesi için diğer çok önemli bir adım da aynı isimle bir sivil toplum kuruluşunun kurulmuş olmasıdır. İslami sigortacılık konusunda hizmetler sunma, araştırmalar yapma gayreti ile faaliyetlerini sürdüren Katılım Sigortacılığı Derneği aynı zamanda Onuncu Kalkınma Planı ve 64'üncü Hükümet Programı'nda Türkiye'de faizsiz finansın geliştirilmesi ve bu alanda gerekli koordinasyonun sağlanması için 2015 Yılı Aralık ayında Başbakanlık Genelgesi ile kurulan "Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu" üyesidir. Katılım bankacılığı ve sigortacılığının, genel anlamda faizsiz finans sisteminin daha hızlı ve sağlıklı geliştirilmesi ile ülkemizin uluslararası finans merkezi vizyonuna katkı sağlanması amacıyla oluşturulan Kurulun üyeleri şunlardır: Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanın başkanlığında Kalkınma Bakanlığı Müste-

şarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Hazine Müsteşarı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Başkanı, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı, Borsa İstanbul A.Ş. Genel Müdürü, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Başkanı ve Katılım Sigortacılığı Derneği Başkanı.

19 Aralık 2020 tarihinde ise 2017'de yürürlüğe giren bu mevzuat mülga edilerek Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) tarafından 19.12.2020 tarihli ve 31339 sayılı Resmî Gazete'de "Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik" yayımlanmıştır. 19.06.2021 tarihinde uygulanmaya başlayacak bu yönetmelikte, katılım sigortacılığına ilişkin danışma komitesinin esasları detaylıca belirlenmiş şirket bünyesinde katılım uyum birimi kurularak şer'i denetim ve uyum faaliyetleri zorunlu hale getirilmiştir. Katılım sigorta şirketleri tarafından fon ve havuzlara aktarılan primler de katılım finans esasları çerçevesinde yönetilecek olup pencere katılım şirketleri 31.12.2021'de portföylerini devredecek veya müstakil bir katılım sigorta şirketi kurması zorunlu hale gelecektir.

Bu çalışma hazırlanırken ülkemizde hayat ve hayat dışı alanda üç adet tam Tekâfül/katılım sigortası; dokuz adet de pencere şeklinde faaliyette bulunan yarı Tekâfül/katılım sigorta şirketi bulunmaktadır. Türkiye'de yaklaşık otuz yıllık geçmişi bulunan Katılım bankalarının bankacılık pazarından aldığı pay yüzde 6'lar seviyesindedir. Buna rağmen Türkiye'de 2009'da ilk Tekâfül şirketinin kurulmasıyla hayata geçen katılım sigortacılığının 9 yılda hızlı bir gelişim göstermiş; 2010 sonunda yüzde 0,52 olan pazar payının 2019 yılı üçüncü çeyreğinde toplamda yüzde 5.2 seviyesine ulaşmıştır. (TSB, 2019)

5.6. Katılım Sigortacılığı Diğer Meseleleri (Denetim, Pencere Sistemi, ReTekâfül)

İslami finans ve özeldede Tekâfül üzerine çalışmalar yapan belli başlı kuruluşlara baktığımızda iki tanesi ön plana çıkmaktadır. Bunlar AAOIFI ve IFSB'dir. İslami finans kuruluşlarının finansal tablolarını hazırlama ve denetleme konusunda takip ettikleri muhasebe ve denetim uygulamaları arasında yeknesaklık sağlamak amacıyla kurulan önemli kuruluşlardan biri olan AAOIFI'nin İslâmî Standartlarının genel bir özet tablosu aşağıda yer almaktadır. Görüleceği üzere 26 ve 41 No'lu standartlar sigortacılıkla ilgilidir. Bu iki standart esasında dünyadaki Tekâfül sigorta sisteminin de asgari şartlarını oluşturduğu söylenebilir.

a. AAOIFI'nin 26 Numaralı İslami Sigorta Standardı

AAOIFI'nin 26 Numaralı Sigorta Standardı, İslami Sigortayı şu şekilde tarif etmektedir: "İslâmî sigorta, sigortalıların kendi yararlarına kullanılmak üzere bağışta bulunma yükümlüğünü üstlendikleri ve sigortalılar arasından seçilen bir kurul ya da sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir şirket tarafından ücretli vekâlet yoluyla yönetilen ve katkı payı ödemeleriyle bir fon oluşturan sigortalıların bütününe koruma altına alan bir işlemdir. Ayrıca sigortalılar arasından seçilen kurul ya da yönetici şirket sigorta varlıklarını mudâra (emek sermaye ortaklığı) ya da yatırım vekâleti (vekâle bi'l-istismâr) yoluyla işletir." Yani AAOIFI'ye göre sistem şöyle işler:

- i Şahıslar teberru (bağış) yükümlülüğünü üstlenerek katkı payı öderler.
- ii Bu ödemeler kendine has bir tüzel kişiliği ve bağımsız mali hukuki sorumluluğu (zimmeti) bulunan sigorta fonunu ortaya çıkarır.
- iii Bu fon, sigortalıların (katılımcıların) maruz kaldığı sigortaya konu rizikolardan kaynaklanan zararları karşılar.
- iv Fonun yönetimi sigortalılar arasından seçilmiş bir kurul ya da sigorta faaliyetlerini idare edecek ve fonun varlıklarını işletecek ücret karşılığı çalışan bir şirket tarafından sağlanır.

b. İslami Reasürans: ReTekâfül

Tekâfül uygulayıcılarının çoğu kendinden beklenenin aksine hâlâ reasürans işlemlerini, reTekâfül şirketleri yerine reasürans şirketlerine yaptırmak durumunda kalmaktadırlar. Tekâfül şirketlerini reasürans şirketleri ile çalışmaya iten başlıca nedenleri de şöyle sıralayabiliriz.

- i reTekâfül şirketlerinin risk kapasiteleri İslami sigortacılığın tamamına teminat verecek seviyede bulunmamaktadır (Abouzaid, 2007, s.65). Dünya'daki Tekâfül şirketleri 200 civarında iken reTekâfül şirketlerinin sayısı sadece 15'tir.
- ii Reasürans yapılmaması halinde Tekâfül şirketleri mali açıdan zor durumda kalabilecektir. Bu da mevcut biriken finansmanın bir anda tükenmesine ve İslami sigortacılığın gelişiminin sekteye uğramasına sebep olacaktır.
- iii Bazı bölgelerde devlet tarafından belirli bir seviyeye kadar reasürans yapılması mecburi tutulmakta, şirketin kendi takdirine bırakılmamaktadır.
- iv Tekâfül endüstrisinin başlangıcında hiç retekâfül şirketinin bulunmamaktaydı.
- v Türkiye'de özellikle deprem riski yüksek olduğu için retekâfül şirketlerinin Türkiye'ye ayırdıkları kapasiteleri sınırlıdır.

Tekâfül şirketlerinin reasürans şirketleri ile çalışmasına İslam Hukukçuları Mecelle'nin 21 inci Maddesinde de ifade edilen "Ez-zarûretu tubihu'l mahzûrât" yani zaruret, haramı mubah kılar prensibi ile hareket ederek ihtiyaç nispetinde cevaz vermektedirler. (Haydar, 1912, s.76-77) Şöyle ki prensip hukukçular arasında kabul gördüğü hâliyle Müslümanların acil ihtiyaçtan ötürü genel kurallara aykırı hareket etmek zorunda kaldıkları durumlardaki sınırı ifade eder. Bu prensip esas olarak zarar görme tehlikesi altındaki Müslümanların yasaklanmış bir davranışı yapmaması durumunda bundan zarar göreceği durumlarda onlara zorunluluk koşulları oluşmuş olması kaydıyla o yasaklanmış davranışta bulunma izni verir. Hukukçuların bu prensibe temel oluşturduğu dayanak ise Bakara Suresi 173 üncü Ayet-i Kerimesidir.³ Yasaklanan ve helal olmayan yiyeceklerin tüketilmesine zaruret durumlarında müsaade edildiği için bu durum âlimleri zaruret durumlarında Müslümanların yapmalarının yasak olarak kabul edilmeyeceği diğer durumlarla bu durumu kıyaslayarak ilişkilendirmeye yöneltmiştir. Zaruret durumu; Müslümanların hayatlarını ve mal varlıklarını tehlikeye atabilecek risklerle karşılaşması durumunu ifade eder.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı da katılım/Tekâfül sigorta şirketlerine zorunluluk koşulları sağlanması şartıyla reasürans işlemleri için müsaade edilmekte olduğu görülmektedir. 41 Numaralı AAOIFI Standardı da nitekim bu zorunlulukları ve sınırlamaları içermektedir. Ancak bu prensibi sınırlayan başka bir prensip vardır ki o da Mecelle'nin 22 inci maddesinde yer alan "zaruret, miktarı kadar tayin edilir". prensibidir. (Haydar, 1912, s.78-79) Bu prensip ise (zaruret, haramı mubah kılar) prensibini icra etmede bir rehber niteliğindedir. Bunun anlamı hukukçular yasak olanı yapmaya müsaade etse dahi bu zaruret halinde aşırı olmamalıdır, yani zarûret için mübah kılınan şey zaruret miktarı ile takdir olunur, demektir. Tekâfül şirketleri retekâfül şirketlerinin karşılayamayacağı tutardaki riskleri yönetmek için geleneksel reasürans şirketlerinden yararlanabilir. Örneğin eğer reTekâfül şirketi riskin sadece yüzde 50'sini yeniden sigortalayabilecek güçte ise o zaman sadece diğer yüzde 50'lik kısım geleneksel reasürans şirketlerince reasüre edilebilir.

c. AAOIFI'nin 41 Numaralı İslami Reasürans Standardı

AAOIFI'ye göre İslami Reasüransın tanımı şöyledir: Sigorta şirketlerinin, belirli risklere maruz kalma ihtimali bulunan ve idareleri altında olan sigorta fonlarına vekâleten söz konusu risklerden doğan zararların bir kısmını telafi etmek üzere bir üst sigorta için anlaşmalarıdır. Bu işlem katılımcılardan bağış

yükümlülüğü ilkesine dayalı olarak alınan sigorta katılım bedellerinin bir kısmının ödenmesiyle gerçekleşir. Böylece reasürans fonu oluşur. Bu fon tüzel kişiliğe sahiptir ve bağımsız mali bir zimmeti vardır. Bu fon sayesinde sigorta şirketinin sigortaladığı bazı risklerin gerçekleşmesinden doğan ve şirketin karşılaması gereken zararlar ödenir. İslami Sigorta Şirketlerinin Geleneksel Reasürans Şirketleriyle Yapacakları Reasürans İşlemlerinde Uymaları Gereken Kurallar (AAOIFI, 2012, s.700) şu şekildedir:

- İslami sigorta şirketi mümkün olan en üst düzeyde İslâmî reasürans şirketleriyle çalışmalıdır.
- İslami sigorta şirketi, mülkiyeti geleneksel reasürans şirketine ait olan ve meydana gelecek riskler için ayrılan nakdî ihtiyatları faiz ödeme taahhüdüyle elinde tutamaz. Ancak İslami sigorta şirketi ile geleneksel reasürans şirketi, reasürans şirketinin hakkı olan ödemelerin bir bölümünün İslami sigorta şirketinde kalması ve mudârabe ya da yatırım vekâleti esasına göre işletilmesi konusunda anlaşabilirler. Bu durumda İslami sigorta şirketi mudârip ya da yatırım vekili olurken reasürans şirketi sermayedar olur. Kâr aralarındaki akde göre paylaşılır. Reasürans şirketinin kâr payı İslami şirketlerdeki hesabına aktarılır. İslami sigorta şirketinin sigorta hesabından bağımsız bir şahıs olarak yürüttüğü yatırım faaliyetlerine karşılık hak ettiği kâr payı ise yatırımcıların / şirket hissedarlarının hesabına ilave edilir.
- İslami sigorta şirketi ile geleneksel reasürans şirketi arasındaki anlaşmaların süresi ihtiyaç kadar olmalıdır.
- İslami sigorta şirketi, anlaşma yapmadan evvel danışma kurulunun onay ve kabulünü almalıdır.
- Geleneksel reasürans şirketleriyle yapılan sözleşmelerin mümkün olan en alt düzeyde tutulması gerekir. Danışma kurulu bunu takiple mükelleftir. Geleneksel Reasürans Şirketinin İslami Sigorta Şirketine Ödediği Komisyon ve Tazminatların Dini Hükmü (AAOIFI, 2012, s.702):
- İslami sigorta şirketinin geleneksel reasürans şirketleri tarafından verilen sigorta tazminat bedellerini almasına engel bir dini delil yoktur.
- İslami sigorta şirketi reasürans komisyonu alamaz. Ancak geleneksel reasürans şirketine ödeyeceği katılım bedelinde indirim talep edebilir.
- İslami sigorta şirketi geleneksel reasürans şirketinin bakiye gelirden yapacağı kâr iadesi ödemelemini alamaz. Ancak geleneksel reasürans şirketine ödeyeceği katılım bedelinde indirim talep edebilir.

d. Tekâfül Sisteminin Denetimi

Sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi için denetim

mekanizmaları büyük önem arz eder. Bu denetim mekanizmalarına ihtiyaç sadece katılım sigorta şirketinin kuruluş için gerekli uygunluklarının alınması ile sınırlı olmamalı, mutlak suretle şirket devam ettikçe bu mekanizma da devam etmeli ve işler olmalıdır. Örneğin Malezya'da 2001 yılında yürürlüğe konulan Finansal Master Plan ile son 20 yılda yüzde 27'lik bir Tekâfül piyasası büyümesi elde edilmiştir.

Bu büyümenin arkasında yatan temel faktörler ise;

- Hassasiyetleri olan müşterilerin, katkı payı sahiplerinin endişe ve beklentilerini karşılayan Tekâfül prensiplerine uygun bir yönetim, denetim ve kontrol,
- Tekâfül şirketlerinin kurulumunu ve operasyonlarını destekleyen, temelini oluşturan (Tekâfül modellerinin tanımlanması gibi) şeffaf ve güçlü legal yapı,
- Sektörün gelişimi ve sürekli bir büyüme arz etmesi için kurumlarıyla, eğitim ve liderlik merkezleriyle üniversitelerde lisans ve lisansüstü programlarıyla insan kıymetlerinin gelişimine verilen değerdir. Bunun dışında Malezya'da olduğu gibi Devlet tarafından İslami Standartlara uygunluğun denetimi için çeşitli kontrol mekanizmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin yine Malezya'da iki farklı fihhi denetim ve kontrol mekanizması vardır:
 - i Şirketlerin kendi bünyelerinde bulundurduğu danışma komiteleri/kurulları;
 - Şirketin operasyonel faaliyetleri hakkında önerilerde, uyanlarda bulunuyor,
 - İç denetçiler ayrıca şirket faaliyetlerinin hassasiyetli müşterilerin memnuniyeti çerçevesinde gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediğini bu danışma kurulunun tavsiye metinleri üzerinden denetliyor.
 - ii Malezya Merkez Bankası'na bağlı olarak faaliyette bulunan fihhi tahkim komisyonu;
 - Tekâfül şirketlerine lisans veriyor, dinen uygun olmayanların lisansını iptal etme yetkisi var,
 - Uyuşmazlık halinde devreye giriyor, kararları emsal teşkil ediyor,
 - Yeni ürünler çıkartılması için bu komisyondan izin alınıyor.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sigorta, birçok İslâm konferansında müzakere konusu yapılmıştır. Bütün bu toplantılardan elde edilen sonuçlara göre, devlet teşekküllü sigortaların genellikle caiz olduğu, ticari sigortaların ise ğarar, kumar ve ribâ unsuru taşıdığından caiz olmadığı kanaati ekseriyetle hâkimdir. Ancak Müslümanların, yardımlaşma amaçlı alternatif sigorta modelleri gerçekleştirmek zorunda olduğu da bu konferanslarda ifade edilmiştir. Ticari sigortaların şer'an şüpheli ve mahzurlu muamelelerden kurtulması için, Tekâfül ya da katılım sigortacılığı olarak bilinen karşılıklı yardımlaşma sigortalarının kurulup geliştirilmesi yönünde son 20 yılda önemli gelişme ve teşvikler söz konusu olmaktadır.

Tekâfül/katılım sigortacılığı sisteminin gelişmesi için önemli bir diğer konu ise dağıtım kanallarının önemidir. Ülkemizde nasıl ki katılım bankaları normal bankalardan 2005 yılından bu yana ayrı bir statüye kavuşmuş ve ayrı bir alanda hizmet verir hale gelmiş ise katılım sigortacılığının da aynı duruma gelmesi gerekmektedir. Bunun için de bu çalışma hazırlanırken yeni yayımlanmış olan Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği Ülkemizdeki Tekâfül sigorta sistemini yasal bir düzenlemeye oturtarak gelişmesine ciddi katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte sistemin gelişmesi için daha en başta katılım bankalarının sigorta işlemlerinde katılım sigorta şirketlerini tercih etmeleri de yine bu sektörün hızlı büyümesine katkı sağlayacağı izahtan varestedir.

VAKA İNCELEMESİ

Türkiye'de Katılım Sigortacılığının Regülasyonu

Konvansiyonel yani klasik manadaki sigorta sistemi faiz, ğarar (belirsizlik) ve kumar içermesi sebebiyle İslam fıkıhınca ekseriyetle sakıncalı görülmektedir. Bunlardan arındırılmış alternatif bir sigorta sistemi olarak Tekâfül (katılım sigorta) sistemi ise; değişik fertlerin birleşerek içlerinden zarara maruz kalan katılımcıların zararının tazmin edilmesi üzerine yaptıkları bir yardımlaşma olarak ifade edilmekte, bu sistemde toplanan katkılar faizsiz enstrümanlarda değerlendirilmekte, şayet teberru olarak alınan primler masrafların üzerinde kalırsa yani bir artı bakiye olursa bu yıl sonlarında danışma kurullarının da uygun gördüğü koşullarda katılımcılara tekrar dağıtılmaktadır.

Cumhuriyet tarihinde dar kapsamda bir iki küçük Tekâfül denemesi olmuş ve ancak bir başarı elde edilmemiş olsa da ciddi manadaki ilk teşebbüslerin yakın zamanda, 2010 ve sonrasında, olduğu görülmektedir. Hayat ve hayat dışı alanlarda yapılan bu girişimler sonucunda Türkiye'de Tekâfül piyasasının oluştuğu ve meyvelerini kısa sürede verdiğine şahit olunmaktadır.

Şöyle ki bugün kırk yıla yaklaşan katılım bankacılığı tecrübesine rağmen tekaful sigortacılığının çocukluk dönemi diye tabir edilecek aşamasında ulaştığı pazar payı ve sistemin gelişmesi için İdare tarafından yapılan regülasyon çalışmaları bunun çok güzel örneklerini teşkil etmektedir. Gelin bunlara biraz daha teferruatlı bakalım: Ülkemizde ilk Tekâfül sigortacılığı girişimleriyle kamuoyunda bilinirliğin artması için sektör temsilcilerinin şu hususlarda gayret sarf ettikleri görülmektedir:

1. Üniversitelerle iş birliği yapılarak çok sayıda sempozyumlar, çalıştaylar ve konferansların düzenlenmesi veya bunlara iştirak edilmesi.
2. Çeşitli akademik veya fıkhi dergilerde bu konuyla ilgili yayınların yapılması.
3. Yurt dışında Tekâfül konusuyla ilgili çalışmalar yapan tarafların, Türkiye'ye davet edilmesi, ortak fikir alışverişinin tesisinin sağlanması.
4. Hazine Müsteşarlığı, TKBB, TSB ve Sigorta Şirketleri ile kapsamlı çalışmaların yapılması.
5. Ülke çapındaki başta Diyanet İşleri Başkanlığı da dâhil olmak üzere toplum nezdinde kabul, itibar görmüş kanaat önderlerinin ve bunların fıkhi kurullarının ziyaret edilerek, sistemin anlatılmasının sağlanması.
6. Bir dernek altında sivil toplum kuruluşunun oluşturulması.

Sektör temsilcileri tarafında gerçekleştirilen bu gayretli çalışmalara, kamu kesimi de kayıtsız kalmamış; daha önce Türkiye'de hiç denemesi ve tecrübesi olmayan bu konu için ilgili taraflarla dirsek temasına girmiş ve bu iş birliği sonucunda 2017 yılında Hazine Müsteşarlığı tarafından Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ve Katılım Sigortacılığının Uygulanmasına İlişkin bir Genelge yayınlamıştır. Bu regülasyonlar vesilesiyle de Tekâfül ya da artık resmiyetteki ismi olan katılım sigortacılığı sistemi ülkemizde mevzuat içerisindeki yerini almıştır. Hatta bu düzenlemenin çıkması esasında müstakil bir düzenlemeye sahip olmayan katılım bankacılığı sektörünün de bir adım önüne geç-

miştir. Katılım Sigortacılığı sisteminde yapılan bu düzenlemeler sayesinde sektörün şu imkânlarla kavuştuğundan bahsedebiliriz:

1. Katılım sigortacılığı modelinde, pencere şeklinde çalışan (yarı Tekâfül) ve ürün bazlı faizsiz sigortacılık yapan şirketler kurulmaya başlandı ve yeni yatırımcıların da gelmesi beklenmektedir.
2. Katılım sigortacılığı modeliyle çalışacak şirketlerin çalışma şekilleri hakkında bir düzenleme getirilmiş ve üretimlerini ayrıştırarak kayıt altına almaları sağlanmıştır.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bireysel Emeklilik Sigortasını zorunlu tutması vesilesiyle katılımcılar yüzde 65 oranında faizsiz fonları tercih etmiş, hatırı sayılır bir başarı elde edilmiştir.
4. İslami hassasiyetleri olan ve hiç poliçe yaptırmayan kesime ulaşılmış ayrıca bu kesimin sisteme girmelerine olanak sağlanmıştır.
5. Türkiye Sigorta Şirketleri Birliği bünyesinde Katılım Sigortacılığı İnceleme ve Araştırma Komitesi kurulmuştur.
6. Katılım sigortacılığına ilgi çok daha artmıştır. Yabancı sermaye için bir fırsat olarak görülmüştür.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi sigorta akdinin unsurlarından biri değildir?

- a) Prim
- b) Sigortacı
- c) Sigorta himayesi
- d) Kaza
- e) Riziko

2. Aşağıdaki kurumlardan hangisi İslam kültüründe gelişen risk paylaşımı ve sosyal dayanışma kurumlarından biri değildir?

- a) Âkile
- b) Velâ
- c) Diyet
- d) Hilf
- e) Avarız vakıfları

3. Aşağıdaki yargılardan hangileri, sigortanın İslam hukuku açısından hükmünü belirlerken esas alınabilecek, doğru yargılardır?

- I. Sigortan akdi, fıkıh açısından klasik akit tiplerinden farklı yeni bir akittir.
 - II. Sigortanın meşruiyetini ortaya koyan hadisler vardır.
 - III. Sigorta hakkında karar verebilmek için bütün bir sigorta sistemini analiz etmek gerekir.
 - IV. Sigorta akdi para ile paranın değişimidir.
- a) I, II
 - b) II, III
 - c) I, III
 - d) III, IV
 - e) I, III

4. Klasik fıkıh eserlerindeki aşağıdaki sözleşmelerden hangisi ihtimale dayanan bir bedel karşılığında bir rizikoya güvence verilmesi anlamı taşır.

- a) Satım akdi
- b) Riba
- c) Çararlı sözleşme
- d) Muvâlât sözleşmesi
- e) Lonca

5. "İslam hukukçularının, çağdaş ticari sigorta sistemine olumsuz yaklaşım göstermelerinin en temel gerekçesi aşağıdakilerden hangisidir?"

- a) Ticari sigortada hiçbir şekilde yardımlaşma olmaması
- b) Ticari sigortanın gayri meşru işlerle uğraşması
- c) Sigorta himayesinin bedel karşılığında sunulamayacağı
- d) Ticari sigortanın tesadüfe bağlı oluşu
- e) Ticari sigorta şirketinin kar elde etmesi

6. Dünya'daki ilk Tekâfül şirketi hangi ülkede kurulmuştur?

- a) Türkiye
- b) Hollanda
- c) Malezya
- d) Sudan
- e) Ürdün

7. Aşağıdaki Modellerden Hangisi Tekâfülde görülmez?

- a) Vekâlet
- b) Mudarebe
- c) Hibrit - Karma
- d) Vekâlet Vakıf
- e) Müşareke

8. Aşağıdakilerden hangisi Tekâfülün unsurlarından biri değildir?

- a) Yardımlaşma
- b) Faizsiz Yatırım Araçları
- c) Hasarsız Müşteri Şartı
- d) Danışma Kurulu
- e) Caiz Olmayan Kıymetlerin Sigortalanmaması

9.

- I. Tazminat almamış katılımcılara verilmesi
- II. Bir sonraki dönemde indirim olarak kullanılması
- III. Bir sonraki dönemin hasar karşılıkları olmak üzere bırakılması
- IV. Çeşitli hayır kuruluşlarına bağışlanması

Yukarıdakilerden hangileri katılımcılar ile Tekâfül kuruluşu arasında akdedilen sözleşme neticesinde fon fazlasının dağıtıldığı yerlerdendir?

- a) Yalnız I
- b) I - II
- c) II - III
- d) III - IV
- e) Hepsi

10. Tekâfül şirketlerinin reasürans uygulamalarındaki kurallar aşağıdakilerden hangisinde hatalı olarak belirtilmiştir?

- a) İslâmî sigorta şirketi mümkün olan en üst düzeyde İslâmî reasürans (retekaful) şirketleriyle çalışmalıdır.
- b) Geleneksel reasürans şirketleriyle yapılan sözleşmelerin mümkün olan en alt düzeyde tutulması gerekir.
- c) İslâmî sigorta şirketi ile geleneksel reasürans şirketi arasındaki anlaşmaların süresi ihtiyaç kadar olmalıdır.
- d) İslâmî sigorta şirketi, geleneksel reasürans şirketinin vereceği hasar tazminatını alamaz.
- e) İslâmî sigorta şirketi, anlaşma yapmadan evvel danışma kurulunun onay ve kabulünü almalıdır.

Cevap Anahtarı: 1.d 2.d 3.e 4.d 5.c 6.d 7.e 8.c 9.e 10.d

Dipnotlar

¹Bütün masraflar, ödenmiş ve o yıl içinde ödenecek tazminatlar çıktıktan sonra sigortalıların ödedikleri primlerden, ihtiyat fonlarından ve bunların gelirlerinden arta kalan tutardır. Bu miktar kâr değildir; "fazlalık/ artık gelir (bakiye)" ismini alır. Dönem başında kararlaştırıldığı takdirde bunu iade yerine bağış olarak da tasarruf edebilir.

²İkramiyeler ve indirimler cari hesap dönemi içinde lehtar veya sigortalının lehine tahakkuk etmiş ve ödenmiş ya da ödenecek tüm tutarları kapsar. Bu ödeme, sigortalının ilerideki primlerinden indirim veya matematik karşılıklarında artırım yapılarak ya da nakden gerçekleştirilir. Şirketler, taahhütte buldukları ikramiye ve indirimle ilişkin esasları sözleşmede belirtmek zorundadır.

³Bakara Suresi (173): O, size ancak ölüyü (usulünce kesilmeden veya avlanmadan ölen hayvanı), (akan) kanı, domuz etini ve kendisi Allah'tan başkası için kesilen (hayvanın etini) haram kılmıştır. Fakat (başkasının hakkına) tecavüz edici olmadan ve haddi (zaruret miktarını) aşıcı olmadan kim (bunlardan ölmeyecek kadar yemeye) mecbur kalırsa, artık ona bir günah yoktur.

Kaynakça

AAOIFI, (2012), Faizsiz Bankacılık Standartları, Çev: Mehmet Odabaşı, İshak Emin Aktepe, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, Yayın No:2, İstanbul

AAOIFI, (2016), çevrimiçi (<http://aaofii.com/about-aaofii/?lang=en>), 01.04.2016

Abdul Wahab Abdul Rahim, "Takaful Business Models, Opportunities, Obstacles and Practical Recommendations for Islamisation of Insurance System in Pakistan", çevrimiçi (http://www.sidathyder.com.pk/downloads/SH-Takaful_Business_Models-AR.pdf), 5.9.2016

Abouzaid Chakib, (2007), "The Role of Pure Re-Takaful Operators Versus Conventional Reinsurers Envisioning The Future", Ed. (Sohail Jaffer), Islamic Insurance: Trends, Opportunities and the Future of Takaful (63-71), Euromoney Institutional Investor Plc, London

Acincan, Hilmi, (1998), Sigortaya Giriş, İstanbul.

Akpınar, Turgut, Tarihte Sigorta ve Yurdumuzda Sigortaya Dair İlk Fetvalar, Tarih ve Toplum, cilt 13, sayı 75 (1990), s. 34-39.

Arseven, Haydar, (1991), Sigorta Hukuku, İstanbul, Beta yayınları.

Ceccarelli. Giovanni, "Risky Business: Theological and Canonical Thought on Insurance from the Thirteenth to the Seventeenth Century", Journal of Medieval and Early Modern Studies, 31/3 (Fall 2001), s. 607-658.

Cemmâl, Mustafa Muhammed, "Teemmulat fi mevakıf'l-fıkhi'l-islami min kadıyyeti't-temin", Mecelletü's-Şe-ria ve'l-kanun, Birleşik Arap Emirlikleri Ü. Hukuk ve İslam Hukuku Fak. sayı, 7, 1993, içinde).

Çalık Abdurrahman, (2011), Tekâfül Sigorta Sistemi ve Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği. Van Yüzün-

cü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dalgın, Nihat, (2002), İslâm'ın Işığında Sigortacılık, Samsun.

Dalkılıç Nilüfer, Ada Ayşe Altun, (2013), "Sigortacılıkta Tekâfül Sisteminin Değerlendirilmesi", 1.Ulusal Sigorta Ve Aktüerya Kongresi Bildiriler Kitabı (161-168), Ankara.

Gürbüz Yunus Emre (2016), İslam Ekonomisi ve Finansı, Bölüm: İslam Ekonomisi ve Sigortacılık, Yayın Yeri: Umuttepe Yayınları, Editör: Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan; Doç. Dr. Ayfer Gedikli; Doç. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım, Yayın No: 2971446, İstanbul.

Gürbüz Yunus Emre, (2013), "Tekaful Sigortacılığı Sistemi", Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı III Sonuç Bildiri Kitabı (649-652), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Gürbüz Yunus Emre, (2017), "Yükselen Trend Katılım Sigortacılığı" Katılım Finans Dergisi (56-59), TKBB, Sayı:3, İstanbul.

Hacak, Hasan, (2017), İslamî Sigorta (Tekâfül) Ticari Sigortadan Farklı mıdır?, Tekâfül Teori Uygulama içinde, s. 93-110, Ensar Yayınları, İstanbul.

Hacak, Hasan, (2006) İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi, s. 31-38, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30 (2006/1), 21-50.

Hafif, Ali, et-Te'mîn ve hükmühû alâ hedyi's-şeriati ve usûlihâ, el-Mu'temerü'l-âlemî el-evvel li'l-iktisâdî'l-İslâmî, 1395/1975

Haydar Ali, (1912), Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, İstanbul.

Heyet, Kararlar ve Tavsiyeler; İslâm Konferansı Teşkilatı İslâm Fıkıh Akademisi; trc. Hasan Hacak - Bilal Aybakan, İstanbul 1995.

İbn Âbidîn, (1984), Muhammed Emin b. Ömer, Reddül-muhtâr, İstanbul.

İbn Âbidin, (2012), Reddül Muhtâr, Çev: Ahmet Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu, Mehmet Savaş, Cilt:IV, Şamil Yayınları, İstanbul.

İpşirli, Mehmet Avanz Vakfı, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., yıl: 1991, IV, 109.

Karadâğî Ali Muhyiddin, (2004), et-Te'mînü'l-İslâmî dirâse fikhîyye ta'siliyye mukârene bi't-te'mîni't-ticâriyyi maa't-tatbikati'l-ameliyye, Beyrut.

Kassim Zainal Abidin Mohd, (2008), "Are Takaful Models Converging?", The 2nd International Takaful Summit, FIA, London.

Kayıhan, Şaban , Bağcı, Ömer , Türk Özel Sigorta Hukuku Dersleri, Umuttepe Yayınları, İzmit, 2016.

Kazgan, Haydar- Soyak, Alkan, Koraltürk, Murat, Cumhuriyet'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz, İstanbul, Koç Allianz Sigorta A.Ş., t.y.

Kur'an, 5. Mâide Süresi, Ayet 2.

Mevlevi, Faysal, Nizamü't-te'min ve mevkifü's-şeria minh, Beyrut 1988, Darü'r-reşadi'l-İslamiyye.

Milliman, (2012), "Summary of the Global Family Takaful Report 2011", <http://publications.milliman.com/publications/life-published/pdfs/summary-global-family-takaful.pdf>.

Milliman, (2017), "Global Takaful Report 2017", July 2017, (çevrimiçi), www.milliman.com/uploadedFiles/insight/2017/Takaful-2017-full-report.pdf.

Omağ, Merih Kemal, Sigorta Kavramı, (Oğuz İmregün, Ticaret Hukuku, içinde, Ünite XXIII, Fasikül III) Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ankara. 1988.

Serahsi, Ebû Bekr, Şemsüleimme, el-Mebcut, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1982-83.

Somuncu, Bülent, Türk Sigortacılığının Gelişimi ve İktisadi Kalkınmadaki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul, 1996.

Tabakoğlu Ahmet, (1986), İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul.

TSB, (2017), Resmi İstatistikler (çevrimiçi) <http://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>, 2 Ağustos 2017.

Yazgan Turan, Sosyal Sigorta, İstanbul Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997.

Yeniçeri, Celal, (1984), İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul.

Yeniçeri, Celâl, 2011, İslâm'ın Dayanışma – Paylaşma Medeniyeti, M.Ü. İlahiyat F. Vakfı Yay., İstanbul.

Zerka, Mustafa Ahmed, Nizamü't-te'min hakikatuhu ve'r-re'yü's-şer'i fihi, Beyrut, Müessesetü'r-risale, 1984.

Grafik Kaynakları

Gürbüz, 2017, s.58.

Milliman, "Global Takaful Report 2017", July 2017, (çevrimiçi), www.milliman.com/uploadedFiles/insight/2017/Takaful-2017-full-report.pdf, s.7.

AAOIFI, Faizsiz Bankacılık Standartları, Çev: Mehmet Odabaşı, İshak Emin Aktepe, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, Yayın No:2, İstanbul, 2012, s.3.

AAOIFI, Standartlar, çevrimiçi (<http://aaoifi.com/issued-standards-4/?lang=en>), Ağustos 2017.

*42-54 arasındaki standartlar yeni olup, isimlerinin Türkçeleştirilmesi tarafımızca yapılmıştır.

BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA MUHASEBE UYGULAMALARI

YAZARLAR

Dr. Abdurrahman Çetin

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun oldu. University of Illinois Urbana/Champaign'de "Master of Technology Management"ta yüksek lisansını bitiren ÇETİN, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde "Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi" alanında doktora tezini tamamladı. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nda 2015-2020 yılları arasında Uygulama 3 Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı görevlerini yürüttü. Halen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunda Kıdemli Bankacılık Başuzmanı olarak görevini sürdürmektedir. ÇETİN, Sabahattin Zaim Üniversitesinde Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve İslami Finansal Kuruluşlarda Denetim ve Standartlar alanında dersler vermektedir. Tek Düzen Hesap Planı ve AAOIFI Standartları Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebesi adlı kitabını TKBB'de yayımladı. İslami finans, katılım bankacılığı, faizsiz finans muhasebesi, denetim ve standartlar, fintek, kripto paralar ve İslami coin alanında çalışmaları bulunmaktadır. Yazarın 2021-2025 yılları için AAOIFI'nin Kamu Yararı Gözetim Danışma Komitesi (Public Interest Monitoring Consultative Committee-PIMCC) üyeliği de bulunmaktadır.

KATILIM BANKALARINDA MUHASEBE UYGULAMALARI

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Finansal muhasebe ve finansal raporlamanın amaçları
2. Muhasebeleştirme ve kayıt süreci
3. Temel finansal tablolar
4. Katılım Bankaları Muhasebe Sistemi
5. AAOIFI muhasebe ve denetim standartları

GİRİŞ

Türkiye’de faaliyet gösteren ticaret şirketleri, Türk Ticaret Kanunu (TTK) hükümleri çerçevesinde kurulup faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ticaret şirketleri, Türk Medenî Kanununun 48 inci maddesi çerçevesinde bütün haklardan yararlanabilir ve borç üstlenebilmektedir. Bu sebeple, yapılan sözleşmelerde ticari müesseseler hem Borçlar Kanunu ve hem de Vergi kanunlarına riayet etmekle mükelleftirler. Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların ticaret siciline anonim şirket şeklinde tesis edilmeleri nedeniyle mezkûr kanunların yanı sıra 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na (Kanun) da ve halka açık olan bankalar ilaveten 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine de tabidirler.

GİRİŞ

Finansal piyasalarda bankalar, finansal kiralama, faktöring, varlık yönetim şirketleri, elektronik para kuruluşları, yapı tasarruf kuruluşları ve mortgage şirketleri gibi pek çok oyuncu bulunmaktadır. Bankalar finansal piyasalarda aracılık işlemlerini gerçekleştiren en büyük müesseselerdir. Bankaların iş modeli kısaca tasarruf sahiplerinin mevduatlarını veya katılım fonlarını emanet kabul edip ihtiyaç sahiplerine finansman yoluyla kullandırmaları esasına dayanmaktadır. Konvansiyonel bankaların sunduğu pek çok hizmet katılım bankaları tarafından da sunulmaktadır. Sunulan ürün ve hizmetler benzer olsa bile sözleşmelerin içerik ve mahiyeti itibarıyla farklılaştığı görülmektedir.

Finansal araçların faaliyetlerini sağlıklı yürütebilmeleri ve aktif kalitesinin korunabilmesi düzenleme ve denetleme otoritelerinin yayımlanmış oldukları kanun, yönetmelik, tebliğ, rehber ve talimatlara uymaları ile mümkündür. Bankaların aktif kalitesinin sağlanabilmesi için sermaye rasyoları, likidite rasyoları, karlılık rasyoları, risk grubu sınırlamaları gibi pek çok hususta mevzuat hükümlerine uymaları beklenmektedir. Denetim otoritelerinin düzenlemelerine uyulmaması durumunda idari para cezaları, düzeltici, iyileştirici, önleyici ve nihayet lisansın iptaline varabilecek pek çok müeyyideye başvurulabilmektedir. Bankaların etkin ve verimli bir şekilde faaliyetlerini yürütebilmesi sağlıklı bir finansal raporlama ve muhasebe sistemi kurmalarıyla mümkündür. Ortakların, yatırımcıların, yöneticilerin, müşterilerin, çalışanların ve devlet gibi tüm paydaşların hak ve menfaatlerinin korunması yapılacak işlemlerin şeffaf bir şekilde kayıt altına alınmasını gerektirmektedir.

Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı kitabında ders müfredatı olarak okutulabilecek pek çok bölüm

bulunmaktadır. Söz konusu bölümlerde katılım finans muhasebesi ile ilgili açılacak derslerde ortaya çıkan açığı kapatmak amacıyla Katılım Bankalarında Muhasebe Uygulamaları adlı bu bölüm hazırlanmıştır. Katılım bankaları muhasebesi için detaylı kitaplar ve müfredat hazırlanması ihtiyacı bulunmasına karşın, bu bölümün de temel nitelikteki katılım muhasebe gereksinimini gidereceği düşünülmektedir.

Bu bölümde öncelikle genel muhasebe sistemi, finansal muhasebe ve finansal raporlamanın amaçları, muhasebeleştirme, kayıt süreci ve temel finansal tablolar ele alınmıştır. Sonraki kısımlarda katılım muhasebe sistemi, AAOIFI muhasebe ve denetim standartları ve finansal raporlamalara ilişkin kavramsal çerçeve konuları incelenmiştir. Daha sonra katılım bankacılığında hizmet ve ürünler ele alınarak yevmiye kayıtları örnekleri ile muhasebeleştirme işlemleri pekiştirilmiştir. Son olarak, faizsiz finans raporlamasına ilişkin vaka analizi ve test soru örnekleri eklenmiştir.

1. GENEL MUHASEBE SİSTEMİ

Bilindiği gibi muhasebe, mali nitelikteki verilerin kaydedilmesi, gruplandırılması, işlenerek işletme ile ilgili kişi ve paydaşların menfaatine sunulmasıdır. Klasik muhasebe anlayışında üretilen bilgiler sadece raporlanırken, modern muhasebe sisteminde ise raporlamanın yanı sıra bilgilerin ehliyetli kişilerce yorumlanması ve analiz edilmesi de gerekmektedir. (Sevilengül, 2001; 1-10).

Günümüzde muhasebeleştirme ve raporlama konusunda evrensel ilkeler belirleme görevi Finansal Muhasebe Standartları Kurulu'na (Financial Accounting Standards Board-FASB) aittir. Bu Kurul, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri konusunda (Generally

Accepted Accounting Principles GAAP) düzenlemeler hazırlamaktadır. Evrensel muhasebe düzenlemelerinin amacı, şirket ortaklarına, çalışanlara, yöneticilere, müşterilere, denetçilere, devlete, yatırımcılara ve kısacası tüm paydaşlara yardımcı olmaktır. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board - IASB) 2002 yılında Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını (International Financial Reporting Standards - IFRS) yayımlamıştır. Türkiye, İngiltere, Avrupa Birliği, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi pek çok ülke bu standartları kabul ederken Amerika gibi bazı ülkeler ise IFRS standartlarını kendi şirketleri için zorunlu tutmamaktadır. (Libby, 2011).

Muhasebe; genel muhasebe, yönetim muhasebesi ve maliyet muhasebesi olarak üç kategoride gruplandırılabilir. İhtisas muhasebesi olan banka muhasebesi bu üç bölümden yararlanır. Genel muhasebe, işletmenin genel mali yapısını, kaynakların nereden temin edildiğini ve nerelere yatırıldığını ve işletme faaliyetlerinin karlılık performansını göstermektedir. Maliyet muhasebesi, üretilen mal ve hizmetlerin maliyetinin hesaplanmasına ve giderlerin kontrolünün sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Yönetim muhasebesi, yönetimin karar alma sürecini kolaylaştıran muhasebe sistemidir. (Sevilengül, 2001; 19-20). Bağımsız denetimin iç ve dış paydaşlara sağladığı en önemli yararlar; mali tabloların ve yatırımcıların güvenilirliğinin artırılması, kamu kurumlarına yapılacak raporlamaların doğruluğunun sağlanması, işletme çalışanlarının suistimallerinin azaltılması, kredi kuruluşlarının sağlıklı karar verebilmesi ve maddi hataların düzeltilmesi şeklinde sayılabilir.

Denetçiler, işletme içindeki ve dışındaki paydaşlara finansal tabloların doğru aktarılmasında önemli rol oynarlar. Mali tabloların bağımsız denetiminin amacı; işletmelerin finansal durumlarını, faaliyet sonuçlarını doğru, şeffaf ve gerçeğe uygun bir biçimde gösterip göstermediği konusunda denetçinin görüş bildirmesidir. Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre denetim kapsamındaki mali tablolar finansal durum tablosu (bilanço), kar/zarar (gelir) tablosu, öz sermaye değişim tablosu ve nakit akım tablosudur.

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board - IASB), 2001'de ABD'nin Delaware eyaletinde kurulmuştur. Söz konusu Kurul Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını (IFRS) yayımlamıştır. Bu standartların amacı, ülkelerin farklı mevzuat ve hukuk alt yapılarına sahip olması nedeniyle standartların uyumlaştırılması, şeffaflık ve karşılaştırılabilir bilgi sunulması, finansal

verilerin kalitesinin yükseltilmesi ve mali tabloların sunumunda uluslararası düzeyde karşılaştırmaların yapılabilmesi amaçlarını taşımaktadır. (Hussey, 2011; 2), (Güdelci, 2019; 199-211)

IASB, finansal raporlama standartlarının ve yorumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için kavramsal çerçeveyi ilk olarak 1989 yılında yayımlamıştır. Zamanla Kavramsal Çerçeve bazı revizyonlara tabi tutulmuş ve nihai olarak 29 Mart 2018 tarihinde yayımlanmıştır. Kavramsal çerçeve, finansal durumun amacını, finansal tablolara alma veya finansal tablo dışı bırakma, sermayenin unsurları, performans ve finansal varlıktaki değişikliğin karar vericiler için faydalı biçimde sunulması gibi önemli amaçlar taşımaktadır. Ayrıca, yapılan son değişikliklerle birlikte standartların şeffaflık, hesap verebilirlik ve verimlilik ilkelerine vurgu yapılarak kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde yönetimin sorumluluğu açıklanmıştır. (Öztürk ve Öktem, 2019; 33-51)

1.1. TÜRKİYE'DEKİ İŞLETMELERİN MUHASEBE MEVZUATI

Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin işlemlerinin kaydedilmesi, denetlenmesi ve raporlanması genel olarak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK), 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve diğer vergi mevzuatı hükümleri çerçevesinde icra edilmektedir. TTK gereğince, mezkûr Kanun hükümlerine tabi belirli büyüklükteki şirket ve kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar (KAYİK) 2013 yılından itibaren finansal tablolarını Türkiye Muhasebe Standartlarına (TMS) uygun hale getirmeleri gerekmektedir. 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, muhasebe ve denetim alanında standart oluşturma yetkisini Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'na (KGK) bırakmıştır. Söz konusu Kararname'nin 26. maddesine göre, kanuni defterlerin KGK tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak tutulması ve finansal raporların bu standartlara göre düzenlenmesi zorunludur. Türk Bankacılık

Sektöründe faaliyet gösteren ve hisse senetleri Borsa İstanbul'da kote olan bir bankanın Hazine ve Maliye Bakanlığı'na, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (BDDK), Sermaye Piyasası Kuruluna (SPK), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na (TCMB) karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Ayrıca, yatırımcıların ve tüm paydaşların menfaatini sağlayabilmek amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartlarını (UMS) esas alarak mali tablolarını düzenlemek zorundadır. Mali tablolardaki karışıklığı gidermek ve mükerrerliği önlemek nedeniyle BDDK ve SPK, finansal raporlamalarda KGK'nın yayınlamış olduğu muhasebe ve denetim standartlarına atıflarda bulunmaktadır. (Başpınar, 2005).

Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu'nca (TMSK) yayımlanan Tebliğ 2011 yılında 209 sıra nolu Tebliğ ile yenilenmiş ve Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve (Kavramsal Çerçeve) adını almıştır (Yıldırım, 2017, s. 4). Kavramsal Çerçeve, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında (UFRS) meydana gelen değişikliklerle uyumlu hale getirmek amacıyla 07.06.2019 tarih ve 30794 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak güncellenmiştir.

Kavramsal Çerçevenin amacı: KGK'nın Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS), oluşturmasına yardımcı olmak, finansal tabloları hazırlayanların uygulayacakları bir standart bulunmadığında veya bir standart muhasebe politikası konusunda seçim yapma imkânı verdiğinde tutarlı muhasebe politikaları geliştirmesine yardımcı olmak ve tüm paydaşların standartları anlama ve yorumlamasına yardımcı olmak şeklinde sıralanmıştır (Kavramsal Çerçeve, 2018).

01.01.2013 tarihinden sonra başlayacak hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere KGK tarafından uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Denetim Standartları (TDS) yayımlanmıştır. KGK tarafından çeşitli dönemlerde toplam 37 adet bağımsız denetim standardı, bağımsız denetçiler için bir adet etik kullar, 1 adet kalite kontrol standardı, 2 adet sınırlı bağımsız denetim standardı, 4 adet güvence denetimi standardı, 2 adet hizmetler standardı, 16 adet TFRS, 41 adet TMS ve açıklama mahiyetinde pek çok standart yorumu yayımlanmıştır. (Çetin, 2020a) KGK kamu menfaatini ilgilendiren ticari müesseseler için finansal tablolarının hazırlanmasında TFRS uygulamasını zorunlu; diğer işletmeler için ise ihtiyari olarak uygulamasına izin vermiştir. Diğer taraftan, hisseleri borsada işlem gören şirketlerin mali tablolarını UFRS'ye göre hazırlamaları zorunludur. Bu sebeple, bankalar, halka açık şirketler, sermaye piyasası kurumları ve sigorta şirketleri ile aracı kurumlar mali

tablolarını UFRS, TMS ve TFRS'ye göre hazırlamaları gerekmektedir. Küçük ve orta boy işletme (KOBİ) olarak adlandırılan ve halka açık olmayan işletmeler mali tablolarını Türk Vergi Mevzuatına uygun biçimde hazırlamaları gerekmektedir.

Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan 1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ile 12 adet Muhasebenin Temel Kavramı düzenlemiştir. Bu kavramlar Sosyal Sorumluluk Kavramı, Kişilik Kavramı, İşletmenin Sürekliliği Kavramı, Dönemsellik Kavramı, Parayla Ölçülme Kavramı, Maliyet Esası Kavramı, Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı, Tutarlılık Kavramı, Tam Açıklama Kavramı, İhtiyatlılık Kavramı, Önemlilik Kavramı ve Özün Önceliği Kavramı şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu kavramlar genellikle genel muhasebe, banka muhasebesi ve faizsiz finans kuruluşları (FFK) muhasebesi gibi kitaplarda daha detaylı anlatıldığı için burada ayrıntıya girilmemiştir.

1.2. MUHASEBELEŞTİRME ve KAYIT SÜRECİ

Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) tacirlerin uygun bir ticaret unvanı seçmeleri, işletmelerini ticaret siciline tescil ettirmeleri ve ticari defterleri tutmaları zorunludur. (TTK, m. 19) Bütün tacirler, işletmeleriyle ilgili olarak her türlü belgenin, fotokopi, mikrofiş, karbonlu kopya, bilgisayar kaydı veya benzer şekildeki bir kopyasını, yazılı, görsel veya elektronik ortamda saklamakla mükelleftir. Yevmiye defteri, defteri kebir ve envanter defterinin yanı sıra muhasebe ile ilgili olmayan pay defteri, yönetim kurulu karar defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi defterler de ticari defter statüsündedir ve notere tasdik edilmek zorundadır. TTK'ya tabi gerçek ve tüzel kişiler, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) defter tutma, envanter, mali tabloların düzenlenmesi, aktifleştirme, karşılıklar ayırma, değerlendirme, saklama ve ibraz hükümlerine uymak zorundadır. (TTK m. 64 ve Çetin, 2020a).

Birinci sınıf tüccarlar, bilanço esasına göre; ikinci sınıf tüccarlar ise işletme hesabı esasına göre defter tutmakla mükelleftirler. Vergi Usul Kanunu'nun 172 inci maddesinde defter tutma mecburiyeti bulunan kişiler olarak; ticaret ve sanat erbabı, iktisadi kamu müesseseleri, ticaret şirketleri, demek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, serbest meslek erbabı ve çiftçiler defter tutma bakımından tüccarların tabi oldukları hükümlere tabidirler. VUK hükümlerine göre defter tutma mecburiyetinden istisna olanlar ise; gelir vergisinden muaf olan esnaf ve gerçek usulde vergiye tabi olmayan çiftçiler ile kazançları basit usulde tespit edilenler şeklinde sayılmıştır (VUK, 172-173). Değerleme, vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili

“

HESAP AÇMA, BİR HESABIN BORÇ VEYA ALACAK TARAFINA İLK KEZ KAYIT YAPILMASI İŞLEMİDİR. TÜM HESAPLARIN SOL TARAFINA BORÇ, SAĞ TARAFINA ALACAK DENİLİR.

”

iktisadi kıymetlerin takdir ve tespit işlemidir. VUK'a göre değerlendirme ölçüleri; borsa rayıcı, maliyet bedeli, mukayyet değer, tasarruf değeri, itibari değer, vergi değeri, rayiç bedel ve emsal bedel esaslarına göre yapılmaktadır. Maliyet bedeli, iktisadi bir kıymetin elde edilmesi veya değerinin yükseltilmesi için yapılan giderlerin toplamını ifade eder. Tasarruf değeri, bir iktisadi varlığın değerlendirme gününde sahibi için taşıdığı gerçek değerdir. Mukayyet değer ise, bir iktisadi kıymetin muhasebe kayıtlarında gösterilen hesap değeridir. Muhasebedeki işlemler Türkçe ve en geç on gün içinde yevmiye defterine kayıt edilmelidir. Defterdeki kayıtları karalayarak okunamaz hale getirmek veya silmek yasaktır. Defter sayfaları koparılmaz, yırtılmaz ve satır atlanarak kayıt yapılamaz. Şayet boş satır kalmışsa çizilerek kapatılır. Yanlış yapılan kayıtlar muhasebe kuralları çerçevesinde düzeltilmelidir.

1.2.1. Muhasebeleştirme Süreci

Bilanço esasına göre tutulması zorunlu defterler; yevmiye defteri, defterikebir ve envanter defteridir. Nispeten küçük işletmeler sadece işletme hesabı defteri tutmaları gerekmektedir. VUK, TTK ve Bankacılık Kanunu'na göre tutulması zorunlu defterler; yevmiye defteri, defteri kebir, banka sigorta muamele vergisi defteri, envanter defteri, damga vergisi defteri, toplantı ve müzakere defteri, pay sahipleri defteri ve yönetim kurulu karar defteridir (Eken ve Selimler, 2004; 15). Son üç yılın toplam enflasyon oranı %100'ü aşıyorsa işletmelerin enflasyona göre düzeltme defteri de tutmaları zorunludur (Yıldırım, 2017; s. 467).

Muhasebede süreç, işletmelerin dönem başından dönem sonuna kadar yürüttükleri faaliyetlerden elde ettikleri karlarının, mali tablo ve defterlerinin muhasebeleştirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bazı ülkelerde farklı olmakla birlikte ülkemizde mali yıl 1 Ocak tarihinde başlar 31 Aralık sonunda biter. Muhasebede süreklilik kavramı gereğince işletmelerin faaliyetlerinin sonsuz olmasına karşın dönemsellik ilkesi gereğince faaliyet sonuçlarını bağımsız olarak saptamaları ve sonuçlarını karşılaştırabilmeleri ge-

reklemektedir. Bu sebeple, muhasebeleştirme süreçleri her yıl yenilenmektedir. Bu nedenle, her yıl dönem başı envanterinin çıkarılması, dönem başı yevmiye defteri, defter-i kebir açılış kayıtlarının yapılması, bilançonun ve mizanın hazırlanması gerekmektedir (Çetin, 2020a). VUK'un 182 inci, 185 inci ve 186 ncı maddeleri ile TTK 66 ncı maddesi gereğince tutulması zorunlu başka bir defter envanter defteridir. Envanter, bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve detaylı olarak tespit etme işlemidir. (VUK, 186) Yevmiye defteri, kayda geçirilmesi mecburi olan işlemlerin tarih sırası ile ve madde halinde düzenli olarak yazıldığı defterdir. Yevmiye defteri ciltli ve sahifeleri müteselsil sıra numaralı olmak zorundadır. Yevmiye defterlerinin en önemli yararı, işlemlerin bir arada görülmesi ve büyük deftere hatasız aktarılmasına yardımcı olmasıdır. Defterikebir, günlük deftere kaydedilen işlemlerin usulüne uygun bir şekilde hesaplara dağıtılmasını ve sınıflandırılmasını sağlayan defterdir.

Mizan, yevmiye defterine kaydedilen işlemlerin defterikebir ve yardımcı defterlere doğru aktarılıp aktarılmadığını kontrol etmeye yarayan bir çizelgedir. Mizanda borç ve alacak tutarları birbirine eşit olmak zorundadır. Dönem içerisinde muhtelif bir tarihte hazırlanan mizana geçici mizan; yılsonunda hazırlanan mizana ise kesin mizan" denilmektedir. Kesin mizan, dönem sonu bilançonun ve gelir tablosunun hazırlanmasına yardımcı olmaktadır. Yevmiye defteri, defter-i kebir, envanter ve mizan örnekleri genellikle muhasebe, bankacılık muhasebesi ve faizsiz finans kuruluşları muhasebesi kitaplarında daha ayrıntılı yer aldığından bu bölümde yer alan söz konusu kavramlar özet olarak verilmiştir.

1.2.2. Hesapların Kayıt Süreci

Hesap açma, bir hesabın borç veya alacak tarafına ilk kez kayıt yapılması işlemidir. Tüm hesapların sol tarafına borç, sağ tarafına alacak denilir. Hesabın sol tarafına kayıt yapmak hesabı borçlandırmak; sağ tarafına kayıt yapmak ise hesabı alacaklandırmak demektir. Muhasebeleştirmede hesaplar çift kayıt usulüyle tutulmalıdır. Çift kayıt sisteminde işlemler hem borçlu ve hem de alacaklı tarafa kayıt edilmektedir. Yevmiye defterinin ve defter-i kebirin borç ve alacak tutarları eşit olması gerektiği gibi bilançonun aktifinin ve pasifin de eşit tutarlarda olması gerekmektedir. Bilançonun aktif hesapları ya hiç bakiye vermez ya da borç kalan vermektedir. Aktif hesaplardaki tutarlar artınca hesaplar borçlandırılır; tutarlar azalınca hesaplar alacaklandırılır. Bilançonun pasifindeki işleyiş aktif hesaplardaki işleyişin tam tersi şeklinde gerçekleşmektedir. Yani bu hesaplar ya alacak bakiye verir veyahut hiç bakiye vermez. Pasif hesaplar artınca alacaklandırılır; tutarlar azalınca borçlandırılır. Muhasebe literatüründe hesaplar “T” adı verilen şekil yardımıyla gösterilir (Çetin, 2020a).

Bir hesabın borç ve alacak tutarları arasındaki farka hesabın kalan vermesi denir. Hesabın borç toplamının alacak toplamından büyük olması durumunda hesap borç kalanı verir; tersi durumda ise hesap alacak kalanı verir. Borç ve alacak tutarlarının birbirine eşit olması durumunda hesabın kapalı olduğu kabul edilir. Hesaplar, bilanço hesapları (aktif ve pasif), gelir tablosu (gelir ve gider) hesapları ve bilanço dışı (nazım) hesaplar şeklinde sınıflandırılır. Aktif hesaplar, bilançonun sol tarafında yer alıp varlık kalemlerinde meydana gelen değişikliklerin kaydedildiği hesaplardır. Kasa, yoldaki paralar, TCMB, iştirakler, krediler ve diğer aktifler gibi kalemler aktif tarafta gösterilir. Pasif Hesaplar, bilançonun sağ tarafında borç ve sermaye kalemlerinde meydana gelen değişikliklerin kaydedildiği hesaplardan oluşmaktadır.

Özel cari hesaplar, katılma hesapları, ödenmiş sermaye, kar yedekleri, sermaye benzeri krediler, sendikasyon kredisi ve ihraç edilen sukuk kalemleri gibi hesaplardan oluşmaktadır (Çetin, 2020a). Hesap gruplarından 0, 1, 2, 3 ve 4 nolu hesaplar bilanço, 5, 6, 7 ve 8 nolu hesaplar ise kar/zarar tablosunu oluşturmaktadır. Teminat mektupları, türev işlemler,

akreditifler ve bilanço dışı işlemler gibi hesaplar 9 nolu grup altında nazım hesaplar şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.3. BANKACILIKTA TEMEL FİNANSAL TABLOLAR

Finansal bilgi, şirket sahiplerinin, profesyonel yöneticilerin, çalışanların, müşterilerin, denetçilerin, devletin, araştırmacıların, ve yatırımcıların; kısaca tüm paydaşların karar vermesine yardımcı olan her türlü bilgidir. Finansal bilgiler finansal raporlama sisteminden oluşturulmaktadır (Karapınar ve Ayıkoğlu, Zaif, 2013; 1-5). Bankacılık Kanunu'nda “Finansal Rapor” terimi, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu “Finansal Tablo” terimi, Sermaye Piyasası Kurulu ve Maliye Bakanlığı ise “Mali Tablo” terimini tercih etmektedir. Bu sebeple pek çok çalışmada “Mali Tablo”, “Finansal Tablo” ve “Finansal Rapor” terimleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Mali tablolardaki bilgilerin karar vericiler tarafından en iyi şekilde kullanılabilmesi tabloların şeffaf, açık, anlaşılır, güvenilir, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir özellikleri barındırması gerekmektedir. Mali tablolar

Borç	010 KASA HESABI	Alacak
1.000	↓	500
500 TL BORÇ KALANI		

Borç	320 KATILMA HESABI	Alacak
1.000	↓	2.000
1.000 TL ALACAK KALANI		

“

**BİLANÇO ESASINA GÖRE TUTULMASI ZORUNLU
DEFTERLER; YEVMİYE DEFTERİ, DEFTERİKEBİR VE
ENVANTER DEFTERİDİR**

”

işletme faaliyet sonuçlarının finansal performansı, nakit akışları ve kendisine emanet edilen kaynakları etkin kullanıp kullanmadığı hakkında bilgi sunar. Vergi Usul Kanunu'na göre, sadece bilanço ve gelir tablosu temel finansal tablo iken nakit akım tablosu, fon akım tablosu, kar dağıtım tablosu ve özkaynak değişim tabloları ise ek finansal tablo hükmündedir. (Karapınar ve Aykoğlu Zaif, 2013; 1-5) Bankacılık Kanunu'nun 37 inci maddesi maddesinde; “Bankaların, KGK ve kuruluş birliklerinin görüşü alınmak suretiyle Kurulca belirlenecek usul ve esaslara uygun olarak muhasebe sistemlerinde tek düzeni uygulamak; KGK tarafından yayımlanan muhasebe ve finansal raporlama standartlarına uygun olarak tüm işlemlerini gerçek mahiyetlerine uygun surette muhasebeleştirme ve finansal raporlarını düzenlemek” zorunluluğu getirilmiştir.

Banka yönetim kurulları genel müdür dâhil en az beş kişi olmalıdır. Genel müdür, bulunmadığı hallerde vekili, yönetim kurulunun doğal üyesidir. Bankaların iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin bankacılık mevzuatına uygun olarak tesis edilmesi, işlerliğinin, uygunluğunun ve yeterliliğinin sağlanması, finansal raporlama sistemlerinin kurulması, banka içindeki yetki ve sorumlulukların belirlenmesi yönetim kurulunun sorumluluğundadır. (Bankacılık Kanunu, m. 23) Bu kapsamda, faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi, finansal tabloların hazırlanması, onaylanması, denetlenmesi, yetkili mercilere sunulması ve yayımlanması dâhil finansal raporlama sistemini, görev, yetki ve sorumlulukları belirlemek, bilgi sistemlerini yeterli hale getirmek ve uygulamayı gözetmek yönetim kurulu sorumluluğundadır (Yıldırım, 2017, s. 19)

Uygulamada finansal tablolar; temel finansal tablolar ve ek finansal tablolar olarak tasnif edilmektedir. BDDK'ya göre temel finansal tablolar; finansal durum tablosu (Bilanço), kâr veya zarar (gelir) tablosu, özkaynak değişim tablosu, nakit akış tablosu ile önemli muhasebe politikalarını ve diğer açıklayıcı bilgileri içeren dipnotlardan oluşmaktadır. Maliye Bakanlığı'nın yayınladığı 1 Sıra No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre Mali Tab-

lolar; Bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu, öz kaynaklar değişim tablosu, kâr dağıtım tablosu, fon akım tablosu, satışların maliyeti tablosu ve ek finansal tablolar şeklinde sıralanmaktadır.

1.3.1. Bilanço

Bilanço, bir işletmenin belli bir tarihte sahip olduğu varlıkları, kaynakları ve özkaynakları gösteren mali tablodur. Başka bir deyişle bilanço, işletmenin belirli bir tarihteki portresini gösteren mali tablodur. Bir işletmenin varlık ve yükümlülüklerini mahsuplaştırılarak netleştirilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, bilanço düzenlemesinin gereği olarak indirim kalemleri de ilgili hesapların altında açıkça gösterilmesi gerekmektedir. İşletme aktif ve pasifinin her zaman birbirine eşit olması gerekmektedir.

AKTİFLER (VARLIKLAR) = PASİFLER (KAYNAKLAR)

VARLIKLAR = SERMAYE + YÜKÜMLÜLÜK (YABANCI KAYNAKLAR) eşitliği her zaman olmalıdır.

Dönen varlıklar, işletmelerin bir yıldan az sürede paraya dönüştürebilecekleri varlıklardan oluşmaktadır. Duran varlıklar ise normal şartlar altında bir yıl içerisinde elden çıkarılmayan ve faydalı ömrü bir yılda tükenmeyecek olan varlıklardan oluşmaktadır. Kısa vadeli yabancı kaynaklar genellikle 1 yıl içerisinde yükümlülük doğururken; uzun vadeli kaynaklar ise bir yıldan uzun vadeli yükümlülük doğurmaktadır. Pasifin bir diğer unsuru olan özkaynaklar, ortaklar

tarafından işletme kişiliğine tahsis edilen sermayedir. Bilançonun, “Rapor Tipi Bilanço” veya “Hesap Tipi Bilanço” şeklinde iki farklı gösterimi mevcuttur. Rapor Tipi Bilanço, aktif ve pasif hesapların liste halinde alt alta sıralandığı ve THP’de benimsenen bilanço şeklindedir. Hesap Tipi Bilanço ise T şeklinde olup sol tarafa aktiflerin, sağ tarafa ise yabancı kaynakların ve özkaynakların yazıldığı bilanço türüdür. ABC Bankası A.Ş.’nin 30.06.2021 tarihi itibarıyla hesap tipi özet bilançosu aşağıda yer almaktadır (Çetin, 2020a).

0- Dönen Değerler, 1- Krediler, 2- Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler, 3- Katılım Fonu ile 4- Özkaynaklar bilançonun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bilançonun aktif kalemleri varlıkların paraya dönüşme hızına göre en likitten daha az likide göre; pasif kalemler ise yükümlülüklerin vade yapılarına göre sıralanmaktadır. Bilanço tarihindeki varlıkları gerçeğe uygun değerleriyle gösterebilmek için değerlendirme yapmak zorunludur. Varlıklarda değer düşüklüğü veya temerrüt söz konusu ise karşılıkların ayrılması gerekmektedir. Alacak senetlerini bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerleri ile gösterebilmek için reeskont işlemleri yapılması gerekmektedir. Amortisman tabi varlıkların gerçek değerini gösterebilmek için birikmiş amortisman tutarlarına bilançoda yer verilir. (Çetin; 2020a).

İşletmenin bir yıl veya daha az süredeki yükümlülükleri, bilançoda kısa vadeli yabancı kaynaklar grubu içinde gösterilir. Vadesi bir yıldan fazla olan yükümlülükler ise, bilançoda uzun vadeli yabancı kaynaklar grubu içinde tasnif edilir. Yabancı kaynaklar grubunda yer alan borç senetlerinin bilanço tarihindeki gerçeğe uygun değerlerini tespit edebilmek için reeskont işlemleri yapılmalıdır. İşletmenin bilanço tarihindeki ödenmiş sermayesi, yedek akçeler, kar yedekleri, dönem net karı (zararı) bilançoda özkaynaklar grubu içinde ve pasif tarafta gösterilir.

1.3.2. Gelir Tablosu

Gelir, bir varlığın satışından veya bir hizmetin sunulmasından sağlanan hasılat şeklinde tanımlanmaktadır. Gider ise, yapılan varlık harcamalarının tamamından oluşmaktadır. Dönem içerisinde işletmelerin haklarında artışa yol açan olaylar gelir; azalışa neden olaylar ise gider şeklinde sınıflandırılmaktadır. Belli bir faaliyet döneminde işletmenin elde ettiği tüm gelirler ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderler arasındaki fark dönem net kârı veya dönem net zararı kavramları ile ifade edilir.

Gelir tablosu, bir bankanın faaliyet dönemi içinde elde etmiş olduğu gelir ve kazançlar ile bu gelirleri elde etmek için katlandığı gider ve harcamaların sonucunda oluşan kar ya da zararı gösteren bir mali tablodur. Bütün satışlar, gelirler ve kârlar ile maliyet, gider ve zararlar brüt tutarları üzerinden gösterilirler ve söz konusu kalemlerden hiç birisi tamamen veya kısmen karşılaştırılmak suretiyle gelir tablosu kapsamından çıkarılamaz (Çetin; 2020a).

Gelir tablosunda esas faaliyetlerden sağlanan gelir ile olağandışı gelirler ayrı kalemlerde gösterilir. Esas faaliyetler içinde süreklilik gösteren giderler ile süreklilik göstermeyen olağandışı giderler de ayrı ayrı gösterilmek zorundadır. Hesap gruplarından 5- Kar Payı Gelirleri, 6- Kar Payı Giderleri, 7- Kar Payı Dışı Gelirler ve 8- Kar Payı Dışı Giderler başlığı altında defter-i kebir hesaplarında izlenen toplam bakiyeler yılsonunda Kar/Zarar hesabına aktarılır.

Bankaların en önemli gelir kalemi kredilerden alınan faiz (kar payı) gelirleridir. Gelir getirici diğer unsurlar ise menkul kıymetlerden (sukuk işlemlerinden) alınan faiz (kar payı), bankalardan alınan faiz/kar payı, takipteki alacaklardan alınan faiz/kar payı ve diğer işlemlerden alınan faiz/kar paylarından oluşmaktadır. Katılım bankalarının finansal kiralama işlemlerinden elde ettikleri kar payları da gelir tablosunda yer

Tablo 1: ABC Bankası A.Ş. Bilanço Örneği

AKTİF (Varlık)	30/06/2021 Tarihli Bilançosu (Bin TL)	PASİF (Kaynaklar)	
0. DÖNEN VARLIKLAR	30.000	3. MEVDUAT/KATILIM FONU ve DİĞER YABANCI KAYNAKLAR	160.000
1. KREDİLER	150.000	4. ÖZKAYNAKLAR	40.000
2. YATIRIM AMAÇLI DEĞERLER VE DİĞER AKTİFLER	20.000		
Aktif Toplamı 200.000		Pasif Toplamı 200.000	

almalıdır. Toplam faiz/kar payı giderleri ise mevduat (katılım fonu) sahiplerine verilen faizler/kar payı, bankalara verilen faiz/kar payı, para piyasalarına verilen faizler/ kar payı, finansal kiralama giderleri ve ihraç edilen menkul kıymetlere verilen faiz/kar paylarından oluşmaktadır. Toplam faiz/kar payı gelirlerinden toplam faiz/kar payı giderleri çıkarıldığında net faiz/kar payı geliri veya giderine ulaşılır. Takipteki krediler için provizyon ayrıldıktan sonra provizyon sonrası net faiz/kar payı geliri/gideri kalemine ulaşılır (Çetin; 2020a).

Toplam kar payı dışındaki gelirler; kredilerden alınan ücret ve komisyonlar, bankacılık hizmet gelirleri, alınan kar payları, aktiflerin satışından elde edilen gelirler ve diğer kar payı dışındaki gelirler kalemlerinin toplamından oluşmaktadır. Toplam kar payı dışındaki giderler ise personel giderleri, genel karşılık provizyonu, kıdem tazminatı provizyonu, menkul değerler değer azalma provizyonu, iştirakler, bağlı ve birlikte kontrol edilen ortaklıklardaki değer azalma provizyonu, verilen ücret ve komisyonlar, amortisman giderleri, vergi, resim, harç ve fonlardan oluşmaktadır. Yukarıdaki işlemlere ilaveten sermaye piyasası karları (zararları), kambiyo karları (zararları), net parasal pozisyon karı (zararı) kalemleri de dikkate alındığında vergi öncesi kar (zarar) kalemine ulaşılır. Vergi matrahından ödenecek vergi düşüldüğünde Dönem Net Karı kalemine ulaşmaktadır.

1.3.3. Nakit Akım Tablosu

Nakit akım tablosu, işletmenin belirli bir hesap dönemi içinde operasyonel (bankacılık), yatırım ve finansman faaliyetlerindeki nakit giriş ve çıkışlarını gösteren temel mali tablolardan birisidir. Operasyonel faaliyetlerden kaynaklanan nakit akımları (CFO-Cash Flow Operations), yatırımlardan kaynaklanan nakit akımları (CFI-Cash Flow Investments) ve finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akımları (CFF-Cash Flow Financials) kalemlerinin net bakiyeleri toplandığında söz konusu tablonun nakit değişimi görülür.

Nakit akım tablosu, bankanın nakit ve nakde eşdeğer varlık yaratma kabiliyetini gösterir. Bu tablonun düzenlenmesinde nakit esaslı geçerlidir. Nakit akım tablosunun ana kalemleri; dönem başı mevcudu, faaliyete ilişkin gelir ve giderler, amortismanlar, karşılıklar, reeskontlar, vazeçilen alacaklar, kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak ödemeleri, önceki dönem gelir, kâr, gider ve zararları ile vergi ödemeleri gibi işlemlerden oluşmaktadır. (Yıldırım, 2008, s. 38) Bankacılık faaliyetlerine ilişkin nakit akışları alınan faizler (kar payı), ödenen faizler (kar payı), alınan temettüler, ücret ve komisyonlar, ödenen vergiler ile

diğer kalemlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, menkul kıymetler değer farkı kar/zarara yansıtılan varlıklardaki artış/azalışlar, bankalar hesabındaki artış/azalış, kredilerdeki net artış/azalış, menkul kıymet farkı kar/zarara yansıtılan yükümlülüklerdeki net artış/azalış, ile alınan kredilerdeki net artış azalış kalemlerinden oluşmaktadır.

1.3.4. Diğer Mali Tablolar

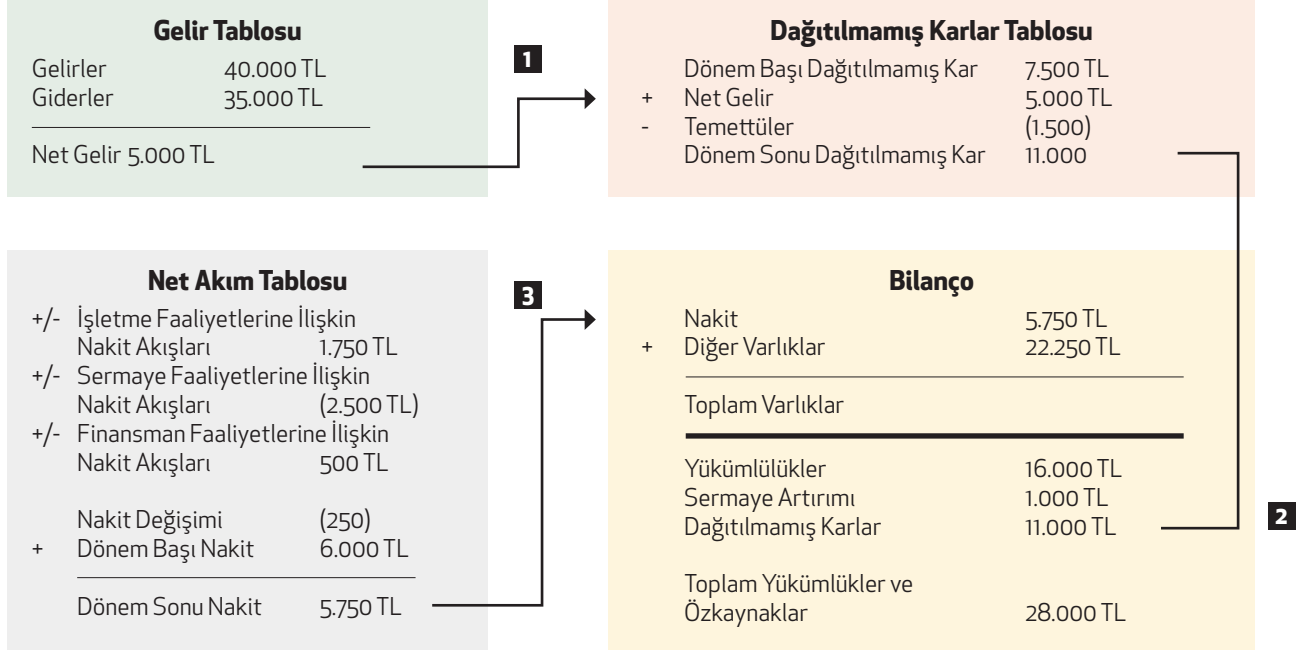
Zorunlu olan diğer bir mali tablo Özkaynaklar Değişim Tablosudur. Bu tablo, özkaynak kalemlerinde meydana gelen artış veya azalışları gösteren tablodur. Özkaynaklar değişim tablosu cari dönem ve önceki dönem verilerini içerecek biçimde sunulmalıdır. Bu tablo; ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, kâr yedekleri ve geçmiş dönemler kârı (zararı) ile dönem net kârı (zarar) kalemlerinin her birinin dönem başı tutarını, dönem içinde kalemlerde meydana gelen azalışları, artışları ve dönem sonu kalanını ayrı ayrı gösterecek biçimde düzenlenir.

Kar Dağıtım Tablosu işletmenin dönem kârından, ödenecek vergilerin, ayrılan yedeklerin, ortaklara ve çalışanlara dağıtılacak temettülerin açıkça gösterilmesi ve şirketlerin hisse başına kâr ile temettü tutarının hesaplanmasına ilişkin bir tablodur. Kâr dağıtım tablosunda; ödenecek vergiler ve yasal yükümlülükler, ortaklara ödenecek temettüler, ayrılan 1. ve 2. tertip yedek akçeler, statü yedekleri, olağanüstü yedekler ve kârdan ayrılan özel fonlar açıkça gösterilir. Fon akım tablosu; işletmenin, belirli bir hesap döneminde sağladığı fon kaynaklarını ve bunların kullanım yerlerini gösteren tablodur. Bu tablo, bir işletmenin yatırım ve finansman faaliyetlerini ve dönem içindeki finansal durumdaki değişikliklerini kapsayan bilgilerin, mali tablo kullanıcılarına sunulmasını amaçlamaktadır.

1.3.5. Mali Tablolar Arasındaki İlişki

Finansal tablo okuyucuları finansal tablolar arasındaki yakın ilişkiyi hemen fark ederler. Temel mali tablolardan bilançoda, gelir tablosunda, nakit akım tablosunda ve dağıtılmamış karlar tablosunda yer alan bazı kalemler birebir örtüşmektedir. Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere, gelir tablosundaki net gelir kalemi, dağıtılmamış karlar tablosunda yer alan net gelir kalemi ile aynı bakiyeyi göstermektedir. Gelir tablosundaki dönem net kar bakiyesi ile bilançodaki dönem net karı bakiyesi de aynı tutarları göstermek zorundadır. Finansal tablolar arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Mali Tablolar Arasındaki İlişki

Kaynakça: Bu tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

Bilançoda yer alan dağıtılmamış karlar kalemi ile dağıtılmamış karlar tablosundaki dönem sonu dağıtılmamış kar kalemi birebir örtüşmekte olup 11 milyon TL bakiye arz etmektedir. Nakit akım tablosu dönem sonu nakit değeri 5 milyon 750 bin TL olup bilançonun nakit değeri de aynı bakiyeyi göstermektedir. Benzer şekilde kar/zarar tablosu ile dağıtılmamış karlar tablosundaki net gelir kalemi de her iki tablo için 5 milyon TL'dir.

1.3.6. Faizsiz Finansla İlişkin Mali Tablolar

Faizsiz finansa işlemler ticaret finansmanı veya kar/zarar ortaklığı çerçevesinde yürütülmektedir. AAOIFI standartlarına göre, bilanço içerisinde kredi kavramı yerine yatırımlar kavramı tercih edilmektedir. Yatırım kalemi içerisinde İslami finansal ürünler olan mudaraba, muşaraka, murabaha, icara, selem, istisna, gayrimenkul yatırımları ve diğer yatırımlar gibi kalemler yer almaktadır. Pasif tarafta yer alan yükümlülüklerin altında cari hesaplar, katılma hesapları, banka ve finansal kuruluşlara borçlar, diğer yükümlülükler, sınırlandırılmış yatırım sahiplerinin özkaynakları ve azınlık payları kalemleri bulunmaktadır. Ortaklara düşen özkaynaklar kaleminin altında ise ödenmiş sermaye, yedekler ve dağıtılmamış karlar yer almaktadır.

Türkiye'de katılım bankalarının gelir tabloları konvansiyonel bankaların gelir tablosuna birebir ben-

zemekle birlikte faiz geliri yerine kâr payı geliri ve faiz gideri yerine ise kar payı giderleri terimleri kullanılmaktadır. AAOIFI'nin gelir tablosu, banka gelir tablosundan ziyade reel sektör işletmelerine daha uygun biçimdedir. Bu tabloda kar payı giderleri ve personel harcamaları gibi alt kalemlerin olmadığı ve detaylı gösterilmeyen harcamaların tamamının genel yönetim harcamaları altında toplulaştırıldığı görülmektedir. Gelir tablosunda faizsiz finans kuruluşlarının en büyük gelir kalemleri bankanın mudarib ve fon sahibi olarak yatırım gelirlerinden elde ettiği gelirler, sınırlı yatırımlarda yatırım temsilcisi olarak alınan vekâlet ücretleri, bankacılık hizmet hasılatı ve diğer hasılatlardan oluşmaktadır. Giderler kısmında ise genel yönetim harcamaları ve amortismanlar yer almaktadır. Elde edilen toplam gelirlerden toplam giderler çıkarıldığında zekât ve vergi öncesi net kar (zarar) kalemine ulaşılmaktadır. Faizsiz finansal kuruluşlarının konvansiyonel gelir tablosundan ayrılan en önemli özelliği zekât, sadaka tablosu ve azınlık paylarının gösterilmesidir.

Faizsiz finansal kuruluşların hazırlaması gereken diğer iki önemli mali tablo nakit akım tablosu ve özkaynak değişim tablolarıdır. Söz konusu tablolar hem konvansiyonel hem de faizsiz finansal kuruluşlar için aşağı yukarı aynı kalemleri barındırmaktadır.

Katılım bankacılığı mevzuatında hesap açılışlarında 100 olarak kabul edilen birim değer, AAOIFI stan-

dartlarında 1000 şeklinde gösterilmekte olup her iki yaklaşımda da hesaplama yöntemleri benzemektedir. Sınırlı (kısıtlı) yatırım tablosu, sınırlı yatırımlardaki değişimler tablosunda bankanın satılabilir hisse senetlerine dayalı menkul değerler, gayrimenkul alım portföyü ve murabaha portföylerindeki değişime yer verilmektedir. Dönem başındaki birim değer sabit ve 1.000 değerini almakta iken dönem sonunda kar ve zarar durumuna göre yeni birim değer dönem sonundaki birim değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem faaliyetlerinden olumlu bir kar oluşursa yeni birim değer 1.000'den fazla; zarar olması durumunda ise yeni birim değer 1.000'den küçük olması beklenmektedir.

İslam dinine göre zekat nisabına sahip olan Müslümanların zekat ödemesi; ayrıca sadaka, fitir sadakası ve kefaretlar için ihtiyaç sahiplerine yardım etmeleri emredilmektedir. Diğer taraftan, zorunlu olmayan ancak tavsiye edilen yardımlaşma yöntemlerinden birisi de karz-ı hasendir. Karz-ı hasen, herhangi bir gelir veya fayda beklenmeksizin, ihtiyaç sahiplerine ödünç olarak verilen tutarın aynı değerinde geri alınması işlemidir. Karz-ı hasen tablosunda; karz-ı hasen açılış bakiyesine karz fonunun kaynakları eklenir ve cari hesaplardan yapılan dağıtımlar ile kullanımlar çıkarılarak dönem sonu net karz-ı hasen bakiyesine ulaşılır.

Faizsiz finansal kuruluşlara ait zekât ve sadakaların kaynak ve kullanım tablosunda mezkûr kuruluşların ödemesi gereken zekât matrahı, hesap sahiplerinin ödemesi gereken zekât ve bağışlar toplam kaynakları oluşturmaktadır. İslam dinine göre, zekât ve sadaka fonlarının ödenebileceği sekiz sınıf bulunmaktadır. Zekât; yoksullara, fakirlere, yolculara, ağır borç içinde olanlara, kölelikten azat olacak olanlara, Allah yolunda olanlara, İslam dinine kalpleri ısındırmak amacıyla ve zekât toplamak üzere görevlendirilen memurlara verilebilir. (Tevbe Süresi 60. Ayet)

Faizsiz finansla ilişkin mali tablolar AAOIFI standartlarında ve faizsiz finans kuruluşları muhasebesi kitaplarında daha ayrıntılı yer aldığından bu bölümde yer alan açıklamalar özet olarak verilmiştir. Daha detaylı mali tablolar için söz konusu kaynaklara bakılması gerekmektedir.

1.3.7. Bankacılık Sektöründe Bağımsız Denetim

5411 sayılı Bankacılık Kanununun 38 inci maddesi kapsamında; Ana ortaklık, finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında bir bütün olarak bilgi vermek amacıyla Kurulca düzenlenen usûl ve esaslar çerçevesinde konsolide finansal raporlar düzenlemek zorundadır. Bankalar tarafından hazırlanan finansal raporlar, yönetim kurulu başkanı, denetim komitesi üyeleri, genel müdür ile finansal raporlamadan sorumlu genel müdür yardımcısı veya bu unvanlara eşdeğer kişiler tarafından ad-soyad ve unvan belirtilerek imzalanması gerekmektedir.

Denetim süreçlerinin son aşaması denetim raporunun hazırlanmasıdır. Denetim raporu yıllık faaliyet raporu kapsamında kamuoyuna açıklanmalıdır. Bankalar, statülerine, yönetim ve organizasyon yapılarına, insan kaynaklarına, faaliyetlerine, finansal durumlarına, yönetimin değerlendirmeleri ve geleceğe yönelik beklentilerine ilişkin bilgileri, finansal tablolarını, özet yönetim kurulu raporunu ve bağımsız denetim raporunu da içeren yıllık faaliyet raporu hazırlamak ve yayımlamak zorundadırlar.

Bankalarda bağımsız denetim, bankaların hesap ve kayıtları ile finansal tabloların doğruluğu güvenilirliği ve Kanun uyanınca yürürlüğe konulan düzenlemelere ve genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğu hakkında makul güvence sağlamak amacıyla yapılır. Bankalar Mart, Haziran ve Eylül ayları sonu itibarıyla ara dönem sınırlı bağımsız denetim ve hesap dönemleri sonu itibarıyla ise yıllık bağımsız denetim yaptırmak zorundadır. Hesap dönemi sonuna ilişkin konsolide ve konsolide olmayan bağımsız denetim

raporları Nisan ayı sonuna kadar, ara dönemlere ilişkin bağımsız denetim raporlarından konsolide olmayanlar ilgili dönem sonunu izleyen kırk beş gün içinde, konsolide olanlar ise yetmiş beş gün içinde, banka tarafından Kuruma gönderilir. (BDDK, Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik) Bağımsız denetçinin; denetlenen bankanın denetim konularıyla ilgili tüm defter, kayıt ve belgelerini gizli olsa dahi incelemek, denetim işlemini ilgilendiren tüm bilgileri banka yönetiminden, müfettişlerden ve diğer ilgililerden talep etmek, denetlenen banka tarafından talep edildiği takdirde, yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarına katılarak, denetim faaliyetini ve sonuçlarını ilgilendiren konularda açıklamalarda bulunmak yetkisi bulunmaktadır. Öte yandan, bağımsız denetim kuruluşlarının ortakları, yöneticileri ve çalışanları bağımsız denetim faaliyetleri kapsamında öğrendikleri sır niteliğindeki bilgilerin korunmasına yönelik her türlü tedbiri almakla mükelleftir. (BDDK, Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik) Denetim raporunda raporun başlığı, denetim raporunun adresi, giriş kapsam ve görüş bölümleri, denetim kuruluşu, denetim raporu tarihi gibi hususlara yer verilmektedir. Finansal tablolar üzerinde gerçekleştirilen incelemede, finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ve denetim standartlarına uygun olarak hazırlandığını ve işletmenin durumunu doğru bir şekilde gösterdiğini tespit etmesi durumunda bağımsız denetçinin olumlu görüş vermesi beklenir.

Denetim kapsamının sınırlandırılması veya genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine riayet edilmediği tespit edilirse denetçi şartlı görüş, görüş vermekten kaçınma veya olumsuz görüş verilebilmektedir. Finansal tabloların tamamen genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine aykırı olması durumunda olumsuz görüş, ancak aykırılık büyük olmamakla birlikte

belirsiz veya mahkemeye intikal eden bir dava söz konusu ise şartlı görüş verilebilir (Güredin, 2007, 65-66). Denetçilerin vermiş olduğu olumlu görüş, görüş vermekten kaçınma, şartlı görüş ve olumsuz görüş örnekleri denetim, muhasebe ve faizsiz finans muhasebesi kitaplarında daha detaylı yer aldığından bu bölümde yer alan açıklamalar özet olarak verilmiştir.

2. KATILIM FİNANS MUHASEBE SİSTEMİ

İktisadi düşünce tarihinin İslami kaynakları, genel ve özel kaynaklar şeklinde bir tasnife tabi tutulabilir. Genel kaynaklar Kuran-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin (sav) Sünnetinden; özel kaynaklar ise kitabul emval, kesb ve hisbe literatürü ile kitabul haractır. (Orman, 1999; 9-48) Görüntüde faizin ve ticaretin birbirlerine çok benzediği iddia edilse bile gerçekte ticaret ve riba tamamen farklıdır. Ticari hayatta alınan risk ve getiri dengesi söz konusu iken ribada ise böyle bir dengenin bulunmadığı ve işlemlerin müşteriler aleyhine tesis edildiği görülmektedir. Bakara Suresi'nin 276 ncı ayetinde buyurulduğu gibi Allah'ü Teâla faiz malını mahvedeceğini, rızasını umarak verilen sadaka ve zekâtların ise katında bereketlendirileceğini ifade etmektedir. Klasik iktisat yaklaşımında bütün insanların ekonomik adam (homo economicus) saikiyle hareket etmesi durumunda toplumun menfaat maksimizasyonun sağlayacağı varsayılmaktadır. Hâlbuki İslami anlayışta mülkün gerçek sahibinin Allah olması nedeniyle faizsiz finans, faizsiz bankacılık ve faizsiz muhasebe anlayışında toplumsal fayda ön plandadır.

Katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı ve İslami sermaye piyasaları faizsiz finans hassasiyeti bulunan yatırımcılara alternatif finans imkânları sunduğu gibi, finansal istikrara ve ekonomik istihdamın artırılmasına yardımcı olmaktadır. Faizsiz finans kuruluşları ile konvansiyonel kuruluşların sermaye yeterliliği, likidite ve piyasa riski gibi konularda birbirine benzediği; ancak bazı yönlerden temel farklılıkların bulunduğu belirtilmektedir. (Khan ve Ahmed, 2007; 145-156) Bakara Suresi 282 nci ayeti iman edenlerin ticari muamelelerde nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda çok detaylı açıklamalara yer vermiştir. Hz. Ömer (ra) beytül mala ait her türlü gelir ve gider hesaplarını kayıt altına alarak asgari geçim indirimi uygulamasını başlatmıştır. Muhasebe işlemlerine ilişkin disiplinin ilk defa İmam Nuvari (1278-1333) tarafından oluşturulduğu iddia edilmektedir. Diğer taraftan, İmam Muhammed İbn Kiya Al Mazandarani tarafından 1363 yılında hazırlanan "Risale-i Felekiye (Kitab-us Siyagat)" isimli eserde günümüzde uygulanan muhasebe esasları ele alınmaktadır. (Sevilengül, 2001; 12-13)

Dünyada uygulamalarında İslam ekonomisi (Islamic economics), İslami bankalar (Islamic banking), İslami finans (Islamic finans) ve faizsiz finans (la-riba) terimlerinin tercih edildiği görülmektedir. Ülkemizde ise İslami banka terimi yerine katılım bankaları ve İslami finans terimi yerine ise katılım finans terimleri seçilmiştir. Katılım finans sisteminin içerisinde katılım bankacılığı, katılım sigortacılığı, katılım bireysel emeklilik, İslami yatırım fonları ve sermaye piyasaları işlemleri gibi pek çok alan bulunmaktadır. Bu sebeple, katılım finans terimi katılım bankacılığını da kapsayan daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. Günümüz modern muhasebe sistemi ilk defa ABD'de Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SEC) 1933 yılında kurulması ve standart yayımlamasına dayanmaktadır. Öte yandan, İslâmî Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetlerine Kurumu'nun (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOIFI) 1990'lı yıllarda kurulması ve İslami muhasebe standartlarını yayımlaması önemli bir açığı gidermiştir. Katılım finansa faiz yasağının yanında garar (belirsizlik), içki, kumar finansmanı ve gazino işletmeciliği yasaklanmıştır. İslami finansın doğası gereğince, sözleşmelerin akdedilmesi, katılım fonlarının toplanması, kar paylarının dağıtılması, finansman süreçleri ve sunulan bütün hizmetlerin İslam fıkıh ilkelerine uygun olması gerekmektedir. Bu sebeple, İslami finansal kuruluşlarda yapılacak tüm işlemlerin katılım finans ilkeleri ile uyumlu olması konvansiyonel kuruluşlardan ayrılan en önemli özelliktir.

Konvansiyonel işletmelerde karar vericiler finansal tabloların performansına ve organizasyon yapısına bakarak karar verirken, İslami finansal kuruluşlara yatırımcı olarak girmek isteyenlerin İslami finans prensiplerine uyumlu olup olmadığına bakmaları gerekmektedir. Öte yandan, Türkiye'de katılım bankaları müşterisi olan işletmelerin seküler muhasebe sisteminden kaynaklı bir takım sorunların olduğu ve finansal ihtiyaçlarını faizsiz yöntemlerle karşılamak isteyen kuruluşların muhasebe kayıt yapılarını faizsiz esasa uygun hale getirebilmeleri için yeni muhasebe skontlarının oluşturulması gerekmektedir. (Dinç ve Kablan, 2020; 75-106)

2.1. Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Mevzuatı

"Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ" (Faizsiz Bankacılık Tebliği) BDDK tarafından, 14 Eylül 2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğin amacı, katılım bankaları ile faizsiz esaslara göre hizmet sunmak isteyen kalkınma ve yatırım bankalarının faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygun şekilde faaliyet göstermek için oluşturacakları yapı ve

süreçlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Bu Tebliğ, 17 madde ve 2 geçici maddeden oluşmaktadır. Bu Tebliğ ile birlikte, Türk mevzuatında ilk defa danışma komitesi, danışma kurulu ve faizsiz bankacılık ilke ve standartları gibi terimler tanımlanmıştır. Danışma Kurulu, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) nezdindeki tesis edilen Danışma Kurulunu ifade etmektedir. Bankalar, faaliyetlerinin faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uygunluğunu sağlamak amacıyla yönetim kuruluna bağlı olarak bünyelerinde danışma komitesi kurmaları gerekmektedir. Danışma komitesi en az üç üyeden oluşur. Üyelerin banka yönetim kurulu tarafından atanmaları ve ilk genel kurulun onayına sunulmaları gerekmektedir. Danışma komitesi üyelerinin görev süresi üç yıldır. Danışma komitesi, bu Tebliğ hükümleri kapsamında verilen görevleri yerine getirmek amacıyla kendi üyeleri arasından bir başkan ve onun bulunmadığı hallerde görev yapmak üzere bir başkan vekili seçer. (Faizsiz Bankacılık Tebliği)

Danışma komitesi, Danışma Kurulu tarafından belirlenen ilke ve standartlara, alınan genel nitelikli kararlara aykırı kararlar alamaz. Danışma komitesinin; faizsiz bankacılık ilke ve standartları ile bunların uygulanması konusunda kararlar almak, bankanın ürün ve hizmetlerine ilişkin standart sözleşmeleri ile eklerini faizsiz bankacılık ilke ve standartları açısından değerlendirmek ve onaylamak, aldığı kararları içeren periyodik raporları Danışma Kuruluna sunmak, bankanın yıllık faaliyet raporunda yer almak üzere, danışma komitesinin dönem içi faaliyetleri hakkında bilgi vermek gibi bir takım görevleri bulunmaktadır (Faizsiz Bankacılık Tebliği).

Danışma komitesi, ayda asgari iki kez olmak üzere gerekli görülen hallerde danışma komitesi başkanının

çağrısı ile toplanır. İhtiyaç duyulması halinde, ilgili banka yöneticileri veya çalışanları ile alanında uzman diğer kişiler danışma komitesi toplantılarına katılabilir. Danışma komitesi üye tam sayısının en az üçte ikisi ile toplanır. Danışma komitesinin karar yeter sayısı her koşulda, üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Faizsiz bankacılık uyum faaliyetleri, faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum sağlama amacıyla teşkil edilen birim veya görevlendirilen personel tarafından yerine getirilir. Faizsiz bankacılık uyum faaliyetlerini yürüten birim veya personel, yaptığı çalışmalar hakkında asgari üç ayda bir denetim komitesine rapor sunar. Bankanın faizsiz bankacılık ilke ve standartlarına uyum faaliyetlerini düzenleyen politika ve prosedürleri, danışma komitesinin görüşü alındıktan sonra yönetim kurulunun onayına sunulur (Faizsiz Bankacılık Tebliği).

Faizsiz bankacılık ilke ve standartlarının kapsamına giren hususlarda banka ile müşterisi arasındaki uyuşmazlıklar, müşterinin yazılı talebi ile danışma komitesi gündemine alınır ve yazılı talebin tarihini izleyen 30 gün içinde karara bağlanmak zorundadır. Müşteri uyuşmazlık konusunda danışma komitesinin aldığı kararı, değerlendirilmek üzere karar tarihini izleyen on beş gün içinde Danışma Kuruluna götürme hakkına sahiptir. Danışma Kurulu, danışma komitesinin kararının iptal edilmesine, değiştirilmesine veya aynen uygulanmasına karar verebilir. (Faizsiz Bankacılık Tebliği).

Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliğin 19 uncu maddesinin birinci fıkrasında sayılan katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerine dayalı olarak müşterilerine finansman sağlayan kalkınma ve yatırım bankaları da söz konusu finansman yöntemlerine başvurabileceği hüküm altına alınmıştır. Bu sayede, kalkınma ve yatırım bankaları, münhasıran faizsiz yöntemlerle sağlamış oldukları kaynaklarla sınırlı olmak üzere, müşterilerine faizsiz finans ürünlerine dayalı olarak finansman sağlayabilecektir. İslami Pencere bankacılığı konusunda hizmet sunan kalkınma ve yatırım bankalarının kendi bünyelerinde ya doğrudan danışma komitesi tesis etmesi veyahut Danışma Kurulu tarafından uygun görülen kuruluşlardan dış hizmet alım yoluyla bu hizmetin ifa edilmesi gerekmektedir.

2.2. Katılım Finans Kuruluşlarında Muhasebe

Bankalarda hissedarlar, yöneticiler, müşteriler, yatırımcılar, çalışanlar, rakipler, düzenleyici otoriteler ve devlet gibi pek çok paydaş finansal raporlamaları incelemek isteyebilir. Bilgiye ulaşma maliyeti tüm

paydaşlar için eşit değildir. Denetim ve gözetim yetkisi bulunan kamu kurumları kanunun kendilerine verdiği yetkiye dayanarak finansal bilgilere kolay bir şekilde ulaşabilirler. Kamu gücü bulunmayan diğer paydaşların finansal bilgiye erişimi maliyetli ve zahmetli olabilmektedir.

Katılım finans muhasebesinde, finansal raporlamalarda kullanıcıların ortak bilgi ihtiyacına odaklanarak faizsiz finans ilkelerine riayet edildiği, faaliyet riskleri ve yapısal risklerin yönetildiği, ekonomik kaynakların korunduğu, yeterli likiditenin sürdürüldüğü, çalışan haklarının korunduğu ve sosyal sorumluk ilkelerinin gereğinin yapıldığı konusunda yeterli güvence sağlanmalıdır. Konvansiyonel işletmelerden farklı olarak faizsiz finans kuruluşlarında işlemlerin faizsiz finans hükümlerine uygunluğu, yasaklanan kazanç ve harcamaların nasıl kaydedildiği ve finansal tablolardan nasıl çıkarıldığı, sermayenin zararları ve riskleri karşılayabilecek yeterlikte olup olmadığı, yatırım riskleri, yeterli likiditenin olup olmadığı ve zekât bilgilerine yer verilip verilmediği gibi önemli hususlara da yer verilmek zorundadır. Finansal tabloların tüm kullanıcılar için yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olması gerekmektedir. Finansal bilgilerin uygun şekilde sunulması, şeffaflık, tarafsızlık, tamlık, karşılaştırılabilirlik, tutarlılık ve ihtiyatlılık gibi bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip bilgiler karar alma sürecinde paydaşlara fayda sağlayacaktır.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından faizsiz finans kuruluşları için yayımlanan Kavramsal Çerçeve İslami muhasebe standartlarının temelini oluşturur. KGK'nın yayımladığı standart ve yorumlar faizsiz finans kuruluşları için bağlayıcı niteliktedir. Faizsiz finans kuruluşlarının finansal raporlamasına ilişkin kavramsal çerçeve, 22 Temmuz 2010 tarihinde yapılan 37 sayılı AAOIFI Kurul toplantısında kabul edilmiştir. Türkiye'de ise Kavramsal Çerçeve 1 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Faizsiz finans kuruluşları için ayrı muhasebe standartları geliştirilmesinin ve Kavramsal Çerçeve yayımlanmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Muhasebe ve finansal raporlama için ortak bir çerçeve oluşturma ihtiyacı ile genel amaçlı finansal tabloların kullanıcılarına, biçim ve öz bakımından faizsiz finans ilke ve kurallarına uyduğunu göstermeye katkıda bulunma ihtiyacı bulunmaktadır. Kavramsal Çerçeve, finansal muhasebe ve raporlamanın sınırlarının belirlenmesine; işlemlerin finansal tablolara alınmasına, finansal tablo dışı bırakılmasına, ölçümüne, açıklanmasına ve finansal tablolarda sunumuna ilişkin rehberlik sağlar. Kavramsal Çerçeve finansal raporlarda yer alan bilgilerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur ve kuruluşlara olan güveni artırır (Kavramsal Çerçeve, 2020)

3. FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE VE DENETİM STANDARTLARI

3.1. Katılım Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu

İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI) 27 Mart 1991 tarihinde Bahreyn'de kar amacı gütmeyen bir tüzel kişilik olarak kurulmuştur. AAOIFI bankacılık, sigortacılık ve İslami sermaye piyasaları için muhasebe, denetim, kurumsal yönetim, etik ve şeria standartları konularında pek çok standart yayımlamıştır. Hâlihazırda AAOIFI tarafından 31 muhasebe standardı, 8 denetim, 15 kurumsal yönetim ve 3 etik ilkeler standardı ile 59 fikhî standart olmak üzere toplamda 116 adet standart yayımlanmıştır.

AAOIFI'nin organizasyon yapısı; genel kurul, yönetim kurulu, genel sekreterlik, icra kurulu, muhasebe ve denetim standartları kurulu ile şeria (fikhî) kurullarından oluşmaktadır. AAOIFI'nin temel amaçları; İslami finans kuruluşları muhasebe, denetim, etik, şeria ve kurumsal yönetim konularında İslami standartlar hazırlamak ve geliştirmek, eğitim, sempozyum, konferans düzenlemek, süreli yayınlar çıkarmak ve araştırmalar yapmak ile yatırımcıların finansal tablolara olan güvenini arttırmak şeklinde sayılmaktadır. Genel kurul, kurucu üyelerden, düzenleyici ve de-

netleyici üyelerden, ortak üyelerden, gözlemci üyeler ve destekleyen üyelerden oluşmaktadır. Gözlemci ve destekleyici üyelerin genel kurula katılma hakkı bulunmasına karşın genel kurulda oy kullanma hakkı bulunmamaktadır. Genel kurul en yüksek otorite olup yılda en az bir kez toplanmak zorundadır. Genel kurul en az %51 oy ile toplanmaktadır. Mütevelli heyeti, genel kurul tarafından üç yıllığına atanan 15 üyeden oluşmaktadır. Söz konusu üyeler; düzenleme ve denetim otoritelerinden, İslami finansal kuruluşlardan, fikhî alanında bilgi sahibi olan âlimlerden ve İslami finansal kuruluşların finansal tablolarını kullanan kullanıcılar arasından seçilirler. Danışma kurulları, İslami finansal kuruluşlarda finans, yatırım ve diğer bankacılık hizmetlerinde yapılan işlemlerin İslami kurallara uygun olup olmadığına bakar ve İslami kurallara uygun ürünlere onay verir. (Çetin, 2020a).

3.2. AAOIFI Faizsiz Finans Denetim Standartları

KGK ile AAOIFI arasında faizsiz finans sektörüne ilişkin muhasebe, yönetim etik ve denetim standartlarının mevzuatımıza kazandırılması amacıyla 27 Eylül 2017 tarihinde bir telif protokol imzalanmıştır. AAOIFI tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Denetim Standartlarının (FFDS'ler) mevzuatımıza kazandırılması amacıyla KGK tarafından hazırlanan 1 adet Etik Kurallar ile 6 adet Faizsiz Finans Denetim Standardı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kurallar yayımlandığı tarihten itibaren, FFDS 6: Fikhî Denetim 1 Ocak 2021 tarihi ve sonrasında yürütülen denetimlerde, diğer standartlar ise 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan yıllık hesap dönemlerinin denetimlerinde ihtiyari olarak uygulanabilecektir. Söz konusu denetim standartlarına ilişkin İngilizce ve Türkçe standart adları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: AAOIFI Faizsiz Finans Denetim Standartları

Standart No	Standart Adı	Türkçe Başlık
1	Objective and Principles of Auditing	Bağımsız Denetimin Amacı ve İlkeleri
2	Auditor's Report	Bağımsız Denetçi Raporu
3	Terms of Audit Engagement	Bağımsız Denetim Sözleşmesinin Şartları
4	Testing for Compliance with Sharia's Rules and Principles by an External Auditor	Bağımsız Denetçi Tarafından Fıkhî İlke ve Kurallara Uygunluğun Test Edilmesi
5	Auditor's Responsibility to Consider Fraud and Error in an Audit of Financial Statements	Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hata ve Hileyle İlişkin Sorumlulukları
6	External Shari'ah Audit (Independent Assurance Engagement on an Islamic Financial Institutions's Compliance with Shariah Principles and Rules)	Fıkhi Denetim (Faizsiz Finans Kuruluşlarının Fıkhi İlke ve Kurallara Uygunluk Sağlamasına Yönelik Güvence Denetimi)
-	Code of Ethics for Accountants and Auditors of Islamic Financial Institutions	Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kurallar

Kaynakça: Bu tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

Faizsiz Finans Kuruluşlarının Bağımsız Denetimini Yürüten Denetçiler İçin Etik Kurallar adlı standart 14 Aralık 2019 tarih ve 30978 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 660 sayılı KHK ile yürürlüğe girmiştir.

Denetçiler için hazırlanan etik kurallar standardı 8 bölümden oluşmakta olup, son bölüm ise yürürlüğe ilişkin kısımdır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde etik kuralların amaçları, üçüncü bölümde etik kuralların yapısı, dördüncü bölümde denetçiler için etik ilkelerin dini dayanakları, beşinci bölümde denetçiler için etik ilkeler ve altıncı bölümde ise denetçiler için etik davranış kuralları ele alınmıştır. Bu standardın yürürlüğe giriş tarihi yayımı tarihinde olduğu hükme bağlanmıştır (KGK, Etik Kurallar Standardı).

“Faizsiz Finans Denetim Standardı 1:

Bağımsız Denetimin Amacı ve İlkeleri” adlı denetim standardı 7 bölümden oluşmaktadır. Bu standardın amacı, fıkhî ilke ve kurallara uygun biçimde faaliyet gösteren finansal kuruluşlar tarafından hazırlanacak finansal tabloların denetiminin yürütülmesinde genel ilkeler hakkında standartlar oluşturmaktır. Bu tebliğde denetimin genel ilkeleri, denetçinin mesleki sorumlulukları, denetimin kapsamı, denetimin amacına ulaşmak için denetçinin uygulanmasını gerekli gördüğü denetim prosedürleri, denetim sözleşmesinin

içeriği ve raporlama yükümlülükleri, finansal tabloların önemli derecede bir yanlışlık içermediğine dair makul güvence sağlanması ve finansal tablolara ilişkin sorumluluklar ele alınmıştır (KGK, Faizsiz Finans Denetim Standardı 1).

Faizsiz Finans Denetim Standardı 2:

Bağımsız Denetim Raporu adlı denetim standardı 8 bölümden oluşmaktadır. Bu standardın amacı, faizsiz finans kurallarına göre faaliyet yürüten kuruluşlarda bağımsız denetçi tarafından yürütülen denetim raporunun şekil ve içeriği hakkında standartlar ve rehberler oluşturmaktır. Denetçi raporunun temel unsurları, denetimin kapsamı denetçinin yürüttüğü çalışmaya ilişkin açıklamalar, denetçinin sorumlulukları, finansal tabloların kapsadığı dönemler, denetçi raporunun kapsamı, finansal tablolara ilişkin verilen görüş paragrafı, denetçinin adresi ve denetçinin imzası, denetimin tamamlandığı günün tarihine yer verilmelidir.

Denetçi elde ettiği bilgi ve bulgular neticesinde olumlu görüş, sınırlı olumlu görüş, görüş vermekten kaçınma veya olumsuz görüş içeren raporlar hazırlayabilir (KGK, Faizsiz Finans Denetim Standardı 2). Söz konusu denetçi raporlarına ilişkin detaylı örnekler denetim kitaplarında, bu standartta veya faizsiz

finans kuruluşları (FFK) muhasebesi gibi kitaplarda yer almaktadır.

Faizsiz Finans Denetim Standardı 3:

Bağımsız Denetim Sözleşmesinin Şartları adlı standart 10 bölümden oluşmaktadır. Bu standartta finansal tabloları denetlemek için denetçi ile imzalanacak denetim sözleşmesinin genel çerçevesi, denetim sözleşmesinin süresi, sözleşmelerin yazılı olması zorunluluğu, güvenilir denetim kanıtı ile elde edilmesi, finansal tabloların ve muhasebe sisteminin gerçeğe uygun tutulması, iç kontrol sisteminin tesis edilmesi, denetim sözleşmesi örneği, denetim sözleşmesi için alınacak ücretlerin tutarı düzenlenmektedir. Ayrıca, müşteriye sunulması beklenen raporlar, danışma komitesi ile yapılacak istişareler, müteakip denetimlere ilişkin hususlar ele alınmıştır (KGK, Faizsiz Finans Denetim Standardı 3).

“Faizsiz Finans Denetim Standardı 4:

Bağımsız Denetçi Tarafından Fıkhî İlke ve Kurallara Uygunluğun Test Edilmesi” adlı denetim standardı 6 bölümden oluşmaktadır. Bu standartta amaç, fıkhî ilke ve kurallara uygun olarak faaliyetlerini yürüten faizsiz finansal kuruluşun finansal tablolarının denetimini yürüten bir bağımsız denetçinin, fıkhî ilke ve kurallara uygunluğu test etmesine ilişkin standartlar oluşturmak ve rehberlik sağlamaktır. Söz konusu standartta bağımsız denetçinin çalışmasının kapsamı ve sorumlulukları ele alınırken makul güvence oluşturmak için finansal tabloların önemli derecede yanlışlık içermediği ve fıkhî ilke ve kurallara uygun hazırlandığı konusunda görüş bildirir. FFK yönetimi finansal tabloların ve kuruluşun faaliyetlerinin faizsiz finans denetim standartlarına uygun bir biçimde düzenlenmesinden ve danışma komitesi tarafından belirlenen fıkhî ilke ve kurallara uygun hazırlanmasından sorumludur.

“Faizsiz Finans Denetim Standardı 5:

Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hata ve Hileye İlişkin Sorumlulukları” adlı denetim standardı 11 bölümden oluşmaktadır. Bu standardın amacı, faizsiz finans kuruluşlarının finansal tablolarının denetiminde, hata ve hile riskinin tespitinde denetçinin sorumluluğuna yönelik rehberlik sağlamaktır. Söz konusu standartta hatanın tanımı ve hata içeren durumlar, hilenin tanımı ve hile içeren durumlar, hata ve hilenin değerlendirilmesi ve denetim prosedürleri, denetçinin sorumluluğu, belgelendirme, yönetimin ve üst yönetim biriminin sorumlulukları ve yönetim beyanları ele alınmıştır. Hata, standardın farklı yorumlanmasından veya kasıtlı olmayan ihmallerden dolayı ortaya çıkarken,

hile ise bir veya birden fazla kişinin haksız veya mevzuata aykırı bir şekilde menfaat temin etmek amacıyla kasıtlı olarak yaptığı aldatma eylemleridir. Denetçi mali tabloların hata ve hile kaynaklı önemli yanlışlık içerdiği sonucuna ulaşırsa, duruma göre sınırlı olumlu görüş, görüş vermekten kaçınma veya olumsuz görüş verebilir (KGK, Faizsiz Finans Denetim Standardı 5).

“Faizsiz Finans Denetim Standardı 6:

Fıkhî Denetim (Faizsiz Finans Kuruluşlarının Fıkhî İlke ve Kurallara Uygunluk Sağlamasına Yönelik Güvence Denetimi)” adlı denetim standardı 13 bölümden oluşmaktadır. Fıkhî yönetim, hesap verilebilirliği arttırdığı, şeffaflığı teşvik ettiği ve paydaşların güvenini kazanmaya yardımcı olduğu için faizsiz finans kuruluşlarının önemli bir unsurudur. Bu standart fıkhî denetimle ilgili prosedürler, raporlamaya ilişkin yeknesaklık sağlama ve doğrulama konularında rehberlik sağlar.

Dünyada Fıkhî denetçilerin genel yaklaşımlarını ve hizmet kalitelerini standart hale getirmek ve en iyi uygulamalara örneklik teşkil etmek amacıyla Güvence Denetim Standardı 3000’i tamamlayıcı nitelikte bu standart oluşturulmuştur. Bu standartta denetim türleri ve amaçları, fıkhî denetim prosedürleri, uyum hükümleri, faizsiz finans danışmanlarıyla iletişim, dayanak denetim konusu ve kıstaslar, belgelendirme ve arşivleme, fıkhî denetçi raporunun hazırlanması, uygulama rehberi konuları ele alınmıştır. Denetim türleri, doğrudan fıkhî denetim ve fıkhî doğrulama denetimi şeklinde sınıflandırılmaktadır. (KGK, Faizsiz Finans Denetim Standardı 6, Çetin 2020a).

3.3. AAOIFI Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

Faizsiz finans kuruluşlarının finansal raporlamasına ilişkin kavramsal çerçeve ilk defa 22 Temmuz 2010 tarihinde yapılan 37 sayılı AAOIFI Kurul toplantısında kabul edilmiştir. KGK tarafından yayımlanan Kavramsal Çerçeve faizsiz finans muhasebe standartlarının temelini oluşturmaktadır. KGK, AAOIFI tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları’nın (FFMS) mevzuatımıza kazandırılması amacıyla 21 Mayıs 2019 tarihinde sekiz, 6 Eylül 2019 tarihinde on iki ve 20 Kasım 2019 dört adet olmak üzere toplam 22 standardı yayımlamıştır. Bu kapsamda, Kavramsal Çerçeve, Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi 1 ile 22 adet Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 1 Ocak 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Faizsiz finans muhasebe standartlarına ilişkin İngilizce ve Türkçe standart adları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3: Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

Sıra No	İngilizce Başlık	Türkçe Başlık
Standart 1	General Presentation and Disclosure in the Financial Statements of Islamic Banks and Financial Institutions	Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama
Standart 3	Mudaraba Financing	Mudârebe Finansmanı
Standart 4	Musharaka Financing	Müşâreke Finansmanı
Standart 7	Salam and Parallel Salam	Selem ve Alt Selem
Standart 8	Ijarah	İcâre ve İcâre Müntehiye Bittemlik
Standart 9	Zakah	Zekat
Standart 10	Istisna'a and Parallel Istisna'a	İstisna ve Alt İstisna
Standart 14	Investment Funds	Yatırım Fonları
Standart 16	Foreign Currency Transactions and Foreign Operations	Yabancı Para İşlemleri ve Yurtdışındaki İşletmeler
Standart 18	Islamic Financial Services Offered by Conventional Financial Institutions	Geleneksel Finans Kuruluşları Tarafından Sunulan Faizsiz Finans Hizmetleri
Standart 21	Disclosure on Transfer of Assets	Varlıkların Transferine İlişkin Açıklamalar
Standart 22	Segment Reporting	Bölgümlere Göre Raporlama
Standart 23	Consolidation	Konsolidasyon
Standart 24	Investment	İştiraklerdeki Yatırımlar
Standart 26	Investments in Real Estate	Gayrimenkul Yatırımları
Standart 27	Investment Accounts	Yatırım Hesapları
Standart 28	Murabaha and Other Deferred Payment Sales	Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar
Standart 30	Impairment, Credit Losses and Onerous Commitments	Değer Düşüklüğü, Kredi Zararları ve Ekonomik Açılan Dezavantajlı Taahhütler
Standart 31	Investment Agency (Al-Wakala Bi Al-Istithmar)	Yatırım Vekâleti (El-Vekâle Bi'l İstithmar)
Standart 33	Investment In Sukuk, Shares and Similar Instruments	Sukuk, Pay ve Benzeri Araçlara Yapılan Yatırımlar
Standart 34	Financial Reporting for Sukuk Holders	Sukuk Sahipleri İçin Finansal Raporlama
Standart 35	Risk Reserves	Risk Yedekleri

AAOIFI zaman zaman bazı standartları yürürlükten kaldırırken bazı standartları birleştirerek yeniden yayımlayabilmektedir. Örneğin 2 Nolu Murabaha Standardı yürürlükten kaldırılarak yerine 28 nolu Murabaha ve Diğer Vadeli Satışlar standardı şeklinde yeni bir standart olarak revize edilmiştir. Bu sebeple, yukarıda yer alan tabloda yürürlükten kaldırılan standartlara yer verilmemiştir. Ayrıca, söz konusu muhasebe standartları müstakil bir çalışma konusu olduğundan sadece en önemli olan faizsiz finans muhasebe rehberi, katılım bankaları ve faizsiz finans kuruluşlarının finansal tablolarında genel sunum ve

açıklama, murabaha, mudaraba, müşaraka, icara ve zekât standartları özet olarak verilmiştir.

Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi 1: "Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarının Faizsiz Finans Kuruluşları Tarafından İlk Kez Uygulanması" adlı rehber 1 Ocak 2020 veya sonrasında başlayan hesap dönemlerinde uygulanacaktır. Bu rehber ilk defa faizsiz finans muhasebe standartlarını uygulayacak faizsiz finans kuruluşlarının finansal muhasebe ve raporlama işlemlerinin kolaylaştırılması amacıyla hazırlanmıştır. Bu rehber, ilk kez faizsiz finans alanında faaliyette

bulunacak olan kuruluşlara, önceki dönemlerde farklı muhasebe standartları uygulayan faizsiz finans kuruluşlarının işlemlerini fıkhi ilke ve kurallara uygun hale getirmek isteyen kuruluşlara ile faizsiz finans ilkelerine uygun raporlama yapan kuruluşlara uygulanacaktır.

Finansal tablolar “FFMS 1: Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama” hükümlerine göre sunulmalıdır. Bu standarda göre; “Katılım bankasının adı, kurulu olduğu ülke, kuruluş tarihi ve hukuki biçimi, merkez adresi ve şube sayısı, sunduğu bankacılık hizmetlerinin yapısı, iştirak, konsolide ve bağlı ortaklıkların adları ve ortaklık yüzdesi, danışma kurulunun yetkisi, bankanın zekât sorumluluğu ve vergi uygulaması hakkında bilgi sunulmalıdır.” Mali tablolarda kullanılan para birimi, yabancı para birimi için uygulanan değerlendirme yöntemleri, kısıtlanmış ve kısıtlanmamış yatırım hesapları, bloke mevduatlar, şarta bağlı durumlar, muhasebe politikalarındaki değişiklikler, stratejik planlar, finansal taahhütler, teminata verilen varlıklar ile FFK'nın mali tablolarında faizsiz finans hükümlerine aykırı olan kazançların finansal tablolardan nasıl elden çıkarıldığı konularına yer verilmelidir.

AAOIFI standartlarına göre FFK'nın hazırlaması gereken 7 mali tablo; “Finansal durum tablosu (Bilanço), gelir tablosu, nakit akış tablosu, ortaklara düşen özkaynaklar değişim tablosu, kısıtlı yatırımlar değişim tablosu, zekât ve sadaka fonunun kaynakları ve kullanımları tablosu, karz fonunun kaynakları ve kullanımları tablosu ve finansal tablo dipnotları” şeklinde sayılmıştır.

AAOIFI ve UFRS bilançoları birbirine benzemekle birlikte bazı farklılıklara bulunmaktadır. Aktif-pasif denkliği her iki bilançoda yer aldığı gibi, nakit ve nakit benzeri, iştirakler, toplanan fonlar ve özkaynak kalemleri aynı anlama gelmektedir. Her iki bilançonun aktifinde yer alan temel farklılık, bankacılık bilançosunda kredi teriminin kullanılmasına karşın AAOIFI standartlarında ise yatırım terimi tercih edilmektedir. Yatırım kaleminin alt kalemleri olarak mudarebe, müşareke, murabaha ve selem gibi faizsiz finans ürünleri takip edilmektedir. Pasif taraftaki en önemli farklılık toplanan fonlar kaleminde görülmekte olup AAOIFI standartlarında kısıtlı yatırım ve kısıtlanmamış yatırım hesaplarının bulunmasıdır.

Bankacılık Kanunu ile AAOIFI standartlarına göre hazırlanması gereken mali tablolardan gelir tablosu, nakit akım tablosu, fon akım tablosu, ortaklara dü-

şen özkaynaklar değişim tablosudur. Diğer taraftan, uluslararası muhasebe standartlarında yer almayan ve sadece AAOIFI standartlarında yer alan zorunlu mali tablolar ise kısıtlı yatırımlar değişim tablosu, zekât ve sadaka fonlarının kullanımları tablosu ile karz fonlarının dağıtım tablosudur.

Kısıtlı yatırımlar değişim tablosunda; “Dönem başındaki kısıtlı yatırımlar bakiyesi, yatırım portföylerinin her birindeki yatırım birimlerinin dönem başındaki sayısı ve birim başına değeri, dönem içerisinde katılım bankası tarafından alınan mevduatlar veya ihraç edilen yatırım birimleri, dönem içerisinde geri çekilen veya yeniden satın alınan yatırım birimleri, mudârib olarak katılım bankasının ücreti, kısıtlı yatırım hesaplarına dağıtılan genel giderler, dönem içerisindeki kısıtlı yatırım kârları (zararları), dönem sonundaki kısıtlı yatırımlar bakiyesi ile yatırım birimlerinin dönem sonundaki sayısı ve birim başına değeri” yer almaktadır.

Karz fonunun kaynakları ve kullanımları tablosunda ilgili döneme yer verilir. Dönem başında mevcut olan karz bakiyeleri ve fonda kullanılabilir olan fonların bakiyesi türüne göre açıklanır. Dönem içerisinde fona katkı olarak verilen fon tutarları, kaynakları ve kullanım yerleri açıklanır. Ayrıca, dönem sonundaki mevcut olan karz bakiyeleri ve kullanılabilir fonların bakiyeleri türüne göre açıklanır.

Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 9- Zekât açıklanmıştır. Zekât, belli bir nisap üzerinde (85 gram altın) zekâta tabi malı ve serveti bulunan Müslümanların belli bir dönem ve oranlarda ödemesi gereken yükümlülük şeklinde tanımlanmaktadır. Zekât ve sadaka fonunun kaynakları ve kullanımları tablosunda; katılım bankasının zekât ödeme sorumluluğu ve kısıtlanmamış yatırım hesabı sahipleri adına zekât toplayıp ödeme faaliyetinde bulunup bulunmadığı, zekât ve sadaka fonundaki diğer fon kaynakları, dönem içerisinde ödenen fonlar ve dönem sonunda mevcut olan fonlar açıklanır. Zekât matrahı, net varlıklar veya net yatırılmış fonlar yöntemlerinden birisi ile hicri takvim için %2,5; miladi takvim yılı için ise %2,5775 oranı kullanılarak belirlenir. Her iki yöntem kullanılarak hesaplanacak zekât matrahının birbirine eşit olması gerekmektedir. Ödenmemiş zekât, yükümlülük olarak katılım bankasının bilançosunun pasifinde yer almalıdır. (FFMS 9 ve Çetin; 2020a) Murabaha ve diğer vadeli satışlara ilişkin işlemler, “Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 28-Murabaha ve Diğer Vadeli Satışlar” standardında açıklanmıştır. Bu standart, FFMS 2 “Murâbaha ve Satın Alma Emriyle Murâbaha” ve FFMS 20 “Vadeli Satış”ları

yürürlükten kaldırmıştır. Bu standardın amacı, alıcı ve satıcı tarafından murâbaha ve diğer vadeli satış işlemlerinde uygulanacak finansal tablolara alma, ölçüm ve açıklamalara ilişkin uygun muhasebe ve raporlama esaslarının belirlenmesidir. Murabaha, malların maliyetinin üzerine anlaşılan oranda belli bir kar marjı eklenerek satılması işlemidir. Satış bedeli tek seferde veya taksitler halinde gerçekleştirilebilir. Varlıklar, başlangıçta elde edilme maliyeti üzerinden finansal tablolara kaydedilir. Elde etme maliyeti, tüm satın alma maliyetlerini ve stokun mevcut konumuna getirilmesi için katlanılan her türlü yüklenme, nakliye, vergi, tekâfül (İslami sigorta) ve vekile ödenen her türlü ücret ve diğer tüm maliyetlerden oluşmaktadır. Müşteriler için uygulanan iskontolar, indirimler ve diğer benzer kalemler maliyetlerden düşülür. Müşterilerin tüm borçlarını ödemesi, müşterinin borçlarını ödeme gücünü yitirmesi, faizsiz finans kuruluşunun alacağını silmesi veya hibe etmesi durumunda alacaklar finansal tablo dışı bırakılabilir (KKG, FFMS 28, 2019).

Mudarebe işlemleri, “Faizsiz Finans Muhasebe Standardı (FFMS) 3-Mudarebe” standardında açıklanmıştır. Standart katılım bankasının fon sağlayıcı sıfatıyla gerçekleştirdiği mudârebe finansmanı işlemlerine, katılım bankasının mudârebeye kullanılmak üzere sağladığı sermayeye ilişkin işlemlere ve mudârebe kâr veya zararındaki paylara uygulanacaktır. Mudarebe, bir tarafın sermaye ve diğer tarafın emek koyduğu kâr/zarar ortaklığıdır. Yatırım hesabı sahipleri fon sağlayıcı, katılım bankaları ise mudârib sıfatıyla hareket edebilir. Standarda göre mudarip sıfatıyla hareket eden katılım bankasının ihmal, kusur ve görevi kötüye kullanması hariç diğer durumlarda oluşacak zararın rabbül mala (sermaye sahiplerine) ait olduğu ifade edilmektedir. Bu standartta kısıtlanmamış (sınırlanılmamış) yatırım hesabı ve kısıtlı (sınırlanılmış) yatırım hesabı ayrımı yapılmaktadır. Kısıtlanmamış yatırım hesabında fonların nereye, nasıl ve hangi amaçlarla yatırılacağı ile ilgili bankaya hiçbir sınırlama getirilmemektedir. Kısıtlanmış yatırım hesaplarında, yatırım sahibi fonlarının nereye, nasıl ve hangi amaçlarla yatırılacağı ile ilgili sınırlandırmalar bulunmaktadır. (FFMS 3, 2019 ve Çetin; 2020a). Müşareke işlemleri, “Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 4-Müşareke” standardında açıklanmıştır. Müşareke katılım bankası ile müşteriler arasında; yeni bir proje veya var olan bir projeyi paylaşmak için tarafların ortaklığın sermayesine eşit veya farklı oranlarda katkı yaparak karın paylaşıldığı ortaklık biçimidir. İş modelini bankanın yürütmesi nedeniyle sermaye oranından daha yüksek bir kar talep edebilirken, zararın ortaya çıkması durumunda ise zarar ödenen

sermaye ölçüsünde paylaşılır. Sabit müşareke ve azalan müşareke olarak ikiye ayrılmaktadır. Ortakların sermayedeki paylarının sözleşmede belirtilen dönem boyunca sabit kaldığı müşareke türüne sabit müşareke; katılım bankasının müşarekedeki payını diğer ortağa aşamalı olarak aktarmayı kabul ettiği ve katılım bankasının payının azaldığı müşareke türüne ise azalan müşareke denilmektedir (KKG, FFMS 4, 2019).

İcare ve icare müntehiye bittemlik (finansal kiralama) işlemleri, “Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 8- İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik” ile açıklanmıştır. Standart; katılım bankasının veya faizsiz finans kuruluşunun kiraya veren veya kiracı olduğu, icare amaçlı edinilen varlıklar, icare giderleri, hasılatı, kazanç ve kayıpları da dâhil olmak üzere “İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik”e ilişkin muhasebe kurallarını düzenlemektedir. İcare konusu varlığın kiraya veren, kiracısı, teklif ve kabul olmak üzere üç unsuru bulunmaktadır. İcare, faaliyet icaresi (operasyonel kiralama) ve icare müntehiye bittemlik (finansal kiralama) olarak ikiye ayrılmaktadır. Faaliyet kiralamasında, kiralamaya konu varlıkların belli bir süreliğine intifa hakkının devredildiği ve sahipliğinin ise kiracıya devredilmediği kiralama türüdür. İcare müntehiye bittemlik ise kiralamaya konu varlıkların sahipliğinin dönem sonunda kiracıya sembolik bir bedelle devredildiği kiralama şeklidir (KKG, FFMS 8, 2019).

4. KATILIM BANKACILIĞI ÜRÜNLERİ VE MUHASEBELEŞTİRME İŞLEMLERİ

1980'lerde KHK ile faaliyete başlayan Özel Finans Kurumları sonradan 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na tabi olmuş ve 2006 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile birlikte Katılım Bankası unvanını kullanmaya başlamışlardır. Bu Kanun ile birlikte faizsiz finans prensipleri hariç katılım bankaları da artık konvansiyonel bankalar gibi sermaye gereksinimi, karşılıklar uygulaması, likidite ve risk yönetimi gibi pek çok açıdan bankacılık mevzuatına tabi olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye'de toplam 86 bankanın faaliyet yürüttüğü ancak 1994 ve 2001 krizleri ile birlikte 25'ten fazla bankanın ve İhlas Finans Kurumu'nun faaliyetlerini durdurması neticesinde Türk Bankacılık Sektöründeki (TBS) banka sayısı önemli ölçüde azalmıştır. 2003 yılında İmar Bankası ve 2016 yılında da Asya Katılım Bankası A.Ş.'nin lisansının iptalinden sonra Türkiye'deki banka sayısı 50'nin altına düşmüştür. Odea Bank A.Ş., The Bank of Tokyo-Mitsubishi, Golden Global Yatırım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası, Emlak Katılım Bankası'nın kurulmasından sonra 2021 yılı itibarıyla ülkemizde faaliyet gösteren banka sayısı 54'e yükselmiştir.

Haziran 2021 dönemi itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren 3 kamu, 8 özel, 21 yabancı, 2 TMSF, 14 kalkınma ve yatırım ve 6 katılım bankası olmak üzere Türk Bankacılık Sektöründe toplam 54 banka faaliyetini sürdürmektedir. Bankacılık mevzuatı gereğince, halihazırda mevduat bankalarının pencere bankacılığı (window banking) uygulamaları mümkün değildir. Diğer taraftan kalkınma ve yatırım bankaları için münhasıran faizsiz yöntemlerle sağlamış oldukları kaynaklarla sınırlı olmak üzere 2019 yılında pencere bankacılığı uygulamalarına izin verilmiştir.

4.1. Katılım Bankacılığında Ürünler ve Tek Düzen Hesap Planı

Bankacılık hizmetleri bakımından katılım ve mevduat bankalarının büyük ölçüde aynı hizmetleri sundukları, ancak mevduat ve katılım fonu kabulü noktasında farklılık taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca, mevduat bankaları iştirak kurmadan doğrudan finansal kiralama faaliyetlerinde bulunamaz iken, katılım bankalarının iştirak kurmadan bu faaliyeti icra edebilmektedir. Katılım bankaları faizli esaslı olan faktöring ve forfating işlemleri gerçekleştiremezler. Bu kısıtlamalar dışında katılım bankaları da nakdi kredi, gayrinakdi kredi, EFT, havale, kredi kartları, ATM hizmeti, çek ve diğer kambiyo işlemleri, sermaye piyasası işlemleri, yatırım ve portföy danışmanlığı gibi geniş bir yelpazede benzer hizmetler sunabilmektedir.

Bankaların sunabileceği hizmetler 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 4. Maddesinde açıkça sayılmıştır. Kanununun 37, 39, 42, 93 ve 95 inci maddelerine istinaden hazırlanan "Bankaların Muhasebe Uygulamalarına ve Belgelerin Saklanması İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" bankaların; muhasebe ve raporlama sisteminde şeffaflık ve tekdüzenin sağlanması, konsolide ve konsolide olmayan finansal tablolarının zamanında ve doğru bir şekilde hazırlanması, raporlanması ve yayımlanmasına ve belgelerin saklanması ilişkin usul ve esasları düzenlemiştir. Bankacılık Kanununun 37 ve 93 üncü maddeleri ile Muhasebe Uygulama Yönetmeliği uyarınca "Katılım Bankaları Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı (THP) ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ" yürürlüğe girmiştir.

Katılım bankalarının THP'sinde "faiz geliri" ibaresi yerine "kâr payı geliri" veya "faiz gideri" terimi yerine "kâr payı gideri" ifadeleri kullanılmaktadır. Katılım bankaları THP'sinde; 0-Dönen Değerler, 1- Krediler, 2- Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler, 3- Katılım Fonu ve Diğer Yabancı Kaynaklar, 4- Özkaynaklar, 5- Kâr Payı Gelirleri, 6- Kâr Payı Giderleri, 7- Kâr Payı Dışı Gelirler, 8- Kâr Payı Dışı Giderler ile 9- Finansal Durum Tablosu Dışı Hesaplar altında takip edilmelidir. Grup içerisinde yer alan hesaplar, Türk Parası (TP) ve yabancı para (YP) olmak üzere iki şekilde gösterilir. Örneğin 012 Yoldaki Paralar – TP, 013 Yoldaki Paralar – YP hesapları defteri kebir seviyesinde belirlenmiştir. Defteri kebir hesaplarının son hanesi çift sayı ise TP hesapları, tek sayı ise YP hesapları ifade eder. YP hesaplar dönem sonlarında değerlemeye tabi tutularak değerlendirme farkları ilgili hesaplara intikal ettirmek zorundadır.

THP'de yer alan hesaplar, gruplar, defteri kebir ve gerekli görüldüğü hallerde yardımcı ve alt hesaplar bazında açılabilir. Tebliğin 6. maddesinde hesap numaralarının hanelere göre gösterimi belirlenmiştir. A- Grup numarasını, BC- Defteri kebir hesap numaralarını, DE- Yardımcı hesap numaralarını, F- Alt hesap numaralarını tanımlar.

1	2	3	4	5	6
A	B	C	D	E	F

4.2. Katılım Bankacılığında Fon Kabulüne İlişkin Yevmiye Kayıtları

Mevduat kelimesi, tevdi edilen anlamına gelmektedir. Katılım bankacılığında mevduat yerine katılım fonu, vadeli mevduat için katılım hesabı ve vadesiz hesap için özel cari hesap terimleri kullanılmaktadır. Bankacılık Kanunu'nda mevduat, özel cari hesap, katılma

hesabı ve katılım fonları gibi terimler açıklanmıştır. “Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile mevduat/katılım fonu kabulü, çekilmesi ve zaman aşımı gibi hususlar detaylı bir şekilde düzenlenmiştir.

Bankaların müşteri adına mevduat veya katılım bankası nezdinde katılım fonu kabul edebilmesi için, müşterilerin kimliklerini, T.C. kimlik ve vergi numaralarını belgelemesi gerekmektedir. Kredi kuruluşları hesap açılış işlemlerinde; kabul ettikleri mevduatın veya katılım fonunun tabi olduğu koşulları, sigortalanan tutarını, zamanaşımına ilişkin hususları, vadesiz mevduat hesabı ve özel cari hesap sahibinin talebi halinde mevcudunu geri alma hakkının bulunduğunu bilir. Ancak katılma hesaplarında ise müşterilerin herhangi bir getiri unsurunun önceden taahhüt edilemeyeceğinin hatta anaparanın bile geri alınmasının garanti kapsamında olmadığını farkındadır.

ÖRNEK 1:

ABC Katılım Bankası A.Ş. 31.12.2020 tarihinde 400 milyon TL ödenmiş sermaye ile BDDK'dan kuruluş izni almıştır. Söz konusu paranın yansı aynı tarihte nakden ödenmiş; geriye kalan 200 milyon TL ise 30.06.2021 tarihinde ödenmek üzere sermaye taahhüdünde bu-

lunulmuştur. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/31.12.2020/-----	
010- KASA HESABI	200.000.000 TL
412- SERMAYE TAAHHÜTLERİ T.P.	200.000.000 TL
410- SERMAYE HESABI	400.000.000 TL

ÖRNEK 2:

30.06.2021 tarihinde taahhüt edilen 200.000.000 TL'lik sermaye ödenince aşağıdaki muhasebe kaydının yapılması gerekmektedir.

-----/30.06.2021/-----	
010- KASA HESABI	200.000.000 TL
412- SERMAYE TAAHHÜTLERİ T.P.	200.000.000 TL

ÖRNEK 3:

ABC Katılım Bankası 01.03.2021 tarihinde gerçek kişi müşterisi olan Ahmet Vehbi Aydın adına 10.000 TL özel cari hesap açmıştır. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.03.2021/-----	
010- KASA HESABI	10.000 TL
300- ÖZEL CARİ HESAP	10.000 TL
- Ahmet Vehbi Aydın	

ÖRNEK 4: Malezya'da çalışan gurbetçi vatandaşımız Hüseyin Baki Kara 10.03.2021 tarihinde ABC Katılım Bankası'nda 100.000 Malezya Ringgiti (MYR) ile yabancı para cinsinden özel cari hesabı açtırmıştır. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/10.03.2021/-----	
011- EFEKTİF DEPOSU	100.000 MYR
301- ÖZEL CARİ HESAPLAR	100.000 MYR
30110-Yurtdışında Yerleşik Gerçek Kişiler	

ÖRNEK 5:

30.05.2021 tarihinde ABC Katılım Bankası'ndaki bakiyesinden Ahmet Vehbi Aydın 5.000 TL özel cari hesabından ve Hüseyin Baki Kara ise söz konusu bankadan 50.000 MYR çekmiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/30.05.2021/-----	
300- ÖZEL CARİ HESAPLAR T.P.	5.000 TL
301- ÖZEL CARİ HESAPLAR Y.P.	50.000 MYR
30110-Yurtdışında Yerleşik Gerçek Kişiler	
010- KASA HESABI	5.000 TL
011- EFEKTİF DEPOSU	50.000 MYR

ÖRNEK 6:

BCD Katılım Bankası müşterisi Hüseyin Baki Kara 30.06.2021 tarihinde 50.000 MYR'yi getirerek TL cinsinden özel cari hesabı açmak istemiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz. (1 MYR=2TL)

-----/30.06.2021/-----	
011-EFEKTİF DEPOSU - YP	50.000 MYR
292-EFEKTİF ALIM SATIM HESABI	100.000 TL
293-EFEKTİF VAZİYET HESABI	50.000 MYR
300-ÖZEL CARİ HESAP	100.000 TL

ÖRNEK 7:

ABC Katılım Bankası'nın müşterisi olan Ali Kahraman 01.04.2021 tarihinde Beyoğlu Şubesi'ne gelerek 100.000 TL'lik üç ay vadeli katılım hesabı açmıştır. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.04.2021/-----	
010-KASA HESABI	100.000 TL
320-KATILMA HESAPLARI	100.000 TL
- 32010- Üç Aya Kadar Vadeli	

ÖRNEK 8:

30.06.2021 tarihinde Ali Hadi Kahraman hesabına 4.500 TL tutarında üç aylık kar payı tahakkuk etmiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/30.06.2021/-----	
620-KATILMA HESAPLARINA VERİLEN KAR PAYLARI T.P.	4.500 TL
320-KATILMA HESAPLARI	4.500 TL

ÖRNEK 9:

ABC Katılım Bankası A.Ş.'nin Ali Hadi Kahraman adlı müşterinin hesabına tahakkuk ettirdiği kar payı üzerinden 30.06.2021 tarihinde %10 oranında menkul sermaye iradı vergisi ödemiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/30.06.2021/-----	
320-KATILMA HESAPLARI	450 TL
Ali Hadi Kahraman	
380-ÖDENECEK VERGİ, RESİM VE HARÇLAR	450 TL
Ödenecek Vergiler (Menkul Sermaye İradı)	

ÖRNEK 10:

01.01.2011 tarihinde ABC Katılım Bankası'nda Ayşe Beril Kaya'ya ait katılım fonu hesabı açılmıştır. 30.06.2021 tarihi itibarıyla müşteriye ulaşılamadığı için TMSF tarafından gerekli ilanlar yapıldıktan sonra hesapta bulunan 10.000 TL'lik bakiyenin TMSF hesaplarına aktarılmasına karar verilmiştir.

-----/01.01.2011/-----	
010-KASA HESABI	10.000 TL
Ayşe Beril Kaya	
320-KATILMA HESAPLARI	10.000 TL
Ayşe Beril Kaya	

Müşteriye ait katılım fonu bakiyesinin TMSF hesaplarına aktarılmasına ilişkin kayıt

-----/30.06.2021/-----	
------------------------	--

-----/30.06.2021/-----	
320-KATILMA HESAPLARI	10.000 TL
Ayşe Beril Kaya	
390-MUHTELİF BORÇLAR HESABI	10.000 TL

ÖRNEK 11:

X Katılım Bankası'nın Laleli Şubesi'nde hesabı bulunan Zerrin Bakır, 31.12.2020 tarihinde aynı bankanın Fatih Şubesi'ne giderek özel cari hesabına 20.000 TL yatırmıştır. Laleli ve Fatih Şubelerinin muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

Laleli Şubesi'ne ait muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/31.12.2020/-----	
010-KASA HESABI	20.000 TL
290-ŞUBELER CARİ HESABI	20.000 TL

Fatih Şubesi'ne ait muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/31.12.2020/-----	
290-ŞUBELER CARİ	20.000 TL
300-ÖZEL CARİ HESAPLAR	20.000 TL

ÖRNEK 12:

ABC Katılım Bankası'nın müşterisi Ferah Şahin, 01.10.2020 tarihinde Kızılay Şubesi'ne 10.000 USD para yatırarak 1 ay vadeli YP katılım hesabı açmıştır. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.10.2020/-----	
011-EFEKTİF DEPOSU Y.P.	10.000 USD
321-KATILMA HESAPLARI Y.P.	10.000 USD

ÖRNEK 13:

ABC Katılım Bankası'nın müşterisi İlyas Çelik, 01.07.2021 tarihinde İstanbul Eyüp'teki ATM cihazından 2.000 TL para çekmiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

Banka'nın ATM cihazından para çekilmesi ile şubeden fiziki olarak para çekilmesi arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. ATM cihazından para çekilmesine ilişkin yevmiye kaydı aşağıda yer almaktadır.

-----/01.07.2021/-----	
300-ÖZEL CARİ HESAPLAR-TP	2.000 TL
010-KASA HESABI	2.000 TL

ÖRNEK 14:

İhsan Bekir Kaya adlı müşteri ABC Katılım Bankası A.Ş. nezdinde 31.12.2020 tarihinde 100 gr. tutarında altın cari hesabı açmıştır. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/31.12.2020/-----		
019- KIYMETLİ MADEN DEPO	100 gr.	AU
305- KIYMETLİ MADEN DEPO HESABI-VADESİZ	100 gr.	AU

ÖRNEK 15:

01.09.2020'de ABC Katılım Bankası'na gelen Zekiye Güçlü adlı müşteri 1 gr= 500 TL olan kur ile 100 gr altın bozdurmuştur. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz. Yıl sonunda 1 gr altın = 530 TL olduğunu göz önünde bulundurarak gerekli muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

Altın alım işlemine ait muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/01.09.2020/-----		
019- KIYMETLİ MADEN DEPOSU	100 gr.	AU
- Altın Deposu		
284- KIYMETLİ MADEN ALIM/SATIM HESABI	50.000 TL	
285- KIYMETLİ MADEN VAZİYETİ	100 gr.	AU
- Altın Vaziyeti		
010- KASA HESABI	50.000 TL	
Dönem sonundaki muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.		

-----/31.12.2020/-----		
284-KIYMETLİ MADEN ALIM/SATIM HESABI	3.000 TL	
771-KAMBİYO KARLARI	3.000 TL	
- Kıymetli Maden A/S Değerleme Karı		

4.3. Kredi İşlemleri ve Yevmiye Kayıtları

Kredi terimi, güven, itibar ve saygınlık anlamlarına gelmektedir. Bankacılık Kanunu'nun "Krediler" başlıklı 48 inci maddesinde kredi kavramı tanımlanmıştır. "Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.

Ayrıca, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya Kurulca belirlenecek diğer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu

Kanun uygulamasında kredi sayılır." Banka bilançolarının en büyük aktif unsuru olan krediler 1 numaralı hesap grubunda izlenmektedir. Finansal piyasalarda en büyük aracılık işlemlerini yerine getiren bankalar müşterilerden topladıkları fonları fon ihtiyacı olan kesimlere kredi olarak kullanırlar. Bankaların en önemli getiri kaleminin başında kredilerden alınan faiz veya kar payının yanı sıra komisyon ve ücret de tahsil edilmektedir. Kredi tahsisi aşamasında bankalar müşterilerden teminat, rehin, kefalet ve ipotek talep etseler bile müşterilerin temerrüde düşmesi durumunda kredi tutarlarının ödenmeme riski her zaman mevcuttur. Kredi piyasasının etkin ve sorunsuz çalışabilmesi için denetim otoriteleri gerekli mevzuat ve denetim alt yapısını tesis etmek zorundadırlar.

ÖRNEK 16:

ABC Katılım Bankası A.Ş. müşterisi İbrahim Oğuz İpek 01.06.2021 tarihinde 12 ay vadeli 12.000 TL karz-ı hasen kredisi kullanmıştır. İlk taksit 01.07.2021 tarihinde müşteriden tahsil edilmiştir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.06.2021/-----		
118- KISA VADELİ DİĞER KREDİLER	12.000 TL	
İbrahim Oğuz İpek		
010- KASA HESABI	12.000 TL	
Söz konusu karz-ı hasen kredisi öncelikle müşterinin özel cari hesabına aktarılmış ve aynı gün nakden ödenmişse yevmiye kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.		

-----/01.06.2021/-----		
118- KISA VADELİ DİĞER KREDİLER	12.000 TL	
İbrahim Oğuz İpek		
300- ÖZEL CARİ HESAPLAR	12.000 TL	
İbrahim Oğuz İpek		

-----/01.06.2021/-----		
300- ÖZEL CARİ HESAPLAR-TP	12.000 TL	
010- KASA HESABI	12.000 TL	
Karz-ı hasen kredisinin ilk taksitinin müşteriden tahsil edilmesine ilişkin yevmiye kaydı aşağıda yer almaktadır. Karz-ı hasen için enflasyon farkı nedeniyle kar payı ve komisyon tahsil edilmediği varsayılmaktadır.		

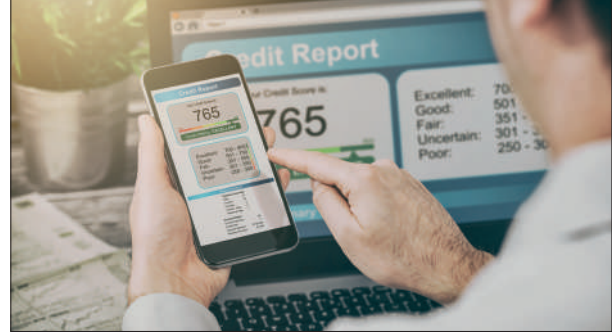
-----/01.07.2021/-----		
010- KASA HESABI	1.000 TL	
118- KISA VADELİ DİĞER KREDİLER	1.000 TL	

ÖRNEK 17:

Atik Ticaret A.Ş. 100.000 TL tutarında kısa vadeli ithalat kredisi kullanmak için ABC Katılım Bankası'na başvurmuş ve 01.06.2021 tarihinde söz konusu müşterinin kredisi aylık %1,5 kar payı getirisi ile onaylanmıştır. 01.07.2021 tarihinde ilk taksite ilişkin anapara, kar payı ve %1 oranında komisyon tutarı

tahsil edilmiştir. Müşterinin BSMV ödemediği varsayımı altında ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.06.2021/-----
 114-KISA VADELİ İTHALAT KREDİLERİ 100.000 TL
 - Atik Ticaret A.Ş.
 010-KASA HESABI 100.000 TL
 Excel programı yardımı ile yapılan hesaplamada taksit tutarı 9.168 TL olarak bulunmaktadır.

Tablo 4: İç Verim Oranına Göre Taksit Hesaplaması

Sıra No	Taksit Tutarı	Anapara	Kar Payı	Kalan Anapara
1. Taksit	9.168	7.668	1.500	92.332
2. Taksit	9.168	7.783	1.385	84.549
3. Taksit	9.168	7.900	1.268	76.649
4. Taksit	9.168	8.018	1.150	68.631
5. Taksit	9.168	8.139	1.029	60.492
6. Taksit	9.168	8.261	907	52.232
7. Taksit	9.168	8.385	783	43.847
8. Taksit	9.168	8.510	658	35.337
9. Taksit	9.168	8.638	530	26.699
10. Taksit	9.168	8.768	400	17.932
11. Taksit	9.168	8.899	269	9.033
12. Taksit	9.168	9.033	135	-
Toplam	110.016	100.000	10.016	-

Yukarıdaki hesaplama iç verim oranına göre ve net bugünkü değer göz önünde bulundurularak yapılmıştır. AAOIFI standartlarında iç verim ve net bugünkü değer uygulaması bulunmamaktadır. Taksitler ve kar payı eşit oranlarda tahsil edilmektedir.

Her iki yöntemle göre toplam taksit tutarları 110.016 TL ve toplam kar payı tutarları da 10.016 TL olarak bulunmaktadır. Esasında her iki yöntem arasındaki fark birinci yöntemde ilk aylarda daha yüksek oranda kar payı tahsil edilirken sonraki aylarda ise kar payının azalmasıdır. Hâlbuki ikinci yöntemde ise anapara tutarları eşit oranda tahsil edilmektedir.

Tablo 5: AAOIFI'ye Göre Taksit Hesaplaması

Sıra No	Taksit Tutarı	Anapara	Kar Payı
1. Taksit	9.168	8.333	835
2. Taksit	9.168	8.333	835
...
11. Taksit	9.168	8.333	835
12. Taksit	9.168	8.333	835
Toplam	110.016	100.000	10.016

-----/01.07.2021/-----		
010-KASA HESABI	10.168 TL	
114-KISA VADELİ İTHALAT KREDİLERİ		8.333 TL
514-KISA VADELİ İTH. KRE. ALACAK. KAR PAYI		835 TL
714-KISA VADELİ İTH. KRE. ALACAK.		
ÜCR. VE KOM.		1.000 TL

4.4. Diğer Hizmet ve Ürünler

Finansal piyasalar; yatırımcı, hane halkı, kurumlar ve devlet gibi aygıtların fon arz ve talebinin gerçekleştiği finansal pazarlardır. Kısa vadeli işlemlerin gerçekleştiği piyasalara para piyasası; bir yıldan uzun vadeli işlemlerin gerçekleştirildiği piyasalara da sermaye piyasaları denilmektedir. Mevduat ve katılım fonları para piyasasına; hisse senetleri, uzun vadeli tahviller ve sendikasyon kredisi gibi işlemler ise sermaye piyasalarına örnektir.

Katılım bankacılığında, katılım bankacılığı prensipleri çerçevesinde özel cari hesap, katılım hesapları, kredi kartı, murabaha, mudaraba, muşaraka, selem, istisna, icare, sukuk, mal murabahası, kira sertifikaları, teminat mektupları, akreditif, müşterilere geri alım vaadi ile kira sertifikası satımı, portföy işletmeciliği, faizsiz esasa göre faaliyet yürüten şirketlerin hisse senetleri gibi pek çok ürün ve hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir. (Albayrak ve Özsoy, 2019; 84) "6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun" 2013'te yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun, ülkemizde ilk defa "ödeme sistemi", "menkul kıymet mutabakat sistemi", "ödeme hizmeti sağlayıcısı", "ödeme kuruluşu" ve "elektronik para kuruluşu" gibi kavramları açıklamıştır. Ödeme sistemleri ve menkul kıymet mutabakat sistemlerini kurmak ve işletmek görevi TCMB'ye aittir.

Katılım bankaları konvansiyonel bankalar gibi bazı türev işlemleri de yapabilirler. Türev piyasalar, anlaşmanın bugünden yapıldığı ancak yükümlülüklerin ise gelecek bir vadede ifa edilmesini öngören piyasalardır. Değeri başka bir finansal varlığın veya malın değerine doğrudan bağlı olan finansal araçlar ise "türev araç" olarak adlandırılmaktadır. (VİOP, 2017, 8). Gerçek ve tüzel kişi kuruluşlar arbitraj geliri sağlamak, yatırım, riskten korunma veya spekülasyon amaçlı olarak swap ve benzeri türev işlemler gibi finansal enstrümanlara başvurabilmektedir. Katılım bankaları sadece riskten korunmak veya yatırım amaçlı olmak üzere faizsiz finans ilkelerine riayet etmek şartıyla kaydıyla türev işlemlerini gerçekleştirmektedirler. (Çetin, 2017; 10-11) Gayrinakdi krediler, banka müşterilerine herhangi bir nakit finansmanı vermeden sadece müşteri adı-

na üçüncü kişi lehine bir tür garanti görevi görür. Bankalar tarafından düzenlenen teminat mektupları, kontrgarantiler, kefalet, aval ve akreditif gibi uygulamalar gayrinakdi krediler grubunda sınıflandırılmaktadır. (Tekinalp, 2009; 224 ile Çetin ve Dinç, 2013). ÖRNEK 18: ABC Katılım Bankası kayıtlarından daha önce 10.000 TL bedelle izlenen vadesi gelmiş Hazine sukukunun vade tarihindeki değeri 12.000 TL olduğunu dikkate alarak 31.12.2020 tarihli kupon bedelinin nakden tahsil edildiğinde ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler, Hisse Senetleri ve Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr/Zarara Yansıtılan Menkul Değerler hesapları dönen değerler altında muhasebeleştirilmektedir. Vade geldiğinde muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/31.12.2020/-----		
016- VADESİ GELMİŞ MENKUL DEĞERLER	12.000 TL	
030- GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI KAR		
ZARARA YANSITILAN MENKUL DEĞERLER		10.000 TL
580- MENKUL DEĞERLER. ALINAN GELİRLER		2.000 TL

Menkul kıymetin değeri nakden tahsil edildiğinde ise muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/31.12.2020/-----		
010- KASA HESABI	12.000 TL	
016- VADESİ GELMİŞ MENKUL DEĞERLER		12.000 TL

ÖRNEK 19:

ABC Katılım Bankası A.Ş. TCMB para piyasası aracılığıyla 30.06.2021 tarihinde XYZ Katılım Bankası A.Ş.'ye 2.000.000 TL emtia murabahası yoluyla borç vermiştir. Her iki katılım bankasının muhasebe kayıtlarını oluşturunuz. ABC Katılım Bankasının muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/30.06.2021/-----		
040- PARA PİYASALARINDAN ALACAKLAR	2.000.000 TL	
020- TCMB HESABI		2.000.000 TL

Aynı tarihte borç alan XYZ Katılım Bankası'nın muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/30.06.2021/-----		
020- TCMB HESABI	2.000.000 TL	
338- PARA PİYASALARINA BORÇLAR		2.000.000 TL

ÖRNEK 20:

ABC Katılım Bankası A.Ş., emtia murabahası yoluyla XYZ Katılım Bankasına kullandırmış olduğu borç için 30.07.2021 tarihinde 50.000 TL kar payı ile birlikte borcunu tahsil etmiştir. Buna göre ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz. ABC Katılım Bankası'nın vade

tarhinde TCMB nezdindeki hesabına ödeme yapıldığında ilgili muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/30.07.2021/-----		
020- TCMB HESABI	2.050.000 TL	
040- PARA PİYASALARINDAN ALACAKLAR		2.000.000 TL
572- PARA PİYASASI İŞLEM. ALINAN GELİRLER	50.000 TL	

XYZ Katılım Bankasının yevmiye kayıtları ise aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/31.12.2020/-----		
040- PARA PİYASALARINDAN ALACAKLAR	2.000.000 TL	
638- PARA PİYASASI İŞLEMLERİNE VERİLEN KAR PAYLARI	50.000 TL	
020- TCMB HESABI		2.050.000 TL

ÖRNEK 21:

ABC Katılım Bankası 01.06.2020 tarihinde, Oto Center Anonim Şirketi'ne 1.000.000 TL tutarında orta ve uzun vadeli işletme kredisi kullanmıştır. Söz konusu kredi için aylık %1,5 kar payı ve %1 komisyon hesaba tahakkuk ettirilmiştir. Buna göre kredi tahsis ve ilk taksitin tahsiline ilişkin muhasebe kayıtlarını oluşturunuz. Kredi kullanıldığında muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/01.06.2020/-----		
136- ORTA VE UZUN VAD. İŞL. KRE.	1.000.000 TL	
010- KASA HESABI		990.000 TL
736- ORTA VE UZUN VAD. İŞL. KRE. AL. ÜCR. VE KOM.		10.000 TL

Kredinin ilk taksiti tahsil edildiğinde muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/01.07.2020/-----		
010- KASA HESABI	49.924 TL	
136- ORTA VE UZUN VAD. İŞLETME KRED.		41.667 TL
536- ORTA-UZUN VADELİ İŞL. KRED. AL. KAR PAYLARI		8.257 TL

ÖRNEK 22:

ABC Katılım Bankası A.Ş. 01.06.2020 tarihinde Mehmet Batak adlı müşterisine 1.000.000 TL işletme kredisi kullanmış ve müşterinin 500.000 TL tutarındaki kredi tutarı için ödeme yapmadığı ve temerrüde düştüğü görülmüştür.

90 günden fazla ve 180 günden az süreli gecikme tutarı için 01.07.2021 tarihinde %20 oranında karşılık ayırmıştır. Buna göre ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.07.2021/-----		
820- KARŞILIK VE DEĞER DÜŞÜŞ GİDERLERİ	100.000 TL	
180- ÖZEL KARŞILIKLAR HESABI		100.000 TL

ÖRNEK 23:

ABC Katılım Bankası müşterisi Serkan Petek lehine Tuzla Gümrük Müdürlüğü'ne 2.000.000 TL tutarında teminat mektubu vermiş ve söz konusu mektup 30.06.2021 tarihinde tazmin olmuştur. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/30.06.2021/-----		
158- TAZMİN EDİLEN G.NAKDİ KRE. BEDELİ	2.000.000 TL	
912- TEMİNAT MEKTUPLARINDAN BORÇLAR-T.P.	2.000.000 TL	
010- KASA HESABI		2.000.000 TL
910- TEMİNAT MEKTUPLARINDAN ALACAKLAR T.P.		2.000.000 TL

ÖRNEK 24:

ABC Katılım Bankası, 200.000 TL defter değeri olan bir taşıtı 01.01.2020 tarihinde Martı Araç Kiralama şirketine finansal kiralama yoluyla satmıştır. Toplam kiralama bedeli 300.000 TL olup söz konusu kuruluş 6 ayda bir 30.000 TL'lik taksitler halinde kira bedelini 5 yılda ödeyecek ve aracın sahibi olacaktır. Buna göre ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.01.2020/-----		
202- KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR	300.000 TL	
250- MENKÜLLER TP		200.000 TL
204- KAZANILMAMIŞ FİNANSAL KİR. GEL.		100.000 TL

İlgili işlemin ilk taksiti ödendiğinde muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/01.07.2020/-----		
010- KASA HESABI	30.000 TL	
204- KAZANILMAMIŞ FİN. KİR. GEL. (-) T.P.	10.000 TL	
202- KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR		30.000 TL
582- FİNANSAL KİRALAMA GELİRLERİ		10.000 TL

ÖRNEK 25: ABC Katılım Bankası topladığı özel cari hesaplar ve katılım hesapları için 31.12.2020 tarihinde 5.000.000 TL tutarında zorunlu karşılığı TCMB hesabına ödemiştir. Buna göre ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/31.12.2020/-----		
210- ZORUNLU KARŞILIKLAR	5.000.000 TL	
020- TCMB		5.000.000 TL

Not: Şayet banka zorunlu karşılık tutarını nakden öderse 010-Kasa hesabını alacaklandırmak zorundadır.

ÖRNEK 26:

ABC Katılım Bankası A.Ş. 01.01.2021 tarihinde Alaçatı Rüzgar Enerji Şirketi'nin %50'lik hisselerini 2.000.000 TL bedelle satın almıştır. Buna göre ilgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.01.2021/-----
240- İŞTİRAKLER 2.000.000 TL
010- KASA HESABI 2.000.000 TL

Nominal bedeline ilişkin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/01.01.2021/-----
996- DİĞER FİNANSAL DURUM TAB. DIŞI
HS. ALACAK T.P. 2.000.000 TL
998- DİĞER BİLANÇO DIŞI
HESAPLARDAN BORÇLAR T.P. 2.000.000 TL

ÖRNEK 27:

ABC Katılım Bankası 01.01.2020 tarihinde 5 yıllık olmak üzere 10.000.000 TL nominal değerli 6 ayda bir olmak üzere kira sertifikası ödemesinde bulunacaktır. Yıllık kira getirisi %18 olarak beklenmektedir. İlgili muhasebe kayıtlarını oluşturunuz.

-----/01.01.2020/-----
010- KASA HESABI 10.000.000 TL
376- İHRAÇ EDİLEN MENKUL KIYMETLER 10.000.000 TL

30.06.2021 tarihinde tahakkuk edecek kira sertifikası taksit tutarı 900.000 TL'dir. 30.01.2021 tarihinde tahakkuk eden reeskont ve kira sertifikası tutarları için muhasebe kayıtlarını yapınız.

-----/30.01.2021/-----
676- İHRAÇ EDİLEN MENKUL DEĞ. VER.
KÂR PAYLARI T.P. 150.000 TL
360- KAR PAYI GİDER REESKONTLARI - TP 150.000 TL

01.02.2021 tarihinde yukarıdaki reeskont kaydı iptal edilir. 30.06.2021 tarihine ilişkin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

-----/30.06.2021/-----
676- İHRAÇ EDİLEN MENKUL DEĞ. VE
KAR PAYLARI 900.000 TL
010- KASA HESABI 900.000 TL

-----/31.12.2024/-----
376- İHRAÇ EDİLEN MENKUL DEĞERLER 10.000.000 TL
676- İHRAÇ EDİLEN MENKUL DEĞERLERE
VER. KAR PAY. 900.000 TL
010- KASA HESABI 10.900.000 TL

Örnek Vaka Çalışması

2010 yılında kurulan X Bankası A.Ş.'nin özkaynakları 40 milyon TL'dir. 31.12.2020 tarihindeki bilançosuna göre söz konusu bankada 32 milyon TL dönem zararı oluşmuştur. TTK'nın 376 ncı maddesini dikkate alan yönetim kurulu 31.03.2021 tarihinde genel kurulu toplantıya çağırarak iyileştirici önlemlere başvurmak istemiştir. 30.06.2021 tarihinde bankanın geçmiş yıl

zararları ile birlikte bu dönem içerisinde de 5 milyon TL ilave zarar ettiği görülmüştür. 01.07.2021 tarihinde toplanan genel kurul var olan sermaye ile iktifa etmeye karar vermiştir. Aşağıda yer alan özet gelir tablosu verilerini de dikkate alarak alınan kararın geçerli olup olmayacağını ve yönetim kurulu ile genel kurulun sorumluluklarını tartışınız?

X Bankası A.Ş.'nin Özet Gelir Tablosu

Ödenmiş Sermaye	30.000
Geçmiş Yıl Karı	3.000
Yedek Akçeler	7.000
Dönem Zararı (31.12.2020)	-32.000

Vaka Analizi Cevap:

Bankacılık Kanunu gereğince banka lisansı alabilmek için mevduat ve katılım bankaları için minimum 30 milyon TL, kalkınma ve yatırım bankaları için ise 2/3 oranında (20 milyon TL) ödenmiş sermaye şartı bulunmaktadır. Bununla birlikte, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu zaman zaman 300 milyon Amerikan doları veya 300 milyon Türk Lirası gibi daha yüksek sermaye şartı da isteyebilmektedir. Bu durumun temel sebebi, bankacılık lisansı alan bir bankanın müşterilerden mevduat ve katılım fonu toplayabilme yetkisine haiz olmasıdır. Mali güç ve itibarı olmayan ortakların finansal krize girmesi durumunda büyük kitlelerin, yani mevduat sahiplerinin mağdur olmasından ve kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasının sektöre uğrayabileceğinden denetim otoriteleri son derece dikkatli davranmak durumundadırlar.

Son yıllık bilançoda, sermaye ile kanuni yedek akçeler toplamının yarısının zarar sebebiyle karşılıksız kalması durumunda, yönetim kurulu, genel kurulu hemen toplantıya çağırır ve bu genel kurula uygun gördüğü iyileştirici önlemleri sunar. Tedbirlerin işe yaramaması ve özkaynakların üçte ikisinin zarar sebebiyle karşılıksız kalması durumunda, derhal toplantıya çağrılan genel kurul, sermayenin üçte biri ile yetinme veya sermayenin tamamlanmasına karar vermediği takdirde borca batık olma durumu nedeniyle şirket kendiliğinden sona erer. (TTK, m.376)

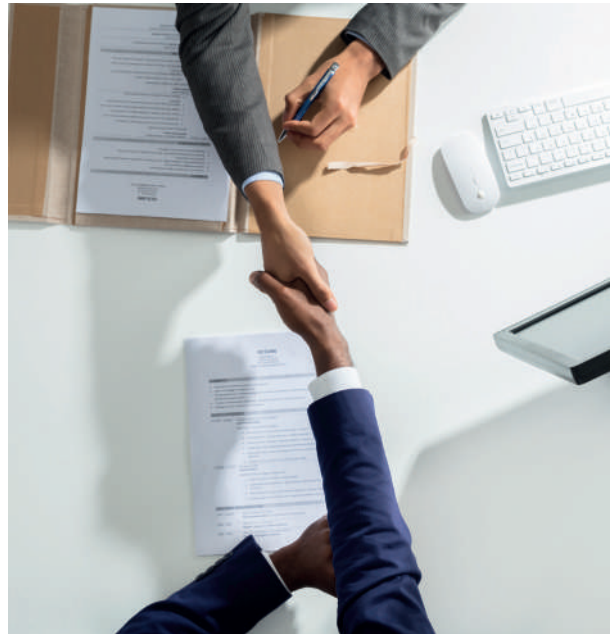

TTK'ya göre Anonim şirket kurmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin ödenmiş sermayesinin en az 100 bin TL olması şartı bulunmasına karşın bankalar için bu yükümlülük en az 30 milyon TL nakden ve muvazaadan arı olması gerekmektedir. Yukarıdaki örneğimize dönecek olursak bankanın en az 30 milyon TL ödenmiş sermayesi bulunduğunu yedek akçeler ve önceki dönem karlarını topladığımızda özkaynaklar kaleminin 40 milyon TL olduğu anlaşılmaktadır. TTK'nın 376 ncı maddesine göre özkaynakların %50 oranında azalması durumunda yönetim kurulunun genel kurulu olağanüstü toplantıya çağırması ve gerekli aksiyonları alması beklenilmektedir. Bankanın özkaynaklarının yarısı eridiğinde (20 milyon TL zarar) yönetim kurulunun genel kurulu olağanüstü toplantıya çağırması ve gerekli aksiyonlara başvurulması beklenilmektedir. Dolayısıyla, bu örneğimizde yönetim kurulunun gerekli aksiyonları zamanında almaması nedeniyle sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, sermaye artırımının tercih edilmemesi veya var olan sermaye ile iktifa edilmemesi durumunda anonim şirketler kendiliğinden infisah etmiş sayılmaktadır. Ancak, Bankacılık kanununda bir bankanın lisansı Kurul tarafından iptal edilmediği müddetçe kendiliğinden infisah etmesi mümkün değildir.

Bankacılık Kanunu'nun 67 inci maddesi önlem alınmasını gerektiren hâleri açıklamaktadır. Aktiflerinin vade itibarıyla yükümlülüklerini karşılayamaması, likiditeye ilişkin düzenlemelere uyulmaması, gelir ve giderleri arasındaki dengenin bozulması, özkaynaklarının sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemelere göre yetersiz olması veya bu durumun gerçekleşmek üzere

bulunması, aktif kalitesinin bozulması, iç denetim, iç kontrol ve risk yönetim sistemlerinin kurulmaması veya bu sistemlerin etkin bir şekilde işletilmemesi, yönetiminin basiretsizliği ile Kanun ve ilgili düzenlemelere veya Kurulca alınan kararlara aykırın nitelikte karar, işlem ve uygulamalarının bulunması durumunda yönetim kurulunun acil eylem planı hazırlayarak Kurul'a göndermesi gerekmektedir.

Diğer taraftan, hazırlanan eylem planlarının işe yaramaması durumlarında düzeltici önlemler, iyileştirici önlemler ve kısıtlayıcı önlemlere başvurulacağı Bankacılık Kanununda hüküm altına alınmıştır. TTK 376 ncı maddeye göre genel kurulun var olan sermaye ile iktifa etme kararı bankacılık kanununda istenilen sermaye şartının altında kaldığından dolayı bankanın bu sermaye ile faaliyetlerini devam ettirmesi mümkün değildir. Ortakların mali güç ve itibarının bulunmaması, alınan tedbirlerin işe yaramaması, mevduat ve katılım fonu sahiplerinin hakları ve mali sistemin güven ve istikrarı bakımından tehlike arz ettiğinin ortaya çıkması, yükümlülüklerin vadesinde yerine getirilememesi, yükümlülüklerin varlıkların değerini aşması ve sistemik riskin diğer bankalara da sirayet etme ihtimalinin bulunması nedeniyle Kurul, en az beş üyesinin aynı yöndeki oyuyla alınan kararlar bankanın faaliyet iznini kaldırılması veya Fona devretmeye yetkilidir. Faaliyet izni kaldırılan kredi kuruluşları Bankacılık Kanununa göre, kalkınma ve yatırım bankaları ise genel hükümlere göre tasfiye edilir. Bu farklılığın en önemli sebebi kalkınma ve yatırım bankalarının mevduat ve katılım fonu toplama yetkisinin bulunmamasıdır.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Birinci sınıf tüccarlar hangi esasa göre defter tutmak zorundadırlar?

- a) Bilanço Esası
- b) Tahakkuk Esası
- c) İşletme Hesabı Esası
- d) Tahsil Esası
- e) Mizan Esası

2. İslami finansal kuruluşlarda (IFK) muhasebenin temel amacı nedir?

- a) IFK'da muhasebenin temel amacı finansal performansı yükseltmektir.
- b) IFK'da muhasebenin amacı finansal kaynakların etkin ve verimli bir şekilde faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde dağıtılmasını sağlamak.
- c) Muhasebe İslami kuruluş olan vakıf ve Beyt'ül mal için tutulmaktadır.
- d) IFK'nın daha çok kar elde etmesini temin etmek.
- e) Hepsi.

3. Aşağıdakilerden hangisi faizsiz finans kuruluşlarının finansal raporlamasına ilişkin kavramsal çerçevenin oluşturulma amacıdır?

- a) Muhasebe işlemlerinin biçim ve öz bakımından faizsiz finans ilkelerine uyumunun sağlanması
- b) Finansal rapor kullanıcılarının bilgileri yorumlamasına yardımcı olmak
- c) Ulusal muhasebe standartlarını geliştirilmesine yardımcı olmak
- d) Faizsiz finans kuruluşlarının konvansiyonel bankacılıktan farklı olması
- e) Hepsi

4. Aşağıdakilerden hangisi katılım bankalarının bağımsız denetim raporlarında hazırlamaları gereken mali tablolardan değildir?

- a) Bilanço
- b) Karz-ı Hasen Tablosu
- c) Gelir tablosu
- d) Nakit akım tablosu
- e) Özkaynak değişim tablosu

5. İslami finansal kuruluşlar için neden ayrı bir muhasebe standardına ihtiyaç duyulmaktadır?

- a) Uluslararası muhasebe standartları finansal işlemlerin hesap verilebilirlik ve ekonomik sonuçlarına bakmaktadır.
- b) Uluslararası muhasebe standartları raporlama birimi için finansal durum verisi ortaya koyar.
- c) Uluslararası muhasebe standartları sosyal

- sorumlulukları dikkate almaz.
- d) Uluslararası muhasebe standartları İslami finansal kuruluşların özelliklerini dikkate almaz.
- e) Uluslararası muhasebe standartları dönemseldir.

6. İki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek sermaye koyması, iş yapması ve oluşacak kar/zararın paylaşılmasını öngörülen ortaklık türüne ne denir?

- a) Muşaraka
- b) Fey
- c) Mudaraba
- d) Murabaha
- e) Finansal kiralama

7. Aşağıdakilerden hangisi danışma kurulunun fonksiyonlarındanıdır?

- I- Kredi Tahsis etmek
- II- Standart belirlemek
- III- Danışmanlık yapmak
- IV- Finansal raporları yorumlamak
- V- Fikhi denetim yapmak
- a) I-II-III
- b) II-III-V
- c) I-III-IV
- d) II-IV-V
- e) Hepsi

8. Faizsiz finans kuruluşunda zekat matrahını kim açıklamaktadır?

- a) Bağımsız denetim şirketi
- b) Danışma Kurulları
- c) Devlet
- d) Ortaklar adına faizsiz finans kuruluşu
- e) Hepsi

9. Aşağıdakilerden hangisi muhasebenin temel kavramları arasında yer almaz?

- a) Kişilik Kavramı
- b) Sosyal Sorumluluk
- c) Tahakkuk Esası
- d) Maliyet Esası
- e) İhtiyatlılık

10. Aktif ve pasif hesapların liste halinde sıralandığı ve THP'de benimsenen bilanço türüne ne ad verilir?

- a) İşletme Bilançosu
- b) Hesap Tipi Bilanço
- c) Rapor Tipi Bilanço
- d) Gelir Bilançosu
- e) Gider Bilançosu

11. Aşağıda yer alan rakamlara göre dönem net karını bulunuz?

Nakit değerler 60, TCMB 40, zorunlu karşılık 100, özel cari hesap 150 katılım hesabı 450, krediler 700, takipteki alacaklar 45, Ödenmiş sermaye 180, sukuk işlemleri 100, iştirakler 55, yedek akçeler 70 ise;

- a) 45
- b) 50
- c) 55
- d) 65
- e) 75

12. Bankacılık Kanunu'na göre hangisi tutulması zorunlu defterlerden değildir?

- a) Pay sahipleri defteri
- b) Defteri kebir
- c) Envanter defteri
- d) Yönetim kurulu karar defteri
- e) Tahsil defteri

13. Yevmiye defterine geçirilmiş olan işlemlerin buradan alınarak usulüne uygun bir şekilde hesaplara dağıtılmasını ve tasnifli olarak bu hesaplarda toplanmasını sağlayan defter hangisidir?

- a) Defterikebir
- b) Envanter defteri
- c) Bilanço
- d) İşletme defteri
- e) Gelir tablosu

14. Bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve detaylı olarak tespit etme işlemine ne denir?

- a) Defterikebir
- b) Envanter
- c) Bilanço
- d) Mizan
- e) Gelir tablosu

15. Bankacılık mevzuatına göre aşağıdakilerden hangisi temel mali tablolar arasında yer almaz?

- a) Finansal durum tablosu
- b) Döneme ait özkaynak değişim tablosu
- c) Döneme ait nakit akış tablosu
- d) Satışların maliyeti tablosu
- e) Önemli muhasebe politikalarını açıklayan dipnotlar

16. Aşağıdakilerden hangisi İslami finansal kuruluşlarda bilanço denkliğini ifade eder?

- a) Aktif= Yükümlülük+Özkaynaklar
- b) Net Aktifler= Aktif -Yükümlülükler

- c) Aktifler = Yükümlülükler + sınırlanmamış yatırım hesabı + Özkaynaklar
- d) Aktifler = Yükümlülükler + sınırlanmış yatırım hesabı + Özkaynaklar
- e) Hiçbiri

17. BDDK'nın Katılım finans kuruluşlarına kestiği cezalarla ilgili hangi işlem tesis edilmelidir?

- a) Cezaları vergiden mahsup edebilirler.
- b) Aynı tutarda karşılık ayırabilirler.
- c) Bu tür giderleri fon havuzlarından karşılayabilirler.
- d) Ödenen cezaları gider olarak muhasebeleştirirler.
- e) Hiçbiri.

18. Aşağıdakilerden hangisi denetçi görüşlerinden değildir?

- a) Olumlu Görüş
- b) Şartlı Görüş
- c) Görüş Vermekten Kaçınma
- d) Olumsuz Görüş
- e) Karşılıklı Görüş

19. Aşağıdakilerden hangisi bir denetçinin görevlerinden biri değildir?

- a) Gördüğü mevzuata aykırılığı denetim otoritesine bildirmek
- b) Tespit ettiği hatayı raporlamak
- c) Bulduğu hatayı düzeltmek
- d) Tespitlerini denetlediği kuruluşun üst yönetimi ile paylaşmak
- e) Gördüğü hatayı derinlemesine araştırmak

20. Aşağıdakilerden hangisi bilançonun unsurlarından değildir?

- a) Dönen varlıklar, işletmenin normal faaliyet dönemi içinde veya bir yıl içerisinde paraya çevrilebilen varlıklar toplamıdır.
- b) Nazım hesaplar bilançonun pasif bir unsurudur.
- c) Duran varlıklar, normal şartlar altında bir yıl içerisinde elden çıkarılması düşünülmeyen ve faydalı ömrü bir yılda tükenmeyecek olan varlıklardır.
- d) Özkaynaklar, işletmenin ortakları tarafından işletme kişiliğine tahsis edilen kaynaklardır.
- e) Yabancı kaynaklar, işletmenin gerçek ve tüzel kişilerden sağladığı kaynaklar şeklinde tasnif edilir.

Cevap Anahtarı:

1-A, 2-B, 3- E, 4-B, 5-D, 6-A, 7-B, 8-D, 9-C, 10-C, 11-B, 12- E, 13- A, 14-B, 15- D, 16-C, 17- D, 18-E, 19-C, 20-B.

Kaynakça

- AĞKAN, Faruk (2018), AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2) ss. 235–245.
- Ansari, Omar Mustafa, Tabraze, Haroon, 2018, IFRS and the Shari'ah Based Reporting: A Conceptual Study, Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, Kingdom of Bahrain, s. 20.
- Akbulut, Akin, (2012), Karşılaştırmalı TMS/TFRS-Vergi Uygulamaları ve Sonuçları, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Ankara.
- Başpınar, Ahmet, (2005) "Türkiye'de ve Dünyada Muhasebe Standartlarına Genel Bir Bakış", Maliye Dergisi, Sayı 148.
- Celluci, Rebecca, The International Accounting Standards Board, Neimann Business Review, 2011/39, 2, ss. 14-29.
- Chartered Institute of Management Accountants (CIMA), 2008, Accounting for Islamic Financial Institutions, First Addition, London, p. 43.
- ÇETİN, Abdurrahman ve DİNÇ, Yusuf, Türkiye'de Teminat Mektupları: Uygulamalar ve Hukuki Sorunlar, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, Ocak 2013, ss. 67-92.
- Çetin, Abdurrahman. (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama. TBB Yayınları, Yayın No: 329.
- ÇETİN, Abdurrahman ve KARTAL, Mustafa Tefik (2019), Katılım Bankacılığında Mevduat Sigortacılığı: Türkiye'de Faizsiz Katılım Fonu Sigortacılığı Üzerine Kapsamlı Bir İnceleme Ve Model Önerisi, Journal of Islamic Economics and Finance, ss. 1-38.
- Çetin, Abdurrahman, (2020a), Tek Düzen Hesap Planı ve AAOIFI Standartları Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebesi, TKBB Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Abdurrahman, (2020b), Bankacılık Kanunu ve AAOIFI Kurallarına Göre Finansal Raporların Karşılaştırılması ve Katılım Bankacılığı Mevzuat Önerisi", International Journal of Accounting and Finance, Sayı 2, s. 73-99.
- Dinç, Yusuf (2016), Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirilmesi. İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi, 2, 83-103.
- Dinç, Yusuf ve Kablan, Ali, (2020), Ticari Bankalarda ve Katılım Bankacılığında Reeskont ve Muhasebeleştirme Esasları; Türkiye Örneği, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi, 75-106.
- ÖZTÜRK, Erkan ve ÖKTEM, Begüm, (2019), Revize Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçevenin Günümüz Raporlama Düşüncesi Kapsamında Değerlendirilmesi, ISMMMO Mali Çözüm, Sayı 154, İstanbul, ISSN 1303 – 5444.
- Eken, Mehmet Hasan ve Selimler, Hüseyin, 2004, Banka Muhasebesi, Der Yayınları, İstanbul, s. 8.
- Güdelci, Erkin Nevzat, Uluslararası Muhasebe Standartlarının Tarihi Gelişim Sürecinde Etkili Olan Uluslararası ve Ulusal Kuruluşlar, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Science. Summer 2019, Vol:2, Issue: 3, ss. 199-211.
- Güredin, Ersin (2007), Denetim ve Güvence Hizmetleri, Ankan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 11. Baskı, İstanbul, ss.16-18.
- Hussey, Roger, (2011), Fundamentals of International Financial Accounting And Reporting, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., Birinci Baskı, London.
- İlker Parasız, Para Banka ve Finansal Piyasalar, İstanbul, Ezgi Yayınevi, 2009, s. 290.
- Libby, Robert, Libby, Patricia A. ve Short, Daniel G., (2011), Financial Accounting, 7. Baskı, McGraw-Hill, United States, ss. 18-19.
- Karapınar, Aydın, Ayıkoğlu Zaif, Figen, 2013, uluslararası finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Finansal Analiz, Gazi Kitapevi Tic. Ltd. Şti., 3. Baskı, Ankara.
- Kallek, Cengiz, 1996, Hilafet ve İktisat Usul Üzerine, Divan, 1996, 2, ss. 95-118.
- REİSOĞLU, Seza, (2002) Banka Teminat Mektupları ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar, TBB Sempozyum, İstanbul.
- Reisoğlu, Seza, 2007, Bankacılık Kanunu, Yaklaşım Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş. Ankara.
- Orman, Sabri, 1999, Başlangıcından Osmanlı'ya İktisadi Düşünce Tarihinin İslami Kaynakları, Divan, Cilt 1, ss. 9-48.
- Sevilengül, Orhan, 2001, Genel Muhasebe Tek Düzen Muhasebe Sistemi ile Uyumlu, Lazer Ofset Matbaa Tesisleri San. Ve Tic. Ltd. Şti., Dördüncü Baskı, Ankara.

Sürmen, Yusuf, 2011, Muhasebe 1, Celepler Matbaası, Trabzon.

Turgut, Murat ve Çetin, Abdurrahman, Haziran 2019, Teminat Mektuplarına Alternatif Çözüm: Elektronik Teminat Mektubu, Vergi Sorunları Dergisi, 369. Sayı, ss. 94-111.

Yıldırım, Mesut, (2017), Banka Muhasebesi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Zaim, Sabahattin, Mayıs 2010, İslam Ekonomisi ve İslam Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıldaki Gelişmeler, İş Ahlakı Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, ss. 125-143.

Mevzuat ve Kamu Kurumları

BDDK, Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 01.11.2006 tarih ve Resmî Gazete Sayısı: 26333. 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 10.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete, Ankara.

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, 14.02.2011 tarih ve 27846 Sayılı Resmi Gazete, Ankara.

KGK, Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve, (2018), Ankara. <https://www.kgk.gov.tr>.

Kamu Gözetim Kurumu, (Mart 2020), Faizsiz Finans Muhasebe Standartları, Ankara, <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartları> - (FFMS)

Kamu Gözetim Kurumu, (2020), Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 1: Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama, Ankara.

KGK, (2021), Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Standartları, Ankara.

TCMB, (2014), Türkiye’de Ödeme Sistemleri, ISBN (basılı): 978-605-4911-03-5, Ankara.

Sürmen, Yusuf, 2011, Muhasebe 1, Celepler Matbaası, Trabzon.

Turgut, Murat ve Çetin, Abdurrahman, Haziran 2019, Teminat Mektuplarına Alternatif Çözüm: Elektronik Teminat Mektubu, Vergi Sorunları Dergisi, 369. Sayı, ss. 94-111.

Yıldırım, Mesut, (2017), Banka Muhasebesi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Zaim, Sabahattin, Mayıs 2010, İslam Ekonomisi ve İslam Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıldaki Gelişmeler, İş Ahlakı Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, ss. 125-143.

BÖLÜM

İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ

YAZARLAR

Prof. Dr. Mehmet Saraç

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede Muhasebe ve Denetim konusunda yüksek lisans, Amerika'da George Washington Üniversitesi'nde muhasebe ve vergi konusunda bir başka yüksek lisans derecesi aldı ve Washington DC yerel yönetimi için Finansal Düzenleme Projesi'nde çalıştı. Boğaziçi Üniversitesi'nde finans doktorasını tamamladı. 2017 yılında profesör unvanını aldı. Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. İşletme finansı, İslami finans, finansal piyasalar ve kurumlar alanında çalışmaları bulunuyor.

Umut Çakmak

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden 2004 yılında mezun oldu. Kariyerine 2005 yılında Albaraka Türk Risk Yönetim Başkanlığı'nda başladı. Risk Yönetim Uzmanlığı ve Başkan Yardımcılığı görevlerinin sonrasında 2017 yılından itibaren Risk Yönetim Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Sermaye Piyasası Faaliyetleri Düzey 3 Lisansı, Türev Araçlar Lisansı ve Kredi Derecelendirme Lisansına sahip olan Umut Çakmak, kurumsal risk yönetimi, ekonomik sermaye, kredi derecelendirme, piyasa ve likidite riski ile operasyonel risk alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Risk Nedir? Risk Yönetimi Neden Önemlidir?
2. Risk Yönetiminin Gelişimi
3. Risk Yönetim Teknikleri
4. İslami Finansta Risk Yönetimi

GİRİŞ

İslam ekonomisinin merkezinde ticaret, ticaretin doğasında ise risk vardır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ticari hayattaki belirsizliğin, kumar ve bahis benzeri işlemlerdeki belirsizlikle, yani garar unsuru ile aynı şey olmadığıdır. Risk eğer ekonomide katma değer yaratan işlemlerde oluşan bir unsur ise meşrudur, aksi takdirde sadece servet transferine hizmet eden kumar gibi işlemlerde meşru değildir. İslam hukukunun temelinde, servetin korunmasını temin eden bir anlayış vardır. Bu nedenle İslami finasta da gereksiz zarar ihtimallerini olabildiğince ortadan kaldırmak bakımından risk yönetimi yüksek önem arz eder. Bu bölümde hem genel manada hem de İslami finans bağlamında finansal kurumlarda risk yönetimine ilişkin kavram ve teknikleri ele alacağız.

1. İSLAMİ FİNANSTA RİSK YÖNETİMİ

İslam, girişimciliği ve serbest pazara dayalı ekonomik sistemi teşvik eden bir inanç sistemidir. Hz. Muhammed'in ticaretle uğraşması ve özellikle ilk halifelerden Hz. Osman'ın ticaretteki üstün becerisi, sahabeden birçok kimsenin ticaret yoluyla çok önemli miktarlarda servet birikimi sağlaması, İslam toplumunda ticari hayatın yerini gösteren önemli ipuçlarıdır. Ticaretin doğasında ise risk vardır ve girişimci bu riski öncelikle alan kimsedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus, ticari hayattaki belirsizlikle, İslam'da yasaklanmış olan kumar ve garar olgularındaki belirsizliğin karıştırılmamasıdır. İslam madem faiz gibi garanti edilmiş bir gelir yerine ticaretin belirsizliğini, yani riski göze alarak kazanmayı emrediyor, o hâlde kumar veya türev işlemler gibi yüksek riskli faaliyetler de ticaret kapsamında düşünülebilir mi? Elbette hayır! Kumarda hiçbir emek sarf edilmeden, katma değer üretmeden gerçekleşen bir servet transferi vardır ve bir tarafın kazancı için diğer tarafın kaybetmesi gerekir. Ticari faaliyetlerdeki garar ise, sözleşmenin temel unsurları hakkında önemli bilgi eksikliği ve bunun sonucunda ciddi mağduriyet potansiyeli barındırır. Çoğu çağdaş türev işlemleri ise zaten gittikçe kumar işlemlerine dönüşmüş durumdadır.

Risk eğer ekonomide katma değer yaratan işlemlerde oluşan bir unsur ise meşrudur, aksi takdirde sadece servet transferine hizmet eden kumar gibi işlemlerde meşru değildir. İslam hukukunun temelinde, servetin korunmasını temin eden bir anlayış vardır. Bu nedenle İslami finansta da gereksiz zarar ihtimallerini olabildiğince ortadan kaldırmak bakımından risk yönetimi yüksek önem arz eder. İslam'ın riske ilişkin iki temel ilkesi, riskin reel işlemlerden ayrılması ve risk-getiri dengesidir. Birinci ilkeye göre tek başına riskin ticareti yapılamaz ki ticari sigorta ve türev ürünler bu nedenle İslam iktisadı açısından sakıncalıdır. İkinci ilkenin gereği olarak da yatırımın riski yükseldikçe, beklenen getirinin de mütenasip bir şekilde yükselmesi gerekir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Reel bir ticari işleme bağlı da olsa, alınacak riskin bir üst sınırı var mıdır? Fıkıhın klasik kaynaklarına göre riskin hoş görülebilir olması için kayıp olasılığının kazanç olasılığından düşük olması şeklinde bir yaklaşım önerilir. Dolayısıyla İslam bize bu genel ilke ile risk ve getiri dengesi konusunda makul bir ölçü sunmaktadır.

Risk olgusunun en temel kaynağı belirsizlik, belirsizliğin en temel kaynağı da geleceğin tam olarak bilinmezliğidir. İnsandan beklenen, nakli bilgiyi akıl ve tecrübeyle birleştirerek gelecekle ilgili tahminde

bulunması ve tedbir almasıdır. İslam'da "gayb"ın insanlar tarafından bilinmeyeceği için tedbir sorumluluğunun olmadığı şeklindeki inancı "cebriye" yani kaderci bakış açısidir ki, bu sahil İslam anlayışının kesinlikle kabul etmediği bir durumdur. Ancak riski kontrol etmek amacıyla alınacak tedbirin, sadece bir tarafın çıkarını korumayı değil, sözleşmenin ilgili tüm tarafların çıkarını gözetten bir amacı ve yöntemi olmalı, başkalarının mağduriyeti sonucunu doğurmalıdır.

Riski yönetme aracı olarak hedging (riskten korunma ve riski azaltma) İslam'ın ekonomik hedeflerine uygun bir işlemdir. Ancak buradaki mesele riskten korunmak için hangi araçların kullanıldığıdır. Riskin geleneksel ve en temel yönetim stratejisi çeşitlendirmedir. Örneğin, yatırımcının elindeki fonu tek bir araca değil de, getirileri ekonomik konjoktüre farklı yönde tepki verme eğiliminde olan (hisse, altın, döviz vb) gibi araçlar, ya da farklı sektörlerden oluşturacağı bir portföye yatırım yapması ya da bir finansal kuruluşun tek bir sektöre değil, farklı sektördeki firmalara kredi sağlaması gibi davranışlar riski azaltma yönünde benimsenen temel yaklaşımlardır.

Çağdaş finansta türev sözleşmeler, oldukça yaygın olarak kullanılan risk yönetimi araçlarıdır. Her ne kadar ortaya çıkışı riski azaltma fikrine dayansa da, aslında bu araçların bizatihi kendilerinin birer spekülasyon aracı olduğu ve dolayısıyla sistemdeki toplam riski artıran unsurlar olduğu tecrübeyle görülmüştür. Bu da konvansiyonel finanstaki "ahlakî tehlike" (moral hazard) denilen sorunu sürekli var etmeye neden olmaktadır. Türev sözleşmeler, İslam hukukundaki garar, faiz ve mülkiyet konularındaki temel

“

FİNANSMANIN BORÇ DEĞİL, ORTAKLIK SÖZLEŞMESİNE DAYANMASI DURUMUNDA RİSK PAYLAŞILMAKTADIR, BU NEDENLE DAHA ETKİN BİR FON YÖNETİMİ ZORUNLU HÂLE GELMEKTEDİR

”

hükümlerden dolayı İslami finasta zaten kullanılmamakta ya da çok sınırlı biçimde kullanılmaktadır. Aslında İslami finansın da benimsediği sürdürülebilir bir risk yönetimi, tüm ekonomik faaliyetleri, türev sözleşmeye ihtiyaç doğurmayacak nitelikteki bir yönetim anlayışına, sağlıklı kararlara ve sağlam sözleşmelere oturtmakla sağlanır. Mesela kredi riskinin en başta finanse edilecek faaliyetin ve müşterinin doğru seçilmesi, kaliteli teminat alınması ve alacak tahsil edilene kadar müşterinin ödeme kapasitesinin izlenmesi gibi yöntemlerle yönetilmesi mümkündür. Finansmanın borç değil, ortaklık sözleşmesine dayanması durumunda ise zaten risk paylaşılmaktadır, bu nedenle daha etkin bir fon yönetimi zorunlu hâle gelmektedir. Kısaca İslami finasta risk, reel iktisadi faaliyete bağlı olma şartı taşıyan, bizatihi kendisi üzerinden kazanç sağlanmayan ve transfer edilerek değil, paylaşılarak yönetilen bir olgudur.

2. ÇAĞDAŞ FİNANSAL SİSTEMDE RİSK YÖNETİMİNİN ARTAN ÖNEMİ VE GEREĞİ

Finans sektöründe yönetim fonksiyonunun en kritik bileşeni, büyük ölçüde risk yönetimidir. Bugünkü egemen anlayışa göre finansal kurumlar; kaynakları büyük ölçüde borç, varlıkları ise finansal varlık (alacak) nitelikli yatırımlardan oluşan işletmelerdir. Bankanın yükümlülüklerini zamanında ve tam olarak ödeyebilmesi için borç ve alacaklarının vade ve miktar uyumuna dikkate etmesi, etkin bir yatırım, borç ve likidite yönetimini gerçekleştirilmesi gerekir. Finansal kurum, borçlarına oranla çok düşük miktarda bir sermaye ile çalıştığı için alacakların geri dönüşünde ortaya çıkacak bir sorun, doğrudan iflasa yol açabilir. Bu kadar yüksek borçla çalışan bir yapıda elbette risk faktörü diğer sektörlerden çok daha fazla önem arz etmektedir.

Özellikle son çeyrek yüzyılda bilhassa bankacılığın önemli değişimler geçirmesiyle finansal kurumların karşılaştığı ve yönetmek zorunda olduğu riskler de farklılaşmıştır. Belki bundan otuz yıl önce finansal kurumların maruz kaldığı sadece kredi ve piyasa riski iken, bugün artık yönetilmesi gereken çok daha

fazla risk çeşidi söz konusudur ve gittikçe artmaya devam etmektedir. Bir yandan finansal mühendislik ya da finansal inovasyon olarak meşruiyet kazandırılmaya çalışılan karmaşık türev ürünlerin artması ve yaygınlaşması, bir yandan ekonomik, toplumsal ve siyasi gelişmeler nedeniyle risk yönetimi daha zor bir alan haline gelmiştir. Bu risklerin yeterince tespit edilememesi, doğru ölçülememesi ve doğru yönetilememesi, finansal krizlerin en temel nedeni olarak değerlendirilmektedir.

2.1. Risk Yönetimi Standartları ve Gelişim Süreci

Bank Of International Settlements (Uluslararası Uzlaşmalar Bankası) tarafından yayınlanan Basel Kriterleri, küresel boyutta konvansiyonel bankacılık için risk yönetimine bir mevzuat çerçevesi sunmaktadır. Bu kriterler süreç içinde yenilenerek geliştirilmiş ve ortaya çıkan yeni duruma cevap verecek hale getirilmeye çalışılmıştır. Şu ana kadar Basel I, Basel II, Basel III ve Basel IV adlarıyla yayınlanmış olan kriterler, bankacılık sektörünü düzenleme, risk yönetimi sürecini denetleme ve küresel düzeyde daha istikrarlı bir finansal ortam sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sürecin ilk adımı olan Basel I' deki temel ilke, bir bankanın sermaye yeterliliği aktiflerinin en az yüzde 8 oranında olması ve kredi riskine karşı önlem almıştı. Basel I Kriterleri, bir bankanın batması halinde mevcut sahiplerinin karşılaşılabileceği maliyetleri en aza indirmek için asgari olarak tutulması gereken sermaye üzerine odaklanmıştır.

1999 yılında sermaye hareketlerinin yoğunlaşması, bankaların kredi portföylerinin azalan performansı ve sermaye yeterliliğini karşılama ihtiyaçları, bankacılık sektörünün çok karmaşık hale gelmesi, menkul kıymetleştirme, kredi türevleri gibi yeni finansal enstrümanların ortaya çıkması ile 2004 yılında Basel

II Sermaye Yeterliliği düzenlemesi yayınlandı. Basel II'de risk yönetimi ile sermaye yeterliliğinin ölçülmesi ve riskin daha etkin şekilde kontrol altına alınması amaçlanıyordu. Basel II'nin Basel I'den temel farkı, sermaye yeterlilik oranının hesaplanmasında “operasyonel” riski dikkate almasıydı. Basel II ile Basel I'de dikkate alınan “kredi riski” ve “piyasa riski” yanında “operasyonel risk” için de sermaye yükümlülüğü getirildi ve böylece gerekli asgari sermaye düzeyi yükseltilmiş oldu. Bunun dışında Basel II'nin getirdiği yenilikleri iki maddede özetleyebiliriz: 1) Kredi riskinin hesaplanmasında kredi derecelendirme notu (rating) dikkate alınacaktır. 2) Her banka kendi içsel risk yönetimi tekniklerini geliştirecektir. Yeni düzenlemeyle “her bedene tek elbise” yaklaşımından uzaklaşmakta ve bankalara kendi yapılarıyla uyumlu yöntemleri kendilerinin seçmesine imkân sağlanmaktadır. Finansal sistem bilhassa 2008 krizi ile bir kez daha alt üst olunca, yapılan düzenlemelerin ve düzenleyici yapıların hala gözden kaçırdığı, ölçemediği ve denetleyemediği bazı sorunlar olduğu görüldü ve Basel kriterlerinde bir bir güncellemeye ihtiyaç duyuldu. Nitekim son küresel krizle birlikte, Avrupa ve Amerika bankaları “toksik” varlıklar nedeniyle yaklaşık olarak 1 trilyon dolar zarar yazdıkları ve 2010 sonu itibarı ile bu rakamın kümülatifte 3 trilyon doları aştığı dikkate alındığında finansal mimaride yeniden bazı düzeltmelerin yapılmasının ne kadar kaçınılmaz olduğu daha açık görülmüştür. Bu düzeltmeler, Basel III adıyla yayımlanmıştır.

Basel III Kriterleri, 2008 yılındaki küresel krizde ortaya çıkan Basel II Kriterlerine ilişkin eksikliklerin bertaraf edilmesi ve Basel II'ye göre daha ince bir ayar getirme amacıyla düzenlenmiştir. Basel III, özetle daha az riskli işlem veya daha fazla öz kaynak önermektedir. Yani, yeni hesaplama yöntemine göre ya “paran kadar risk al”, ya da “almak istediğin risk kadar paran olsun” denmiştir. Kısaca artık bankaların spekülasyon kazancı düşük, ama kârı öngörülebilir olan şirketlere dönüştürme gibi bir etkisi olacağı düşünülmüştür. 2013 yılında hayata geçirilmeye başlanan Basel III'ün ayrıntılı düzenleme getirdiği temel başlıkların ‘Sermaye miktarı ve niteliği, kapsamlı risk sigortası, kaldıraç oranı, sermaye tamponları ve döngüsel sermaye tamponları’ olduğu görülmektedir. Basel kriterleri, son olarak Basel IV adıyla 2016 yılında yeniden güncellenmiştir. Basel IV'ün getirdiği yenilikler temelde şu üç hususta özetlenebilir: 1) Basitlik ve Şeffaflık, 2)Tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik ve 3)duyarlılık. Daha açık bir ifadeyle Basel IV, mevzuatın anlaşılır bir şekilde yorumlanabilmesini ve uygulanabilmesini sağlamak, standart yaklaşımlarda risk duyarlılığını artırmak ve içsel modellerin hesap-

lamalardaki değişkenliğini azaltmak amaçlamaktadır.

2.2. İslami Finans İçin Risk Yönetimi Standartları Geliştirme Süreci

İslami finans, ilkesel düzlemde ve belirli kısıtlarıyla konvansiyonel finanstan belirgin biçimde ayrışıyor olsa da konvansiyonel finanstaki tecrübeden yararlanmakta ve o taraftaki belirli uygulamaları ve araçları adapte etmektedir. Öncelikle yapılan faaliyet kâr amaçlı bir finansal aracılıktır ve buna ilişkin bir takım genel geçer doğrular vardır. İkinci olarak her ne kadar eleştirilseler de bugün uygulamada İslami finansın omurgasını her ne kadar eleştirilse de mevduat bankacılığı şablonunu adapte etmiş olan İslami bankalar oluşturmaktadır. Nihayetinde gittikçe küreselleşen ve entegre hâle gelen bir dünyada farklı yapıların birbirleriyle etkileşim içinde olmaları ve benzer düzenleyici çerçeveler geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır. İslami finansa ilişkin küresel düzenleyici ve denetleyici rol üstlenmiş olan başlıca iki uluslararası kurum İslami Finansal Kurumlar İçin Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) ve İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB)'dir.

Risk yönetiminde öncelikli husus, kurumun finansal verilerinin doğru kayıtlanmış ve raporlanmış olmasıdır ki riskliliğin sağlıklı bir risk ölçümü ve değerlemesi ancak bu sayede mümkün olur. Güvenilir ve tutarlı bir muhasebe sistemi için de elde yeterli düzeyde kapsamlı bir standartlar seti olmalıdır. İşte AAOIFI İslami finans kuruluşlarının finansal tablolarına ilişkin raporlama standartları geliştirmekte ve İslami bankaların kullandığı sözleşmelerin diline ait tekdüzen Şer'i standartlar getirmektedir.

AAOIFI ayrıca risk değerlemesi ve varlık kalitesi gibi raporlama hususlarında Basel metodlarına uyumu sağlamaktadır. IFSB ise İslami finans kuruluşlarına rehberlik etmek üzere kurumsal yönetim ilkeleri ve standartları yayınlamakta, böylece bu sektördeki istikrarı ve itibarı güçlendirmeye çalışan uluslararası bir kurumdur. IFSB şu ana kadar risk yönetimi ilkeleri, sermaye yeterliliği, banka yönetimi, denetim ve gözetim, şeffaflık, piyasa disiplini gibi konularda birçok standart yayınlamıştır. IFSB de bu standartları oluştururken büyük ölçüde Basel kurallarından yararlanmışır. Bu adaptasyon sürecindeki en kritik görev hiç şüphesiz her bir standartta İslami finansa göre ne tür farklılaşmaların olacağını tespitidir. Öte yandan, bilhassa krizler sonucunda konvansiyonel bankalara yönelik standartların, aslında İslami ilkelerin gerektirdiği anlayış istikametinde geliştiği de söylenebilir. Bu nedenle İslami bankacılık sektörde yeni olsa da, dayandığı ilkeler konvansiyonel ban-

kacılığa daha sağlıklı ve sürdürülebilir olmalarının da yolunu göstermektedir. Sonuçta İslami finanstaki standart geliştirme çalışmalarının, Basel kriterlerini takip etmenin ötesine geçerek, tüm sisteme önderlik etme gibi bir misyonu da olmalıdır.

2.3. Türkiye’de Risk Yönetimi Standartlarını Oluşturan Mevzuat

Türkiye’de bankacılık sisteminin risk yönetimine ilişkin yasal çerçeve, bugüne kadar yayınlanmış yönetmelik, tebliğ ve rehber çalışmalarından oluşmaktadır. Sektörün düzenleyici ve denetleyici üst yapı kurumu olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yayınlanan bu düzenlemeler aşağıda listelenmektedir:

- 1) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik
- 2) Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik
- 3) Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik
- 4) Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik
- 5) Sistemik Önemli Bankalar Hakkında Yönetmelik
- 6) Sermaye Koruma ve Döngüsel Sermaye Tamponlarına İlişkin Yönetmelik
- 7) Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılan Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
- 8) Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik
- 9) Bankacılık Hesaplarından Kaynaklanan Faiz Oranı Riskinin Standart Şok Yöntemiyle Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik
- 10) Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik
- 11) Bankalarca Risk Yönetimine İlişkin Kamuya Yapılacak Açıklamalar Hakkında Tebliğ
- 12) Kredi Riski Azaltım Tekniklerine İlişkin Tebliğ
- 13) Kredi Riskine Esas Tutarın İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşımlar ile Hesaplanmasına İlişkin Tebliğ
- 14) Operasyonel Riske Esas Tutarın İleri Ölçüm Yaklaşımı ile Hesaplanmasına İlişkin Tebliğ
- 15) Menkul Kıymetleştirilmeye İlişkin Risk Ağırlıklı Tutarların Hesaplanması Hakkında Tebliğ
- 16) Risk Ölçüm Modelleri ile Piyasa Riskinin Hesaplanmasına ve Risk Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesine İlişkin Tebliğ
- 17) Opsiyonlardan Kaynaklanan Piyasa Riski İçin Standart Metoda Göre Sermaye Yükümlülüğü Hesaplanmasına İlişkin Tebliğ
- 18) Yapısal Pozisyona İlişkin Tebliğ

- 19) İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşımların ve İleri Ölçüm Yaklaşımının Değerlendirilmesine, Validasyonuna ve Kurumsal Yönetime İlişkin Rehber
- 20) Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber
- 21) Yoğunlaşma Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 22) Operasyonel Riskin Yönetimine İlişkin Rehber
- 23) Karşı Taraf Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 24) İSEDES Raporuna İlişkin Rehber
- 25) İtibar Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 26) Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 27) Ülke Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 28) Piyasa Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber
- 29) Faiz Oranı Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber

3. RİSK ÇEŞİTLERİ, TANIMLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Risk kavramının büyük ölçüde geleceğin mutlak anlamda bilinmezliğinin bir sonucu olduğunu daha önceki bölümde belirtilmişti. Geleceğin bilinmezliği belirsizlik, belirsizlik riski doğurmaktadır. Dolayısıyla risk gelecekle ilgili bir kavramdır ve beklentilerin gerçekleşmemesi durumunu ifade etmektedir. Buradan riskin beklenen getiriden sapma olasılığı şeklinde de basit bir tanımı da çıkarılabilir. Risk kavramını belirsizlikten ayıran temel unsur işte bu olasılık kavramıdır. Risk, ortaya çıkması muhtemel sonuçlara ilişkin objektif bir olasılık hesabının yapılabildiği durum olarak tanımlanır. Kısaca risk, belirsizliğin objektif bir ölçüsüdür denilebilir. İşte bu bölümde de riskin nasıl ölçülebileceğine dair açıklamalara yer verilmiştir. Risk ölçümü yöntem ve araçlarını izah edebilmek için öncelikle riski çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak gerekir. Riski üç kritere göre sınıflandırma mümkündür: 1) Çeşitlendirme imkânına göre, 2) Riskin kaynağına göre ve 3) Muhtemel sonuçlarına göre (Altay, 2014).

3.1. Çeşitlendirme İmkânına Göre Risk Sınıflandırması

Portföy yaklaşımına göre yapılan bu ayırma göre bazı riskler çeşitlendirmeye ortadan kaldırılabılır veya en aza indirilebilirken, bazı riskler çeşitlendirmeye dahi kontrol edilemez. İşte yatırımcı ya da işletmenin yönetildiği ve çeşitlendirme ile minimize edilebildiği risk türüne Sistemik olmayan risk, yatırımcının ya da işletmenin kontrolü dışında, daha ziyade makroekonomik, sosyal, siyasi gelişmelerin veya doğal şartların sonucu olan risklere de Sistemik Risk adı verilir. Sistemik riskler piyasadaki tüm varlıkları etkileyen, kaçınılması mümkün olmayan risklerdir. Etkin çeşitlendirmeye sınırlanabilen veya minimize edilebilen (siste-

matik olmayan) riskler temelde Faaliyet Riski, Finansal Risk ve Yönetim Riski olarak sıralanabilir.

3.2. Muhtemel Sonuçlarına Göre Risk Sınıflandırması

Meydana geldiklerinde ortaya çıkacak muhtemel sonuçlara göre riskler Tehlike Riski, Kontrol Riski ve Yatırım Riski olarak üç türde incelenebilir.

Tehlike Riski: Saf Risk de denilen bu risk, belirli bir olayın gerçekleşmesi hâlinde zarara neden olan ama gerçekleşmediği takdirde zarar doğurmayan risktir. Bu risk tanımı, sigortacılık bağlamında anlaşılan riske işaret eder. Örneğin, hırsızlık, kaza, yangın vs. gibi olayların gerçekleşmesi durumu.

Kontrol Riski: Daha çok proje yönetimi bağlamında anlaşılan bu risk türüne belirsizlik riski de denir ve projeye başlandığında, o projenin zamanında ve öngörülen bütçe içinde bitirilip bitirilemeyeceğine ilişkin belirsizliği ifade eder.

Yatırım Riski: Spekülasyon ya da Fırsat Riski de denilen bu risk, yatırımın sağlayacağı getirinin belirsizliğini ifade eder. Bir yatırımın getirisine dair tahminlerin ve istatistiki analiz sonucunda bir dağılım elde edilir. Risk, bu getiri serisindeki dalgalanma derecesiyle yani standart sapması ile ölçülür. Getiriye dair belirsizlik ne kadar yüksekse dağılımın standart sapması o kadar büyük olur. Yani olası getiriler, ortalama değerinin altında ve üstünde ne kadar çok sapma gösteriyorsa risk o kadar yüksek demektir.

3.3. Kaynağına Göre Risk Sınıflandırması

Risk sınıflandırmasının en kapsamlı olanı, kaynağına göre yapılan ayrımdır. Basel çerçeve çalışması, riskleri kabaca üç gruba ayırır: Piyasa riski, kredi riski ve operasyonel risk. Ancak daha kapsamlı bir yaklaşımla, literatürde likidite riski, yasal düzenleme riski, iş riski, stratejik risk ve itibar riski de zikredilir. Ayrıca

ilk sayılan üç risk türü, kendi içlerinde alt gruplara ayrılmaktadır. Kaynağına göre oluşturulan risk yönetimi organizasyonda uzmanlaşma sağlanması daha kolay olmaktadır. Ancak risk türlerinin birbirinden keskin çizgilerle ayrılmasında zaman zaman gözden kaçan risklerle ilgili sorumluluk boşlukları doğmakta, iletişim sorunları yaşanmakta, kurumun riskini bir bütün olarak görmek zorlaşabilmektedir.

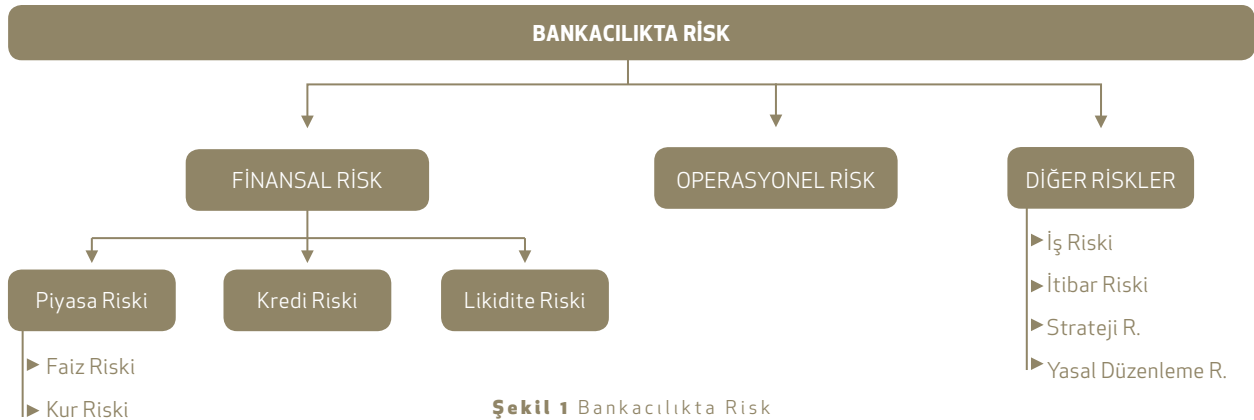
Bu sorunu çözmek için farklı risk türleri için entegre bir risk ölçümü sağlayan riske maruz değer ve ekonomik sermaye gibi araçlar kullanılmaktadır. Bunlardan piyasa riski, piyasa fiyatları ya da oranlarındaki değişimler nedeniyle varlık fiyatlarının azalma ihtimalinden kaynaklanır. Piyasa riski, bir firmanın uzun veya kısa pozisyon almasıyla ortaya çıkar. Daha açık ifadeyle firma/banka eğer bir varlığı satın alarak fiyatının maliyet düzeyinden yukarı çıkmasını ve böylece kazanç elde etmeyi bekliyorsa buna uzun pozisyon alma denir ve bu durumda firma piyasa riskine maruz kalır, zira fiyatların düşmesi durumunda firma zarar edecektir.

Firma eğer, alış bedelini ileri vadede piyasa fiyatından yapmayı taahhüt ettiği bir varlığı şu andaki piyasa fiyatından satarsa (açığa satış), vadesinde fiyatın yükselmesi durumunda zarar edecektir ki buna da kısa pozisyondan doğan piyasa riski denir. Kaynağına göre sınıflandırma yapıldığında tanımlanan risk türlerini aşağıdaki şekilde daha açık bir şekilde görmek mümkündür:

4. BANKACILIKTA TEMEL RİSKLERİN ÖLÇÜLMESİ VE YÖNETİLMESİ

4.1. Faiz Riski

Bankalar, istisnalar dışında büyük ölçüde mevduat toplayıp kredi veren yani faizle borç alıp faizle borç veren işletmelerdir. Mevduat ve kredi sözleşmeleri genellikle faizlerin en baştan sabitlendiği işlemler ol-

duğundan, faiz oranlarındaki konjonktürel değişimler bu sözleşmelere hemen yansıtılamamakta ve finansal kurumları beklenmedik sonuçlarla karşılaştırabilmektedir. İşte bu tür olasılıklar, karşımıza faiz riski olgusunu çıkarır. Finansal kurumlar için faiz riskinin ölçülmesi ve bu riskin etkin biçimde yönetilmesi çok önemlidir. Bankaların kaynakları genellikle kısa vadeli ve yüksek likiditeli, varlıkları (yatırımları) ise uzun vadeli ve düşük likiditelidir. Örneğin, bankaların mevduatları genellikle kısa vadeli. Müşteriler bu mevduatları her an paraya çevirebilir. Ancak bankaların açtıkları krediler genellikle daha uzun vadeli ve hemen paraya çeviremezler. Doğal olarak bu kredilerden elde ettikleri faiz gelirleri mevduatlara ödedikleri faizlerden daha yüksektir ve bu fark da (interest rate spread) banka kazancının temelini oluşturur. Ancak faizlerin sürekli değişmesi bankaların bu kâr marjını zarara çevirebilir. Mevduatlar nispeten kısa vadeli olduğu için faiz artışı bankanın kaynak maliyetine hemen yansır. Buna mukabil krediler daha uzun vadeli olduğu için banka bunlardan düşük faiz almaya devam eder. Faiz riskinin ölçülmesinde kullanılan başlıca iki analiz türü söz konusudur: Vade Farkı (Açığı) ile Durasyon Farkı (Açığı).

a. Vade Farkı (Açığı)

Bu model faizlerdeki değişimin, Finansal Kurumun sahip olduğu bütün varlıklar ve kaynakların piyasa değerleri üzerindeki etkisini ölçmeyi hedefler. Bunun için varlıkların ve kaynakların beklenen yeni faiz oranı ile iskonto edilmiş bugünkü değerleri hesaplanır ve olası fark belirlenir.

Diğer değişkenler aynı kalmak şartıyla, bir finansal aracın vadesi uzadıkça faiz değişimlerinden daha çok etkilenir. Bu prensipten hareketle eğer Finansal kurumun varlıklarının vadesi borçlarının vadesinden uzunsa, faiz oranlarındaki değişimin bu kurumun varlıklarını daha çok etkileyeceğini söyleyebiliriz. Bu modelde varlıkların ve borçların ağırlıklı ortalama vadesi bulunur ve aradaki fark ölçülür.

$$M_A = w_{A1}m_{A1} + w_{A2}m_{A2} + \dots + w_{An}m_{An} \quad (3)$$

$$M_L = w_{L1}m_{L1} + w_{L2}m_{L2} + \dots + w_{Ln}m_{Ln}$$

M_A : Finansal kurumun varlıklarının ağırlıklı ortalama vadesi

w_{Aj} : Bir finansal varlığın toplam varlıklara oranı

m_{Aj} : Bir varlığın vadesi

M_L : Finansal kurumun borçlarının ağırlıklı ortalama vadesi

w_{Lj} : Bir borcun toplam varlıklara oranı

m_{Lj} : Bir borcun vadesi

Bir finansal kurumun vade GAP'ı onun faiz oranlarından nasıl etkileneceğini belirler.

$$GAP_V = M_A - M_L \quad (4)$$

Örnek:

Aktifi sadece 100 TL değerinde 3 yıl vadeli ve %10 kupon faizli tahvilden ve pasifi 90 TL değerinde 1 yıl vadeli %9 faizli mevduat ile 10 TL'lik özsermayeden oluşan bir bankanın GAP analizini yapalım.

AKTİF (BİN TL)		PASİF (BİN TL)	
A (3 yıl vadeli %10 kupon oranlı tahvil)	100	L (1 yıl vadeli %9 faizli mevduat)	90
		E (Özsermaye)	10
TOPLAM	100	TOPLAM	100

Diyelim ki kredi ve mevduat faiz oranları %1 artmıştır. Bu durumda varlıkların ve borçların bugünkü (piyasa) değerini cari faiz oranını dikkate alarak yeniden hesaplamamız gerekir. Cari faiz tahvil için %11, mevduat için %10'a çıkmıştır. Cari faizin, tahvil ve mevduatın nominal faiz oranından yüksek olmasından dolayı bankanın tahvil varlığının ve borcunun değeri, defter değerinden daha düşük bir tutara tekabül edecektir.

$$A = \frac{10}{(1,11)} + \frac{10}{(1,11)^2} + \frac{110}{(1,11)^3} = 97.556$$

$$L = \frac{98,1}{(1,10)} = 89.181$$

Bilanço denkliğinin sağlanması için aradaki fark özsermaye olmalıdır:

$E = 97.556 - 89.181 = 8.375 \rightarrow$ Bu da özsermayenin güncel değeridir.

Faizdeki %1 artış sonucu banka varlıklarının (alacaklarının) değer kaybı:

$$\Delta A = 100.000 - 97.556 = 2.444$$

Bankanın alacağındaki bu azalışa karşılık, borcunda da bir miktar azalma olacaktır. Borçtaki azalma, varlıklardaki değer kaybını kısmen telafi edecektir:

$$\Delta L = 90.000 - 89.181 = 819$$

Net değer kaybı, özsermayedeki değer kaybı (özsermayedeki azalış) kadardır:

$$\Delta E = \Delta A - \Delta L$$

$$\Delta E = 2444 - 819 = 1.625$$

YENİ DURUMDA BİLANÇO:

AKTİF		PASİF	
A	97.556	L	89.181
		E	8.375
TOPLAM	97.556	TOPLAM	97.556

Burada özsermayedeki değer kaybının $10.000 - 8.375 = 1.625$ şeklinde de hesaplanabileceği görülebilir.

Vade GAP'ı ölçüsüne göre “eğer Banka varlıklarının ağırlıklı vadesini, borçlarının ağırlıklı vadesine eşitlerse yani $Vade\ GAP = M_A - M_L = 0$ ise, özsermayesi faiz değişimlerinden etkilenmez” şeklinde bir sonuç akla gelebilir. Böyle düşünmeye neden olan gerekçe, aktifin pasifle aynı vade uzunluğunda iskonto edileceğidir. Bu durumda aktifle pasifin değerindeki değişme birbirine çok daha yakın olacaktır. Ancak yine de aynı miktarda olmayacaktır. Çünkü hem aktifle pasifin miktarları hem de faizleri farklıdır.

Bir an için bankanın varlıklarının vadesinin 3 değil, 1 yıl olduğunu düşünelim. Yani varlıkların vadesi borçların vadesine eşit olsun. Bu durumda varlıkların değeri:

$$A = \frac{110}{(1,11)} = 99.099$$

AKTİF		PASİF	
A	99.099	L	89.181
		E	9.918
TOPLAM	99.099	TOPLAM	99.099

Görüldüğü gibi bu durumda özsermaye önceki duruma göre az da olsa yine de değer kaybetmiştir: $10.000 - 9.918 = 82\ TL$.

b. Durasyon Farkı (Açığı)

Vadeye bağlı faiz riskini daha doğru ölçmek için varlıkların vadelerini miktarlarıyla ağırlıklandırarak ortalama almak yerine varlıkların Durasyonlarını, yani Efektif Vadelerini dikkate almak daha doğru bir yaklaşım olarak kabul edilir. Durasyon, “varlıklara ilişkin geri ödemelerin, vadeleriyle ağırlıklandırılmış ortalamasıdır.” Bir başka ifadeyle “Durasyon, bir yatırımın geri ödeme sonuna kadar geçirdiği ortalama zamandır.”

$$D = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^t} \times t}{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^t}} \quad (5)$$

D: Durasyon

CF_t : t. Periyodun sonundaki nakit akımı

$1/(1+i)^t$ terimine kısaca DF (İskonto faktörü) dersek formülü daha sade ifade edebiliriz:

$$D = \frac{\sum_{t=1}^N CF_t \times DF_t \times t}{\sum_{t=1}^N CF_t \times DF_t}$$

Örnek: Kupon oranı %8 olan ve 1.000 TL itibari değerinden satılan bir tahvilin vadesine 6 yıl kalmıştır. Bu tahvilin durasyonunu bulalım.

Durasyon = $4992,71/1000 = 4,9$ yıl.

$$-D = \frac{\frac{dP}{P}}{\frac{di}{(1+i)}} \quad (6)$$

Yani vade efektif olarak 4,9 yıla tekabül etmektedir. Faiz değişimlerinin etkisini ölçmede dikkate alınacak vade 6 yıl değil, 4,9 yıldır.

t	CF_t	DF_t	$CF_t \times DF_t$	$CF_t \times DF_t \times t$
1	80	0,9259	74,07	74,07
2	80	0,8573	68,59	137,18
3	80	0,7938	63,51	190,53
4	80	0,7350	58,8	235,2
5	80	0,6806	54,45	272,25
6	1080	0,6302	680,58	4.083,48
TOPLAM			1.000,00	4.992,71

Yani durasyon faiz oranlarındaki küçük değişikliklerin varlık değerini/fiyatını nasıl değiştirdiğini ölçer. Diğer bir ifadeyle fiyatın faiz oranı elastisitesini ölçer. Durasyonu kullanarak faiz oranlarındaki değişimin finansal varlıkların değerini nasıl değiştireceğini bulabiliriz:

$$\frac{dP}{P} = -D \frac{di}{(1+i)} \quad \text{Bir başka ifadeyle} \rightarrow \quad \% \Delta P = -D \frac{\Delta i}{(1+i)} \quad (7)$$

Görüldüğü gibi Durasyon (Efektif vade), finansal kurumun ya da yatırımcının faiz oranı riskini ölçmek, faiz oranı değişiminin ne kadarlık bir kayıp ya da kazançta yol açacağını bulmada kullanılmaktadır. Yukarıdaki örnekte durasyonu 4,9 bulmuştuk. Faiz oranlarındaki küçük bir değişikliğin fiyatı ne kadar değiştireceğini hesaplayalım. Örneğin Faizler %8 den %8,1'a çıkarsa: Faizdeki artış miktarı $(\Delta i) = 0,081 - 0,08 = 0,001$

$$\% \Delta P = -4,9 \frac{0,001}{(1 + 0,08)} = -0,0045$$

Yani tahvilin değeri yaklaşık %0,45 (binde 4,5) düşer. TL olarak değer kaybı = 0,0045x1.000 = 4,5 TL olur. Dolayısıyla tahvilin yeni fiyatı = 1.000 - 4,5 = 995,55 TL olur.

c. Bir Finansal Kurumun Durasyon Açığı (DGAP):

Mademki durasyon bir varlığın ya da borcun faiz oranlarındaki değişikliklere karşı duyarlılığını ölçmektedir, o hâlde bir finansal kurumun varlıklarının ve borçlarının piyasa değerlerine göre ağırlıklı ortalama durasyonlarının farkı (GAP'ı) bize bu kurumun özkaynaklarının faiz değişikliklerinden nasıl etkileneceği konusunda iyi bir fikir verir. Bunun için öncelikle aktiflerin ve pasiflerin ağırlıklı ortalama durasyonları hesaplanır:

$$D_A = W_{1A}D_{1A} + W_{2A}D_{2A} + \dots + W_{nA}D_{nA}$$

ve

$$D_L = W_{1L}D_{1L} + W_{2L}D_{2L} + \dots + W_{nL}D_{nL}$$

L/A oranına yani borç kaldıraçına da = k dersek:

$$\Delta E = -(D_A - D_L \times k) \times A \times \left(\frac{\Delta i}{(1 + i)} \right) \quad (8)$$

Yani

Özkaynak değişimi = -Ayarlanmış Durasyon Farkı (DGAP) x Varlıklar x Faiz değişimi

Örnek:

Aşağıda bir bankanın basitleştirilmiş bilançosu ve aktif-pasif durasyonları verilmiştir:

AKTİF		PASİF	
A	100	L	90
		E	10
TOPLAM	100	TOPLAM	100
$D_A = 5 \text{ yıl}$		$D_L = 3 \text{ yıl}$	

Faiz oranlarının %10 dan %11 e çıkması yani %1 artması tahmin edilmektedir. Bu durumda bankanın özsermayesi ne kadar azalır?

Bu potansiyel değişimi yukarıda yazdığımız 8 no'lu formüle göre hesaplayalım:

$$\Delta E = -(D_A - D_L \times k) \times A \times \left(\frac{\Delta i}{(1 + i)} \right)$$

$$\Delta E = -(5 - 3 \times 0,9) \times 100 \times \left(\frac{0,01}{1,1} \right) = -2,091 \text{ milyon TL}$$

Özsermaye 2,09 milyon kayıpla 7,91 milyon TL olacaktır. Bankanın toplam aktifindeki azalmayı ise şöyle buluruz:

$$\Delta A = -D_A \times A \times \left(\frac{\Delta i}{(1 + i)} \right)$$

$$\Delta A = -(5) \times 100 \times \left(\frac{0,01}{1,1} \right) = -4,55 \text{ milyon TL}$$

Bu kurumun faiz oranlarındaki artıştan sonraki bilançosu aşağıdaki gibi görünür.

AKTİF		PASİF	
A	95,45	L	87,54
		E	7,91
TOPLAM	95,45	TOPLAM	95,45
$D_A = 5 \text{ yıl}$		$D_L = 3 \text{ yıl}$	

Yüzde 1'lik bir faiz değişiminde dahi özkaynaklarda ciddi bir azalma olmuştur. Finansal kurum durasyon farkını azaltarak bu problemi büyük ölçüde çözebilir. Durasyon farkını minimize etmek için finansal kurum ya varlıkların durasyonunu azaltacak, ya da borçların durasyonunu arttıracaktır. Eğer (DA - DL) = 0 olursa teorik olarak faiz değişimine tam bağımsızlık sağlanmış olur, yani faizlerdeki değişiklik özkaynakları etkilemez:

$$\Delta E = -(0 \times k) \times A \times \left(\frac{\Delta i}{(1 + i)} \right) = 0$$

Örneğimizde Durasyon farkını sıfır kılan DA ve DL düzeylerini bulalım:

DURASYON, VARLIKLARA İLİŞKİN GERİ ÖDEMELERİN, VADELERİYLE AĞIRLIKLANDIRILMIŞ ORTALAMASI VEYA YATIRIMIN GERİ ÖDEME SONUNA KADAR GEÇİRDİĞİ ORTALAMA ZAMANDIR

$(DA - 0,9 \times 3) = 0 \rightarrow DA = 2,7$ olmalıdır. Ya da
 $(5 - DL \times 0,9) = 0 \rightarrow DL = 5,56$ olmalı ki özkaynak
 değişimi olmasın.

Kısaca borç/varlık oranına bağlı olarak borçların orta-
 lama durasyonu, varlıklarınkinden biraz büyük olursa
 faiz riski minimuma inecektir.

4.2. Kur Riski

Kur riski, bankaların, döviz kurlarında meydana ge-
 lebilecek değişiklikler sonucu tüm döviz varlık ve
 yükümlülükleri üzerinden maruz kalabilecekleri zarar
 olasılığını ifade eder. Bankanın varlık ve yükümlü-
 lükleri aynı para birimi cinsinden olsa bile miktar
 farklılaşması çarpan etkisiyle bir zarara neden ola-
 bilir. Ancak eğer Bankanın tüm alacakları X para
 birimi, borçları da Y para biriminden ise, Y'nin X'e
 göre değer kazanması çok daha büyük bir tehlikeye
 yol açacaktır. Normalde alacaklar borçları karşılaya-
 cak düzeyde olsa bile kur artışından dolayı bir anda
 yükümlülüklerin ödenememe durumu ortaya çıkar.

Ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin
 değişmesi olasılığı, özellikle borç alıp kredi veren
 banka gibi finansal kurumlar için kur riskinin doğ-
 masına neden olmaktadır. Ulusal paranın yabancı
 paralar karşısında değer kazanması durumunda, ak-
 tifte fazlası olan, örneğin, bir banka aynı döviz cinsi
 için daha az ulusal para elde edeceği için zarar;
 pasifte fazlası olan bir banka ise aynı döviz borcunu
 daha az ulusal para ödeyerek kapatacağı için kar
 elde edecektir.

Genelde bankacılık jargonunda, aktifteki döviz var-
 lıkları pasifteki döviz borçlarını geçiyorsa "pozisyon
 fazlası," pasifteki döviz borçları aktifteki döviz varlık-
 larını geçiyorsa "pozisyon fazlası" veya "açık pozis-
 yondan" söz edilir. Açık pozisyon ve pozisyon fazlası
 deyimlerini kullanarak, yukarıda örneklerle ortaya
 koyduğumuz kur değişikliklerinin yarattığı riskleri
 aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi özetleyebiliriz.

ULUSAL PARA		
Pozisyon	Değer Kaybederse	Değer Kazanırsa
Pozisyon Fazlası	Kâr	Zarar
Pozisyon Açığı	Zarar	Kâr

Örnek: Aşağıda bilançosu verilen bankanın kur riski-
 ni analiz edelim:

Şu anda TL/USD kurunun 1 \$ = 1,8 TL olduğunu
 varsayalım. Kur 1 \$ = 2 TL'ye yükselirse devalüasyon

zararı kaç milyon TL olur?

Öncelikle bankanın açık pozisyonda olduğu ve açık
 pozisyon miktarının \$5m - \$6m = -1 milyon Dolar ol-
 duğu görülmektedir. 1 milyon \$'lık açık pozisyonun
 TL karşılığı 1,8 milyon olur. Kur 2 TL olduğunda bu
 fark 2 Milyon TL olur. Görüldüğü gibi bankanın açık
 pozisyonu 2.000.000 - 1.800.000 = 200.000 TL daha
 artmıştır. Dolayısıyla bankanın devalüasyon zararı
 200.000 TL diyebiliriz.

Parite Riski: Döviz portföyünde mevcut olan ya-
 bancı paraların çapraz kurlarında (paritelerinde) mey-
 dana gelen değişmeden kaynaklanabilecek alternatif
 zarar olasılığı parite riski olarak adlandırılır. Tıpkı kur
 riskinde olduğu gibi, parite riskinde de açık pozisyon
 veya pozisyon fazlası olması durumunda parite riski
 doğabilir. Her iki yabancı paradan da fazla veya açık
 pozisyonda bulunan bir banka bu iki yabancı para-
 nın birbirleri arasındaki kuru gösteren çapraz kurun
 değişmesi neticesinde bulunduğu pozisyondan vazge-
 çip uygun bir pozisyona geçmemekle zarar edebilir
 veya olası bir kardan mahrum kalabilir.

Kur riskinin ölçülmesinde, özellikle finansal kurumlar
 açısından, oldukça farklı göstergelerden söz etmek
 mümkündür. Bunlar içinde en teknik olanı "net ge-
 nel pozisyon / sermaye tabanı" oranıdır. Zira ser-
 maye tabanı denilen kavramın hesaplanması son
 derece ayrıntılı muhasebe verilerini gerektirmektedir.
 Ülkemizdeki geçerli mevzuata göre bankaların kur
 riskinin ölçümünde dikkate alınan standart oran,
 'yabancı para net genel pozisyon / özsermaye' ora-
 nıdır. Bu oranın iş günleri üzerinden hesaplanan
 haftalık basit aritmetik ortalaması %20'yi aşmaması
 gerekir.

$$\text{Kur Riski Oranı} = \frac{\text{Yabancı Para Net Genel Pozisyon}}{\text{Özkaynak}} \leq \%20 \quad (9)$$

BANKANIN KUR RİSKİNE İLİŞKİN BİLGİLER:				
	EURO	ABD DOLARI	DİĞER YP(*)	TOPLAM
CARİ DÖNEM VARLIKLAR				
Nakit Değerler(Kasa, Efektif Deposu, Yoldaki Paralar, Satın Alınan Çekler) ve T.C. Merkez Bankası	1.134.693	3.201.015	999.182	5.334.890
Bankalar	282.394	330.469	192.358	805.221
Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarar Yansıtılan Finansal Varlıklar	-	3.363	-	3.363
Para Piyasalarından Alacaklar	-	-	-	-
Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar	188	411.834	-	412.022
Krediler(**)	3.809.916	8.232.284	375	12.042.575
İştirak Bağı Ortaklık ve Birlikte Kontrol Edilen Ortaklıklar(İş Ortaklıkları)	-	-	-	-
Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırım	-	-	-	-
Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Varlıklar	-	-	-	-
Maddi Duran Varlıklar	-	-	236	236
Maddi Olmayan Durmayan Varlıklar	-	-	78	78
Diğer Varlıklar(***)	3.225	16.334	4.017	23.576
TOPLAM VARLIKLAR	5.230.416	12.195.299	1.196.246	18.621.961
YÜKÜMLÜLÜKLER				
Özel Cari Hesap ve Katılma Hesapları Aracılığı ile Bankalardan Toplanan Fonlar	915.162	503.465	5.592	1.424.219
Diğer Özel Cari Hesap ve Katılma Hesapları	2.813.964	6.926.317	897.625	10.637.906
Para Piyasalarına Borçlar	-	-	-	-
Diğer Mali Kuruluşlardan Sağlanan Fonlar ve Sermaye Benzeri Krediler	1.231.572	5.008.805	-	6.240.377
İhraç Edilen Menkul Değerler	-	-	-	-
Muhtelif Borçlar	10.270	77.957	1.860	90.087
Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Borçlar	-	-	-	-
Diğer Yükümlülükler	4.408	9.588	2.986	16.982
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	4.975.376	12.526.132	908.063	18.409.571
NET BİLANÇO POZİSYONU	255.040	330.833	288.183	212.390
NET NAZIM HESAP POZİSYONU	225.109	361.039	245.184	109.254
Türev Finansal Araçlardan Alacaklar(****)	26.065	511.411	5.936	543.412
Türev Finansal Araçlardan Borçlar(****)	251.174	150.372	251.120	652.666
Gayrinakdi Krediler(*****)	1.323.750	2.648.158	24.251	3.996.159

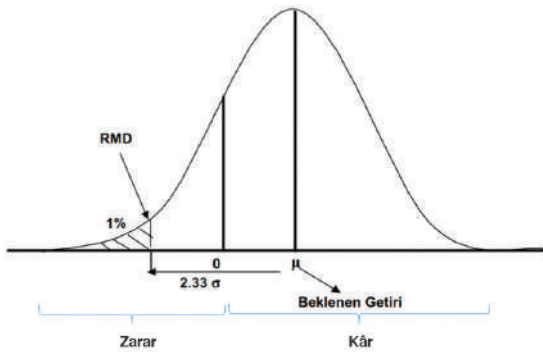
Tablo 1: Örnek Kur Riski Tablosu

4.3. Piyasa (Faiz ve Kur) Riski Ölçümünde Önemli ve Yaygın Bir Yöntem: Riske Maruz Değer

Riske Maruz Değer (RMD /İngilizce kısaltması: VaR) oldukça bilinen ve yaygın biçimde kullanılan risk ölçümü yaklaşımıdır. RMD, belirli varsayımlar altında

bir portföy veya varlığın belirli bir güven aralığında ve belirli bir dönem içinde muhtemel maksimum kaybını hesaplamamızı sağlayan bir yöntemdir. RMD temel olarak normal piyasa koşullarında, elde tuttuğumuz portföyün belirlenmiş zaman diliminde yüzde x olasılık ile parasal olarak ne kadar zarar edeceği

sorusunun cevabını vermektedir. Örneğin, 100 milyon TL tutarında döviz pozisyonuna sahip bir yatırımcı için %99 güven aralığında 1 günlük RMD değerinin 1 milyon TL olarak hesaplandığı varsayıldığında, normal piyasa koşullarında o yatırımcı %99 ihtimalle maksimum 1 milyon TL zarar edecektir. Diğer bir ifade ile yatırımcının maksimum zararı %1 olasılıkla 1 milyon TL'yi aşacaktır. Aşağıdaki Şekil, beklenen getirisi μ olan bir varlığın normal dağılım altında %99 güven aralığında RMD'ini göstermektedir. %99 güven aralığı bir yatırımın beklenen getirisinden normal dağılım varsayımı altında 2,33 standart sapma uzaklığındaki alanı göstermektedir.

Şekil 1: Normal Dağılım Gösteren Kâr-Zarar Eğrisi

Riske Maruz Değer'in en büyük avantajı farklı pozisyonların faiz oranları, döviz kurları ve hisse senedi fiyatları gibi farklı risk faktörlerinden kaynaklanan olası zararları bir araya getirerek parasal olarak tek bir değerde ifade edebilmesidir. Ayrıca RMD, risk faktörleri arasındaki korelasyonları da dikkate almaktadır.

a. Riske Maruz Değer Hesaplaması

Riske Maruz Değer hesaplama parametreleri, tanımında da yer aldığı gibi yatırımın/portföyün değeri, risk faktörlerinin volatilitesi, elde tutma süresi ve belirlenen güven aralığından oluşur. Buna göre bir yatırımın RMD'si aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$RMD = V \cdot \sigma \cdot \sqrt{t} \cdot \alpha \quad (10)$$

V: Portföy Değeri

σ : Risk faktörlerinin volatilitesi

t : Elde tutma süresi

α : Güven aralığı

Örnek: Günlük volatilitesi 0,02 olan 10.000 TL yatırımın 10 günlük elde tutma süresinde ve %99 güven aralığında RMD'si ;
 $RMD=10.000 \times 0,02 \times \sqrt{10} \times 2,33 = 1.473,62$ TL şeklinde hesaplanır. 2,33 değeri normal dağılımda %99 güven düzeyine denk gelen z istatistiğidir.

Sonuç olarak 10,000 TL portföyümüzde 10 günlük zaman diliminde %99 ihtimal ile maksimum 1.473,62 TL zarar oluşabilecektir. Dolayısıyla portföyün zararının 1.473,62 TL'yi aşma ihtimali %1'dir.

4.4. Kredi Riski

Kredi riski finansal kuruma borcu olan bir kişi yada kurumun borcunu ödememe ihtimalini, ödemediği takdirde borcun ne kadarlık kısmının bu kişi/kurumdan alınabileceğini ve aynı zamanda başkaları geri ödemediği zaman bu kişi/kurumun ödememe ihtimalinin toplamıdır. Kredi problemleri ciddi boyutlara gelmişse kurumu iflasa kadar götürebilir. En iyi olasılıkla kurum o geri dönmeyen miktar kadar para kaybeder ve bu da büyümesini engelleyebilir. Kredilere uygulanan faiz oranları, kredi kullanan müşterinin güvenilirliği ve kalitesiyle çok yakından ilişkilidir. Güvenirlilik ne kadar yüksekse uygulanacak faiz o kadar düşük olur. Bankaların genellikle en iyi ve güvencikleri müşterilerine uyguladıkları oran en düşük orandır. Daha riskli müşteriler için doğal olarak banka bu orana bir risk primi ekler. Kredi riskinin ölçülmesinde subjektif (nitel) ve objektif (sayısal veya standart) yöntemler kullanılmaktadır.

a. Nitel/Öznel Değerlendirme Yöntemi: "5C Yaklaşımı"

Nitel kriterler çerçevesinde en meşhur yöntem İngilizce "C" harfiyle başlayan 5 faktörden oluştuğu için "5C Kuralı" denilen yöntemdir. Buna göre müşteri şu açılardan değerlendirilir:

- Karakter (Character): Kredi alan şahsın veya şirketin güvenilirliği ve itibarı: geçmişte aldığı kredileri geri ödemede nasıl bir sicili var?
- Sermaye (Capital): Borçlara nispetle yeterli özsermaye mevcut mudur?
- Kapasite (Capacity): Borç geri ödeme yeteneği ne durumdadır? Kredi verilen şahsın veya işletmenin gelirleri inşili çıkışlı mı yoksa belli bir seviyede mi seyrediyor?
- Teminat (Collateral): Müşterinin kredi geri ödeme durumunda el konulabilecek ve teminat olarak ipoteklenecek bir varlığı mevcut mudur?
- Makroekonomik Koşullar (Conditions): Ekonomik koşullar, kredi verme ve verilen kredinin geri ödemesi açısından elverişli mi? Örneğin yüksek faiz ve durgunluk dönemlerinde kredi riski çok daha yüksektir.

Görüldüğü gibi hem müşteriye özgü hem de genel ekonomik parametreler dikkate alınır. Banka bu faktörleri öznel bir biçimde ağırlıklandırabilir ve bir kredi kararına varır..

b. Altman'ın Z Skoru Modeli

Objektif olarak tanımlanan standart/sayısal yöntemlere gelince, bunlardan en bilineni Altman'ın Z Skoru Modelidir. Burada her kredi almak isteyen müşteri için belirli faktörlere bakılarak bir risk skoru hesaplanır. Bu skor bir müşterinin aldığı krediyi geri ödeyip ödemeyeceği ihtimalini belirler. Bu faktörler örneğin bireysel müşteri için gelir durumu, yaşı, mesleği gibi göstergeler olabilirken, firmalar için genellikle belirli finansal oranlardır. Hesaplanan Z skoru o müşterinin aldığı krediyi geri ödememe ihtimalini belirler. Z skorlarını hesaplamak için basit bir regresyon denklemi kullanılabilir:

$$Z_i = \sum_{j=1}^n \beta_j X_{ij} + \varepsilon \quad (11)$$

Bu formülde Z_i kredi başvurusu yapan "i" müşterisi için kredi skorunu, X ler (1 den n 'ye kadar) kredi riskini etkileyen çeşitli faktörleri simgelemekte olup, bunlar firmalar için genellikle çeşitli finansal oranlardır. Beta katsayıları geçmişteki bilgiler kullanılarak hesaplanır ve kredi verilecek müşterinin bilgileri bu modelde yerine konarak müşterinin krediyi geri ödememe ihtimali hesaplanır. ε ise hata terimidir.

Örnek:

Aşağıdaki lineer olasılık modelinin hesaplandığını varsayalım.

$$Z = 0,3X_1 + 0,1X_2 + \varepsilon$$

Burada X_1 Borç/Özkaynak oranı, X_2 de toplam varlıkların çalışma sermayesine oranıdır.

Kredi talebiyle bankaya başvuran bir şirketin oranları $X_1=1,5$ ve $X_2 = 3$ ise, bu şirketin Z skoru nedir?

$$Z = 0,3 \times 1,5 + 0,1 \times 3 = 0,75$$

Kredi skoru modelleri içinde belki en tanınmış olanı Alt-

man'ın Z Skoru'dur. Bu modelde firmaya ilişkin 5 oran dikkate alınır ve katsayıları aşağıdaki gibidir:

$$Z = 1,2 X_1 + 1,4 X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,99X_5 \quad (12)$$

X_1 : Çalışma sermayesi / Toplam varlıklar oranı

X_2 : Dağıtılmamış kârlar / Toplam varlıklar oranı

X_3 : Faiz ve vergi öncesi kâr / Toplam varlıklar oranı

X_4 : Özkaynaklar piyasa değeri / Uzun vadeli borçlar oranı

X_5 : Satışlar / Toplam varlıklar oranı

Z skoru yükseldikçe bir firmanın geri ödememe riski düşer, yani kredibilitesi yükselir.

Altman Z skorunun kritik seviyeleri şunlar kabul edilmektedir:

$Z > 2.99$ "Güvenli" Bölge (Düşük risk, rahatlıkla kredi verilebilir)

$1.81 < Z < 2.99$ "Gri" Bölge (Dikkatli ve kontrollü kredi kullanılabilir)

$Z < 1.81$ "Sıkıntı" Bölgesi (Geri ödememe olasılığı yüksek, kredi açılmaması önerilir).

Bu geleneksel yöntem dışında, bir takım yeni kuşak kredi riski ölçme teknikleri mevcuttur. Şimdi bunlara yakından bakalım.

c. Modern Portföy Teorisi Yaklaşımı: Kredi Portföyü Çeşitlendirme

Bankalar kredi portföyü riskini ölçmek ve kredi riskini yönlendirmek için modern portföy teorisinden yararlanabilirler. Buna göre n adet krediden oluşan bir portföyün "beklenen getirisi"

$$\bar{R}_P = \sum_{i=1}^n w_i \bar{R}_i \quad (12)$$

R_i : bir kredinin beklenen getirisi

w_i : bu kredinin toplam krediler içindeki yüzdesi.

Portföyün riski de aşağıdaki formülle bulunur:

$$\sigma_P^2 = \sum_{i=1}^n w_i^2 \sigma_i^2 + \sum_{i=1}^n \sum_{\substack{j=1 \\ i \neq j}}^n w_i w_j \rho_{ij} \sigma_i \sigma_j \quad (13)$$

Bu formülde, σ portföydeki kredilerin standart sapmalarını, ρ ise krediler arasındaki ikişerli korelasyon katsayılarını ifade etmektedir.

Bilindiği gibi modern portföy teorisine göre riski azaltmanın en iyi yolu varlık sayısını tesadüfi olarak artırmak yerine, getirilerindeki değişimleri birbirleriyle farklı yönde hareket eden varlıkları, yani getirileri arasındaki korelasyonları mümkün olduğunca 1'den küçük varlıkları bir araya getirmektir. Buradan çıkarılacak en önemli sonuç, bankanın kredilerini, kazançları birbirinden farklı yönde hareket eden sektörlerle ve kişilere dağıtarak kredi riskini büyük ölçüde azaltabileceğidir.

Aşağıdaki tablo, korelasyonun üç kritik değerinde portföy riskinin ne olacağını açıklamaktadır.

Elbette bunlar uç değerler olup, gerçek hayatta genellikle bu değerlerin arasında korelasyonlar görülür. Bütün dağıtılabilecek riskleri dağıtılmış bir portföyden bir minimum risk portföyü elde edilebilir.

Unutulmamalıdır ki risk düştükçe beklenen getiri de düşer. Burada bankalar kendi amaçlarına ve risk tercihlerine uygun olarak bir risk-getiri kombinasyonu seçecektir. En uygun risk-getiri kombinasyonunun belirlenmesinde sayısal bir yöntem olarak "Markowitz portföy optimizasyonu" modeli kullanılabilir. Buna göre belirli bir risk düzeyinde en yüksek getiri sağlayan portföy objektif olarak belirlenebilmektedir.

d. KMV Portföy Yönetim Modeli

Modern portföy teorisinin kredilere uygulanmasına bir örnek de KMV portföy yönetim modelidir.

Bu modelin uygulanabilmesi için her bir kredinin beklenen getirisi, bu kredilerin riski ve her iki kredinin aynı anda geri ödenmeme ihtimalinin korelasyonunun tahmin edilmesi gerekir.

Kredinin getirisi aşağıdaki formüle göre hesaplanır:

$$R_i = AIS_i - E(L_i) = AIS_i - [E(DF_i) \times LGD_i] \quad (14)$$

Burada AIS, krediden kazanılan faiz kazancı ile kredinin bankaya maliyeti arasındaki fark artı komisyonlardır.

AIS = (kredi faizi – kredi fonlarının maliyeti) + Komisyonlar

E(L): beklenen kayıplar

E(DF): geri ödenmeme ihtimali

LGD: geri ödenmeme durumunda bankanın kaybedeceği rakam.

Kredinin riski ise şu formülle hesaplanır:

$$\sigma_i = UL_i = \sigma_{Di} \times LGD_i = \sqrt{E(DF_i)[1 - E(DF_i)]} \times LGD_i \quad (15)$$

Hatırlanacağı üzere binom dağılımının varyansı pxq yani $[(p) \times (1-p)]$ 'dir. Nihayet herhangi iki borçlunun aynı anda krediyi geri ödememesinin korelasyonu bu şirket ya da kişilerin gelirlerinin korelasyonu hesaplanarak tahmin edilebilir. Bu oran genellikle düşüktür.

e. Yoğunlaşma (Konsantrasyon) Riskini Ölçmek için Kullanılan Basit Modeller

Kredilendirmede belli bir sektöre ya da gruba verilen kredilerin miktarı toplam kredilerin miktarına oranla arttığı zaman o sektördeki konsantrasyon artıyor demektir. Bu da banka için kredi riskinin artması anlamına gelir.

GETİRİLER ARASINDAKİ KORELASYON	RİSK AÇISINDAN ANLAMI
(-1): Negatif ilişki	HEDGE: (Tam denge durumu) Kazançlar ters yönde hareket ediyor – bazı krediler kaybettirdiğinde diğer krediler kesinlikle kazandırıyor
(0): İlişki yok	ÇEŞİTLENDİRME: Kazançlar bağımsız hareket ediyor. Bazı kredilerin kayıpları diğer kredi kazançlarıyla karşılanabiliyor.
(+1): Pozitif ilişki	LEVERAGE (Kaldıraç): Kazançlar aynı yönde hareket ediyor. Yüksek risk durumu.

SEKTÖRLERE VEYA KARŞI TARAFLARA GÖRE RİSK PROFİLİ:

RİSK SINIFLARI													
Sektörler/Karşı Taraflar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	TP	YP	TOPLAM
1.Tarım	-	-	-	-	-	106.760	56.826	17.821	3.185	-	156.412	28.180	184.592
1.1 Çiftçilik ve Hayvancılık	-	-	-	-	-	26.433	15.697	8.978	2.644	-	42.057	11.695	53.752
1.2.Ormançılık	-	-	-	-	-	80.312	40.204	8.435	541	-	113.007	16.485	129.492
1.3.Balıkçılık	-	-	-	-	-	15	925	408	-	-	1.348	-	1.348
2.Sanayi	-	-	1.073	-	-	6.043.903	2.256.163	1.122.966	166.668	-	6.160.415	3.430.358	9.590.773
2.1.Madencilik ve Taş Ocakçılığı	-	-	-	-	-	314.516	27.878	24.009	724	-	243.987	123.140	367.127
2.2.İmalat Sanayi	-	-	122	-	-	4.964.236	2.195.248	1.016.395	163.386	-	5.580.050	2.759.337	8.339.387
2.3.Elektrik, Gaz, Su	-	-	951	-	-	765.151	33.037	82.562	2.558	-	336.378	547.881	884.259
3.İnşaat	-	-	181.184	-	-	3.728.580	567.483	1.199.952	63.410	-	3.786.922	1.953.687	5.740.609
4.Hizmetler	3.406.507	-	15.874	-	1.761.469	2.724.064	998.874	380.556	63.191	30.119	3.620.011	5.760.643	9.380.654
4.1.Toptan ve Perakende Ticaret	-	-	74	-	900	1.392.415	779.663	221.797	51.822	-	2.036.461	410.210	2.446.671
4.2.Otel ve Lokanta Hizmetleri	-	-	-	-	-	86.677	32.420	21.294	17	-	29.837	110.571	140.408
4.3.Ulaştırma ve Haberleşme	-	-	-	-	-	146.494	61.148	11.085	5.623	-	94.287	130.063	224.350
4.4.Mali Kuruluşlar	3.406.507	-	26	-	1.760.569	899.197	21.635	90.282	3.933	30.119	1.132.071	5.080.197	6.212.268
4.5.Gayri Menkul ve Kira Hizm.	-	-	-	-	-	131.853	8.412	2.171	75	-	130.983	11.528	142.511
4.6.Serbest Meslek Hizmetleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.7.Eğitim Hizmetleri	-	-	5.888	-	-	3.774	8.576	8.649	712	-	27.426	173	27.599
4.8.Sağlık ve Sosyal Hizmetler	-	-	9.886	-	-	63.654	87.020	25.278	1.009	-	168.946	17.901	186.847
5.Diğer	1.811.525	32	1.317	-	10.248	367.682	1.645.307	562.612	9.143	2.046.376	4.801.806	1.652.436	6.454.242
Toplam	5.218.032	32	199.448	-	1.771.717	12.970.989	5.524.653	3.283.907	305.597	2.076.495	18.525.566	12.825.304	31.350.870
1. Merkezi yönetimlerden veya merkez bankalarından alacaklar							6. Kurumsal alacaklar						
2. Bölgesel yönetimlerden veya yerel yönetimlerden alacaklar							7. Perakende alacaklar						
3. İdari birimlerden ve ticari olmayan girişimlerden alacaklar							8. Gayrimenkul ipoteki ile teminatlandırılan alacaklar						
4. Çok taraflı kalkınma bankalarından alacaklar							9. Tahsili gecikmiş alacaklar						
5. Bankalardan ve aracı kurumlardan alacaklar							10. Diğer alacaklar						

Tablo 2 Sektörlere veya Karşı Taraflara Göre Risk Problemi

Kredi Dönüşüm Matrisi

Bu gruptaki ilk model kredi dönüşüm matrisidir. Bu yöntemde tarihi bilgiler kullanılarak krediler kalitelere göre çeşitli sınıflara ayrılır. Örneğin, en kaliteli kredilere 1, daha düşük kalitedeki kredilere daha yüksek numaralar verilerek gruplandırma yapılır. Sonra her bir sınıftaki kredi için birer olasılık hesabı yapılır. Buna göre yıl başında 1. sınıf bir kredinin yıl sonunda 1., 2., 3., ...n. sınıf olma olasılıkları hesaplanır ve ilgili hücreye yerleştirilir. Sonra yıl başında 2. sınıfta yer alan kredilerin yıl sonunda 1., 2., 3., ...n. sınıfta olma olasılıkları hesaplanarak yerleştirilir ve nihayet aynı işlem n. sınıfa kadar tekrarlanır. Finansal kurumlar genellikle 9-10 tane grup kullanır. Bu gruplardaki kredilerin yılbaşına göre nasıl dönüşüm yapacağı bir matrisle gösterilir. Sadece üç grup kullanarak böyle bir matris oluşturursak bu matrisin tipik formatı aşağıdaki gibidir.

		Yıl Sonu Risk Notu			
		1	2	3	D
Yıl Başı Risk Notu	1	0.85	0.10	0.04	0.01
	2	0.12	0.83	0.03	0.02
	3	0.03	0.13	0.80	0.04

Burada 1. sınıf bir kredi yıl sonunda da birinci sınıf kalma ihtimali %85, ikinci sınıf bir krediye dönüşme ihtimali %10, üçüncü sınıf bir krediye dönüşme ihtimali %4, ve geri ödenmeme ihtimali (D :Default) %1' dir. Şimdi bu bilgilere bakarak mesela ikinci sınıf kredilerin %5 i üçüncü sınıfa dönüşmüşse ya da geri ödenmeme oranı % 7 e çıkmışsa bu grupta risk yükselmiş demektir. Bu durumda banka 2 sınıftaki kredilerini azaltıp birinci sınıfa kaydırmayı düşünecektir ya da ikinci sınıf kredilere uygulanan faizleri artırmayı düşünecektir.

Maksimum Sınır

Basit Kredi Konsantrasyon yöntemlerinden bir diğeri de belli bir kişi veya sektöre verilen kredilere bir üst sınır konulmasıdır. Örneğin, bir banka belli bir sektöre verdiği kredilerden kaynaklanacak kayıpların özsermayesinin yüzde 10'unu geçmemesi gerektiğine karar verebilir. Böyle bir sektöre verilen her 1 lira kredinin 50 kuruşu batıyorsa bu sektöre verilecek kredilerin üst sınırı aşağıdaki formül ile belirlenecektir:

Konsantrasyon Limiti = Özsermayenin yüzdesi olarak maksimum kayıp x (1 / kayıp oranı)
= % 10 x (1 / 0.5) = % 20

f. Portföy Teorisinin Kısmi Uygulaması

Portföy teorisinin finansal kurumlara uygulanmasın-

da bazı zorluklar yaşanmaktadır. Bu zorluğun en önemli sebebi varlıkların yani kredilerin hepsi için bir piyasa fiyatının gözlemlenememesidir. Yalnız bankalar ülke çapında toplanıp yayınlanan birtakım istatistiklere bakarak kendi portföy konstanstrasyonlarını diğer kuruluş ve bankalarla karşılaştırabilirler.

Örneğin;

PORTFÖY TEORİSİNİN KISMİ UYGULAMASI

	Ulusal Ortalama	A bankası	B bankası
İpotek kredileri	%10	%15	%10
Ticari ve Sınai Krediler	%60	%75	%25
Bireysel Krediler	%15	%5	%55
Diğer Krediler	%15	%5	%10

Bu tabloda görüldüğü gibi A bankasının Ticari ve Sınai kuruluşlara verdiği kredilerin oranı ülke ortalamasına ve B bankasına göre çok daha fazladır. Bu durumu matematiksel olarak ölçmek için şu formül kullanılabilir:

$$(16) \quad \sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (w_{ij} - w_{\mu_j})^2}{n}}$$

Burada σ_i i bankasında kredilerin kategorilere göre dağılımının ülke ortalamasından standart sapmasını, j kredi kategorisini, w_{ij} ; j kategorisinde ülke ortalamasını ve n toplam kategori sayısını göstermektedir. Yukarıdaki tabloyu kullanarak σ_A ve σ_B 'yi şöyle hesaplayabiliriz:

$$\sigma_A = \{ [(0.15-0.10)^2 + (0.75-0.6)^2 + (0.05-0.15)^2 + (0.05-0.15)^2] / 4 \}^{0.5} = \% 10.61$$

$$\sigma_B = \% 26.69$$

Demek ki B bankasının kredi konsantrasyonu ülke ortalamasından oldukça sapmaktadır.

4.5. Likidite Riski

a. Likidite Riskinin Tanımı ve Kaynakları

Likidite riski, basitçe, ödemelerin vadesi ile tahsilatların vadesindeki uyumsuzluk nedeniyle taahhütlerin karşılanamaması riski olarak özetlenebilir. Likidite riski hem varlıklardan (aktiflerden) hem de kaynaklardan (pasiflerden) kaynaklanabilir.

Pasiflerden kaynaklanan likidite riski, finansal kurumda mevduatı olan yatırımcıların aniden paralarını çekmek istemeleri sonucu ortaya çıkar. Finansal kurumlar bu ihtimali düşünerek kasalarında bir miktar nakit bulundurur. Ancak gereğinden fazla nakdin elde tutulması banka için bir fırsat maliyeti bir başka ifadeyle zarar demektir. Bu paranın nakit olarak

“

LİKİDİTE RİSKİ, BASİTÇE, ÖDEMELERİN VADESİ İLE TAHSİLATLARIN VADESİNDEKİ UYUMSUZLUK NEDENİYLE TAAHHÜTLERİN KARŞILANAMAMASI RİSKİ OLARAK ÖZETLENEBİLİR

”

elde tutulması, olası bir potansiyel gelirin kaybedilmesi demektir. Dolayısıyla bankalar ve diğer finansal kurumlar elde tutulan nakit miktarını minimum seviyesinde tutmak ister.

Likidite riskleri aynı zamanda aktif kaynaklı da olabilir. Bankalar müşterilerine bir kredi limiti açtıkları zaman ve müşteri bu limiti kullanmak istediği zaman banka gerekli miktarda nakdi bulmak zorundadır. Örneğin, kredi kartı limitiniz 10.000 TL olsun. Bunun anlamı kredi kartınızı kullanarak bir ekstre dönemi içinde 10.000 liralık alışveriş yapabilirsiniz demektir. Bu durumda banka size dönem başında bu miktarda bir kredi açmıştır ve bu parayı o anda bir yerden bulmak zorundadır. Tabii bu da bir likidite riski oluşturmaktadır.

b. Likidite Riskinin Yönetimi

Bankalar, bu riski çeşitli senaryolarda kendilerini fonlamaya yetecek kaynak bulma ihtimallerini dikkate alarak yönetirler. Örneğin, 1 ay içerisinde vadesi gelecek kredi geri ödemelerinin olası ödenmeme oranı, vadesi gelecek mevduatların yenilenme oranı, gerçekleşmesi muhtemel yeni işlemlerin yaratacağı nakit akışını dikkate alınarak 1 ay içinde ihtiyaç duyulabilecek nakit miktarı hesaplanır. Sonra bu nakdi temin etmeye yetecek kaynağın (menkul kıymet satışı, borçlanma limitleri, vs.) mevcut olduğu garanti edilir. Benzeri çalışmalar 3 ay, 6 ay, 1 yıl gibi perspektiflerde de yapılarak ihtiyaç duyulacak kaynakların önceden temin edilmesi sağlanır.

Bankaların aktifleri genellikle uzun vadeli kredilerden, pasifleri ise kısa dönemli vadeli ve vadesiz mevduat hesaplarından oluşmaktadır. Teorik olarak vadesiz mevduat sahipleri mevduatlarını aniden çekmeye karar verebilir. Fakat normal şartlar altında bir günde bankadan çekilmesi muhtemel mevduat bellidir. Ayrıca çekilen mevduatları yeni yatırımlar normal olarak dengelemektedir. Bunun için de vadesiz mevduat bazlarına göre uzun vadeli bir finansman kaynağı olarak kabul edilir.

Eğer ortalama bir günde çekilen mevduatlar, yatırımlar mevduatlardan fazla ise bu durumda bankanın mevduatlarında net bir azalış var demektir, bu açığın bir şekilde kapatılması gerekir. Finansal kurum bu açığı

piyasadan fon temin ederek kapatabilir. Repo yoluyla kaynak sağlanması, merkez bankasından borç alınması bunlardan bazılarıdır. Bu yöntem likidite sorununu çözmekle beraber bankanın faiz giderlerini arttıran bir çözümdür. Banka burada esasen faizsiz mevduat eksikliğini faizli fonlarla kapatıyor demektir. Bu yoldan sağlanan fonların maliyeti ne kadar yüksekse, piyasadan elde edilen bu fonların çekiciliği de o oranda düşmektedir.

Likidite riski ve riskin yönetimi bankacılık sektörü dışındaki şirketlerde de temelde bu ilkelere dayanır ve aynı araçlar kullanılabilir. Çeşitli projeksiyonlarla kaynak ihtiyacı tahmin edilerek ve ihtiyaç duyulan kaynağın temin edilip edilemeyeceği dikkate alınarak şirket bilançosu yönetilmelidir. Kısa vadeli kredilerle uzun vadeli yatırımlar yapan şirketlerin, ekonominin zorlandığı ve satışların normal zamandaki gibi devam edemediği durumlarda borcu ödeyecek kaynağı nasıl bulacaklarını önceden planlamaları ve kaynak bulma ihtimali olmadığı durumda bu tür yatırımları yapmamanın likidite riski yönetimine örnek gösterilebilir. Finansal kurum piyasadan borç almak yerine, kendi rezervlerini kullanabilir. Birçok banka kanunen gerekli olan rezervlerin üzerinde rezerv tutmaktadır (ihtiyari rezerv). İhtiyaç durumunda bu nakit likidite açığını kapatmada kullanılabilir.

Likidite planlaması ortaya çıkabilecek likidite problemlerini önceden tahmin etmek ve ona göre gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak için oldukça önemli bir süreçtir. Bu tür bir planlama hem borçlanma maliyetini düşürür, hem de nakit tutma ihtiyacını azaltır. Böyle bir planda açıkça belirlenmesi gereken unsurlardan başlıca iki tanesi şunlardır:

- Bir likidite krizinden idarecilerin görev ve sorumlulukları
- Bir kriz durumunda kimlerin öncelikle paralarını çecekleri

Normal şartlar altında ve biraz da geleceğe yönelik planlar ile mevduat çekilişleri ve kredi kullanımları banka üzerinde herhangi bir likidite krizi yaratmaz.

c. Likidite Riskinin Ölçülmesi

Bankalar likidite riskinin ölçülmesi ve analiz edilmesi için çeşitli likidite ölçütleri kullanabilirler. Bu ölçütler banka üst düzey yönetimine günlük likidite pozisyonları ve yapısal likidite uyumsuzlukları ile stresli ekonomik koşullar altında bankanın dayanıklılığı hakkında fikir vermelidir. (BDDK, Likidite Yönetimi Rehberi).

Bankalar likidite riskinin sayısallaştırılması için faaliyet yapıları, faaliyetlerinin karmaşıklığı ve risk profilleri ile uyumlu muhtelif ölçüm yöntemleri kullanmışlardır. Riskin ölçümünde aşağıdaki ölçütlerden de faydalanılabilir:

- Sözleşme vadesine ve nakit giriş çıkışlarının seyri-ne ilişkin varsayımlara dayanan vade uyumsuzluğu analizi,
- Fon kaynaklarının kompozisyonu, kalitesi, çeşitliliği ve yoğunlaşması hakkında bilgi,
- Stresli ekonomik koşullar altında likidite sağlama kapasitesini değerlendirmek üzere likidite tampununun büyüklüğü, kompozisyonu ve temel özellikleri hakkında bilgi,
- Faaliyet yapısına uygun olarak hesaplanacak diğer rasyo ve ölçütler.

Likidite riskinin ölçülmesinde ve yönetilmesinde kullanılacak başlıca yöntemler Nakit Akımları Yaklaşımı, Likidite Endeksi, Finansman GAP'ı ve Benzeri Finansal Kurumlarla Karşılaştırmadır.

Nakit Akımları Yaklaşımı

Bu yaklaşımda belirli vade dilimleri için bilanço içi ve dışı varlık ile yükümlülüklerden doğacak olan nakit giriş çıkışları kapsamlı ve sağlıklı bir şekilde tahmin edilmelidir. Söz konusu tahminler hem normal faaliyet şartlarında günlük net fonlama ihtiyacının belirlenmesini hem de stres senaryoları altında nakit akışı analizlerini kapsamaktadır.

Bankanın günlük likidite pozisyonunu görebilmesi için nakit kaynaklarını ve kullanımlarını bir tabloda izlemesi gerekir. Bazı nakit akışları sözleşmedeki vadelerine göre kolayca tespit edilebilirken, bazıları sadece belli varsayımlar altında tahmin edilebilmektedir. Sağlıklı nakit akış tahminleri yapılabilmesi için aşağıda yer alan hususlar dikkate alınmalıdır:

- Bilançonun gelecekteki büyüme oranı,
- Vadesi gelen varlık ve yükümlülüklerin yenilenme oranlarına ilişkin beklentiler,
- Fon temin etmek için teminat olarak kullanılacak likit varlıkların kalitesi ve oranı,
- Vadesiz mevduat ve kredili mevduat hesabı gibi açıkça belirtilmiş bir vadesi olmayan varlık ve yükümlülüklerin davranışsal özellikleri,
- Bilanço dışı varlık ve yükümlülüklerin doğurabileceği potansiyel nakit giriş çıkışları,

- YP birimlerinin konvertibilitesi,
- Takas süresi ve saat farkları da dikkate alınarak varlıkların nakde dönüştürülebilmesi için gerekli olan süre,
- Fon kaynaklarına erişim imkânı.

Likidite Endeksi

Likidite endeksi, bir bankanın likidite ihtiyacından dolayı acele olarak satması gereken uzun vadeli varlıklarından ne kadar kayıp edeceğini dikkate alan bir endekstir. Normal olarak bu tür uzun vadeli varlıkların tam değeriyle satılması zaman alabilir. Bu yüzden acele satılmak zorunda kaldığı zaman değerlerinin altında satılmak zorundadır. Bu değer altında satma fiyatına İngilizce literatürde “yangın-satış fiyatı” (Türkçesi “batan geminin malları/haraç-mezat” olabilir) denmektedir. Endeksin formülü şöyledir:

$$I = \sum_{i=1}^n \left[(w_i) \frac{P_i}{P_i^*} \right] \quad (20)$$

Burada n= toplam varlık sayısı, w_i = her bir varlığın portföydeki ağırlığı, P_i = bu varlıkların her birinin yangın satış fiyatı ve P_i^* ise bu varlıkların her birinin gerçek değerini gösterir. Endeksin düşük olması demek finansal kurumun varlıklarını pek likit olmadığını gösterir. Yani varlıklarının gerçek değeri ile yangın satış fiyatları arasındaki farkın çok yüksek olduğu anlamına gelir.

Örnek: Bir bankanın sadece iki tür aktifi olsun. Tüm aktiflerin % 50'si 1 aylık hazine bonusu, diğer %50'si de 10 yıl vadeli ipotekli konut kredisi (mortgage) olsun. Eğer banka bu gün hazine bonolarını satmak zorunda kalsa, 100 liralık bonoyu 99 liradan satabilecektir. Yani 1 lira kayıp söz konusudur. Bunun yerine bir ay beklese bononun vadesi geldiği için 100 liranın tamamını alacaktır.

Eğer banka ipotek kredilerini paraya çevirmeye kalsarsa 100 liralık krediyi ancak 85 liraya satabilmektedir. Eğer ay sonuna kadar beklese banka bu kredileri 92 liradan paraya çevirebilecektir. 1 aylık likidite endeksi bu banka için şöyle hesaplanabilir:

$$I = \left[0,5 \times \left(\frac{0,99}{100} \right) \right] + \left[0,5 \times \left(\frac{0,85}{92} \right) \right]$$

$$I = 0,495 + 0,462 = 0,957$$

Finansman GAP'ı

Finansman GAP'ı basitçe şöyle tanımlanır:

Finansman GAP'ı = Kredilerin ortalama miktarı – Mevduatların ortalama miktarı

Eğer finanslama gapı pozitifse bunun anlamı bankanın topladığı mevduat, kredi plasmanlarına yetmiyor demektir. Bir başka ifadeyle banka piyasadaki kredi talebini karşılayabilmek için ek kaynağa ihtiyaç duyuyor demektir. Banka bu miktarı ya mevcut likit varlıklardan ve/veya dışarıdan kaynak sağlayarak (genelde borçlanma yoluyla) kapatacaktır. Tabii bankaların likit varlıklarından kullanabileceği miktar da kısıtlıdır, zira bankaların tutmak zorunda olduğu belirli bir rezerv düzeyi vardır. Buradan Ek Dış Kaynak İhtiyacını bulabiliriz;

Ek Dış Kaynak İhtiyacı = Finansman GAP'ı – Kullanılabilir Likit Varlıklar

Örnek: Bankanın ortalama toplam kredileri 150 milyon, ortalama toplam mevduatları 130 milyon ve kullanılabilir likit varlıkları da 10 milyon TL ise Finansman GAP'ı = 150.000.000 – 130.000.000 = 20.000.000

Ek Dış Kaynak İhtiyacı = 20.000.000 – 10.000.000 = 10.000.000

Tam tersi durum söz konusu ise, yani, mevduatların kredilerden fazla olması durumu da atıl fon riskini, yani fırsat maliyeti sorununu ortaya çıkarır. Bu durumda da eldeki fonların en etkin biçimde plase edilmesi gerekir.

Benzeri Finansal Kurumlarla Karşılaştırma

Bazı temel finansal oranların benzeri finansal kurumlardaki oranlarla karşılaştırılması bir finansal kurumun diğerine göre daha fazla likidite riski olup olmadığını gösterir. Örneğin, A bankasının kredi açma limitinin bu bankanın varlıklarına oranı benzeri bir bankanın (B bankası) aynı oranından daha yüksekse A bankasının likidite riski daha yüksek demektir.

5. RİSK YÖNETİMİNDE TÜREV ARAÇLARIN KULLANILMASI

Finansal kurumlar maruz kaldıkları riskleri önleme aracı (hedging) olarak türev araçlarını (sözleşmelerini) kullanabilmektedirler. Türev araçlar, belirli bir dayanak varlığın (emtia, tahvil, bono, faiz oranı, kur, vs) üzerine oluşturulmuş sözleşmelerdir ve bu varlıkların kendilerinin değil, onlara ilişkin bir takım hak veya yükümlülüklerin alınıp satılmasını konu edinir.

Temelde 4 çeşit türev ürün vardır:

Forward: Gelecekteki bir tarihte teslim edilecek bir malın veya finansal aracın fiyatının ve işlem mikta-

rının bugünden belirlendiği sözleşmelerdir.

Future: Belli nitelikteki ve miktardaki bir malın veya finansal varlığın (döviz dâhil) sözleşme tarihinde belirlenmiş bir fiyattan gelecekte belirli bir tarihte teslimini hükme bağlayan standartlaştırılmış bir anlaşmadır. Örgütlü future piyasasında el değiştiren bir forward türüdür. Forward'a göre daha belirli ve daha az esnek yapıdadır.

Opsiyon: Elinde bulduran kişiye belli bir kıymeti belirli bir tarihte ve belirli bir fiyattan satın alma veya satma hakkı veren bir finansal sözleşmedir.

Swap: İşlemin taraflarının karşılıklı olarak ödemeleri takas ettikleri bir finansal sözleşmedir.

5.1. Risk Yönetiminde Forward Sözleşmenin Kullanılması

Bilindiği gibi finansal kurumun bilançosunun aktifinde yer alan ve faiz oranı sabit uzun vadeli varlıklar, piyasadaki güncel faiz oranlarında artış olması durumunda değer kaybeder. İşte bu tür bir olası değer kaybına bir önlem olarak mevcut varlıklar bir forward sözleşme ile bugünden belirlenmiş bir fiyatla ileri bir tarihte teslim edilmek üzere satılabilir. Bir örnekle açıklayalım:

Bir banka, bilançosunun aktifinde nominal değeri 1 milyon TL olan 10 yıllık tahvil tutmaktadır. Tahvillerin hâlihazırdaki defter değeri 990.000 TL olup, durasyonu 7 yıl olarak hesaplanmıştır. Banka yönetimi, gelecek altı ay zarfında piyasa faizlerinin %5'ten, %7'ye çıkacağını yani faizlerin %2 artacağını tahmin etmektedir. Bu tahmin gerçekleşirse elbette tahviller değer kaybedecektir. Bu değer kaybının ne kadar olacağı şu şekilde hesaplanabilir:

$$\Delta P = P \left(-D \frac{\Delta i}{(1+i)} \right)$$

$$\Delta P = 990.000 \times \left(-7 \times \left(\frac{0,02}{(1+0,05)} \right) \right) = -132.000$$

Yöneticiler uzun vadeli yatırım yapmakla, bankayı faiz artışından doğacak 132.000 TL'lik olası bir zarara sokmuştur. Eğer beklentiler gerçekleşip de faizler yükselir ve hiçbir şey yapılmaz ise tahvillerin değeri 858.000 TL olacak ve banka zarar edecektir. Bu duruma bir önlem olarak banka yöneticileri, 6 ay sonrasında teslim edilecek 100 TL'lik bir varlık için bugünden 99 TL vermeye istekli bir alıcı ile bir forward sözleşmesi yapabilir. Söz konusu tahviller de bu forward sözleşmede kullanılabilir ve 6 ay sonra teslim edilmek üzere bugünden 990.000 TL fiyatla

AKTİF VE PASİF KALEMLERİN KALAN VADELERİNE GÖRE GÖSTERİMİ:								
	VADESİZ	1 AYA KADAR	1-3 AY	3-12 AYA	1-5 YIL	5 YIL VE ÜZERİ	DAĞITILAMAYAN	TOPLAM
CARİ DÖNEM VARLIKLAR								
Nakit Değerler(Kasa, Efektif Deposu, Yoldaki Paralar, Satın Alınan Çekler) ve TCMB	2.028.552	3.728.443	-	-	-	-	-	5.756.995
Bankalar	842.873	603.215	65.319	-	-	-	-	1.511.407
Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarara Yansıtılan MD	402.713	463	-	-	916	590.059	-	994.151
Para Piyasalarından Alacaklar	-	-	-	-	-	-	-	-
Satılmaya Hazır MD	8.728	378	408.790	200.178	678.879	52.280	-	1.349.233
Verilen Krediler(*)	-	1.618.961	1.471.976	5.365.469	13.825.762	2.269.208	642.087	25.193.463
Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlar	-	-	27.648	143.588	361.567	-	-	532.803
Diğer Vartıklar	-	-	-	-	71	-	890.954	891.025
TOPLAM VARLIKLAR	3.282.866	5.951.460	1.973.733	5.709.235	14.867.195	2.911.547	1.533.041	36.229.077
YÜKÜMLÜLÜKLER								
Özel Cari Hesap ve Katılma Hesapları Aracılığı ile Bankalardan Toplanan Fonlar	563.256	701.548	161.437	-	-	-	-	1.426.241
Diğer özel cari hesap ve Katılma Hesapları	6.589.976	14.869.502	1.383.281	989.394	51.446	-	-	23.883.599
Diğer Mali Kuruluşlar, Sağlanan Fonlar ve Sermaye Benzeri Krediler	-	1.224.909	813.401	1.745.544	1.644.998	1.610.280	-	7.039.132
Para Piyasalarına Borç	-	340.000	-	-	-	-	-	340.000
İhraç edilen MD	-	-	-	-	-	-	-	-
Muhtelif borçlar	-	221.377	54.153	15.770	-	-	402.804	694.104
Diğer yükümlülükler	-	34.978	-	-	-	-	2.811.023	2.846.001
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	7.153.232	17.392.314	2.412.272	2.750.708	1.696.444	1.610.280	3.213.827	36.229.077
LİKİDİTE(AÇIĞI) FAZLASI	(3.870.366)	(11.440.854)	(438.539)	2.958.527	13.170.751	1.301.267	(1.680.786)	-

Tablo 3: Likidite Riski Tablosu

satılabilir. Böylece 6 ay sonra değer düşse bile aradaki fark şimdiden tazmin edilmiş olduğundan riske bağımsızlık sağlanmış “hedge edilmiş” olur. Olayı şu tabloda özetleyebiliriz:

	Bugünkü Durum	6 Ay Sonra Faiz %7 olursa	Fark
Portföydeki Tahvil	990.000	858.000	-132.000
Forward Teslim İçin Spot Olarak Satılan Tahvil	990.000	858.000	+132.000
Net Kazanç/ Kayıp			0

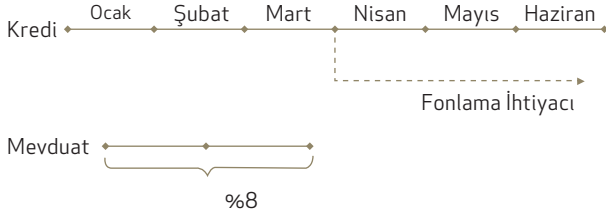
Aşağıdaki örnek durum ise, faiz oranlarındaki değişimin mevduatlar üzerindeki etkisine ilişkindir: T Bankası açtığı 10.000.000 TL'lik krediyi yine aynı tutarda mevduatla finanse etmiştir:

Açılan kredi : 10.000.000 TL
Vade : 1.1.2013 – 30.06.2013 (6 ay)
Faiz oranı : %10
Mevduat : 10.000.000 TL
Vade : 1.1.2013 – 31.03.2013 (3 ay)
Faiz oranı : %8

Görüldüğü gibi T bankası, bu işlemi nedeniyle “vade uyumsuzluğu” sorunu ile karşı karşıyadır. Banka aç-

tiği 6 aylık %10 faizli kredinin ilk üç aylık dönemini %8 faizli mevduatla finanse etmiştir. Kalan 3 aylık dönem için fona ihtiyacı vardır. Ancak mevduatın vadesi bittiğinde, mevduatın hangi faiz oranı ile temdit edileceği veya yeni bir üç aylık mevduatın piyasadan hangi faiz oranından temin edileceği belli değildir. Mevduat faiz oranlarının yükselmesi, örneğin %11 olması durumunda banka zarar edecektir.

RİSK YÖNETİMİNDE FORWARD SÖZLEŞMENİN KULLANILMASI

Bu riski azaltmak için T bankası şimdiden (mevduatın vadesi dolmadan) 1.3.2013 tarihinde başlayacak olan 3 aylık %10 faiz oranıyla bir forward faiz oranı anlaşması satın alabilir. Bu durumda %10 ile verdiği kredi için kaynak maliyetinin %10'u geçmemesi için bir tür sigorta yaptırmış olacaktır. Ancak forward sözleşmenin başlangıcındaki Libor'un, belirlenmiş forward oranından büyük ya da küçük olması durumunda T bankasının F bankasından ne kadar fark tahsil etmesi ya da F bankasına ne kadar ödeme yapması gerektiği de ayrıca hesaplanır.

Forward sözleşmeler, yaygın biçimde kur riskinden korunma amaçlı kullanılmaktadır. Bir yabancı para forward sözleşmesi, iki taraf arasında belirli tutardaki bir yabancı paranın başka bir para birimine çevrilerek, bugünden belirlenmiş gelecekteki bir tarihte veya gelecekteki bir zaman aralığı içinde teslimi konusunda yapılan anlaşmadır. Bu tür sözleşmelerde vade genellikle 1, 2, 3, 6 ve 9 ay olur. Forward (vadeli) kurlar, spot kurlardan daha yüksek veya düşük olabilir. Çok seyrek olmakla birlikte, spot ve forward kurların aynı olduğu durumlara da rastlanabilir. Forward kur, spot kurun üzerine bir forward primi/iskontosu (= swap oranı = swap puanı = kur farkı) eklenmesiyle hesaplanır.

$$FR = SR + \text{Forward Primi} \quad (21)$$

Forward primine swap oranı veya puanı veya kur farkı da denir. Forward priminin, dolayısıyla forward döviz kurunun belirlenmesinde etken olan iki temel faktör, iki ülke paralarının karşılıklı cari değerleri ve iki ülkede uygulanan faiz oranlarıdır.

$$FP = \frac{SR \times (i_L - i_C) \times n}{12} \quad (22)$$

FP = Spot kurun üzerine eklenecek forward primi (kur farkı)

i_L = Vadeli yerli para hesabına uygulanan faiz oran

i_C = Vadeli yabancı para hesabına uygulanan faiz oranı

FR = Forward Kur

SR = Spot Kur

n = Forward sözleşmenin vadesine kadarki ay sayısı

Bu formülde zaman birimi gün bazında hesaplanırsa o takdirde n=vadeye kadarki gün sayısı olur, payda ise 12 yerine 360 yer alır:

$$FP = \frac{SR \times (i_L - i_C) \times n}{360}$$

Forward kur için hesaplanan kur farkı (swap oranı), normal şartlarda aynı vade için iki para cinsi arasındaki faiz farkına eşittir.

Bilindiği gibi bankaların veya herhangi bir firmanın ya da yatırımcının, Dolar borçlanıp bunu Türk Lirası kredi olarak plase etmesi durumunda kur artışı riskine maruz kalacağı açıktır. Örneğin, 30 Haziran 2012 tarihinde bir müşterinin, yeni açılan ve başkaca bir işlemi olmayan bir bankada 3 ay vadeli 100.000 \$ mevduat hesabı açtığını ve yine aynı tarihte bir başka müşterinin aynı bankadan 3 ay vadeli 175.000 TL'lik bir kredi talep ettiğini varsayalım.

Bankanın fon yöneticisi muhtemelen dolar mevduattan gelen fonu bu kredinin finansmanında kullanacaktır, çünkü mevduat ve kredi vade uyumu içindedir. 30 Haziran'da dolardan TL'ye dönüp krediyi verecek, 3 ay sonra 30 Eylül 2012'de kredi geri dönüşünden gelen fonu tekrar dolara çevirerek mevduatı geri ödeyecektir. Bu işlemde elde edilecek kazanç, temelde kredi faizi ile mevduat faizi arasındaki farka bağlıdır. Bankanın dolar mevduata ödediği yıllık faizin %2, TL krediyeye uyguladığı faizin ise %15 olduğunu kabul edersek iki para cinsi arasındaki faiz marjı %13'tür. Buna mukabil, kur artışı bankanın

kazancını azaltır, hatta zarara da yol açabilir. Diyelim ki 30 Haziran'da TL/\$ kuru 1,75'tir. Banka bu tarihte kredi plasmanı için ihtiyaç duyduğu 175.000 TL'yi, mevduattaki 100.000 \$'ı bu kurdan satarak temin eder. 30 Eylül'de ise bunun tam tersi bir fon hareketi olacak, TL satıp dolar alacaktır. Ancak kurun o tarih itibarı ile beklenmedik bir artış göstermiş olması (devalüasyon) durumunda banka, planladığı kazancı elde edemeyecektir. Bu nedenle bankanın şimdiden 30 Eylül valörüyle dolar satıp TL alması gerekir. 30 Eylül valörüyle dolar satıp TL almak için şimdiden (30 Haziran'da) yapılan anlaşmaya "forward döviz alım-satım" işlemi denir. Peki, forward kuru nasıl hesaplanır? Şimdi bunu görelim.

30 Haziran itibarıyla $SR=1,75$, $i_L=0,15$, $i_C=0,02$ ve $n=3$ idi. Buna göre forward primi (kur farkı veya swap oranı) şöyle bulunabilir:

$$FP = \frac{1,75 \times (0,15 - 0,02) \times 3}{12} = 0,0568$$

Bu işlemle bir faiz farkını kur farkına dönüştürmüş oluyoruz. Demek ki yıllık %10'luk faiz farkının 3 aylık dönem için kura 0,0568 TL'lik bir artış etkisi olacaktır. Bu kur farkına "forward primi" veya "swap oranı" da denir. Üç ay sonraki \$/TL kurunu bulmak için bu primi spot kura ekleriz:

Spot kur (\$/TL)	1,7500
Kur farkı	0,0568
3 aylık Forward kur	1,8068

Burada banka 3 ay sonra mevduatın borç anapara ve faiz geri ödemesi için ihtiyaç duyacağı 100.000 x $[1+(0,02 \times 3/12)] = 100.500$ \$'ı, 1,8068 TL'den satın almayı garanti ederek, TL'deki olası bir devalüasyon ya da dönemsel spekülasyon riskinden kurtulmuş olmaktadır. Kur farkı (swap oranı) olan 0,0568 baştan biliniyorsa, bunun faiz farkı olarak karşılığı da şöyle bulunacaktır:

$$i_L - i_C = \frac{0,0568}{1,75} \times \frac{12}{3} = 0,13$$

5.2. Risk Yönetiminde Opsiyon Sözleşmenin Kullanılması

Opsiyon, onu elinde tutan kişiye bir varlığı belirli bir tarihe kadar belirli bir fiyattan alma veya satma hakkı veren bir sözleşme/finansal araçtır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi başlıca iki opsiyon türü vardır; Alım (Call) Opsiyonu ve Satım (Put) Opsiyonu. Alım opsiyonunda satıcı alıcıdan bir bedel alır ve bunun karşılığında belirli bir varlığı belirli bir tarihe kadar belirli bir fiyattan satın alma hakkını alıcıya verir. Satım opsiyonunda da satıcı belirli bir bedel karşılığın-

FİNANSAL KURUMUN BİLANÇOSUNUN AKTİFİNDE YER ALAN VE FAİZ ORANI SABİT UZUN VADELİ VARLIKLAR, GÜNCEL FAİZ ORANLARI ARTTIĞINDA DEĞER KAYBEDER

da alıcıya aynı şekilde belirli bir varlığı belirli tarihe kadar belirli fiyattan satma hakkı verir. Her durumda alıcı bir "hak" satın almış olur, "yükümlülük" değil. Yani alıcı isterse bu hakkı kullanır, isterse kullanmaz. Faiz oranı opsiyonlarının özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Opsiyon kullanım hakkı satın alan taraf peşin bir komisyon öder.
- Opsiyon anlaşması ileri tarihli belirli bir vade dilimi ve belirli bir anapara tutarı için yapılır.
- Borçlular, faiz oranlarında oluşabilecek yükselişe karşı belirli bir tavan faiz oranını şimdiden garanti altına almış olurlar.
- Alacaklılar ise faiz oranlarında oluşabilecek düşüğe karşı şimdiden belirli bir taban faiz oranını garanti etmiş olurlar.

Uygulamada opsiyon sözleşmeleri gerçekten var olan kredi işlemlerine dayanabildiği gibi, tamamen spekülatif kâr etmek için fiktif tutarlar üzerinden de gerçekleştirilmektedir.

Opsiyonlarla faiz oranı riskine karşı şu kullanılan stratejileri şöyle sınıflandırabiliriz:

- Yalın (Karşılıksız/Çıplak/Naked) Stratejiler
- Tahvil Üzerine Alım Opsiyonu Almak
- Tahvil Üzerine Alım Opsiyonu Yazmak (Satmak)
- Tahvil Üzerine Satım Opsiyonu Almak
- Tahvil Üzerine Satım Opsiyonu Satmak (Yazmak)
- Örtülü (Karşılıklı/Giydirilmiş/Covered) Stratejiler
- Faiz Oranı Riskini Önlemek İçin Elde Mevcut Tahvil Üzerine Alım Opsiyonu Yazmak

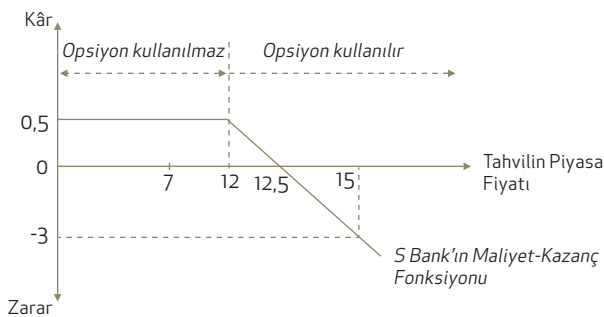
- Faiz Oranı Riskini Önlemek İçin Elde Mevcut Tahvil Üzerine Satım Opsiyonu Almak

Bir bankanın elinde bulundurduğu bir varlık üzerine opsiyon işleminin (giydirilmiş opsiyon) nasıl gerçekleştiğini şu örnekle görelim: S Bank'ın elinde cari piyasa değeri 10 TL olan tahviller vardır. Banka elindeki tahvilleri X yatırımcısına üç aylık dönem için 12 TL'den satın alma hakkını veren bir opsiyon yazmıştır. Sözleşme primi olarak da 0,5 TL tahsil etmiştir. Burada opsiyon satıcısı S Bank tahvil fiyatının düşeceğini, opsiyon alıcısı X yatırımcısı ise, tahvillerin değerinin yükseleceğini beklemektedir. Eğer piyasa değeri 12 TL'nin üzerine çıkarsa alıcı bu opsiyonu kullanacak, aksi takdirde büyük olasılıkla opsiyonu kullanmayacaktır.

Şekilde görüldüğü gibi tahvilin piyasa değeri arttıkça call opsiyonu alıcısının potansiyeli kâr artar, zararı ise en fazla ödediği prim kadardır. Alıcının bu işlemde kâr edebilmesi için tahvil değerinin 12,50 TL'nin üzerine çıkması gerekir (Kullanım fiyatı+Opsiyon Primi). Piyasa fiyatı örneğin, 15 TL'ye çıktığında alıcının opsiyonu kullandığını varsayalım. Bu durumda alıcının net kazancı $15 - 12,50 = 2,5$ TL'dir. Banka ise 15 TL'den satabileceği tahvilleri 12 TL'ye satmış olmaktan dolayı 3 TL zarar ederken, aldığı 0,50 TL opsiyon primi dikkate alındığında net 2,5 TL zarar etmiştir.

Ancak faizler bankanın tahmin ettiği gibi artar ve tahvillerin piyasa fiyatı örneğin 7 TL olursa alıcı için opsiyonu kullanmanın anlamı yoktur. Bu durumda Banka tahvilleri satmak zorunda kalmaz ve 0,50 TL opsiyon primi ile yetinir. Bununla birlikte tabii tahvillerin değer kaybından dolayı bir sermaye kaybına maruz kalır. Sermaye kaybı dikkate alınırsa bankanın net zararı $= 0,5 + (7 - 10) = -2,5$ olur. Eğer tahvilin piyasa değerindeki düşüş 0,50 TL olsaydı o zaman bankanın aldığı call primi bu zararı telafi edecek, net zararı $= 0$ olacaktır.

RİSK YÖNETİMİNDE OPSİYON SÖZLEŞMENİN KULLANILMASI

6. İSLAMİ BANKACILIK BAĞLAMINDA RİSK YÖNETİMİ

6.1. Genel Yaklaşım ve İlkeler

Birtakım riskler konvansiyonel bankalara göre belki çok daha hafif derecede hissedilebilir ya da hiç söz konusu değildir, ancak bunun yanında sadece İslami bankalara özgü bazı risk unsurları mevcuttur. Sonuçta risk yönetimi bağlamında İslami bankaları konvansiyonel bankalardan ayırtıran bazı hususlardan söz edilebilir. Etkin bir risk yönetiminin, kurumun genel riskini makul düzeylerde tutmak için son derece önemli olduğunda şüphe yoktur. İslami Finans Standartları Kurulu (IFSB), İslami finansal kuruluşların etkin bir risk yönetimi gerçekleştirebilmeleri için dikkate alınmaları gereken bir dizi ilke yayınlamıştır.

IFSB RİSK YÖNETİMİ İLKELERİ

- İslami Finansal Kuruluş (İFK) riski tanımlanmak, ölçmek, azaltmak, izlemek, raporlamak ve kontrol etmek suretiyle risk yönetiminin tüm unsurlarını gerçekleştirecek sağlam bir sürece sahip olacaktır. Bu süreç faaliyetlerin kapsamına, karmaşıklığına ve doğasına uygun, içsel risk raporlama ve karar mekanizmaları için uygun politikaların, sınırların, yordamların ve etkin bir yönetim bilişim sisteminin hayata geçirilmesini gerektirir.
- İFK, uygun kontrollerin ve dengelerin yerli yerinde olduğu yeterli bir sistemin kurulmasını temin edecektir. Kontroller (a) İslami ilke ve kurallara; (b) geçerli mevzuata ve içsel politikalara ve prosedürlere uygun olacak ve (c) risk yönetimi sürecinin dürüstçe işlemesine özen göstereceklerdir.
- İFK, düzenleyici otoritelerine sunulacak risk raporlarının kalitesini ve zamanında beyan edilmesini temin edeceklerdir. Standart formel raporlama yanında, İFK, muhtemel sistemik risklere yol açabilecek ek bilgileri de gönüllü olarak sunmaya hazır olacaklardır. Raporda yer alan bilgiler gerektiğinde mahrem tutulacak ve halka açıklanmayacaktır.
- İFK, yatırım (katılım) hesabı sahiplerini, yatırımlarına ilişkin potansiyel riskleri ve kazançları görebilmeleri ve karar süreçlerinde kendi menfaatlerini koruyabilmeleri için uygun biçimde ve zamanında bilgilendirecektir. Bunun için mevcut uluslararası raporlama ve denetim standartları kullanılacaktır.

6.2. Kredi Riski

İslami bankaların kullandığı finansman araçları, bazı spesifik kredi risklerini içerir. Aşağıda bunlardan başlıcaları izah edilmektedir:

a. Murabaha Sözleşmelerinde Kredi Riski:

Bilindiği gibi bugün İslami bankacılığın en yaygın fon kullandırma aracı olan murabaha olduğu için, kurumun kredi riskinin en önemli kaynağı bu işlemlerdir. Bir İslami banka, malı müşteriye teslim edip de karşılığı olan parayı aynı anda teslim almıyorsa kredi riski ile karşı karşıya demektir. Eğer bu işlem klasik formdaki “bağlayıcı olmayan murabaha” akdine dayalı ise o takdirde banka fazladan bir de “fiyat” ve “piyasa” riskine de maruz kalacaktır, çünkü bu durumda müşterinin malı bankadan satın almaktan vazgeçmesi hâlinde bankanın bu malı bir başka müşteriye veya piyasaya satamama veya istediği fiyattan satamama ihtimali ortaya çıkmış olacaktır. Ancak bugünkü murabaha uygulamaların çoğunda böylesi bir riski bertaraf eden bir mekanizma işlemektedir: müşteri bu işleme girerken malın mülkiyetini ya neredeyse doğrudan üzerine almakta ya da alacağını taahhüt etmektedir.

b. Selem ve İstisna Sözleşmelerinde Kredi Riski

Bu işlemlerde banka malın zamanında teslim edilmemesi, istenilen niteliklerde teslim edilmemesi veya hiç teslim edilmemesi risklerine maruz kalmaktadır. Böylesi bir durum da ödemelerde sorunlara ve nihayetinde İslami bankanın zararına yol açacaktır.

c. Mudaraba Sözleşmelerinde Kredi Riski

İslami bankanın rabb’ul-mal (sermayedar) ve müşterinin de mudarib (girişimci / vekil) olarak yaptığı mudaraba sözleşmesine dayalı finansmanda İslami

banka mudaribe önceden sermaye olarak verdiği para nedeniyle bir kredi riskine maruz kalır. Bilindiği gibi bu sözleşmenin doğası sermayedarn girişimciyi çok da yakından takip etmesine veya projenin yönetimine çok da fazla karışmasına imkân vermemektedir. Bu da bu tür işlemlerdeki kredi riskini değerlemeyi ve yönetmeyi zorlaştırmaktadır. Banka, müşterisinin (mudaribin) faaliyetlerini tam olarak gözetim ve kontrol altında tutabilecek bir konuda değildir ve bilhassa müşterinin zarar beyan etmesi durumunda bunun aksini ispatlama imkânı yoktur. Bu risk özellikle bilgi asimetrisinin fazla olduğu piyasalarda ve mudaribin finansal raporlamada şeffaf davranmama eğiliminde olduğu durumlarda oldukça yüksektir.

d. Katılım Bankacılığında Kredi Riskini Yönetme Yolları

İslami bankacılığa özgü bazı ek dışsallıklar, kredi riskini yönetmeyi zorlaştırmaktadır. Borç temelli sözleşmelerde karşı tarafın yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda İslami banka otomatik olarak devreye giren bir faiz yaptırımı imkânına sahip değildir. Borç ödemelerinde gecikme faizi uygulanmaması, bazı müşterilerin bu durumu suistimal ederek ödemelerini geciktirmelerine de neden olabilmektedir. Bu da günümüz şartlarında İslami finansın en temel sorunlardan biri olarak tartışılmalıdır. Bu gecikme hem banka sermayesine hem de yatırımlarına (katılım) hesaplarına zarar vermektedir.

Kredi riski konusunda İslami bankacılığa özgü dışsallık, ortaklık temelli sözleşmelerde de görülebilmektedir: bankanın mudaraba veya müşareke sözleşmesiyle finanse ettiği projelerde girişimci (mudarib) veya yönetici ortağın açık ihmali veya kötü yönetimi durumunda bankanın hissesi, karşı taraf için bir borç yükümlülüğüne (bankanın alacak so-

BORÇ ÖDEMELERİNDE GECİKME FAİZİ UYGULANMASI, BAZI MÜŞTERİLERİN BU DURUMU SUİİSTİMAL EDEREK ÖDEMELERİNİ GECİKTİRMELERİNE NEDEN OLABİLMEKTEDİR

rununa) dönüşür. Sonuç olarak burada da borcun tahsil edilmesine ilişkin kurallar devreye girer. İslami bankacılıkta kredi riskini minimize etmek ve etkin biçimde yönetmek için öncelikle evrensel bankacılıkta da benimsenmiş olan belirli tedbirlerin alınması esastır. Bunların başında karşı tarafın kredibilitesinin olabildiğince etkin değerlemesi gelmektedir. Bunun için karşı tarafın geçmiş performansına ait kaliteli ve güvenilir verileri elde bulundurulması ve bilimsel yöntemlerle temerrüt ihtimallerinin hesaplanması gerekir. Bunun yanında teminat ve kefalet mekanizmalarının da etkin biçimde işletilmesi kredi riskini yönetmede temel araçlardandır. Bazı murabaha işlemlerinde finanse edilen varlığın biza-tihi kendisi teminat olabilmektedir. Ancak buradaki en kritik soru, bu varlığın likidite özelliğidir. Yani bir gecikme veya ödememe durumunda banka bu varlığı satabilecek midir veya istediği fiyata satabilecek midir? İşte bu nedenle finansmana konu mal dışında da ek teminatlar devreye girebilmektedir.

6.3. İslami Bankacılıkta Sermaye Yeterliliği Ölçüsü

Günümüzdeki İslami bankacılığın bilhassa fon kullandırma yani aktif tarafında çoğunlukla kredi nitelikli araçları tercih ettiği biliniyor olsa da, fon toplamada büyük ölçüde kâr-zarar paylaşımı esaslı mudaraba sözleşmesi kullanılmaktadır ve bu da genel bankacılıktaki sermaye yeterliliği oranı (SYO) hesaplamasında İslami bankacılığa özgü bir değişiklik yapmayı gerektirmektedir. Zira konvansiyonel banka, kullandığı fonlardan zarar etse de mevduat sahiplerine taahhüt ettiği faizi geri ödemek zorunda iken, İslami bankanın böyle bir zorunluluğu yoktur. Deyim yerindeyse İslami bankaların katılım hesapları bir tür öz sermaye gibi düşünülmektedir. Bu da aslında İslami bankayı daha az riskli konuma getirir ve daha düşük sermaye ile faaliyet yapabilmesine imkân sağlar.

İslami banka için SYO hesaplanırken aktiflerden, kâr-zarar paylaşımı (mudaraba veya müşareke) ile finanse edilen varlıklar dışında bıraktığımızda en genel anlamda şu formül elde edilir:

1 (Öz Sermaye)

$$SYO_{İSLAMİ-1} = \frac{\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa RET} + \text{Oper.RET-K/Z paylaşımına dayalı toplanan fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar}}{\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa RET} + \text{Oper.RET-K/Z paylaşımına dayalı toplanan fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar}}$$

Ayrıca, “displaced commercial risk” (yer değiştirmiş veya ‘transfer edilmiş’ ticari risk) kaynaklı olarak IFSB’nin her ülkenin düzenleyici otoritelerinin inisiyatifine bıraktığı ve “K/Z paylaşımına dayalı toplanan fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar”ın “alfa katsayısı” ile indirgendiği aşağıda yer alan ikinci bir SYO formülü de bulunmaktadır.

2 (Öz Sermaye)

$$SYO_{İSLAMİ-2} = \frac{\text{Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar} - \text{K/Z paylaşımına dayalı toplanan kısıtlanmış fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar} - (1-\alpha) * (\text{K/Z paylaşımına dayalı toplanan kısıtlanmamış fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar}) - \alpha * (\text{PER ve IRR kaynaklı finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar})}{\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa RET} + \text{Oper.RET-K/Z paylaşımına dayalı toplanan fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar}}$$

Türkiye uygulamasında; “K/Z paylaşımına dayalı toplanan kısıtlanmış fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar” ifadesindeki “kısıtlanmış fonlar” “Özel Fon Havuzlarına”, “K/Z paylaşımına dayalı toplanan kısıtlanmamış fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar” ifadesindeki “kısıtlanmamış fonlar” ise “Katılma Hesaplarına” karşılık gelmektedir. Türkiye uygulamasında Katılım Bankaları için Sermaye Yeterlilik Oranı formülü aşağıdaki gibidir.

3 (Öz Sermaye)

$$SYO_{KATILIM} = \frac{\text{Kredi Riskine Esas Tutar (Özkaynaklardan finanse edilen)} + \alpha * \text{Kredi Riskine Esas Tutar (Katılma Hesaplarından finanse edilen)} + \text{Piyasa Riskine Esas Tutar} + \text{Operasyonel Riske Esas Tutar}}{\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa RET} + \text{Oper.RET-K/Z paylaşımına dayalı toplanan fonlardan finanse edilen risk ağırlıklı varlıklar}}$$

6.4. Piyasa Riski

Bilindiği gibi konvansiyonel bankalar için piyasa riskinin iki temel kaynağı faiz ve kurlardaki değişimlerdir. Bunlar aynı zamanda İslami bankalar için de öncelikli risk kaynaklarıdır. Her ne kadar İslami bankalarda faiz riski konvansiyonel bankalarda olduğu kadar direkt ve hızlı olmasa da faiz oranlarının ekonominin tüm sektörlerindeki kâr hadlerini ve getiri oranlarını etkiliyor olmasından dolayı indirekt ve gecikmeli de

olsa etkili olmaktadır. İslami bankalarda piyasa riskinin bunlardan başka iki kaynağı daha vardır: bunlar kâr hadlerindeki ve reel varlık fiyatlarındaki değişimdir. Murabaha sözleşmelerinde kâr oranı en baştan sabitlenmekte ve vade boyunca değişmemektedir. Ancak bu arada murabahanın referans aldığı kâr oranlarında bir değişim olması durumunda banka bundan olumsuz etkilenebilir. Öte yandan bankanın önce malı mülkiyetine alıp sonra müşterisine satması şeklindeki klasik murabahada da bir piyasa riski vardır. Zira bu müşterinin bu malı almaktan vazgeçmesi durumunda bu malı istediği şartlarda satamama riski söz konusudur. Ancak günümüzdeki modern murabaha işlemlerinde bu riski ortadan kaldıracak uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin, Türkiye’de katılım bankaları müşterisini alıma vekil kılarak mülkiyeti hızlı biçimde müşteri üzerine geçirmektedir. Selem sözleşmelerinde ise banka, emtia piyasası kaynaklı bir piyasa riskiyle karşı karşıyadır zira teslim zamanında söz konusu malın fiyatında öngörülemez bir değişim olabilir. Selem sözleşmesi, aslında İslami banka müşterisi için hem bir finansman, hem de risk yönetimi aracıdır, zira müşteri şimdiden kendisi için malını ileride satamama riskini kontrol altına almıştır. Ancak bu kez İslami banka için kontrol edilmesi gereken bir risk ortaya çıkar, zira bankanın kendisi bu malın nihai tüketicisi olamayacağı için bunu satmak zorundadır ve bunu istediği zaman ve şartlarda satıp satmayacağı belli değildir. İşte bu riski kontrol etmek için başvurulan yöntemlerden üçü a) Paralel Selem, b) Vaat (Üçüncü tarafın alım taahhüdü) ve c) Vekâlet sözleşmesidir.

a. Paralel Selem

Yaygınlıkla kullanılan bu yöntem, bankanın alıcı olduğu bir selem ve satıcı olduğu ikinci bir selem şeklinde iki ayrı selem sözleşmesi içeren bir işlemdir. İşlem şu aşamalardan oluşur:

- 1- Müşteri bankadan finansman talep eder ve bankaya teslim edilecek malın nitelikleri, fiyatı ve teslim zamanı konusu belirlenir ve mutabakat sağlanır.
- 2- Şartlarda anlaşıldıktan sonra sözleşme imzalanır ve banka parayı öder.
- 3- Hemen ardından banka bu kez satıcı pozisyonunda üçüncü bir tarafla bir başka selem sözleşmesi yapar ve benzer şartlarda bu malı teslim etme sözü verir.
- 4- Üçüncü taraf bankaya ödemeyi yapar.
- 5- Vade geldiğinde müşteri bankaya malı teslim ettiğinde banka da bu malı üçüncü tarafa teslim eder.

b. Vaad

Bazı durumlarda bu malı aynı şartlarda alacak üçün-

cü taraf bulmak zor veya imkânsız olabilir. Bu durumda bir üçüncü taraftan malı satın alma konusunda bir vaat alınabilir.

c. Vekâlet Sözleşmesi

Ülkedeki bankacılık mevzuatının engellemesi veya bankanın ilgili mal konusunda uzmanlığının olmaması nedeniyle banka malı satamayabilir. Bu durumda banka, müşterisini veya üçüncü tarafı bu malı anlaşılabilir şartlarda satma konusunda vekil tayin eden bir sözleşme yapabilir.

6.5. Ortaklık Yatırımı Riski

Her ne kadar bugün İslami bankaların aktifleri ağırlıklı olarak kredi benzeri murabaha sözleşmelerinden oluşsa da ortaklık sözleşmesine dayalı aktif kalemlerin, konvansiyonel bankalara nispetle daha büyük oranda yer aldığı bilinmektedir, en azından bu bankaların aslı fonksiyonları bu tür yatırımlara ağırlık vermektir. Bu bakımdan İslami bankaların aktifinde borsadan alınmış hisseler, gelir ortaklığı senetleri, girişim sermayesi ve özel yatırım fonları ve spesifik proje ortaklıkları gibi kâr-zarar ortaklığına dayalı aktif kalemler dikkate değer bir yer işgal eder. Bu nedenle İslami banka gerek genel ekonomik durumdan ve finansal piyasalardaki değişimden ve gerekse finanse ettiği projeden kaynaklanan spesifik risklere maruz kalabilir.

Ortaklık şeklindeki finansman sözleşmelerine ilişkin risklerin başlıca ayrıştıncı özellikleri şunlardır:

- Ortaklık yatırımlarının doğası, bilgi asimetrisini azaltmak için daha fazla gözetim gerektirir. Finansal raporlamanın şeffaf olması ve bankanın projenin yürütülmesine müdahil olması beklenir. Bunun için bankanın muhtemelen insan kaynağı profilinde bir geliştirme yapması ve klasik bankacılık yetkinliği yanında, yatırım yapılan sektörlerde uzmanlaşmış bir kadro oluşturması gerekmektedir.
- Müşareke ve mudarabe sözleşmelerinde her ne kadar gerekli gözetim ve yönetim tedbirleri alınsa da sermaye kaybı ihtimali olacaktır. Bu nedenle banka daha en başta proje seçimi ve değerlendirme konusunda azami dikkat göstermelidir.
- Yatırım eğer borsadan alınan hisse şeklinde değil de spesifik proje ortaklığı ise bu durumda bu varlığın bir ikincil piyasası olmayacaktır. Dolayısıyla projeden erken çıkılması maliyetli olabilir. Kısaca böylesi yatırımların likidite açısından bir dezavantajı vardır.
- Ortaklık şeklindeki yatırımlar çoğunlukla istikrarlı bir gelir sağlamaz ve getiri sadece sermaye kazancı

şeklinde olabilir. Bu tür yatırımların öngörülemeyen nakit akışı, bankanın nakit planlamasını güçleştirebilir.

6.6. Likidite Riski

İslami bankalarda hazine risklerinin en önemlisi, likidite riskidir ve bu nedenle likidite riskinin son derece iyi yönetilmesi gerekir. Likidite, bankaların bilançolarında beklenen ve beklenmeyen dalgalanmaları zararsız biçimde atlatabilmeleri ve büyüme için gerekli fonları sağlayabilmeleri için gerekli en temel unsurdur. Likidite bankanın mevduatlarını ve diğer yükümlülüklerini zamanında ödeyebilme ve fon taleplerini karşılayabilme kabiliyetini gösterir. Bir banka eğer ihtiyaç duyduğu fonları çok kısa sürede ve makul bir maliyete temin edebiliyorsa o bankanın yeterli bir likidite potansiyeli olduğu kabul edilir.

İslami bankalarda likidite riski; piyasada likiditenin olmaması ve fonlara erişimin olmaması şeklinde iki durumda ortaya çıkabilir. Birinci durumda likit olmayan varlıklar yüzünden bankanın yükümlülüklerini karşılayamaması söz konusudur. İkinci durum ise banka ihtiyaç duyulduğu anda makul bir maliyete fon sağlayamadığı durumdur.

İslami banka beklenmedik likidite ihtiyaçlarını konvansiyonel taraftaki gibi borç enstrümanlarını kullanarak karşılayamaz. Bu nedenle vade uyumuna azami dikkat etmesi gerekir. Yani likidite sorunu daha en baştan doğmadan yönetebilmek için varlık ve yükümlülüklerinin vadesini senkronize etmelidir. Bunun yanında fonları mümkün mertebe organize borsalarda işlem gören ve likidite sorunu yaşamaması beklenmeyen standart ürünlere yatırılmalıdır.

İslami bankaların hazine yönetiminde son yıllarda özellikle kısa vadeli sukukların kullanılmaya başlandığı ve küresel bir piyasa oluşturma anlamında örneğin Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (IILM) gibi yapılanmaların olduğu görülmektedir.

6.7. İslami Bankalara Özgü Bir Risk: Kâr Payı Düzeyinin Piyasa Getiri Ortalamasından Aşırı Farklılaşması

İslami bankacılıkta yatırım (tasarruf) hesaplarının konvansiyonel mevduattan farklı olarak kâr/zarar paylaşımı esasına dayalı olması bir yönüyle İslami bankalara faiz riski açısından avantaj sağlarken, bir başka yönden risk yükleyebilir. İslami bankalar, bazı dönemlerde fon kullanımlarından gelen kârın düşük olmasından (veya zarar etmiş olmaktan) dolayı yatırım hesaplarına konvansiyonel banka faiz getirilerinin çok altında kâr payı dağıtma (veya hiç dağıtmama) durumuyla karşı karşıya kalabilirler. Eğer kâr payları faiz oranlarının çok altında seyrediyorsa veya

hiç kâr dağıtılmamışsa bu durumda İslami banka müşterileri paralarını çekip diğer alternatiflere yönelebilir. Bu da rekabet şartlarında İslami bankanın müşteri kaybetmesi riskini ortaya çıkarır. Bu riske karşı İslami banka, katılım hesabı müşterisini kaybetmemek için ona rakip bankaların getirisine yaklaşık bir ödeme yapmaya karar verebilir ve bunu kendi mudarib payından feragat ederek gerçekleştirir. Böylece bir uygulamanın sonuçta banka sermayesinden bir kayba neden olduğu düşünülmektedir. İşte bu durum, uluslararası literatürde “displaced commercial risk” (aktarılmış ticari risk) denen riski ortaya çıkarır. Burada banka, aslında kısmen müşterinin de katlanması gereken zararı üstlendiği için bu risk türü bu şekilde anılmaktadır. Esasen İslami risk paylaşımı konsepti açısından İslami bankanın düşük kar veya zarar durumunda müşteri lehine herhangi bir girişimde bulunma zorunluluğu olmadığı düşünülebilirse de, konvansiyonel bankalarla rekabet çoğu zaman İslami bankaları yukarıda anlatılan biçimde davranmaya itmektedir.

Bu riski yönetebilmek için en yaygın başvuru genel yaklaşım “kâr eşitleme/düzleştirme”, daha açık bir ifadeyle elde edilen kârları dönemler arasında dengeli dağıtma yaklaşımıdır. Bu durumda örneğin, yüksek kâr elde edilen dönemlerde müşteriye dağıtılması gereken kârın bir kısmı dağıtılmayıp tedbiren bir tür rezerv hesabına atılmakta, ileride düşük kâr durumu veya zarar olması durumunda müşterinin kazancının konvansiyonel bankaların altında kalacak düzeyde olmaması için bu rezervden ödeme yapılmaktadır. Böylece banka, sermaye kaybına uğramamış olacaktır. Rekabet gereğiyle benimsenen bu yaklaşımın iki tür uygulaması vardır: Kâr Eşitleme/Düzleştirme Rezervi (Profit Equalization Reserve -PER) ve Yatırım Riski Rezervi (Investment Risk Reserve -IRR). Aralarındaki fark, kârdan yapılacak kesintinin banka ile müşteri arasında paylaşmadan önce veya sonra yapılması tercihinden kaynaklanır.

PER Fon işletiminden sağlanan kârı, banka ile müşteri arasında paylaşmadan önce kesinti yapılarak oluşturulan rezerv iken, IRR Fon işletiminden sağlanan kârın banka payı ayrıldıktan sonra müşteri payından kesilerek oluşturulan rezervdir.

Yukarıda da arz edildiği gibi İslami sistem her yönüyle benimsendiğinde aslında İslami banka yatırım hesabı getirilerinin, konvansiyonel banka mevduat faizlerinden farklılaşması bir sorun olmayacaktır, zira İslami bankalar konvansiyonel bankalarla aynı kullarda değerlendirilmeyecektir. Bugün esas sorun, İslami banka getirilerinin faizlere olan bağımlılığıdır ki bu da aşağıda incelenecek olan itibar riskini dolaylı olarak artırmaktadır.

6.8. İslami Bankalar İçin Kurumsal Yönetim ve İtibar Riskinin En Önemli UNSURLARI: İslami İlkelerle Uyumluluk Riski

Kurumsal yönetim (ya da yönetişim), aslında çağdaş yönetim teorisinin ve mevzuat çalışmalarının en temel olgularından biri hâline gelmiştir. Kurumsal yönetimin zayıflığı veya yetersizliğinden kaynaklanan riskler gittikçe daha fazla önem arz etmekte ve üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu riskler, yukarıda sayılan ve kantitatif olarak ölçülebilen risklerden farklı olarak, nitel analizler gerektirmektedir. Kurumsal yönetim riski, kurumun yönetimindeki başarısızlık, işi yönetmedeki ve sözleşmelere riayet hususundaki ihmaller, yetersiz raporlama, yetersiz iç düzenleme ve dış yasal çerçeve gibi kaynaklardan doğmaktadır. Bir başka ifadeyle kurumun iç ve dış paydaşlarının haklarına riayet edilmeme durumu, bu risklerin en temel kaynağıdır. Bu başlık altında birçok alt risk türünden bahsedilebilirse de, İslami bankacılık için şüphesiz İslami kurallara uyum (Şer'i) riski önemli bir unsur oluşturmaktadır. Çünkü İslami bankaların işleyişlerinde ve ürünlerinde İslami finansın ilke ve kurallarına yeterince uymaması hem müşterileri ve hem de hissedarları aldatma anlamına gelecektir. Bu da aynı zamanda itibar riskini de beraberinde getirmektedir.

İslami kurallara uyum riski tahlil edilirken, hem ulusal hem de kurumsal düzeyde İslami Danışma Kurullarının yapısına ve işleyişlerine bakılmaktadır. Bu risk, sözleşmelerin ülkeden ülkeye değişen uygulamaları, yani standart biçimde uygulanmaması ve İslami kurallara tam olarak uyulmaması şeklinde iki türde olabilmektedir. Uygulamaların farklılaşmasında elbette mezheplerin farklı görüşleri rol oynamaktadır. Ancak sorunun temelinde mezheplerin farklılaşmasından ziyade, fetva sürecinde şeffaflığı ve tutarlılığı temin edecek bir kurumsallaşmanın ve yaptırım mekanizmasının oluşturulmaması ve bir ortak diyalog zemininin yeterince başarılamamış olması yatmaktadır. Bu sorun özellikle Türkiye gibi İslami finansın henüz kendine özgü bir yasal çerçeveye kavuşmadığı ülkelerde daha belirgin olarak hissedilmektedir.

İslami banka ve müşterileri arasındaki ilişki sadece bir kâr veya finansman beklentisi üzerine kurulan bir ilişki değil, aynı zamanda bankanın, müşterisinin İslami kurallara tam olarak uyulması yönündeki talebine uyacağını taahhüt ettiği bir güven ilişkisidir. Zaten bu da İslami bankanın en temel ayrıntı özelliğidir. Eğer İslami banka bu beklentiye zarar verecek bir tutum içindeyse bu güveni sarsacak, sonuçta müşteri kaybedecek ve hem fon sağlama, hem de kullandırma tarafında sıkıntı yaşayacaktır. Bu nedenle İslami

bankalar İslami kurallara uyum konusunda şeffaflığı ve tutarlılığı temin etmeli, ülkelerinde İslami finansın gelişmesini isteyen hükümetler de bu şeffaflık ve tutarlılığı sağlayacak ulusal düzeydeki yapıları oluşturmalıdır.

6.9. İslami Finanstaki Risk Ölçümünde Riske Maruz Değer Tekniğinin Kullanımı

Etkin bir risk yönetimi, öncelikle isabetli bir risk ölçümü gerektirir. Konvansiyonel finanstaki kullanılan pek çok risk ölçüm tekniği İslami finanstaki da kullanılabilir. İşte özellikle piyasa riski ölçümünde Riske Maruz Değer de (RMD) bunlardan biridir. RMD hakkında geniş bilgi daha önce verildiği için burada sadece kısaca hatırlatıp örnek bazı vakalar verilecektir.

RMD, belirli varsayımlar altında bir portföy veya varlığın belirli bir güven aralığında ve belirli bir dönem içinde muhtemel maksimum kaybını hesaplamamızı sağlayan bir yöntemdir. Örneğin, Özbirlikim Katılım Bankası'nın 10 milyon USD yabancı para pozisyonunda olduğunu varsayalım. Şu andaki USD/TL kurunun 3,75 ve doların TL karşısındaki getirilerinin günlük %0,5 standart sapmayla normal dağıldığı biliniyorsa, %99 güven düzeyinde bankanın bir günlük maksimum kaybı ne olabilir?

Öncelikle toplam portföy değerini hesaplayalım:
10.000.000 x 3,75 = 37.500.000

Daha sonra formülü kullanarak sorunun cevabını bulabiliriz:

$$RMD = 37.500.000 \times 0,005 \times \sqrt{1 \times 2,33} = 436.875 \text{ TL}$$

Bazı İslami finans uzmanları, RMD'nin İslami finanstaki kullanımında faizsiz getiri serileri üzerinden hesaplandığı için İngilizce isimlendirmesindeki 'Value at Risk' yerine 'Profit at Risk' ve dolayısıyla (PaR) kısaltmasını tercih etmişlerdir. Ancak elbette bu yöntemin matematiğinde bir değişiklik anlamına gelmemektedir. Nasıl adlandırıldığı bir yana, RMD'nin İslami finansın birçok alanında kullanışlı bir araç olduğu görülmektedir. Öncelikle bu yatırım (katılım) hesabı sahiplerinin beklenen kârlarındaki volatilitenin hesaplanması için yararlı bir araç olabilir. İkinci olarak bugün birçok İslami bankada, kâr düzleştirme (income-smoothing) rezervlerinin (KDR) düzeyinin belirlenmesinde kullanılabilir. İslami bankalar, bazı dönemlerde yatırım hesaplarına rekabet gereği piyasadaki ortalama getirilerin çok üzerinde kâr payı dağıtarak bankayı risk altında sokabilmektedirler. İşte KDR, displaced commercial risk denen bu riske karşı oluşturulur. KDR ile varlıkların getirisi arasındaki korelasyon bu riskin bir göstergesi olabilir. Üçüncü olarak, RMD modeli bankadaki bireysel kredi limitlerine uygulanabilir. Nihayet RMD, murabahaya dayalı

KURUMSAL YÖNETİM (YA DA YÖNETİŞİM), ASLINDA ÇAĞDAŞ YÖNETİM TEORİSİNİN VE MEVZUAT ÇALIŞMALARININ EN TEMEL OLGULARINDAN BİRİ HÂLINE GELMİŞTİR

finansmanda alınacak optimal peşinat miktarının tespitinde de kullanışlı olabilir.

6.10. İslami Finansta Türev Araçların Kullanılması

Türev araçların, esas itibarıyla İslami finans ilke ve kurallarıyla uyumlu olmadığı için genelde İslami finansal kurumlarda ve piyasalarda kullanımının mevcut olmadığı ya da çok kısıtlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bilhassa risk yönetimi alanında konvansiyonel bankaların çok türev ürünü kullanabilmesine mukabil İslami bankaların bunları kullanamaması, rekabette bir dezavantaj olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla küresel rekabet ve sektördeki büyüme zorunluluğu gerekçeleriyle İslami ilkelere uyarlanmış türev benzeri yeni finansal ürün geliştirme çabaları görülmekte ve bunlar fiilen de uygulanmaktadır. Burada elbette türev ürünlerin İslami finansa uyarlanmasında dikkat edilmesi gereken, onların esas işlevi olan hedging (risk kontrolü) amacıyla kullanılması, konvansiyonel taraftaki gibi spekülasyon veya manipülasyon aracı olarak kullanılmamasıdır.

İslami finansa uyarlanmış türev ürünlerin İslami opsiyon, İslami forward gibi terimlerle adlandırıldığı da görülmektedir. Doğasındaki garar ve faiz gibi unsurlar nedeniyle İslami ilkelere uygun olmayan türev ürünlerin İslami finansa uyarlanmasında kullanılan temel konsept hukuktaki “Vaad” kavramıdır. Türev ürünlerin İslami finansta kullanılmamasının hukuki zemini, bu sözleşmelerin fikhî olarak ‘batıl’ veya ‘fasid’ olmasıdır. Yani bu tür işlemlere zemin oluşturan sözleşmeler İslami akit teorisine göre yok hükmünde veya geçersiz olduğu için uygulaması da meşru olmamaktadır. Ancak eğer bu tür işlemler iki taraflı bir ‘sözleşmeye’ değil, tek taraflı bir ‘Vaad’ zeminine oturtulursa bu takdirde işlemi meşruiyet zeminine çekmek mümkün olmaktadır.

Hukuki tanımla Vaad, A kişinin, B kişisiyle bir varlığı (V) belirli bir fiyattan (P), belirli bir tarihte veya belirli süre içinde (T) alma/satma/kiralama eylemini üstlenmesidir. Burada vaadin tüm unsurlarının fikhîen caiz olması şartı vardır. Bu tek taraflı bir eylem olup, bir tarafın karşı taraftan misliyle karşılık

beklemeksizin yaptığı bir işlemdir. Bir sözleşmede birbirinin simetriği olan karşılıklı iki vaad olur, ancak buradaki işlem tek taraflıdır. Bu işlemin fiilen hayata geçebilmesi için karşı taraf da aynı anda mukabil bir vaadde bulunur. Ancak bu karşılıklı vaadlerin tek taraflı ve dolayısıyla işlemin İslami olabilmesi için ya vaadler arasında parametrelerden biri (yani V, P veya T) farklılaşmalı (yani tüm parametreler her iki vaadde aynı olmamalı) ya da vaadlerden sadece biri bağlayıcı olmalı, diğeri bağlayıcı olmamalıdır.

Bir sözleşme doğduğu anda normalde her iki tarafı bağlayıcı olurken, vaadler genelde bağlayıcı değildir. Bu şekliyle vaadin hukuken bir yaptırımı olmadığından, ekonomik değer taşıması da söz konusu olmaz. Bu işlemin ekonomik bir değer taşıması ve ürün geliştirmeye zemin oluşturması için bağlayıcılık özelliğini kazanması gerekir. İslam İşbirliği Teşkilatı Fıkıh Akademisinin, vaadlerin belirli şartlarda bağlayıcı olabilmesine imkân tanıyan fetvası ile İslami finansta ürün geliştirmede ciddi bir dönüm noktası yaşanmıştır.

İslam Fıkıh Akademisinin fetvasına göre vaadler şu çerçevede bağlayıcı olabilir:

- Vaad tek taraflı olmalıdır.
- Vaad, vaatte bulunana bir maliyet/mükellefiyet yüklemelidir.
- Vaad eğer bir şeyi satın almaya ilişkinse, bu satış, mal tesliminin yapılacağı belirlenmiş zamanda fiilen gerçekleşmelidir. Satın alma vaadi tek başına tamamlanmış bir satış işlemi gibi düşünülemez.
- Vaatte bulunan eğer vaadinden cayarsa, mahkeme onu malı almaya veya satıcıya fiili zararı ödemeye zorlayabilir. Fiili zararlar kastedilen, vaadde bulunan tarafın uğradığı fiili parasal zarar miktarıdır, fırsat maliyeti değil.

Örneğin, forward işleminin en sık kullanıldığı alanlardan biri bilindiği gibi kur riski yönetimidir. İslami ku-

rallara göre iki taraf, gelecekteki bir tarihte belirli bir para birimini diğer para birimiyle belirli bir kurdan mübadele etmek üzere bugünden sözleşme yapamaz. Çünkü bunun bir sarf sözleşmesi olması nedeniyle her iki para cinsinin peşin ödenme zorunluluğu vardır. Ancak vadeli işlemleri İslami finansa uyarlamaya çalışan bazı uzmanlar, böylesi bir işlemi iki taraflı bir sözleşme yerine tarafların tek taraflı vadeleriyle yapmanın mümkün olduğunu iddia etmektedirler. Her ne kadar bu tür ürün geliştirme çabaları yaygın olsa da birçok İslam hukukçusu ve İslam iktisatçısı, İslami açıdan sakıncalı işlemlerin bir takım şekilsel düzenlemelerle dolambaçlı yollardan İslami finansa dâhil edilmesini doğru bulmamaktadır, zira işlemin özü ve iktisadi sonucu değişmemektedir.

6.1.1. İslami Finansta Risk Yönetimi Alanındaki Zorluklar ve Yapılması Gerekenler

Gerek IFSB ve AAOIFI gibi düzenleyici otoritelerin yayınladığı ilke ve standartlar, gerekse sektörün şu ana kadarki uygulamaları İslami finansta risk yönetimi alanında oldukça yararlı bir çerçeve ve birikim oluşturmaya mukabil, hâlâ çözülmesi gereken sorunlar, geliştirilmesi gereken alanlar mevcuttur. Şimdi kısaca bunlara değinelim.

a. Sayısal Risk Ölçümü Teknikleri Geliştirme

Riski takdir etme ve öngörme becerisi belli ölçüde yaradılış kaynaklı da olsa bilhassa finansal sistemin gelişmesi ve ürünlerin gittikçe karmaşıklaşması nedeniyle gelişmiş sayısal risk değerlendirme tekniklerini gerekli kılmaktadır ve işte bu yönüyle risk yönetimi bir bilim dalı olarak öne çıkmaktadır. İslami finansa özgü belirli riskleri sayısal olarak ölçmeyi mümkün kılan tekniklerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu konuda konvansiyonel tarafta yaygınlıkla kullanılan Riske Maruz Değer'in, İslami finansa uyarlanması benimsenmiştir. İFK'ların aktif tarafında ticari finansman ve leasing araçları, sabit getirili varlığa dayalı menkul kıymetleri andırır ve bu nedenle daha önceki bölümlerde gördüğümüz durasyon GAP ve RMD gibi standart risk ölçümü araçları kullanılabilir. Ancak, mudaraba ve müşareke sözleşmelerine dayalı araçlarda parametrik RMD'nin kullanılmasında bazı sorunlar olabilir ve bu nedenle alternatif ölçme tekniklerinin geliştirilmesinde yarar vardır. Kredi riski tarafında, teminatın değerlendirilmesi hususu özel bir dikkat gerektirmektedir. Teminat alma meşru bir risk kontrol aracı olarak kabul edilse de, uygulamada birçok denetim otoritesi teminatı düşük değerlendirme eğilimindedirler, zira gerçek değeri hesaplamak hele hele gelişmemiş ekonomilerde oldukça zor bir iştir. Bu bakımdan maruz kalınan kredi riskini ölçmek için

simulasyona ve analitik tekniklere dayalı ileri modellerin geliştirilmesi gerekmektedir.

b. Uygulamada Aşılması Gereken Zorluklar

Risk yönetimi çerçevesinin uygulanması İFK'lar ile düzenleyici-denetleyici otoriteler arasında yakın bir iş birliğini gerektirmektedir. Kurumsal düzeyde muhtelif risklerin tanımlanması, ölçülmesi, izlenmesi ve yönetilmesini mümkün kılabilecek kurum içi sistemler kurmak, İFK yönetiminin sorumluluğundadır. Risk yönetimindeki genel ilkeler hem konvansiyonel, hem de İFK'lar için ortak olsa da, spesifik olarak İFK'ların maruz kaldığı bazı zorluklar şunlardır:

- 'Nihai borçlanma mercii' (Örneğin İslami Merkez Bankası), mevduat sigorta fonu, likidite yönetimi sistemi, ikincil piyasalar ve İslami araçların işletilmesinde ve anlaşmazlıkların çözümünde etkin çözüm sağlayan uygun yasal altyapı gibi destekleyici bir çevre oluşturma zorunluluğu vardır. Bu konuda Uluslararası İslami Likidite Fonu gibi girişimler olsa da henüz emekleme döneminindedir.
- Farklı ülkelerdeki farklı fikhî standartlar ve uygulamalar arasında bir uyumlaştırma gerekmektedir.
- Risk yönetimi sistemlerinin geliştirilmesinde diğer kurumlarla iş birliği gerekmektedir.
- Etkin risk yönetimi için hem finansal hem de finansal olmayan bilgilerin tam, doğru, anlaşılır ve zamanında ilgili paydaşlara açıklanmasını temin etmek gerekmektedir.
- Nihayet, yönetimin en temel unsuru insan olduğu hatırlandığında, etkin bir risk yönetiminde de yeterli sayıda yetkin insan kaynağının oluşturulması elzemdir. Bunun için hem eğitim kurumlarına hem de sektöre sorumluluk düşmektedir.

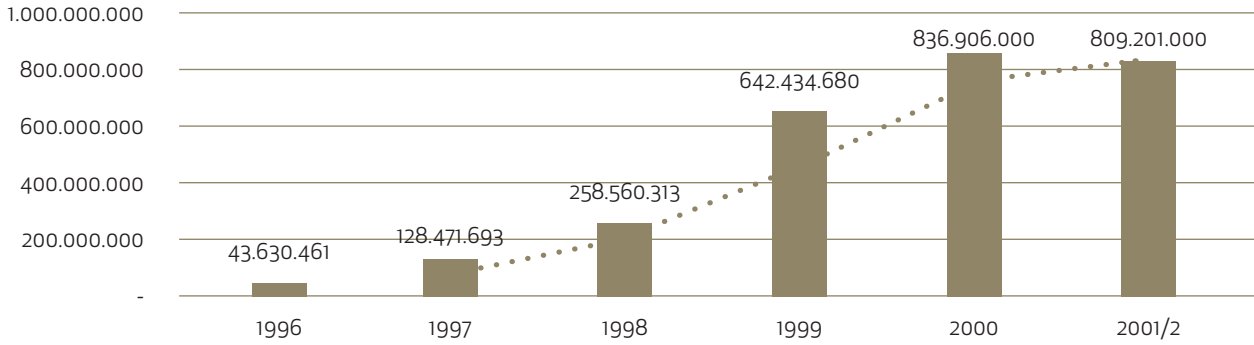
VAKA İNCELEMESİ

Bankacılıkta Risk Yönetiminin Önemi: İhlas Finans Örneği

1983 yılında yayımlanan 7506 sayılı Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkındaki Karamame ile Türkiye’de faizsiz bankacılığın yasal altyapısı oluşturulmuştur. 1985 yılında Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumunun faaliyete başlamasının ardından, 1989 yılında Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu, 1991 yılında Anadolu Özel Finans Kurumu kurulmuştur. 1995 yılına gelindiğinde, Türkiye’de faaliyet göstermekte olan dört adet faizsiz finans kuruluşuna İhlas Finans Kurumu A.Ş. eklenmiştir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra Özel Finans Kurumları arasında en büyük pazar payına sahip ve sermayesinin yüzde 28.07’lik kısmını halka arz etmiş olan İhlas Finansın faaliyet izni, 10.02.2001 tarihinde BDDK’nın 171 sayılı

kararı ile durdurulmuştur. 1985 yılından 2001 yılına gelindiğinde geçen 16 yıllık sürede ilk defa faizsiz bankacılık faaliyeti yürüten bir özel finans kurumunun faaliyeti durdurulmuş ve akabinde tasfiye edilmiştir. Bu durum İhlas Finansın yanı sıra Türkiye’de faaliyet gösteren diğer özel finans kurumlarının itibarı üzerinde de ciddi etkiler oluşturmuştur. 1996-2000 yılları arasında hızlı bir büyüme trendi gösteren İhlas Finansın, Türkiye’de 2000 yılı sonunda başlayan ve 2001 yılında büyük oranda etkisini gösteren ekonomik kriz karşısında yüksek bir kırılganlığa sahip olduğu görülmüştür. Bu durum risklerin göz ardı edilerek sadece büyüme odaklı bir strateji geliştirilmesinin sürdürülebilir olamayacağını göstermektedir.

YILLAR İTİBARIYLA İHLAS FİNANS KURUMU AŞ AKTİF BÜYÜKLÜĞÜ (MİLYON TL)

Şekil 2 Yıllar İtibarıyla İhlas Finans Kurumu AŞ Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)

İhlas Finansın 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz karşısındaki kırılganlığının ardında yatan nedenlerin başında “Risk Yönetimi” zafiyetinin geldiği söylenebilir. Özel finans kurumları arasında sektör lideri konumunda olan bu kuruluşu tasfiyeye götüren süreçte oluşan ve yönetiminde zafiyet gösterilen risklerin başında likidite riski, kredi riski ve yoğunlaşma riski gelmektedir.

Bankalarda likidite riskini ortaya çıkaran sebeplerden bir tanesi beklenmeyen mevduat çekiliş talepleridir. Beklenmeyen çekilişlerde oluşabilecek artışlar bankaların likidite zorluğuna düşmesine yol açmaktadır. Beklenmeyen çekilişlerin artması durumunda bu talepler öncelikle, banka likit varlıklarından karşılanmaya çalışılır. Banka likit varlıklarının yetersiz kalması durumunda merkez bankası veya bankalar arası piyasadan borçlanılarak karşılanmaya çalışılmaktadır. İhlas Finansın tasfiye edildiği tarihteki mali tabloları incelendiğinde toplam aktiflerinin yaklaşık yüzde 94’ünün

likiditesi görece düşük olan nakdi kredilerden oluştuğu görülürken; nakit değerler, bankalar ve mevduat munzam karşılıkları (blokajlar) gibi likit varlıklarının toplam aktifleri içerisindeki payının yaklaşık yüzde 3 olduğu gözlenmektedir.

İhlas Finans Kurumu A.Ş. Seçili Aktif Kalemler	(Milyar TL)
Kullandırılan Fonlar	759.029
Finansal Kiralama Alacakları (Net)	419
Toplam Nakdi Krediler	759.448
Toplam Aktifler	809.201
Toplam Nakdi Krediler/ Toplam Aktifler	%93,85

İhlas Finans Kurumu A.Ş. Seçili Aktif Kalemler	(Milyar TL)
Nakit Değerler	103
Bankalar	2.114
Mevduat Munzam Karşılıkları (blokajlar)	19.874
Toplam Aktifler	809.201
Toplam Likit Varlıklar / Toplam Aktifler	%2,73

Ayrıca, vade unsuru taşıyan aktif ve pasif kalemlerinin vadelerine göre dağılımı incelendiğinde 3 aya kadarki yükümlülükleri ile aktifleri arasındaki açığın (gap) 434.191 Milyar TL olduğu görülmektedir.

(Milyar TL)	Vadesiz	3 Aya Kadar	3 Aydan 1 Yıla Kadar	1 Yılden Uzun
Aktif Toplamı	150.411	180.290	442.764	8.074
Pasif Toplamı	50.104	614.481	81.289	13
Likidite (Açığı)/Fazlası	100.307	(434.191)	361.475	8.061

“Tasfiye Halinde İhlas Finans Kurumu A.Ş. 01.01. – 10.02.2001 Hesap Dönemine Ait Mali Tablolar Ve Özel Bağımsız Denetim Raporu” incelendiğinde, toplam kullandırılan fonların yüzde 95’lik kısmını oluşturan 231 adet firmanın, kredi riski yönetiminin en önemli unsurlarından olan mali tahlil ve istihbaratlarının yeterli düzeyde sağlıklı yapılmadığı ve buna ilaveten bu krediler için alınan teminatların zayıflığı dikkat çekmektedir.

Ayrıca, kullandırılan fonların yüzde 95’lik kısmını oluşturan 231 adet firmadan oluşması yoğunlaş-

ma riskinin ortaya çıktığını göstermektedir. Sonuç olarak, genelde tüm şirketlerin özelde ise bankaların bilançolarını büyütürken riskleri göz ardı eden yaklaşımlar içerisine girmesi sonraki dönemlerde telafisi mümkün olmayan hasarlara yol açabilmektedir. İhlas Finans Kurumu A.Ş. örneğinde de incelediğimiz üzere, sektör liderliği konumuna ulaşan bir finans kuruluşunun risk yönetimi zafiyeti göstermesi neticesinde kuruluşundan altı yıl sonra faaliyetlerine son vermesi risk yönetimine verilmesi gereken önem hakkında güzel bir fikir vermektedir.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisinin İslami açıdan uygun olduğu söylenemez?

- a) Serveti korumak amacıyla düşük riskli yatırımları tercih etmek.
- b) Belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla "Futures" sözleşmesi yapmak.
- c) Zarar etme olasılığı olan bir işleme daha yüksek kâr beklentisi olduğu için girmek.
- d) Yatırımını tek bir varlığa ya da sektöre yapmak.
- e) Getirileri ekonomik konjonktüre farklı yönde tepki verme eğiliminde olan araçlara yatırım yapmak suretiyle yoğunlaşma riskinden kaçınmak.

2. Aşağıdakilerden hangisi finansal risk türlerinden biri değildir?

- a) Kredi Riski
- b) Kur Riski
- c) Faiz Riski
- d) Operasyonel Risk
- e) Likidite Riski

3. Bir banka, 1.000.000 TL nominal değerli ve yılda bir %5 oranında kupon ödemesi olan 3 yıl vadeli bir tahvil satın almıştır. Güncel piyasa faizinin %8 olduğu dikkate alınırsa bu tahvilin durasyonu (efektif vadesi) nedir?

- a) 5,33
- b) 2,99
- c) 2,85
- d) 2,33
- e) 1,92

4. Aşağıdaki tabloda bilançosu verilen bir banka için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Bankanın aktifleri ağırlıklı olarak TL cinsindedir.
- b) Bankanın pasiflerinin yandan fazlası mevduatlardan oluşmaktadır.
- c) Banka kur riski açısından açık pozisyon almıştır.
- d) Kurlardaki herhangi bir yükseliş Bankanın aleyhinedir.
- e) Banka kur riski almamış ve yabancı para cinsinden aktif ve pasiflerini dengede tutmuştur.

5. Aşağıdakilerden hangisi, İslami bankalara özgü bir risk türüdür?

- a) Aktarılmış Ticari Risk
- b) Kredi Riski
- c) Piyasa Riski
- d) Likidite Riski
- e) İtibar Riski

BÖLÜM DEĞERLENDİRME 4. SORU GRAFİĞİ

AKTİFLER	TL	YP*	TOPLAM (TL)	PASİFLER	TL	YP*	TOPLAM (TL)
Nakit Değerler	4.000	3.000	7.000	Vadesiz Mevduat	6.000	2.000	8.000
Menkul Kıymet	3.000	1.000	4.000	Vadeli Mevduat	5.000	3.000	8.000
Krediler	9.000	7.000	16.000	Bankalara Borçlar	3.000	8.800	11.800
Diğer Varlıklar	2.000	-	2.000	Özsermaye	1.200	-	1.200
TOPLAM	18.000	11.000	29.000	TOPLAM	15.200	13.800	29.000

*YP: Yabancı Para (TL Karşılığı)

6. Likidite Riskinin ölçülmesi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a) Normal ve stresli ekonomik koşullar altında farklı zaman dilimlerinde gelecekteki nakit akışları tahmin edilerek muhtemel fonlama uyumsuzlukları tespit edilmelidir.
- b) Bankanın farklı döviz türlerindeki likidite duyarlılığı tespit edilmelidir.
- c) Bankacılık Sektörünün tümüne özgü bir vade uyumsuzluğu durumunun bankada da görülmesi halinde alınacak önlemlerin ilgili regülatörler tarafından belirlenmesi beklenmelidir.
- d) Bankanın fon sağlama kabiliyeti ile birlikte temel fon kaynaklarındaki yoğunlaşma ve kırılabilirlikler değerlendirilmelidir.
- e) Sözleşme vadesine ve nakit giriş çıkışlarının seyrine ilişkin varsayımlara dayanan vade uyumsuzluğu analizi yapılmalıdır.

7. “Gelecekteki bir tarihte teslim edilecek bir malın veya finansal aracın fiyatının ve işlem miktarının bugünden belirlendiği (standart olmayan) sözleşmelerdir.”**Yukarıda tanımlanan türev işlem sözleşmesi aşağıdaki şıkların hangisinde doğru olarak verilmiştir?**

- a) Swap
- b) Future
- c) Alım Opsiyonu
- d) Satış Opsiyonu
- e) Forward

8. “Bağlayıcı olmayan murabaha” akdine dayalı bir kredi kullandıran bir faizsiz banka bu işleme özgü fazladan ne tür bir riske katlanmaktadır?

- a) Piyasa Riski
- b) Kredi Riski
- c) Operasyonel Risk
- d) Yoğunlaşma Riski
- e) İtibar Riski

9. Ortaklık yatırımları ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Proje ortaklığı şeklinde yapılan yatırımlara bankanın belirli aşamalarda müdahil olabilmesi için bu alanlarda uzmanlaşmış personellere ihtiyacı vardır.
- b) Ortaklık yatırımı ile “murabaha” temelli bir kredi işleminin nakit akışı açısından herhangi bir farkı yoktur.
- c) Projenin belirlenen planlanandan daha geç bir tarihte bitirilmesi likidite riskini ortaya çıkaracaktır.
- d) Bankanın projeyi yürüteceği ortağının finansalları şeffaf olmalıdır.
- e) Ortaklık yatırımında “murabaha” işleminde olduğu gibi teminat alınamayacağından projenin başarıya ulaşmaması durumunda kayıp daha yüksek olacaktır.

10. “İslami İkelere Uyumluluk Riski” ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) İslami İkelere Uyumluluk Riski kantitatif yöntemlerle ölçülmesi zor olan bir risk türüdür.
- b) İslami İkelere Uyumluluk Riskinin ortaya çıkması aynı zamanda itibar riskine de yol açmaktadır.
- c) İslami İkelere Uyumluluk Riskinin ortaya çıkmasında danışma kurullarının farklı kararları etkili bir nedendir.
- d) İslami İkelere Uyumluluk Riskinin faizsiz bankaların karlılığı üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.
- e) İslami İkelere Uyumluluk Riskini azaltmak için İslami kurallara uyum konusunda şeffaflığın artırılması gerekir.

Cevap Anahtarı

1. b 2. d 3. c 4. e 5. a 6. c 7. e 8. a 9. b 10. d

Kaynakça

Yıllar İtibarıyla İhlas Finans Kurumu A.Ş. Aktif Büyüklüğü (Milyon TL) Grafiği; Borsa İstanbul-Mali Tablolar Arşiv

Vaka İncelemesi tabloları; 10.02.2001 Tarihli İhlas Finans Kurumu A.Ş. Bağımsız Denetimden Geçmiş Mali Tabloları

Vaka İncelemesi Tabloları; 10.02.2001 Tarihli İhlas Finans Kurumu A.Ş. Bağımsız Denetimden Geçmiş Mali Tabloları

BÖLÜM

İSLAMİ BANKACILIĞIN KALKINMADAKİ ROLÜ VE FİNANSAL KRİZLERE YAKLAŞIM

YAZARLAR

Prof. Dr. Erişah Arıcan

Akademik kariyerine Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat-Maliye Kürsüsünde araştırma görevlisi olarak başladı. "Merkez Bankası ve Parasal Büyüklüklerin Denetimi" konulu doktora tezi ile doktor unvanını alan ARICAN, İktisat Politikası Bilim Dalında Doçent, 2005'te M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Bankacılık Bölümünde Profesör unvanını aldı. Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi'nde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Halen Marmara Üniversitesi'nde Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Müdürlüğü görevini sürdüren ARICAN'ın, Türkiye ekonomisi, para-banka, ekonomik sistemler, merkez bankacılığı ve uygulamaları, finansal piyasalar ve kurumlar üzerine birçok makale ve kitapları bulunmaktadır.

Prof. Dr. Başak Tanınmış Yücememiş

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AT'nin Ekonomik Yapısı Anabilim Dalı ile Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı'nda yüksek lisanslarını yapan YÜCEMEMİŞ, aynı bölümde doktorasını tamamladı. YÜCEMEMİŞ, makro iktisat doçenti olup aynı alanda 2018 yılında profesörlük unvanını hak etti. Farklı dönemlerde Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu ve Enstitüsünde Müdür Yardımcılığı görevlerini sürdürdü. Halen Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Bankacılık bölümünde öğretim üyesi olan YÜCEMEMİŞ, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banka Meclisi üyeliği görevini devam ettirmektedir. YÜCEMEMİŞ'nin, makro iktisat, finansal piyasa ve kurumlar, para ve bankacılık, merkez bankacılığı, Avrupa Birliği'nin ekonomik yapısı ve finans sistemi alanlarında çok sayıda kitapları ve akademik çalışması bulunmaktadır.

Dr. Abdurrahman Çetin

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun oldu. University of Illinois Urbana/Champaign'de "Master of Technology Management"ta yüksek lisansını bitiren ÇETİN, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde "Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi" alanında doktora tezini tamamladı. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nda 2015-2020 yılları arasında Uygulama 3 Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı görevlerini yürüttü. Halen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunda Kıdemli Bankacılık Başuzmanı olarak görevini sürdürmektedir. ÇETİN, Sabahattin Zaim Üniversitesinde Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve İslami Finansal Kuruluşlarda Denetim ve Standartlar alanında dersler vermektedir. Tek Düzen Hesap Planı ve AAQIFI Standartları Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebesi adlı kitabını TKBB'de yayımladı. İslami finans, katılım bankacılığı, faizsiz finans muhasebesi, denetim ve standartlar, fintek, kripto paralar ve İslami coin alanında çalışmaları bulunmaktadır. Yazarın 2021-2025 yılları için AAQIFI'nin Kamu Yaranı Gözetim Danışma Komitesi (Public Interest Monitoring Consultative Committee-PIMCC) üyeliği de bulunmaktadır.

İSLAMİ BANKACILIĞIN KALKINMADAKİ ROLÜ VE FİNANSAL KRİZLERE YAKLAŞIM

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

1. Ekonomik Büyüme, Kalkınma Ve Gelişim Kavramları
2. Azgelişmişlik Sorunu
3. Ekonomik Kalkınma Teorileri
4. Ekonomik Durgunluk ve Çöküş

GİRİŞ

Türkiye’de yaklaşık %15 pazar payına ulaşma potansiyeli olan katılım bankalarının zaman içinde parasal aktarım mekanizmasındaki payının artacağı öngörülmekte, böylelikle ülke kalkınmasında etkili olması beklenmektedir. Bu bölümde öncelikle ekonomik büyüme, kalkınma ve gelişim kavramları ele alınmış ve az gelişmişlik sorununa değinilmiştir.

Ekonomik kalkınma teorileri açıklanmış, ayrıca teoriler İslami perspektifte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Müslüman ülkelerde ekonomik durgunluk ve çöküş süreci ve gerekçeleri anlatılmıştır. Ardından İslam’ın ekonomiye bakışı, finansal kriz sürecinde İslami bankaların rolü, merkez bankacılığı ve İslami bankacılık ilişkisi incelenmiştir. Son olarak ise genel bir değerlendirme ile Türkiye’de katılım bankacılığının gelişimine ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

GİRİŞ

İslam dininin koyduğu kurallara dayanan İslami bankacılık, Müslüman toplumlarda faiz hassasiyeti nedeniyle ekonomiye kazandırılmamış atıl fonların reel ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle konvansiyonel bankalara alternatif olarak kurulan İslami bankalar, Müslüman toplumlarda finansal işlemlerde faize gerek duyulmadan ihtiyaçları karşılayabilen finansal kuruluşlardır. Faizsiz bankacılık ilkesi, paranın satın alınan ve satılan bir metal ya da kâğıt değil, bir değişim aracı olduğu gerçeğiyle ilgilidir. Faizsiz finans sistemi aynı zamanda sermaye birikimi yetersiz olan gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) yeni kaynak imkânları sunmaktadır. Bu özellikleri ile İslami bankalar ülkelerin kalkınmasında önemli rol almaktadır.

İslam toplumunun özellikle Arap dünyasının 1970'lerden sonra petrol fiyatlarındaki artış ile gelirlerinin artmasıyla oluşan sermaye birikimi bu bankaların kurulmasını gerekli kılmıştır. Dünyada faizsiz bankacılık sisteminin en güçlü ve öncü temsilcileri olarak kabul edilen HSBC ve Citigroup gibi küresel ölçekte bankaların varlığı, faizsiz bankacılık faaliyetlerinin genişlemesini, sistemin hızlı bir şekilde yayılmasını, ürün ve hizmetlerin ise çeşitlenmesini sağlamıştır. Böylece faizsiz finansal sermayenin ekonomiye kazandırılması sağlanmış, bu çerçevede ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli katkılarda bulunulmuştur. Türk finans sektörü içerisinde bankacılık sektörüne kıyasla daha kısa bir tarihsel geçmişe sahip olan katılım bankaları, son yıllarda dünyada İslami bankacılık alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Türkiye'de yaklaşık %15 pazar payına ulaşma potansiyeli olan katılım bankalarının zaman içinde parasal aktarım mekanizmasındaki payının artacağı öngörülmekte, böylelikle ülke kalkınmasında etkili olması beklenmektedir.

Bu bölümde öncelikle ekonomik büyüme, kalkınma ve gelişim kavramları ele alınmış ve az gelişmişlik sorununa değinilmiştir. Ekonomik kalkınma teorileri açıklanmış, ayrıca teoriler İslami perspektifte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Müslüman ülkelerde ekonomik durgunluk ve çöküş süreci ve gerekçeleri anlatılmıştır. Ardından İslam'ın ekonomiye bakışı, finansal kriz sürecinde İslami bankaların rolü, merkez bankacılığı ve İslami bankacılık ilişkisi incelenmiştir. Son olarak ise genel bir değerlendirme ile Türkiye'de katılım bankacılığının gelişimine ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

1. EKONOMİK BÜYÜME, KALKINMA VE GELİŞİM KAVRAMLARI

Makro ekonomi temelde işsizlik, fiyat istikrarı, dış ödemeler dengesi ve ekonomik büyüme ile ilgili sorunlara çözüm arar. En genel tanımıyla ekonomik büyüme, bir ülkenin toplam ya da kişi başına üretim miktarındaki artışa işaret etmektedir. Ekonomik büyümenin genel tanımı kapsamında, ekonominin yapısındaki veya sosyal ve kültürel değerler sistemindeki değişime değinilmemektedir. Büyümenin temel ölçütü literatürde genelde Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) olarak kabul edilir.

Ekonomik büyüme tanımında yer alan üretim miktarındaki artış ifadesi şu iki durumu içerir:

- İlk olarak ekonomide tam istihdam koşullarının geçerli olduğu varsayımı altında ekonomiye yeni teknoloji ve üretim faktörlerinin ilave edilmesiyle eldeki üretim kapasitesinin genişleyerek uzun dönemde üretim artışının sağlanması,
- İkinci olarak ekonomide eksik istihdam koşullarının olduğu varsayımı altında toplam talepte bir artışın yaşanması sebebiyle mevcut kapasitenin artırılmasından dolayı üretim artışının sağlanmasıdır.

Bu iki durumdan hareketle mevcut ekonomiler açısından tercih edilen, ekonominin tam istihdamda olup teknolojiyle temellendirilerek uzun dönemli üretim artışının sağlanmaya çalışıldığı birinci durumdur.

Büyüme diğer bir ifadeyle, ekonominin kişi başına düşen ortalama gelirdeki artış gibi niceliksel göstergelerindeki artıştır. Bir ekonominin daha çok üretim ve tüketim yapması, dış ticaret hacmini artırması, gelir gider dengesini bu yolla kurması ekonomiyi büyütür. Fakat bunun adı kalkınma değildir. Kalkınma büyüme ile birlikte toplumun yaşam standartlarının yükselmesi, bireylerin her yönden kendilerini daha mutlu hissedecekleri bir ortamda yaşamalarının sağlanmasıdır. Kalkınma ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişikliği içerir. Yine kalkınmada, ekonomik ve sosyal yapı değişikliği zorunludur ve bu yeni yapılanma içinde toplumun belli bir sınıf ya da grubunun yanı sıra bölgenin artan refaktan pay alarak refah düzeyinin dengeli dağılımının sağlanması esastır. Kalkınma, aynı zamanda sosyal sorunları çözerek büyümedir. Kalkınmanın asıl amacı, insanların daha iyi yaşamalarını sağlamak için artan ekonomik olanakları sosyal sorunların çözülmesinde kullanmaktır. Bu anlamda kalkınmanın sosyo-kültürel dinamiklerini kısaca ifade edersek karşımıza; top-

lumun üzerinde hayat sürdüğü coğrafi faktörler ve sahip olduğu doğal kaynaklar, ülkenin nüfus yoğunluğu, sermaye gücü ve finans kaynakları, altyapı olanakları, endüstriyel yapısı, bilgi ve teknoloji düzeyi, ihracat yapısı, kamu harcamaları, sektörel yapısı ve kültürel hayatın bir parçası olarak din çıkmaktadır. Kültür ile ekonomik kalkınma arasında genel kabul gören görüşlerden biri feodal düzenden kapitalist düzene geçerken etkili olan ve sistemin dinamiklerini belirleyen bir unsur olarak din kabul edilir. Bunun en klasik örneği ise Max Weber'dir. Öyle ki Weber; Kuzey Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçişte Protestanlığın önemli bir yer tuttuğunu söylemektedir. Küresel ölçekte ülkelerin/toplumların kalkınmışlık düzeylerinin farklı olmasının nedenleri yukarıda ifade edilen faktörlerle ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle ülkelerin/toplumların kalkınmışlık düzeyi bu sosyo-kültürel enstrümanlarla doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim halindedir.

Ekonomik gelişim ise tıpkı kalkınma gibi büyüme ile eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat bu iki sözcüğün ifade ettiği anlam farklıdır. Daha önce ifade edildiği üzere büyüme, ekonominin sayısal olarak ölçülebilir verilerindeki artıştır; ekonominin gövdesi ile büyümesidir. Gelişme ise ekonomik varlığın yapısı ile olumlu yönde değişmesidir. Gelişme büyümeden daha geniş bir anlama sahip olup, büyümeyi de içerir. Bir ülkenin gelişmesi hem milli hasıladaki reel artışı hem ekonomideki yapısal değişmeyi hem de toplumdaki sosyal, kültürel ve politik değişimleri içerir. Fakat her hâlikârda büyüme ve gelişme birbirlerini etkiler. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, gelir dağılımında adalet, istihdam, can ve mal güvenliği, fikir ve vicdan hürriyeti, insan hakları, çevre, demokrasi, teknoloji, bilim, sanat, kültür gibi unsurlar ekonomik gelişimin unsurlarıdır. Büyüme olmadan, kalkınma ve gelişme olamaz, ama her büyüme mutlaka kalkınma ve gelişmeye dönüşmeyebilir. Büyümenin sürdürülebilirliği önemlidir. Büyüme eğer doğal bir kaynağa (örneğin petrole, madene, orman varlığına) dayanmıyor, üretime dayanıyor ise, ülkenin üretim yapısının düzenli bir büyümeyi gerçekleştirebilecek nitelik ve nicelikte olması gerekir. Nitelik üretimi gerçekleştirecek nüfusun eğitimi, bilim, araştırma-geliştirme ve teknolojinin varlığına dayanır. Nicelik ise tarımda, sanayide ve diğer sektörlerde ekonomik ölçekli üretim biçimlerini ifade eder.

2. AZGELİŞMİŞLİK SORUNU

Ekonomik kalkınma, iktisadi boyutlarının dışında sosyolojik açıdan da ele alınmaya değerdir. Kalkınma teorilerini incelemeye geçmeden önce; dünya üzerin-

deki toplumların ekonomik düzeyleri için kullanılan azgelişmişlik meselesini iyi analiz etmek gerekir. Bir kavram olarak az gelişmişlik ilk defa 20 Ocak 1949 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Harry Truman tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca azgelişmişlik yazını kaynağını ABD önderliğindeki bir modernleşme siyasetinde bulmaktadır. Modernleşme kuramı, azgelişmiş toplumların gelişmesi, modernleşmesi konusu üzerinde durarak ortaya koyduğu sistemli çerçeve ile siyasi gündeme de müdahalede bulunabilmiştir.

Azgelişmişliğin tanımına geçmeden önce belirtmek gerekir ki; Protestanlığı kalkınmanın temel şartı olarak kabul eden Weber, Budizmi ve Konfüçyüsü dini gelişmenin engeli olarak görmüştür. Yine Weber'in döneminden günümüze kadar Katolikliğin gelişmeye engel olduğuna dair pek çok araştırma da yapılmıştır. Bir kavram olarak azgelişmişlik, iktisat literatüründe, farklı tanımlamalara konu olmuştur. Ancak sosyolojik açıdan tam manasıyla analizinin yapılmadığını da ifade etmek gerekir. İktisat açısından azgelişmiş toplum kavramı, uluslararası gelişme farklılıklarına göre mevcut gelişme düzeyinin en altında yer alan topluluklara denir. Bireysel ve toplumsal asli ihtiyaçların karşılanması kıstas alındığında; bir toplumda nüfusun büyük çoğunluğunun temel ihtiyaçları karşılanamıyorsa o toplum azgelişmiştir. Bu anlamıyla azgelişmişlik, bağımlılık kuramıyla birlikte birçok üçüncü dünya toplumunun karakteristik özelliği durumundadır. Yani azgelişmişlik, yoksulluk, ekonomik durgunluğun, gelişmemenin ve ileri kapitalist devletler tarafından sömürülmenin diğer adıdır. Buradan hareketle iktisatçıların azgelişmişlik veya geri kalmışlık kavramlarından, kapitalist gelişmelerinde gecikmiş ya da kalkınma yarışına geç başlamış olmayı anladıkları görülür.

Azgelişmiş ülkeler genel olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve politik farklılıklar gösterirler. Azgelişmiş ülkeler; kişi başına düşen milli geliri az, tasarruf meylili sınırlı, nüfus artışı yüksek, kırsal alanda yaşam oranı fazla, üretim olanakları sınırlı, yatırımları az, istihdam olanakları yetersiz, işsizlik oranı yüksek, sermaye birikimi az, enflasyon sorunu olan, dışa bağımlılığı yüksek, konut, beslenme ve sağlık gereksinimi fazla, gelir dağılımı adaletsiz, ödemeler dengesi sorunları olan, doğal kaynakları yetersiz, mali kurumları yetersiz, teknoloji seviyesi düşük, eğitim düzeyi yetersiz, okur-yazar oranı düşük, kadınların ikinci planda olduğu ülkelerdir.

Gayrimüslim bilim adamlarının yani oryantalistlerin çoğu, İslam dünyasının geri kalmışlığını İslamiyet'in kendisine atfeder. Bunlar gerçekten objektif olmak-

tan tamamen uzak savunma kabiliindedir. İslam, medeniyeti ve askeri gücüyle Avrupa'nın hemen yanı başında yer almakta, ayrıca üç büyük din için de önem taşıyan kutsal topraklarda varlığını sürdürmektedir. Kurulan medeniyetlerin köklü ve Arapça'nın Batı dillerine oranla çok daha eski ve zengin oluşu bu coğrafyanın özellikle de İslam'ın çok büyük bir tehlike olarak görülmesine neden olmuştur.

İslam dini ile ekonomi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek adına Kur'an'dan seçilmiş bazı ayetlerin ekonomik öğretileri şu şekilde sıralanabilir:

- Kur'an'da tekrar tekrar vurgulanan ilk ekonomik prensip, bütün üretim araçlarının ve insan hayatının idamesini sağlayan kaynakların Allah tarafından yaratıldığıdır. "İnsanların istifade etmesi için bütün her şeyi buldukları şekilde, tabiat kanunlarına uyacak bir biçimde yaratan O'dur. İnsanların onlardan faydalanmasını mümkün kılan, bütün bunları insanın istifadesine sunan O'dur."
- Allah'ın emirleri doğrultusunda, O'nun çizdiği sınırlar içinde olmak üzere, Kur'an, birçok ayette özel mülkiyete sahip olma hakkı tanımıştır.
- Kur'an'a göre insanın yapması gereken, malını kendisi ve ailesinin ihtiyaçları için itidali muhafaza ederek harcamasıdır. Kendisinin ve kendisine muhtaç olanların malları üzerinde hakları olduğu için herhangi bir kısıtlama yapmaksızın malların onlara verilmesi gerekliliğine rağmen yerine getirilmesi gereken bazı yükümlülükler dolayısıyla kişinin kendisi ve ailesi için bütün malını heba etmesine izin verilmez.
- Aslında bütün bu harcamalar eğer gösteriş ve bencillikten uzak olarak yapılırsa Allah yolunda yapılmış harcamalar olarak değerlendirilir; hiç kimse böyle bir harcamada bulunmak için zorlanamaz. Ayrıca kişilerin ellerinde bulunan malların kötülerini sadaka olarak vermeye teşebbüs etmemeleri gerektiği de belirtiliyor. Elleri altındaki köle ve cariyele seçme hakkı vermeleri ve zihinlerini Allah sevgisinden başka bir şeyle meşgul etmemeleri gerektiği belirtiliyor.

Her ne kadar sosyo-ekonomik hayatın inşasında kapitalizm egemen olsa bile bu husus Müslüman toplumları umutsuzluğa sevk etmemelidir. Zira İslam toplumlarını ekonomik kalkınmaya teşvik edebilecek tarihi bir tecrübe olarak ahilik teşkilatı bulunmaktadır. Öyle ki bu müessese, Selçuklulardan Osmanlılara kadar etkili olduğu bütün dönemlerde, sosyo-ekonomik hayatın bir düzen içerisinde işleminde ve toplumun kalkınmasında önemli fonksiyonlar icra

İKTİSAT AÇISINDAN AZGELİŞMİŞ TOPLUM KAVRAMI,
ULUSLARARASI GELİŞME FARKLILIKLARINA GÖRE
MEVCUT GELİŞME DÜZEYİNİN EN ALTINDA YER ALAN
TOPLULUKLARA DENİR

etmiştir. Ancak bu kurumun, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, etkin rolünü kaybettiği görülür. Bunda ahiliğin Batı dünyasında meydana gelen gelişmelere uyum sağlayamamasının etkisi büyüktür. Fakat yine de ahilik kurumunun, tarihsel konumu, işleyişi ve piyasa üzerindeki etkinliği bakımından, günümüz Müslüman tüccarlarına önemli bir örnek olabileceğini söylemekte sakınca yoktur.

3. EKONOMİK KALKINMA TEORİLERİ VE İSLAMİ PERSPEKTİFTE DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplumsal hayat bir dizi siyasi, hukuki, dini ve ekonomik unsurun karşılıklı etkileşiminden oluşmaktadır. Bunlardan din ve ekonominin sosyal yapı içerisinde belirleyici etkisi vardır. Nitekim toplum fertlerinin hayat tarzlarına bakıldığında gündelik yaşamın kalitesini belirleyen hususun ekonomik koşullar olduğu ortadadır. Ekonomik şartlar ise ekonomik kalkınmışlık düzeyi ile yakından ilgilidir. Genel anlamda din ve ekonomide, özelde ise ekonomik kalkınmada insan faktörü çok önemlidir. Çünkü her iki unsur da insan içindir ve insanla vardır.

Tarihsel süreçte her din, insana ve topluma bir yaşam ve davranış çerçevesi vermiştir. Ancak her toplumun; aynı olsa bile, din ve dini kurumları anlama ve yorumlama biçimleri değişiklik göstermiştir. Bu minvalde iki toplumsal kurum olarak din ile iktisat ilişkisinin, sosyal bilimlerin en ilginç konularından biri olduğu söylenebilir. Zira dünya hakkında bir görüş ifade etmeyen, tavır sergilemeyen hiçbir din yoktur. Bu haliyle din; içerisinde yaşanılan toplumun genel bir kuramı, popüler mantığı, ahlaki yaptırımı, resmi/gayri resmi bütünleyicisi, nihayetinde ise onun genel mazeret ve teselli temelidir.

Ayrıca insanoğlunun hem ekonomiden hem de din-den bazı temel beklentileri vardır. Öncelikli olarak her toplum, bu iki kurumdan mevcut refah düzeyinin iyileştirilmesi ve güven ortamının tesis etmesini bekler. Bu anlamda din, çoğu zaman değişik düzeylerde de olsa, ekonomik davranış hakkında bir şeyler söyler, insan davranışı için kurallar ve stan-

dartlar koyar. Dolayısıyla din ve ekonominin birbiriy-
le ilintili olması sürpriz değildir. Bu bağlamda İslam
dininin ilk dönemlerinden itibaren yayılmasında eko-
nomimin rolünü yadsımamak gerekir. Çünkü İslam
inancında mal, dinin tebliğ edilmesinin en önemli
araçlarından biri olagelmıştır. İslam Peygamberinin
(s.a.v.) vahiy gelmeden önce Hz. Hatice'nin ticari
işlerinde çalışması ve daha sonra Hz. Hatice'nin bü-
tün mal varlığını İslam'ın yayılması amacıyla yönelik
harcaması dikkate değer bir tarihsel gerçekliktir.

Buna savaş zamanlarında sahabelerin neredeyse bü-
tün mal varlıklarını İslam'ın emrine vermeleri de ek-
lenebilir. Ama burada dikkat çekilmek istenen husus,
toplumsal bir kurum olarak İslam dininin, ekonomik
faaliyet ve kurumlara bakışının nasıl olduğunu sos-
yolojik açıdan izahın ne kadar gerekli olduğudur.
Çünkü olabildiğince ekonomik ilerlemeyi esas alan
İslam'ın ve Müslüman toplumun iktisadi yönlerini
ele almak, iktisadi kalkınma idealinde bir yol haritası
çizebilecektir.

Gerçekte Max Weber'den bugüne insanların dini
inançları ile ekonomik davranışları arasındaki ilişki
hep tartışıla gelmiştir. Ancak bu tür tartışmaların
ekonomi literatürünün gelişiminde yeteri kadar ze-
min bulduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun-
la beraber; iktisat teorisi çerçevesinde kültür ve din
bağlamındaki çalışmalarda dinin, insan davranışlarını
etkilemede sahip olduğu gücün, dolaylı olarak in-
sanların ekonomik davranışlarına etki ettiği ve buna
bağlı olarak, din ve ekonomik kalkınma arasında
kuvvetli bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmış-
tır. Bu bağlamda burada geleneksel ve yeni kalkın-
ma teorileri ele alınmış, ayrıca İslami perspektifte
ekonomik kalkınma teorileri değerlendirilmiştir.

3.1. Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

Ekonomistlerin büyük bir kısmı, kalkınma ekonomi-
sinin bir alt alan olarak ortaya çıkışının 1930'larda-
ki Büyük Buhran ile başladığını kabul etmektedir.
Ancak 1939–1945 arasında uluslararası ekonomik
sistemin yıkılışının meydana getirdiği sarsıntı kalkın-
ma ekonomisine asıl hareketi kazandırmıştır. 1951
yılına gelindiğinde Arthur Lewis, Birleşmiş Milletler
içerisinde çalışan uzmanlar tarafından hazırlanan
“Azgelişmiş Ülkelerin Ekonomik Kalkınması İçin Ted-
birler” konulu raporu kaleme almıştır. Raporda, kırsal
kesimde fazla olan işgücünün genişleyen sanayi sek-
törüne aktarılması gereği üzerinde durulmuştur. Bu
durumun finansmanının ise toplumsal sermayenin
büyük ve uluslararası ölçekte aktarılması vasıtasıyla
sağlanması fikri üzerine şekillendirilmiştir. Bu şekilde
oluşacak ekonomik yapı tasarımı, ekonomik kalkın-
ma süreci için güçlü bir fikrîsel akım yaratmıştır.
Diğer taraftan; İkinci Dünya Savaşı öncesinde eko-
nomi kesimlerinin ağırlıklı olarak üzerinde durduğu
konular “Denge ve İstikrar” kavramları olmuştur.
Savaş sonrasında ise “Büyüme ve Kalkınma” konu-
ları üzerinde durulduğu, kalkınmanın azgelişmiş ül-
kelerce ulaşılması gereken bir hedef durum olduğu,
toplumun tüm yapı, kurum ve mekanizmalarının
bu hedef doğrultusunda bir araya gelmesi gerektiği
belirtilmiştir.

TEORİ	ORTAYA KOYAN
GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ	
ROSTOW; GELİŞME AŞAMALARI KURAMI (Kalkınma; geleneksel toplum aşaması, kalkışa hazırlık aşaması, kalkış aşaması, gelişen topluma geçiş aşaması ve olgunluk aşaması olmak üzere beş aşamada ele alınır.)	Walt Whitman Rostow

Tablo 1-a: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ	
<p>DENGELİ KALKINMA TEORİLERİ (Bu teoriler; "Büyük İtiş Kuramı", "Kısır Döngü Kuramı", "Çapraz Ülke Kuramı" ve "Düşük Gelir Kuramı" olmak üzere dörde ayrılır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rosenstein-Rodan tarafından ortaya konulan "Büyük İtiş Kuramı" birçok sanayinin aynı anda planlanması ve oluşturulmasını kapsayan bir sanayileşme modelidir. • Nurkse fakirliğin "Kısır Döngüsü Kuramı" ya da kapalı çember kuramında sorunu arz ve talep yönünden ortaya koyar. Kişi başına düşük gelir, düşük verimliliğe neden olur, bunun sebebi sermaye yetersizliğidir, çünkü tasarruf kapasitesi küçüktür; kişi başına düşük reel gelir, düşük tasarruf kapasitesini açıklar. Bu toplamlar, tasarruf kapasitesi açısından, içinden çıkılmaz bir kısır döngüdedir. • H.B. Chenery "dinamik etkenleri" analize sokmuştur. Kalkınmayla ilgili görüşlerini; (1) optimal kaynak dağılımı ile piyasa mekanizması arasındaki bağ az gelişmiş ülkelerde zayıftır ve (2) dış ticaret ve optimal kaynak dağılımı bir arada faydalıdır diyerek birbirini tamamlayan iki grupta toplamıştır. • Harvey Leibenstein plan yoluyla dengeli kalkınmayı savunur, az gelişmiş ülkelerde piyasa mekanizmasının etkin olmayacağını belirtir. Bunun nedeni; öncelikle "Düşük Gelir Tuzağı" denilen kısır döngüdür. Geçimlik düzeydeki kişi başına gelirdeki küçük artışlar, geliri eski düzeyine döndürecek etkenleri harekete geçirir. İkinci olarak, girişimcilerin kâr maksimizasyonu ile milli gelir artışı arasındaki bağlantının zayıf olması nedeniyle piyasa etkin işleyemeyecektir.) 	<p>Paul Rosenstein-Rodan Ragnar Nurkse Hollis B. Chenery Harvey Leibenstein</p>

Tablo 1-b: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ	
<p>DENGESİZ KALKINMA TEORİLERİ (• Hirschman teorisini sektörler arası ilişkilere ve sektörlerin durumuna dayandırmıştır. Dengesiz kalkınma, iktisadi karar birimlerini harekete geçirebilmek için sıkıntılar yaratmayı amaçlamakta, böylece üretim kaynakları miktarını artırmaya yönelik bir dürtü oluşmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Paul Streeten'e göre dengesizlik kalkınmaya engel değil, aksine teşvik eden bir faktör olabilir ve denge konusunda ısrar etmek durgunluğu önlemek yerine dar boğazlara neden olabilir. Bu durum üretimi geciktirmekle kalmaz, ayrıca birbirini tamamlayan faaliyetlerin gerilemesi ve yavaşlaması sonucunu doğurur. • F. Perroux'un "Kalkınma Kutupları Kuramı" iktisadî kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı zamanda gerçekleşemeyeceğini, bazı bölgelerin öncelik kazanacağını bir başka deyişle belirli kalkınma kutuplarının oluşacağını ileri sürer. Burada amaç sermayenin etkin kullanılmasıdır.) 	<p>Albert O. Hirschman Paul Streeten François Perroux</p>

Tablo 1-c: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
-------	--------------

GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ

EKONOMİK YAPILAR İLE İLGİLİ KURAMLAR

(• Lewis'a göre "İkililik" ya da "düalizm teorisi"; bir ülkede iktisadi, teknolojik, sosyal ve bölgesel alanlarda birbirinden farklı iki ayrı kesimin (geleneksel kesim ve modern kesim) olduğunu ifade eder. Şayet geleneksel kesim çözülüp, modern kesim gibi feodal düzenden kapitalist düzene geçebilirse, aynı zamanda bunun için gerekli mekanizmaları harekete geçirilebilirse az gelişmiş ülkeler kalkınabilecektir.

• Clarke'ın "Ekonomik Yapının Değişimi (Üçlü Yapı)" kuramında; yapısal değişimin dayandığı iki sebep vardır. Birincisi, ülke içinde gelir arttıkça gelirin gıdaya ayrılan payı ve birincil sektörün milli gelir içindeki payı azalmaktadır. İkincisi, imalat sektöründe emek üretkenliği ve dolayısıyla ücretler tarım sektörüne göre daha hızlı artmaktadır. Bunun sonucunda da sektörlerin milli gelir içindeki payı değişmektedir. Bu sebeplere bağlı olarak ülkelerin kalkınma sürecinde tarımsal sektörden sanayi sektörüne doğru bir kaymanın yaşandığı öne sürülür.)

Arthur Lewis
John Bates Clark

Tablo 1-d Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
-------	--------------

GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ

SOSYO-EKONOMİK**MODERNLEŞME KURAMLARI**

(Boeke "Sosyal Düalizm Kuramı", Levy "Modern Toplum Yaklaşımı", Smelser "Yapısal Farklılaşma", Coleman "Farklılaşma ve Politik Modernleşme", Lipset "Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi", Bellah "Kalkınmada Din Olgusu", McClelland "Gelişmenin Bir Ölçütü Olarak Başarı", Hoselitz "Bireysel Davranış Tercihi Kuramı", Schumpeter "Girişimci Yeteneği Kuramı" ile Inkeles ve Smith "Modernleşmenin Birey Üzerindeki Etkileri"ne değinmişlerdir.)

Julius Herman Boeke
Marion Levy
Neil J. Smelser
Coleman
Seymour Martin Lipset
Robert N. Bellah
David McClelland
Bert F. Hoselitz
Joseph Alois
Schumpeter
Alex Inkeles
David H. Smith

Tablo 1-e Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
-------	--------------

GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ

EKONOMİK KALKINMA**KONUSUNDA KLASİK MARKSİST YAKLAŞIM**

(Marks, kapitalizmi dünya ölçeğinde dinamik ve geniş bir ekonomik aşama olarak görmüştür. Kapitalizmin emperyalist genişleme yoluyla tüm dünyayı içine alacağına ve tüm toplumları kendi mal üretim tarzının çatısı altında toplayacağına inanmıştır. Bu dönüşüm görevi ve sermaye birikimi sona erdiğinde kapitalizm tarihte kendisine verilen misyonu da tamamlamış olacak, devamında sosyalist ve komünist sistemlere yol verecektir.)

Karl Marks
Friedrich Engels

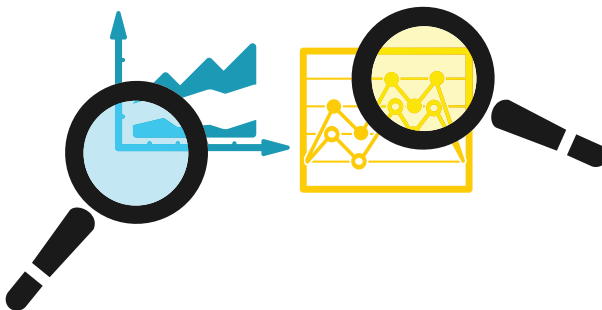
Tablo 1-f Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ	
<p>BAĞIMLILIK KURAMI (Santos'a göre; bağımlılıktan kastedilen bazı ülke ekonomilerinin diğer ülke ekonomilerinin gelişme ve genişlemesinden etkilenmesidir. İki veya daha çok ekonomi arasındaki bağımlılık ilişkisinde, bunlar ve dünya ticareti arasındaki ilişkide, bazı ülkeler (dominant olanlar) genişler ve kendi kendine yeter hale gelirken diğerlerinin (bağımlı olanlar) bunlara bağımlı olarak genişlemesidir. Ancak bu genişleme bağımlı olan ülkeler üzerinde pozitif veya negatif bir etki yaratabilir.)</p>	Theotonia Dos Santos

Tablo 1-g Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
GELENEKSEL KALKINMA TEORİLERİ	
<p>YAPISALCI KURAMLAR (Prebisch; az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerden yapısal olarak farklı olduğuna, bu nedenle kalkınma politikalarının farklı olduğuna dikkat çeker. Kurama göre, az gelişmiş ülkelerin dünya sistemi içindeki konumu ve içsel yapısı önemlidir.)</p>	Raul Prebisch

Tablo 1-h Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
YENİ KALKINMA TEORİLERİ	
<p>TEMEL İHTİYAÇLAR KURAMI (Seers, bir ülkenin kalkınmasında yoksulluk düzeyinin, işsizlik düzeyinin ve eşitsizlik düzeyinin ne olduğu sorularına yanıt arar. Şayet yanıtlar tatmin edici değilse, o zaman bu ilgili ülke için kalkınmanın ötesinde kuşkulu bir durum söz konusudur. Bu durumda kişi başına düşen milli gelir iki katına çıksa bile kalkınmadan söz etmek imkânsızdır. Bu nedenle kalkınma; ekonomik büyümenin hızlandırılması, eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının yanı sıra; toplumsal yapılarda, halkın davranışlarında ve ulusal kurumlarda önemli değişimleri içeren çok boyutlu bir süreç olarak düşünülmelidir.)</p>	Dudley Seers

Tablo 1-ı: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
YENİ KALKINMA TEORİLERİ	
<p>NEO-KLASİK KALKINMA KURAMI (Bu yaklaşım dışa açık/ihracata dönük büyüme stratejisine dayanır. Birinci olarak az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ile dış ticaret özellikle ihracat arasındaki ilişkileri açıklayan teorileri, ikinci olarak ABD'li iktisatçıların geliştirdikleri ve Keynesyen efektif talebin kritiğini yapan arz yönlü iktisat kuramlarını içerir. Arz yönlü iktisat kuramı, 1980'lerde az gelişmiş ülkelerde uygulanan ve bu ülkelerde piyasa sistemine işlerlik kazandırmayı amaçlayan "yapısal uyum programlarının" içeriğinin belirlenmesinde temel kuramsal dayanağı oluşturur.)</p>	Anne Osborn Krueger Gottfried Haberler

Tablo 1-i: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

TEORİ	ORTAYA KOYAN
YENİ KALKINMA TEORİLERİ	
<p>İNSANİ SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KURAMI (Kuram temel ihtiyaçlar ve eşitlik ile ilgili konuları kapsar. Bu yaklaşım, yeni bir türün geliştirilmesinden daha çok var olanı iyileştirme yönündedir. Üretim, zenginlik ve finansal başarıyla meşgul olmak için birkaç yüzyıl boyunca ekonomi izlenmelidir. Kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla (GSMH) ya da milli servet gibi değişkenlere odaklanan baskın çağdaş gelenek, eski zenginleşme yönelimli yaklaşımın devamıdır.</p> <p>Bunun yanı sıra sürdürülebilir kalkınmada; toplum yaşamına ilgili ve saygılı olmak, insani yaşam kalitesini artırmak, doğayı korumak, yenilenemeyen kaynakların tüketimini en aza indirmek, dünyanın taşıma kapasitesini korumak, kişisel davranış ve alışkanlıkları değiştirmek, toplumun kendi çevresiyle ilgilenmesine ve güzelleştirmesine olanak sağlamak, kalkınma ve korumacılığın bütünleşmesi için ulusal bir yapı hazırlamak, küresel ittifakı güçlendirmek gerekir. Bütün bu ilkeler, insan yaşamı için daha iyi şartların oluşmasını ve dünyanın yoksul kesimlerinin fırsat eşitliğine sahip olması gerektiğini öne sürmektedir.)</p>	<p>Sudhir Andand Amartya Sen Bill Adams</p>

Tablo 1-j: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri

Yukarıdaki tabloda geleneksel ve yeni kalkınma teorileri yer almaktadır. Bu teorilerin çoğu, az gelişmiş ve dünya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan toplumlarda ortaya çıkmıştır. Düşük ve orta gelirli az gelişmiş toplumlarda, ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunları kalkınma ekonomisiyle gelişme sosyolojisinin çalışma konusunu oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bu ülkeler için uygulanan po-

litikalarda belirleyici olan dar kapsamlı geleneksel kalkınma anlayışı, 1970'li yıllardan itibaren yetersiz kalmıştır. Bu süreçte, neo liberal politikalarla birlikte Geleneksel Kalkınma Teorileri gözden düşmüş, büyüyen bir ekonominin içerisinde yoksulluğun, eşitsizliğin ve işsizliğin azaltılması ya da ortadan kaldırılması bakımından ekonomik kalkınmanın yeniden tanımlanması gerekmiştir. O dönemde "Büyümeyi yeniden bölüşüm" yaygın bir slogan olmuştur. Bunun üzerine Yeni Kalkınma Teorileri ortaya atılmıştır. Az gelişmiş ülkelerin sorunlarının derinleşerek devam ettiği günümüzde, ekonomik ilerleme yanında insani ve çevreyi de merkeze alan yeni kalkınma anlayışı ile birlikte kalkınma konusunda yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır.

3.2. İslami Perspektifte Ekonomik Kalkınma Teorileri

İslam'ın ekonomik alanla ilgili esas amacı, sağlıklı, dinamik ve büyüme-yönelimli bir ekonomik modelin tesis edilmesidir. Bu modelin, dinin sınırları içerisinde kalması ve hemen her alanda iktisadi adaletin tesisini ve hakkın sahibine teslimini sağlayacak bir sistemin kurulmasını garanti etmesi gerekir. Başka bir ifadeyle İslamiyet; kendi ilkeleri çerçevesinde hak ve hukukun korunduğu, ekonomik adaletin sağlandığı zengin, müreffeh bir toplum hedeflemektedir. Adaletin tesisi; tüketiciler, üreticiler, devlet, özel sektör ve diğer paydaşlar arasında olmalıdır.

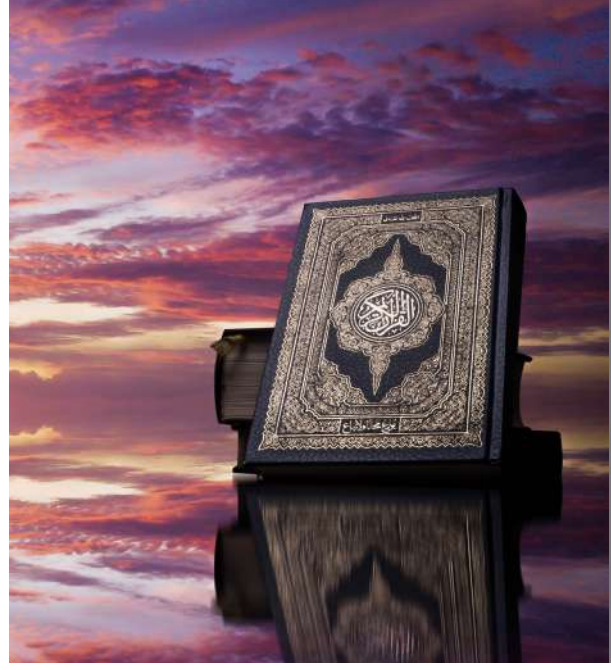
İslam geleneğinin, serbest piyasa sürecine ve mübadeleye verdiği önemi daha yakından anlamak için Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ömer dönemlerine ait bazı uygulamalara bakmak önem taşımaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) serbest mübadele sürecine ve fiyat mekanizmasına o kadar önem vermiştir ki; köylülerin ürünlerini pazara getirirken satıcı daha pazar yerine ulaşmadan ürünlerin bazı tüccarlar tarafından yolda iken satın alınmasını kesin bir ifadeyle yasaklamıştır. Zira değişik hadis-i şeriflerde "Binek gelenleri karşılamayın!", "Celeb malı karşılamayın!", "Satılık malları karşılamaktan nehî buyurdu." ve "Pazarı karşılamayın!" şeklinde ifade edilen bu durumun, hem üreticilerin hem de geniş tüketici kitlesinin hakkını korumayı ve çok sayıda alıcı ile çok sayıda satıcıdan müteşekkil rekabetçi bir piyasa modeli oluşturmayı; böylece hem üretici hem de tüketici refahını ortadan kaldıran ve daha az emekle spekülatif kâr elde eden tekellerin ortadan kaldırılmasını hedeflediği açıktır.

İslami yazında, İslam iktisadı incelenirken kullanılacak olan usul; vahiyden kaynaklanan ilkelere dayandırılmakta ve akıl yoluyla ulaşılabilecek sonuçların

bu ilkeler ışığında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda faaliyet gösterecek bir iktisadi yapının daima ahlaki prensipler çerçevesinde işlemesi beklenir.

“Bir iktisat süjesi olarak Müslüman; Allah’a inanan, rasyonel davranıp Allah’a güvenen, sebeplere başvurup Allah’a tevekkül eden, Allah’ın kullarına hizmet şuuru içinde müteşebbis olan, kul hakkına saygı gösteren, muhteris değil kanaatkâr olan bir insandır.”

İslâm ilimleri ve kurumlarının temel kaynağı Kur’an ve Sünnet’tir. Kur’an’da ve Sünnet’te; üretim, üretimin unsurları, bu unsurlar arasındaki ilişki ve denge ile tüketim, paylaşım, istihdam, tabiat-insan ilişkisi, insanın varoluş gayesi, servet, ihtiyaç gibi konu ve kavramlar kimi genel ilkeler, kimi de özel hükümler ve örnekler şeklinde yer almış, bunlarla ilgili açıklamalar ve yönlendirmeler yapılmıştır. Vahyin ışığında ve rehberliğinde işleyen İslami tecrübe ve akıl; siyaset, hukuk, ahlak, cemiyet konuları gibi iktisat konularını da İslâmî bir bilim dalı olan fıkıh bütünü içinde ele almış ve geliştirmiştir. Kur’an ve Sünnet’in belirlediği ekonomi ilkeleri ilk kez Medine’de uygulanmıştır. Bu ilkeler zamanla kurumsal kimlik kazanmış ve İslam iktisat doktrini ortaya çıkmıştır. İslam nazarında ticaret; “farzdan sonra (namazdan) emredilen diğer bir farz”dır. Nitekim müminlere Cuma Namazına gitmeyi emreden ayetin devamında gelen ilahi hitap “Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın” şeklindedir. Buna göre kesb yani ticaret, ziraat, sanayi gibi helal olan yollardan mal edinmek ve kazanç elde etmek farzdır. Nasr (1989) İslam ve kalkınma arasındaki ilişkiyi irdelerken, İslam öğretilerinin topluma, siyasetle ve devletle olan ilişkilerinde Hristiyanlık gibi diğer dinlerden ontolojik olarak ayrıştığını öne sürmektedir. Bundan dolayı İslam, kalkınma ve eko-

nomik faaliyetlerini dünya ekonomik sistemleri arasında yer alan kapitalizm ve sosyalizm içerisinde değil, kendine has bir ekonomik sistem içerisinde tanımlamaktadır. Ayrıca belirtilen bu özelliğinden dolayı, diğer dini kalkınma modellerinden farklı olarak, İslami ekonomi modeli, kalkınma ve İslam arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Nasr İslami ekonominin Batılı ekonomilerden farklılaşmasının temel inanç değerlerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu değerlerin başında; değişimin Allah’ın elinde olduğu, değişimin döngüsel olduğu, insanın Allah’ın dünyadaki halifesi olduğu, tevhid, adl ve iki dünya arasında dengenin korunması gerektiği gibi birçok inanç öğretileri gelmektedir. Dolayısıyla sayılan öğretilerden de anlaşılacağı üzere İslam, varoluşsal nedenlerle kimi noktalarda bir uyum olsa da kapitalizm ve sosyalizmden oldukça uzak ve kendine mahsus bir noktada durmaktadır.

Hasan (1995) gerçekleştirdiği çalışmada inanç temelli sivil örgütlerin, 1940-1980 yılları arasında ortaya çıkan tek boyutlu kalkınma anlayışına bir tepki veya bu anlayışın eksik yönlerini tamamlamak adına faal bir aktör olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır. Aynı minvalde İslami kalkınma perspektifinin de tek boyutlu kalkınma anlayışına tepki olarak ortaya çıktığını ifade eder. Hasan ekonomik kalkınmayı ele aldığı makalesinde İslam’ın insanı iki boyutlu tanımladığını ifade eder. Birincisi dünyevi, ikincisi ise uhrevi insan. Dünyevi insan materyal şeyleri tüketen ve onlardan faydalanmak için üreten insandır. Uhrevi insan ise

ahlak, etik ve sosyal gereksinimler gibi insani ideallerin oluşması için çalışan ve bunu amaçlayan insandır. Platteau (2008) çalışmasında kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için dini reformun gerekli olmadığı, bunun yerine siyasi ve ekonomik reformların yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca coğrafyanın sosyo-kültürel özelliklerine duyarlı ve Kur'an'ın özüne uygun bir din anlayışının yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Konuyu farklı bir açıdan değerlendiren Jacques Austruy "Kapitalizm, Marksizm ve İslam" adlı çalışmasında İslamiyet'in psikolojik, sosyolojik, kurumsal engeller nedeniyle kapitalizmle uyumlayacağını ifade etmiştir.

Ayrıca İslami zihniyetin pek çok nedenden dolayı kapitalizme karşı olduğunu vurgulamıştır. Austruy ahlaki bir hürriyetin olmamasını, sosyal baskının olmasını, faizin yasak olmasını, rekabete ve işsizliğe karşı koruyan mesleki teşekküllerin olmasını, bazı kurumların kolektivist karakterde olmasını kapitalizmin oluşumunda engel olarak görmektedir. Mirakhor ve Askari (2010) eski, eksik, materyalist ve seküler kalkınma anlayışına karşın İslami kalkınmanın, bireysel kendi kendine kalkınma, dünyanın ve kaynaklarının fiziksel kalkınması, toplumun bütüncül kalkınması gibi özellikleriyle bir alternatif olacağını ifade etmektedirler. Bu üç özelliğin Müslümanların Allah, evren ve insan anlayışının Kur'an kaynaklı bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Khan (2014) İslam ekonomisinden bahsederken, İslam dininin Müslümanlara emrettiği belli bir disiplinden veya kurumsal yapıdan söz etmemektedir. İslam'ın temel değerleri üzerinden ve ona aykırı olmayacak şekilde ekonomik hayatın nasıl işleyebileceğini tespit etmek amaçlanmaktadır. Khan bu hassasiyeti yansıtarak İslam ekonomisini "bizim ekonomimiz" şeklinde tanımlayarak, İslami olmayan ekonomilerle bizim ekonomimizi, oluşturduğu üç ana kriter üzerinden -dengeleyici olma, ihtiyaçları karşılama ve rüşt- ayırmakta ve genel olarak İslami ekonominin perspektifini vermektedir. Kehf süresinin işaret ettiği gibi bu dünyanın geçiciliği üzerinde durulur ve iyiliğin peşinden koşulması emredilir. Mülkiyet hakkını savunan, ancak aşırı servet peşinde koşmayı yasaklayan Allah, bu yönüyle sosyal adalet temelli ticari ve ekonomik bir hayatı tanımlar. Doğal olarak değiş-tokuşun değerince yapılması helal kılınmışken; değiş-tokuşun değerinden az veya çok, farklı bir mal-la veya parayla değiştirilmesi (faiz) haram kılınmıştır. Faizin haram kılınması haksız servet aktarımlarının önlenerek, sosyal adaletin sağlanması gayesinden kaynaklanmaktadır.

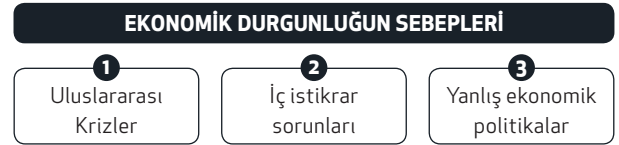
Dünya üzerindeki tüm toplumlar için tarihin tüm

dönemlerinde önemli bir konu olan kalkınma, yakın zamanımızın ise ana meselesi haline gelmiştir. Dini açıdan bakılacak olunursa; bu durum yalnızca Müslümanlar için değil, Hristiyanlar için de geçerlidir. Fakat özellikle Batılı bilim adamları tarafından İslam'ın değişime ve yeniliğe dolayısıyla da kalkınmaya elverişli bir yapıya sahip olmadığı savı üzerinde durulmuştur. Oysa ki Kur'an'da ticaret, ekonomik hayat, sosyal adalet ve yardımlaşma ile ilgili ayetlerin varlığı bu savı çürütmektedir. İslam coğrafyasının sorunu Kur'an'dan uzaklaşarak onun yerine hurafe, bidat ve dogmaların öne çıkmasıdır. Değişime açık ve akil dini olan İslam, bilimsel üretkenliğin zayıflamasıyla yanlış yorumlanmış ve günümüzdeki eleştirilerin sebebi olmuştur. Aksine İslam'ın kalkınma yönünde bir engel olmadığı ve olamayacağı açıktır. Engel Müslümanların İslam'ı yanlış uygulamasından ve bunu İslam diye sunmasından kaynaklanmaktadır.

4. EKONOMİK DURGUNLUK VE ÇÖKÜŞ

4.1. Ekonomik Durgunluğun Tanımı ve Özellikleri

Durgunluk; ham maddelere, işgücüne, mal ve hizmetlere yönelik talebin azalması sürecidir. Talep azalır ve genellikle ekonomideki faaliyet hızı yavaşlar ya da ekonomide daralma ortaya çıkabilir. Ekonomik, sosyal ve siyasi olaylar, birbirinden ayrılmaz ve birbirlerini etkiler. Bu nedenle, yaşanan durgunlukları salt ekonomik nedenlere bağlamak, bu nedenleri ayırt edip saymak çok zordur. Bununla birlikte, başlıca nedenler şu şekilde sıralanabilir:

Şekil 1 Ekonomik Durgunluğun Sebepleri

Tarihte dünya ekonomisini şiddetle sarsan birçok ekonomik kriz ve durgunluk yaşanmıştır. İktisatçılar bu krizlerin gözleminden, ekonomik kriz ve durgunlukların üç önemli özelliğini belirlemiştir. Bunlar;

- Kriz bir "aşırı-üretim" olgusudur,
- Kriz "genel"dir ya da genelleşebilir niteliktedir,
- Kriz "dönemsel"dir ya da en azından "geri-dönüşlü"dür.

Bunlara bir dördüncü özellik de eklenebilir;

- Kriz kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. İslam devletlerinde bazı dönemlerde siyasi ihtilaflar, savaşlar ve doğal afetler yaşanmış, bunların yanı sıra devlet yetkilileri tarafından uygulanan olumsuz ekonomi politikaları sonucunda belirli bölgelerde ekonomik daralma dönemleri geçirilmiştir.

4.2. Ekonomik Durgunluğun Ortaya Çıkaş ve Çöküş Süreci

İslam tarihinde ekonomi incelendiğinde Hz. Peygamber Efendimiz'den (sav) Hz. Ömer döneminin sonuna kadar yerinde ekonomi politikalarının uygulandığı ve ekonomik kalkınma için politikalar oluşturulduğu görülür. Fakat Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde siyasi istikrarın bozulması ile birlikte iktisadi büyüme yavaşlamıştır. Muaviye b. Ebî Süfyan'ın halifeliği ele geçirmesinden sonra gerek Emeviler döneminde gerekse de Abbasiler dönemlerinde İslam toplumunda tekrar bir canlanma olmuştur. Fakat Abbasi halifeliğinin zayıflaması ile birlikte devletin mali kaynaklarıyla oynanmış, aşırı vergi yükü yaygınlaşmış ve rüşvet gibi olumsuz iktisadi olaylar yaşanmıştır. Özellikle Raşid halifeler döneminden sonra İslam ekonomisinde kötü mali yönetim, israf ve ağır vergi politikaları gibi olumsuzluklar ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve bazen de Haccac b. Yusuf döneminde olduğu gibi ekonomik daralmalar yaşanmasına neden olmuştur. İslam toplumunun iktisadi hayatında çöküntüye sebep olan faktörler:

a. Yaşam Düzeyinde Gerileme

Bugüne kadar İslam devletlerinin en önemli üstünlüklerinden birisi insanların ihtiyacı olan rızıkların karşılanması ve fakirliğin yok edilmesidir. Fakat özellikle Hicri IV. asrın (miladi XI. asır) ortalarından sonra fakirliğin sürmesi, isyanların çoğalması, siyasi güven ve istikrarın olmayışı yaşam düzeyinde gerilemeye neden olmuştur. Çeteler (Ayyarın) ve hırsızlar (Lusus) hareketinin başlaması bunun kanıtlarından birisidir. Ayrıca İslam devletlerinde haraç artmış, hicri 444-445 (miladi 1052-1053) yıllarında Sünniler ve Şiiler arasında fitne artmıştır. Hicri V. asrın (miladi X. asır) ortasında Irak ve Mısır'da kıtlık ve veba yayılmış, bu da fitneleri artırmış ve istikrarı bozmuştur. Yine Osmanlı Devleti'nde hemen her asırda görülen isyan hareketleri, yakın tarihimizde Orta Doğu'da görülen çatışma ortamı birçok krizi ve faciayı beraberinde getirmiştir. Fakirliğe maruz kalan gruplara yardım etmede açık ve yeterli bir sistem kurulamadığından bu facialar sürmüş, buna bağlı olarak bazı Müslüman toplulukların yaşam düzeyi gerilerken, bu toplumlarda istikrarsızlık da artmıştır.

b. Siyasi Çatışma ve Bölünmeler

Peygamberimiz (s.a.v.) ve Raşid Halifeler Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemleri Müslüman toplumun kaynaşması, adaletle hükmedilmesi ve dünya hayatının ziynetlerine fazla itibar edilmemesi sebebiyle siyasi istikrar dönemleridir. Fakat Halife Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve daha sonra Hazreti Ali ile Muaviye b. Ebî Süfyan arasındaki savaşla siyasi istikrarın bozulması ilk sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. Emeviler ile Abbasilerin ilk yıllarında Harici hareketin kininin artması da siyasi istikrarsızlığın bir sebebidir. Daha sonraları İslam devletinin sınırlarını koruyamaması, Osmanlı döneminde vezirlerin kötü yönetimi, Sultan III. Selim döneminden sonra sultanlık hazinesinin azalması ekonomik daralmalara neden olmuştur.

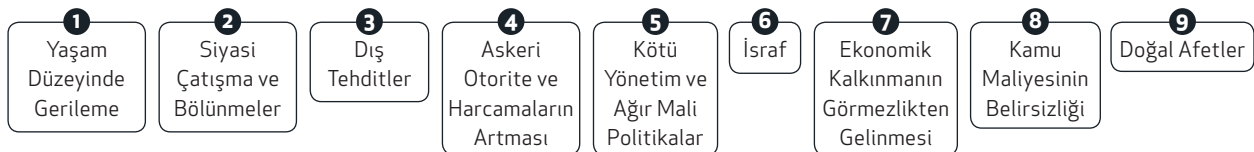
c. Dış Tehditler

İç siyasi mücadeleler yanında dış tehditler ve yabancı müdahaleleri ekonomik faaliyetlerin azalmasında etkili olmuştur. İslam devleti hicri IV. asırdan (miladi XI. asır) itibaren özellikle Şam bölgesinde Rumların hücumlarına maruz kalmışlardır. Hicri VI. asırdan (miladi XIII. asır) itibaren Haçlı filoları Kuzey Afrika'daki İslam şehirlerine saldırmışlardır. Hicri 490 (miladi 1097) yılında başlayan ve iki yüz yıl süren Haçlı seferleri ile binlerce Müslüman katledilmiştir. Moğolların pek çok Müslüman ülkeyi ve Anadolu'yu talan etmesi, pek çok âlimi öldürmesi ve kütüphaneleri yakması İslam medeniyetinin ciddi anlamda sarsılmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Avrupa ülkelerine tanınan imtiyazlar yabancıların Osmanlı Devleti topraklarında serbestçe dolaşmalarını, ticari hürriyet elde etmelerini sağlamıştır. Yabancılar getirilen çeşitli zorlama ve muafiyetler, devlet kaynaklarının kesilmesine, ticari mallarda yeterli himaye sağlanamamasına ve gerilemeye neden olmuştur.

d. Askeri Otorite ve Harcamaların Artması

Askerlerin etkin rolü ve askeri harcamaların artışı komutanların refah düzeyini yükseltmiş, buna bağlı olarak devlet hazinesi boşalmıştır. Bu nedenle askerlerin maaşları kamu mülklerinden karşılanmıştır. Askeri harcamaların artışı askerleri güçlendirmiş ve yönetimdeki hakimiyetlerini artırmıştır. Böylece askerler arazilere ve iktalara el koymaya, insanların

İSLAM TOPLUMUNUN İKTİSADİ HAYATINDA ÇÖKÜNTÜYE SEBEP OLAN FAKTÖRLER

Şekil 2 İslam Toplumunun İktisadi Hayatında Çöküntüye Sebep Olan Faktörler

mallarını haksız yere elde etmeye ve sahip olmaya yönelmişlerdir. Sonuçta arazi yapıları bozulmaya başlamıştır. Gerek Abbasiler döneminde gerekse de Osmanlı döneminde askerlerin devlet yönetimine çok karışmaları, isyan çıkarmaları, yağmalamaları gibi olumsuz durumlar hem askeri sistemin zayıflamasına hem de ekonomik yapının bozulmasına neden olmuştur. Diğer bir problem ise Müslüman iktisatçıların cihad anlayışından dolayı savaş ve barış ile ilgili iktisadi kaynaklar konusunda ayırım yapmalarını, ayrıca İslam ümmetinin karşılaştığı ciddi tehlikeler nedeniyle topraklarını korumalarının gerekliliğidir. Bu gerçeğe bağlı olarak, ekonomik kalkınma faaliyetleri için tahsis edilen kaynakları tamamen kapsamayacak biçimde, aynı zamanda da belirli bir payı aşmayarak askeri harcamalar için bir sınır konulması uygundur.

e. Kötü Yönetim ve Ağır Mali Politikalar

İslam devletlerinin yönetim şekli incelendiğinde dini siyaset şeklinin hakim olduğu görülür. Dini siyaset, Allah'ın elçisinin haber verdiği şer'i kanunlar çerçevesinde devletin idare edilmesidir. Dini kurallar insanın dünyevi ve dini davranışlarını düzenlediği kadar devlet hayatında tutulması gereken yolu da gösterir. İbn Haldun; İslam hükümdarlarının devleti yönetirken, önce şer'i hüküm ve kaidelerine, sonra filozofların ortaya koydukları etik prensiplere uymaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bakara süresi 60. Ayetinde ifade edildiği gibi "Allah'ın rızından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın". Fakat bu emir Emeviler döneminde özellikle Haccac valiliğinin Irak'ta çiftçilere ağır yükler yüklemeleri ile göz ardı edilmiştir. İbn Haldun, devletlerin gerilemesinde ve çökmesinde hükümdar ailelerinin rol oynadığını belirtmek-

tedir. Soyluluğu ve asaleti hiçbir biyolojik temele dayandırmamış, bu tür özelliklerin doğuştan olmayıp sonradan kazanılan özellikler olduğunu belirtmiştir. Ona göre, asalet, devlet kuran ataların kahramanlık ve cesaretinde aranmalıdır. Böyle doğan soyluluk ise, dört kuşaktan sonra tükenmektedir. Şöyle diyor; "Her zafer ve şerefi kazanan o şerefi kazanmak için ne kadar çok emek sarf etmiş olduğunu bilir. Bu şerefi kazandıktan sonra da bu şerefi kazanmanın sebep ve vasıtası olan üstünlük ve özellikleri korumaya ve devamını sağlamaya çalışır". Devleti kurucu kuşak ve onu izleyen kuşak; şeref, asalet gibi değerlerin bilgisine sahiptir. Babasının kazandığı şeref ve asaleti korumaya ve yaşatmaya çalışır. Üçüncü kuşak, kazanılmış olan şan, şeref ve asaleti atalarını taklit yoluyla sürdürmeye çalışır. Yerleşik hayatın verdiği zenginlikten uyuduğundan, devleti başka ikinci eller yönetmeye başlar. Dördüncü kuşak ise, atalarının bütün çabalarını küçümser, asaletin kan yoluyla geçtiğine inanarak kendisini herkesten üstün tutar. Halkın devlete itaatini yanlış yorumlayıp onları hor görmeye başlayınca da halk ayaklanır, neticede ya o soydan birini hükümdar yapar ya da sevilip sayılan başka bir soyun başa geçmesine çalışır.

f. İsraf

İslam dini mal ve servetin batıl yollardan elde edilmesini yasakladığı gibi haram yollarda harcanmasını da yasaklamaktadır. Mal ve servette toplumun bütün kesimlerinin hakkı, katkısı ve yetkisi bulunduğu sermayenin toplum zararına kullanılmasına izin verilmemektedir. İçki, fuhuş, kumar, Allah adına kesilmeyen hayvanların etleri ve helal olmayan gıda için para harcanmasına cevaz verilmediği gibi bu tür işlemlerin finansmanına da izin verilmemektedir. İsrâ Suresi 27. Ayette buyrulmaktadır ki; "Malını tebzir (saçıp savuranlar) edenler şeytanların kardeşleridir".

Fakat İslam devletleri incelendiğinde görülmektedir ki; Raşid halifeler döneminden sonra gelen diğer sultanlar bu önemli kurala aykırı davranmışlardır. Mesela Emevi döneminde kibir işaretleri görülmüş, israf, ziynet ve lezzetlere aşırı harcamalar çoğalmıştır. Abbasiler döneminde israfa dönük harcamalar sürmüştür. Selçuklu Sultanı Sencer döneminde beş gün zarfında at, kaftan, ev eşyası ve diğerlerinden yedi yüz bin dinar hibe yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de Kanuni Sultan Süleyman döneminde servet yaygınlaşmış ve harcamalarda övünme ve lükste aşırılık görülmüştür. Mısır Hidivi 1769 yılındaki Süveyş Kanalı açılışında festival kapsamında Mısır'ın bir yıllık gelirinden fazla harcama yapmıştır. Bu dönemlerin ortak özelliği; israf ve saçıp-dağıtma temel davranış biçimi olmuştur.

g. Ekonomik Kalkınmanın Görmezlikten Gelinmesi

İslam devletlerinde genelde yönetimin merkeziliği ve bunun askerler ve bürokratların ellerinde toplanması, bunların çabalarının büyük bir kısmını vergi toplayarak mali kaynaklarının geliştirilmesi ve gelirlerinin artırılmasına yöneltmiş, ekonomik kalkınmanın teşvikine yeterli önem verilmemiştir. Yine bariz mesleki toplulukların olmayışı, askeri ve idari otoritelerin tasallutu, birçok sebepten kaynaklanan yatırım çevresinin zayıflığı gibi nedenler sermaye sahiplerinin bıkkınlığına yol açmış, bu durum ticaretin ve geniş kazanç kapılarının daralmasına neden olmuştur. Bu tür işler genellikle yabancıların korunmasından yararlanan Yahudi, Ermeni, Yunanlılar gibi azınlıkların ellerinde kalmıştır.

h. Kamu Maliyesinin Belirsizliği

Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) ve daha sonra Raşid Halifeler kamu mallarını belirleyip, hazine kurarak kamu maliyesi oluşturmuşlar ve bunu korumuşlardır. Ancak sonradan gelen sultanlar ve valiler kendi özel mallarıyla kamu mallarını karıştırmışlar ve kamu mallarını zevkleri veya refahları uğruna

kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde de sultan, sultanın çevresi ve askerler haraç ve cizye gibi mali kaynakların tazmini için devlet kaynaklarına hakim olmuşlardır. Mesela yeniçeriler atâları dağıtılmadığı gerekçesiyle çok kez isyan etmişlerdir.

Temel fıkıh kitaplarında İslam hukukçuları kamu mallarına saygı duyma ve bunların tahsis olunan yerler dışında kullanılmaması gereği üzerinde durmuşlardır. Ancak, çoğu sultan ve yönetici kamu malları arasında ayırım yapmadan ellerinin altındaki malları harcamayı sürdürmüşlerdir.

1. Doğal Afetler

Çoğu zaman doğal afetlerin öngörülemeyen ve beklenmedik olmaları, yarattıkları tahribatı arttırmakta, insanoğlunun sosyolojik ve ekonomik açıdan ciddi bir biçimde etkilenmesine neden olmaktadır. İslam aleminin bazı bölgelerini coğrafi konumlarına da bağlı olarak yüzyıllar boyu etkilemiş olan doğal afetler, akabinde yok edici hastalıklar ve savaşlar ile birleşince İslam coğrafyasında ciddi ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Kuraklık, depresyonlar, çekirge istilası ve arkasından gelen kıtlık ve hastalıklar İslam dünyasında mütemediyen ve oldukça şiddetli etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu afetler tüm İslam alemini kapsamakla beraber, bunların giderilmesi ve etkilerini azaltıcı sistem ve metotların geliştirilmesinde yetersiz kalmıştır.

5. İSLAM'IN EKONOMİYE BAKIŞI

İslami finans İslam'ın kendisi kadar eski olup, ekonomik sistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir üretimi gerçekleştirebilmek için sermaye, işgücü, doğal kaynak ve girişimcilik gerekmektedir. Klasik ekonomide sermaye sahibi faiz alırken girişimci ise kâr almaktadır. İslami finansta sermaye sahibinin faiz almasına izin verilmediğinden kârlar risk alarak üretilmekte ve paylaşılmaktadır. Paylaşım ve ortaklık ekonomisine dayanan bu sistemde risk transferi yerine riskin, kârın ve zararın paylaşılması temel unsurdur.

İslami ekonomik sistemlerde faiz (riba) yasağı gibi kumar, hile, şans oyunlarına ve aldatmacaya da izin verilmemektedir. Maide Suresi 90'ıncı ayette "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz." ifadelerine yer verilmiştir. Kumar taraflardan birisinin mutlak kazancı, diğerinin mutlak kaybı ile sonuçlanan tam bilinmezlik üzerine yapılan sözleşmedir. Kumar, Kur'an-ı Kerim'de kesin olarak yasaklandığı için şey-

tan işi bir pislik ve batıl yolla mal edinme yöntemi olarak kabul edilmektedir. İslam hukukunda emir ve yasakların tamamı Allah ve Resulü tarafından belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de; "Peygamber size neyi emrettiyse onu alın, sizi neyden sakındırıyorsa ondan kaçınınız." (Haşr, 7) emri gereğince uyulması gereken ikinci kaynak da Sünnet kabul edilmektedir. Allah'ın gönderdiği ayetlerden ne anlaşılması ve nasıl uygulanması gerektiğini Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Müslümanlara açıklamıştır. Batıl yolla mal edinmek bir malı veya hizmeti bedelini ödemediği veya sahibinin rızası dışında almak, faiz, rüşvet, hırsızlık, ölçü ve tartıda hile, kumar, işgal, gasp, yetim malı yemek, talih, şans oyunları, karaborsa ve tefecilik gibi durumlarda ortaya çıkar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yukarıda sayılan bu fiillerin tamamının haram olduğunu Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ile bizlere bildirmektedir.

Müteşebbisin mal alım-satımı ticaretin bir türü olduğundan helaldir. Miras, zekât, hibe, karz ve ganimet gibi yollar İslam'da meşru transfer yöntemleridir. Nisa süresi 29 uncu ayette belirtildiği üzere; karşılıklı rıza ile malların el değiştirmesi helal iken, malların batıl yollarla kazanılması yasaklanmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, Kur'an ve Sünnette yasaklandığına dair hüküm bulunmayan sözleşme ve muamelelerin haramlığı ileri sürülemez.

Bakara Suresi'nin 275'inci ayetinde Allah'ın alışverişi helal, faizi haram kıldığı ifade edilmektedir. Herhangi bir projenin hayata geçirilmesi veya bir ürünün üretilmesi nedeniyle ortaya çıkan maliyet ile fiyat arasındaki fark ticaretten kaynaklanan kârdır. Faiz ise, ödünç paranın getirisi veya paranın kirası şeklinde ifade edilmektedir. Ticaretin yeterince gelişmediği bir ortamda üretim, alım-satım ve teşebbüs gerçekleşmez. Günümüzde faizsiz finans esaslarına göre çalışan kuruluşların müşterilerine peşin emtia veyahut gayrimenkul olarak vadeli satması faiz değildir. Malın alım-satımı arasındaki fark satıcının meşru kândır. Fiyat ve kâr seviyesini etkileyen en önemli faktörler maliyet, enflasyon, kurlar, beklentiler, piyasa durumu, riskler, genel piyasa durumu, stok imkanı ve pazarlama olanakları şeklinde sıralanabilir.

Yerde ve gökte yer alan her şey Allah'ındır (Lokman 26, Nisa 126). Allah yeryüzündeki mülkü ve malları insanın emrine amade kılmış (Casiye 13) onu dünyadaki halifesi olarak (Bakara 30) tanımlamış ve insanların hangisinin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı (Mülk 2) yaratmıştır. Bu sebeple, eşya üzerindeki hâkimiyet ve mülkün

aslına gerçekte Allah'a ait olduğu, insanların mallar üzerindeki yetkisinin ise sadece bir tür ariyet (ödünç) olduğu ifade edilmektedir.

Ticari muamelelerde haksız işlemlerden ve başkasına zulmetmekten kaçınmak, hakkaniyetli ve adaletili davranmak, böylece kazancın temiz ve helal olması gerekmektedir. Bu sebeple, Medine'ye hicret eden Müslümanların Yahudi pazarlarına alternatif oluşturmak amacıyla Peygamber Efendimizin (s.a.v.) emriyle Müslüman pazarı kurdurduğu bilinmektedir.

İslami bir toplumda tüm Müslümanlar kardeş kabul edildiğinden yardıma muhtaç olan kişilerle yardımlaşmak mecburidir. Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde şöyle buyrulur: "Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver." (er-Rum, 30/38). "Onlar, mallarında isteyenler ve istemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir" (el-Mearic, 24-25). "Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır" (Ali İmran, 3/180). "Birbirinizle iyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah ve haksızlıkta yardımlaşmayın" (Maide, 5/2). İşte bu hükümlerden hareketle İslam dini, aşırı derecede sıkıntıya düşen borçluya mühlet verilmesini hatta bu durumda borcun infak veya sadaka yoluyla silinmesini tavsiye etmiştir.

İslam iktisadında devlete verilen görevler arasında istihdamın artırılmasının, gelir ve servet dağılımının adil bölüştürülmesinin yanı sıra serbest mülkiyet hakkının korunması da bulunmaktadır. İslam toplumunda genel olarak başkasının özel mülkiyetine müdahale yetkisi bulunmamakla birlikte toplum yararını ilgilendiren hususlarda devletin müdahalede bulunma yetkisi vardır. Şayet devlet toplum menfaati nedeniyle bir müdahalede bulunacaksa bunu karşı tarafla istişare ederek ve bedelini ödemek suretiyle gerçekleştirebilir. İslami ekonomik sistemde ahirette sorguya çekilme, hesap-kitap ve ilahi adalet inancı olduğundan insanların birbirlerine daha saygılı olması, danışma kurullarının onaylamadığı işlemlere aracılık yapılmaması, manipülasyon ve spekülasyona izin verilmemesi ve yatırım kararlarında sosyal ve ahlak kurallarına daha fazla riayet edilmesi söz konusudur. Ayrıca, İslam ekonomisi ve İslam finansı alanlarında devlet otoritesinin de gerekli hukuki düzenlemeleri yaparak mevzuat boşluğu bırakmaması ve etkin denetim fonksiyonunu icra etmesi son derece önemlidir.

6. FİNANSAL KRİZ SÜRECİNDE İSLAMİ BANKALARIN ROLÜ

Liberal ekonomilerde olduğu gibi İslam ekonomisinde de ticari hayatta teşebbüs serbestisi bulunmaktadır. Esasında İslam ekonomisini liberal ekonomiden ayıran en önemli özelliklerinden birisi de bireylerin her istediğini yapması değil, ahlak kurallarına ve toplumun menfaatine riayet edilen teşebbüs faaliyetini sürdürmeleridir. 2008 yılında başlayan küresel finansal krizden sonra bankacılık ve finasta etik kurallar daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Bu nedenle, akademisyenler ve düzenleyici otoritelerin yetkilileri tarafından aşırı kâr hırsının, aç gözlülüğün ve yüksek kar iştahının törpülenmesi, şeffaflığın artırılması ve müşteri memnuniyetinin öne çıkarılması gerektiği çeşitli platformlarda ifade edilmiştir.

Asimetrik bilginin varlığı, ahlaki riziko ve asil-vekil sorunu nedeniyle kriz olasılığı her zaman ihtimal dâhilindedir. Yüksek kaldıraç oranları, aşırı risk iştahı ve sürü davranışı nedeniyle piyasaların gerçekte etkin olmadığı, bireylerin her zaman rasyonel davranmadığı ve kendiliğinden piyasa etkinliğinin sağlanmadığı ileri sürülmektedir. Dünyadaki pek çok kriz incelendiğinde hisse senetleri piyasasının krizden önceki 3-4 yıl içerisinde artış göstererek zirve noktasına çıktığı ve krizin yaşanmasından sonraki 2-3 yıl boyunca sürekli azaldığı ve düzelmenin 3 yıl sonra başlayarak kriz öncesi seviyesine gelmesi suretiyle kriz döngüsünü tamamladığı görülmektedir. 8-10 yılda bir tekerrür eden küresel ve bölgesel krizlerin kapitalizmin doğasından ve yapısal sorunlardan meydana geldiği, aşırı hırsın, yüksek kar iştahının ve düzenleme boşluklarının bu krizlere davetiye çıkardığı ifade edilmektedir.

Tam rekabet piyasa dengesi, toplam arz ve toplam talep fiyatlarının kesiştiği yerde oluşur. Serbest piyasa sisteminde bireylerin kendi menfaatini öne çıkarması, gelecekteki piyasa şartlarının tam olarak öngörülememesi, mevsimsel etki, sağlıklı bilginin bulunmaması ve piyasa tutarsızlıkları nedeniyle yatırımcıların mantıklı davranmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple, tüm yatırımcıların akılcı davranması mümkün değildir. 2000'li yıllarda görülen "dot.com" krizi ve 2008 yılındaki "mortgage krizi" piyasaların etkin olmadığını ve yatırımcıların rasyonel davranmadığını göstermektedir. Krizlerin daha iyi analiz edilebilmesi için davranışsal finansın etkin piyasa hipotezi ile birlikte kullanılması ve bütüncül bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Öte yandan, İslam'ın ekonomi ve finans alanındaki birikiminin anlaşılması ve uygulanması dünyanın sürekli

ASİMETRİK BİLGİNİN VARLIĞI, AHLÂKİ RİZİKO VE ASİL-VEKİL SORUNU NEDENİYLE KRİZ OLASILIĞI HER ZAMAN İHTİMAL DÂHİLİNDEDİR.

karşı karşıya kalmış olduğu küresel krizlerden kurtulmasına ve daha yaşanabilir bir dünyanın kurulmasına yol açacağı ifade edilmektedir.

2008 küresel finans krizi sonrasında, pek çok uluslararası toplantıda finansal sistemin yeniden dizayn edilerek finansal istikrarın sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. 2018 yılı itibarıyla dünyada İslami finans sisteminin 2,5 trilyon dolara yaklaşmasına karşın konvansiyonel finansla karşılaştırıldığında henüz % 2 seviyesinde olduğu görülmektedir. İslami bankacılığın, son yıllarda yakaladığı yüksek büyüme oranlarının devam etmesi durumunda İslami bankacılığın 2025 yılında %10'lara çıkması öngörülmektedir. İslami finans son elli yıldır kendine has ürün ve uygulamalarla faaliyetlerini sürdürürken konvansiyonel bankacılığa göre küresel krizlerden nispeten daha az etkilenmiştir. Literatürde yer alan başka çalışmalarda da, İslami bankaların daha yüksek sermaye tutma ihtiyacı hissetmesi son küresel krizde daha iyi performans göstermelerine yol açmıştır. İslami finans sisteminin reel ekonomiye ve risk paylaşımına dayanması, spekülasyon amaçlı türev işlemlerinin yaygın olmaması ve kaldıraç oranlarının düşük olması gibi nedenler faizsiz bankacılık sektörüne olan ilgiyi arttırmaktadır.

6.1. Atıl Tasarrufların Sisteme Dâhil Edilmesi

Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla ihracata dayalı büyüme stratejisini başlatarak açık ekonomi ilkelerini benimsemiştir. Bu kararlarla birlikte sermaye ha-

reketleri önündeki engellerin büyük bir kısmı kaldırılarak yabancı sermaye teşvik edilmiştir. Türkiye’de faizsiz bankacılık uygulaması ilk defa eski başbakanlardan rahmetli Turgut Özal tarafından 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile hayata geçirilmiştir. Bu tarihten sonra katılım fonlarını kâr/zarar ortaklığı ilkelerine göre değerlendirmek isteyen yatırımcılar Özel Finans Kurumları (ÖFK-katılım bankaları) aracılığıyla finansal sisteme dâhil edilmiştir. Özal’ın bu uygulamayı başlatmasının temelinde faizsiz finans ilkelerini gözeterek vatandaşların alternatif finansman yöntemlerine ulaşabilmesi ve yastık altındaki tasarruflarının ekonomiye kazandırılma çabası yatmaktadır. İslami finansın son dönemlerde yabancılar tarafından da benimsenmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. İlk olarak İslami finansın kendine has farklı ürün, model ve uygulamaları bulunmaktadır. İkinci temel neden ise Müslüman ve Körfez ülkelerindeki petrol gelirlerinden kaynaklanan ve faiz hassasiyeti bulunan müşterilerin fonlarına ulaşma çabasıdır. Başka bir neden ise İslami finansın kendine has etik kurallarının bulunması ve katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre daha insancıl olmasıdır. İslami finans ilkelerine uygun olan kira sertifikası işlemlerinin tahvil piyasasına alternatif olabileceği ifade edilmektedir. İslami finansın sadece inançlı Müslümanlar için değil, Avrupa ve diğer Batı ülkeleri için de iyi bir finansal çözüm getirebileceği vurgulanmaktadır. Öte yandan, kâr paylaşımı esasına dayanan kira sertifikası işlemleri ile alt yapı, otomobil ve diğer sektörlerdeki finansman sorununun çözülebileceği ifade edilmiştir.

6.2. Reel Sektörün Finanse Edilmesi

Günümüzde reel sektörün faaliyetlerini sürdürebilmesi büyük ölçüde finansal sistemden sağlayacağı kaynaklara bağlı hale gelmiştir. Ülkemizde reel sektör faaliyetlerine kaynak sağlama bakımından finansal sistemin en önemli aktörü ticari bankalardır. Bankalar temel olarak kısa vadeli kaynaklarla (mevduat veya katılım fonu) uzun vadeli kredileri finanse ederek, vade dönüşümü gerçekleştirmektedir. Bu noktada İslami bankaların ortaklık ve risk paylaşımı ilkeleri sayesinde, vade uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunları gidermek için daha geniş imkânlarla sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşün altında ise İslami bankaların, konvansiyonel bankalardan farklı olarak, önceden miktardan belirlenmiş sabit bir borç olan faiz yerine, faaliyet sonucunda ortaya çıkan kâr ve zarar ortaklığı esasını ile elde edilen kaynaklara dayalı olarak fonlama yapması yatmaktadır. Teorik olarak, İslami bankacılık konvansiyonel bankacılıktan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. İslami finans prensipleri alacaklara faiz uygulanmasına, spe-

külasyona ve yasaklanmış çeşitli ürünlerin finanse edilmesine izin vermemekte, ürün veya hizmetlerin yalnızca fiyat değeri taşımasını uygun bulmaktadır. İslami bankacılık, banka bilançosunun hem aktif hem de pasif tarafı açısından, bütün işlemlerin somut bir varlığa bağlı gerçek ekonomik işlemler olması ve kâr-zarar yani risk paylaşımı ilkesinin geçerli olduğu fikrine dayanmaktadır. Dolayısıyla İslami finans anlayışında, yatırımcıların faaliyetleri neticesinde kâr elde etmeleri kadar zarara maruz kalmaları da mümkündür. Nitekim ticari ve sınai işlemlerde her zaman belirli bir risk söz konusudur. Bu risk İslami finansın özünden yani ticaretten kaynaklanan bir risk olup, risk olasılığı kâr beklentisi ile dengelenmektedir.

İslami finans ilkeleri, bankacılık faaliyetlerinin, doğrudan ihtiyaç kredisi gibi tüketimi arttıran veya türev işlemler gibi spekülasyon gelir elde etme amaçlı işlemlerden ziyade, reel sektörü destekleyici, kâr/zarar ortaklığı esasına dayanan ürünlere yönelmesini tavsiye etmektedir. Ancak, uygulamada Türkiye’de ve dünyada İslami bankaların, özellikle bilançolarının aktif tarafında, İslami finans ilkeleri ile uyumlu olmakla birlikte, kâr zarar paylaşımı prensibine uyum seviyesi düşük olan ve konvansiyonel finansal ürünler gibi finansal sonuçlar üreten murabaha, icara veya istisna gibi ürünlere yönelikleri görülmektedir. Bunun sebebi ise ortaklık finansman enstrümanlarının düşük enflasyon, istikrarlı makroekonomik ortam, şeffaf, uygun bir hukuk sistemi gibi belirli koşullar altında çalışabilmesidir. Ancak, tüm bu kısıtlamalara rağmen hem dünyada hem de Türkiye’de İslami bankaların, yavaş da olsa, borç finansmanı sağlayan ürünlerden ortaklık finansmanı ürünlerine yönelme çabası içerisinde olduğu da bilinmektedir. Nitekim İslami finansal ürünler arasında yer alan mudaraba, muşaraka, muzaraa ve musakat gibi ortaklık finansmanı sağlayan finansal enstrümanların yaygınlaştırılması, başta tanım ve hayvancılık olmak üzere desteklenmesi gereken sektörlerin ve ekonomimiz için büyük önem taşıyan küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) finansmanında alternatif kaynaklar sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca uzun vadeli ve büyük tutarlı reel sektör yatırımlarının fonlanabilmesi amacıyla Türk katılım bankacılığı sektörü son yıllarda sendikasyon kredisi temini veya kira sertifikası (sukuk) ihraçları ile kaynak sağlama faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştır. Ülkemizde sukuk ihracı seviyesinin diğer ülkelere kıyasla hala çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Malezya hükümetinin sukuk yoluyla sağladığı finansman oranı %37, Körfez ülkelerinde ise bu oran %35 civarında iken Türkiye Hazinesi’nin sağladığı finansman oranı hâlihazırda %5 seviyesindedir.

Ülkemizin son dönemde inşa ettiği alt yapı, köprüler, tüp geçit, otoyollar, raylı sistemler, 3 üncü havalimanı, bağlantı yolları ve Kanal İstanbul gibi projelerin finansmanda sukuk enstrümanına daha fazla yer verilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, kira sertifikasına konu dayanak varlığın İslami finans ilkelerine uyumlu olması ve söz konusu ihraçların caiz olduğuna ilişkin danışma kurulundan onay alınmasıdır. Diğer taraftan, Türkiye son yıllarda nükleer santral, rüzgar enerjisi, sıvılaştırılmış doğalgaz ve maden arama faaliyetlerini hızlandırmıştır. İslami finansın bu alanlara yatırım yapması ve kurulacak konsorsiyumlara ortak olması reel sektörün desteklenmesi açısından son derece önem arz etmektedir.

6.3. İslami Kalkınma Modeli

İslamiyet'e göre her şeyin gerçek sahibi Allah (Şura Suresi, 53) iken insanlar sadece bir emanetçi konumdadırlar. İmam Gazali Müslümanların maldaki görevini; malın bir vasıta olarak görülmesi, helal yollarla kazanılması, israfa ve lükse meyledilmemesi, malın haram bir gaye için kullanılmaması, maldaki dini ve insani hakların yerine getirilmesi şeklinde saymaktadır. Zenginliğin insanlara yüklediği birtakım sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukların en önemlisi Allah'a şükretmektir. Diğer sorumluluklar ise bu mallarda kendisinin, aile fertlerinin, akrabaların, fakirlerin ve muhtaçların hakkı olduğunun bilinmesidir. İslam dini Müslümanların mal-mülk sahibi olmalarını yasaklamadığı gibi sermayenin zengin aileler arasında toplanmasına ve diğer kesimlerin fakir kalmasına izin vermemektedir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "Veren el, alan elden üstündür" sözüyle Müslüman bireylerin sermaye sahibi olup ekonomik bağımsızlı-

ğını kazanmasını ve diğer kesimler ile paylaşmasını tavsiye etmektedir. Liberal ekonomilerde, toplum ve bireylerin ayrı ayrı homo economicus (çıkarıcı, bencil insan) ilkesi çerçevesinde hareket etmesi durumunda tüm toplumun menfaatinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Ancak bu teorinin İslam ekonomisinde yeri bulunmamaktadır. Çünkü birisinin menfaati diğer bir kişinin zararı şeklinde tezahür edebilir. Bu durum İslam'da yasaklanan batıl yollarla malların yenilmesine de yol açabilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi 29 uncu ayetinde, karşılıklı rıza ve ticaret esasları gözetilmeden haksız yolla malların yenilmesi yasaklanmaktadır. Kur'an'ın başka bir ayetinde ise, haham ve rahiplerin birçoğunun insanların mallarını haksız yollardan yedikleri, insanları Allah yolundan engelledikleri, altın ve gümüşü yığıp infak etmedikleri ve sonunda karşılaşacakları azap bildirilmektedir (Tevbe, 34).

Müslüman dünyası 8'inci yüzyıldan 12'inci yüzyıla kadar bilim ve teknoloji alanında pek çok yeniliğe katkı sağlamıştır. İbn Haldun toplumların kalkınması ve gerilemesindeki döngüsel modeli açıklayan ilk kişidir. Birey, grup, aile ve toplumun bütünsel olarak kalkınabilmesi için siyasi otoritenin bulunması, İslam ilkelerinin (değerler, kurumlar ve davranış kuralları) benimsenmesi ve servetin adaletli bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Bir ülkede adalet tesis edilmezse kalkınmanın mümkün olmayacağı ve zulmün kalkınmanın sonunu getirdiği ifade edilmektedir. Bu kalkınma modelinde bireylerin kendileri ve toplum için ellerinden gelenin en iyisini yapabilmeleri adına öncelikli olarak adaletin tesis edilmesi, eğitim kalitesinin artırılması ve yeteneklerinin geliştirilmesi için uygun ortamın oluşturulması gerekmektedir. İslam ekonomisinde maddi ve manevi kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için ekonomik kalkınmadan ziyade hayatın her alanında ahlaki, toplumsal, entelektüel ve siyasi kalkınmanın da gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İslamiyet'in doğuşundan sonra Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) uygulamalarından da anlaşılacağı üzere, toplumun takas sisteminden paralı ticaret sistemine geçişi tavsiye edilmektedir. Çizakça tarafından yapılan çalışmada İslam ekonomisinin Bizans, Sasani, Avrupa ve Hindistan gibi dünyanın pek çok yerindeki ekonomik hayatı etkilediği ifade edilmektedir. Bir özel ortaklık biçimi olan mudaraba sisteminin denizcilik alanındaki uygulamaları Avrupa'ya Comenda adıyla yayılmıştır. Ayrıca, Orta Çağ Avrupası'nın poliçeler, kredi mektupları (süftece), emre muharrer senetler, çekler ve çift taraflı muhasebe sistemi gibi enstrümanların büyük bir bölümünü Müslümanlar-

dan aldığı belirtilmektedir. Modern ekonomi tanımı, insanın sınırsız arzuları için kit kaynakları kullanarak geçinmesi şeklinde yapılmaktadır. Kaynakların kit ve insanların isteklerinin sınırsız olması insanın fitratının bozulmasına, azgınlaşmasına ve bencil olmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, kit kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların giderilmesi tanımının sorgulanması ve iktisadın insan fitratına uygun bir hale getirilmesi önem arz etmektedir. Allah'ın Rezzak sıfatı sayesinde yeryüzündeki her varlığın rızkı tekeffül edilmiştir. Kuran'ın pek çok ayetinde Allah'ın insanları rızıklandırdığı ve insanların bu rızıklardan infak etmelerinin (Allah rızası için harcamalarının) kendileri için daha hayırlı olacağı ifade edilmektedir.

Literatürde yer alan bazı çalışmalarda, İslam ekonomisinde homo economicus ilkesi yerine "homo religious (inanç odaklı)" veya "homo islamicus (İslam odaklı)" ilkelerinin benimsenmesi gerektiği ifade edilmektedir. İslam ekonomisine göre faaliyet gösteren kuruluşların ve İslami finans temsilcilerinin homo islamicus ilkelerini benimsemeleri durumunda bireysel faydanın yanı sıra sosyal adalet ve insan odaklı ekonomik büyüme ve gelişme sağlanabilir. İslam'da sosyal adaleti tesis etmek için zekât, sadaka ve karz (borç) gibi vasıtalara öncelik verilmesi ayrıca ticaret ve yatırımlardaki olası refah ve kazancın da paylaşılması teşvik edilmektedir.

6.4. Rekabetin Geliştirilmesi ve İstihdam

2002 yılı sonunda 148 şube ve 2.530 personel ile faaliyet gösteren katılım bankaları Aralık 2020 itibarıyla 1.255 şube ve 16.689 personel istihdam eder hale gelmiştir. Bankacılık sektöründeki toplam şubelerin %11,2'si, istihdam edilen personelin ise %8,3'ü katılım bankalarına aittir. Katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğü Aralık 2020 itibarıyla 437 milyar TL büyüklüğe ulaşmıştır. Katılım bankalarının toplam

sektör içindeki payı %7,3'e yükselmiştir (2002 yılsonunda bu oran %1,9 idi, 2018 yılında ise %5,0 düzeyinde idi). Katılım bankalarının sektörün kredileri içindeki payı 2002 yılsonunda %3,83 iken, bu oran 2018'de %4,90'a, 2020'de ise %6,3'e yükselmiştir. Katılım bankalarının kullandığı kredilerin tutar olarak büyüklüğü de 2020 yılı itibarıyla 240 milyar TL düzeyindedir. Katılım bankalarının KOBİ'lere kullandığı kredinin bankacılık sektörü içindeki payı 2018 yılında %6,8 düzeyinde iken 2020 itibarıyla %8,6'ya yükselmiştir.

Katılım bankalarının topladıkları fonlar, sektörün toplam mevduatı içinde Aralık 2020'de %2,3 paya sahip iken, söz konusu oran 2018 yılında %6,5'e, 2020 yılında ise %9,3'e yükselmiş ve 322 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranın aktiflere göre yüksek gerçekleşmesinin sebebi, altın cinsinden katılım fonlarının bankacılık sektörüne göre %24 oranında gerçekleşerek 70 milyar TL'ye çıkmasıdır. 2002 yılsonunda sektörün toplam öz kaynaklarının %1,6'sı katılım bankalarına ait iken, bu oran 2018'de %3,9'a, Aralık 2020'de ise %4,6'ya yükselmiştir.

Sermaye Yeterliliği Rasyosu (SYR) Aralık 2020'de sektör için %19,4 olarak gerçekleşirken, katılım bankalarında %17,8 olmuş, SYR katılım bankaları ve sektör için her zaman Basel kriterlerini (%8) ve BDDK kriterlerini (%12 Hedef Rasyo) sağlamıştır. Aralık 2020'de katılım bankalarının aktif kârlılığı (Return on Asset-ROA) %0,98, öz sermaye kârlılığı (Return on Equity-ROE) %15,76, kredilerin takibe dönüşüm oranı (Non-performing Loans-NPL) ise %3,92 düzeyinde gerçekleşmiştir. İlgili oranlar Türk bankacılık sektörü genelinde ise sırasıyla %1,09, %11,64 ve %4,07 düzeyinde gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının ROA oranı sektörden daha düşük ama ROE oranı ise sektörden daha yüksek gerçekleşirken ta-

kibe dönüşüm oranı da bankacılık sektörünün altındadır. Halihazırda faaliyet gösteren Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ve

Emlak Katılım A.Ş.'nin yayımlanmış bağımsız denetim raporlarına ilişkin temel göstergeler aşağıda yer almaktadır. Katılım bankaları genel rasyoları hesaplanırken ağırlıklı ortalamaya göre hesaplama yapılmıştır (Bkz Tablo 2.).

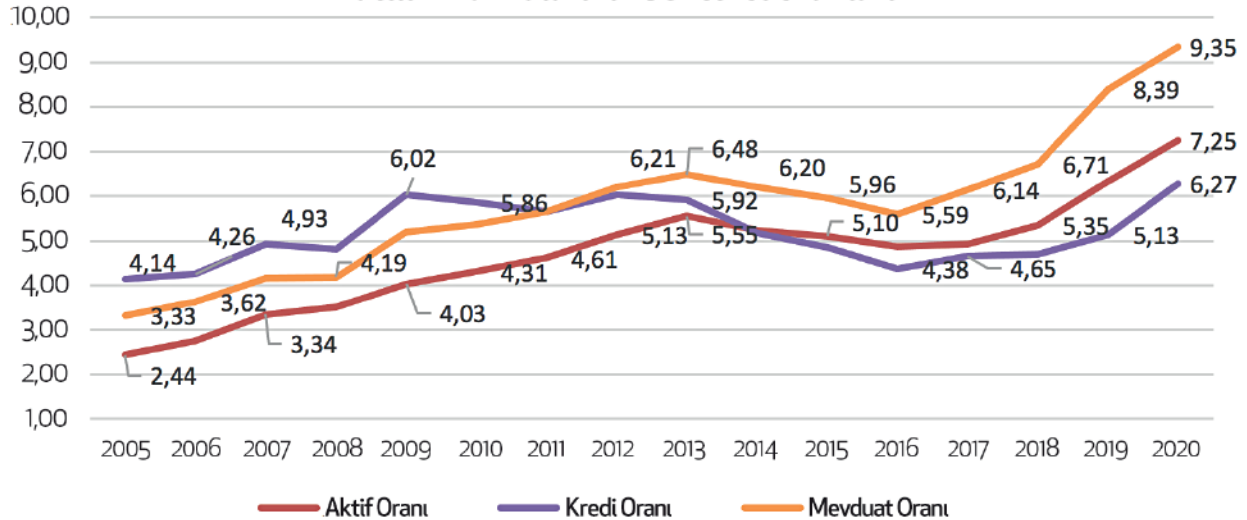
30.09.2020	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	EMLAK KATILIM BANKASI A.Ş.	TOPLAM VEYA KATILIM BANKALARI ORTALAMASI
Toplanan Fonlar (Milyon TL)	53.358	119.340	59.965	42.416	38.225	10.476	322.780
Kullandırılan Fonlar (Milyon TL)	42.258	78.933	51.269	40.974	29.165	10.402	253.001
Toplam Aktif (Milyon TL)	68.395	153.120	80.648	54.213	53.294	16.265	425.935
ROA (%)	0,73	1,21	0,76	0,61	1,00	0,9	0,98
ROE (%)	10,60	15,93	8,74	4,30	2,43	3,5	15,76
SYR (%)	15,3	22,3	16,9	15,2	19,8	17,3	17,8
NPL (%)	4,60	3,30	5,30	2,90	2,40	1,80	3,92
Şube Sayısı	234	439	317	111	118	36	1.255
Personel Sayısı	3.618	5.977	3.699	1.234	1.528	633	16.689

Tablo 2 Katılım Bankaları Temel Göstergeleri

Son iki yılda katılım bankalarının dağıttığı TL kar paylarının düşmesi nedeniyle müşterilerin Türk Lirası katılım fonlarının bir kısmı Dolar, Euro ve altına yönelmiştir. Bankacılık sektöründe para ikamesi %56'lara ulaşırken katılım bankalarında bu oran

daha da yüksektir. Para ikamesinin yüksek olması hem bankacılık sektörü hem de katılım bankaları için risk taşımaktadır. Grafik 1'de katılım bankalarının aktif, mevduat ve kredi oranlarının gelişimi yer almaktadır.

Katılım Bankalarının Sektörel Oranları

Grafik 1: Katılım Bankalarının Sektörel Oranları

Katılım bankacılığının son iki yıl içerisinde büyük bir ivme kazanması sevindirici olmakla birlikte mevduat ile kredi arasındaki makasın açıldığı görülmektedir. Bunun en önemli sebepleri, kamu katılım bankaları başta olmak üzere tüm katılım bankalarının bilançolarını büyütmesi ve para ikamesinin artmasıdır. Herhangi bir bankada katılım fonu veya mevduat girişi sınırlı olsa bile yabancı para katılım fonları ve mevduatlarının artması bilanço büyüklüğünü arttıracaktır. Kredilerin mevduat kadar artmamasının sebebine gelince, Dolar, Euro ve altın gibi yabancı para cinsinden geliri olmayan müşterilerin yabancı para cinsinden kredi kullanamamasıdır. Bu durum katılım bankalarında katılım fonu ile kredi arasındaki makasın giderek açılmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde katılım bankacılığı faaliyetlerinin 1980'li yıllara dayanmasına rağmen bankacılık sektöründeki payının sınırlı kalmasının en önemli nedenleri katılım bankalarının öz kaynaklarının yetersiz, piyasa oyuncularının ve ürünlerinin sınırlı olması ve toplumun faize karşı hassasiyetinin düşük olması şeklinde sıralanabilir. Yapılan kamuoyu araştırmalarında toplumun faize karşı duyarlılığı %15 civarında bulunmuştur.

Katılım Bankaları Strateji Belgesi'nde katılım bankalarının bankacılık sektöründen aldıkları pay 2018 yılında %5,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yeni oyuncuların faizsiz finans sistemine girmesiyle birlikte aktif büyüklüğünün bankacılık sektöründeki payının 2025 yılında %15'lik paya çıkarılması hedeflenmektedir. Katılım finansın ülkemizde gelişmesiyle birlikte alternatif finansal erişim kanallarının ve tasarruf oranlarının artması, kırılganlıkların azalması ve finansal derinleşmenin artması beklenmektedir.

6.5. Yabancı Sermaye Transferinin Sağlanması

2020 verilerine göre Körfez ülkelerinin toplam nüfusu 55 milyon ve GSMH'si ise 2 trilyon ABD doları civarındadır. 2013 itibarıyla İslami bankacılığın toplam bankacılık içerisindeki payı Suudi Arabistan'da %49, Katar'da %34, Kuveyt'te %45, Bahreyn'de %28, Malezya'da %23 ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) %22 oranındadır. 2019 verilerine göre İslami finansın aktif büyüklüğünün %45'i Körfez ülkelerinde, %26'sı Orta Doğu ve Asya ülkelerinde, %24'ü ise Güneydoğu Asya ülkelerinde bulunmaktadır. Körfez ülkelerinde faizsiz bankalar sistemik öneme haiz bankalar kabul edilmektedir. İslami finansın son yıllarda yakaladığı ivme ile birlikte; 2019 yılında İslami bankacılığın toplam bankacılık içerisindeki payı Suudi Arabistan'da %69, Bruney'de %62, Kuveyt'te

%48, Malezya'da %28,4, Katar'da %26, Bangladeş'te %25, BAE'de %23, Ürdün'de %16 ve Bahreyn'de %11 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Özellikle 2008 küresel krizi sonrasında ABD, Avrupa Birliği ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde genişletici para politikaları izlenmesi nedeniyle dünya genelinde para bolluğu yaşanmıştır. FED ve Avrupa Merkez Bankası ise son yıllarda tersi bir politika izleyerek para musluklarını kısma yoluna gitmişlerdir. Bu süreç, Türkiye gibi GOÜ'nin sermaye hareketlerinden pay alabilmelerini güçleştirmiştir. Ayrıca, 2019 yılı sonunda Çin'de ortaya çıkan COVID 19'un tüm dünyaya yayılarak pandemiye dönüşmesi sağlık ve ekonomi problemlerinin derinleşmesine neden olmuştur. Hükümetlerin pandemi ile baş edebilmesi için küresel olarak faiz oranları düşürülmekte, likidite destekleri arttırılmakta ve kurtarma paketlerine başvurulmaktadır. Ayrıca, merkez bankaları genişletici para politikaları uygulayarak hükümetlerle eş güdümlü çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye 2016 yılına kadar önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekebilmiştir. Yabancı yatırımların en fazla hizmet sektörü, imalat, endüstriyel sektörler, finans, sigortacılık, toptan ve perakende ticaret ile gayrimenkul alanında olduğu gözlemlenmektedir. 2011-2019 yılları arasında Türkiye yurtdışından 123 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekebilmiştir. Ancak, COVID 19 Pandemi sürecinde Türkiye'ye yabancı sermaye girişleri azalmıştır. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde dünya ülkelerinden yabancı sermaye girişini sağlayabilmesi için İslami finans alanı dâhil tüm yapısal reformların tamamlanması, enflasyon oranlarının %5 seviyelerine indirilmesi ve ekonomik ve finansal istikrarın sağlanması büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Hükümet, tüm düzenleyici ve denetleyici otoriteler ile ekonomi ve finans kurumlarının eş güdümlü çalışması pandemi sürecinde ortaya çıkan sorunların aşılmasında belirleyici olacaktır.

7. MERKEZ BANKACILIĞI VE İSLAMİ BANKACILIK İLİŞKİSİ

Türkiye'nin küresel faizsiz finans pastasından daha fazla pay alabilmesi için öncelikli olarak hukuki yasal alt yapının oluşturulması amacıyla, müstakil bir Faizsiz Finans Kanunu'nun yasalaşması gerekmektedir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) bünyesinde yapılan Faizsiz Finans Taslak Çalışması'nda, katılım bankacılığı algısının iyileştirilmesi, yurtdışı yatırımcıların ülkemize daha fazla çekilmesi, faizsiz finans ilkelerine uygun piyasaların oluşturulması, faizsiz finans sektörünün itibarının

artırılması, faizsiz finans ürünlerine standartların getirilmesi, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve paydaşlar nezdindeki tereddütlerin ortadan kaldırılması gibi amaçlar yer almış, ancak bu Taslak Çalışma yürürlüğe girmemiştir. Buna karşın TCMB bünyesinde “Katılım Bankacılığı Müdürlüğü” oluşturulmuştur. Böylece, TCMB ve katılım bankaları ile ilişkilerde ve yapılmakta olan çalışmalarda etkinliğin artırılması, sektörün gelişimine ve finansal istikrara katkıda bulunulması, İslami finans alanında çalışan üyesi ya da hissedarı olunan (TCMB tarafından) uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin daha etkin takip edilmesi ve elde edilen bilgilerin yurt içinde ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılması amaçlanmıştır.

Ayrıca, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 527/Ç maddesinin birinci fıkrasının b bendi uyarınca “Katılım Finans Daire Başkanlığı” kurulmuştur. Buna göre, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda, katılım finans alanında stratejiler geliştirmek, bu stratejiler kapsamında alınan kararların ilgili kamu kurum ve kuruluşları nezdinde uygulanmasını takip etmek ve sonuçlarını Cumhurbaşkanlığına raporlama amaçlanmıştır. Katılım Finansın Daire Başkanlığına geliştirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini arttırmak ve bu alanda koordinasyonu sağlamak görevi verilmiştir.

7.1 İslam İktisadı Bağlamında Merkez Bankası

Dünya uygulamalarına bakıldığında bankerlik ve sarraflık çok eskilere dayanmakla birlikte modern bankacılığın ilkeleri çerçevesinde ilk tesis edilen banka İtalya'nın Venedik şehrinde 1157'de kurulmuştur.

İkinci banka ise İtalya'nın Cenova şehrinde 1170'te ve sonraki banka ise İspanya'nın Barcelona şehrinde 1401'de kurulmuştur. Kuruluş şekli ve çalışma prensipleri faizli bankalarla örtüşen ve onlara örneklik teşkil eden ilk modern banka ise 1578 yılında Venedik şehrinde kurulan “Banco Della Pizzadi Rialto”dur. Bu bankanın ardından 1609'da Amsterdam Bankası, 1694'te İngiltere Bankası, 1800'de Fransa Bankası ve 1875'te Almanya Devlet Bankası (Reichsbank) kurulmuştur.

ABD'de yaşanan 1873, 1884, 1893 ve 1907 krizlerinin ardından Başkan Wilson döneminde 1913 yılında Federal Rezerv Kanunu ile birlikte Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve System-FED) kurulmuştur. Federal rezerv sisteminde güç dengesi bankacılar, iş dünyası, hükümet ve özel sektör arasında paylaşılmıştır. Bu sistemde görevler federal rezerv bankaları, özel ticari bankalar, yönetim kurulu ve Federal Açık Piyasa Komitesi tarafından yerine getirilir. Federal Rezerv Kanunu FED'e nihai kredi mercii (lender of last resort) görevini yüklemiştir.

Osmanlı döneminde ise yeterli sermaye birikiminin bulunmaması ve tarımla uğraşan çiftçilerin başvurabilecekleri kurumsal bir finansal yapının olmaması nedeniyle çiftçiler tefecilerden yüksek faizle borçlanabiliyorlardı. Osmanlı Sadrazamı Mithat Paşa, 1863 yılında çiftçilerin oluşturduğu kaynakla ve devlet öncülüğünde “Memleket Sandıkları”nı kurmuştur. Ağustos 1888'de mezkûr sandıkların görevini üstlenmek üzere modern finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası kurulmuştur. Ziraat Bankası Hicaz Demiryolları için halktan topladığı ianenin düzenlenmesine ve Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanında bazı vergi tahsilat görevini üstlenerek Osmanlı İmparatorluğu'na faizsiz kaynak temin etmiş ve bir anlamda merkez bankası görevini üstlenmiştir.

Osmanlı döneminde pek çok yerli ve yabancı banka kurulmasına rağmen merkez bankası fonksiyonlarını icra eden ilk banka Osmanlı Bankası'dır. Bu bankanın Osmanlı İmparatorluğu için banknot çıkarma ve Devlet'in hazine işlemlerini yürütme yetkisi bulunmaktaydı. Söz konusu banka kaime adıyla tedavülde bulunan ve saygınlığını yitiren paraların yerine sağlam para çıkarma görevini üstlenmiştir. 20 Eylül 1931 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 1715 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyete başlamıştır. Mezkûr Banka anonim şirket statüsünde kurulmuş, para ve kredi piyasasını düzenlemek en önemli görevleri arasında yer almıştır. Merkez Bankası mevzuatı zamanla bazı

değişikliklere uğramış olmasına rağmen en köklü değişiklik 14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı TCMB Kanunu ile gerçekleşmiştir. Banknot ihracında tek yetkili otorite olan TCMB'nin temel amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır.

TCMB'nin günümüzdeki temel görevi ise fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarın da sağlanması ile etkin finansal sistemin tesis edilmesidir. Para arzı göstergeleri olarak M1, M2 ve M3 kabul edilmekle birlikte likidite açısından M2'nin daha iyi gösterge olduğu ifade edilir. Merkez bankasının para arzı, döviz kurları ve faiz oranlarını aynı anda kontrol edememesine literatürde imkânsız üçlü (impossible trinity) denilmektedir. Bu sebeple, merkez bankalarının en önemli önceliği fiyat istikrarı ve finansal istikrarın sağlanmasıdır. İslam ekonomisi bağlamında merkez bankalarına verilecek ilave görevler; İslami finans mevzuat alt yapısının oluşturulması, İslami para piyasasının kurulması, fakirliğin azaltılması, sosyal adaletin tesis edilmesi, gelir adaletsizliğinin giderilmesi, İslami finans ilkelerine uyumun denetlenmesi şeklinde sıralanabilir.

Bankacılık Kanunu'nun 46. Maddesi ile likiditeye ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. "Bankalar, Merkez Bankasının uygun görüşü alınmak suretiyle Kurulca belirlenecek usul ve esaslara göre asgarî likidite düzeyini hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorundadır." Basel III'ün likiditeye ilişkin getirdiği hükümlere benzer oranlar BDDK tarafından 2006 yılından beri uygulanmaktadır. Bu kapsamda, söz konusu maddeye istinaden BDDK tarafından konuya ilişkin olarak 01/11/2006 tarih ve 26333 sayılı Resmî Gazete'de Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır. Ayrıca Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik 21 Mart 2014 tarih ve 28948 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 4. Maddesi ile birinci ve ikinci vade dilimi için toplam likidite yeterlilik oranı %100 ve birinci ile ikinci vade dilimi yabancı para likidite yeterlilik oranı ise %80 olarak belirlenmiştir.

İslami bankacılık ile konvansiyonel bankalar karşılaştırıldığında İslami bankaların likidite yönetimi daha zor olup, ankes olarak daha fazla rezerv tutmaları gerekmektedir. Konvansiyonel bankalar likidite ihtiyaçlarını doğrudan merkez bankalarından veya interbank piyasasından diğer finansal kuruluşlardan borçlanarak giderebilmektedir. Konvansiyonel bankaların günlük, haftalık veya 15 günlük repo-ters repo yapma imkânları bulunmasına rağmen,

İslami bankaların bu tür imkânları bulunmamaktadır. Bu sebeple, son borç verme mercii işlevini görecektir İslami merkez bankasının veya uluslararası İslami bankanın kurulması gerekmektedir. Bu sebeple, İslami finansal kuruluşlarının kısa vadeli likidite ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, Türkiye, Suudi Arabistan, Endonezya ve İslam Kalkınma Bankası'nın iş birliği ile İslami kuruluşlar için merkez bankası işlevi görecektir olan MEGABANK'ın kurulması projesinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

7.2. İslam İktisadında Para Politikası Amaçları

Bir bankanın, veya diğer bir finansal kuruluşun iflas etmesi, ekonomiye olan güvenin sarsılmasına ve buna bağlı olarak sistemik riskin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla, mali yapısı güçlü olan bankaların bile olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermektedir. Piya-saya olan güvenin bozulması likidite musluklarının kurumasına veya daralmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, hem kredi müşterileri istedikleri kredileri alarak finansal sorunlarını çözememekte hem de mevduat sahipleri bankalara ve finansal kurumlara güvenmediği için parasını emanet etmemektedir. Bankaların iflas etmesinin sadece hissedarlar için değil, aynı zamanda devlet ve diğer bütün kesimler için hem ekonomik hem de sosyal maliyeti bulunmaktadır. Finansal alanla ilgili yapılan düzenlemeler genellikle daha iyi bir finans altyapısının tesis edilmesini sağlamaya yöneliktir. Ayrıca, mevduat güvencesinin bulunması, finansal kurumların sürdürülebilir kârla ve daha düşük maliyetle çalışmasına yönelik önlemler bankaların daha sağlıklı şekilde faaliyet göstermesi amacıyla uygulanmaktadır. Söz konusu kurumların daha güçlü bir yapıya sahip olması ve daha fazla gelir elde etmesi yatırımcıların kârını

yükselteceği gibi devlet açısından daha çok verginin tahsil edilmesine ve mudilerin bankalara daha fazla güvenmesine de imkân tanımaktadır.

Bankaların likidite kaynaklı finansal krize girmemesi merkez bankalarının piyasayı fonlaması ve bazı durumlarda mevduata tam garanti getirmesine bağlıdır. Diğer taraftan mevduata tam garanti verilmesi durumunda banka yöneticileri ahlaki rizikoya ve ters seçime neden olabilecektir. Çünkü mevduatın tamamına garanti getirilmesi durumunda kredilen-dirme süreçlerindeki izleme fonksiyonları gevşetile-bilecek veya teminat talepleri azaltılabilecektir. Bu sebeple, dünyadaki denetim otoritelerinin ekseriyeti mevduata sınırlı güvence vermektedir. Klasik anlayışta, piyasa sisteminde görünmez el olduğu ve piyasanın kendiliğinden tam istihdama geleceği savunulur. Keynesyen yaklaşım, 1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte ortaya çıkmış ve piyasada görünmez elin bulunmadığına işaret ederek, devletin para politikası yanında maliye politikasını da kullanarak tam istihdamı gerçekleştirebileceğini savunmuştur. Klasik merkez bankacılığında temel amaç fiyat istikrarını sağlamak iken, döviz kurunun istikrarlı olması ve istihdamın artırılması gibi tali amaçlar da bulunmaktadır. Merkez bankasının fiyat istikrarını sağlayabilmesi için açık veya örtük enflasyon hedeflemesi yapması gerekmektedir. Enflasyon hedeflemesinin başarılı olabilmesi; merkez bankalarının araç bağımsızlığının bulunması, döviz kuru gibi başka hedeflerin olmaması, mali disiplinin sağlanması, gelişmiş mali piyasaların olması, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin benimsenmesi gerekmektedir.

Finansal piyasaların fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve etkin bir şekilde çalışabilmesi için mal ve hizmet sağlayan finansal kurumların düzenlenmesi ve denetlenmesi önem arz etmektedir. Bireysel

ve kurumsal anlamda iş yapan pek çok müşteri finansal sorunlarını finansal kurumlar aracılığıyla çözmektedir. Yeterli düzenleme ve denetleme yapılmadığında finansal kuruluşlar riskli işlemlere, sınırsız grup kredilerine, hâkim ortak istismarlarına, kayıt dışı veya çift kayıt gibi işlemlere başvurabilmektedir. Finansal piyasalarda kullanılan yeni finansal ürünlere ve ortaya çıkan ahlaki rizikoya bağlı olarak yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünyanın pek çok yerinde kurumsal yönetim (corporate governance) ve şeria yönetimi (Sha'iah governance) ilkeleri benimsenmiştir. Şeria yönetimi ilkelerinin benimsenmesi durumunda işlemlerin danışma kurulu onayından geçmesi gerekmektedir. Bu durumda müşteriler ile imzalanan sözleşmelerde müşteri haklarının korunması, şeffaflık, açıklık ve kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi mümkün olacaktır. İslam ekonomisi ve finansı alanlarında sağlıklı bir piyasa oluşturmak amacıyla devlet otoritesinin de gerekli hukuksal altyapıyı kurarak mevzuat boşluğu bırakmaması, danışma kurullarını tesis etmesi, etkin denetim fonksiyonunu icra etmesi, istihdama ve kalkınmaya katkı sağlaması en önemli hedefler olarak sayılabilir. Bu çerçevede TKBB bünyesinde danışma kurulu oluşturulmuş ve katılım bankaları nezdinde denetim komitesi oluşturulması karara bağlanmıştır.

7.3. İslam Ekonomisinde Para Politikası Stratejisi

İslam ekonomisinde kamu malında Müslüman tebaanın hakkı bulunduğundan vergi sistemi ve kamu maliyesi önem arz etmektedir. Ata uygulaması insanların asgari bir hayat standardına sahip olması devlet tarafından garanti altına alınma prensibine dayanıp Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefa-i Raşidin döneminde uygulanmış bir sistemdir. Ancak bu uygulama Emevilerle birlikte terkedilerek yerini lüks,

şatafat ve israfa bırakmıştır. Asr-ı Saadet'ten sonraki dönemlerde Ömer Bin Abdulaziz'in yaptığı uygulamalar hariç tutulursa sultanların ve yöneticilerin büyük bir kısmı beytülmal üzerinde şahsi tasarruflarda bulunmuşlardır. Emevi, Abbasi, Memlukler, Selçuklular ve Osmanlı döneminde görülen ıslahatlar genellikle vergi ve bütçe üzerinde görülmele birlikte genellikle ekonomik ıslahattan uzaktır.

Finansal aracı kurumlar genellikle üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar mevduat toplayan kurumlar, yatırım aracı kurumları ve tasarruf kurumlarıdır. Hane halkı ve şirketlerin önemli bir kısmı fon ihtiyaçlarını genellikle bankalardan temin etmektedir. Bankaların temel işlevi finansal aracılık işlemleri yaparak mevduat toplamak ve kredi kullanıdır. Bankacılık sisteminde ürün yelpazesinin geniş olması ve nitelikli insan kaynağının bulunması nedeniyle bankalar asimetrik bilgi sorununu kolaylıkla çözebilmekte ve ölçek ekonomisinden yararlanarak aracılık maliyetlerini düşürebilmektedir. Finansal aracılık işlemleri yapan İslami bankaların konvansiyonel bankalarla karşılaştırıldığında düşük kaynak imkânlarına sahip oldukları, bu sebeple kaynaklarını daha etkin kullanmaları gerektiği ifade edilir.

Sosyal ve toplumsal yapının bozulmaması ve uzlaşının sağlanabilmesi için bütün insanların asgari temel ihtiyaçlarının garanti altına alınması ve "ekonomik yaşam bandı" oluşturulması gerekmektedir. Ekonomik faaliyetler çıkar çatışması yerine, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşım çerçevesinde olmalıdır. Bu sebeple, ekonominin temel problemi olan üretim, bölüşüm, sermaye birikimi, emek ve ücretler konusunda yeni ekonomik tanım ve anlayışa ihtiyaç

vardır. Bu ekonomik sistem oluşturulurken İslam'ın temel ilkelerinden hareketle, faiz yasağına riayet edilmesi, ahlak, adalet ve hakkaniyet, ihsan, katılım ve ortaklık, üretkenlik ve paylaşım ilkelerinin gözetilmesi gerekmektedir. Merkez bankasının para politikalarının şeffaf olması, kamuoyunu bilgilendirmesi, hesap verilebilirlik ilkelerini gözetmesi, para piyasası oyuncuları ile sürekli iletişim halinde bulunması ve diğer kamu kurumları ile iş birliği içinde olması gerekmekte, ancak bunları gerçekleştirebildiği ölçüde stratejik hedeflere ulaşması mümkün olabilmektedir.

7.4. İslam Ekonomisinde Para Politikası Araçları

Merkez bankalarının amaç ve araç bağımsızlığı bulunmaktadır. Literatürde merkez bankalarının, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisinin belirlemesine araç bağımsızlığı denilmektedir. Merkez bankaları fiyat istikrarını sağlarken genellikle; açık piyasa işlemlerine, reeskont ve avans işlemlerine, bankalar için zorunlu karşılık ve umumi disonibilite oranlarının belirlenmesine, ülkenin altın ve döviz rezervlerinin yönetilmesine, yerli paranın hacim ve tedavülünün düzenlenmesine, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemlerinin kurulmasına, finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirlerin alınmasına ve mali piyasaların izlenmesine yönelik kararlar alma yetkisine sahiptir.

Hız. Ömer, Emeviler ve Abbasiler döneminde Müslümanlar dünyanın en önemli limanlarını ve merkezlerini fethetmiş ve ticaret hayatına önemli katkılar sağlamışlardır. O dönemde günümüz bankalarının

işlevlerini yerine getiren mali aracı kurumlar Beyt-ül mal, sarraflar, cehbezler, vakıflar, dostluk ve yardımlaşma kurumlarıdır. Beyt Arapçada ev anlamına gelmekte olup, devlete ait her türlü gelirin toplandığı ve harcamaların yapıldığı, hak ve borçlara ehil bir kurumdur. Bir bölgedeki beyt'ül mal şubesinden borç alan bir kişi borcunu başka bir şehirdeki şubeye ödeyebildiği gibi emek sermaye ortaklığı yoluyla da finansman işlemleri gerçekleştirilebilmekteydi.

Osmanlı'nın ekonomi ve finans alanında kapitalizm ve sosyalizm paradigmasını taklit etmeden kendi değerler sistemini kurarak çözüm getirdiği görülür. Kapitalist sistemin merkez gücü konumundaki burjuva sınıfı kendi çıkarı peşinde koşarken, Osmanlı sisteminde diğergam ve paylaşımcı ahi tipi insan modeli merkezde yer almaktadır. Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlakı Alai eserinde malın kazanılma yolları, ticaret ve aile ekonomisi gibi pek çok konu ele alınmaktadır. Harcamanın gelirden az olması ve tasarrufun artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Uzmanlaşma, işbölümü ve kanaatkârlıkla birlikte olunlaşmanın (kemalatın) ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Osmanlı Devleti; tımar, lonca, ahilik, vakıf müesseseleri, mudaraba, muşaraka, selem, karz-ı hasen, istisna ve para vakıfları sayesinde istikrarlı bir ekonomik düzen kurabilmiştir. Dünya uygulamalarına bakıldığında Pakistan, Endonezya ve Bangladeş gibi ülkelerde kâr amacı gütmeyen mikro finans şirketleri bulunur. Bu şirketler Endonezya'da Beytül Mal ve Temwil adıyla anılır. Eskiden devlet hazinesi genellikle zekat, sadaka, infak, vakfedilen mallar ile ganimetlerden oluşmaktaydı. Beytül Temwil ise belli

“

DÜNYADA FAİZSİZ FİNANS ALANINDA FAALİYET
GÖSTEREN EN BÜYÜK ALTI BANKA KÖRFEZ
BÖLGESİ'NDE KONUŞLANMIŞTIR.

”

bir paranın kâr/zarar ortaklığı amacıyla oluşturulması ve bu fonun İslami esaslara göre değerlendirilmesini sağlayan bir finansman yöntemidir. Bu yöntem Müslümanlar arasındaki sosyal dayanışmayı arttırdığı gibi ekonomik ve politik problemlerin çözülmesine de yardımcı olur.

Mevduat bankaları müşterilerinin acil nakit ihtiyaçlarını karşılamak için kredili mevduat hesabı veya borçlu cari hesap gibi enstrümanlarla nakit kredi imkânları sunmaktadır. İslami finansta reel varlığa dayanmayan herhangi bir ürün veya hizmetin finansmanı amacıyla doğrudan kredi kullanılması caiz görülmemektedir. İslami finansta ortaya çıkan finansman ihtiyacı Karz-ı hasen gibi bir uygulama ile giderilebilmektedir. Karz-ı hasen, maddi sıkıntıya düşen bir kimseye herhangi bir gelir veya fayda koşulu olmaksızın sırf Allah rızası için belli bir miktar paranın borç olarak verilmesi ve vade sonunda ödenen paranın aynı miktarda geri alınması işlemidir.

Türkiye'de karz-ı hasen uygulaması az olmakla birlikte itibarı ve kredibilitesi yüksek müşterilerin kısa vadeli nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılabilir. Danışma kurulu hocalarının, genel olarak karz-ı hasen işlemlerinden İslami bankaların enflasyon farkını alabileceklerine dair görüşleri bulunmaktadır. Ancak çekirdek enflasyon, üretici veya tüketici fiyat endeksi oranlarından hangisinin dikkate alınacağı hususu netlik kazanmamıştır. Ayrıca, anılan enflasyon oranları belirlenirken tüm mal ve hizmet sepetlerini kapsamadığı, sadece belirli mal ve hizmetleri içermesi nedeniyle gerçek durumu yansıtmadığı şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kurumu (International Islamic Liquidity Management Corporation-IILM), İslam Kalkınma Bankası ve 9 merkez bankasının bir araya gelerek oluşturduğu bir kurumdur. IILM'nin İslam'a uyumlu olmak kaydıyla sukuk işlemlerinin ihracına aracılık, alım-satımı veya vadesine kadar elde tutma gibi önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu kurumun ihraç ettiği sukukların merkez bankaları tarafından teminat kabul edilmesi, böylece kısa vadeli finansman sağlanması İslami finans kurumlarının likidite yönetimini kolaylaştırmaktadır.

7.5. İslam Kalkınma Bankasının Kalkınmadaki Rolü

İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank- IDB) Grubu (IDB Group) Aralık 1973'te Cidde'de kurularak faaliyetlerine başlamıştır. IDB'nin amacı, üye ülkelerin ve Müslüman toplulukların ekonomik kalkınmasını ve toplumsal ilerlemesini İslam hukukuna uygun olarak desteklemektir. Bu Grubun içinde; IDB, İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), İslami Yatırım ve İhracat Kredileri Sigortası Kurumu (ICIEC), İslami Özel Sektörü Kalkındırma Kurumu (ICD) ve Uluslararası İslami Ticaret Finans Kurumu (ITFC) olmak üzere 5 ayrı kurum yer almaktadır. Genel Merkez Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde olmakla birlikte Fas, Malezya, Kazakistan ve Senegal olmak üzere 4 bölgesel ofis ve 15 üye ülkede ise temsilcilik bulunmaktadır.

IDB'nin temel misyonu, yoksulluğun ve fakirliğin azaltılması, halkın refah düzeyinin artırılması, sağlık hizmetinin geliştirilmesi, eğitimin teşvik edilmesi, nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve kurumsal yönetimin geliştirilmesidir. IDB Grup genellikle; proje finansmanı, yoksulluğun azaltılarak kalkınmanın sağlanması, KOBİ'lerin ve ticaretin finansmanı, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari iş birliği, İslami finansal kuruluşlara doğrudan sermaye yatırımı, yatırım ve ihracat kredileri için sigorta, İslami ekonomi ve bankacılık için araştırma ve eğitim programları, üye ülkeler ve üye olmayan Müslüman toplumlar için eğitim, sağlık ve acil durum yardımı gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. IDB Grup; Sudan, Somali ve Afrika gibi geri kalmış pek çok ülkede çiftçilere destek amacıyla tohum, gübre, mazot ve finansman yöntemiyle ortaklık kurarak, hatta ürünlerin tarladan toplanıp stoklanması, ihracata konu edilmesi ve sigorta işlemleri gibi pek çok konuda teknik destek sağlamaktadır.

7.6. Türkiye'de İslami Bankacılığın Kalkınmadaki Rolü ve Geleceğine Yönelik Öneriler

Son yıllarda dünyada İslami finansal kuruluş sayısında artış yaşanmış ve Aralık 2018 itibarıyla söz konusu sayı 189'a çıkmasına karşın, İslami Pencere (Islamic Windows) sayısı 81'de kalmıştır. Anılan tarih itibarıyla dünyadaki İslami finansal kuruluşların şube sayısı 29.652, toplam personel sayısı ise 390.602'dir.

Dünyada İslami bankacılıkla ilgili olarak üç temel ekolden bahsedilmektedir. Birinci ekol Malezya, Pakistan, Endonezya ve Bruney gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu Uzakdoğu Bölgesi'dir. İkinci ekol ise Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Ku-

veyt, Bahreyn, Umman, Körfez ve Ortadoğu ülkeleri olarak adlandırılan bölgedir. Son ekol ise faizsiz finans sisteminin klasik finans sistemine alternatiflerinin geliştirildiği, sukuk piyasasının yoğun olduğu İngiltere, Singapur, Almanya ve diğer gayrimüslim ülkelerin temsil ettiği ekoldür. Hâlihazırda Türkiye bu sınıflandırmanın içerisinde yer almamakla birlikte, Müslüman nüfusun yoğunluğu, jeopolitik konumu, Müslüman ülkelerle ilişkileri gibi faktörleri avantaja dönüştürülebilirse kendi ekolünü yaratmayı başarabilecektir.

Öte yandan, Almanya İngiltere'den sonra İslami finansa önem verse bile nüfusunun yaklaşık %6'sının (4,77 milyon) Müslüman olması ve bu kişilerin bankalardaki mevduatının 15-25 milyar dolar arasında olması bu ülke açısından büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Almanya'daki potansiyeli görerek Mart 2015'te Frankfurt'ta KT Bankı kurmuş olup, Aralık 2020 itibarıyla 5 şube ile faaliyetlerini devam ettirmektedir. Ayrıca, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. de finansal teknolojiyi kullanarak ödeme işlemlerinin akıllı telefon yoluyla gerçekleştirmesine imkân veren "insha" programını 2018 yılında Almanya Merkez Bankası Bundesbank'tan izin alarak hayata geçirmiştir.

Müslüman ülkeler arasında İslami bankacılıkta aktif büyüklüğü bakımından Suudi Arabistan birinci sırada ve Malezya ise ikinci sırada yer almaktadır. Malezya'da 2019 yılında İslami finans alanında İslami ürün penceresi açan bankalar dâhil olmak üzere, 38 kuruluş faaliyet göstermekte olup, aktif büyüklüğü 215 milyar dolar civarındadır.

Körfez ülkelerinin İslami finans ağırlığı toplamı daha önce ifade edildiği gibi dünyada %45'ten fazladır. Dünyada faizsiz finans alanında faaliyet gösteren en büyük altı banka Körfez Bölgesi'nde konuşlanmıştır. En büyük dört İslami banka Al Rajhi Bank (Suudi Arabistan), Kuwait Finance House (Kuveyt), Dubai Islamic Bank (BAE) ve Qatar Islamic Bank (Katar) şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu bankaların aktif büyüklükleri Mart 2020 itibarıyla sırasıyla 102,

Ülkeler	İslami Bankacılık Kanunu Çıkarılması	İslami Bankaların Bankacılık Sektörü İçindeki Payı (%) (2013)	İslami Bankaların Bankacılık Sektörü İçindeki Payı (%) (2019)
Malezya	1983	23	28,4
BAE	1985	22	23
Kuveyt	2003	45	48
Bahreyn	2006	28	11
Ürdün	2000	14	16
Umman	2012	9	14
Katar	2013	34	26
Suudi Arabistan	-	49	69
Türkiye	-	5	6,3

Tablo 3: İslami Bankaların Bankacılık Sektörü İçindeki Payı

64, 63 ve 45 milyar dolar civarındadır. Bu tutarlar, dünyadaki Citibank ve HSBC gibi konvansiyonel bankalarla karşılaştırıldığında nispeten küçük, ancak Türkiye'deki katılım bankalarına göre büyüktür. 2020 yılı itibarıyla 6 katılım bankası ile faaliyetlerini sürdüren Türkiye aktif büyüklüğüne göre 59 milyar dolar bakiye ile dünya sıralamasında 7'nci sırada yer almaktadır.

İslami Bankacılık Kanunu'nu dünyada ilk defa Malezya parlamentosu 1983 yılında kabul etmiştir. Merkez bankasının temel görevleri arasında İslami bankacılığın da düzenlenmesi, denetlenmesi ve geliştirilmesi de sayılmaktadır. 1985'te BAE, 2000'de Ürdün, 2003'te Kuveyt, 2006'da Bahreyn, 2012'de Umman ve 2013'te ise Katar İslami Finans Kanunu'nu kabul etmiştir. 2019 yılı itibarıyla İslami bankacılığın toplam bankacılık içerisindeki payı Suudi Arabistan'da %69, Katar'da %26, Kuveyt'te %48, Malezya'da %28,4, BAE'de ise %23, Ürdün'de %16, Bahreyn'de %11 ve Türkiye'de %6,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu değerlendirmelere göre İslami bankacılığın dünyada önemli bir gelişim süreci içinde olduğu söylenebilir. (Bkz. Tablo 3).

Türkiye'de de İslami bankacılığın tüm bankacılık sektörü içindeki payı 2017 yılı itibarıyla %5 olsa da yaklaşık %15 oranında bir gelişim potansiyeline sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Türkiye'de 29 Temmuz 2017 tarih ve 30138 sayılı Resmi Gazete'nin 16 sayılı Başbakanlık Genelge'sinde On Birinci Kalkınma Planı Hazırlıklarından bahsedilmektedir. Bu plan 2019-2023 dönemini kapsamakta olup 2023 vizyonu doğrultusunda kalkınma hedeflerinin ileriye taşınması amacıyla stratejilerin belirlenmesini, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasını,

yaratılan hasılanın toplum kesimleri ve bölgeler arasında daha dengeli dağıtılmasını amaçlamaktadır. Bu sebeple, büyüme, kalkınma, adalet, enerji güvenliği ve finansal hizmetlerin geliştirilmesi gibi birtakım Özel İhtisas Komisyonları kurulmuştur. 2019-2023 yılları arasında yürürlükte olan On Birinci Kalkınma Planı'nda dünyadaki gelişim trendine uygun şekilde İslami finansa yönelik plan ve hedeflere de kapsamlı biçimde yer verilmiştir.

Dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan COVID 19 pandemi süreci ekonomik ve finansal açıdan bir takım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Pandeminin ülkeler üzerinde yarattığı risk ve belirsizlikler finansal sistemi de derinden etkilemiştir. İslami bankacılığın hem ülkemizde hem de dünya ekonomilerinde sahip olduğu gelişim potansiyeli pandeminin oluşturduğu olumsuzlukların aşılmasında etkili olabilecektir. Bu amaçla Türkiye'de İslami bankacılığın gelişmesi; zamanla yatırım projelerinin, KOBİ'lerin ve ticaretin finansman olanaklarını genişletebilecek, böylece ekonomik kalkınmaya, istihdam artışına ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına destek verilebilecektir.

Türkiye'nin bir İslami finans merkezi olabilmesi yolunda önemli bir adım olarak Merkezi Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Bu amaçla, öncelikle faizsiz finans mevzuat alt yapısının da tamamlanması gerekmektedir. İkinci aşamada faizsiz finans ekosistem tasarımının hayata geçirilebilmesi için, faizsiz esasa göre çalışan para piyasası, sermaye piyasası, sukuk piyasası ve İslami borsanın tesis edilmesi önem arz etmektedir. Sonraki aşamada ise sistemin kendine özgü terimlerinin kullanılması ve İslami ürün çeşitliliğinin ön plana çıkarılması gerekmektedir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Küresel kriz sonrası finansal sistemde yaşanan çöküş ile konvansiyonel finansal kurumlar ve araçlar yeniden tartışılmaya ve dünya ekonomisinde İslami finans kurum ve araçlarında daha büyük gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu anlamda İslami bankacılık konvansiyonel bankacılıktan daha hızlı büyümektedir. Bu gelişmeler ışığında 2010 yılı itibariyle dünya ölçeğinde yaklaşık 1 trilyon dolar büyüklüğe ulaşan İslami varlıkların, 2021 yılında 3 trilyon doları aşması beklenmektedir. Bu büyümede en önemli etkenin son yıllarda yaygınlaşan sukuk ihraçlarının olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de de özellikle küresel krizin ardından katılım bankalarının orta büyüklükteki klasik bankalarla rekabet edebilirliğinin ciddi bir artış sergilediği görülmektedir. Bankacılık sektörünün genel olarak büyümesi, yabancı yatırımların Türkiye’de artması, Türk ekonomisindeki belirsizliklerin ortadan kalkması gibi olumlu gelişmeler bu sürecin yaşanmasında etkili olmuştur. Yine Bankacılık Kanunu’nda yapılan iyileştirmeler, meydana gelen yeni ortaklıklar katılım bankalarının büyümesine yardımcı olmuştur. Ancak, COVID 19’un ortaya çıkardığı risk ve belirsizlikler dünya ekonomileri ve finansal sistemler üzerinde birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. İslami bankacılığın gerek ülkemizde gerekse dünya ekonomilerinde sahip olduğu gelişim potansiyeli pandeminin sebep olduğu olumsuzlukların aşılmasında etkili olabilecektir. İslami bankacılığın gelişmesi yatırım projelerinin, KOBİ’lerin ve ticaretin finansman olanaklarının artmasına ve dolayısıyla ekonomik kalkınmaya, istihdamın artmasına ve yoksulluğun azaltılmasına destek verilebilecektir.

İslami finansın temeli olan İslami bankacılık, kavram olarak İslami öğretilerin prensipleri ile uyumlu şekilde yürütülen bankacılık faaliyetleri veya bankacılık sistemi olarak tanımlanmaktadır. İslami kurallara uygun şekilde yürütülmesinin yanı sıra, İslami bankacılık özünde tıpkı geleneksel bankacılıkta olduğu gibi kaynak toplayıp kaynak kullandırmaktadır. Esasen İslami finansa yapılan sözleşmeler de akit unsuruna dayanmaktadır. Bu nedenle katılım bankalarında fon kullandırma yöntemleri olarak kabul edilen mudaraba, murabaha, muşaraka, azalan muşaraka, icara, sat-geri kirala, döviz alım-satımı, vadeli satış, akreditif, uluslararası piyasalarda mal alım-satımı ve acil destek fonu gibi yöntemler de akde dayalı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla İslami finansal yöntemler bilinen klasik ürünlerin yanında gelişerek finans sistemi içinde rekabet avantajı da yaratmaktadır.

Her ne kadar Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2020 yılı itibarıyla bankacılık sektöründeki payı %7,25 civarında olsa da, reel ekonominin finansmanının sağlanması, istihdamın artırılması, sosyal projelerin desteklenmesi, dini hassasiyeti bulunan fon sahiplerinin fonlarını değerlendirebileceği alan bulmaları ve kayıt dışının azaltılması gibi önemli bir misyonu bulunmaktadır. Yapılacak doğru yatırım ve hamlelerle birlikte Türkiye’nin önemli bir faizsiz finans merkezi olma potansiyeli ortaya çıkarılabilir. Bu sebeple, Türkiye’nin dünyadaki İslami finans merkezlerinden biri olabilmesi ve bu pastadan daha büyük pay alabilmesi için öncelikli yapılması gerekenler;

- İslami bankalar ve finans kuruluşları için müstakil kanun çalışmasının tamamlanması,
- Faizsiz finans ekosistem tasarımının bitirilmesi,
- Tesis edilen Merkezi Danışma Kurulunun bankacılık ve sermaye piyasasına hizmet sunması,
- Sistemin kendine özgü terimleri kullanması ve ürün çeşitliliğinin artırılması,
- Doğrudan yatırımların önündeki engellerin kaldırılması,
- Ölçek ekonomisinden yararlanılması,
- Kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenerek kurumsallaşmanın sağlanması,
- Üniversiteler nezdinde araştırma merkezlerinin ve enstitülerin kurulması,
- İslami finans alanında daha nitelikli insan kaynağı yetiştirmek ve farkındalığı arttırmak amacıyla uluslararası geçerliliği olan sertifikaların alınmasının teşvik edilmesi,
- Fintech, melek yatırımcı, girişim sermayesi ve dijital bankacılık gibi alanlara yatırım yapılması ve yeni inovasyonlara yer verilmesi şeklinde sıralanabilir.

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi kalkınmanın kültürel yönü ile ilgili bir dinamiktir?

- a) Coğrafi faktörler
- b) Nüfus yoğunluğu,
- c) Sermaye, altyapı olanakları
- d) Teknoloji düzeyi
- e) Din

2. Aşağıdakilerden hangisi kesinlikle Kur'an'da yer alan ekonomik öğretiler arasında değildir?

- a) Bütün üretim araçlarının ve insan hayatının idamesini sağlayan kaynakların Allah tarafından yaratıldığıdır.
- b) Özel mülkiyete sahip olma hakkı
- c) Malın bireyin kendisi ve ailesinin ihtiyaçları için itidal muhafaza edilerek harcanması
- d) İslam'ın ekonomik gelişme ve kalkınmaya açık olmadığı
- e) Gösteriş ve bencillikten uzak olarak yapılan harcamaların Allah yolunda yapılmış harcamalar olarak değerlendirilmesi

3. Aşağıdakilerden hangisi genel anlamda din ve iktisadın, özelde ise ekonomik kalkınmanın öznesini oluşturan unsurdur?

- a) İnsan
- b) Sermaye
- c) Doğal kaynak
- d) Teknoloji
- e) Para

4. Aşağıdakilerden hangisi geleneksel kalkınma teorileri arasında yer almamaktadır?

- a) Rostow; Gelişme Aşamaları Kuramı
- b) Dengeli Kalkınma Teorileri
- c) İnsani Sürdürülebilir Kalkınma Kuramı
- d) Ekonomik Yapılar ile İlgili Kuramlar
- e) Sosyo-Ekonomik Modernleşme Kuramları

5. Aşağıdakilerden hangisi İslam'ın ekonomik alanla ilgili esas amacı olarak gösterilebilir?

- a) İslam devletlerinin zenginliği
- b) Sağlıklı, dinamik ve büyüme-yönelimli bir ekonomik modelin tesis edilmesi
- c) Gelirin eş-bölüşümü
- d) Tutarlılık, hassaslık veya gerçekçilik gibi bilimsel standartlara uyma
- e) Kaynakların etkin kullanımı

6. Faizin Arapça karşılığı nedir?

- a) Ribit
- b) Riba
- c) Fadl
- d) Murabaha
- e) Mürekkep Faiz

7. Türkiye'de faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluşlarının ilk adı nedir?

- a) Özel Finans Kurumları
- b) Tüketici Finans Kurumları
- c) Katılım Bankaları
- d) Kâr/Zarara Katılım Kuruluşu
- e) Kalkınma ve Yatırım Bankaları

8. Faizsiz finans ilkelerine göre çalışan kuruluşlara ilişkin ilk düzenlemeler hangi siyasi figür tarafından yapılmıştır?

- a) Necmeddin Erbakan
- b) Bülent Ecevit
- c) Turgut Özal
- d) Süleyman Demirel
- e) Mesut Yılmaz

9. İstanbul'un küresel faizsiz finans merkezi haline getirilmesi için neler yapılmalıdır?

- a) İslami bankalar ve finans kuruluşları için ayrı mevzuat çıkarılması,
- b) Faizsiz finans ekosistem tasarımının yapılması,
- c) Ürün çeşitliliğinin artırılması,
- d) Fintech, melek yatırımcı, girişim sermayelerinin desteklenmesi,
- e) Yukarıdakilerin hepsi

10. Aşağıdakilerden hangisi batıl yollarla mal edinme kapsamında değerlendirilmez?

- a) Faiz
- b) Bir malı veya hizmeti bedelini ödmeden almak
- c) Spekülatif kar
- d) Muzaraa
- e) Karaborsa

11. İslami finansın en fazla geliştiği iki ülke hangisidir?

- I- Malezya II- Pakistan III- Suudi Arabistan
- IV- Endonezya V- Türkiye

- a) I-II
- b) I-III
- c) II-III
- d) III-IV
- e) III-V

BÖLÜM SONU DEĞERLENDİRME SORULARI

12. Katılım bankalarının ticari kredileri geri çağırılmamasının nedeni nedir?

- BDDK mevzuatında ticari kredilerin geri çağırılmamasının yasaklanmış olması
- Ticari kredilerin geri çağırılmamasına ilişkin TKBB prensip kararı bulunması
- Murabaha şeklindeki ticari kredilerin esasında vadeli satım işlemi olması
- AAOIFI Standartlarına göre ticari kredilerin geri çağırılmamasının mümkün olmaması
- Kredilerin geri çağırılmamasının İslami finans kurallarına aykırılık teşkil etmesi

13. Katılma hesabının en temel niteliği aşağıdakilerden hangisidir?

- Ortaklığa dayalı bir sözleşme olması
- Kar payı oranının baştan belirli olmaması
- Getirinin baştan garanti edilmemesi
- Getirinin ve anaparanın baştan garanti edilmemesi
- Nevi şahsına münhasır (Sui-generis) bir akit olması

14. Türkiye'nin faizsiz finans merkezi haline gelebilmesi için öncelikle hangi adımlar atılmalıdır?

- Murabaha işlemlerine ağırlık verilmesi
 - Window Banking
 - Mevzuatın oluşturulması
 - Merkezi Danışma Kurulunun Tesisi
 - Ürün çeşitliliğinin artırılması
- I-II-III
 - I-III-IV
 - II-III-IV
 - II-IV-V
 - III-IV-V

Cevap Anahtarı:

1-e 2-d 3-a 4-c 5-b 6-b 7-a 8-c 9-e 10-d 11-b 12-e 13-a 14-e

Kaynakça

- ÖZULUCAN Abitter & SERKAN Özdemir, (2010), Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim, İstanbul. Türkmen Kitapevi.
- AKTEPE, İ.E. (2010). İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık. İstanbul: Erkam Matbaası.
- AKTEPE, İ.E. (2013). Sorularla Katılım Bankacılığı. Yayın No. 4. İstanbul. Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- ALTUN, F. (2000). "Modernleşme Kuramı ve Gelişme Sorunu". Dîvân, 5(8), 123-186.
- ANJUM, M. I. (1995). "İslam'da Gelir ve Servet Dağılımı". İslami Sosyal Bilimler Dergisi, 3(3), 83-98.
- ASLAN, S. & KOÇAL, V. (2016). İslam Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi. İslam Ekonomisi ve Finansı. (Ed.) Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli & Durmuş Çağrı Yıldırım, İstanbul. Umutepe Yayın.
- ASUTAY, M. (2017). "Conceptualisation of the Second Best Solution in Overcoming the Social Failure of Islamic Banking and Finance: Examining the Overpowering of Homoislamicus by Homoeconomicus". IIUM Journal of Economics and Management, 15(2), 167-195.
- ATA, H.A.& BUĞAN, M.F. (2016). "Factors Affecting the Efficiency of Islamic and Conventional Banks in Turkey". Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, 12(1), 90-97.
- AUSTRUY, J. (2010). Kapitalizm Marksizm ve İslam. 1.b. Agah Oktay Güner (çev.). İstanbul. İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- BAKAN, S. (2012). "Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri". Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), 283-292.
- BAŞKAYA, F. (2001). Azgelişmişliğin Sürekliliği. 4.b. Ankara. İmge Kitabevi.
- BAYINDIR, S. (2005). İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık. İstanbul. Rağbet Yayınları.
- BAYINDIR, S. (2015). Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans II. İstanbul. Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- BDDK. (2013). Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu. Ankara. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.
- BECK, T., DEMİRGÜÇ-KUNT A. & MERROUCHE, O. (2010). "Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability". The World Bank Policy Research Working Paper, 5446, 1-44.
- BERBER, M. (2011). İktisadi Büyüme ve Kalkınma. 4.b. Trabzon. Derya Kitabevi.
- BOTTOMORE, T.B. (1977). Toplum Bilim. Ü. Oskay (çev.). Ankara. Doğan Yayınevi.

- BOYACIOĞLU, E.Z. (2007). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Kriterleri Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Öneriler. (Trakya Üniversitesi FBE Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BULUT, M. (2017). "Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar". Journal of Islamic Economics and Finance, 35, 33-58.
- CAN, M. (June 2010). "Parameters of the Islamic Economic System". International Symposium on Sustainable Development. Sarajevo, 24-31.
- Central Bank of The UAE. (2016). Monetary, Banking & Financial Markets Developments, https://www.centralbank.ae/en/index.php?option=com_content&view=article&id=154&Itemid=320, Erişim Tarihi: 12.06.2017.
- CHAPRA, M.U. (8-10 October 1998). "Islam and Economic Development: A Discussion within the Framework of Ibn Khaldun's Philosophy of History". Proceedings of the Second Harvard University Forum on Islamic Finance, 23-30.
- ÇAPAK, İ. (2012). Kur'an ve Ekonomi, İstanbul. Sokak Kitapları Yayınları.
- ÇETİN, A. (2017). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama. İstanbul. (Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÇİZAKÇA, M. (2014). İslam'da Finans ve Kalkınma: Tarihsel Bir bakış Açısı ve Kısa Bir İleri Bakış. Ekonomik Gelişim ve İslami Finans, (Ed.) Abbas Mirakhor & Zamir İktbal, İstanbul: Borsa İstanbul A.Ş.
- DAVUDOĞLU, A. (1980). Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi. 11 cilt. İstanbul. Sönmez Neşriyat.
- DOĞAN, B.B. (2011). "Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkisi". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 22(2), 41-83.
- DUFFIE, D., BLACK, M. & SCHOLES, S. (1998). "The Central Contributions to Economics". Journal of Economics, 100(2), 411-424.
- DURA, C. (2009). Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir? 2007 - 2011 Makale Arşivi, Ekonomi Yazıları.
- EL-İSFAHANİ, R. (2007). Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü. 4.b. (Y. Türker, Çev.) İstanbul. Pınar Yayınları.
- EL-OMER, F.A. (2017). İslam İktisat Tarihine Giriş. Adem Esen (çev.). İstanbul. İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- FERRARIS, Richard & GARRIDO, Francis, (2019), Here Is How the GCC's Largest Islamic Banks, S&P Global Market Intelligence.
- GAZALİ, İ. (2012). İhya'u Ulum'id-Din. Cilt 3. İstanbul: Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
- GEÇİT, M.S. (2009). Ekonomi ve İnanç. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GORTON, G. & WINTON, A. (2002). Financial Intermediation. The Wharton School Financial Institutions Center, University of Pennsylvania, Working Paper.
- GUIISO, L., P. SAPIENZA & L. ZINGALES. (2003). "People's Opium? Religion and Economic Attitudes". Journal of Monetary Economics, 50(1), 225-282.
- GÜVEN, S. (1995). Türkiye'de Sosyal Planlama. Bursa. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- HACAK, H. (2005). "İslam Hukuk Düşüncesinde Özel Mülkiyet Anlayışı". M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29(2), 99-120.
- HALDUN, İ. (1996). Mukaddime. C.I ve C.II. İstanbul. Şark İslam Klasikleri. MEB Yayınları.
- HASAN, Z. (1995). "Economic Development in Islamic Perspective: Concept, Objectives, And Some Issues". Journal of Islamic Economics, 1(6), 80-111.
- HAZIROĞLU, T. (2017). Katılım Ekonomisi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- <http://www.iilm.com/about-us>, Erişim Tarihi: 21.03.2017.
- HUBBARD, R.G. & O'Brien, A.P. (2012). Money, Banking and the Financial System. Prentice Hall.
- IFSB. (2014). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2014. Malaysia.
- IFSB. (2021). https://www.ifsb.org/psifi_03.php, Islamic Banking Data, Erişim Tarihi: 08.02.2021.
- IFSB. (2020). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019, www.ifsb.org, Erişim Tarihi: 03.02.2021.
- IQBAL, Z. (June 2016). Financial Sector Assessment Program Republic of Turkey. IMF & World Bank. Technical Note.
- IRTI. (2013). Islamic Development Group in Brief. Director Economic Research and Policy Department. Jeddah.
- Islamic Finance Country Profiles. www.islamicfinance.com, Erişim Tarihi: 08.08.2016.
- Islamic Finance News. <https://www.islamicfinancenews.com/daily-cover-story-muslim-refugee-influx-creating-opportunities-for-islamic-finance-in-germany.html>, Erişim Tarihi: 26.07.2017.

- İNALCIK, H. (2007). Atatürk ve Demokratik Türkiye. 2.b. İstanbul. Kırmızı Yayınları. 2007.
- KAHF, M. (2003). "İslami Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı?", Mustafa Acar (çev.), İslami Araştırmalar Dergisi, 16(4), 547-562.
- KARAGÜL, M. & ÖMER A. (2009). "İktisat Tarihi Perspektifinde İktisadi Kalkınma ve Din İlişkisi". Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(18), 471-486.
- KARAKOÇ, S. (1977). İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü: İstanbul. Diriliş Yayınları.
- KARAMAN, H. (2002). Laik Düzende Dini Yaşamak. İstanbul. İz Yayıncılık.
- KAZGAN, H. (1997). Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Bankacılık Tarihi. İstanbul. Türkiye Bankalar Birliği.
- KHAN, M.S. & MIRAKHOR, A. (1992). "Islam And The Economic System". Review of Islamic Economics, 2(1), 1-25.
- KHAN, M.S. (2014). İslam İktisadında Temel Kavramların ve Fikirlerin Yeniden Değerlendirilmesi: Kurumsal İçerik Açısından İslam İktisadının Kaynağı Ne Olmalıdır?. İslam İktisadını Yeniden Düşünmek. (Ed.) Taha Eğri, Oğuz Karasu ve Necmettin Kızılkaya. İstanbul. İGİAD.
- KHIYAR, K.A. (2012). "Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)". International Business & Economic Research Journal, 11(10), 1133-1146.
- KIDWELL, D.S. & BLACKWELL, D.W. (2009). Financial Institutions, Markets and Money. 10th Ed. John Wiley & Sons, Inc.
- KIZILER, H. (2015). "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(2), 408-423.
- KOÇ, İ. (2018). "Interest Rate Risk in Interest-free Banks An Empirical Research on Turkish Participation Banks", Turkish Journal of Islamic Economics (TUJISE), 5(1), 89-107.
- KORKMAZ, Özge & DAŞTAN Barış, (2020). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki". International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 3(4), 260-279.
- KOŞTAŞ, M. (1986). Din Sosyolojisine Giriş. AÜİFD, 28(1), 355-369.
- KÖKLÜ, A. (1973). Makro İktisat. Ankara. Sevinç Matbaası.
- KULALI, İ. (2016). "Etkin Piyasalar Hipotezi ve Davranışsal Finans Çalışması". Journal of Finance and Banking Studies, 5(2), 46-57.
- MAHYUDI, M. (2015). "True Man: The True Economic Man for Islamic Economics". GJAT. December, 5(2), 63-69.
- MAMUN, A., SYEED, A. & YASMEEN, F. (2015). "Are Investors Rational, Irrational or Normal?" Journal of Economic and Financial Studies, 3(4), 1-15.
- MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü (çev.). Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları.
- MAVDUDI, S.A. (1996). Economic System of Islam. Lahore. Pakistan. Islamic Publications Ltd.
- MIRAKHOR, A. & ASKARI, H. (2010). Islam and The Path to Human and Economic Development. New York. Palgrave Macmillan.
- MISHKIN, F. S. (2000). Finansal Piyasalar ve Kurumlar. İstanbul. Bilim Teknik Yayınevi.
- NASR, S.V.R. (1989). "Islamic Economics: Novel Perspectives". Middle Eastern Studies, 25 (4), 516-530.
- ORMAN, S. (1984). Gazali'nin İktisat Felsefesi. İstanbul. İnsan Yayınları.
- ÖNDER, T. (2005). Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara. TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- ÖZEL, M. (1997). Müslüman ve Ekonomi. İstanbul. İz Yayıncılık.
- ÖZULUCAN Abitter & SERKAN Özdemir, (2010), Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar & Bağımsız Denetim, İstanbul. Türkmen Kitapevi.
- PARASIZ, İ. (2009). Para Banka ve Finansal Piyasalar. İstanbul. Ezgi Yayınevi.
- PLATTEAU, J.P. (2008). "Religion, Politics and Development: Lessons from the Lands of Islam". Journal of Economic Behavior and Organization, 68 (2), 329-351.
- QATTAN, M. (2015). "Islamic Banking in GCC Countries Facts and Figures". Kuwait University, 4-16.
- REINHART C.M. & ROGOFF, K.S. (2010). Bu Defa Farklı, Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi. İstanbul. NTV Yayınları.
- REİSOĞLU, S. (2007). Bankacılık Kanunu Şerhi (Cilt 1). Ankara. Yaklaşım Yayınları.
- REUTERS, T. (2014). Islamic Social Finance Report 2014.

- ROBINSON, S. (1972). "Theories of Economic Growth and Development: Methodology and Content". *Economic Development and Cultural Change*, 21(1), 54-67.
- RUBEL, M. & BOTTOMORE, T.B. (2006). *Marx'ın Sosyolojisi*. Zuhâl Bilgin (çev.). İstanbul. Chiviyazları Yayınevi.
- SACH, V. (2007). *Kalkınma Sözlüğü*. Oktay Etiman (çev.). Ankara. Özgür Üniversite Kitaplığı.
- SAMUELSON, P. (1973). "Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly". *Industrial Management Review*, 4(2), 369-374.
- SOLAK, M. Ç. (2014). "Oryantalizm: İslam ve Az Gelişmişlik". *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, Nisan / Mayıs / Haziran İlkbahar Dönemi, 3(8), 1-11.
- ŞERİATİ, A. (2014). *İslam Ekonomisi*. Kenan Çamurcu (çev.). İstanbul. Dünya Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, <http://www.invest.gov.tr>, Erişim Tarihi: 30.07.2017.
- TABAKOĞLU, A. (2005). *Gayb İnancının Ekonomik Hayata Yansımaları*. İstanbul. İslam İktisadı.
- TABAKOĞLU, A. (2005). *İslam Ekonomisinin Tarih Boyunca Oluşturduğu Temel Kurumlar*. İstanbul. İslam İktisadı.
- TATAR, H.C. (2012). "Din ve Kapitalizm". *Sosyoloji Konferansları*. 45(1), 149-168.
- TCMB. www.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.10.2016.
- TİRYAKI, G. (2012). *Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2010 Türkiye Tecrübesi Işığında)*. Yayın No. 289. İstanbul. TBB Yayınları.
- TKBB, Veri Seti, <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2021.
- TOYE, J. (2009). "Herbert Frankel: From Colonial Economics to Development Economics". *Oxford Development Studies*, 37(2), 171-182.
- TUTAR, E. (2005). *Enflasyon Hedeflemesinin Önkoşulları: Türkiye'de Para Politikası Araçları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. TCMB. Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- TÜRK, İ. (2006). *Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Tarihleri*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2015). *Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi, 2015-2025*.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. *Sektör Bilgileri. Veri Seti*, <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2021.
- WEBER, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. Çev. Taha Parla. 3.b. İstanbul. Hürriyet Vakfı Yayınları.
- YAVİLIOĞLU, C. (2002). "Geri Kalkınmışlık Olgusu ve Ekonomik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3(2), 49-70.
- ZAHHEER S., ONGENA, S. & Van Wijnbergen, S.J.G. (2013). "The Transmission of Monetary Policy Through Conventional and Islamic Banks". *International Journal of Central Banking*, 9(4), 175-220.
- ZAIM, S. (2005). *Modern İktisat ve İslam; Türkiye'nin 21. Yüzyılı- 1*. İstanbul. İşaret Yayınları.
- Ziraat Bankası. <http://www.ziraat.com.tr/tr/Bankamiz/Hakimizda/Pages/BankamizTarihcesi.aspx>, Erişim Tarihi: 25.11.2015.

Tablo Kaynakları

Tablo 1: Geleneksel ve Yeni Kalkınma Teorileri (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur.)

Tablo 2: Katılım Bankaları Temel Göstergeleri (Türkiye Katılım Bankalar Birliği, Sektör verileri veri seti, <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2021).

Tablo 3: İslami Bankaların Bankacılık Sektörü İçindeki Payı (Islamic Financial Services Industry Stability Report 2014 ve 2019.)

Grafik Kaynakları

Grafik 1: Katılım Bankalarının Sektörel Oranları (BDDK İnteraktif Bülten)

Şekil Kaynakları

Şekil 1: Ekonomik Durgunluğun Sebepleri (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur.)

Şekil 2: İslam Toplumunun İktisadi Hayatında Çöküntüye Sebep Olan Faktörler (Literatür taranarak tarafımızdan oluşturulmuştur.)

